

111
1958 / 3

1011

ქართული
ნაციონალური
ბიბლიოთეკა

მნათობი

10

მეცხრე წელი

1958

საქართველოს ლიტერატურულ-მხატვრული და საზოგადოებრივ-პოლიტიკური უწყისი

წელიწადი 35-ე

№ 10

ოქტომბერი, 1958

საქართველოს საბჭოთა მწიგნობის კავშირის ორგანო

9577

შ ი ნ ა კ რ ს ი

• ჩაკლი აბაშიძე — მცხეთაში. ლექსი	39
ალექსანდრე ჭეიშვილი — ოჭროსფერი აბლაბუდა. რომანი	4
გიორგი ლეონიძე — ლექსები	24
დავით სულიაშვილი — გულშარბილი. გაგრძელება	25
ვრიგოლ იმედაძე — ჩინარები. ლექსი	32
სიმონ წვერაძე — სასტვენიაში. გაგრძელება	33
გიორგი ჯიბლაძე — ხელოვნების შორეულ ძეგლებთან. გაგრძელება	46

თბილისი 1500 წლისა

მიხეილ ჭვლიჭიძე — ლექსები	53
შოთა ნიშნიანიძე — უცხოელების მიწა. ლექსი	54
ლადო სულაბერიძე — ლექსები	56
მ. ლერმონტოვი — პაემანი. ლექსი, თარგმანი ანზორ სალუქვაძისა	56
ნიკოლოზ ზაბლოცკი — თბილისი. ლექსი, თარგმანი მერმან ლებანიძისა	58
ნიკოლოზ ტიხონოვი — ქალაქი მტკვრის პირას	58
არამ ხაჩატურიანი — ქალაქი, რომელიც მღერის	63
ლევ ნაყულიანი — ჩვენი საერთო სიხარული და სიამოვნე	67
ვ. პერცოვი — მოგონებები თბილისზე	68
ევგენი ვეტუშენკო — დაბადების დღეს ვილოცავ, თბილისო	71
ი. ლიბედიწკი — იბრწყინე, თბილისო	72
ორესტ ვერეისკი — „მნათობის“ რედაქციას	73
ტატიანა ტესი — თბილი ქალაქი	75
დიმიტრი კოსარივი — თბილისი — კიევი	76

(იხ. მეორე გვ.)

სახელმწიფო გამომცემლობა
«საბჭოთა საქართველო»
თბილისი

პეტრუს ბრაცა — საქართველოს გული. ლექსი. თარგმანი ლადო სულაბერიძისა	79
მიხას ლინკოვი — ილდეგრძელის თბილისმა	79
მარაფ რაშიდოვი — უძველესი და მარად ვახუთი თბილისი	80
სულეიმან რუსტამი — ერთად, ლექსი. თარგმანი ვახტანგ გორგანელისა	80
მირზა იბრაჰიმოვი — საყვარელი ქალაქი	86
მარტიროს სარიანი — თბილისელ მეგობრებს	86
ერვანდ ჭონარი — მშობის ქებათა ქება, ლექსი. თარგმანი თამაზ ჩხენცელისა	87
აშოტ გრანი — ულამაზესი ქალაქი	91
ოვანეს კარიანი — თბილისი, ლექსი. თარგმანი ემელიან ქურდიანისა	92
უორთე ამადუ — ყუაილეები ზოზე დიასისათვის. თარგმანი პორტუგალიურიდან	93
მ. ფერაშტეინისა და ო. დემეტრაშვილისა	93
პროფ. ალექსანდრე ბიოლივი, დოქტ. ვერტრუდა ბიოლივი — რამდენიმე დღე თბილისში	94
ედმუნდო ვალდესი — მომზიბლავი თბილისი	95
ლ. ა. მატულევიჩი — თბილისის მხატვრული მორთულობის საკითხისათვის მის პირვანდელ პერიოდში	96
სარგის კავაბაძე — თბილისი მე-5 საუკუნის მეორე ნახევარში	99
ბუენ ლორთქიფანიძე — ახალი თბილისის ცენტრი	112
გიორგი ბუფანიშვილი — თბილისის წარსული, აწმყო და მომავალი	115
კირილე ზღანევიჩი — თბილისი მხატვრების შემოქმედებაში	120
გიორგი ნადირაძე — საქართველო და თბილისი უცხოელს თვალთ	124
დავით ჩავეტაძე — დედაქალაქის მიწიდან ამოწმეურებული ძეგლები	131
ამბერკი ვაჩეჩილაძე — მეზობელ ხალხთა კულტურული ურთიერთობის კერა	136
ვაქრო გომელაური — თბილისის მუშათა თეატრის ისტორიიდან	139
ლ. გორიაგინა — ბრძოლა თბილისის უნივერსიტეტის გარშემო რევოლუციის შემდეგდროინდელ პრესაში	146

კრიტიკა და კუბლიცისტიკა

გიორგი ხუბაშვილი — ბილივიდან დიდ გზაზე	155
გიორგი მარგველაშვილი — ლეგენდა „ორი მიაიკოესკის“ შესახებ ფაქტების საშუაჯაროს წინაშე. დასასრული	164
ჭურაბ კავაბაძე — თანამედროვე პროგრესული საზღვარგარეთული ლიტერატურა მშვილობისათვის ბრძოლაში	179

წიგნების მიმოხილვა

რ. ირჯონიკიძე — როსტომ ბეჟანიშვილის მოთხრობების კრებული	183
აღ. კოკია — ფრიდონ ხალვაშის ლექსების კრებული	184
სერგო გერსამია — მონოგრაფია ალექსანდრე წუწუნაიაზე	186
პროფ. დ. ვერიტიშვილი — საბჭოთა საქართველო სახალხო მეურნეობის აღდგენის პერიოდში	188

ქსალი წიგნები გარეკანის მესამე გვ.

ირაკლი აბაშიძე

მცხეთაში

პასუხად...

თუ ყველაფერი არის სიზმარი,
თუ ბინდის ფერი არის ყოველი,
მაშინ რატომ დგას დღეს მცხეთის
ჯვარი,
რატომ დგას ისევ სვეტიცხოველი?

რატომ ელვარებს უძველეს ქვაში
სამთაერწის სვეტი მცირე და დიდი,
ან ზედ ქალაქთან შეგუბულ მტკვარში
რატომ ჩანს ისევ პომპეის ხიდი?

მე დაგანახვებ არმაზის მხარეს
კედლებს, ნანგრევებს, ძველ
ნაქალაქებს,
სადაც არაგვის უძლეველ მთავრებს
სძინავთ ზაგნითის ძვალშესალაგებს.

და გაგახსენებ იმ დღეებს, როცა
მცხეთას ზღაპრული გახსნეს თაღები
და ჩვენს წინ, როგორც მეორედ
მოსვლა,
აღდგნენ არმაზის სარკოფაგები.

ჩვენ ალტაცებით დაეკქერით განძებს,
აკლამის ქვებში მარჯვედ
ჩასმულებს,
საოცარ თვლებით მოკვიდილ თასებს,
საოცარ თვლებით შემკულ სასმურებს.

სურებს, გვირგვინებს, ლარნაკებს,
ბონჩებს

კვლავ ცოცხლებს რაღაც ძვირფას
წამალით...
(თუმცა ამოდ ვეძებდით ჩონჩხებს —
ქვებში არ ჩანდა ძვლის ნატამალიც.)

და მე ვფიცავდი თავსა და სინდისს
ამ უცხოდ ნაჭედ განძის მპოვნელი,
რომ ყველაფერი არ არის ბინდი,
რომ არც სიზმარი არის ყოველი.

რომ იქნებ მათაც —
მიწიდან ეხლა
ამ ძვირფას თვლებით რომ
შემოგვებდეს,
სიზმრად მიაჩნდათ ყოველი ქვეყნად,
ამ უკვდავ განძის ძველ შემოქმედებს.

ჩვენ კი დღეს სწორედ,
ჩვენ კი დღეს სწორედ
ათას წელს ქვებში მოწმედ დებულებს
ათას წლის შემდეგ მალა ვწევით
სურებს, —
სასმურებს — მათგან მოწოდებულებს.

არა, არ წაგყვეს,
არ წაგყვეს ჯვარი:
თუ ბინდის ფერი არის ყოველი —
რატომ დგას, რატომ დღეს მცხეთის
ჯვარი,
რატომ დგას ისევ სვეტიცხოველი?!

მკროსფერი აბაგზა

რა უკუღმართად აეწყო ეს დღე, — გაიფიქრა არიადნამ. დილიდანვე, თითქოს საბელი აიწყვიტაო, ერთბაშად ამოიქრა გრივალი. ქარი ხეებს წელში ხრიდა, გამვლელებს ამოიღლივებდა და ბიძგის კერით წინ მიერეკებოდა. დარაბებს დაგადუვი გაუდიოდა და შუშის ნამტვრევები ლაწალაწით ცვივოდა ტროტუარზე. სადღაც ახლოს სახურავიდან აგულჯილი თუნუქი დაეცა ქვაფენილზე. ისეთი გრიალი მოილო, იტყოდი, ყუმბარა გასკდაო. ერთხანს კი სცადა პროფესორის მეუღლემ „სტაქიონთან შებრძოლება“, თავზე საბანი წაიხურა, რომ გააგებული ქარის ზღუნნი დაეხშო. ქირის დღესავით სძულდა ქარი, მით უმეტეს, ასეთი სუსხიანი. პირდაპირ ძვალ-რბილში ატანს, ქარისაგან მუდამ თვალები და ცხვირი უწითლდება, თმა ეწეწება... „რა უცნაურია, რომ ზოგიერთს ქარი და სუსხი უყვარს. აი, თუნდაც, ნათელა... სულ ავლიანების ჯიშისაა“... ჩამოშლილი თმები ყელზე უღიბნებდა. ხელის ნერვული მოძრაობით უკან გადაიყარა აბრეშუმით რბილი თმა... „ოქროცურვილი კელულები“, — მოაგონდა ცნობილი მოქანდაკის ლეონიდე ქარშიძის ქათინაური და სიაშოვნებისაგან გაიშორა... ლეონიდემ ჯორჯონეს მძინარე ვენერასაც კი შეადარა არიადნა. მის ნატიფ თქობებს მუდამ ასე ხარბად აშტერდებოდნენ ლეონიდეს თვალები... აბა, რას ამბობს! ხარბად კი არა, წმინდა ესთეტიკური, პროფესიული ინტერესით, — შეასწორა არიადნამ თავისივე აზრი. ყოველ შეხვედრისას აენთებოდა ხოლმე ლეონიდეს გამჭვალავი თვალები... ახლაც ურში ჩაესმის მოქანდაკის სიტყვები:

„თქვენი ტანი მღერის არიადნა, და ეს სიმღერა მე მარმარილოში უნდა ამოვკეთო. ის არ უნდა დაიყაროს ხელოვნებისათვის“. რამდენს ემუდარებოდა, ნება მიეცა, გამოქანდაკებინა... „ხელოვნებისათვის, ხელოვნებისათვის“ — დაყენებით იმეორებდა ლეონიდე. არიადნაც ხომ ხელოვნების მოთაყვანეა. რამდენი წელი ვარჯიშობდა სტენის ცნობილ ოსტატებთან, რომ მხატვრული კითხვის ხელოვნებას დაუფლებოდა. ბევრჯერ გაუწია კიდევ გულმა, რომ ლეონიდეს თხოვნა შეესრულებინა, მაგრამ ვერაფრით ვერ წარმოედგინა, როგორ უნდა დამდგარიყო დედიშობილად უცხო მამაკაცის, თუნდაც მოქანდაკის, წინაშე. როგორც კი ცდიდა ხოლმე, თავისი ნაცნობ-მეგობრების თვალით შეეხედა ამ ნაბიჯისათვის, მყის უკუვადებდა ამაზე ფიქრსაც კი.

— მაინც რა ნახა ლეონიდემ ჩემში ასეთი? — შეუღიბნა ტეინში მაკდუარმა ფიქრმა; ღია ყვირთელი ჩინური ქსოვილის საბანი გადაიძრო და ჩამოსხმულ ფეხებს უცხო თვალით გახედა. არიადნა ყოველთვის გრძნობდა ქუჩაში გამვლელ-გამომვლელთა აღტაცებულ მზერას, აბრეშუმის რბილ ქსოვილში მისი სხეულის ნაკეთები ხშირად ჯიუტად იკვეთებოდნენ, თითქოს სურდათ ქვეყნისათვის ეჩვენებინათ თავიანთი სილამაზე. არიადნას მეუღლე, პროფესორი მირიან ავალიანი კი სულაც არ ამჩნევს ამას... თუ განგებ ხუჭავს თვალს? — გულნაკლულად გაიფიქრა არიადნამ. მამ რად უნდა ყველაფერი ეს? და თითქოს თავისი თავი ებრალებო, ერთხანს რალაც დანანებით ათვალერებდა თავის ლამაზ ტანს. მაგრამ ზღვის სანაპიროზე ოდნავ მზედაკრუ-

ლი, ატლასივით რბილი კანი სიცივისაგან აებურებნა და არიადნა კვლავ საბანში გაეხვია. ქარი კი ისევ თავგამეტებით ასკდებოდა ფართო ვენეციურ ფანჯრებს. საღლაც კარის ნასვრეტებში მსუბუქი ნიავივით იპარებოდა ქარი და მძიმე ფარდებს ოდნავ არხევდა. როგორღაც მისი ფიქრი ისევ ნათელაზე გადავიდა. „ეს თავუზლარი ასეთ ამინდშიც ფუნქიკულიორზე და კოჯორში გარბის თხილამურებზე სასრილოდ“. უკანასკნელ დროს არიადნას გულს უმღვრევდა უმცროსი ქალოშვილის ქცევა. სულ მთლად აიშვა თავი, დედას აღარ უჯერებს, გოგის აპყოლია და კუდივით უკან დასდევს.

იმ დამლაგებლის ბიჭისაგან რამდენი უსიამოვნება შეხვდა მათ ოჯახს. ღმერთო, რა ქირის დღე გამოიარა მაშინ, როცა იმ საზოხარმა არიადნას გურამი აიყოლია და საზაფხულო არდადეგებზე სამუშაოდ წაიყვანა მშენებლობაზე. საქვირველია, რომ გოგამ მაშინ მირიანიც კი დაარწმუნა და იმანაც ჩვეულებრივი გატაცებით მხარი აუბა ბიჭების ფანტაზიას. ისინი კი მამლაცინწებივით დაბიჯებდნენ, და რაკი რამდენიმე კაბიკი იშოვეს, თავი უკვე დასრულებულ ვაჟკაცებად მოჰქონდათ. მერე ვის რად სჭირდება იმათი ნაშოვნი ფული? ყოველ შემთხვევაში, გურამს ხომ არა? განა არიადნას შვილს ისე გაუქირდა, რომ თავისი ოფლით იშოვოს ჯიბის ფული? რასაც კი მოისურვებს, ყველაფერი მზამზარეულად მიერთმევა. მირიანიც რა ბავშვივით გაიტაცა ამ აზრმა, დაიქინა, ჩვენ ყველამ შეიღებო შრომაში უნდა აღვზარდოთო და გურამს დიდი ამბით დაულოცა გზა. დათანხმდა, რომ ბავშვს ცემენტის მტვერი ესუნთქა, თიხა აიიოლა, აგურები ეზიდა, ხარანოებზე ებობდა და კიდევ ვინ იცის, რა ეკეთებინა. „შრომა, შრომა აყალიბებს ადამიანის მორალურ სახესო“, თავის ფიქრებში გამოაჯაგვრა ქმარს არიადნამ. ჩვენს წრეში ვინ ზრდის ამრიგად შეიღებს! ყველა ჭკუთამყოფელ ადამიანს უკვირდა მირი-

ნის საქციელი, უცნაურსა და ახიკბულს უწოდებდნენ მას. ცდილობდნენ დაერწმუნებინათ, რომ „ამჯერა მირიანი მანტიკა“ მის ასაკში სასაცილოა. მირიანი კი ზღარბივით აიჯაგრა და, პირიქით, მათ შეუტია, კიცხვა დაუწყო, ამბობდა, რომ ბევრი მისი კოლეგა უქნარებსა და განებივრებულ მუქთახორებს ზრდისო... რა არ აკადრა თავის მეგობრებს. თითქოს დინჯი და წინდახედული ადამიანია და ასეთი მიუტევებელი რამ კი ჩაიდინა. ვინმე უცხოს ყური რომ დაეგდო მისი ლაპარაკისათვის, ეგონებოდა, ღვიძლ შვილისათვის თრიოდე გროში ენანება და ამიტომ გზავნის საშოვარზეო. მეზობლებსაც კი ებრალებოდათ პროფესორის შვილი, როცა იგი სალამობით დაღლილი, მტვერში ამოგანგლული, ხელუბდაკაწრული ბრუნდებოდა მშენებლობიდან. პელაგიას გოგის, აღბათ, სჭირდებოდა კიდევ მუშაობა, რომ შარვლისა და ფეხსაცმლის ფული ეშოვა, მაგრამ ჩვენს წყნარ, დალაგებულ ოჯახში რას შემოიჭრა და აიყოლია გურამი?... სწორედ მაშინ მოხდა პირველი სერიოზული შეჯახება არიადნასა და მირიანს შორის. როგორ უნდა აპატიოს ეს იმ საქაველს!

ახია მირიანზე, არიადნასთან ერთად მანაც რა შიში ნახა, რა გულის ხეთქვა გამოიარა, ქვიშის ზიდვის დროს გურამი ავარიამი რომ მოჰყვა და კინაღამ დაიღუპა.

მართალია, ავარია არც ისე სერიოზული იყო — მანქანა მდინარეში გაიხერგა და გურამი ღამით ძალიან გვიან დაბრუნდა შინ, მაგრამ ხომ შეიძლება უარესი რამეც შემთხვეოდა!.. ამ ამბის მოგონებაზე არიადნას ტანში გააფრცოლა.

ეს უსიამოვნო ფიქრები რომ მოეშორებინა, არიადნამ კვლავ სცადა დაძინება, თავზე საბანიც კი წაიხურა. მაგრამ უდროოდ დროს გამოღვიძებამ და მოუსვენარმა ფიქრებმა საბოლოოდ დაუფრთხო დილის სანუკვარი ძილი, რომელიც სიცოცხლეს ერჩია.

მირიანი, როგორც არიანდა ოდნავ დამცინავ კილოზე იტყოდა ხოლმე, „სოფლურად“, ბავშვობიდან შესისხლ-ხორცებული ჩვეულებისამებრ, დილა-ადრიან დგებოდა. იგი უკვე დიდი ხანია სამუშაო კაბინეტში იყო, საიდანაც დროადრო მოისმოდა მისი ჩახველე-ბა. მაშო სამზარეულოში ხმაურობდა. არიანდას თვალწინ დაუდგა მუდამ მოფუსფუსე, ცოტა უხიაგი ხასიათის მაშო, რომელსაც ჩვეულებად ჰქონდა, სანამ რაიმე საქმეს შეუდგებოდა, თავის თავს ხმამალა გამოუცხადებდა: „ახლა რძეს ავადუღებ“. რძეს რომ მორჩებოდა, იტყოდა: „ახლა სარეცხს დავაღბობ, მერე ქურას გავაჩაღებ და სადილის მზადებას შევედგები“. ხოლო სადილის მზადებისას, — სადილი კი მრავალი წერილმანისაგან შედგება, — განუწყვეტლივ ესაუბრებოდა თავის თავს.

არიანდა ლოგინში ველარ გაჩერდა. „კარგი, რომ დღეს არსად არ მჭირდება გასვლა“, გაიფიქრა მან. წამოდგა. ხალათი ჩაიცვა, ფანჯრის ფარდები გადასწია, ერთი გახედა სახურავეებზე ჩამოწოლილ ცას, რომელზედაც ტყვიისფერი ღრუბლები ირეოდა, ტუალეტის მაგიდასთან დიდი ოვალური სარკის წინ თმები გადაივარცხნა და მყის შეუდგა „დილის გამამხნეველ ვარჯიშს“. ამ ვარჯიშს ზედმეტი სიმსუქნისაგან უნდა ეხსნა არიანდა. ამას წინათ ქმარს შესჩივლა, ტანადობა მიფუტლებო.

— ეპ, დედიჯან დრო არის პაპიჩემისა, ეამთა სელას ზომ ვერ შევებრძოლებით, — ისეთი მიამატი ღიმილით მიუგო მირიანმა, თითქოს არ იცოდა ზნე თავისი კოკობზიკა მეუღლისა, რომელსაც ყველაზე მეტად ის აბრაზებდა, თუ ვინმე ხანდაზმულებში ჩარიცხავდა.

არიანდამ იფეთქა — „ვერ შევებრძოლებით!“ გამოაჯავრა ქმარს, და გულში გაივლო, შენ თუ გინდა, ბებრებში ჩაირიცხე, მე კი ჯერ სულაც არ ვაპირებ ფარ-ხმალის დაყრასო.

მირიანმა არაფერი შეიმჩნია, უთხრა,

რაიმე სპორტს მიპყე ხელიო, მაგრამ არიანდას ეს ემძიმა; მაშინ ერთხანად დილით ერთი კოლოფი შასანტი იატაკზე და მერე სათითაოდ აკრიფეო. დღესაც არიანდამ ასანთი მოაპნია იატაკზე. დაიხარა, ერთი-ორი ღერო აიღო. ამ დროს მეზობელი ოთახის კარმა გაიჭრიალა და გამოჩნდა მხრებში ოდნავ მოხრილი პროფესორ მირიან ავალიანის ვეება ფიგურა. მისი ფართო სახე, წოლა ცხვირი, ხშირი, უკან გადავარცხნილი ჭიკაბა თმა, ჯილა, შეკრული წარბები მრისხანე ადამიანის შთაბეჭდილებას მოახდენდა, თუ არა ეს ფართო ქუთუთოებში ჩამჯდარი, კეთილად მომღიმარი გულადი თვალე-ბი, რომელსაც ის ახლა არ ამორებდა გაკვირებაში ჩავარდნილ ცხოვრების თანამგზავრს.

— ოპ! მოვკვდი, მეტი აღარ შემიძლია, — ამოიოხრა ქმრის დანახვებზე არიანდამ, ღონეშიხდილი დაეშვა სავარძელზე და სასოწარკვეთილად გასძახა შინამოსამსახურეს:

— მაშო, მოდი, ასანთი აკრიფე!

— რაო! — გაკვირვებით აზიდა წარბები მირიანმა — მაშომ რად უნდა აკრიფოს?

— არაფერი მოუვა, სხვა რა საქმე აქვს?

— აბა, აბა, — მოიღუშა მირიანი, უნდოდა რაღაც კიდევ ეთქვა, მაგრამ ამ დროს ოთახში შემოვიდა აქანდახითა და ცოცხით შეიარაღებული ტანდაბალი, ძვალმსხვილი, სახეხენდრო შუახნის ქალი, მან გულმოსულად მოავლო თვალი არიანდას, და დიასახლისს რომ ვერაფერი გაუბედა, თავისი წყრომა სამსახურში წასასვლელად გამზადებულ პროფესორზე გადაიტანა:

— ეს რა ჩემდა ჭირად მოიგონეთ, პატივცემულო მირიან, თითქოს უსაქმო ვიყო... ესლა მაკლდა, ყოველ დილით იატაკზე ვიფორთხო და ასანთი ვკრიფო.

— არა უშავს რა, ჩემო მაშო, ხომ გაგიგონია, ძმა ძმისთვისო, შავი დღისთვისო, — რაღაც დამცინავი თანაგრძნობით გადახედა პროფესორმა სავარ-

ძელში ჩასვენებულ მეუღლეს და შინამოსამსახურეს შემარიგებლად მხარზე ხელი მოუთათუნა.

არიადნამ მწუთხედ მოკემა ტუჩები.

აღნავობაც ბუმბერაზული ჰქონდა მირიანს, ხმაც, სიცილიც მჭუხარე და მგრავინავი, მაგრამ როგორც მთელ მის არსებაში, ისე ახლანდელ პასუხში იყო რალაც ბავშვურად მიამიტი და უბოროტო, რამაც მყის დაამშვიდა ყალყზე შემდგარი ქალი. მაშოს სახე გაებადრა, ასანთის ღეროები აკრიფა და საწოლი ოთახიდან მისთვის ჩვეული ბუტბუტით გავიდა: „ახლა ქალიშვილების ოთახს დავალაგებ!“

— შენ კი, ქალბატონო, — მიუბრუნდა მირიანი ცოლს, — ამას იქით კეთილი ინებე და თავად აკრიფე ასანთის ღერები, ანდა სულაც ნუ ფანტავ. მაშომ კი არა, შენ აიკვიატე ეგ გახდომა.

— რა ჩემი ბრაღია, თუ არ შემძლია დაბრა. ისე მტკივა მუხლი! — განებივრებული ბავშვივით შესჩივლა არიადნამ ქმარს.

— რა დაგემართა?

— გუშინ როიალს მივიარტყი.

— კაი, კაი — ხელი ჩაიქნია მირიანმა, ეგონა, არიადნა თავს იკატუნებდა.

— არა გჯერა? მოდი ნახე, როგორა მაქვს დალურჯებული, — არიადნამ ვარდისფერი ხალათი გადაიწია და შიშველი ფეხი გამოაჩინა. მუხლის თავი მართლაც ცოტა გალურჯებული ჰქონდა.

— არა უშავს, არა უშავს, გაივლის, მირიანმა თვალი მოარიდა მაცთუნებლად გამიშვლებულ ფეხს, მაჯის საათს დახედა, მაგვიანდებო, ჩაილაპარაკა და სწრაფად გაეცალა იქაურობას.

არიადნამ თავი დახარა, ბრაზისაგან ცრემლები მოადგა თვალებზე. მირიანის უყურადღებობა მწვევედ მოხვდა მის ქალურ თავმოყვარეობას. ამან თითქოს დაუდასტურა უკანასკნელ დროს აღძრული ეჭვი, რომ მირიანს მასზე გული გაუცივდა, წინანდებურად აღარ უყვარს. ამ გარინდებული მდგო-

მარეობიდან შინამოსამსახურის შემოსვლამ გამოიყვანა.

— მაინც საიდან მოიგონებთ თორიან ასეთ უცნაურ რამეს, — ჩაიფრუსტუნა მაშომ და ლოკინების ალაგებას შეუდგა. — ჰი, ჰი, ჰი, თქვენც რომ გაგაბრიყვით, ქალბატონო! ნეტავ რად გინდათ ეს გახდომა? არ გირჩევნიათ, ასე ვარდივით იყოთ გამლილი?

როგორც კი მაშომ დიასახლისის მტანჯველ სავანზე ჩამოაგდო ლაპარაკი, არიადნა ხელად გამოცოცხლდა.

— მართლა, მაშო, არ ვარ გასუქებული?

პროფესორის მეუღლე ძალიან ბევრს ფიქრობდა თავის გარეგნობაზე. როგორც ადამიანის აზროვნებას თან სდევს მარად ვადაუწყვეტი, სიკვდილ-სიცოცხლის, ყოფნა-არყოფნის პრობლემები, ისე არიადნას არ ასვენებდა ფიქრი საკუთარ გეამის გახდომა-გასუქებისა, თუ ჰქნობა აყვავებაზე და ეს თავისი საზრუნავი მსოფლიო მნიშვნელობის პრობლემად ესახებოდა.

იგი მუდამ ორ ცეცხლს შუა იწოდა. როცა ოდნავ შესუქდებოდა, საშინელი სევდა შემოაწევებოდა ხოლმე გულზე. მთელი დღე სარკის წინ ტრიალებდა, თავის თავს კრიტიკულად ათვლიერებდა და ოხრავდა:

— ღმერთო რას დავემსგავსე, რამსისქე გაეხდი, პირდაპირ დაემხინჯედი! — შეწუხებული არიადნა სასწრაფოდ უბრუნდებოდა კეების მკაცრ რეკიმს. მაგრამ, როგორც კი ოდნავ გახდებოდა, თვალის კილოებთან უფრო შესამჩნევი ხდებოდა წვრილი ნაოჭები. ეს კი მთლად სასოწარკვეთილებაში აგდებდა.

— არა, გახდომა სულ არ მიხდება, პირდაპირ აღარ ვიცი, რა ექნა? — აფორიაქდებოდა ხოლმე პროფესორის მეუღლე.

ამყამად ცოტა შესუქებული იყო არიადნა და ასანთის ღეროებით ვარჯიშსაც ამიტომ მოეკიდა.

მაინც წინანდებურად კოხტა და ტანადი იყო.

— ცოტა გასუქებული კი ხართ, მაგრამ ქალიშვილივით მსუბუქად დაგაქვთ ტანი, — მოულაქუცა მაშომ დიასახლისს.

— არა, მაშო, სახეზე არა, და ტანზე კი მინდა გახდომა... — ისევ სარკეს მიუბრუნდა არიადნა.

ამ დროს ტელეფონის ზარმა დაიწკრიალა. დიასახლისი სწრაფად დასწვდა ყურმილის და მინაზებული, გაწეილი ხმით ჩასძახა:

— ჰალლო! — თან ისევ გრაციოზულად გაიქნია ხელი, თითქოს მისი თანამოსაუბრე იქვე იყო.

— პროფესორ ავალიანის ბინაა? — გაისმა ვიღაცის ხმა.

— დიახ, ავალიანის ბინაა. თქვენ ვინ გნებავთ?

— არიადნა, გენაცვალე, შენა ხარ? მე ტასო ვარ, ტასო, ნუთუ ვერ მიცანი? — და ხმა ერთბაშად ნაცნობი და მახლობელი გახდა. უცებ საუბარი შეწყდა და შემბრანიდან ნერვული კისკისი ზოისმა: — კარგი, მომშორდი, ნუ მიშლი!

— რათ, რა მითხარი? — ჰკითხა გოცებულმა არიადნამ.

— არა, შენ არ გელაპარაკები.

— მაშ ვის?

— კატაა აქ, გამიწყალა გული!

არიადნას მოეჩვენა, თითქოს ყურმილში მამაკაცის შეკავებული სიცილი მოესმა.

— ორფეხა კატა ხომ არ არის? — გაეხუმრა არიადნა და არც შემცდარა.

სანამ არიადნა ლაპარაკობდა, ტასომ მარცხენა ხელი დააფარა ყურმილის მიკრაფონს და მიუბრუნდა ახალგაზრდა კაცს, რომელიც ამ დროს ცდილობდა ყურთან ჩამოშლილ კულულზე ეკოცნა.

— ჩუმად, ჩუმად, მგონი რაღაცას მისვდა, — ტასო ამორძალივით გვერდულად იჯდა ტელეფონის დასადგმელ დაბალ მაგიდაზე, თვალები კი გამომწვევად მიეპყრო კაცოსთვის, და ამ თვალთა სიღრმეში თითქოს ღვედღწყარელი ნაკვერცხლები ღვიოდა... რაღა თქმა

უნდა, კაცოც გულგრილი არ იყო. მაგრამ იგი ცდილობდა დაეფიქრებინათავისი გულისთქმა და ყურმის დაგვერძობდაც გაურკვეველი შრიალისათვის, რომელიც კედლის იქით ისმოდა.

— ყურადღებას ნუ აქცევ, დეიდაჩემია, აქ არ შემოვა, კარგად მყავს გაწვრთნილი. არიადნა კი, — ტასომ ჩუმად ჩაიცინა, — რა კარგია, რომ ტელეფონს ჯერ ტელევიზორიც არ ახლავს...ო, ახლა რომ შეეძლოს ჩვენი დანახვა ამ დიდ მემარხულეს.. — რაღაც მოზეიმე კილოზე წარმოთქვა მან.

— ნუთუ მართლა ასე მიუქარებელია? ასეთი მომზიბლავი და... — სათვალეების სქელი შუშების მიღმა კაცოს თვალებში გაოცებამ და ვნების ნაპერწყალმა იელვა. რაღაც სხივი აუთამაშდა ჩამრგვალებულ სახეზე.

ტასოს სახე მოედრებოდა. კაცომ ეს შენიშნა და სიტყვა გაუწყდა.

— ალლო, ალლო, — ისევ გაისმა ყურმილში არიადნას მოუთმენელი ხმა.

— იცი, რა მომხდარა? წყნეთის აგარაკები სულ მთლად დაუნგრევია ქარიშხალს! — აჩქარებით წარმოთქვა ტასომ.

— რას ამბობ, — ცივი ხმით შეჰკივლა არიადნამ. — ჩვენი აგარაკი რა დღეშია თუ იცი?

— სახურავი აუგლეჯია და ეზოს მესერი წაუქცევია, — გამოეპასუხა ტასო. — მე ახლავე მივლივარ წყნეთში, შენც ხომ არ წამოხვალ?

— რა ვქნა, — პროფესორის მეუღლეს თეთრმწითურ სახეზე შემფოთება გამოეხატა, — კარგი, კარგი, გამომიარე, მეც წამოვალ. — არიადნამ ყურმილი სასწრაფოდ დადო და ფანჯარასთან მიიჭრა, — დედა რა საშინელი ქარია, — ჩაილაპარაკა შეძრწუნებულმა.

— ქალბატონო, სად მიდიხართ ასეთ ამინდში?

არიადნა ხმას არ იღებდა. მაქმანის ფარდა ვადასწია, წუთით გაიტაცა აბოზოქრებული სტიქიის სურათმა, რომელიც ერთსა და იმავე დროს იზიდავდა

და კიდევ აფრთხობდა მას. გარშემო ყველაფერი მოძრაობდა, ტრიალებდა, სადღაც მიქროდა. ჰაერის მძლავრი ნაკადი მთაწმინდის გასწვრივ მიერეკებოდა დაბლა, თითქმის სახლების სახურავებამდე ჩამოწოლილ ჯანღს. გეგონებოდათ, მთის დაღარულ ფერდობებს ყომრალი ბოლი ედებოა. გააფთრებულ ქარის შემობერვით დაწეწილი ღრუბლები რუხად შელესილი ცის თაღისკენ მიისწრაფვოდნენ.

ქარი რომ შეწყდებოდა, ეს ამობოქრებული ჰაერის ნაკადი წამით უძრავად შედგებოდა, იტყოდით, ზეციდან მძიმე ნაკლებად შეყრილი ფარდა ჩამოუშვესო. შემდეგ ქარიშხალი კვლავ მძლავრად შემოუტევედა, ამ რუხ საბურველს მიფლეთ-მოფლეთდა და უცბად, თითქოს ვილაკამ ვეება ბუმბულის ნაალი გაფხრიწოა, წამოვიდოდა მსხვილი ფანტელები, ქარი გაშმაგებით ატრიალებდა თოვლს და ბუმბერაზული მუჭით აყრიდა მთაწმინდის ქედს — ამ საუკუნოებით ჩაძინებულ, გაქვავებული მამონტის ზურგს, გეგონებოდათ, უნდა შეანჯღრიოს, გააღიზიანოს და საბრძოლველად გამოიწვიოსო.

— უჰ, რა სახარელი ამინდია! — აწურა არიადნამ წვრილი წარბები და ფანჯარას მოშორდა.

— რა ამბავია, ქალბატონო, სად მიღიანართ ასეთ ამინდში? — ჩასციებოდა მამო.

არიადნამ არაფერი მიუგო, ტელეფონთან მივიდა და რამდენჯერმე აკრიფა ნოჰერი, მაგრამ ტელეფონი დაკავებული აღმოჩნდა.

— ჯანდაბას მავათი თავი, — ჩიბუზლუნა გულმოსულმა.

წინაქარში ზარის ხმა გაისმა.

— მამო, ეს ალბათ ტასოა, კარი გაულე ჩქარა, — გასძახა არიადნამ მოსამსახურეს.

— აჰ, როგორ ცივა გარეთ. შემოცურდა სასტუმროში მელისბეწვიანი, შუტანის ქალი, რომლის ფუნთუშა სახეზე განსაკუთრებით გამოირჩეოდა თეთრად მოვლვარე, წინწამოყრილი კბი-

ლები. მას უკან მოსდევდა ქვიშისფერ გრძელ პიჯაკში და კოკეზთან ვეწრო, მუქმწვანე შარვალში ზგამოწყობილი ახალგაზრდა არქიტექტორი კაკო ნებიერიძე. ტასოს მოთენთილ, შემპარავ მიხვრა-მოხვრაში, მის მუდამ მოწყურულ, თითქოს ვნებით დანისნულ თვალებში იგრძნობდა ის გამომწვევი სითამამე, რაც არიადნას ერთსა და იმავე დროს მოსწონდა და აფრთხობდა კიდევ.

— გარეთ კი არა, ყველა ოთახში რადიატორები გახურებულია და მაინც ვიყინები.

— რა ვიცი, მაისის ვარდივით კი ჰყვავი და, შეაგება ტასომ დიასახლისის ქათინაური, რომელშიც მახვილი ყური შერს შეამჩნევედა, და ისე ისტურად მიუშვირა ტუჩები, რომ სქლად დადებული ულტრამოდური პომადა არიადნას სახეს ოდნავადაც არ მოსცხებია.

— ოჰ, კაკო, მობრძანდით, მობრძანდით, კარებში რას დგახართ, — განსაკუთრებული თავაზით მიეგება არიადნა კაკო ნებიერიძეს, რომელიც ფეხს ითრევედა. დიასახლისმა გუნებაში გაივლო: ნეტავი ეს ზომ არ იყო ის ორფება კატა, ტასოს რომ უშლიდა ტელეფონით ლაპარაკსო, და ფარულად დააკვირდა ვაქს, თითქოს უნდოდა მის სახეზე ამოეკითხა თავისი ვარაუდის დადასტურება.

— კაკო ახლა ჩამოვიდა წყნეთიდან, ჩემი აგარაკის მშენებლობის საქმეზე იყო წასული და ეს სახარელი ამბავი ჩამოიტანა — ტასომ პალტოს კალთა გადაიწვია და სავარძელში ჩაეშვა. წელში გამოყვანილ ლურჯ პალტოს ქობაზეც მელის ფაფუკი კუდები ჰქონდა მოვლებული, რაც მთელ მის გარეგნობას რაღაც ესტრადულ იერს აძლევდა.

— საშინელებაა, საშინელება, — წარმოთქვა კაკომ, თვალები ვადმოკარკლა და ორივე ხელის მტევანი შეათამაშა, — აგარაკების მებატონეები ქუდმოგლეჯილი გარბოდნენ წყნეთისაკენ, ხამსა-

ხურიც მიუტოვებიათ და ლექციებიც.

— თქვენ ნახეთ ჩვენი აგარაკი, კაკო?
— შეეკითხა არიანდა.

— როგორ შეიძლებოდა, ქალბატონო არიანდა, წყნეთში ავსულები და თქვენი აგარაკი არ შენახა! — გადაჭარბებული თავაზიანობით მიუგო კაკომ და სათვალე შეისწორა, — თქვენსაც კიდევ რა უშავს, კოჩიკაძის და ბურძგლას აგარაკები უნდა ნახოთ, სულ მთლად დაღიწილია... — ეტყობოდა, კაკოს დიდ სიამოვნებას ჰგვრიდა, ამ ცხელ-ცხელ ამბებს რომ აწვდიდა არიანდას.

— რა ექნა, გადაეყვი პირდაპირ მაგ აგარაკს, შენ ხომ იცი, ტასო, ჩვენს ოჯახში ქალის საქმეც ჩემს კისერზეა და კაცისაც... — თავის მეგობარ ქალს მიმართავდა არიანდა, თუმცა ამჟამად ჩანდა, რომ ამას კაკოს გასაგონად ლაპარაკობდა... — მირიანისათვის ხომ სულ ერთია, საქათმეში ვიცხოვრებთ თუ სასახლეში.

არიანდამ ირგვლივ მოატარა მზერა, გული სიამაყით ევსებოდა, რომ დიდა ბნის ნალოლიაგები ოცნება შეასრულა, მისი ოჯახი ყველაფრით სავსე იყო, ან, როგორც მამო იტყოდა ხოლმე „მდაბიურად“, ნამდვილი „მიოს მარანი“ იყო. არიანდას შეეძლო ეამბა ისტორია თვითელი ნივთის, თვითელი სამკაულის, რომლებსაც მირიანი დაცინვით „ხიჭა-პაჭულებს“ ეძახდა. შეეძლო ზუსტად აღედგინა, თუ სად, როდის შეიძინეს ბოჭემური ბროლი თუ რაბოთური ლარნაკი, ხორასნული ნოხი თუ სევრის ფაიფურის სერვიზი, ცნობილი მხატვრების ყალბით ნახატი სურათები. რა თქმა უნდა, ის არავის გაუმჟღავნებდა, რომ ამ ნივთების შერჩევაში მას ზელმძღვანელობდა მუდმივი მრჩეველი ამ საქმეში, ნამდიდრალი ხანდაზმული მანდილოსანი, არიანდას ბავშვების უცხო ენების მასწავლებელი. თითქოს ახლა მოაგონდაო, ტელეფონს დაავლო ხელი...

— ისევ დაკავებულია, ოპ, რა უბედურებაა. — ფიქრით ისევ წარსულში გადავიდა არიანდა — რამდენი წინააღ-

მდეგობის დაძლევა მოუხდა, და მთავარი მოწინააღმდეგე ხომ იყო მისი მამა, ნირიანი. მოაგონდა, თუ როგორ მოხდა მოუხდა ქმართან ახალ ბინაში გადმოსვლის გამო. მირიანი გაიძახოდა: ჩვენ კიდევ რა ვეიშავს, ძალიან კარგი ბინა გვაქვს, სხვებს ჩვენზე უფრო უკირისია. სახლის მშენებლობა რომ დასრულდა და მეცნიერ მუშაებს შორის ბინების განაწილება დაიწყო, მირიანმა არაფრის გულისათვის არ შეიტანა განცხადება ინსტიტუტში. არიანდას რომ არ ერბინა, სამინისტროს კარები არ აეტალახებინა, ახლაც იმ ძველ, ადამის დროინდელ სახლში იქნებოდნენ, პელოგიასა და დაროს მეზობლად. და როგორც ძნელად მისაღწევ მწვერვალზე ასულ ალპინისტს, არიანდას გულა შეუგუბა ფიქრმა:

— სად ვიყავით და სად ამოვედით!

საქათმესა და სასახლეს რომ ადარებდა არიანდა ბინას და მთელ მის მორთულ-მოკაზმულობას გულისხმობდა, რომლის შეძენაზე ამდენი ოფლი დაღვარა. სამაგიეროდ, როცა საშუალება ეძლეოდა თავისი შენაძენი ნათესავეებისა და ნაცნობ-მეგობრებისათვის ეჩვენებინა და მათს ალტაცებისაგან ანთებულ თვალეში შურიც შეემჩნია, არიანდას სიამისაგან გული ეწურებოდა. განსაკუთრებით მაშინ გრძნობდა თავს ბედნიერად, როცა ისეთი ადამიანი ესტუმრებოდა, რომლის აზრსაც ის აფასებდა. პირდაპირ დღესასწაული უდგებოდა არიანდას, თუ განცვიფრებული სტუმარი დიასახლისს ნატიფ გემოვნებას შეუქებდა. ახლაც განჭრახ აგვიანებდა, რომ საშუალება მიეცა არქიტექტორისათვის, რომელიც მოურიდებლად ათვალიერებდა სასტუმრო ოთახის მორთულობას, ღირსეულად შეეფასებინა მასპინძლის მხატვრული ნიჭი.

— როგორ, შენ აქამდე არ ჩავიცივამს, რას აკეთებდი ამდენ ხანს? — ვითომ წყრომით შეეკითხა ტასო მეგობარს.

— ოპ, გენაცვალე, ხომ იცი, რამდენ-

ნი საქმეა ოჯახში. მე ახლავე, ახლავე,
— კაკოს ბოდიში მოუხადა და საწოლ
ოთახში გავიდა.

— ვიცი შენი „ახლავე“, — ბუზღუ-
ნით დაადევნა ტასომ, კაკოს თვალი
ჩაუქრა და თვითონაც შესრიალდა სა-
წოლ ოთახში.

— თავზე დაგადგები, რომ შეხებუ-
რად მთელი საათი არ მოუნდე ჩაცმას.

— არ ვიცი, რა უნდა ჩავიცვა, სულ
ტიტველი ვარ, — და თავისი განიერი
სამკარიანი კარადა გამოალო.

ტასოს რაღაც ხარბი შუქით გაუბრ-
წყინდა თვალები და მზერა ტანსაცმ-
ლით გატენილი კარადისაკენ გაექცა.
ჯერ სხვადასხვა ფერის კაბების აკი-
დოებს ათვალაერებდა, სინჯავდა ქსო-
ვილს. კარადა ისე იყო გამოტენილი,
რომ თითო კაჩხაზე რამდენიმე კაბა
ეკიდა. შემდეგ მისი ხარბი მზერა კარა-
დის ფსკერს მისწვდა და იქ ჩარახმუ-
ლმა ფეხსაცმელებმა სუნთქვა შეუგუბა.

არიადნამ რამდენიმე კაბა ვადმოილო
და ტურნაბრეციტ დაავადო საწოლზე.

— ერთი შეხედვით მოგეჩვენება,
თითქოს ბევრი მაქვს, მაგრამ ვერა-
ფერს გამოარჩევ, ზოგის ფასონი გამო-
ვიდა მოდიდან, ზოგის ფერი და ზოგის
— ქსოვილი. მგონი ეს არის ყველაზე
თბილი, — დაავლო ხელი აგურისფერ
შალის კაბას, ხალათი ვაიძრო, სიცივი-
საგან მოიბუხა და სწრაფად გადაიცვა;
სამკაულების შერჩევას და კოსმეტი-
კას დიდი დრო აღარ მოანდომა და სას-
ტუმროში გავიდნენ. კაკომ მომზადე-
ბული ობუნჯობა შეაგება ქალებს:

— ქალბატონო ტასო, თქვენ დღეს
დიდი პატივი გხვდათ წილად, დასწრე-
ბოლით დედოფლის დილის ტელეტს,
როგორც ეს ფეიხტვანგერს აქვს აღწე-
რილი რომან „გოიამი“.

— ეს პატივი მე საკმაოდ ხშირად
მხვდება ბოლმე წილად, — ობუნჯობი-
თვე მიუგო ტასომ.

— მაშინ თქვენ უბედნიერესი ადამი-
ანი ბრძანდებით ამ ქვეყანაზე, — თავი
დაბლა დახარა და ქუსლი შემოაკრა
კაკომ.

როცა მუქლურჯად მოზიმზიმე მან-
ქანა ავალაინების სადარბაზო კარებ-
თან მოვრიალდა, ტასოს უნებურად
აღმოხდა:

— რა მშვენიერებაა, ახალი „პობე-
და“ გყავთ! აი შენ, მართლაც, შეგიძ-
ლია თქვა, ბედნიერი ქალი ვარო.

არიადნას ოდნავ ნაღვლიანად გაე-
ლიმა.

მან ვერც კი შენიშნა, თუ როდის
გაქრა ამდილანდელი სცენით გამოწვე-
ული უსიამოვნო გრძობა, რომელიც
აქამდე გულს უწურავდა, სხვა დროს
შეიძლება ყურადღებაც არ მიექცია
ქათინაურისათვის, რომელზედაც ასე
ჰქონდა შეჩვეული ყური, მაგრამ ახლა
თავიდან არ გამოსდიოდა კაკოს სიტყ-
ვები.

— ვ-ვ-ვ-უ! ვერ ვიტან სიცივეს. ვერც
ბუნებაში და ვერც ადამიანებში, —
წარმოთქვა ტასომ და სწრაფად შეს-
რიალდა მანქანაში. კაკომ მის გვერ-
დით მოიკალათა.

მანქანა სწრაფად მიქროდა. შოფრის
გვერდით მჯდომი არიადნა გულის-
ტკივილით ფიქრობდა:

— აი კაკოს, ლეონიდესა და ბევრი
სხვისთვის მე „დედოფალი“ ვარ, მირი-
ანი კი ამ ბოლო დროს ყურადღებასაც
აღარ მაქცევს... — და ამ უსიამოვნო
ფიქრების მოსაშორებლად არიადნა
თანამზავრებს მიუბრუნდა.

— კაკო, თქვენ ხომ არა გავქვთ ფეიხ-
ტვანგერის „გოიამი“?

პროფესორის მეუღლემ თვალი მოკ-
რა რომ ტასომ სწრაფად გამოსტაცა
ხელი არქიტექტორს და განზე გაიწია.
საზურგეზე გადებული მეორე ხელი კი,
რომელიც ტასოს მხრებზე ჰქონდა მოხ-
ვეული, ნებიერიძემ ნერვულად აათამა-
შა საჯდომის ბალიშზე. არიადნა დაიბ-
ნა და სწრაფად მოიბრუნა სახე. რატომ-
ღაც ისეთი განცდა ჰქონდა, თითქოს
სხვისი საიდუმლოს თვალთვალზე მიუ-
სწრესო, უხერხული მდგომარეობიდან

თავის დასაღწევად არიადნამ განუწყვეტელი რატრატი ვაბაძე:

— გენო, შენ არ ჩაფრთხილავს ელექტროლუმები? მაშ რატომ ცივა ასე საშინლად, — შოფერმა მხრები აიხუნა. — იცი, კაკო, მე ამ ბოლო დროს ვეღარ ვასწრებ ახალი წიგნებისათვის თვალყურის მიდევნებას. იმდენი საქმე მაქვს, რომ თავბრუ მესხმის.

— რაღა თქმა უნდა, ამოდენა ოჯახის გაძღოლა ხუმრობა საქმე არ არის, — მოეპირფერა დიასახლისს კაკო.

— მაშ, მაშ, აი ხელებისთვისაც ვეღარ მიმიხედავს, ისეთი საშინელი გამიხდა.

— რას ბრძანებთ, თქვენ ღვთაებრივი ხელები გაქვთ! მიეღაცეცა კაკო პროფესორის შეუღლებს.

იმ დროს, როცა ესენი ერთმანეთს ეხმიანებოდნენ ამ არაფრის მთქმელი სიტყვებით, კაკომ სწორად განსაჯა, რომ არიადნა ჩქარა ვეღარ გაბედავდა მათკენ მობრუნებას, და კვლავ ხელთ იგდო ტასოს ფაფუკი ხელი, ხელთათმანი გადაუწია და გაშიშვლებულ მაჯას დაეკონა. არიადნას მართლაც ვერ გაებედნა თავის თანამგზავრისკენ მობრუნება, თუმცა ცნობისმოყვარეობა კვლავ და თვალები უნებურად გაურბოდა მძლოლის წინ დამაგრებულ პატარა სარკისაკენ, რომლის კუთხეში იგი მეზობლისაკენ დახრილ კაკოს თავს ხედავდა. არქიტექტორი რაღაცას ეჩურჩულებოდა ტასოს და ტუჩებით თითქმის ეხებოდა მის ყურს.

ტასოს თავი უკან გადაეგდო, შეღებილი წამწამები ძირს დაეხარა, ტუჩები ოდნავ გაეღო... შემდეგ წამწამები შეარხია და მსუბუქი ღიმილი აუთამაშდა ბაგეზე. არიადნას გუნება აემღვრა, თვალი მოარიდა სარკეს და მანქანის ფანჯარაში გაიხედა. უცებ ნაცნობი სახე დაინახა, მირიანის თანამშრომელი დოცენტი ივანიძე ხელაწეული იდგა გზის პირას. არიადნამ თავი ისე დაიქირა, თითქოს ვერ შენიშნა, არ უნდოდა, ამ გარეშე პირს დაერღვია უკანა სკამზე მჯდომთა განმარტოება,

რაც ერთსა და იმავე დროს მწკვეე ცნობისმოყვარეობას და არაღაც ბნელ, შურის მაგვარ გრძნობას უტკივებდა მას.

— უცნაურია, როგორ ცვლის ცხოვრება აღმიახსნა! წინათ, ქალიშვილობაში, როცა ბიბლიოთეკაში ვმუშაობდი, ერთ დღესაც ვერ გავძლებდი ახალი წიგნის გარეშე; მაშინ მე ვურჩევდი მირიანს ყოველივე მნიშვნელოვანს ბელეტრისტიკის დარგში, ახლა კი... — დიდხანს ასე ლაპარაკობდა თანამგზავრისკენ შურამგმეცეული არიადნა, მაგრამ საუბარში თითქოს გონება არ მონაწილეობდა. იგი ფიქრობდა: აი, ტასო ცხოვრებისაგან იღებს ყველაფერს... არც ერთ შემთხვევას ხელიდან არ უშვებს... მე კი ასეთი სულელი და გაუბედავი ვარ... მიუხედავად იმისა, რომ ბუნებას ჩემთვის მეტი მოუცია, და უფრო სრულად შემიძლია შევიგრძნო ცხოვრება“.

არიადნა ხელის ქნევით ფანტავდა მანქანაში დატრიალებულ პაპიროსის ბოლს და თან ამაოდ ცდილობდა ტენისგამხვრეტი ფიქრების მოშორებას. თვალწინ ეხატებოდა ცოტა ხნის წინ ასე მწკვეედ განცდილი შთაბეჭდილება—ტასოს გაპოზილი ბაგეები, ყორნისფრად შეღებილი წამწამების თრთოლვა, ლაწვების მეწამული ფერი, არქიტექტორის წყლიანი, მოელვარე თვალები, შემდეგ კი ბურუსიდან იკვეთებოდა მირიანის ჯიქურად დახრილი შუბლი, მისი ქაღარა, ვერცხლის ძაფებით დაქსელილი სქელი ფაფარი და რატომღაც მის გვერდით ლეონიდეს მომღიმარი სახე.

არიადნა ტალახიან გზას გასცქეროდა, მაგრამ ფიქრებში წასული თითქოს ვერაფერს ხედავდა. გზის გასწვრივ კი ხელუხლებელი თოვლი თეთრად ქათებდა და გაჭაღარავებულ მთის ფერდობებს ერწყმოდა. გზას არმთავრით გასდევდა ქვის დაბალი ბოძები, რომლის მიღმაც ახალგაზრდა ნარგავები მოჩანდა. გრძელ მწკრივად გაჭიმული ბუნჩულა ნაძვები მიაგავდნენ სასიერ-

ნოდ გამოსულ მოწაფეებს, რომელთაც ინც ქარს გუნდაობა გაემართა.

რა გულით მოუნდა არიადნას, უცებ ამ ფართოდ გაშლილ სივრცეში აღმოჩენილიყო, მთელი მკერდით ჩაესუნთქა სუფთა ჰაერი, ბაგეებით, სახით შეხებოდა ამ ქათქათა თოვლს და გზურებელი შუბლი გაეგრილებინა. როგორ იზიდავს ამ ფეხდაუდგამი, გაუთელავე უმანკო თოვლის კაშკაშა სითვთრე, გაზაფხულის ყვავილების ფურცლებივით მსუბუქი და ნაზი. არიადნას რატომღაც ჰგონია, რომ თოვლს შროშანის ნაზი სურნელი უნდა ჰქონდეს. ნეტავი იქ, ცის ტატნობზე ოდნავ მოხაზულ მთავრეხილთან დასვა, რომ არ ხედავდეს ამ ტალახში აზელილ თოვლს, რომელსაც თითქმის ფიზიკურად შეიგრძნობს, ოღონდ ნულარ იფიქრებს ისე, როგორც ამ ერთი წუთის წინ, ნუ იგრძნობს თავს თანამგზავრებში გათქვეფილად. იქ ალბათ გამეფებულია სიწყნარე და სიმშვიდე, რომელიც მის აღელვებულ სულში ჩაიდგარება. მაგრამ იქნებ არც არსებობს სიმშვიდე, სანამ ადამიანი ცოცხალია.

წყნეთში რომ ავიდნენ, გრიგალი უკვე ჩამდგარიყო. მაგრამ ქარის შემობერვა დროდადრო მაინც არყვედა ხის კენწეროებს. არც კი შეუნიშნავთ, ისე გასცდნენ სოფლის ერთფეროვან სახლებს. შემდეგ იწყებოდა კერძო აგარაკები. ისინი გაფანტულად აკრილიყვნენ მთის კალთებზე და იქიდან იმაყად გადმოიყურებოდნენ, მხარგანლილობითა და მორთვა-მოკაზმულობით თავს იწონებდნენ. სხვადასხვა ფერი-სანი იყვნენ: თეთრად შეფეთქილა, რუხი, ვარდისფერი, მოყვითალო, წითელი აგურისა; ერთმანეთში ირეოდნენ ნაირფერი სახურავები. ზოგი სახლი სადა, უპრეტენზიო, ფინური ყაიდისა იყო, ზოგიც ციხე-დარბაზივით გაზიდული. მუქმოლურჯო პობედას თავს უვლიდნენ აგარაკების მეპატრონეთა მანქანები. ეზოებში ფუსფუსებდნენ შეწუხებული, აფორიაქებული ადამიანები.

გრიგალის თარეშს აქ მართლაც დაემჩნია კვალი. ზოგან თანჯრის მიწები ჩაელეწა, ზოგან სახურავი ვეხადა განსაკუთრებით ცუდი დღე დასდგომოდა დაუმთავრებელ აგარაკებს. არიადნას უფრო და უფრო ეუფლებოდა მღელვარება, გული არ უთმენდა, მალე გაეგო, თუ რა მოუვიდა მათ აგარაკს.

მანქანამ მთის შუაწელს მიაღწია, მარჯვნივ შეუხვია და მიადგა ავალიანების აგარაკს. პირველად მოხვდა თვალში, მწვანედ შეღებილი ჰიმარის სახურავი, რომელიც ქარს ჩამოეგდო და გზაში გაეხიდა. კაკომ ფრთხილად გადასწია იგი და ქალები წინ გაუშვა.

ეზოში შევიდნენ და დაინახეს, რომ ხუთუღობიანი მწვანე ფანატური გრიგალს მხარ-თემოზე წამოეწვინა, ორი ახალგაზრდა ატმის ხე ამოეგლიჯა, მდბალი მესერი კი ჰაერში აეტაცა და თალივით დაეხორავებინა.

— ვაიმე, — აღმოხდა არიადნას, კიბის წაქეცილი მოაჯირი, სახურავის ჩამოწოლილი კუთხე და ქვედა კოჭყურზე საცოდავად ჩამოკიდებული დარაბა რომ დაინახა. არიადნამ ისე აკრიფა ძირს ჩამოყრილი კრამიტის ნამტვრევები, თითქოს ძვირფასი ლარნაყის ნამსხვრევებიყო, და წუწუნით აპყვა მოაჯირმორღვეულ კიბეს.

— წყნეთში ამ აივანს რომეო და გულიეტას აივანი დაარქვეს, — უთხრა ტასომ კაკოს, როცა ფართო აივანზე გავიდნენ.

არიადნა ისე იყო ჩანთქმული თავის ფიქრებში, რომ ტასოს სიტყვებისთვის ყურადღება არ მიუქცევია.

— რა მეშველება, რა ალაღვეს აქაურობას, ჩემი ძალ-ღონე ამ აგარაკს შევალე და როგორ წყალში ჩამიცვივდა ყველაფერი! — იძახდა ის.

— ნუ სწუხხართ, ქალბატონო არიადნა... ხომ გაეგონიათ, ზოგი ჰირი მარგებელია... იცით, მე ერთი კარგი იდეა დამებადა, — და კაკომ კვლავ მრავალმეტყველად აათამაშა ხელის მტევანი, — თუ ნებას მომიცემთ, სულ

ახლებურად გადავაკეთებ თქვენს აგარაკს...

— როგორ, არ მოგწონთ ჩვენი აგარაკი? — შეეკითხა არიანდა.

— არა, რა ბრძანებაა, მაგრამ მაინც ისეთი მდიდრული არ არის, როგორც თქვენი შეგვეფერებათ, — და კაკომ დაუფარავლ აღტაცებით თავით ფეხამდე აათვალიერა არიანდა.

— იცი, არიანდა, რა მშვენიერი პროექტები აქვს კაკოს, — ჩაერია საუბარში ტასო, — თან ხომ არა გაქვთ? — მიუბრუნდა იგი ვაჟს.

კაკომ პორტფელი გახსნა, არქიტექტურული პროექტების მთელი დასტა ამოაღა და ერთ-ერთი არიანდას მიაწოდა.

— ახლა სულ სხვა სტილით ვმუშაობ, — საზეიმო ტონით წარმოთქვა მან, — თქვენს აგარაკს ირგვლივ აივანი მოუხდება. ამ მხარეს კიდევ — ოთხკუთხე კოშკი, სვანური კოშკის მსგავსი... აი, როგორც ამ ესკიზზეა, — თითოთ უჩვენებდა პროექტზე. — ეს კიდევ ათსართულიანი სახლის პროექტია. ძალიან მოეწონათ კონკურსზე, — უფრო და უფრო ემზებ მოდიოდა კაკო და თვითონვე სჯეროდა თავასი ნათქვამისა, — მოსკოვიდან ჩამოსული აკადემიკოსი აღფრთოვანებული იყო, გადამხვია და გადაამკონცა...

არიანდა და ტასო ისე გულდასმით ათვალიერებდნენ ახალგაზრდა არქიტექტორის ნახაზებს, თითქოს ხეროთ-მოძღვრების დიდი სპეციალისტები ყოფილიყვნენ...

— ნება მიბოძეთ, — მოხდენილად შეარხია ტანი კაკომ, პორტფელიდან ყვითელი კალკის გრაფილი ამოიღო და ქაღალბის წინ გაშალა. მაგრამ ქარის მოულოდნელმა შემობერებამ კინაღამ ხელიდან გაავდებინა. კაკო ზურგით შებრუნდა და კალკი დაკეცა. მოუსვენარმა ქარმა ახლა ქუდი მოსტაცა და ეზოში გადაუღო. კაკომ კიბე ჩაირბინა და ქუდს დაედგინა. გაანცებული ქარი კი თითქოს ჯიბრში უღვასო, სათამაშო სალტესავეთ მიაგორებდა მის

მწვანე ფეტრის ქუდს ბაღის ტერასებზე.

იმ სცენის შემდეგ, რომელსაც უნებლიეთ შეასწრო თვალი მანქანაში და რამაც რაღაც ბუნდოვანი ფიქრები აღუძრა არიანდას, მას აღარც ეეპებოდა ტასოსი და ახალგაზრდა არქიტექტორის ურთიერთობა, მაგრამ მაინც უნდოდა საბოლოოდ დარწმუნებულიყო თავისი გუჟინის სისწორეში. ამ შემთხვევაში მართო ცნობისმოყვარეობა როდი ამოძრავებდა. ისევე როგორც გზაში, იგი თითქოს უსაზნოდ ცდილობდა გაეღიზიანებინა მის გულში დაბუდებული ყრუ ტყვილი.

არიანდა ტასოსკენ დაიხარა, თვალი თვალში გაუყარა და შემავლუიანებელი ღიმილით უთხრა:

— რა ზრდილი, სანდომიანია.

— მაშ, ყველას მოსწონს, — რამდენადაც შეეძლო, გულგრილად მიუგო ტასომ. მაგრამ ეს ხელოვნური ტონი არ გამოეპარა არიანდას გამახვილებულ ყურს და რატომღაც მოუნდა თავისი გულითადი მეგობრის გაბრაზება.

— ნიჭიერი ახალგაზრდაა, დიდი მომავალი აქვს... შესაფერისები არ იქნებიან ერთმანეთისათვის ჩემი ნათელა და კაკო?

— ო, რასაკვირველია! — ტასოს ეშმაკური ღიმილი აუთამაშდა ტუჩებზე და გულში გაივლო:

— ამოდ ცდილობ, ჩემო გერიტო, არაფერი გამოგივა. განა არ მიცნობ?!

ამასობაში არქიტექტორი, რომელმაც უკვე დაიჭირა თავისი ქუდი, ქალებთან დაბრუნდა.

— მე ძალიან მომწონს თქვენი პროექტები, ბატონო კაკო, — განაგრძო შეწყვეტილი საუბარი არიანდამ. — ისეთი რაღაც არის... — მან გაურკვეველი მოძრაობა გააკეთა ხელებით. — ახლაც უნდა შევეუდგე აგარაკის შეკეთებას. საზამთრო არდადეგებს აქ გავატარებთ. აქვე გადავიხდით ნათელას დაბადების დღეს. თქვენც ხომ გვეწვევით?

— როგორ არა, დიდი სიამოვნებით,

— თავი მდაბლად დაუკრა კაკომ პროფესორის მუღულეს. უცებ თვალში მოხვდა ტასოს მოღუშული სახე. ოდნავ შეცბა, მაგრამ მალე დააღწია თავი უხერხულობას. მკვირცხლად მიეჭრა ოდილაგაძის ქალს.

— თქვენ, ვგონებ, შეგაცივდათ, ქალბატონო ტასო, ხომ არ წავიდეთ?

— როგორც გნებავთ, — რაღაც გულგრილად მიუგო ტასომ.

— არა, არა, ჯერ აღრეა... აქ მართლაც ცივა. ოთახში შევიდეთ, ღუმელი გავაჩალოთ... გასათბობად აქ სხვა რამესაც ვიშოვით, — არიადნამ ეშმაკურად ჩაუკრა ტასოს თვალი. ხელჩანთიდან გასაღები ამოიღო, გაყინული ხელით ძლივს გააღო კარი და სტუმრები შეიბატივა.

პირველ, ნახევრად ცარიელ, ფართო ოთახში გატეხილი ფანჯრიდან შემოჭრილი ქარი დასერილობდა. ცივი ღონოლეუმი კიდევ უფრო უყინავდა ფეხებს ოდილაგაძის ქალს. იგი აქაც ერთ ადგილას როკავდა, მსუქან, ოდნავ მოკლე ფეხებს აბაკუნებდა იატაკზე.

— უჰ, აქ უფრო ცივა, ვიდრე გარეთ, კაკო, შეხედე, როგორ დამისუსხსა ყინვამ ფეხები, ისე მეწვის! — მართლაც, წინდის თხელ სიფრიფანა აბლაშუდაში გამოსქვიოდა გაწითლებული კანი. კაკომ ერთი კი გადმოხედა სათვალეებს ზემოდან და დიასახლისს მიუბრუნდა: — ქალბატონო არიადნა, არაფერი გაქვთ, რომ ამ ჩამტვრეულ მინას ჩამოვაფაროთ?

— მოდი სამზარეულოში შევიდეთ, ეს ჩვენი აგარაკის ყველაზე თბილი კუთხეა. — გვერდით ოთახი ვაიარეს და აღმოჩნდნენ პატარა, კრილა, სუფთა სამზარეულოში, რომლის კედლები შუამდე კაფელის თეთრი ფილებით იყო ამოყვანილი. არიადნამ კაკოს ასანთი სთხოვა, მაგრამ არქიტექტორმა თავად იყისრა ცეცხლფარეშობა. სასწრაფოდ გაიხადა აქლემის ფერი რატიონის შალტო, პრილა ატლასის სარჩულის მხრიდან გადააბრუნა, რომ არ გა-

კუჭყიანებულიყო, და კაჩხაზე ჩამოკიდა. შემდეგ იქვე დაწყობილი უგმიდან რამდენიმე ნაჭერი აიღო და ღუმელში შეწყობა დააპირა, მაგრამ მაშინვე ძირს დაყარა.

— ოჰ, რა დაბნეული ვარ, ჯერ ხომ რითიმე უნდა გავაჩალო ცეცხლი, — და ირგვლივ მიმოიხედა, რომ შესაკეთებელი რამ ეპოვნა. ბოლოს ერთ კუთხეში ხავსით და ჩალით შეფუთული ძირხვევნები აღმოაჩინა.

— ამით შეიძლება? — შეეკითხა დიასახლისს და ასაღებად დაიხარა.

— არა, არა, როგორ შეიძლება! — შესძახა არიადნამ, — ეს ჩვენი ჭჭროს ფონდია, ტუბეროზების ბოლქვები, მოსკოვიდან გამოგვიგზავნა მირიანის მეგობარმა, პროფესორმა დორონინმა...

— არიადნამ წუთით შეწყვიტა სიტყვა, კარადის უკან დაწყობილი, წვრილად დაჩეკილი კვარი და ნაფოტი მოიტანა, და ღუმელის წინ იატაკზე დაყარა. — აი ეს კიდევ ტიულიაშების ბოლქვებია, ნამდვილი პოლანდიური ტიულიაშებია, — მიუთითა მან კუთხეში მიყრილ ბოლქვებზე. — უნდა ნახოთ, ფერების რა შესანიშნავი გამა ჩვენს ბაღში აღრე გაზაფხულიდან დაწყებული — გვიან შემოდგომამდე. იცით, ცოტას რომ გავთბებით, მე თქვენ დაგათვლიერებინებთ ბაღს, — გატაცებით ლაპარაკობდა არიადნა. — მართალია, ახლა ყველაფერი დამზრალია, თოვლითაა დაფარული, მაგრამ თქვენი მდიდარი ფანტაზიით ადვილად წარმოიდგენთ, თუ რა მშვენიერებაა, როცა აქაურობა ჰყვავის და სურნელს გამოსცემს.

სანამ არიადნა ლაპარაკობდა, არქიტექტორმა ცეცხლი გააჩაღა და ღუმელში შემას მხიარული ტკაცანი გაუღიოდა.

— არიადნა, შენ, როგორც მახსოვს, კიდევ სხვა რამეც დაგვიბრდი... შესაბოობი, — ეშმაკურად გადაუკრა ტასომ.

— ახლაც, ახლაც, — დაფაცურდა და სამზარეულოს თეთრი კარადიდან კონიაკი გადმოიღო. ბოთლი ტასოს მიაწოდა. შემდეგ უჯრიდან დაკეცილი

სულხანი ამოიღო და მაგიდაზე გაშალა.

— კი, მაგრამ, რა უნდა შევატანოთ? — შეეკითხა თავისთავს არიადნა და თეთრ, მრგვალ შუბლზე თითი მიიღო, — აქ სადღაც, ვგონებ, კონსერვები უნდა იყოს... — არიადნა რატომღაც ისე ლაპარაკობდა, ვითომდა თავის ნათქვამს გულისყურს არ ატანდა; თავს ისე აჩვენებდა, თითქოს არაფერი გავგებოდა ყოველდღიური მოსაწყენი საოჯახო საქმეებისა და ამ უმნიშვნელო წვრილმან რამეებში ჩაწვდომას თავის ღირსებისათვის შეუფერებლად თვლიდა. იგი თავის თავსაც არ უტყუდებოდა, თუ რა გულით ეწადა ფართო, ირისტული ბუნების მქონე აღამიანის შთაბეჭდილება მოეხდინა ახალგაზრდა არქიტექტორზე, სწორედ კაცოზე, თორემ ტასომ კარგად იცოდა თავისი თვალხარბი მეგობრის ზნე და ხასიათი. არიადნას ოჯახში აღრიცხული ჰქონდა ძველთაგან ლურსმანი და თვითველი ცარიელი ბოთლი. მას კარგად ახსოვდა, რომ ეს „ფართო ბუნების“ აღამიანი რამდენიმე თვის განმავლობაში ხელფასიდან უქვითავდა მამოს მის მიერ გატეხილი ბაჟანის ღირებულებას, უქვითავდა, მიუხედავად იმისა, რომ ამ წვრილმანმა ანგარიშიანობამ საშინლად აღაშფოთა მისი მეუღლე. მაგრამ ქმარი ვერაფერს გახდა. არიადნამ დიეინა, ეს წმინდა აღმზრდელითი დონისძიებაო და თავისი გაიტანა კიდევ ახლა არიადნამ მომხიბლავი ღიმილით წარმოთქვა:

— პურის მაგივრად კი მხოლოდ ნამცხვარი შემიძლია შემოგთავაზოთ... და მაგიდაზე ჰრელი, გაუხსნელი კოლოფი დაღო.

— ხასმისებს არ გვაძლევ? თუ ლოთილოთურად პირდაპირ ბოთლიდან შევსვით! — გაიხუმრა ტასომ.

— თურმე პაწია ხასმისები არა გვქონია, აი ეს გამოდგება, — შეატრიალა არიადნამ ხელში უბრალო ქაშანურის ფინჯანი.

— ეს ძალიან ორიგინალურიც იქნება! — აიტაცა კაკომ და თვითონ დაას-

ხა კონიაკი ფინჯნებში. არქიტექტორმა სულუქცევრად გადაატყუ, მას უცებ გაუტარხლდა მრგვალ სახეობრი-საში გაუბედავი ყლუბის შემდეგ ქალები შეთბნენ და გამოცოცხლდნენ, მოაყვენ სახუმარო სადღეგრძელოებს, გაიბა მხიარული საუბარი. კაკომ რამდენიმე საკმაოდ თამამი ანეგდოტი უამბო ქალებს. არიადნა ცეცხლის შესაკეთებლად წამოდგა. კაკო ფიცხლად წამოხტა, დიასახლისთან მიიჭრა, ოდნავ ხელი მოხვია წელზე და ღუმელს მოაშორა:

— ეს ხომ ჩემი მოვალეობაა, ქალბატონო არიადნა, მე ხომ თქვენი ცეცხლფარეში ვარ, — კაკომ თავი დახარა, მარჯვენა ხელი კი თავაზისა და პატივისცემის ნიშნად მკერდზე დაიდო.

— თქვენ მოხალისე ცეცხლფარეში ხართ, ასე რომ ჯილდო არ გერგებათ, — ორაზროვნად შენიშნა ტასომ.

— ჯილდოდ ისიც მეყოფა, ჰაერს რომ ვსუნთქავ თქვენთან ერთად!

ტასოს ხმაში შური გამოსკვიროდა და არიადნა შეეცადა, გულში ჩაეჭრო გამარჯვების სიხარული:

— მართლა, კაკომ მომაგონა, იქნებ ჰაერზე გავიდეთ, ჩვენი ბალი დავათვლიეროთ.

არიადნამ სტუმრები ჯერ თავის სამაყო, ვაზით შემოგრაგნილ ხუთკუთხიანი ფანჩატურისაკენ წაიყვანა. ქარიშხლისაგან წაქცეული ფანჩატური მიწაზე ეგდო. სვეტებზე დახვეულ ლირწებს კიდევ ეკიდა თითქოს ენგაინი თუნუქისაგან გამოტყრილი დაკბილული ფოთლები და თითოერთოა რაღაც სასწაულით შერჩენილი დამზრალი მტევნის კუთხალი. სტუმრებმა გასინჯეს მომთავრობილი ნაყოფი. ტასომ შენიშნა, რომ ყურძენსაც ენგის გემო დაჰკრავდა.

— ეს ფანჩატური პლაგიატი, — ღიმილით წარმოთქვა არიადნამ. — მე ასეთი ნაგებობა ერთ საზღვარგარეთულ ქურნალში ვნახე და დავეიჩინე, რომ ჩვენს ბაღში სწორედ ასეთი იქნებინათ.

კაკომ აღფრთოვანება გამოთქვა დია-

სახლის მალაღი გემოვნების გამო, რომელიც არქიტექტორის თქმით, პლაგიატსაც დიდ ორიგინალობას ანიჭებდა. არიადნა კი გატაცებით განაგრძობდა:

— თქვენ ყურადღება არ მიაქციეთ ჩვენს პატარა იტალიურ შიდა ეზოს — და დიასახლისი გაეშურა, რომ ეს საკვირველებაც ეჩვენებია სტუმრებისათვის. ბაღის კიბისებურ ბილიქს აპყვან და გამოვიდნენ პატარა, ოთხკუთხედ, ნაირფერი თლილი ქვებით მოკირწყულულ ეზოში, რომელიც სწორედ ვერანდის ქვეშით მდებარეობდა. ეზოს სამი მხრიდან დაბალი ქვიტიკრის ზღუდე ჰქონდა შემოვლებული, ზღუდის კუთხეებში კი ორი მრგვალი ლამპიონი იყო დატანებული. რძისფერი ლამპიონები კაქტუსის ჩხვლეტა თათებში იყო ჩამჯდარი. არიადნამ ახალგაზრდა კედრის ხეივანს მიაპყრო სტუმრების ყურადღება და გრძნობამორეცხვით წარმოთქვა: „აი, აქედან უყვარს მირიანს ხეობის ჳერტა“. შემდეგ ბაღის ტერასებზე დაატარა ისინი და უამბო, თუ სად რა იზრდება, როგორ შეარჩიეს მტენარები ფერისა და ყვავილობის მიხედვით ისე, რომ მათ ბაღში არასოდეს შემწყყდარიყო ვარდფურცლობა.

კაცმა რომ თქვას, ეს ექსპერსია არიადნას სამფლობელოებში კაცოსათვის იყო გამიზნული, ვინაიდან ტასო აქ სხვა, უფრო შესაფერის დროსაც ყოფილა — ივლისის პაპანებაში აქ აფარებდა თავს თბილისის სულშემსუთველ სიცხეს.

კაცოს კი, რომელიც დიდი ინტერესით ათვალეირებდა თვით შენობას, ბაღის კუთხეში აგებულ პატარა წყალსაცავს, მის პირას კენტად აზრდილ ძეწნას, ალაყაფის კარებთან გუშაგბივით ჩამწყრივებულ ტაშარისკებს, აშკარად ეტყობოდა, რომ პირველად იყო ავლიანების აგარაკზე. არქიტექტორის ქათინაურებით აცუნდრუკებულმა არიადნამ ეს ვერ შენიშნა. თავის ტრფიალზე განაწყენებულ ტასოს კი ეს მაშინვე მოხვდა თვალში და ერთ

წუთს თავში გაუღვია ანცმა ფიქრის სიცრუეში დაეკირა კაცო, რომელმაც წარბშეუხრელად ამცნო პრაფეზორის მეუღლეს, ამ დილით ქარიშხლისაგან დაზარალებული თქვენი აგარაკი დავათვალიერო. მაგრამ შემდეგ ტასომ უკუაგლო ეს განზრახვა. ფუნთუშას საკმაოდ მობეზრდა გაყვინავ ქარში სეირნობა, და რაკი დიასახლისისათვის ვერ გაებედა თავისი უკმაყოფილების გამოთქმა, მხოლოდ დროდადრო ჩაილაპარაკებდა:

— რა უბედური ამინდია, არ იცი, რა დაიკირო, ქუდი თუ პალტოს კალთები, ქარი თავზე პირდაპირ გახურავს. — იგი ისე მისჩერებოდა დიასახლისს, თითქოს ეკითხებოდა, როდის დამთავრებ ამ ახსნა-განმარტებასო. მას, რასაკვირველია, შეეძლო სახლში შეეფარებინა თავი, მაგრამ არ უნდოდა კაცო და არიადნა მარტო დაეტოვებინა.

პროფესორის მეუღლე კი თითქოს ვერ ამჩნევდა სტუმრის მოუთმენლობას და თავისას განაგრძობდა:

— აი იქ, ქვეშით, ბოსტანია, მაგრამ მე ის სრულებით არ მაინტერესებს. ბოსტნის მოვლა მაშოს კომპეტენციაში შედის. მე და მირიანი კი ყვავილებით ვართ გატაცებული. თქვენ ვერ წარმოიდგენთ, რა სიყვარულით აღევნებს იგი თვალყურს თვითთული ყვავილის, თვითთული ბალახის ჳრდას. თქვენ ხომ შენიშნეთ, თუ რა მალაღი ზღუდეები აქვს შემოვლებული სხვა აგარაკებს, გეგონება, ციხე-სიმაგრის გალავანიაო. აქ კი ხედავთ, რა დაბალი მესერია. ეს მირიანმა დაიჩემა, ამბობდა:

„რატომ, რისთვის უნდა გავემიჯნოთ ადამიანებს, ჩავიკეტოთ, დაე უყურონ ჩვენს ბაღს, თვალს გაახაროს მერხიც, ხომ ხედავთ, გარეთ, მესერის ვადაღმა დადგა, რომ გამძლეულ-გამომვლელები ჩამოსხდნენ, დაისვენონ. ეს ხომ ჩვენი შევიცარია... ჳიშკარი კი მან მთლად ისეთი გააკეთებინა, როგორიც თვინათ სოფელში აქვთ. აქ არიადნას სახეზე ბოდიშნარევი დიმილი ვაუკრთა, რომელიც თითქოს ამბობდა: „რა უნდათ,

უნდა ვაპატიოთ ეს ახირებო!“. გაზაფხულზე და ზაფხულში აქ ისეთი სუნი დგას უამრავი ყვავილისაგან, რომ ჩვენ იცით, რა შეგვარქვეს... ოღონდ არ დამცინოთ!

— რა, რა? — ჰკითხა კაკომ, რომელიც თვალს არ აშორებდა დიასახლისს.

— სურნელოვანი ავალიანები, — მორცხვად დახარა თავი არიადნამ.

— გენიალურია, გენიალური! ეს ზამთარშიც კი იგრძნობა.

— ჰე, ჰე, — ისე წარმოთქვა ტასომ, თითქოს კაკოს აფრთხილებდა: აბა, ძალიან ნუ შესტობავო.

არიადნა კარვად მიუხვდა არქიტექტორის ნართაულებს, მაგრამ დაეშურა, ისე შემოებრუნებია საუბარი, თითქოს ეს მას სრულიად არ შეეხებოდა.

— რას ბრძანებთ, ბატონო კაკო! ახლა ეს გაძარცული ბალი რაღა სანახავია, იგი მხოლოდ სევდას მოჰგვრის მნახველს.

— „სევდის ბაღს შეველ შენადონები“, — ჩაუღელქვა კონიაკისაგან ამღვრებულმა კაკომ.

არიადნა კი თავისას განაგრძობდა:

— მე და მირიანი ზაფხულში დილის ხუთ საათზე ვდგებით ხოლმე, რომ ვანთიადი არ გამოგვეპაროს... საღამოთი კი, აი აქედან მზის ჩასვლის სურათით ვტყბებით... — არიადნამ ხელი გაიწვდინა დასავლეთისაკენ, სადაც ფართოდ გაშლილი პანორამა უსაზღვროების შთაბეჭდილებას ქმნიდა. ერთიმეორეზე ვადამბული მთები მიაგავდნენ, ყალყზე შემდგარ ტალღებს, რომლებიც განგების მსახერგელი ხელის ერთ დაქნევას თავის მძაფრ ქროლვაში გაუქმებია.

— ო, რა ზღაპრულია ეს ბალი, როცა მთვარის შუქით არის გაბრწყინებული... ჩემთვის და მირიანისათვის ეს ყვავილები ყველაფერია.

აქ უცებ არიადნას ღიმილი გაუქრა სახეზე, ვაირინდა, ერთბაშად დაუბრუნდა ამდილანდელი ტკივილი, წყენა, რომელიც მას მირიანამ მიაყენა. მაინც რა მოხდა ისეთი? თითქოს საიმისო

არაფერი. მაგრამ მირიანის დღევანდელი გულცივობა ის წვეთი იყო, რომელმაც გამოამძლავნა უთანხმოება და განხეთქილება ცოლ-ქმარს შორის, ის დამორება, დაუცხოება, რომელიც კარგა ხანია შეიძინეოდა მათ ოჯახში.

„და აი, ახლა მე იძულებული ვარ ვიც-რუო“, — გაიფიქრა არიადნამ და სტუმრებს თვალი აარიდა.

მისი საუბარი მსმენელს თვალწინ უშლიდა გულისგამაზარებელ, „სურნელოვანი ავალიანების“ (როგორც არიადნა თვითონ ამბობდა) უღრუბლო ცოლქმარული ბედნიერების სურათს. ეს ბალი და აგარაკიც ამ ბედნიერების ერთი კუნძული იყო. სინამდვილეში კი არიადნა მთელი ამ საუბრის დროს ცდილობდა დაეფარა, და არათუ სხვებისაგან დაეფარა, არამედ საკუთარ გულშიც ჩაეხშო მწვავე ფიქრი იმაზე, თუ რა ძვირად დაუჯდა ეს აგარაკი. ზანგრძლივ და შეუპოვარ ბრძოლაში მირიანთან თითქოს გამარჯვება არიადნას ზედა წილად, მაგრამ ეს, იმავ დროს, მის დამარცხებას ნიშნავდა. და ერთ წუთს საშინელი სიმართლევ იგრძნო. გული შეეწურა. შემცივებულებით აიწია ქურქის საყელო და თავის სტუმრებს გადახედა. მხოლოდ ახლა შენიშნა, რომ ტასოს სახე ვალურჯებოდა, არქიტექტორი კი სიცივისაგან აბუხულ ფრინველს დამსგავსებოდა.

— ბოდიში, სულ მთლად ვაგყინეთ ამ ქარში, — ისე წარმოთქვა პროფესორის მეუღლემ, თითქოს ახლა მოეგო გონსო. სტუმრები სახლში შეიწვია. ამასობაში ღუმელში ცეცხლი კიდევ უფრო გაჩაღებულიყო. პატარა სამზარეულოში უკვე ცხელოდა.

— ყოჩაღ, კაკო, თქვენი ცეცხლი არ ჩამქრალა, — ემშაყურად ჩაუქრა ტასომ ნებეირიძეს.

— არათუ ჩაქრა, კიდევ უფრო აგიზვიზდა, — აიტაცა კაკომ ეს ანცი ტონი და ისე ფართოდ გაშალა ხელები, თითქოს ორივე ქალს უპირებს მოხვევასო, არიადნა ნარნარი მოძრაობით დაუსხლტა აცელქებულ არქიტექტორს.

— თქვენ ტასოს უშველეთ პალტოს გახდაში, — თქვა დიასახლისმა და სწრაფად გაიძრო ქურქი. — ახლა კი შევსვით, — აგზნებულად წარმოთქვა მან და სტუმრები ფართო ეცხით მიიწვია სუფრაზე.

ტასომ გაოცებით შეხედა მეგობარს, რომელმაც ქურქთან ერთად თითქოს თავისი ჩვეული თავდაპერილობა ჩამოიშორა.

პროფესორის მეუღლე სხვა დროს ყოველგვარ გულისთქმას უმორჩილებდა თავის „მდგომარეობის“ მოთხოვნებს, რაც მისი აზრით, ბევრ რამეს აკისრებდა, მაგრამ ახლა თითქოს ეშმაკი ჩაუძვრა გვამში, აიტაცა და საითკენღაც გააქანა, და ისიც წინააღმდეგობას ვეღარ უწევდა. გადაწყვიტა, დანებებოდა ამ მაკდურს ყველასი და, პირველ რიგში კი, საკუთარი თავის ჯიბრზე. შეიძლება არიადნას გადაედო მისი სტუმრების გიჟმაყი, თავაწყვეტილი განწყობილება. ვინ იცის!

კაკო ტასოს მიეშველა და თავადაც გაიხადა პალტო. შემდეგ ფუნთუშას ხელი მოავლო მსუქან, მხრისთავამდე გაშიშვლებულ მკლავზე და ზარზეიმურად წაიყვანა სუფრისკენ.

— თუ ქეიფია, ქეიფი იყოს, — წამოიძახა არიადნამ და კარადის სიღრმიდან ამოაძვრინა ერთი ბოთლი ტვიშის ღვინო და ზეთისხილიანი ჭილა. — ხედავთ, მე მეგობრებისათვის არაფერი მშურს, — სიცილით თქვა მან. — კაკო, გახსენით ბოთლი!

— დღეს როგორ გუნებაზე ხარ, მე ასეთი არასოდეს მინახავხარ, — უთხრა ტასომ.

არიადნამ პასუხად მხოლოდ ჩაიკისკისა და არქიტექტორის გასძახა:

— კაკო, ტოსტები!

— არ ვიცი, როგორ დაგაშორით ერთმანეთს, — ერთ წუთს შეჩოთიარდა კაკო, რომელიც ტასოს მომღურებას ერიდებოდა. მაგრამ მალე იპოვა გამოსავალი, — წესისამებრ, პირველად დიასახლისის სადღეგრძელო უნდა შეისვას, ამ ვარდ-ყვავილთა სამეფოს დედო-

ფლის, ოქროსკულულებიან არიადნას სადღეგრძელო!

— თქვენ პოეტი ხართ, ხამღველო, პოეტი! — წამოიძახა ალტაცებულმა ტასომ და კაკოსთან ერთად დასცალა სასამისი.

— შევსვათ ტვიში, შევა ტვინში! — სტყორცნა ექსპრომატი შექებით გამხნეებულმა კაკომ.

არიადნამ ჯერ ცოტა მოსვა, წარბები ოდნავ შექმუხნა და სამადლობელი დასცალა.

— ხედავთ, რამდენი დავლიე, მაგრამ ეს თურმე არც ისე საშიშია! — წამოიძახა სახეალეწილმა.

ამქვეყნად არაფერია საშიში, მხოლოდ შეურჩევლობის გამო ეჩვენება კაცს ზოგი რამ საშიშად, — შენიშნა კაკომ. გულში კი გაივლო, მემარხულე, ვგონებ, გახსნილებას აპირებს, ძალიან კარგი, დავეხმაროთ ამ კეთილ განზრახვაში.

— „ვერ შეგვაშინოს სიცივემ, თუ თავში ღვინო ბრწყინავდეს“, — თითქოს თავისი მეგობრის ფიქრს მისწვდაო, დაურთო ტასომ, სკამი ღუმელთან მიდგა და რალაც გაიწიშატებით შეუდგა დაწითლებული წვივების ზეღვას.

— ისე მსუბუქად ხარ ჩაცმული, ჩემო ტასიკო, რომ შენ მაგივრად მე მცივა, — შენიშნა არიადნამ, რომ საუბარი სხვა თემაზე გადაეტანა.

— მართლაც, ჰკუთნა სავსე ქალი ხართ და დღევანდელ მგზავრობისთვის კი ძალიან მოუფიქრებლად ჩაგიცვამთ, — კაკომ თვალი შეავლო შალის უსახელო ჯემპრში შემოსხურტულ მის ჩამრგვალებულ ნაკეთებს და გაშიშვლებულ მკლავზე ალერსიანად მოუსვა ხელი.

— ხელს ნუ მახლებთ, ველეავ, — მიბნედილი ხმით წასჩურჩულა ტასომ. არიადნამ იგრძნო, რომ ამ თამაშში იგი ზედმეტი იყო. გათამამებული თამადის წყალობით მეორე ბოთლიც ჩქარა დაიცალა. როცა არქიტექტორს თვალები აუჭრებდა, ქალები კი მზიარუ-

ლად აჭიკვიდნენ, მანქანის წყვეტილი სიგნალები გაისმა.

— ჩვენი გენო გვაძლევს ნიშანს, — წამოიძახა ოღნაე შემკრთალმა არიადნამ.

— ალბათ გაიყინა საწყალი, — წამოვდა ტასო.

— ხიფათში ჩავარდნილების ნიშანს იძლევა, აბა, მივეშველოთ, მივეშველოთ, მეგობრებო, გაიცინა კაკომ.

ღუმელში გაჩაღებულ ცეცხლს წყალი დაასხეს, სასწრაფოდ ტანთ ჩაიცვეს და აივანზე გამოვიდნენ. სანამ არიადნა დანესტიანებული კარის დაკეტვაზე წვლობდა, კაკომ თოვლი დააგუნდავა და ტასოს უთავაზა.

— მოგილოცავ ზამთარს, ჩემო ძვირფასო! — დააყოლა მან.

ტასომ იწივლა, მაგრამ არ დაიბნა, და როცა არქიტექტორი მიბრუნდა, დრო იხელთა, აივანის მოაჯირიდან თოვლი მოხვეტა, საყელოში ჩაუყარა და გაიქცა. კაკო მსწრაფლ შემობრუნდა, გაქცეულ ტასოს სახლის კუთხეში დაეწია, ერთი ხელით მყერდზე მიიკრა, მეორით თოვლს დასწვდა და ფუნთუშას მთელი სახე თოვლით დაუხილა.

დაუყოვნებლივმა კაპიტულაციამ და არიადნას გამოჩენამ იხსნეს ტასო შემდგომი სასჯელისაგან.

ქალი ყოველთვის ქალს უნდა გამოეჭიომაგოს და არიადნამაც თოვლის გუნდა ესროლა ტასოს მჩავერელს. კაკომ პასუხი არ დააყოვნა.

— საცა ორი ჩხუბობს, მესამე არ უნდა ჩაერიოს, — შეგონების კილოთი უთხრა თავის მეგობარს ტასომ, რომელიც მაქმანიანი ხელსახოცით იწმენდა და სახეზე დამდნარ თოვლს.

შოფერს უკვე აემუშავებინა ძრავი, მანქანის კარი გაეღო და მოუთმენლად გასცქეროდა თავის აცუნდრუკებულ მგზავრებს.

მართლაც საშურო იყო ქალაქში დაბრუნება. ქარი გაძლიერდა, ცა ჩამობნელდა და მსხვილი თოვლი წამოვიდა. აქეთობისას არიადნამ თავის მეგობრებთან ისურვა დაჯდომა; მოიმჩნეზა,

უფრო თბილად ვიქნები, თანაც ბენზინის სუნს ვერ ვიტანო, თუმცა მზანსკამდე არასოდეს უჩიოდ.

ქალებმა შენიშნეს, რომ კაკოს სულ მთლად გაუქარხლდა მრგვალი სახე, მასზე ძლიერ იმოქმედა უქანასკნელმა ქიქა კონიაქმა, რომელიც „საბოლოოდ“ გადაკრა, — წრე უნდა შეიკრას, რითაც დაეიწყეთ იმით უნდა დაეასრულოთ.

სუფთა ჰაერზე გამოსულს სასმელი უფრო მოეკიდა. გენოსაც ამ გზობა უცნაურად მიჰყავდა მანქანა. მოსახვევებში და სულ პატარა ორმოებზე რატომღაც ძალუმად შეისროდა და აქეთ-იქით ახუტებდა. კაკოც თავის მეზობელს აწყუბებოდა, თან ვითომ კედელზე მიჯავბინისაგან ვიცავთო, მდგომარეობით სარგებლობდა და ხან ერთს, ხან მეორეს ხვევდა ხელს. უფრო ხშირად ეს ბიონირება არიადნას ხედებოდა წილად. დროდადრო პროფესორის შეუღლის ხელს აიდებდა და ნაბახურევი ორთქლით ათბობდა. ზოგჯერ კი თითქოს მთლად მოერიდა ღვინოთ, თავს ხან ერთ, ხან მეორე ქალს ადებდა მხარზე.

„როლაც ძალიან ატრუებელი ჩანან ჩემი მგზავრები“, — ფიქრობდა გენო, საჭეზე დახრილს, თვალები გზისათვის მიემტრებინა და გაქვავებულიყო.

არიადნამ შენიშნა გენოს მგელივით გამეშებული კისერი, მზერაშიც უსიტყუო გაკიცხვა ამოიკითხა, თვალი რომ შეეაღო პატარა სარკეს, საიდანაც იქითობისას თავისი მეგობრების ქცევას უყურებდა. გუნება წაუხდა. აქამდე კიდევ ითმენდა არქიტექტორის უსაქციელობას, მთვრალს ზოგი რამ ებატებოთ. გარდა ამისა მოსწონდა, როცა თავისი მეგობრის თვალებში გამომკრთალ შურისა და ექვიანობის ნაპერწკლებს ხედავდა. თავისი უგუნებობის ნამღვილი მიზნის დასაფარავად ტასომ გაბრაზებით წამოიძახა:

— რა საშინელი ყინვაა, მთლად დამაზრო ფეხები.

კაკომ თითქოს ერთბაშად დაკარგა დიპლომატის ალღო, რომლითაც ასე

უხვად იყო დაჯილდოებული, იმის მაგივრად, რომ ტასოსთვის გამოეთქვა თანაგრძნობა, უცებ დაიხარა, არიადნას ფეხს მოუსვა ხელი და შეეკითხა:

— თქვენც ხომ არ გაგვიყნით ფეხები?

აქ კი იგრძნო არიადნამ, რომ კაკო ყოველგვარ საზღვარს გადასცდა. კვლავ თვალი მოავლო საქვე დახრილ გენოს ზურგს და კაკოს ჩაულაპარაკა:

— რა მოვლით? წესიერად დაიჭირეთ თავი! — პროფესორის მეუღლე მიბრუნდა და ფანჯარაში დაიწყო ცქერა,

კაკო, თითქოს ენა ჩაუვარდაო, დადუმდა და გაიტრუნა. ტასომ კი მოშინურად გაივლო გულში: „ახია შენზე, ახლაც არ მოისვენებ!“.

ფიქრებში წასულ არიადნას თვალწინ მაღიმაღ იზრდებოდნენ თოვლის ფანტელების მძიმე საბურველიდან გამომსხლტარი, ღრმა ხევახუვებითა და ღარტაფებით დასერილი მთის ფერდობები.

ახლა მანქანაც უფრო წყნარად მისრიალებდა და მგზავრებს აქეთ-იქით აღარ ისროდა. არიადნამ გაიფიქრა:

„ალბათ წედან ამ სამაგელ გენოს განზრახ მოყავდა ისეთი ხეთქებ-ხეთქებით მანქანა. ცხადია, მან ყველაფერი დაინახა და გაიგონა...“

მორიალუ ფანტელების მარმამში პროფესორის მეუღლემ ახლა მრუმე კვიპაროსების კენწეროები გაარჩია და მიხვდა, რომ სასაფლაოს დაუსწორდნენ.

„მაღლობა ღმერთს, უკვე ქალაქში ვართ“, მოეშვა გულზე არიადნას.

ჩქარა მანქანა ავლიანების სახლს მიუახლოვდა. არიადნამ არ იცოდა, რა ექნა: შუადღე გადასული იყო და სტუმრების უსადილოდ გაშვება არ შეიძლებოდა. მაგრამ წყნეთში ასვლამ სულში რაღაც უსიამო ნალექი დაუტოვა და მარტო დარჩენა სურდა. არიადნა მანქანიდან გადმოვიდა, თანამგზავრებს გამოემშვიდობა და გენოს უბრძა-

ნა, სტუმრები თავთავიანთ ბინებში მიეყვანა. კაკომ კარის მძვინვარება წერ მოასწრო, რომ ტასომ არიადნას დაადევნა:

— პროექტს არ წაიღებ, მირიანს არ უნდა უჩვენო განა?

— ოჰ, სულ დამავიწყდა. — შემობრუნდა არიადნა. სანამ კაკო პორტფელში საჭირო ფურცელს ეძებდა, საიდანღაც მურაყვითელი ჭუჭყიანი კატა გამოტყვრა. კატამ პროფესორის მეუღლესთან მიიბრინა, ქალს ფეხებზე წაეგლასუნა და კნავილით რაღაც შესთხოვა.

— ეს ტურტილიანი კატა შენია? როდის აქეთ გახდი მაგათი ქომაგი, — გაიცინა ტასომ.

— არა, რას ამბობ, ეს ჩვენი ფაუსტის ცოლყოფილია, საბრალო შეცდენილი მარგარიტა. ყოველთვის, როცა დამინახავს, აღიმენტებს მთხოვს, — ღიმილით მიუგო არიადნამ.

— კი, მაგრამ ხშირად გამოჩნდებიან ხოლმე ასეთი მაძიებლები? სასამართლოში ხომ არ გიჩივიან? — სიცილით ჰკითხა კაკომ და არიადნას ამოსარჩევად რამდენიმე პროექტი გადასცა. დიასახლისის სიტყვებში მან იგრძნო იმ აცუნდრუებული განწყობილების გამოძახილი, რომელიც არიადნას წყნეთში დაეუფლა. ახლა გზა იხსნებოდა არიადნასთან შესარიგებლად, რაც დიდად ახარებდა არქიტექტორს. მანქანაში დატუქსვის შემდეგ კაკო ცოტათი შეშინდა, იგი ნაწყენიც კი იყო არიადნაზე. ახლა კი ისევ გამოცოცხლდა.

სუფრა გაშლილი იყო, მაგრამ მაშოს გარდა შინ არავინ ჩანდა. სხვა დროს ეს გუნებას წაუხდენდა არიადნას, ახლა კი იამა კიდევ. საწოლ ოთახში გვიდა, არც კი ჩამოიჯდარა, ისე გაიძრო ფეხსაცმელები და ფეხები რბილ, საშინაო ქოშებში წაყო. უცებ საშინელი დაღლილობა იგრძნო, ტანგაუხდელი მოწყვეტილივით დაეცა საწოლზე. ჩვე-

ულ შინაურ გარემოში მან მალე დააღწია თავი რაღაც ბურუსს და აქ კიდევ უფრო უხვამად წარმოუდგა მთერალი კაკოს არმყოფობა. მის სულში კვლავ გაიღვიძა ყრუ გაბრაზებამ მირიანის წინააღმდეგ, რომელმაც ჯერ კიდევ ამ დილით იფეთქა და შემდგომ მიუჩუნდა მოზღვავებული შთაბეჭდილებების ქვეშ. ის არის ყველაფერში დამნაშავე. არა, ყველაფერი ჩემი ბრალია, მე თვითონ დავისეი თავზე, — ის უნდა წასულიყო ქარიშხლისაგან დაზიანებული აგარაკის დასათვალისწინებლად, მაშინ მე არ მომიხდებოდა ამდენი ტყუილების შეთხზვა, ეპ, მაგათ რომ იცოდნენ, რა ფასად მიღირს ეს აგარაკი — კინაღამ მთელი ოჯახი თავზე დამეგრა სულ მაგის ჯიუტობის გამო. ჰმ! კაცმა ერთი იფიქროს, რა მდგომარეობას მიადწია ყველა ანგარიშს უწევს, მისი სახელი ცნობილია შორს, ჩვენი ქვეყნის საზღვრების მიღმაც, იაპონიაშიც კი ითარგმნა მაგის შრომები. ყველგან ასე მიღებულია და მანაც ვერ მოუხერხებია, თუ არ სურს, მოსწყდეს თავის ძველ ფესვებს, რომლებიც სოფელთან აკავშირებს. ერთ მშვენიერ დღეს... ეპ, ნეტამც არ გათენებუდიყო ის დღე... მოაგონდა არიადნას, ერთხელ მირიანმა თავის ნაშრომში საკმაოდ დიდი ჰონორარი მიიღო და გადაწყვიტა, არიადნა „გაეზარებინა“. ადგა და გამოუცხადა თავის მეუღლეს, რომ მუხათში თავისი ქვრივი რძლისთვის აპირებს დიდი სახლის აშენებას, — იქ ჩვენი მშვენიერად გაეტარებთ ყოველ ზაფხულს ისე, რომ მასპინძლებს არ შეგავიწროებთო. რაღა უქირს არიადნას! ყოველ ზაფხულს თვენახევარი ან ორი თვე უნდა მოსწყდეს ყველაფერს და გადაიქარგოს სადღაც მიყრუებულ, ღვთისა და კაცისაგან მივიწყებულ მუხათში (ასეთად ეჩვენებოდა მას მუდამ ქმრის მშობლიური სოფელი). ავალიანების ნაცნობ-მეგობრები კი ამ დროს სოჭაში და კისლოვოდსკიში, რიგის სანაპიროზე მიემგზავრებიან, — აკადემიკოს კორინთელის მეუღლე ელი-

კო კარლოვი ვარშიც კი ვაბრძანდი „საქმიმოდ“, თუმცა თავის დღემდე ფრჩხილიც არ წამოსტყენია. *შეზღოვნიანი*

ვერაფერით ვერ გააგებინებ მირიანს, რომ მუხათის სახლი არაფრად გამოადგებათ. აბა ვის მიიწვევ მუხათში! სულ სხვაა საპატრიო სტუმრის, საჭირო აღამიანის მიწვევა საკუთარ აგარაკზე წყნეთში, კიკეთში ან ბორჯომში. და ვინლა დარჩა ჩვენი ახლო ნაცნობ-მეგობრებიდან, რომლებსაც საკუთარი აგარაკი არ აეშენებინოს. რატომ უნდა ვიყოთ მუდამ სხვისაგან დავალებული. ჩვენ რომ ჩავდივართ მოსკოვში, ხომ ესარგებლობთ ჩვენი მეგობრების სტუმართმოყვარეობით, ზოგჯერ მთელი კვირისაგან ვცხოვრობთ იმათთან აგარაკზე. თითქოს ჭკვიანი კაცია და ასეთი უბრალო რამეების გაგება ვერ მოუხერხებია, ნუთუ არ ესმის, რომ ჩვენი მდგომარეობა ბევრ რამეს გავალღებ, რამდენი ედავა მაშინ არიადნა ქმარს. აბა ბრძანოს, სად უნდა მივილოთ უცხო სტუმრები ზაფხულში. ახლა ხომ არც ერთი სესია არ ჩატარდება უიმისოდ, სხვადასხვა ქალაქიდან და რესპუბლიკიდან ჩამოსული მეცნიერი მუშაკები არ დაესწრონ. რა უნდა ქნან, ზაფხულობით თბილისის ბულში ამოახრჩონ სტუმრები თუ სხვებს გადაულოცონ? განა არ ახსოვს მირიანს, შარშან სესიის დამთავრების შემდეგ რა მეკვლის გამართეს კორინთელებმა წყნეთში. ბევრი ასეთი სარწმუნო საბუთი წამოუყენა ქმარს არიადნამ, მაგრამ თავისი ნათქვამიდან ვერ გადაახვევინა. მირიანი თავისას გაიძახოდა, ძალიან მიყვარს ზაფხულობით ჩემს სოფელში ყოფნა, მშობლიური ეზო-გარემო სულიერად და ხორციელად ამშვიდებს და აღორძინებს აღამიანს. ბავშვებისათვისაც სოფელი ნამდვილი სამოთხეა, მათთვის დროდადრო იქ ყოფნა აუცილებელია, უნდა იცოდნენ, როგორ ცხოვრობს ხალხი და თავისი ძალ-ღონის კვალობაზე შრომარწმუნა უნდა დაეხმარონო მათ. ბევრ რამეს კი გააკეთებენ იქ რუსიკო და ნა-

თელა ან თუნდაც გურამი, ააშენებენ ქვეყანას! — ამის მოგონებაზე არიადნამ უკმაყოფილოდ მოკემა ტუჩები.

არიადნამ მაშინ ამ სისულელეების მოსმენაც არ მოისურვა, გადაწყვიტა, ქმრისათვის დაესწრო, თავად გამოეყენებია ფული, რომელიც მირიანმა შემნახველ სალაროში შეიტანა. საქმე ის იყო, რომ არიადნას სწორედ მაშინ დაებადა იდეა, რომელსაც ის ჯერჯერობით საიდუმლოდ ინახავდა. მან განიზრახა მირიანისთვის მოულოდნელი საჩუქარი მიერთმია. არიადნამ, რომელსაც საქათო ციებ-ცხელება დაეუფლა, წყნეთში საავარაკე ნაკვეთის აღება მოახერხა ისე, რომ ქმრისათვის არაფერი გაუმხელია. მაგრამ დახეთ უბედურებას, — როცა არიადნა შემნახველ სალაროს წიგნაკთან მიიჭრა, იქ მხოლოდ ჩვეულებრივი „სამძველო“ ნაშთი — რვა მანეთი და 25 კაპიკი ირიცხებოდა. აღმოჩნდა, რომ მირიანი არათუ აპირებდა სახლის, აშენებას, არამედ შეეძინა კიდევ მუხათში, რის გამოც გადაჭრით უარი თქვა წყნეთში ავარაკის მშენებლობაზე.

ღმერთო ჩემო, რა ამბავი დატრიალდა ამის გამო! ამის მოგონებაზე არიადნა ახლაც სიცივემ აიტანა და ხოიანი შალის საბანი ფეხებზე გადაიფარა. ბოლოს და ბოლოს ავარაკი არიადნას ხომ არ სჭირდებოდა, იგი ბავშვებსა და ყველაზე მეტად თვით მირიანზე ზრუნავდა. წყნეთს რა სჯობს, მუშაობით გადაღლილ პროფესორს შეუძლია სულ რაღაც თხუთმეტი წუთის განმავლობაში თავი დააღწიოს თბილისის სიტყვა-პაპანაქებას. არიადნა მისთვის

(გაგრძელება იქნება)

ცდილობს. ის კი სულ არ ზოგავს თავის-თავს. და ესეც რომ არ ეყრდნობოდა უნდა გამოეთიშონ ისინი თავისი წიგნის ადამიანებს.

მირიანმა მაშინ თავის ჩვეულ ხერხს მიმართა, ყველაფერის ზუმრობაში გატარება მოინდომა. ის ყრ გვეყოფა, სექტემბრიდან ივნისამდე მე და ჩემი კოლეგები თავს ვაბეზრებთ ერთმანეთს, ახლა კიდევ ზაფხულშიც თვალზე ლიბრი არ გადავაცრათო. არიადნა მაინც იმედს არ კარგავდა, რომ ბოლოს და ბოლოს მოახერხებდა თავისი ქმრის სიჯიუტის დაძლევას. ის ხან ეალერსებოდა მირიანს, ხან ტიროდა, ხან იმუქრებოდა, ხან თავის ნათესავებსა და ქმრის ამხანაგებს სთხოვდა, მირიანისათვის შეეგონებინათ რაიმე, მაგრამ როცა არაფერი გამოუვიდა და მირიანმა ცივი უარი თქვა წყნეთში ავარაკის მშენებლობისათვის სახსრების გაღებაზე, არიადნას ნერვებმა ველარ გაუძლო და ავალიანების ოჯახში საშინელი ქაჩიშხალი დატრიალდა. ამან მთელი ოჯახი შეარყია, განსაკუთრებულის ძალით კი თავს დაატყდა მირიანის ძმის ქვრივს, რომელმაც რამდენიმე დღით ადრე, ვიდრე ეს ამბავი მოხდებოდა, თავისი თორმეტი წლის შვილი ჩამოიყვანა თბილისში. მირიანმა გადაწყვიტა, ძმისწული თავის ოჯახში დაეტოვებინა და თავს ედვა ზრუნვა მის აღზრდაზე.

— როგორ იფიქრე ეს, სხვისი ბავშვის აყვანა... უშვილოდ გადასულები ხომ არ ვართ! — მე მაგ მათხოვრებს ხომ არ უნდა გადავაცოლო ჩემი ცხოვრება! — იძახდა უჩვეულოდ გააფთრებული არიადნა.

ბიოგრაფიული

★

• •

ის მოგონება გავასისხამე,
რადგან სიყვარულს არ აქვს საშანი...
კნინა თიკო. მისის ღამე.
მთვარე. თარი და იასამანი...
ნაღწობის ღვეთი... ციცინათელები,
ქველს აივანზე ოხვრა თარისა,
რას დაკვესავდა სხივი მთვარისა,
თუ არ სიყვარულს და განშორებას? —
— ჩემო შორენა!
— ჩემო შორენა!
ვიგონებ ღამეს შენთან გათეულს,
დიდ კაკლის ხეებს დაგუმბათებულს,
ქვიშხეთის ღამეს, რძედაღვრილ ღამეს...

განა იმ ღამეს სიტყვები ზღამენ?
ან და სიყვარულს სად აქვს საშანი?
დიდო ნიგვზებო! ჩემი სალამი!
ვარ ავადმყოფი აბესალოში!
ის ეთერ — ქალი!
მისის ღამე...

მთვარე. თარი და იასამანი...
მე იმ აივნის ნელმა ნიავმა
თითქოს გამკოცნა... გაუჩინარდა,
როგორც აჩრდილი გზაზე, ჩინართან...
ეს ლექსიც, ოხვრაც, ისევ ძველია,
ეპ, აჩრდილივით მიმბაძველია..

• •

სულ პირველი ენძელა,
მაშ, არ გაგხარებია?
იზმის ნაწილ ფოთოლში.
არსად დაგლაშქვია?
გადაწმენდილ მთვარეში,
ღიმილით თვალბში,
მაშ არ ჩაიხივდია?

მაშ, იმ დიდ სიყვარულში
წილი არა გდებია?
შუქი არ შეგინიშნავს:
— აი, ჩემი ბედია!
უამისოდ სიცოცხლე,
მართლაც ნათავხედია!

გუღმაართალი*

ქუთაისის ციხეში რომ მიმიყვანეს, — ჩემ სიხარულს არ ჰქონდა დასასრული. ამხანაგებს შევხვდი. დაქერის ამბავს მოვეყვი.

დაიწყო ციხის შეხუთული ცხოვრება. ყოველ დღე მოსავდით დაჭრილები. შალე ციხეში მოიყვანეს კოტე ცინცაძე, კამოს დიდი მეგობარი და ცოლის ძმა, მებრძოლი რაზმის ჯგუფის წევრი. შეხვედრისთანავე კამოს ამბავი ვკითხე.

— კამო? კამო, აი, ასე! — მარჯვენა ხელის ცერი ააყიარა. — რა ბეცია, იცი? — გამბედავი, გულოვანი, ჩვენი ჯგუფის სულის ჩამდგმელია. რა საქმეც ვინდა დაეაღწე — ყველაფერს შესარულებს. კოჭი მუდამ აღწეს უჯდება. მართალია, ცოტა ანკობს, მაგრამ ეს საქმეს ხელს არ უშლის...

— გავიგე, პეტერბურგში იყო, მართალია?

— კი! მართალია! პეტერბურგიდან დაბრუნებული, ზესტაფონიდან გატაცებული ფულით, საზღვარგარეთ წაიღია იარაღის ჩამოსატანად. მაგრამ იარაღი დაიღუპა. კამო გადარჩა.

— როგორ? გეში დაიღუპა?

— იარაღით დატვირთულ გემ „ზარას“ გამოგზავრება მეტად უღელური გამოდგა. გამოსვლისთანავე ზღვაზე ამოვარდა ძლიერი ქარიშხალი. გემს ნაფოტივით ისროდა თერმე აქეთ-იქით. პოლას ველარ ვაუქლო ტალღების ცემას. საშინელი ხმაურით შევარდა წყალი სამანქანო განყოფილებაში. „ზარა“ აძლიერდა საგანგაშო ნიშნებს. მაგრამ არსაიდან არაფეთარი დახმარება არ იყო. მხოლოდ უკანასკნელ წუთებში მიეშველნენ მეთევზეთა ნაეები. ხალხი გამოიფანეს. გემი კი ჩაიძირა.

— მერე?

— „გემი დაგვეღუპა, იარაღიც! მაგრამ მოვადრო, როცა ჩვენი იქნება ყველა გემი და იარაღიო!“ — გულს არ იტებს კამო. ამის შემდეგ კამო რემინეთის პოლიციას დაუპატიმრებია, მხოლოდ დიდი ვიავაგლახით გაუნთავისუფლებიათ და წამოსულა რუსეთში. ბედი წყალობს. კიდევ გადურჩა სიკვდილს...

— მერე, მერე? — ჩავეკითხე დაინტერესებულად.

— შემდეგ ზომ ისევ პეტერბურგში ამოყო

თავი. უნდა გენახა, როგორ აღფრთოვანებული დაბრუნდა იქიდან — „რა ბეცები არიან, იცი? ვენაცაღე! ისეთი გულწრფელები, ისეთი სანდომიანები... და მერე როგორ უყვარათ საქართველო... ნამდვილი ბოლშევიკები, აი ისინი არიან. ლენინს ზომ დიდ პატივსაც სცემენ. ყველა მის შუბსა ფიცვულობს.“ ერთი სიტყვით, ზომ იცი მისი ამბავი! იქიდან უმბარები ჩამოიტანა, აი, ნახე რა ამბავი დატრიალდება ხვალ ქუთაისში...

— რა?

— რა და, ხვალ პუშკინის ქუჩაზე — დაბალი ხმით თქვა კოტემ, — მისი ყუმბარა დაიქუხება.

— ტერორისტული აქტი? უნდა მოკლან ვინმე?

— არა! ექსი!

— კამოც იქ იქნება?

— ყველა ჩვენი ბიჭები! მეც იქ უნდა ვყოფილიყავი, მაგრამ, ზომ ხედავ! — გაიღიმა კოტემ.

მეორე დღეს, ჩვენი სეირნობის საათზე, ციხის ეზოში რომ დაველიოდი, ყურებ გაღვრისული ველოდით ყუმბარის ვრიას. ავტო შესრულდა პირველის ნახევარი და... ერთი, ორი, მესამე... ყუმბარის ხმა შეიზანხარა გარემო.

— მეტი აღარ! ასეც უნდა ყოფილიყო! — თქვა კოტემ.

— როდის როდის გავიგებთ, რით დამთავრდა? — ვეკითხები.

— შეიძლება დღესვე, თუ არა და ხვალ მაინც!

მეორე დღეს გავიგეთ, — ექსპროპრიაცია მოხდა ქალთა კომისიის ახლო, სადაც ოთხი ქუჩა იყრებოდა. კამო დასეირნობდა ქუჩაში, გამიზანხარა და ხილის შუა, რათა ფოსტის ვამონჩენისთანავე ნიშანი მიეცა ამხანაგებისათვის. გამოჩნდა ფოსტა. ესროლეს ყუმბარა. მოკვდა მეტრე და ცხენი. მცველები დაფრთხნენ. ერთმა დამცვეთაგანმა დასტაცა ხელი ფულიან ყუბს და ნააგლო ეტლში, რომელშიც ამხანაგი იჯდა. ფული გაიტაცეს — სულ თქმესმეტი ათასი მანეთი, რომელიც ერთი თვის შემდეგ გააგზავნა ბოლშევიკურ ცენტრში.

* გაგრძელება. იხ. „მნათობი“ № 7, 9.

• •

ამის შემდეგ აგრეთვე დაისახა უფრო რთული და სახიფათო ოპერაციების ჩატარება. ეს იყო ერევნის მოედნიდან ორასი ათასი მანეთის გატაცება. აქაც კამო იყო საქმის ორგანიზაციის მონაწილე.

უთვლ რთულ საქმეს კამო უბრალოდ და მასთან გახედულად ჰქედებდა ხელს. მის სიპაბუყე არ ჰქონდა დასრულებული, ამიტომ გულადი და შეუპოვარი, საქმეს გატაცებით მისდევდა. უყვარდა, როცა ძნელად შესასრულებელ საქმეს დაივალებდნენ.

ამ ეპიოდ საქირო იყო ფინეთში წასვლა ურუმბარების ჩამოსატანად. ამისათვის მაღალხარისხიანი მოხელის ან რომელიმე არისტოკრატის პასპორტი და შესაფერი ტანისამოსი იყო საჭირო.

პასპორტისა და ტანისამოსისათვის მამართეს კოტი დლიანს — მაშინდელი ქუთაისის გუბერნიის თავად-აზნაურთა წინამძღოლს. ის შეყოყმანდა. დიდ ხანს პასუხი ვერ გასცა, — ორ წყალშუა იდგა, ან მთა წყრომა უნდა მიეღო, ან მთავრობისა. მთავრობასთან უფრო მოახერხებდა რაიმე დამაკერებელი საბუთის მონახვას, ვიდრე აგრეთთან, ამიტომ დათანხმდა.

კამო გამოეწყო პაკონებიან ჩოხა-ახალცხში. რასაკვირველია, მოუხდა. ხშირად თავს გვერდზე გადახრიდა. თავის პაკონებს დახედავდა. გაემგზავრა პირველი კლასის ვაკონით. ჩავიდა ფინეთში. მალე შეიძინა იარაღი, ტყვია-წამალი და ჩამოიტანა თბილისში.

ჩამოვიდა თუ არა მაშინვე მოაწყო ლაბორატორია ავქალში. დაიბრავა სოლოლაკში ბინა, სადაც ვადმოქონდა ლაბორატორიაში დამზადებული იარაღი და ურუმბარები. კამოს ახალისებდა ტანისამოსის ცვლა, პოლიციელებს მოტყუება, ძნელი, სახიფათო საქმის გაკეთება. ყველაფერ ამას აკეთებდა უბრალოდ, გულუბრყვილობით, ერთუზიანობით. მის გონებაში არეული იყო რეალური და ფანტასტიკური. იმას, რასაც აკეთებდა, უსათუოდ გაახვევდა ოცნების ფარდებში. მაშინ, როცა მისი ამხანაგები ნერვიულობდნენ, შფოთავდნენ და მკშენვარე სახით დიარებოდნენ — კამო მოღიპარი, მზიარული, ბრწყინვალე თავლებით უმზერდა ცხოვრებას. დარწმუნებული იყო, რომ რევოლუციური მუშაობა და ბრძოლა მომავლისათვის და მის კეთილდღეობისათვის წარმოადგენს ადამიანის ერთადერთ დანიშნულებას.

როცა კამომ პეტრობურგი და ფინეთი მოიარა და აქიდან მასალები ჩამოიტანა — ამ დროს აგრეთვე უკვე მომზადებული ჰქონდა ერევნის მოედნიდან ფულის გატაცების ორგანიზაცია. შესწავლილი ჰქონდათ, საიდან და რა დროს გამოიქნინათ ფული. განაწილებული

და მიანეული იყო თვითფულისათვის ადგილი. სადაც უნდა მდგარიყო და რა უნდა შეესრულებინა თავდასხმის დროს.

ლორის მელქიეოსი (ახლა კეცხოველის) ჰქონდა წამოსულ ეტლს, რომელსაც გაიღებრებული ბადრაგი მოყვებოდა — თან მოსდევდა ეტლი ფულიანი ტომარით და ქანდაკებით. შემდეგ კიდევ კახაეები. მათ ერევნის მოედანი უნდა გაველოთ და შეეხეიათ სოლოლაკის ქუჩაზე.

ამ ხანად ოფიცის ტანისამოსში გამოწყობილი კამო, ველიამინოვის ქუჩაზე დასირონობდა, იქვე ეტლი უცდიდა. მას უნდა წავლოფული. ვიდრე ურუმბარების ფაქა-ფუთქი ატყუებოდა, იგი ტროტუარზე დადიოდა, შენერებულეს აფრთხილებდა — ნუ ქუჩადებოდნენ. თავიანთ ბინებში წასულიყვნენ.

თავდასხმის მოლოდინში კამო ღელავდა. მაგრამ გამახვილებული გონება ფხიზლობდა. ხშირად იხედებოდა აქითყენ, საიდანაც ფული უნდა გამოეტარებინათ.

ერევნის მოედნის ცხოვრება ჩვეულებრივ მიმდინარეობდა. ხალხი ფუსფუსებდა, კონკეების ზარების წყარუნი სიერცქში იჭებოდა, ეტლები ქვაფენილზე დგრილით მირბოდნენ, ძახილი და ყრუ ხმავრი მტკრიან ჰაერში ღლილილობდა. დინჯად, აუნჭარებლად მიდიოდა დრო, კამოსაც უძნელდებოდა ლოდინი. გვერდზე ჩამოკიდებული ხმალი ფეხებში ებლანდებოდა. ხშირად აწევდა თასმას, რომ ხმალი გაესწორებინა. უცდიდა ნიშანს. გამალებით ეწყოდა პაპიროსს. თვითფული წუთი უსასრულოდ გრძელდებოდა. ავი თუ შარბურტი შესცვალეს? იქნებ დღეს აღარ გადაეჭრათ ფული — იქნებ სხვა დღისათვის გადადეს?.. და როცა პირველი წყება კახაეებისა სოლოლაკის ქუჩას გაესწორდა — მაშინლა ამოისუნთქა თავისფულად. გულმა გამალებით იწყო ცემა. ის იყო ჩაჯდა ეტლში, რომ იგრიალეს კიდევ ურუმბარებმა.

ატყდა აურზაური, სარბილი, დარაბების კეტვა. თითქმის ერთ წუთში დაცარიელდა მოედანი. მირბიან ეტლში შებმული ცხენები. კორიანტელში ხეხევა ეტლი. აგერ დაპრილი ცხენი დაეცემა. მორბის ხმალიმოღებული კახაკი. ზანზარებს მოედანი. ურუმბარების ბათ-გაბუტუქი არ ნელდება. კამო ეტლის საფეხებზე დგას. თვალები გუფართოებია. ზედავს, როგორ მიჰქრიან დამფრთხალი, ფფარაყრილი ცხენები. ამ ეტლშია ფული. კამო ზედავს ამას. უძახის, უყვირის გახნეულ ამხანაგებს. აგერ კიდევ მოვარდა ერთი მოთვანი. იევადა ურუმბარამ. ეტლი აფუთქდა. მაგრამ მსროლელი პავრის ტალღამ ძირს დასცა. ამ დროს მეორე ამხანაგი მივარდება, ფულიან ტომარას კამოს ეტლში შეუდგებს. კამო უხეზლად გადის მოედნიდან. ეტლი მიჰქრის. ც-

რეალდება მოედანი, დამცემებიც ხალხში აი-
რყეიან, მოედანს შორდებიან.

როცა კონსპირატულ ბინაზე შეიკრებნენ,
აღმონდა რომ ის ამხანაგე, რომელმაც ეტლი
ააფეთქა, არ მოსულყო. კამო, რომელმაც ფუ-
ლი დანიშნულ ალაგას დაბინავა და ის იყო
შემოვიდა ოთახში, ამხანაგის დაღუპვა რომ
გაიგო იყვირა: „ეი, ჩვენი ბრალი ეს როგორ
დაგვემართა!.. რათ გვინდოდა ფული, თუ საუ-
კეთესო ამხანაგი დაგველუპებოდა. რაღა ვქნათ!
რა გვემგლებას..“

მიუხედავად იმისა, რომ ექსპროპრიაცია
მარჯველ ჩატარდა, გლოვამ მოიკცა ამხანა-
გები.

უბედ კარი გაიღო და ოთახში შემოვიდა
ის, ვისაც ელოდნენ. ყველა სიხარულმა მოი-
ცვა მიცივდნენ. კონიდნენ. სული მოით-
ქვეს. მზინიანი თვლებით ერთმანეთს შეხე-
დეს. მოსული ყვებოდა თავის ამბავს, — რო-
გორც კი ვაგს მოსულა, წამომდგარა. ნელი
ნაბიჯით გასულა ტროტუარზე. შეუმჩნევლად
გარეულა ცნობისმოყვარე ხალხში. მერე ფი-
ტონში ჩამჯდარა და... ავტო ბლა ზომ აქ არის
მათთა..

დაუცბრომელი რევოლუციონერი, დღე-მე-
დამ რევოლუციის გამარჯვებაზე რომ ფიქ-
რობდა, უცილობლად გულწრფელი მუშაკი
ყო. „თუ ამისთვის საჭიროა თავგანწირვა,
მზად ვარ, ტანსაცმლის ქვეშ ჯოჯობათის
მანქანა ვაიყურო, როგორც მინისტრი ვინა-
ხულა მთავალ თუ არა, აფეთქდები. დავლუ-
პე მასაც, შეც დაეიღუბები.“ — დამაჯერებ-
ლად უთქვამს ჩემთვის კამოს.

თუ რევოლუციისათვის საჭირო იქნებოდა
მისი სიცოცხლის შენარჩუნება, პოლიციელე-
ბისაგან თავის დაღწევა, — გამაბეღლებოდა
კამოს გონება და გამოსასვლელ გზას ახოვნი-
და. გამარჯვებდა. სიცოცხლეს დაიცავდა.

მას არ უყვარდა ლეგალურად მომუშავე
თორეტიკოსები, რომლებიც კაბინეტში ჩამს-
ბარბყენ და ეურნალ-გაზეთებში თანამშრომ-
ლობდნენ. „ვე დღინძიდები“ — იტყოდა ხოლ-
მე ხშირად ცხვირში დუღუნით — „სხედან
კაბინეტებში და ისე ჰგონიათ საქმე თავისთ
კეთდება. ეგენი შეიღოსა, სახელისათვის მუ-
შაობენ; საზოგადოებად გაიცნოს, მათზე ილა-
პარაკონ.“ დამწერენ წერილსა, მოაწერენ თი-
ვიანთ ვაგსა და ატყულებს მეორე დღეს ვანგა-
ში: — „წაიკითხე ესა და ეს წერილიო?“ —
იმთავც ეს უნდათ, ჩვენ კაცსა კი, აბა თუ
ვინმე იცნობს, გარდა მუშების ვიწრო წრისა...
კამო იყო არა პუბლიცისტი, ეურნალისტი,
ლიტერატორი, რომელთა სახელი ვრცელდება
ლეგალური მუშაობით; მაგრამ მას თავისი

პროფესიულ რევოლუციური მუშაობა ნაყო-
ფიერ სიმალლეზე აყვავდა. **სარკინისული**

ჩემი, შეუმჩნეველი იატაკქვეშა მუშაკი,
ფუტკარივით აგროვებდა იმ სიტყვის, იმ ძი-
ლას, რომელიც შემდეგში დაეხმარებოდა პრო-
ლეტარიატს თავისი იდეების განხორციელება-
ში. მან იქნებ არც კი იცოდა, რა დიდ საქმეს
ემსახურებოდა! არ გრძნობდა, როგორ ნაყოფს
გამოიღებდა მისი მუშაობა.

მუდამ ხალხისანი, მუდამ მოღიზიარი, თავ-
ლისფერ თვალება, თავისი გატაცებით შენც
გამხნევებდა. სამუშაოზე მიგზიზიდავდა.

მიუყვება მას პროპაგანდისტი წრეში, აწყო-
ბდა დემონსტრაციის, თუ აგროვებდა იარაღს
მომავალი ბრძოლებისათვის — ის ერთნაირი
ხალხითა და გატაცებით ემსახურებოდა პარ-
ტიას.

მიდიოდა, მიიმღეროდა. გულში იმედი უღ-
ვიყოდა. გამარჯვებაში დარწმუნებულს, სახე
უარწყინავდა, თვალები ცისკრის სიღვებით
ენთებოდა.

ერევისს მოედნიდან ფულის გატაცების
შემდეგ, კამოს ჯგუფმა სექტემბერში, მოაწყო
ქუთაისის ციხიდან ოქლათით პოლიტიკური
ტუსალის გაქცევა ზვრელის საშუალებით. ამ
მზნით თბლისიდან ქუთაისში კამო ჩავიდა,
თან ჩაიყვანა მარო ბოქორიძე — მიხა ბოქო-
რიძის და. ციხის პირდაპირ, ქუჩის პირად
დაიჭირავეს ერთსართულიანი სახლი მატარ-
ეზოთი. მიხაზე მარომ გამართა ვითომდა ქალის
წინდების საქსოვი სკოლა, აიყვანა ორიოდ
მომწაფე, ეზოში გააბა თოკი და ზედ წინდები
ჩამოყიდა. ჩვენ, ტუსალები, — ციხის ფანჯრის
მეორე სართულიდან დაეცქვროდით ამ გამო-
ფენას და ვიცოდით, რომ ამ დროს საბლს
სარდაფიდან, ქუჩის ძირში ამხანაგებს გაყუ-
ვდათ ზვრელი, რომელიც ქვედა სართლის
ერთ-ერთ საყვანში უნდა გამოსულიყო.

კამომ სამუშაოზე დატოვა ქუთაისელი ამხა-
ნაგები; გადსახლებიდან გამოქვეული კორე
ცინკაძე, ბუტუა ქუბრაშვილი, ვანო კალანდ-
ძე. კიათურისაგან ჩამოიყვანა ერთი ამხანაგი —
მტრეიგერი, რომელიც გვირახის გაყვანის წე-
სებს კარგად ფლობდა, მოამარაგა რითაც სა-
ჭირო იყო და თვითონ თბლისში გაბრუნდა.

ზვრელი იყვებოდა საბლის სარდაფიდან,
სარდაფში კი ოთახიდან ჩადიოდნენ, რისთვისაც
იატკის აიკულეს ორი ფიცარი. ერთი
ამხანაგე ჩამერებოდა ზვრელში. თხრიდა მიწის
და იქვე ყუთში ყრიდა. ყუთს თოკი ჰჭირდა
მომშული, გაივსებოდა თუ არა, ზეგომ მდგა-
რი ამხანაგი გამოსწვედა თოკს და გამოქონ-
და მიწით სავსე ყუთი, რასაც იქვე სარდლის
კუთხეში ჰყრიდა. ზვრელის ბოლოში რომ

გვიდნენ, (ერთი თვე მოუდნენ ნუშობას) პაერი აღარ ეყოთ, ამიტომ დადგეს საბერავი მანქანა და მილის საშუალებით პაერს აწვდიდნენ მომშენავს. ზერელის სიგრძე თორმეტ მეტრზე მეტი იყო, ხოლო იმდენად ვიწრო, რომ შიგ მომშენავი მხოლოდ იდაყვებზე და მუხლებზე დაიოქილი იმართებოდა.

უსათუოდ დიდი საყვარული და თავდადება ამოძრავებდა ამხანაგებს ამ საქმისადმი. ზერელი ქუჩას ქვეშ გაყვებოდა. გაღვანსა და ცოხის საძირკელის ქვეშ გაძვრებოდა. მერე შიგ საკანში ამოვიდოდა.

* * *

ზერელის გაყვანა თითქმის მთავრდებოდა, როცა სახლის პატრონი მოვიდა. მან მოითხოვა სარდაფის გასაღები.

— რად გინდა გასაღები, ან რა საქმე გაქვთ სარდაფში? — შეეკითხა ფერწასული მარო. მინდა ვნახო!

— გასაღები ჩემს ქმარს აქვს წაღებულნი — იტრა მარომ.

— მაშ, ქურტუხიდან მაინც შეეხებდა!

— არ შეიძლება! — გზაზე გადაუღდა დია-სახლისი. — მყისვე მხებდა მარო, რაშიაღ იყო საქმე. აღარ იცოდა, რა გზას დასდგომოდა. უცბად მოისახრა:

— მობრძანდით შინ ჩემი ქმარიც აქ არის! მას მოუღაპარაკეთ! — შეიპატრია ოთახში, თვითონ მუორე ოთახში გაეარდა. ზერელში მომშენავი ამხანაგები ამოიყვანა.

— სახლის პატრონი მოვიდა, სარდაფის ნახვა უნდა. როგორ მოვიკეთ? — მიმართა მარომ.

— მოიკალ რა გაღვლეებს? როგორც ჩანს, გუგია. — თქვა კოტემ — რაღაც უნდა მოვიფიქროთ.

— იცით, რა გქნათ? — დაიწყო ბაქუა კუბ-რაშვილმა.

— რა? — ჩაეკითხა შემფთოებული მარო.

— აი, რა! მოდი, ვიდრე ზერელს დავამთავრებთ, აქ დავაშუქვდიოთ!

— როგორ?

— ანდა ჩავეყვანოთ ზერელში, მაგასაც ვათხრევიოთ!

— მერე?

თუ წინააღმდეგობას გავეწვევს, შევკრაოთ სარდაფში დაივდიოთ, — დაუმატა ბაქუამ, — სამუშაოს რომ მოგჩვენებთ, ჩვენთან ერთად გავიყვანოთ! საღაც თაგისი დაიკვებოს, იმაც ჩვენი თქვას!

— მოიკალ ჯერ მოველაპარაკოთ, გეაგოთ, რაშია საქმე! — არ დაეთანხმა კოტე.

სამიყვანი დაუბატოებელ სტუმართან გვიი-ღნენ.

როცა სახლის პატრონმა მიწით მოთხუბნე-ლი მდგმურები დინახა, გაფითრდა. უცბად

ფიხზე წამოღდა.

— აი, სად ეიღებებოდი თურმე მართალი ვოფილა! შე კიდევ არ მჯეროდა!

— დილ, ბატონო ფანცხავა, მართალი უთქვამს! ჩვენ თქვენი სარდაფიდან ზერელი გაგაყვას, პოლიტიკური ტუსაღები უნდა გვათავი-სუფლოთ! თქვენ ამს წინააღმდეგე ხართ? — უთხრეს მას.

— დაბრძანდით, ბატონო! — მიმართა მარომ. ყველანი ჩამოსხდნენ.

— მაგის წინააღმდეგე როგორ ვიქნები, მაგ-რამ, შე რომ ეიღებები!..

— რატომ?

— სახლს ჩამომართმევენ! ცილს დამწამებენ, რომ მეც ეიღებდი ამაში მონაწილეობას.

— ამდენი ტუსაღი რომ გვათავისუფლოთ, ეს არა სჯობია თქვენს სახლს! თქვენ ხომ შეგნებელი ჭართელი ინტელიგენტი ხართ!...

— კი მაგრამ!..

— მაგრამ, თქვენ გინდათ გუბერნატორს გა-ნუცხადოთ, — საბუღალეო დამსახურებთ და სახლსაც ვადაარჩენო?

— არა, მაგრამ!..

— ათფერი მაგრამ! თქვენ დატყვევებული ხართ! — ფიცხლავ განაცხადეს ამხანაგებმა და ფიხზე წამოღდნენ.

— როგორ! რას მიშვრებით? ეგ ხომ უარე-სია! მაშინ ხომ მთლად დავიღუპე! — იძახდა გაფითრებული ფანცხავა,

დიდნანს სიხუმე ჩამოვიარდა. ყველანი ფიხ-ზე იღვნენ.

— მაშ, რა გქნათ? დავგანებებთ თავს?

— რაც გინდათ, ის ქენით, მხოლოდ შე ვა-მიშვით! წავალ!

— არა, ბატონო! ახლა აქედან თქვენი წას-ვლა შეუძლებელია! ვერსად წახვალთ!

— რა გქნა, თქვენ ტუსაღებს ათავისუფ-ლებთ, მე კი მატუსაღებთ? ეს როგორ შეიძ-ლებას!

— დროებით, ბატონო!

— მერე?

თქვენც გავათავისუფლებთ, განათავისუფ-ლებულ ამხანაგებთან ერთად!

— შე რაღა უნდა გქნა? თქვენ საღლაც გა-დაცვივდებით, გადაიკარგებით, შე კი რა დამეშობრებამ! შეიბრალეთ ჩემი ცოლ-შვილი, შეი-ცოდეთ! იმათ რა ღამავს?

— მაშ, იცით, რა? — მოისახრა ბაქუა კუბრაშვილმა. — თქვენ ხომ ზღანვეითან მსა-ხურებთ.

— დილ, ბატონო! — ღმობიერად, თითქმის სახარულით თქვა „ტუსაღმა“.

— წაივდიეთ მასთან, იმან გადასწყვიტოს ეს საკითხი.

— კი, ბატონო, წაივდიეთ! — აღტაცებით თქვა ფანცხავამ.

ჩამდენიმე წუთის შემდეგ ორივე ზღანვეი-

თან მივიდა, ის თავის კაბინეტში საწერ მაგი-
დასთან იჯდა. სტუმრებს შეხედა. ორივეს ხე-
ლი ჩამოართვა. მიიპატიჟა. საქმის ვითარებას
გაეცნო.

— ბატონო ფანცხავა, თქვენ რა გაწუხებთ? —
შეეკითხა ზღანვეიანი.

— სახლს დამწევავენ ან ჩამომართმევენ,
დავალბეები.

— რატომ? თქვენ ხომ სახლი ამთ მიპირა-
ვეთ! იქ აღარ ცხოვრობთ? თქვენ სრულიად
არ გვეალბებით, გაჭირავებული სახლი ათე-
ლიერათ!

— არა, მაგრამ...

— პოდა, ხელს რატომ უშლით?

— არა, მაგრამ...

— მაგრამ რა? თქვენ იქნებ რამე სანაზღა-
ურო გინდათ მიიღოთ?

ფანცხავა დუმდა.

— რა ღირს თქვენი სახლი?

— არ ვიცი, ბატონო, თქვენ თითონ გან-
საზღვრეთ.

— ექვსი ათასზე მეტად ხომ არ შეფასდუ-
ბა? — ზღანვეიანი საწერი მაგიდას უჯრიდან
ამოიღო რაღაც ქაღალდი, დაწერა, გააშრო და
ფანცხავას მიაწოდა.

— აი, მიიღე ჩემგან თამასქვი. თუ სახლს
რამე დავმართებ, ისარგებლეთ ამ თამასქვით,
თუ არა და დაიმბრუნეთ.

— კი ბატონო!

— ამხანაგო! ვისურვებთ მხნობას, თქვენი
საქმის გამარჯვებით დავიერგვიწვებს — გა-
მოეთხოვა ზღანვეიანი კუბრაშვილს.

ფანცხავა კი ზღანვეითან დარჩა.

ერთი კვირის შემდეგ ზურგის დაამთავრეს.
ამ ზურგლით ციხიდან ოცდაათი ტუსალი გამო-
ვიდა. ოცდაათ განთავისუფლებულ ამხანაგთა-
გან ამჟამად ცოცხლები არიან: ლეო ჭიჩუ-
ლი და ამ სტრქონების დამწერა.

ციხიდან გამოქცევის შემდეგ თბილისში
შეხვედი კამოს. ალექსანდრეს ბაღის დაღმარ-
თზე შემეფეთა. ჯერ ვერ ვიციანი. — ნაცრის-
ფერ ახალ კოსტუმში გამოწყობილი, ცისფერ
ზოლებიანი პალსტუხით, გამაბებულ ზედა პე-
რანზე თეთრი საყელოთი და მანქანებით გა-
მწყობილი სათათბიროს დეპუტატი გეგონე-
ბოდათ. მე თუმცა ლურჯი სათვალეები მეყე-
თა, უღვაწევიც შეკრებილი მჭონდა და ეკო-
ლობდი კიდევ, კამომ მაინც მიცნო, ზელი
მომიკლა, ბაღის სიღრმეში წაიყვანა და მით-
ხრა:

— აბა, მომიყევი გამოქცევის ამბავი ვიცო-
დი, რომ იქ ჩამოხვედი, მაგრამ ვისთან უნდა
მეძებნე! ბიჭო, ხომ იცი დიდხანს იქ დარჩენა
არ ივარჯებს! ამბობენ, ჭუთაისის ციხის გადაც-

მული ზედამხედველები არიან ჩამოსულინი.

— რა თქმა უნდა, აქ არ გაეჩერდები! ყოველ-
დღე ღამის გასათევ ბინას ეძებენ. ხომ იცი,
ერთ ღამეს თუ გამოთვინებენ უნდა, შეიძლება
იმასთან ველარ მივდივარ! ძნელი ყოფილა არა-
ლგვალერად ცხოვრება...

— მაშ რა გეგონა? მე სულ მაგ დღეში არა
ვარ? მე კიდევ ჩემი დაბალი ტანი მიწყობს
ხელს, ყველას ტანსამაში მარგია. უღვაწებს
გაეიპარსავ, გომნაზიელის ფორმაში გამოეყე-
ყობი და მოსწავლე ვარ, უღვაწს გავიზრდი,
ჩოჩა-ახალუხით დავიმშვენებ გულმჭერდს და
ვარ ნამდვილი კნიაზი. პა? ახლა კი ცოტა მეჩ-
ქარება, იქნებ ვეღარც შეგხვდეთ.

— რატომ აღარ შემხვდები? რა მოხდა? მი-
ღიხარ სადმე?

— საზღვარგარეთ! პარტია მგზავნის. ერევე-
ნის მოედნიდან გატაცებული ფულით იარა-
ღი, ახაფეთქებული მასალა და სხვა საპურველი
უნდა შევიძინოთ.

— ამიტომაც ხარ ვეროპულ ტანისამოსში
გამოწყობილი?

— მაშ!

— რა ბედნიერი ხარ, კამო! როდის მიდიხარ?

— ამ ორ-სამ დღეში! შენი გამოქცევის ამ-
ბავს რატომ არ მოყვები?

მოკლედ მოვეუყვი, როგორი წარმატებით
დამთავრდა ზურგი და ჩვენდა მოულოდნელად
ათი ტუსალისათვის დანიშნულმა ზურგლმა ოც-
დაათი ტუსალი გაათავისუფლა.

— ახლა რას ამბობ? — მკითხა კამომ.

— არ ვიცი, ნეტავი შენსავეთ მეც
საზღვარგარეთ მივდიოდე! მხოლოდ იქ ამოვი-
სუნთქავდი თავისუფლად, აქ კი რა შემე-
ლება.

— არა გიჭირს! იქნებ როგორმე მოახერხო
წამოსვლა. იქ შეგხვდეთ ერთმანეთს.

რამდენიმე თვის შემდეგ მეც წავედი საზ-
ღვარგარეთ ემიგრაციაში. კამოს აღარ შეხვე-
დრივარ. ვიცოდი კი ყოველი მისი ნახატი.

რუსეთში გამეფებულმა რეჟიმმა დასავლეთ
ევროპაშიც გამოიწვია რეჟიცია. პრუსიის მთავ-
რობა სასტიკად დევნიდა ყოველ რევოლუცი-
ურ გამოსვლას. თუმცა კონსტიტუციის ძალით
მას არ შეეძლო რუსეთის ემიგრანტების და-
ტუსალება, დევნა და მათი რუსეთში გადაგზა-
ვანა, მაგრამ სხვა გზით და მოხერხებით არ
ინდობდა მათ. შემჩნეულ რუს ემიგრანტს პრუ-
სიის ყანდარმები აკავებდნენ, მატარებელში
ჩასვამდნენ, რუსეთის საზღვარზე მიიყვანდნენ.
შემდეგ კი, რაც მას მოელოდა, პრუსიის ზელის-
უფლებამ კარგად იცოდა.

ერევნის მოედნიდან გატაცებულ ფულში
ხუთას მანეთთანებიც ერია, რამელთა ნომრები

თბილისის ბანკს ჩაწერილი ჰქონდა, ვინაიდან რუსეთში მათი დახურვადაც არ შეიძლებოდა, გერმანიისა და შვეიცარიის ქალაქების პარტიულ კავშირებს დავაღა მათი გადახურვადაც. რუსეთში ვეროპაში ყველა ბანკს აცნობა მათი ნომრები. ამის გამო დახურვადაც დროს რამდენიმე ამხანაგი დაატუსაღეს. ამან მთელი ვეროპა აღაშფოთა. სოციალისტური პარტისა დიარაზში რუსეთის მთავრობისათვის დამატებულა გადაცემის წინააღმდეგ. თბილისში მომხდარ ექსპროპრიაციას რევოლუციურ აქტად მიიჩნეოდნენ და არა პირადი ინტერესებისათვის ჩადენილ დანაშაულად.

სახლმწარგარეთის ბოლშევიკებმა ცენტრმა ყოველგვარი ზომები მიიღო და დატუსაღებულ ამხანაგებს გაათავისუფლებინა. იმავე ცენტრმა დიდი ბრძოლა გასწია მენშევიკების წინააღმდეგ, რომელნიც ზღვს უშლიდნენ ფულის რეალიზაციას.

ფულის გადაცემას ძალიან შეუშალა ხელი ც. კ. აგერტმა, ეჭიშმა პროვოკატორმა ეიტომირსკიმ, რომელიც „ოტკოვის“ სახელით იმ დროს ბერლინში იმყოფებოდა.

იმხანად კამო მირსკის გვარით ბერლინში ცხოვრობდა ელზას ქუჩაზე. მას უკვე ჰქონდა შექმნილი საკმაო ნაწილი იმ იარაღებისა, რისთვისაც ჩავიდა ვეროპაში.

აღბათ კამოც პროვოკაციის მსხვერპლი გახდა. ცხრა ნოემბერს მიცვიდნენ მასთან ჟანდარმები. განხრეკეს, დააბატონრეს და პოლიციისა წაიყვანეს. უპოვეს ასაფეთქებელი ნივთიერების დიდი ნაწილი, — ელექტროძრავი, რომლის სამუშაოზეთ განსაზღვრულ მანძილზე შეიძლებოდა აფეთქების მოხდენა და დიდძალი არაღეგალური ლიტერატურა რუსულ ენაზე.

პრუსიის პოლიცია დაინტერესდა კამოს პიროვნებით. სასტიკად მოეცა პატიმარს. სახელწოდებით დალატი დაბარდა, კამოს ქვეითმა გონებამ, რომელიც ყოველთვის იქითგან იყო მომართული, რომ უკიდურეს მდგომარეობაშიც გამოსასვლელი გზა მოეძებნა, აქაც უკანანა ეთქვა, — რომ ის რუსეთის ქვეშევრდომია, რევოლუციონერს და აქ იმისთვის ჩამოვიდა, რათა შეიძინოს ასაფეთქებელი მასალები პარტიის მიზნებისათვის.

მაგრამ ასეთმა განცხადებამ კამოს ვერ უწყველა. პოლიციამ მას უფრო სასტიკად მოჰკიდა ხელი.

რუსეთისა და გერმანიის პოლიციას შორის საიდუმლო მიმოწერამ დაადგინა კამოს ვინაობა.

მართალია, გერმანიის სოციალ-დემოკრატებმა მხურვალე მონაწილეობა მიიღო მისი განთავისუფლებისათვის, მაგრამ ამანაც ვერაფერითი ნაყოფი ვერ გამოიღო. ბერლინში მას წაუყენეს ბრალდება, როგორც ანარქისტ-ტერორისტს.

კამომ იცოდა, რა ბედს მიატოვებდა, როდესაც რამდენადაც მიიმეო და ძნელი მდგომარეობიდან გამოსასვლელი გზა იმდენად შეტრა თავის დაღწევის სურვილი. მის სიცოცხლეს საფრთხე ელოდა. საჭირო იყო კვლავ მთელი ნებისყოფის დამაბე, რომ სიცოცხლე შეენარჩუნებინა კვლავ თავისუფლება ეხილა. იმაზედა შეიძლება დიდძალამ ბერლინის ციხეში დამწყვედული კამო. ყველას, ვინც კი სანახავად მოვიდოდა, სთხოვდა — ჩჩვეა მიეცათ, რა გზას დასდგომოდა.

კამო მთლად გამოიცივლა, ნერველობამ, უძიობი ღამეებმა თავისი დიდი დაანია. პარტიის დაეღუბით მისი სანახავად ცახეში ლ. ბ. კრასინი მივიდა, კამოს გამოუვალე მდგომარეობა რომ გაეგო, თავის მოგვიანება ურჩია.

— მხოლოდ ეს გიხსნის! იქნებ მაშინ აქვე გავათავისუფლონ. რუსეთში აღარ გადაგვაგზავნიან!

დღეიდან უმზერდა გამტერებელი კამო კრასინს. მერე ტუნებზე დიმი გამოუერთა, კბილებიც დაკრიჭა. ლაყებზე ნაოქები აინძნა. ცხენებით დაიხეხინა, გადაიხარჩარა.

— სწორედ ვერე! — შესძახა კრასინმა. — სიგაფე, სხვა არაფერი! მაგრამ შესძლებ კი!.. — შევძლებ, ამხანაგო კრასინ! შევძლებ! — სიხარულთ შევივია კამომ და ისეთი ჭიჭინი მორთო, რომ გერმანელ ყარაულებს ტანში ვრუანტელმა დაუარა.

— მაგრამ მარტო ვე არ კმარა! — უთხრა ლ. ბ. კრასინმა.

მეც კამომ შმაგი შეშლილობის სიმულაცია დაიწყო. მაგრამ ეს არა მარტო ძნელი ასატანი იყო, არამედ თითქმის შეუძლებელიც. ეს იყო თავებდური ვადამწყვეტილება, მაგრამ კამომ იცოდა თავის ნებისყოფის ძალი. ამ ვადამწყვეტილებას მაქიდა ხელი და ბოლოს მაინც მიადწია საწადელს. ერთი მიზნით, ერთი სურვილით ვატყებულე ადამიანი თავის გულის ზრახვებს უსათუოდ შეისრულებს!

კამოს დაპატიმრებამ საზღვარგარეთ მყოფ ამხანაგებზე დიდი შთაბეჭდილება მოახდინა. ცნობილია, რომ ლენინი დიდ გულისხმიერებას იჩენდა დამატარებულ ამხანაგებისადმი. მათზე ზრუნავდა და ურადლებას აქცევდა კამოს დატუსაღების ამბავი რომ გაეგო, დავაღა ამხანაგებს, დაუყოვნებლივ მიეღოთ ენერვიული ზომები, რათა კამო ჟანდარმერიის ხელიდან გამოეგლიჯათ.

ლენინმა მისი საქმის მოსაგვარებლად, სპეციალურად ვაგზავნა ბერლინში ლიადოვი, რომლის ვადმუღმით, „ოლინს ძალიან უყვარდა კამო, ძალიან აფასებდა მას და ამბობდა, — ყოველგვარია ზომები უნდა მივიღოთ კამოს გადასარჩენად. ამ მიზნით დაცვის მოწყობა

ვთხოვე კარლ ლებენბერგს. მან საქმის ოფიციალური მხარის ვასაძლად თავისი პარტიული ამხანაგისა და მეგობრის ოსკარ კონის კანდიდატურა წამოაყენა. თვითონ კი ეიხრა, პრესაზე და ფენებზე ვაჟღერა მოეხდინა“...

ოსკარ კონი თარჯიმან კლემენსისკისთან ერთად მივიდა კამოსთან. ინახულა იგი. გაბასების შემდეგ ორივემ ისე იგარმნა თავი, თითქო დიდი ხანია ერთმანეთს იცნობენო. კამო ძალიან კმაყოფილი დარჩა, როცა დაინახა, თუ როგორ მზრუნველობას იჩენდა მისიდაჲ პარტია. იმ ვერმანელმა შორის, რომელნიც დატუსაღების შემდეგ კამოს გარს ეხვეიენ, ოსკარ კონი მეტად სათნო და გულსხმივარი აღმოჩნდა. ერთი იღვით აღმურაველი ორი სხვადასხვა ჭევეუნის ადამიანი ხელების მოჭრაობით უფრო მალე და კარგად აგებინებდა ერთმანეთს თავიანთ ზრახვებს, ვიდრე თარჯიმანის შემწეობით. ოსკარ კონმა იგარმნა, რომ არანვეულდებრივ პირთვენებასთან ჰქონდა საქმე. მასში დაინახა პროფესიული რევოლუციონერი, გულთან ახლოს მიიტანა მისი ბედი და მთ შორის გაიბა ამხანაგური, მეგობრული კავშირი.

კამო დაბრუნდა თავის საკანში იმდით სიყესე, აღფრთოვანებული და ენერგიულად შეუდგა თავისი გადაწყვეტილებების შესრულებას. არ ინდობდა თავის თავს, არ ზოგავდა ენერჯიას, ოღონდ ერთხელ კიდევ გაენაჯარდა თავისუფლად, ერთხელ კიდევ შესდგომოდა საყვარელ საქმეს.

მას აწუხებდა ის, რომ ანარქისტ-ტერორისტად თვლიდნენ და არა წევრად პარტიისა, რომლის დავალებებს ის აბორციელებდა. რომ ის იყო შემსრულებელი პარტიის ზრახვებისა, რომელსაც თვითმპყრობელობის დამხობა და სოციალიზმის დამყარება სურდა. მას ეგონა, რომ გერმანია ამისთვის არათუ დასჯიდა, არამედ ხელსაც შეეწყობდა. მაგრამ სასტიკად ნორტყუდა და გულმოკლული, დამძაბებული დადიოდა საკანში.

განზრახვის შესრულება აღარ დაუფენა. სიმულაცია შმაგობით დაიწყო. იგი ხტუნავდა-ყვიროდა, ტანისამოსს იღლეჯდა, ამტყრევდა

მურქველს. ზედამხედველებს ცნობა-პირში უჭენდა მეშტებს. როგორც შეფოთიანი, დაუღვგარი და მოხუხბარი, ის ვადიუფანეს ცხკე სარღიშნი. ცხკა ღღის ვანაველობაში განწყვეტილიც სტრუდა, დარბოდა, ხელფებს ამობრავებდა, რათა არ გაციებულიყო. უძილო ღამეებს ატარებდა, რომ სიმულაცია ვანმტკიცებინა.

როცა ოსკარ კონი კვლავ მივიდა მის სანახავად, იგი ვანციფრდა, შეწყუბდა, ვრახანად იფიქრა: კამო მართლა ხომ არ ვადასცდა კუურსო. მაგრამ კამომ მოხერხებულად ანიშნა მარჯვენა ხელის ცერით, — კარგადა ვარო.

პირველ ხანებში კამო ხალისიანად სიმულაციონობდა. მრავალნაირი თავის მიერ მოგონილ საზრიანი სიმულაციებებით ატყუებდა გამოცდილ ფსიქიატრებს. დასცინოდა, ხარხარებდა. ხოლო რა დაღმრეტელი ენერჯიის და ჯანმრთელობის პატრონი უნდა იყო, რომ ორი წლის განმავლობაში სიმულაციას აგრძელებდევ. დაუღლავად ებრძოდე ცნობილ ფსიქიატრების დაჯერივებებს; იჯდევ ცახვში, უცხოეთში, უცნობ ადამიანთა შორის, არავინ გყავდეს გვერდით მახლობელი — შენი ტანჯვისა და ვანცილებს გამზიარებელი და მინც გამარჯუებული გამოხვიდე ამ უმწეო მდგომარეობიდან.

განსაცვიფრებელია! შემდეგში თავისუფალი და მტრებზე გამარჯუებული კამო, როცა გორკის შეხვდა, ისეთი უბრალოებით აუწერდა მის თავის ურთიერთ დამოკიდებულებას ექიმებთან თითქოს ეს ამბავი მისთვის ჩვეულებრივი უმნიშვნელო რამ უოფილიყოს.

...ძალიან მიინტერესებდა, — წერდა გორკი, — როგორ შეძლო ამ ადამიანმა, ამ უბრალო ადამიანმა თავის თავში გამოეცნა იმდენი ძალა და მოხერხება, რომ დაერწმუნებინა ფსიქიატრები მოგონილ სიგევეში. ეტყობოდა, მას არ მოსწონდა, როცა ამის შესახებ ეკითხებოდნენ. მზრებს იჩენდა და გურკყველად ამბობდა: — აბა, რა ვითხრათ! საქარო იყო! ცვდილობდა თავი ვადამერჩინა, ვიცოდა, რევოლუციას კიდევ ვამოვადგებოდიო... თუმცა კი ისინი სხეულზე ხელებს მიფათურებდნენ, ფუხის გულზე მცემდნენ, მაგრამ ვანა შეიძლება სულს შეეხი?“.

(გაგრძელება იქნება)

ჩ ი ნ ა რ ე ბ ი

მტკვარს დასცქერენ ჩინარები —
ტანლატანა ქალები,
ვიდრე მათ ქვეშ ვიმალები,
მზით არ გავიალები.

ქარი დაქრის იავარდად,
ეს უჩანგო მოლექსე,
ვანა მისი იავნანა
მომწყინდება ოდესმე?

ამ ნაპირს რომ ჩაუყვები,
იმ ნაპირით ამოხვალ.
ხედავ ციხეს დამუხლებულს,
ნათურქალს და ნაოხარს!

მალლა მოჩანს ნარიყალა,
გალმა რუხი მეტეხი,
ცამ ღრუბელი გადიყარა
მთებს დაეცა მეხტეხით.

ეს თაბორი, ის მახათა
ღრუბელს მოსიოლას აჩქარის,
რომ მოიგდონ ნისლის კალთა,
დაიხურონ ჩაჩქანია...

ვერის ბალში ჩიტბატონებს
გაუმართავთ ოთურმა.

თბილისს ასე ვინ დატოვებს,
სამაისოდ მორთულა.

აქ მომაგდო ხელგაშლილი
მეც ნიაემა დილისამ,
რომ შეირგოს ზედაშრევით
ეს სიმღერა თბილისმა.

თავს ჩინარი დამშრიალებს
სამიჯნურო ბაიათს,
რტონი ფოთლებჯავშნიანი
მტკვარში გაუბანია, —

თუ ცვარნაში დამფრქვევია
მხრებზე მანანასავით!
გულზე ვარდიც დამფენია
სუფთა, წვიმანასვამი!

მაშ, რა მინდა მეტი, მარქვი,
მტკვარო, ტალღებტაკუნა,
სხვა მგოსანი ცაში დაქრის,
ანდა ზღვაზე დაცურავს;

ზოგი ეტრფის ბებერ მთვარეს,
ხმას იბოხებს მეხურად,
მე კი ჩინარს შევეფარე,
ვით წვიმაში — ბელურა

სასტუმროში*

მართლაც ელისაბედი ბარნაბას უკერავდა, ურეცხავდა და ისე უვლიდა, როგორც თავის შვილს. დედით თბილ ბარნაბას ელისაბედი დედად მიაჩნდა, სამაგიეროდ, როცა ლევანი შინ არ იყო, განსაკუთრებით ომის დროს, ელისაბედისათვის წყლის მომტანი, შეშის დამპობი, წისქვილზე დამფქველი — ბარნაბა იყო. თუ ერთი მხრივ, მარია ედგა მხარში ელისაბედს, მეორე მხარეს ბარნაბა უმავრებდა. ამაზე დედა ხშირად სწერდა შვილს. ახლა ძმობილიც აქ იყო და მერგოლური ბარნაბა ისე შეჰყურებდა ბრიგადირს თვალებში, როგორც ძველისძველ მეგობარს. და როცა კიკილია დარსაველიძე ლევანის ზოგიერთ ღონისძიებებზე ცხვირს მალა წევდა, ტუჩებს აიბზუებდა, ბარნაბას გული მოდიოდა. ხშირად უტევდა კიდევ:

— ჰე, შე ჰოკიავ! ცხვირს მალა ვინ წევს, არ გაგიგონია?

— მერე შენ რა გინდა!

— ბევრი არაფერი, მიწას დახედე. მალა ნუ იყურები, სიმინდი მიწაზე მოდის და არა ცაში.

— ჩემი უფროსი შენ არა ხარ, — შეუღრინა კიკილიამ. — ჩემს საქმეში ნუ ერევი!

— შენს საქმეში კი არა, საერთო საქმეში ვერევი, — გაცხარდა ბარნაბა. — ბრიგადირო, ასეთ თავაშვებულ ხალხს ჰკუა თუ არ ვასწავლეთ, არაფრად არ ეღირება ჩვენი მუშაობა. რა მაგალითი უნდა მისცეს ასეთმა უქნარა ბრიგადირმა თავის წევრს? თვითონ განზე სამუშაოდ დადის, ბრიგადა უპატრონოდ აქვს მიტოვებული.

— მართალი ხარ, ბარნაბა, — დაემოწმა ლევანი.

კიკილიამ კიწის გადახედა. ისედაც ზომაზე მეტად აწითლებულ კიწის ახლასულ ქარხლისფერი დაედო, წვრილი, კროლა თვალები აუციმციმდა და ულვაშის გრეხით თქვა:

— სანამ თქვენ გამავდებდეთ, მანამ მე თვითონვე ვაგებრძანდები, ჩემო ლევან.

— ჩატომ, კიწი?

— კმ, კერძო სამუშაოზე არ ვახვიდვო! მაშ ვინ არჩინოს ჩემი ცხრა შვილი? კერძო სამუშაოზე სიარულით მიდგას სული. ზოგს ურემს ვუკეთებ, ზოგს სახლს, ზოგს ქიშკარს. ასე გამაქვს ეს გამაძლებული წუთისოფელი.

— რამდენი შრომადღე გამოიმუშავე კიწი, გასულ წელს? — ჰკითხა ლევანმა.

— ორმოცი, შრომადღეზე კი თქვენც იცით, რა გვერგო.

ლევანი ჩაფიქრდა, ბოლოს უთხრა:

— ძალიან კარგი, ჩვენ ურამები გვაქვს საკეთებელი, ბელლებიც, ბოსელიც და სახლებიც.

— ქვე-შენი ჰირიბე, თუ გული გულობს, საქმეს რა დაღევს ჩვენიან? — წამოიძახა ეგნატე მეშველიანმა.

— უყურე, უყურე ამ ჩამოთრეულს?

— კიწი, ეგნატე ახლად დასახლებული კაცია, შენ ჩვენი სოფლის მკვიდრი ხარ. ერთი იმის ეზოსა და ვენახს შეხედე და მერე შენსას. სათქმელი არაფერი გაქვს, მონაშენი თუ რამ გებადა, მოსპე და გააჩანაგე. შენი ბავშვების პატრონი ხეხილს უნდა ჰკრიდეს ეზოში თუ უნდა აშენებდეს, რგავდეს? — გამოექომაგა ეგნატეს აღმასხანი.

კიწის ცეცხლი შემოენთო სახეზე. უნდოდა გამოელანძღა აღმასხანი. მაგ-

* გაგრძელება იხ. „მნათობი“ № 9.

რამ თავი შეიკავა. მოხუცი აღმასხანი სოფელში ქვეიან კაცად ითვლებოდა. მეზობლები მის გალანძვლას არ მოუთმენდნენ. ამიტომ ენას კბილი დააკი-რა.

— მაშ ასე, ამხანაგებო, ვინც საბა-ტო მიზეზის გარეშე სამუშაოზე არ გა-მოვა, არ მოვერიდებით, დავსჯით. მე ჩემს ბრიგადაში ასეთი წესის შემოღე-ბას ვირჩევდი. სხვა ბრიგადებშიც მოგე-ბაძავენ ჩვენ, თუ მხარს დამიჭერთ და ამ წესს მივიღებთ.

ბრიგადამ ხმის უმრავლესობით მიი-ლო ლევანის წინადადება.

ცხენისწყლის ნაპირზე ათიოდე კაცი ფუსფუსებდა. ზოგი ხის სვეტებს არ-ქობდა ორმოში, ზოგს ქეიშა გადააქონ-და. მოედანს ტყეზნიდნენ. იქვე მახლობ-ლად, გორაკის ძირას, ხუთიოდე მეტრის სისქის თიხის ფენა მოჩანდა.

ინჟინრებმა დაასვენეს, ეს თიხა სამ-შენებლო მასალააო.

აღმასხან ქათამაძეშვიც დაადასტურა: სწორია, მასხოვს ეს მიწა მთაზე ურმე-ბით ამოქონდათ, საჭურჭლე თიხას ამ-ზადებდნენო.

კოლმეურნეობას ბევრი სათავსოები სჭირდებოდა. ცხენისწყლის პირას, ქვე-მოთ უკვე გამოკომუნიყო შენობა ჯი-შიანი საქონლის ფერმისათვის, იქვე საქათმეებშიც მოჩანდა.

ეს ათიოდე კაცი ქარჩხეთის კოლმე-ურნეები იყვნენ. მუშაობა მაინცდამა-ინც სწრაფი ნაბიჯით ვერ მიდიოდა.

— ბრიგადირი მოდის!

შეშინებულივით წამოიძახა კიწი ფა-ლავამ. ყველამ გზისკენ მიიხედა. მათ ლევან ლეშაშვილი შენიშნეს. ის ორ-თვალაზე შემჯდარიყო და გრძელი წყვლით მიერეკებოდა ფაშატს.

— მოდის, აბა სად წავა! — შეუღრი-ნა კიწის ბარნაბა კინწურაშვილმა. ბარ-ნაბას ვეებერთელა წერაჭეი ეჭირა ხელ-ში და მიწას მაგრად სცემდა.

კიწის არავისი ეშინოდა, არც არავის

სცემდა პატივს ქარჩხეთში, ლევანს კა-ერიდებოდა.

— როგორია, ამხანაგებო, ესაქმე? — შეეკითხა ყველას მისვლამდე ლე-ვანი.

ბასუხის გასაცემად ბარნაბამ აიღო თავი, მაგრამ კიწიმ დაასწრო:

— სახმობი ფარდულის გადახურვას დღეს-ხვალ დავამთავრებ. დურგლობა ჩემი ხელობაა, ლუმელებსა კი მე არა შეეკითხება რა.

გაოცებული მიაჩერდა მას ბარნაბა.

— ერთ კვირაში, იქნებ, ლუმელიც მოვთავითო, — უთხრა ბარნაბამ. ლევან-მა გაუცინა, ხელი ჩამოართვა, მის მახ-ლობლად ჩამოჯდა.

— ორი თვის შემდეგ რომ მაინც გა-მოვწვავდეთ პირველ ქურას, ხელს შე-გავლებდეთ ჩვენს აგურს, ჩვენს კრა-მიტს... — ჩაულაპარაკა ლევანმა კინწუ-რაშვილს.

— უბჭველად, უფრო მალე, იქნებ ერთ კვირაშიც! — კვლავ დაასწრო ბარ-ნაბას კიწიმ და უთხრა:

— თუ ერთ გაწყობა თუთუნს მომა-წვევინებ, ქორწილში მაყრად წაგყვებ-წამოგყვები.

— ბიჭო, სულ თუთუნს უნდა თხო-ულობდე?

— შენ ხელში აბა რა სიკეთე დამეყ-რება. ოქრუსავით ერთი შეილი რომ მყავდეს, არაფერზე შევიწუხებდი თავს... ჩემს ცხრა შეილს რა გადარჩე-ბა? კიდევ მეუბნებით, არსად წახვიდე, ჩვენთან მოიკალი თავიო? მე ხელოსანი ვარ. როცა კერძო სამუშაოზე მივეყვარ ვინმეს, საუზმეს მაკმევს, არაყს გადა-მაკვრევენებს, სადილს მაკმევს, ღვინოს დამალევენებს. დაღამდება და ფულს ჩამიჩხრიალებს ჯიბეში. შენ კი შრო-მადღეს მიწერ მხოლოდ, რომელსაც წლის ბოლოს გვისწორებენ. თუთუნი საიდან მექნება?

ლევანმა კიწის ხელი მოკიდა, განზე გაიყვანა, თუთუნი მიაწოდა, მერე იქვე ახლად დახერხილ ფიჭვის ფიცრებზე ჩამოჯდა ორივე.

— ამ ქარხანას რომ ავამუშავებთ,

შემდეგ საშენ მასალაზე შორს აღარ ვერბნენ. რას ჰგავს კოლმეურნეობის კანტორა? ახალს ავაშენებთ, პირუტყვი რატომ უნდა იყოს გარეთ? ბოსელს ავაშენებთ. სიმინდი ყანიდან პირდაპირ ოჯახებში რატომ უნდა იგზავნებოდეს შესანახავად? სასიმინდეებს ავაშენებთ. ცისქვეშ რატომ უნდა მიიმუნობდნენ ჩვენი ბავშვები? კლუბს ავაშენებთ. კრაქით რატომ უნდა ვიბოლავდეთ სახეს? ელსადგურს ავაშენებთ, ურმებსა და სასოფლო-სამეურნეო მანქანებს რატომ უნდა ვალპობდეთ, წვიმაში? ფარდულს ავაშენებთ! — აღფრთოვანებით ეუბნებოდა ლევანი.

— მომხედა ღმერთმა და ისაა, ხელობა ჩემი იყოს, ლევან ჩემო, თუკი საქმელი მექნება, გარეთ წოწიალს აქ არ მირჩენია მუშაობა?

— მოიცა, კიწი, მოიცა! — შეაჩერა თვალბგაბრწყინებული ოსტატი ლევანმა. — დღეს კაცი გავგზავნეთ სვანეთში ხე-ტყის დასაცურებლად. ტყე რა ხანია გამოგვიყვეს. მორი გაზაფხულზე წყლიდან ამოსაღები გვექნება. ორი დიდი ხერხი — გებენი და ხინტიკა ამ დღეებში მოგვივა, აგურ-კრამიტის ქარხნის ახლოს სახერხ ქარხანას ავაშენებთ. მაშინ ნახე, ჩვენი სოფელი როგორ გამოიცილებას! კიწი, შენ გავალბე ხუროები, დურგლები და კალატოზები შეარჩიო. კოლმეურნეობასთან არსებული წარმოებების ხელმძღვანელობა გამგეობამ შე დამავალა. ხელოსანთა ბრიგადას ვაყალიბებთ, როგორ ფიქრობ, ვინ იქნება მათი ბრიგადირი?

კიწის თითქოს არ გაუგონია ლევანის სიტყვები, პაპიროსი გააბოლა.

— რასაკვირველია, კიწი ფალავა! ცოტა ზარმაცი რომ არ იყოს ეგ რჯულძალი, მაგას ვერაინ აჯობებდა. ოქროს მარჯვენა აქვს. შეხედე, როგორი კარ-ფანჯრები ჩაუსვამს? — და ბარნაბამ ახლად აშენებულ ქარხნის კანტორისაკენ მიახედა ლევანი.

— ეე, ბიჭო, ნუ ამიტყვდი, ზარმაცი ხარ, ზარმაციო! მაგისი რა მოგახსენო და სიღარიბეზე კი არა მეთქმის რა.

— ნუ გწყინს, კიწი, როცა სწავრთ-ლეს გეუბნებიან. ზარმაცი ვარ, ცოტათი. ცხრა შვილის პატრონობაზე ბეს არ უხსენებენ. ბარნაბა გეხუმრება, კარგ ხასიათზეა. დღეს გამგეობის სხდომაზე აგურ-კრამიტის ქარხნის დირექტორად დავნიშნეთ. ახლა შენსაც არ იკითხავ, ვინ ბრძანდები? ბარნაბა შენთან მოგონილია. იმიტომ, რომ ხელოსანთა ბრიგადას ჩაგვიყენეთ სათავეში. ნახე, როგორ შემოგვხვეწევა ბარნაბა კინწურაშვილი: ამიშენე, შემიკეთე, დამისურე სახლი, თორემ ქალს არავინ გამომატანსო!

ლევანმა გასუფთავებული ადგილი დაათვალიერა... მერე კიწის და ბარნაბას ის ადგილი უჩვენა, სადაც სახერხი ქარხანა უნდა აეშენებინათ. ქარხნის აშენების პროექტი დიდი ხანია ეგდო ბიკენტის მავიდის უჯრაში.

— მდინარეც ასლოს არის, — აღტაცებით ამბობდა ლევანი. — დაცურებულ მორებს აქვე ამოვიღებთ წყლიდან. პირდაპირ მანქანას მივცემთ პირში.

— ოპო, პლატონიც მოვიდა! — წამოიძახა ლევანმა და სამივემ ხელი ჩამოართვა პლატონ გოფომეს, რომელიც რამდენიმე მუშასთან ერთად შემოუერთდა მათ.

პლატონ გოფომეს სპეციალური ტექნიკური განათლება არ ჰქონდა, მაგრამ იმდენად ნიჭიერი და დაკვირვებული კაცი იყო, რომ აგურ-კრამიტის ქარხნების მოსაწყობად და გასამართავად ერთი რაიონიდან მეორეში ეძახოდნენ. გოფომეს განსაკუთრებით ეხერხებოდა ხე-ტყის სახერხი ქარხნების მშენებლობა. ლევანმა ეს კაცი რაიონმასკომის ადგილობრივ მრეწველობის განყოფილებას გამოტყუა. ახლა პლატონი ცხენისწყლის პირად დაიარებოდა. ზომავედა სამშენებლო ადგილებს და სამირველებს ჩასაყრელად ორმოებს ათხრევიანებდა მუშებს. ამ მუშებს შორის იყვნენ კიკილია დარსაველიძე და არისტარხო უჯმაჯურიძე.

— ბიჭო, ღდინი არ გაგვართვა მუშაობით ამ წყეტლმა! — შეჩიოდნენ ისი-

ნი ერთმანეთს და ლევანს ლანძღავდნენ.

ამ დღის შემდეგ კიწი ფაღავა საყვირის ხმაზე წამოვარდებოდა, ცოლშვილს დახედავდა, წყალს და შეშას მოუშარაგებდა, ცეცხლს გაუჩაღებდა, დანაყრდებოდა და მერე სამუშაოდ მიდიოდა.

* * *

იმ წელიწადს დიდი ხამთარი დაიჭირა. რაღვან საქონლის საკვები საკმაოდ არ დაემზადებიათ, ლევანმა მეწველი ძროხები ჰალადიღში გადააყვანინა მომვლელებს. ამ სოფელში, თოვლი თითქმის არ იცის. საკვების შემოკლების შემთხვევაში, საქონელი თვითონ იპოვნის მას მიწაზე.

ახლა დარჩენილი იყო თხის დიდი რაოდენობა და უდუმო ცხვრის ფარა.

ერთ დღეს ლევანი მთისკენ გაემგზავრა. დილით ბინიდან გასული საღამოს უკვე ცხვრის ბინებს მიუახლოვდა.

— ბრიგადირი მოდის, ბიჭებო! — გასძახა ფერმის გამგემ მათე ფარცვანიამ მწყემსებს და მწველავებს.

ლევანს ბარნაბა კინწურაშვილი და კიწი ფაღავა ახლდა. ბინების მახლობლად ერთ ვეებერთელა, სურათი დაბურული წაბლის ქვეშ კარავში დაბინავდნენ.

მათემ ცეცხლი გააჩაღა. კარგად შეთბნენ, გულიც გაიხურეს ბარიდან ამოტანილი არყით.

ლევანმა სადგომები დაათვალიერა. სამი დღე-ღამის განმავლობაში საშინელ ყინვასა და ქარბუქში ყველა შესვენებლივ მოშობდა. დადგეს თხებისათვის ახალი თბილი სადგომები, თივა და ჩალაც სამყოფად ამოიტანეს.

მათე მოხუცებული კაცი იყო, მაგრამ ამ შთებსა და ტყეებში ისე დადიოდა, როგორც მოტიტელებულ მინდორში. მასზე ხუმრობით ამბობდნენ, სამოცი წლის კაცია და სამოცი ღამე არ ექნება გათენებული სახლშიო. მთიდან რომ ჩამოვა, დიდი — ორი-სამი დღე დარჩეს შინ, თხების დარდი არ მოასვენებს, და ისევე მთაში გარბისო. მას

ზედმეტ სახელად „ტყისკაცს“ ეძახდნენ. გაბურძნული წვერები, სუსტლევად წითელი თვალები, ხშირი წარბები და ოდნავ გვერდზე მოხნეპილი მსხვილიცხვირი თითქოს საშინ სახანავს ხდიდნენ მას. მაგრამ მათე მეტად გულთბილი და კეთილი კაცი იყო. მისი სახის გარეგნულ მრისხანებას თვითონვე გრძნობდა და როცა ბავშვებს შეხედავდა, გვერდს აუვლიდა, არ შეეპინოო. მათე ტყეში ისე დაფათურობდა, როგორც მებაღე ბაღში.

— ხომ არაფერს დაგვაბარებ, ბიძია მათე? — იკითხა წასვლისას ლევანმა.

— ერთი სათხოვარი მაქვს!

— გვითხარი, გვითხარი!

— ხშირ-ხშირად ამოდით, აქ მგლებისა და დათვების მეტს ვერავის ვხედავ, ხანდახან მონადირის ნაკვალევს რომ წაეაწყდები, ისე გამიხარდება, თითქოს ჩემი დაკარგული ბიჭის ნაფხურისთვის მიმეგნოს!

მათეს თვალებზე ცრემლი მოადგა.

— კიდევ რას ისურვებთ, ბიძია მათე? — ჰკითხა თანაგრძნობით ლევანმა.

— კიდევ ერთი სათხოვარი მაქვს!

— თქვი, ბიძია მათე, თქვი!

— ომიდან დაბრუნებული კაცი ხარ, მიშოვე ერთი კარგი ბერდანკა, ასეთი დიდი თოვლის დროს მგლები დღეში ათჯერ მაინც ჩამოვარდებიან ფარეხში და თავს ესხმიან თხებს.

— ისეთ თოფს გამოგიგზავნი, ბიძია მათე, მისი ხმა ბარშიაც გვესმოდეს, — გაეხუმრა ლევანი.

— დიდი მადლობელი ვიქნები!

მათემ კარგა მანძილზე გააცილა ისინი. ერთმანეთს რომ დაშორდნენ, რამდენიმე ხნის შემდეგ მალალ მთიდან გადმოსძახა:

— ტყვია-წამალი არ დაგაეიწყდეთ, შეილებო!

ხევიდან-ხევეში ქუხილივით გაისმო მოხუცის ხმა.

ლევანი ბრძოლით მიარღვევდა კაცის სიმაღლე თოვლს. ხან შედგებოდა, ხან ნაბიჯს აუჩქარებდა, ირგვლივ მიმოიხედავდა, კიდევ ამოძრავდებოდა. მოი-

ზიბლა დათოვლილი მთებისა და ხევე-
ბის სანახაობით. ოთხი წელია არ ყო-
ფილიყო აქეთ და ასე ეგონა, თითქოს
მთელმა საუკუნემ გაიარა მას შემდეგ,
რაც პირველად ამოვიდა მთაში აღმას-
ხანთან ერთად.

ცხენისწყლის ნაპირებიდან ასხისა და
წყრიმელას თოვლიან მთებამდე ტყეები
და ბუჩქნარები ლევანს დიდ ხეივანდ
ეჩვენებოდა.

კიკილია დარსაველიძე იშვიათად და-
დიოდა თავის ბრიგადაში. მას არის-
ტარხო უჯმაჯურიძესთან უფრო ხში-
რად ხედავდნენ, ვინემ თავისი ბრიგადის
წყევრებთან.

არისტარხო უჯმაჯურიძეს თავის
დღეში მიწაზე ბარი არ დაუკრავს. ომის
დროს, როგორცაც ორიოდე კვირის
მანძილზე იკისრა კოლმეურნეობაში
მუშაობა, თუმცა მის ოჯახში პური,
ხორცი, ღვინო და ხორაგი ყოველთვის
გამოთლეველი იყო. მისი ორსართული-
ანი სახლიც ყველასგან გამოირჩეოდა.
სახლის სარდაფში ერთი საიდუმლო
ოთახი ჰქონდა. მის გასაღებს ცოლსაც
არ ანდობდა.

— რა ქალების საქმეა, რა მაქვს შიგ
და რა არა? ოჯახის უფროს კაცს სახ-
ლში ერთი კუთხე ისე უნდა ჰქონდეს
გამოკეტილი, როგორც ადამიანს საკუ-
თარი გული. სურს — გახსნის, სურს —
ჩახურავს! — ამაყად ამბობდა არის-
ტარხო.

მარიკა მისი ცოლის, ოლღას შორეულ
ნათესავს დარჩენოდა ობლად. თორმე-
ტი წლის უპატრონო ვოვონა ოლღამ
შეიფარა. ჯერ შინამოსამსახურედ ჰყავ-
და, შემდეგ კი, რადგან სწავლა ისურვა,
სკოლაში მიიბარა, თუმცა დაგვიანებუ-
ლი იყო, მაგრამ მარიკამ მაინც შეძლო
აგროტექნიკური სასწავლებლის დამ-
თავრება.

არისტარხოს არ უნდოდა სხვისი შვი-
ლის ოჯახში შემოყვანა: რადგან ღმერ-
თმა ჩემი არ მომცა, არც სხვისი მინდაო.

ვერ შეეგუა მარიკას, ამიტომ სულ იმის
ცდაში იყო, რამენაირად მალე გაეთხო-
ვებინა.

არისტარხო ერთ დღეს მთაში წაი-
ბარეს.

— ერთი ოთახი უნდა დაგვიტოვო! —
მორიდებით უთხრა საბჭოს მდივანმა.

არისტარხო ავარდა და დავარდა.
მაგრამ რომ შეიტყო, მისი მომავალი
მდგმური რაიადმასკომის მიწათმოქმე-
ლების განყოფილების გამგე იყო და,
თან, უცოლო, მწყრალი სახე უცებ შე-
ეცვალა.

— მთავრობას ენაცვალოს ჩემი თა-
ვი. თუ რამეში გვირღებათ, ჩემი სახლ-
კარი, ინებეთ! — განუცხადა საბჭოს
მდივანს.

შინ რომ დაბრუნდა, ცოლი ეზოში
დახვდა. მუხჯივით ჩაუარა. კიბეები
აირბინა. ერთი ოთახიდან მეორეში შეგ-
ლიჯინდა, მეორედან მესამეში, მაგრამ
ვისაც ეძებდა, რომ ვერსად ნახა, ისევ
ეზოში ჩამოირბინა. ამ დროს მარიკაც
მოვიდა. მთელ თავის სიცოცხლეში მა-
რიკას ერთხელაც პრ. ახსოვს, ასეთი ღი-
მილით და სიხარულით შემოგვებებული
მამა.

არისტარხო მდგმური — კირილე
ბენდელიანი ორმოცდახუთი წლის და-
ბალ-დაბალი კაცი იყო. კირილეს მარც-
ხენა მხარი დახრილი ჰქონდა. მუდამ
იმის ცდაში იყო, სიარულის დროს ეს
ნაკლი არავის შეემჩნია.

არისტარხო ერთ დილას მგზობლებს
ჩამოუარა და თითქოს მუქარით უთხრა
ყველას:

— არ იფიქროთ, ვინმემ დამჩაგროს,
მთავრობის ისეთი კაცი შემოვიყვანე
სახლში, რომ აწი უკაცრავად არ ვიყო
და, დედას ვუტირებ ჩემს მტრებს.

ეს სიტყვა განსაკუთრებული სიძლიე-
რით მაშინ გაიმეორა, როცა ლეშკა-
შელს შეხვდა. ლევანს გაეცინა, მაგრამ
არაფერი უთქვამს.

არისტარხო მახალი მდგმურის პატივ-
საცემად წვეულება გამართა. ყოველ
სადღეგარძელოზე გრძელ-გრძელ სიტყ-
ვას ამბობდა. დიდი სიცილ-ხარხარი გა-

მოიწვია კირილესადმი მიმართულმა მისმა სიტყვამ. არისტარხომ იმდენი ილაპარაკა კირილეს კარგ ადამიანობაზე, რომ თვით კირილე გახდა იძულებული, ეთხოვა მისთვის, თავი დაჰმანებო. მაშინ არისტარხომ ასე დაასრულა სიტყვა:

— მაშ, გაუმარჯოს „დედო-მიწის უფროსს“, ჩვენს კირილეს! — ამ სიტყვის შემდეგ კირილეს ყველა „დედო-მიწის უფროსს“ ეძახდა. ეს სახელი დიდხანს შერჩა მას და რაიონშიაც იცნობდნენ, როგორც „დედო-მიწის უფროსს“. კირილემაც ისე შეიფერა და შეითვისა ეს სახელი, რომ თუ ასე არ მიმართედნენ, ყურსაც არავის ათხოვებდა.

ზამთარი უკვე მიიწურა. თოვლის ქვეშ გამოშუშებულმა მიწამ თეთრი საბანი გადაიხადა. თოვლი აქა-იქ, ისიც მხოლოდ ნაპრალებსა და მთის კალთებს შერჩა. მზეს სითბო მოეძალა. დღეებმაც ზამთრის უკანასკნელი ღორღი ჩაიტანეს და ჩარეცხეს ცხენისწყალში.

ლევანი კოლმეურნეობის ბოსელს არ შორდებოდა, ნაზამთრ ხარებს ამოწმებდა, გულდაგულ ნაპატიები პირუტყვი მომვლელთ სამუშაოზე გასასვლელად მოემზადებინა.

დაღვა გაზაფხული. მალე გუთანიც გაიტანეს ყანაში. ლევანი როგორც თავის ბრიგადაში, ასევე სხვა ბრიგადებშიაც თავს დასტრიალებდა მერგოლურებს, მესრეებს და გუთნისდედებს.

მკედელ ოქრუას ამდენი სამუშაო არასოდეს არა ჰქონია. თუ სადმე ძველი რკინა, ძველი თოხი, ბარი და სახნისი იყო, ლევანმა ბავშვებს მოაგროვებინა. ყველა ოქრუას სამკედლოს ეზოში მოაქუნა. მკედელი თავს არ ზოგავდა: ჰედავდა და ჰედავდა. როცა კერძოდ მუშაობდა ოქრუა, მას კვირაში მხოლოდ სამ დღეს ხედავდნენ სამკედლოში. დანარჩენ დღეებს მეზობელ სოფლის ბაზარზე მიდიოდა და ჰყიდდა მისი ხელით გამოკედილ სახნისებს.

თოხებს, ცულებს, ნამკედლებს, სასხლეებსა და ნალებს. ახლა კი სხვადასხვა გავშვებდა? სულ გრძობდასტრიალებდა. ისედაც ზანგივით შავი მისი სახე ნახშირის მურს სულ გაეშავებინა.

— ბიჭი მაინც არ წავერთმია? — უსაყვედურა მან ლევანს.

— ბარნაბა?

— დიახ, ბარნაბა!

— ოქრუა ბიძია, ბარნაბას ნუ ეხუმრები, იგი ახლა დიდი საქმის კაცია. ხომ ნახე, როგორი კარგი აგურ-კრამიტის ქარხანა გაგვიწყობ. წელიწადში ასი ათასი ცალი აგური და კრამიტი უნდა გამოწვას.

— მაშ შეილო ამ სამკედლოსაც გადამიხურავთ?

— მაშ, ბიძია, მაშ! — უთხრა ლევანმა.

ამ დროს სამკედლოში სახეაწითლებული მარცხა შემოვიარდა.

— მთელი ყანები შემოვიარე, ლევან, შენს ძებნაში, — უთხრა ლევანს.

— აზომეთ? გამოარკვეეთ?

— აი, ნახაზებიც გაეკეთეთ! — მარცხამ სამკედლოში მაგიდაზე გაშალა ნახაზებით დაქსელილი ქაღალდი. მასზე დაწერილებით იყო ნაჩვენები, თუ რომელ ბრიგადაში რა სიგრძის, და სიღრმის არხი იყო გასაპრელი და გასაწმენდი.

— ძალიან კარგი, მაგრამ მთავარი არხი სად გაივლის და რა სიგრძე ექნება? — იკითხა ოქრუამ.

— მთავარი არხი ჩვენი საყანეების შუაში გაივლის, სიგრძე ხუთი კილომეტრი ექნება, აი, აღმასხანიც მოვიდა, მან გვიჩვენა ასე!

— მობრძანდით, ბიძია აღმასხან! — შეეგება ლევანი მას.

— ძლივს არ მოვალწიე, დასწყველოს ღმერთმა ბერიკაცის სიცოცხლე, წელი თუ მაქვს, არა მგონია. იყო დრო, შვილო ლევან, მე და მამაშენი — ამ ჰალბებს ჩიტივით შემოვიფრენდით. ეკ, სადღაა ახლა ის ჯანი! — აღმასხანმა ჰალბებისკენ გაშვერილი ხელი დასწია და ლევანს გაუწოდა.

— ძალიან დაილაღე, ბიძა აღმასხან?

— ნუ შეითხავ, შვილო, თვითონ მინდოდა გამეგლო, ამ ხამთარმა გული და მუხლები დამიხუთა!

აღმასხანი ავიზგივებულ ქურას მიეფიცა.

ისე კარგად იცოდა აღმასხანმა ყოველი ნაკვეთის რელიეფი, რომ მარიკას სრულებით არ გაკორცებია შეედგინა ნახაზები არხში წამოსული წყლის დაქანებისა და ზეგანზე დამბების საშუალებით წყლის ასაყვანად.

— ნათქვამია, კვიცი გვარზე ხტისო და მართალიც ყოფილა.

— რაზე ამბობ, აღმასხან?

— მარიკას ქე ვუთხარი და შენც გეტყვი: ჩვენს სოფელში პირველად კოლმეურნეობა რომ დაარსდა, შიგ შვიდი კომლი ვიყავით. ყველაზე ბოლოს კიკილიას მამა, ანტონ დასაყვანიძე შემოვიდა. ვაი ასეთ შემოსვლას. სულ ბუზღუნებდა და სულ გვკბენდა. წერაკითხვა არც მაშინ ვიცოდი და არც ახლა ვიცი. შრომადღებებს ჯოხებით ვინიშნავდი. ხშირად ჯოხები მეკარგებოდა. ამით ანტონი სარგებლობდა და ერთ უბედურებას ამიტებდა ხოლმე. მეტი შრომადღე მაქვს გამოიმუშავებული და რატომ მაკლებთო. ამას თავი დავანებოთ: თავისი ყანიდან ვერ ამოვიყვანეთ. თავის ხარებს ვერ მოვაცილებთ.

— რატომ?

— აბა რა ვიცი, შვილო! — და განაგრძო აღმასხანმა, — რომელ ბრიგადაშიც ჩვენ ჩაგრიცხეთ, იქ არ წაეიდა. მაინცდამაინც იმ ბრიგადაში მომაქციეთ. რომლის ფართობშიც ჩემი ყოფილი საყანეაო. გაიტანა კიდეც თავისი. ჩაეიღოდა თუ არა თავის ყოფილ ყანაში, მშვიდდებოდა. გარეკავდა თუ არა თავის ყოფილ ხარებს, უფრო სიამოვნებდა და უფრო მშვიდდებოდა. მისი შვილიც მთლად მამას ჰგავს. ახლა მე და მარიკა რომ ვათვლიერებდით მიწებს, კიკილია თავის საბრიგადოში ენახეთ. გაეიგეთ, რომ მისი ყოფილი საყანე მიწები მამამისივით თავის ბრიგადაში მოუქცევა.

— ხედავ? ბერიკაცმა მიაქცია ამ, თითოს ერთი შეხედვითარ წყნად მან საქმეს უურადღება და მტკუნამტკუნა შევნიშნეთ, თუმცა რა მნიშვნელობა აქვს. მიწას ზურგზე ხომ ვერ მოიცილებს და შინ წაიღებს? — თქვა ლევანმა.

— თუ ნება მიეცი, შვილო, მაგი ისეთი მამის შვილია, კიდეც წაიღებს და კიდეც ყველაფერს იზამს. — აღმასხანმა ნახაზები ხელში აიღო და თქვა: — აქ რა წერია, მე არ ვიცი, შვილო ლევან, მაგრამ მე რაც ვუთხარი, ისე თუა დაწერილი, მენდეთ. გასჭერით არხები და წყალი შურღულავით წამოვა. ახლაა დრო, ჩემო ლევან ამისათვის, თორემ მერე სხვა საქმე გაგიჩნდებათ. ამას გარდა დამიჯერეთ, გაზაფხულის შლამს არაფერი ჯობია მიწის გასანოყიერებლად.

— მეც ასე ვფიქრობ, ბიძა აღმასხან! — დაეთანხმა ლევანი.

• •

მაისი იყო. ამრიგებული ტყეები და ამწვანებული ველმინდვრები თვალს იტაცებდნენ. ვოლს სიამეს პფენდნენ. ისე არაფერი ამოშინებდა და აწყნარებდა ადამიანს, როგორც ცაში მოქიქიყე ფრინველთა გალობა.

ბიკენტი ბოგველაძე ხან ერთ მინდორში გაჩნდებოდა და ხან მეორეში. სულ იმის ფიქრში იყო, როგორმე ვადაზე ადრე დაემთავრებინა თესვა. თუ არ იჩქარებდა, მადლობას ვერ მიიღებდა. გაეცხავდნენ. ჰოდა, არ იტყვიო, როგორ ეშინია ბოგველაძეს საყვედურისა? იშვიათია ადამიანი, ბიკენტისავით თავს რომ უვლიდეს. არა, ლევანივით გაუფრთხილებელი როდია. ამიტომ იყო, რომ იგი ბრიგადირებს არ ასვენებდა. ბრაზი მოსდიოდა და გულზე სკდებოდა, როცა თესვის შეყოვნებას შეამჩნევდა, ყოველ საღამოს ვალიკო ბუღაძესთან გარბოდა. „რაიკომში ვიყავი“, „რაიკომიდან მოვდივარ“, „რაიკომში გამომიძახესო“, ეუბნებოდა ყველას. რაიკომი ენაზე ეკერა. იკვებნიდა, ჩემთან ყველაფერი რიგზეაო. ლევან ლეშკაშელის იმედი ჰქონდა. იცოდა, არ

შეარცხენდა, სხვებიც მის მაგალითს მიბაძვდნენ, თორემ რა შვილი იყო, ბიკენტის ისე პაიპარად ეკვებნა. ზოგჯერ გულში მაინც აღეძვრებოდა ეკვი, ვაითუ რაიკომისათვის მიცემული პირობა დამერღვესო. მაშინ უნდა გენახათ, რა დღეში იყო, ცოფიანივით იქბინებოდა. არავის ინდობდა.

მეზობელი სოფლის კოლმეურნეობას თითქმის დაემთავრებინა თესვა. ბიკენტის მაინცდამაინც სახარბიელო ჯერჯერობით არაფერი ჰქონდა. მაინც ოცნებობდა, გაზეთში ამოეკითხა, ქარხნეთის კოლმეურნეობამ საგაზაფხულო თესვა აღრიანად დაამთავრაო.

ბრივადირს კი გაზაფხულის ამ მშვენიერ დღეებში ბევრი ჰქონდა საზრუნავი. მუდამდღე ერთი აზრი აწვალებდა, რა მოეხერხებინა სასტვენისათვის.

ეს ფართობი ოც ჰექტარს მოიცავდა. იგი ცხენისწყლის პირას გაშლილ ადგილას მდებარეობდა, აქ ისეთი ძლიერი ქარი იცოდა, რომ ყველაფერი, ხეები, ბუჩქები, სიმინდის ღერები ჰალეები და ბაღებიც კი ყველაფერი სტვენდა. ამიტომ შეარქვეს ამ საქარია ადგილს ქარხნელებმა „სასტვენია“.

ლევანს რა ხერხისთვის უნდა მიემართა, რომ აქაც უხვი მოსავალი მიეღო. დანარჩენი ფართობები მას მოშლამული და დათესილი ჰქონდა. სასტვენისადმი ახლა მთელი გულისყური იმითომ მიეპყრო, რომ იგი სულ დაშრეტილი და მწირი იყო. მოწითალო, თხანარეგ ნიადაგზე თვალის ერთი შევლებით გამოიცნობოდა, რომ მასზე გაწეული შრომა უთუოდ ფუჭი და უხვავო იქნებოდა. ლევანმა გვიან შეიტყო ამ მიწის სიბერწე, თორემ აქამდე რაიმეს იღონებდა. ახლა კი ამ ორ-სამ დღეში რომელი ღმერთი უნდა ჩამოეყვანა ციდან?

სასტვენისა წყალი არასოდეს გაჰკარებოდა. ურწყავს კლერტა, მაწაქა და ჩალამ-კალამი მორეოდა. ახლა რომ ასეთ ხშირ ბალახებში იხრჩობოდა, დათესვის მერე რაღა ეშველებოდა.

სიმინდზე უფრო მეტად ისევე ეს ბალახ-ბულახი იხერებდა.

სწორედ ეს ტანჯავდა ლევანს ლევანს. ამაზე ფიქრში გული ეღოდა. ხუმრობა ხომ არ იყო, ოცი ჰექტარი ფართობი დაეთესა და მერე მისგან ხელცარიელი დარჩენილიყო? ასეთ ფიქრებში იყო გართული, რომ ცხენისწყლიდან გადმოყვანილ კარგად მოზრდილ ტოტში, რომელსაც ჯიხაიშელების არხს ეძახდნენ, მოშავო ფერის სულ მღვრიე წყალს მოჰკრა თვალი. ლევანს კარგა ხანია არ ენახა გაზაფხულის ლანქერი.

ბარში კარგი ამინდი იდგა. ეტყობოდა, ცანას მთის მიდამოებში და ლატბარის მთის ხეობაში წვიმოდა. ღვართქაფად ქცეულ ღელეებს მაღალ კლდეთა გულიდან მადანი ჩამოერეცხათ და ცხენის წყალში ჩამოეტანათ.

— ლანქერი მოვარდა, ბიკებო, ლანქერი! — წამოიძახა ლევანმა და გრძელი და ღონიერი მკლავები ზღვაში შესულ მოცურავესავით გაშალა.

მართლაც ლანქერი დაძრულიყო მთიდან, ნაპირზე მუხლამღე შლამი დაეღეჭა. ლევანი ხარბად დააშტერდა: რაღაც საოცარი გრძობა ჩაესახა გულში, ისეთი, როგორიც გლესს შეუძლია მიწის შეხებისას განიცადოს. თავში ნათელმა აზრმა გაუელვა, მხოლოდ ეს ლანქერი იხსნის სასტვენისათვის. ამ აზრმა თითქოს ფრთები შეასხა. აქეთიქით მიიხედ-მოიხედა. მარტოდმარტო იყო. უცებ ეს ანაზღად მოვარდნილი აღტაცება დაეფშუტა. მოაგონდა ბიკენტი ბოგველამის სულწასულობა, თესვის კალენდარული ვადები არ დამირღვიოთო. ვალიკო ბულამის სასტიკი გაორთხილებაც ჩაესმა, თესვაში ჩამორჩენას არავის ვაპატიებო. ამ აზრმა ერთ ადგილას შეაყენა. ფიქრებმა თავი დაუმძიმა. როცა ლანქერს ისევ გახედა, კვლავ ყველაფერი გადააიწყდა. თვალწინ უღვაშმოკიდებული სიმინდის ყანები აუშრილდა. მისი ზღვასავით ლავლივი წარმოიდგინა. უეცრად თავი გაიქნია. მის თვალთა ისრები ახლა ჯერ

კიდევ თოვლით დაფარულ ასხის მთის მოეღვარე მწვერვალებს მისწვდნენ. მალა, ცის გუმბათი ლურჯად ღვივოდა. ქვევით მიწას სურნელოვანი ოხშივარი ასლიოდა. თითქო მიწის ყვილიც გაიგონა; თითქოს მიწა მართლაც ცოცხალივით ეძახდა, ამ ძახილში ლევანი თავისი გულის გამამხნეველი იდუმალ ძალას გრძნობდა. მეტი რაღა უნდოდა, მიწისა და საყუთარი გულის წადილს ენა მოენახათ, ერთმანეთს შეხმინებოდნენ, ერთმანეთის სითბოთი დამტკბარიყვნენ.

ლევანს ისევ ბიკენტი ბოგველაძე გამოეცხადა, ყურში მისი ხმა ჩაესმა. ვალიკო ბულაძეც არ შორდებოდა. მაგრამ ახლა ლევანს მათთვის არ ეცოლა, გაქვავებულიყო, იგი მხოლოდ სასტვენისას გამოფიტულ მიწას ვასცქეროდა. ამ ფიქრში ალმასხანის, ეგნატესა და ბარნაბას სახეები გამოეხატა. სიამოვნება იგრძნო. ერთხელ კიდევ ნაღვლიანად შეაელო თვალი მიწასა და ლანჭერს. მერე სწრაფად კოლმეურნეობის კანტორისაკენ გაექანა. ბიკენტი არ დახვდა, ამან უფრო გაახარა. იქიდან ბარნაბას ჩაუარა. არაფერი უთხრა. ისევ უკან გამოიქცა, ბარნაბა გამოედევნა, ნეტავ რა მოუვიდაო. ორიენი ალმასხანის ეზოში ჩავიდნენ. მოხუცი ვენახში დაფარულბოდა. ეგნატესთან ბიკი გააქციეს. მალე ისიც შემოუერთდა.

ალმასხანს დამქეჩარი თვალის უბეები გაეშალა, როცა ლევანმა ლანჭერის მოვარდნა ახარა.

მოვიდა, ბიძიკო, ლანჭერი?.. — იკითხა ნასიამოვნებმა მოხუცმა და მყისვე მოიგონა, რამდენჯერ გაუხარებია მისი გული შლამიანი ცხენისწყალის ხილვას.

— როგორ მოვიქცეთ? გეგმით თესვა ორ დღეში უნდა დამთავრდეს. ბიკენტის აზრი კარგად იცით. ოღონდაც რაიკომის წინაშე ნუ შერცხვება და...

— მასზე ნაკლებ არც ჩვენ ვუფროთხილდებით თავს! — გააწყვეტინა ბარნაბამ ლეშაშელს.

— ბიკენტის გასამართლებელი საბუთი აქვს. ის ბიუროს დედგენილებას ეყრდნობა. ბულაძეც ამას უჭიჭიჭნებს. წყალი თუ მივეუშვით სასტვენიაში, სამი დღე მაინც ხომ უნდა ჩაეაყენოთ შიგ? კიდევ სამიც გამოშრობას უნდა. ორი დაჯოლვას. ორიც დათესვას. ერთი სიტყვით, ათი დღით დავაგვიანებთ ქარხნელები თესვას! — განმარტა ლევანმა.

— სამაგიეროდ დიდ მოსავალს მივიღებთ! — მოუთმენლად წამოიძახა ბარნაბა კინწურაშვილმა.

— მანამდე გაძლება არ გინდა? აქეთ ბიკენტი, იქით რაიკომი. მოდი და გაუმკლავდი შენ მათ. შეგვეპაშენ, თორემ განა არ ვიცო, რა ბარაქა მოსკდება მოშლამულ სასტვენიაში? — ოდნავ სევდიანი ხმით თქვა ლევანმა.

— შეილებო, მე მოხუცი კაცი ვარ, ცალი ფეხი სამარეში მიდგას, მაგრამ არაფრის არ მეშინია. შიში კაცს წახედნს, ჯეელები არა ხართ? რა მოგივიდათ? ვინაა ბიკენტი, რა არის ასეთი რაიკომი, რომ დამფრთხალხართ? ბიურომ როგორი დადგენილება გამოიტანა, მე არ ვიცი, არც ის ვიცი, ბიკენტი რას ფიქრობს, მე ვიცი, რომ მიწას, როგორც ადამიანს საზრდო უნდა ბაბაია, სინოყვირე ჰირდება, გული რომ გაგიხაროს. თავი და თავი, ჩვენი სასტვენისათვის, ჩემო ლევან, ახლა შლამია. დამერწმუნეთ, რომ შლამი ოქროსავით ყვითელ ტაროებს მოგვეცემს. ამიტომ, ბაბაია, იმაზე კი ნუ იფიქრებ, საყვედურს გამოგიცხადებენ, ანდა მოგხსნიან. იმაზე იფიქრე, რომ უკეთესი მოსავალი მიიღო მიწიდან და ხალხის გული გაახარო. ხალხი კი, ჩემო ბაბაია, ყველაფერია, ცხოვრების დედაბოძია. ჰოდა, თუ დედაბოძი სახლს რკინასავით მაგარი უდგას, პატრონსაც წელი გამართული ექნება. კარგ და სასარგებლო აზრს ყველაზე უწინ რაიკომი გაგიგებს. ვინ სხედან იქ? ჩვენი მიწის კაცები ხომ? მერე ჩვენი მიწის კაცმა არ უნდა იცოდეს, რა მოუხდება იმ მიწას, რომელზედაც ფეხი უდგას! ლევანი ხარბად უსმენდა ალმასხანს.

— აღმასხანი მართალია, კარგ მოსავლს თუ მიიღებ, საყვედურს მადლობით შეგიცვლიან.

— თუნდაც პარტიიდან გამრიცხონ, ფართობში ლანქერს მაინც მიეუშვებ.— წამოიძახა ლევანმა და განაგრძო, — ურწყავში არხები ჯერ არავის გაუჭრია. როგორ ავიყვანოთ წყალი ზეგანზე?

ამ საკითხმა ყველა დააფიქრა. რა ელნათ, ხელით როდის გაჭრიდნენ არხებს?

ბარნაბას სახე გაუბრწყინდა.

— მე... მე მომანდეთ, ლევან, ამ საქმის მოგვარება!

— როგორ?! — გაკვირვებით იკითხა ლევანმა.

— გუშინ ჩაის საბჭოთა მეურნეობამ ტრანშეების სათხრელი ტრაქტორები მიიღო.

— მართლა? მერედა ჩვენ რა?

— რა და გვათხოვებენ. შენ ხალხი მოაზნადე, მე ამ საკითხს მოგავგებ... მეორე დღეს, ბარნაბამ ორი ტრაქტორი ჩამოიყვანა სასტეენიაში. ბიკენტისათვის რომ თვალი აეხეიათ, მეორე სოფლის შარაზე გამოატარეს. ბიკენტის ტრაქტორების შორეული გუგუნის და რახრახის კი ესმოდა, მაგრამ ისინი საყანეებზე თუ მოჰყავდათ, ეს არ იცოდა. ლევანმა სასტეენიაში ჩამოსული ტრაქტორები რომ დაინახა, ბარნაბას ხელი მაგრად ჩამოართვა.

ჯიხაიშელების არხის შუაწელიდან სასტეენიას ირგვლივ არხების შემოვლება დაიწყო. ოცი ჰექტარი ფართობით დაიჭეს. თითქო ბუნებაშიც ადამიანური ხელი გაუწოდა, გათენებამდე მთვარიანი ღამე იდგა. შიდა კვლების გაყვანის შემდეგ არხს ორივე მხრიდან დამბა გაუკეთეს. ბოქები ჩაასვეს. ფარში გარბილები ჩააწყეს და დიდი საგუბარი გააკეთეს. წყალმა დაგუბების შემდეგ მალა აიწია, მერე გაჭრილ არხში დაეშვა. გათენებისას მთელი სასტეენია წყალით იყო დაფარული.

მოქანცულმა ლევანმა ზეგანს ახედა, ერთგან ცის კიდეზე გვერდით მდებარე ღრუბლების წერტილებზე დაიჭრა. დათან წინ მოიწვედა და სწრაფად იზრდებოდა. გულში უსიამო ფიქრმა გაუბრინა. შეაკრთო.

კარგად რომ გათენდა, სასტეენია წყალში ცურავდა. ლევანმა მღერიე წყალი კიქაში ჩაასხა. ფსკერზე შლამი დაილექა. წყალი ნელა გადმოიღვარა. კიქის მესამედი შლამით დაფარულიყო. განა თიხისფერი, ან საშენი სილისფერი, არა, შავი, მკვრივად მოხეილილი ცომის მსგავსი შლამით იყო საფხე.

ლევანმა შლამი მუჭში მოიქცია, მერე თითები შეუშვა, მაგრამ შლამი კი არ დაიშალა, ისევ შეკუმშული დარჩა.

მთელმა ქარჩხეთმა გაიგო ის ამბავი, რომ ლევანმა სწორედ მაშინ მიუშვა საყანე ფართობში წყალი, როცა ის უნდა დაეთესათ. ბოგველაძესაც სწორედ ამ დღეს უნდა ევატაკა რაიკომისათვის თესვის დამთავრების შესახებ. მაგრამ დახეთ, ლევანმა როგორ მოულოდნელად უმუხთლა, ყელი გამოსჭრა, თავზე ლაფი დაასხა და სამარცხვინოდაც ჩამოარჩინა. გაპირქუშებულ ბოგველაძეს მადლობა თავისთავად გამოცლოდა ხელიდან, მაგრამ ახლა მეორე საზრუნავი გასჩენოდა, თავი არ წაეგო.

ქარჩხელებს კი სჯეროდათ, რომ ლევანის ამ წამოწყებას უთუოდ დიდი მოსავალი უნდა მოჰყოლოდა.

ღიახ, ასე ფიქრობდნენ ქარჩხელები. ლევანსაც ჩასწვდომოდა ეს ფიქრი და ამიტომ იყო, ღამითაც არ შორდებოდა წყლით დაფარულ სასტეენიას. მუხლამდე ტბორებში ტრიალებდა. ახალგაზრდებს ამხნეებდა, ათამამებდა, ყოველ წვრილმანს საკუთარი თვალით ამოწმებდა.

ამ ამბავმა ბიკენტი კინლამ ჰუაზე შეშალა.

მაშინვე ლევანისკენ გაქანდა, მაგრამ ამოიღ, ასეთ დროს ლევანს შინ ვინ მიუსწრებდა. საკუთარ თავზე გაბრახდა და სულმოუთქმელად ისევ სასტეე-

ნისკენ გასწია. დათესილი მიწის მაგიერ შეტბორებული წყალი რომ დაინახა, გული შეუთანადრდა.

ლევანი წყალში ჩამდგარიყო. აღმასხანი და ეგნატე მიწაყრილთან გამოეჩინა წყალს სასულეს უკეტადუნენ. ბარნაბა და ლევანი უცებ ერთ ადგილას გახედდნენ. ხელები ცხენისწყლისაკენ თავისთავად დარჩათ გაშვერილი.

ბოგველაძეც მალე წამოადგათ თავზე.

— ადამიანო, გაგიყდი, თუ რა გჭირს?! — ესლა მოახერხა ბიკენტიმ.

ლევანი ადგილიდან არ დაძრულა. რაკი ბრიგადირმა მოსვლა არ იკადრა, მაშინ ბიკენტი თვითონ მიეჭრა მას. თვალები გადმოაკარკოდა, სახეზე მკვდრისფერი დასდებოდა.

— ადამიანო, ეს რა გჭინია! — თითქოს ბრიგადირის სახელი დავიწყებიაო, ისე იმეორებდა „ადამიანო“.

— რა იყო, ამხანაგო ბიკენტი, — მშვიდად ჰკითხა ლეშაშელმა.

— რა იყო!

— ჰო, რა იყო-მეთქი! — გულუბრყვილობით დაატანა ლევანმა.

— ეს ზღვა ვინ მოაყენა სასტვენიას!

— ჩვენ!

— მერე-და არ იფიქრე, დასათესი რომ იყო? ახლა ამ გაწამაწიაში წყალი უნდა მიგეშვა შიგ, თუ თესვა უნდა დაგემთავრებინა? ეს რა საქმე მიყავი. ეს ხომ მაენებლობაა და მეტი არაფერი. რა ვუთხრა ამხანაგ ვალიკო ბუღაძეს? ჰა, ჰა... — ველარ დაასრულა სიტყვა ბიკენტიმ.

— დაწყნარდი, ბიკენტი! — ახლა ბარნაბა ჩაერია მათს დავაში.

ამაზე ბიკენტი სულ გადაიჩია. სიბრაზისაგან ქვედა ყბა აუცახცახდა.

— ცუდი არაფერი მომხდარა. დამშვიდდი, აბა, ამ უხეირო ნიადაგში თესლი ხომ ვერ ივარგებდა. მოვშლამათ და მოსავალსაც უხვს მოვიწყვთ, ბუღაძესთან მე მიმიშვი, შენ მაგისი შიში ნუ გაქვს — შეეცადა ლევანი ბიკენტის დამშვიდებას.

— როგორ, მე მიმიშვიო? ვინ ბარნა, შენ, თავმჯდომარე, თუ ბრძველირი? — უფრო გამაგდებდა ბიკენტი.

— მე თავმჯდომარეობას არ გეცილები, მაგრამ ამ საყენების მოშლამვაში ნუ შემედავები.

— არამც და არამც! თვალში სინათლე ხომ არ დაგეკარგა, აბა, გახედე ცას, როგორი ღრუბლებით ივრანება, წვიმას რომ დაუშვებს, მაშინ სად მიდიხარ, სველი მიწა როდისდა უნდა გამოშრეს, შე აჯახტორო!

ლევანმა ღრუბლით დაყურსულ ცას ახედა და მიხედა, რომ წუხანდელი მისი შიში გამართლდა.

ცხადი იყო, სულ ცოტა ხანში წვიმას დაუშვებდა.

ნირი მაინც არ გაიტეხა.

— მით უკეთეს!

— ადამიანო, ხომ არ გაგიყდი, გამეცალე აქედან. მე ვიცი, რასაც ვიხამ ახლა, მომწყდი, მომცილდი-მეთქი! — იქუხა ბოგველაძემ და არხის სათავისკენ გაექანა. მიზბოლა ბიკენტი და მალიმალ უკან იხედებოდა. ბიკენტი არხში ჩაწყობილ ფიცრებს ეცა. ერთი მათგანი ამოიღო, წყალი შხუილით დაეშვა ქვევით, ახლა მეორეს მიწვდა. საყენეზე მიშვებულმა წყალმა პირი უკან იბრუნა. ამასობაში მასთან ლევანიც მიიჭრა.

— ხელო, ხელი გაუშვი, ბიკენტი, ფიცარს, თორემ...

— გამეცალე აქედან!

— ხელი გაუშვი-მეთქი! — წამოენთო ლევანი, როცა ბიკენტიმ მესამე ფიცარიც ამოაძრო ფარიდან.

ლევანი ერთი კი შედგა, მაგრამ მერე ისეთი ნახტომი გააკეთა, რომ ბარნაბამ თვალიც ვერ შეასწრო, თუ როგორ აფთარავით დაესხა იგი თავს ბიკენტი ბოგველაძეს. არე-მარე დამფრთხალი ბიკენტის არა ადამიანურმა ღრიალმა შესძრა: „მომკლესო“, და ამ ხმაზე აღმასხანი და ბარნაბა წამოადგათ თავზე. ლევანმა მარცხენა მუხლზე წამოიჩოქა და ისე მძლავრად მოიქნია ბიკენტი, რომ ბარნაბა არ მიშველბო-

და, მდინარეში მოადენინებდა ზღართანს. ბარნაბა მიხვდა, რომ ეს ჩხუბი ცუდად დაბოლოვდებოდა და ამიტომაც ჩაღვა მათ შორის. მიწას მოწყვეტილი ბიკენტი მოსალოდნელ გასაჭირისაგან იხსნა.

— ბიკენტი კაცო, რას შერები, რამ გადაგრია.

— გადარეული და გიჟი სწორედ შენა ხარ ბებერო, ამ თავჭირიანებს რომ აპყოლიხარ! — დაემუქრა აღმასხანს თავმჯდომარე.

— რა გაყვირებს, თავმჯდომარე, მოდი და ნახე, რა ძვირფასი შლამი დასტოვა წყალმა, — დაუყვავა ეგნატემ და ხელი ფართობისაკენ გაიშვირა. მართლაც სასტვენისა შლამი ერთიანად მოსდებოდა.

— არა, მოდი, მოდი, შეხედე, დატკბი რა შლამია! — მადანზე მოსულივით შეევედრა ეგნატე.

გაოგნებულ ბიკენტის არაფრის მოსმენა არ სურდა. ლევანს სამივე ფიცარი დამბასთან მოეთრია და ფარში ჩაეწყო. ამის შემხედვარე ბოგველაძემ ერთხელ კიდევ მიიხედ-მოიხედა და მერე დამდულრულივით გაიქცა.

— წავიდეს, წავიდეს!

— გვიჩივლოს.

— ხაბი არ დაგვაჭრას ყურებზე! — იძახდნენ იქ მყოფნი.

ფართობში ისევ შხუილით მიდიოდა ლანჭერი.

— პა, მამ ბულაძესთან გაიქცა არა? გაიქცეს, გაიქცეს! — იმეორებდა ტალახში ამოსვრილი და წელამდე გაწუწული ლევან ლეშკაშელი.

— ვერაფერსაც ვერ გვიზამს! — თავს იხუვეშებდა ბარნაბა.

• • •

რაიკომის მდივანი ბიკენტის ადგილზე არ დახვდა. აღმოფთებულმა და აფორიაქებულმა მისაღებ ოთახში ბოლთისცემა დაიწყო. თვითონ ხომ ვერ ისვენებდა და ბულაძის პირად მდივანს კოპწია, თვალბეჭკრიალა ვოგონასაც

არ ასვენებდა. ერთხელ ნათქვამს მეხუთედ იმეორებდა და გაყვირებული, მხრებზეჩილი ვოგონაც თავს უარის ნიშნად აქეთ-იქით იქნევდა.

ამ დროს, სადღაც შორეული ყრუ გრგვინვა გაისმა. ქუხილი თანდათან ახლოვდებოდა. უცებ ბიკენტის თვალწინ გაიელვა და სულ ახლოს ისე მძლავრად დაიჭექა, რომ ბოგველაძემ მოულოდნელად შექანდა. ცოტა ხანიც და საშინელ გრგვინვას უეცრად წამოსული თქეში მოჰყვა.

ლევანი ამ დროს ისევ არხის თავთან იყო. ვერც წვიმასა და ვერც ქუხილს ვერ მოეშორებინა იგი ამ ადგილისათვის. საგონებელში ჩაეარდა, მოეკეტა წყალი თუ არა სასტვენიაში! აღმასხანი იმ აზრისა იყო, რომ მოეკეტათ.

ძალიან დიდი ხათრი ჰქონდა ლეშკაშელს მოხუცისა, მაგრამ ამჯერად მასაც ვერ დაეთანხმა. მას ეგონა, წვიმა დღესვე გადაიღებს და წყალს მერე მოგვეტავო. მაგრამ მერმე წვიმამ უფრო რომ დასცხო და ერთი წუთითაც არ შეუსვენია, ამან ლევანი შეაშფოთა. რა ეღონა, აღარ იცოდა, ბიკენტი ხომ გადაუღდა და გადაუღდა. ეს კარგი, მაგრამ ეს ბუნებაც რომ ლალატობდა? ცეცხლზე ნავთს უსხამდა. აი, სწორედ ამაზე წყდებოდა გული ალალმართალ კაცს. მართლაც-და, როდის უნდა ჩაეყარა მარცვალი?

ასეთ ფიქრებში იყო, რომ რაიკომის ბიუროს სხდომაზე გამოუძახეს.

ლევან ლეშკაშელი დინჯად შევიდა რაიკომის მდივნის კაბინეტის მოსაცდელ ოთახში. დელავდა, მაგრამ არ იმჩნევდა. ბიკენტი ბოგველაძე იქ დახვდა. მისკენ ერთხელაც არ მოუხედავს, ცოტა ხანში ორივე შეიყვანეს სხდომაზე...

ვალეკო ბულაძე ფეხზე იდგა, და ისე ატარებდა სხდომას. ლევანი მაგიდის წინ გაჩერდა. ბიკენტი კი მისგან ცოტა მოშორებით გახევდა. მდივანმა ვანყოფილების გამკვეს მისცა სიტყვა. მან თქვა, რომ ქარხნეთის კოლმეურნეობა თესვაში სამარცხვინოდ ჩამო-

ჩაო. ყველაფერში ბოგველამეს დასდო ბრალი. მანდატი, მანდატიო, თავისთვის ჩაიხურჩულა ბოგველამემ და სულ მოიკრუნჩხა, დაპატარავდა. ბულამემ სიტყვა ბოგველამეს მისცა.

— ამხანაგო მდივანო, ჩემი ბრალი არაა, რომ...

— აბა ვისია? — გააწყვეტინა სათქმელი მდივანმა.

— კოლმეურნეობაში ჩემს გარდა სხვებიც არიან.

— როგორ სხვებიც არიან, ვისზე ლაპარაკობ? — შეუწყრა ბულამე.

— პასუხი ლევან ლეშკაშელმა აგოს. მან ჩამავდო ამ დღეში, თორემ მე საათივით მქონდა აწყობილი საქმე. სამი დღე აქ არ ვიყავი. სწორედ მაშინ მოუშვა წყალი დასათესად გამზადებულ ფართობში, ახლა ხომ ხედავთ, რა წვიმაა, ვინ იცის, როდის გადაიღებს და როდის გამოშრება მიწა?

— ბოგველამე არ ტყუის! — ჩივსა ყურში ბიკენტის მტესის დირექტორის ხმა. ამით გამხნეებულმა უფრო გაბედულად განაგრძო: — ისე გავიდა თავს ლეშკაშელი, რომ აღარ ვიცი ვინ არის თავმჯდომარე, მე თუ ის? დამაჯდა თავზე, თვითნებობს, ჩემდა დაუკიათხავად მოქმედებს. ამოდევით ლაკამი ამ თავგასულ კაცს, თორემ დაღუპავს კოლმეურნეობას.

— არ იცი ვინ არის თავმჯდომარე შენ, თუ ლეშკაშელი? — უთხრა მდივანმა და წარბი შეიკრა. — კარგი, დაჯექი. — ლევანს მიუბრუნდა. — მოახსენე ბიუროს, ამხანაგო ლევან, რა მოხდა, რაში ვდებს თავმჯდომარე ბრალს!

— ბოგველამეს უნდა რაიკომიც მოატყუოს და კოლმეურნეობაც, მაგრამ ამის საშუალებას არ ვაძლევთ და ამიტომ გვემდურისი წარმოთქვა ლევანმა.

— რაო, რას ამბობ? აი ცილისწამება. რაში მოვატყუე მე რაიკომი? — ხმა გაეზარა ბიკენტის.

— დიახ, ატყუებ! — მოუტრა სიტყვა ლევანმა.

— რაში, თქვი, რისთვის არ ამბობ? — წამოიყვირა ბიკენტი.

ლევანმა ყურადღება არ მიაქცია ბიკენტის და განაგრძო:

— ბოგველამეს ფორმალურად უნდა რაიკომის დავალება შეასრულოს, მე კი — საქმიანად, ნამდვილად. ბოგველამეს უნდა თესვა ადრე დაამთავროს, მაგრამ იმას კი არ კითხულობს, რომ მიწა არაფრად ვარგა, გამოფიტულია, ერთი ვოდორი სიმინდიც არ მოვა მასზე, განა ეს მოტყუება არ არის ხალხისა და პარტიის? განა ეს თვალის ახევა არ არის?

— მოტყუება რა შუაშია! — გამოვდავა მტესის დირექტორი ლევანს.

— გეძებხათ? უვარგის მიწაში ჩაგდებული მარცვლი არავითარ ნაყოფს არ მოგვეცხს. ასე იყო წინა წლებში, ასე უნდა წელსაც ბოგველამეს. თესვის ვადებს არ არღვევდნენ, გეგმებს ჰექტარების მიხედვით ასრულებდნენ, მაგრამ მოსავლს ვერ იწვევდნენ, თქვენც, ამხანაგო ბიუროს წევრო, ამხანაგო ესტატე, რომ ამბობთ, მოტყუება რატომო, თქვენც მიგიძღვით ბრალი ამაში, — ამით მან რაიკომის მთელ ხელმძღვანელობას გადაკრა, ეს პირველ მდივანს არ გამოპარვია, მაგრამ არაფერი უთხრა ლევანს. ლეშკაშელმა ისევ განაგრძო: — მე ასე არ მინდა, მე ვერც რაიკომს და ვერც ხალხს ვერ მოვატყუებ. მე მინდა, რომ ოფლი ტყუილად არ დაიღვაროს. რაკილა ლანქერი დავინახე მდინარეში, ეს კი ვიფიქრე, რა დღე დამადგებოდა, მაგრამ ვერ მოვიტყუებ და წყალი ფართობში მივუშვი. მერე რა გაფუქდა ამით? წამობრძანდით და ნახეთ, თუ რა სიმდიდრე დატოვა სასტენიანოში ცხენისწყალმა! ნახეთ ბოლოს, რა მოსავალი მივიღოთ იმ ფართობზე! — თქვა ლევანმა და ბიუროს წევრებს გადახედა.

(გაგრძელება იქნება)

ხედოვნების შორეულ კვდებთან*

ღარბახში შესვლისთანავე თქვენს ყურადღებას იქცევს ბიუსტი, ორ დიდ ადამიანს ერთმანეთთან ზურგმყარდნიობილად რომ გამოხატავა. ესენი არიან ცნობილი პერსენი ისტორიკოსები თვითდღე და პეროდოტი. ქანდაკება თარიღდება მერ საუკუნით და უთუოდ მნიშვნელოვანი ძეგლია თავისი ორიგინალობით. მის ხელმარცხნივ დგას სოყრატეს ბიუსტი, ამ გავრცელებული და ტრადიციული სახით, როგორცაც ამ დიდმა ადამიანმა ჩვენამდე მოაღწია. ეს ბიუსტი ორიგინალია და შესაძლოა ის დედოფ საფუძველად დღემდე არსებულ სოყრატეს გამოსახულებებს. როცა იხსენებთ სოყრატეს პიროვნებას დახასიათებთ და მისი სახას აღწერას, რომელიც მოცემული აქვთ მის მოწაფეებს, განსაკუთრებით კი ქსენოფონტე ათინელს, ვკვი აღარ შეგებარებთ, რომ ეს ბიუსტი ფილოსოფოსს ძალიან ზუსტად აღ უნდა გამოსახედეს.

სოყრატეს ბიუსტის გვერდით დგას პომპროსის ბიუსტი. ეს ის სახეა, ყველგან რომ გვინახავს და როგორცაც პომპროსის ლეგენდარული სახე დარჩა კაცობრიობას. ბრძო პომპროსი, ოღნავ ზევით აწევდი სახით, — ალბათ, ეს ბიუსტი გამოიყენეს ფერმწერლებმა და მოქანდაკეებმა შემდეგ ეპოქებში, როცა „ილიადას“ ატროის სახეს ძერაფედნენ.

ქვეყნულანტში უხოვათ დემოსთენის მეგობარი პოეტის ემინის ბიუსტი. იგი ისე ცოცხლად და მოპრავად გადმოსცემს სახეს, რომ უშუალოდ ეს ერთ-ერთი ძვირფასი ანტიკური ნაწარმოებია.

მთელი დარბახი საესვა შესანიშნავი ბიუსტებითა და ქანდაკებებით, ყველა ისინი პერყულანტშია და პომპეიშია ნახულო, ბევრი ორიგინალია, ბევრი კიდევ ორიგინალის ტოლფასად ღირებული ასლი, და თუ გინდათ ზუსტი წარმოდგენა მიიღოთ ძველ ბერძნულ ან რომაულ ქანდაკებაზე, აქ უნდა მიხედოთ, რათა ყველაფერი საყუთარი თვლით ნახოთ.

ხელოვნების უნიკალური ძეგლებით ნასიამოვნები გამოდღვივით გარეთ და ერთბაშად ვხედებით შხაბუნა წვიმაში. ეს პარფეილი წვიმა, რომელიც იეროპოს ცამ გამოვლავდება.

გაიღვივით ნეაპოლის მთავარ ქუჩაზე, შემდეგ ეწრო ქუჩით მივემართებით, და საინტე-

რესია, რომ კინო-თეატრის რეკლამებს შორის განსაკუთრებით იქცევს ყურადღებას ერთი რეკლამა, იგა მდიდრულად ჩაყმულ ძველ რომაელს გამოხატავს, დიდი, სისხლიანი თვალებით, მაგრამ ახლა მზიარულით. ეტყობა ამ რომაელს რაღაც მოსწონს, რასაც მარცხენა ცერის აწვეით ადარტუტებს. ვიცინით, რომ ეს ავადსახსენებელი წერონია, რომელმაც ძველი რომი დასწავა.

სწორედ ამ ძველ რომს მოგვაგონებენ ნეაპოლის ეიწრო ქუჩები, მისი ძველი კვარტალი, საღაც ფეხის ყოველ ნაბიჯზე დაისახლისებს სარტები გამოუფენიათ. წვიმის მიუხედავად, სარტები ისევ ვარეთ არის დარჩენილი, და ყველაფერი კინა, როგორც უყანასკნელი დროის იტალიურ კინო-სურათებში გვინახავს.

ბევრგან შეხედებით ფართო კაბეებს, ქუჩაში მოაწყოილ ღია ბაზრებს, პროდუქტები რომ უფთებში აწვეია. კვლავ ეიწრო ქუჩები აწვება, ხალხი წვიმისაგან თავსესაფარს ეძებს და ვარბის.

ახლა უკვე წვიმა კოყისპირულად ასხამს. ბევრს ქოლგა გაუშლია, ბევრი კიდევ ამ თავსმაში უქედო დარჩენილა. ხელმარცხნივ დავინახეთ სკოლის შენობა, საიდანაც ბავშვები გალიმებულა სახით უქცეროდნენ წვიმის შხაბუნა და ადამიანების გაქცევა-გამოქცევის. ეტყობა, შესვენებაა, და ვინაიღთ ბავშვები გზოში ეერ გამოდიან, ხალისიანად ერთობიან ამ სანახაობით.

იწვება ახალი ნეაპოლი, მისი ახალი კვარტალები. ატრომანწანა თანდათან მალაობზე აღის, და ივერ ერთბაშად აღმოენდით მზიან, მშრალ ზონაში, დაბლა კი ისევ კოყისპირულად ასხამს. მიუხედავად ამისა, მაინც კარგად ჩანს ამ გორაკიდან ნეაპოლი წვიმაში, მისი მთელი პანორამა, ძველი და ომის შემდეგ აშენებული ახალი სახლები, ხეივანები, ბენენისის სადგურები, რომლებიც ძალიან ლამაზია.

ჩანს მთავარი მოედანი შამპილედი და აქედან ბევრგან ეტყობა, რომ ქუჩები ეიწროა.

მაგრამ ყველას გვაოცებს ნეაპოლის წვიმა. ისე ასხამს, თითქოს ცას პირი მრუხსნა და მთელ თავის მარაგს ახლს ხარჯავსო.

ირგვლავ ყველგან მწვანე ყვლუზებია.

როცა მანქანამ მოუხვია, დავინახეთ, რომ ნეაპოლის საერთო ხედი ნისლსა და წვიმაში იყო დაფარული. მანქანის მძღოლი წუხს, აქე-

* გავრცელება. იხ. „მნათობი“ № 4, 5, 6, 7, 9.

დან ძალიან ლამაზი სანახაობა იმლება, მაგრამ ცუდი ამინდი ხელს გვიშლისო.

ვაჩერებთ მანქანებს და ვაღმოდევთ მთელანაშ, სადაც სუვენირებისა და სხვა ფართო მოხმარების საქონლის მაღაზიებია. ამ მოედნიდან ნეაპოლის პანორამა ისე კარგად ჩანს, როგორც თბილისი მამადავითის ან ფუნიკულორის პლატოდან. მაღალი ხეები, ვრძელი ტანიოთა და კუნძურობე მოქცეული შტოებით, ნეაპოლის საერთო ხელის დამახასიათებელია.

აღვიდა, სადაც მოვედით და საიდანაც ნეაპოლს ამ თავისშივე ვათვალიერებთ, სანმარტინოს მოედანია.

მანქანებიდან ვაღმოსვლისთანავე შემოგვხვებენ ხელზე მოვაჭრენი, სპეკულანტები და გადაყიდველები, რომლებიც ხელის ყუთებში ჩაწყობილ თავიანთ საქონელს, მართალა თუ ფალსიფიცირებულ ოჭრის საათებს, გუთაფანობენ, სუვენირებს გვიჩვენებენ. გვევაჭრებიან და გვეძალებიან, შეადევლებს გვებენ, შხად არიან თქვენგან ყოველგვარი ფასი მოისმინონ, ოღონდ კი ვაჭრობა გაიმართოს. ოჭრის საათებს (ცხადია, ფალსიფიცირებულს) გვიფიქრებენ 15, 20, 25 ლირადა, შემდეგ კი 5 ლირად მოგვიყვანენ, ოღონდ აყიდა. პირდაპირ გატარებელი ვაჭრობაა გამართული და სანმარტინოს არ გაძლიერებს. ყველაფერიდან ჩანს, რომ შეიდეგა ნეაპოლშიც ბევრი არ არის.

დრო სწრაფად მიდის. უკვე საუბრობდ ჩანს ნეაპოლის პანორამა ამ მადლობიდან. ისინი სწრაფად იფანტება და ყველაფერს ნათლად ვხედავთ. სანმარტინოს ქვეყნისათვის დამახასიათებელი ბუნება ნეაპოლშიც გვიჩვენებს თავის ბრწყინვალეობას.

მარჯვნივ ჩანს ზღვის ყურე გემებითა და ნავეებით სავსე. მოედანზე მიმოდიან ერთცხენიანი, მალაბორბლიანი ურბები მოკლარუნე ეფენები. ერთცხენიანი ურბოთა მძღოლები ეფენებთან ერთად ვრძელ მთარას ატლამუნებენ და ცხენებს ერეკებიან. მათ შეხედვამე ისეთმა გრძნობამ შეგვიპყრო, თითქოს ისინი ჩვენს დროში შენაბუნებებიდან შემოვიდნენ.

სანმარტინოს მოედანი სულ რამდენიმე წუთში გადაყიდვითა და სპეკულანტებით ვავსო. პირველად ორი-სამი კაცი იყო, ახლა კი 30-ზე მეტი მოსულა. ალბათ, აშდენი ხალხი რომ დაინახეს, ერთმაშად მოაწყდნენ ტურისტთა ნაკადს. ისინი ხმაურობენ და ვაჭრობენ, კლავტებს აჩვენებენ და ეძალებიან. ჩვენი თვალისათვის ეს სურათად ვგონიერად სურათია. მაგრამ მის ყურებას მიიწე ვაჭობა ნეაპოლის პანორამას უცქირო და სანმარტინოს გორაკზე ვაშენებელი ვაჭო, ლღვის ბუნი, ლიონის, ბაღები და წაბლის პატარა ტყეები ათვალიერო. ისინი ტერასებს შეუდრიან, როგორც ჩვენს მშენებელ აქარასა და აფხაზეთში.

ორგველი მაღალი ხეებია და მეტ სილამაზეს

აძლევს ნეაპოლის პანორამას. ჩვენს უკან ხეებით კლდებზე, რაღაც უძველესი შენობები, რომლებიც ამაყად დავაყურებებს და ასევე ვაჭრობის ნეაპოლს.

სწორედ ამ დროს მოედანზე შემოვიდა ტროლეიბუსი, შემდეგ მეორე და მესამე. ტროლეიბუსებს აბრუნებენ წრეში და გვესმის კონტაქტორის ხმა — იგი მღერის ნეაპოლიტანურ სიმღერას. არც თუ ცუდი ტენორია, და ზვეს სიამოვნებით ვისმენ ამ მშვენიერ სიმღერას. საერთოდ, იტალია სიმღერებით ვანთქმულია, და უოველ იტალიელს თავის მოვალეობად მიიჩნია მღეროდეს.

ის ძველი შენობა, რომელიც ზევიდან დავაყურებებს, თერეო სანმარტინოს ციხე-სიმაგრე ყოფილა. აღშენებულია მე-13 საუკუნეში, ახლა კი მოწყობილია მუზეუმი, სადაც თანამედროვე ქანდაკებებია გამოფენილი. როგორც ვეთიარვს, ეს გორაკი ნეაპოლში ყველაზე მაღალი ადგილია, მას ვიშვრო ეწოდება. ვასაგებია, თუ რატომ მიიწედათ ამ მოღამოებში აშენეს სანმარტინოს ციხე-სიმაგრე.

გბრუნდებით უკან და ვათვალიერებთ იტალიელი კომპოზიტორის სკარლატის ქუჩას, რომელიც ნეაპოლში ერთ-ერთი მთავარი ქუჩაა, მართალა, ნეაპოლში ქუჩები საერთოდ ვიწროა ეს ქუჩაც ძალიან ფართო არ არის, მაგრამ ლამაზია. აქ თქვენ ნახეთ ყოველგვარ მაღაზიას, აჭრებულს რველამებითა და ილუმინაციებით ეს ქუჩა ვაცილებით უფრო სუფთაა, ვიდრე ნეაპოლის რომელიმე სხვა ქუჩა. მის მარჯვნივ პარალელურად გადის ახალი ქუჩა, ახალი სახლებითა და სხვა ნაგებობებით. მისი მშენებლობა ახლაც გრძელდება თითოეულ სახლს ამშვენებენ მწვანე ნარგავები, პატარა სკვერები, რომლებიც ნეაპოლში ეტყობა უფრო და ბევრიც ვაშენებთ.

მარცხნივ ვაღვივებთ დანელოს ქუჩაზე. იგი ქალაქის ყველაზე მნიშვნელოვანი, ყველაზე ლამაზი და მდიდარი რესტორნების ქუჩაა. აქედან კაბრიც კარგად ჩანს, ისე ახლოსა, რომ ვგონებ, რამდენიმე წუთში მივალო, მაგრამ იქ მისვლას გემში სათანაბურავი მიიწე სკიორდებია ნეაპოლი ძალიან ჰგავს სოხუმს, ამ ქუჩიდან კი იგი დიდ სოხუმად გეჩვენება, განსაკუთრებით — ზღვის ფონზე.

ვეშვებით დაბლა ვხედავთ სახლებს ორიგინალური შესავლულებით. ძველი და ახალი ყველგან ისე გამოიყურება, რომ რწმუნდები, თუ რამდენად მართალია, როცა ამბობენ: მთელი იტალია მუზეუმს წარმოადგენსო. იგი, მართლაც, მსოფლიო მუზეუმია, სადაც ანტიკურმა წარსულმა თავი შეადგრა.

ყველაფერს აქ სილამაზესა და მიზიდველობას აძლევს ტერასებზე გაშენებული მსხვილ მტვერებიან ვენახები, ლიონისა და მანდარინების ნარგავები, ფორთოხლისა და ტრიფოლიტის ხეები. თვით ქალაქი დიდი ჩანს, და ჩვენ

არ გავეყვირებოდა, როცა შევიტყვეთ, რომ ნეპოლიში 1 მილიონ 200 ათასი მცხოვრებიაო, შატრაი კაბრიზე კი მხოლოდ 12 ათასი.

აყვირებდი აქაურობას და ხედავ ტერასებზე გაშენებულ პალატებს, დიდსა და ფართო ქვის კაბებს, რომელიც ტერასს მიჰყვება. სახლებს მშენებლობა, ეტყობა, ფართო მასშტაბით მიმდინარეობს. ამიტომ ხარბობდა ბევრია. მარცხნივ დავანახე ამერიკული სკოლის შენობა და ვიხსენებ, რომ დაუფარავს, რომ ამჟამად მთელს იტალიაში, კერძოდ კი ნეპოლში, ძალიან ბევრი ამერიკელი საშენებლოა, იმდენად ბევრი, რომ მარტო საშენებლოთა შვილობილსათვის აქ საშენებლო სკოლებია გახსნილი.

მარცხნივ ნეპოლის ახალ კვარტალს ვხედავთ. იგი ლამაზია, სახლებიც კარგი, მაგრამ გიღმა აქ კი ისე იტრია, რომ მისი სიტყვები არავის დაუჯერებია. გვიფარა, თითქმის ეს სახლები შეშენისათვის იყოს აგებული და აქ ბინა ძვირი არ ღირდეს — თვეში 14-15 ათასი ლირა ღირსო. მეშა კი თვიურად ღებულობს 60 ათას ლირას. მამსადავმე, ხელფასის ერთი მეოთხედი ბინაში უნდა გადაიხადოს. ჩვენ ძალიან კარგად ვიცოდით, თუ რა აუტანელ პირობებში ცხოვრობს იტალიელი მეშა. ამიტომ ძნელი არ იყო გავვეგო, რომ სახლებს, რომლებიც გიღმა გვიჩვენა, ამწებდნენ არა მეშების, არამედ ბანკების ან კიდევ სხვა დიდი დაწესებულებების მსხვილი მოხელეებისა და თანამშრომლებისათვის. მთელს იტალიაში კი საშინელი საბინაო კრიზისია.

უკვე გავედით სახელგანთქმული იტალიელი რომანტიკოსი მწერლის ალექსანდრე მანკონის ქუჩაზე. იმ კვარტალში ვართ. სადაც მეშა-მოსამსახურენი და ბანკების თანამშრომლები ცხოვრობენ. ირგვლივ ბევრი მწვანეა. როგორც სავსებით ნეპოლში, აქაც მაქსიმალურად გამოყენებულია მიწის ყოველი ნაჭერი. სხვა ქალაქებისაგან განსხვავებით, სახლები აგებულია თეთრი აგურით, რაც აქაურობას მეტად თავისებურ ელფერი აძლევს.

ისევ გამოჩნდა კაბრი და სორენტო. მარცხნივ პატარა ვენახების რაგი მოჰყვება სახლების გვერდით ასევე პატარა ეზოებს. მანდარინისა და ღომონის ხეები ამშვენებენ უმრავლეს ეზოებს, ხოლო ბევრ სახლს ვაზი შემოუკრავს, როგორც ულამაზესი მანდილი. ძირს კი, ჩვენს ხელმარჯვენა, ჩამომსხმელი ქარხნის კორპუსები ჩანს. მიღებიდან ამოსული კვამლი გვეღვივთ იჯალკუნება და ნეპოლის პანორამას ემატება ვეზუვის ბოლოდან ერთად. ვხედავთ პატარა კუნძულებს ნიზიდასა და ტიშტიას. კიდევ უფრო ქვევით — ეგვიპტის ქარხანას, რომელსაც უმაღლესი გამოიონობთ მისი ვარყვნილი სახით.

შევიდეთ პარკში, უცნობი ჯარისკაცის საფლავის სანახავედ და ნეპოლის პანორამის თვალგადასაყვამად. პარკის ვრცელ ტერიტორიაზე, სადაც ბევრგან ახლად ამოთხრილი ორმოები დაინახეთ, ახალგაზრდა იტალიელი ჯარისკაცი-

ბი საბრძოლო იარაღებით საშენებლო მუშაობებზე გადიოდნენ. ჩვენი მოსახლეთაგანაც მათ მეცადინეობა დაამთავრეს და ტრენტინს დატოვეს.

ამ ფონზე ძველი რომაული ტერიტორიისა და ბუნების სინახაობათა ფონზე უფერული საშენებლო პერიფერია უსიამოვნო გვეჩვენა. ერთი მხრივ, აღამაინური კულტურის დამამტკიცებელი ცოცხალი მოწვენი, რომელნიც ვამთა სივრცე ვადარჩენენ, მეორეს მხრივ კი მისი მოსპობისა და დანგრევისათვის მზადება, მთელი ეს სურათი როგორცაღ საშინელ კონტრასტად წარმოუდგა ჩვენს თვალს და გულმა უცნაურად იჭყო ძველი.

ამიტომ იქაურობას მალე გავეცალეთ და შევხედეთ კუნძულ ბაიას, რომელიც მე-10 საუკუნეში აოხრებისა, აკლებისა და დანგრევის მსხვერპლი გამხდარა. იქ ყოფილა ქალაქი, ვულკანის მოქმედებით დაფარული. გვიჩვენებს სულფატარას ვულკანიც, შემდეგ კი ისევ ნიზიდა, პატარა კუნძული, რომელიც ნეპოლის უფრთღებია წყალზე გაყვანილი ხელოვნური გზით, ქუჩის მოვალეობასაც რომ ასრულებს. თეთი კუნძულზე ორ ათეულამდე სახლი იქნება, ყოველ შემთხვევაში, აქედან მეტი არა ჩანს. სინახაობა კი მეტად ლამაზი და თავისებურია. მთელ ნეპოლის ხელისგულავით დასცქერი ვეზუვის ფონზე და უველიაფერს გარკვევით ხედავ.

საინტერესოა პარკის ნაპირი, რომელიც მიდამოს გადაყურებს. იგი გამაგრებულია ბეტონის ტერასებიანი კედლებით. ეტყობა, დიდი შრომა და ასევე დიდი ხარჯი გაუწევიათ პარკის გარე ნაპირების გასამაგრებლად, მაგრამ არც ერთს და არც მეორეს ამოდ არ ჩაუვლია. სინახაობა, რომელსაც აღამაინი აქედან იხილავს, და სიამოვნება, რომელსაც აქ განიცდის, უთუოდ ღირს იმ ფასად, რაც უკვე მოვიხსენიეთ. შესაძლოა, ამან გააცხოველა ჩვენი ფოტორეპორტიორების მუშაობა: ისინი დარბიან, იღებენ და ისევე დარბიან, ემებენ მოხერხებულ წერტილს, არჩევენ კადრების ვარიანტებს, უველიაფერი სურათ გადაიღონ და მოთავსონ მკარანობიარ ფოტო აფსკზე.

პარკის ამ მოწინავე ლატეად ჩაქმული, პირდაპირ ძონებში გახვეული აღამაინები, ქალი და კაცი, მოხუცი და ახალგაზრდა ყიდიან კოცა-კოლას, ყვავილებს, კაეტუსის ყვითელ ნაყოფს, თითონაც უმეზ და მყიდველს უჩვენებენ, თუ როგორ უნდა გათალონეს ნაყოფი, რომ მისი გული მიიჩთვან.

ამ სურათში ჩვენ კიდევ უფრო დავგარწმუნა, რომ იტალია საკმაო ნაწილში ტურისტების ხარჯზე იმყოფება და აქედან მას დიდი შემოსავალი აქვს.

გვინდა ვიცოდეთ, თუ რა ეწოდება ამ ადგილს, სადაც ყოველივე ამას ვხედავთ.

გვეუბნებიან პოზილიოო ქვეიაო.

მართლაც, მშვენიერია ეს პოზილიოო, სადაც დიდხანს ვიმთა იღვე და ათვალეირო ნეპოლის ლამაზი პანორამა.

შეგრამ პოზიციამ ამავე დროს იტალიის მოსახლეობის სიღატაკე თვალწინ დაგვიყენა და გვიჩვენა ძონძებში გახვეული საყოფადგი ადამიანები, ტურისტებს ხელზე ვაჭრობით რომ ხედებოან. განსაკუთრებით საბარალნი ჩანდნენ პატარა ბავშვები, რომლებიც სკოლაში სწავლის ნაცვლად აქ ჩარჩულად ვაჭრობენ, და მოწიფელი ახალგაზრდები, რომლებიც ასევე სწავლის ნაცვლად იტალიურ ლირებს თამაშობენ— გამხდარნი, ცუდად ჩაცმულნი და არსებობისათვის ბრძოლაში ხელზე ვაჭრობის გზით ჩაბმულნი, მე ვხედავდი, რომ პოზიციამ შიშველ იტალიას გვიჩვენებდა, თავისი დიდი წარსულელი, მშვენიერი ბუნებითა და სოციალური უბედურებით.

ცოტა ხნის შემდეგ ვტოვებთ პოზიციას და მეორე გზით უკანვე ვბრუნდებით.

პარკში, გზის მარცხნივ, რომელი მარბარილოს ქვლების ნამტვრევებია, როგორც წარსულის დიდების ნიშთი. აქედანაც, მეორე გზის მხრიდან, მშვენიერი ხედებია, მწვანეში ჩარგული პარკებით, სკვერებითა და სახლებით. ჩანს პატარა ეენახები, წაბლისა და ზეთისხილის ხეები. სახლების სახურავებში ბრტყელია. მარცხნივ დავინახეთ სკოლა და ვაიოცხელი დავირინო, როცა გიღმა ვერ გვიფიქრა, თუ რამდენი სკოლაა ნეაპოლში. ეტყობა ამ კთხვას ის არ მოელოდა, ან განგებ არ გვიასახებ— მოსახლეობის რაოდენობასთან რომ არ შეგვედარებინა. სამაგიეროდ, ხელმარკვნივ გვიჩვენა ინგლისელი ლორდის რისხვების მოზრდილი ეილა, რომელიც ზღვის პირას მალღობზე ღვას და გარგნულადაც ფუფუნების გამოშატველია.

ჩვენ დავვინახეს უცნობი ჯარსკაცის საფლავი. აგებულია 1860 წელს. მას დიდი, ჯგრიანი გუმბათი ადგას თავზე და ყველა მხრიდან კარგად შეიძლება დაინახოთ.

ირგვლეე კი ძალიან ბევრი საზაფხულო ეილაა, ზღვის პირას მალღობებზე გაშენებული. ისინი მოიყვებიან ტერასების დაქანებულ კედლებს და ზღვას გადსურებენ. ვიღვების წინ ან გვერდით ხეხილი პატარა ბაღები, ვახით დამშვენებული, არის ლეღვისა და ზეთისხილის ხეებიც. ერთგან ვილასთან ჩვენ დავინახეთ პატარა ბავშვები, რომლებიც ლუღს წვედებდნენ, და მათი მოქმედებიდან აშარად ჩანდა, რომ ისინი ამას უნებართოდ სახილვდნენ, მამსადამე, ლუღს იპირავდნენ. კარგდღეობით უფრდაცკვეტილნი და მელიის თვალების პარპალით ისინი ისე გამოიყურებოდნენ, რომ ჩვენ უნებლიედ წავყავდა სიცილი ამ მართლაც ბავშვურ საქციელზე. შესაძლოა, იმიტომაც, რომ ზოგიერთს ალბათ, თავისი ბავშვობა გაახსენა.

ვაგრძელებთ ქალაქის დათვალვებებს და ჯგრილობთ ნეაპოლის სიმშვილეს, თემცა კარგად ვიციოთ მისი მღვდვარე დღეებიც. ყოველ შემთხვევაში, ახლა, როცა ჩვენ აქ ვართ, ქალაქში სიწყნარება, ნერვიულობას ვერა გრძნობთ. ქა-
4. „მნათობი“, № 10.

ლაქი ლამზად გამოიყურება. მშვენიერია ზღვის ხედაობები ნაპირთან მოწყობილი რესტორნებიც. მიღამის ამშვენებს ხელმარკვნივ დიდი შადრევანი, რომელიც მე-17 სსსტუქსში ყოფილა აგებული. ეს არის კარაჩოს ქუჩა, სადაც ბევრი რესტორანია. აქვე არიან შეთევზებოისინი დღენიდაც თევზებს იჭერენ და რესტორნებს ამარაგებენ. ბევრია კაფე-რესტორანიც, უმაღ თევზის სუნი გვეცა და არ გვაკვირვებია, როცა შეთევზები დავინახეთ, ზღვიდან ცოცხალი თევზები რომ ამოჰყავდათ.

ხელმარცხნივ დავვინახეს მოზრდილი დიდი შენობა. ეს ამერციის საკონსულოა. შემდეგ გენერალ ვაზნოს ქუჩაა, იქვე დიდი ბაღი, რომლის შვინიდაც თეატრის შენობაა, მაგრამ თვით თეატრი მხოლოდ ზაფხულობით მუშაობს, მიუხედავად იმისა, რომ შენობა კაპიტალურია და ზამთარშიაც შეუძლია იმუშაოს.

ჩვენი მანქანები ჩერდებიან ნეაპოლის განთქმული აკვარიუმის წაყ.

ლიტერატურაში წაითხული გვაქვს, რომ ეს აკვარიუმი შოფლიოში ერთგვარი დიდი დაწესებულებაა, იგი მნახველებს აოცებს ფაუნის მრავალრიცხოვანი ცოცხალი ექსპონატებით.

ნეაპოლის აკვარიუმის დაუარსებია გერმანელ მეცნიერს ანტონ დორნს, რომლის ბარელიეფიც შენობის შესავლელთან არის მოთავსებული. ბარელიეფის ქვეშ თარიღებია მიწერილი: დორნი დაბადებულია 1840 წელს და გარდაიცვლილა 1909 წელს. მის მიერ შექმნილი აკვარიუმის შენობა თეთრია, დიდი და ორიგინალურია, როგორც ამ სიმპათიურ დაწესებულებას შემევენს.

როგორც მთელს იტალიაში, ისე ნეაპოლის აკვარიუმის წინაშეც გახურებული ხელზე ვაჭრობაა. ყიღიან ათსგვარ სუვენირს. მაგრამ ჩვენ ყიღიან თავი არა გვაქვს და სიარულს ვაგრძელებთ.

ჯერ შევდევართ აკვარიუმის მუზეუმში, სადაც გეცნობით ფიტლებს ყველა იმ ცხოველისა, რომლებიც ცოცხლად უნდა ვნახოთ თვით აკვარიუმის დიდ ოთახებში. გვიჩვენებს ხეულთაშუა ზღვის ყოველგვარ თევზებს, ზღვის ფსკერზე მცხოვრებ ათსგვარ ცხოველებს, მოლიპებსა და მფრინავ თევზებს, ელექტროთევზებს, ზღვის პატარა ცხენებს, რომლებსაც ცხენის ფეხები არა აქვთ, მაგრამ შაინც ნამდვილი პატარა ცხენებია, ფაფარაყრილი თაფლი. აქვეა მოზრდილ ზღვის გველთა ფიტლები.

გვეუნებებიან, რომ აკვარიუმს 300 სახის თევზი ჰყავსო. რა მოთელის ან ვინ დაიხსომებს ყოველთვე იმას, რაც აქ ფიტულებისა და მკვდარი ექსპონატების სახითაა წარმოდგენილი. აკვარიუმში მალე ვიგინდა ვაგიღეთ მეზუმოიდან და აკვარიუმში ცოცხლად ვნახოთ ყველაფერი ის, რაც აქ ფიტულების სახით არის წარმოდგენილი.

ვიღრე აკვარიუმში შეგვიშვებდნენ, ჩვენ გარბეთ 15 — 20 წუთი ვიკადეთ, ვინაიდან იქ შესე-

ლა მხოლოდ რიგრიგობით შეიძლება. როცა შევლავა იწყებთ, ჯერ ბნელში მოხვდებით, შემდეგ კი მკრთალი სინათლით განათებულ დიდ დარბაზში, რომლის ორივე მხარეს და ცენტრში აკვარიუმის ცალკე განყოფილებებია, ერთმანეთისაგან კედლით დაშორებული. ამ განყოფილებებს წინ სქელი მინა აქვთ, შიგ კი წყალია, რომელშია ზღვის სხვადასხვა ჯურის მობინადრნი ცხოვრობენ. წყალი განათებულია ელექტრონის სხივებით, რაც მზახველს საშუალებას აძლევს ძალიან ნათლად და გარკვევით დინახოს, თუ როგორ ცხოვრობენ ან რას წარმოადგენენ ზღვის ეს ცხოველები. ფეხობა, ისინი თავს აბრუნებენ გრძობებზე მათთვის სპეციალურად მოწყობილ გარემოში, ვინაიდან თავისუფლად დაცურავენ. ჩვენს მახლობლებზე რეაგირებას არ ახდენენ და მთელ თავის არსებასაც ვგრევენებენ.

რა ფორმისა და რა სახის ცოცხალი არსება არ უოფილა ზღვაში! რა მიბინადრე არ ჰყოლია მას!

ზღვის ზოგიერთი ცხოველი ისეთი უცნაური სახისა და ფორმისაა, რომ ან ძალიან შეგეზიზნება, შეგაშინებს კიდევ, ან ძალიან გაეაოცებს და გაფიქრებინებს, თუ რა საშუალებით ცხოვრობენ ისინი, რას განიცდიან, როგორ მოძრაობენ, — ზოგიერთი მაგვანი კი ისე უცნაურად მოძრაობს, რომ შეგეკოცებათ, გგონიათ უდიდეს ტანჯვას განიცდიან უოველ შერბევაზე. მღვებულის მკედარი ელპონატები აქ ცოცხალი მოქმედის სახით ნამდვილად ღვას თქვენს წინაშე და აკვარიუმის ოდნავი სინათლე ისეთ განწყობილებებს ქმნის, თითქმის ჩვენ ზღვის ფსკერზე ვიშოფებოდეთ, მისი საოცარი მობინადრეების ხელყოფილ სამფლობელოში.

ჩვენ ვერ ვიკისრებდით უფრო დაწვრილებით აგვეწერა აკვარიუმი, ვინაიდან ზოლოცი არა ვართ და აქ წარმოდგენილი ზღვის უცნაური, თან ათასგვარი ცხოველების სახელები არ ვიცით, ამავე დროს, მწელია აღწერო ისინი, ისეთი უცნაური სახითა და ფორმით, ისეთი დღეშდე უნახაი მოძრაობებით ხასიათდებიან.

გაოგნებულნი და განკეთფრებულნი ვართ გამოვდივართ. ნებტენის სამფლობელოდან ისევე გვას კერძოებულ ქვეყანას ვუბრუნდებით და ჩვენს წინ ვხვდეთ მე-11 საუკუნის ციხე-სიმაგრეს, რომელიც აქაერთობას. ძველიდანვე რომ სანტა-ლუჩია ჰქვიოდა, ამაჲად გადასურებს, როგორც მისი წარსულის ბერჯი და დიდება.

სანტა-ლუჩია

აღმათ თქვენ არაერთხელ მოგისმენიათ მშვენიერი ნეპოლიტანური სიმღერა „სანტა-ლუჩია“, და სწორედ აქ სანტა ლუჩიას მღერაიან კარგად. მწყობრად, სასიამოვნოდ.

გვეუბნებიან, რომ აქ იყო ხილი, რომელიც ციხე-სიმაგრეს უერთლებოდა, ამაჲ კი გზაა გაუვანილო.

გვიჩვენებენ სასტუმრო-რესტორან „ვიტორიას“ („გამარჯვება“), ხოლო მარცხნივ იტალიის

მეთის რიბერტის ძეგლს. როცა ამ ძეგლს შევხვდეთ, ყოვლად უგეგმოვნოდ და უსიამოვნოდ გავეთვლებს, საეროოდ დამოთვნიდან სწრაფი ნებისაგან, გავეცივრება, ვინაიდან მათი სწრაფი სპოვანი ქანდაკებებით—იტალიურა სკულპტურით—მოხიბულდებს ასეთი რამ, ცხადია, არ მოვეწონებოდ. საოცარია მაინც, როგორ დღეგვას ასეთი უშნო ანტიოსტატური ნახელავი ნეაპოლის სკამოდ კარგ და ლამაზ აფიგარს! სამაგიეროდ, მშვენიერია ესანელებს მიერ აგებული სამეფო სასახლის წითელი შენობა, რომელშიაც ამაჲ მუზეუმი მოათავსებული.

ამ ვრცელი პანორამის ფონზე ვხვდეთ, რომ მარჯვენა კონვერციით შეგამოთვნიან კაბრისაკენ მიმავალი ავტომატანება. ვამოწინდა ნავსადგურში მღგარი ჩენი თეთრი, საამაყო გემი „პობედა“, რომლის უბრალო მუხედავი კი აქ. სამშობლოდან შორს. უცხო მიწაზე მყოფ საბჭოთა ადამიანებს. გულს კიდევ უფრო მერტი სისართულით გვივსებს. მისი სახით სამშობლოს ვხვდეთ, სამშობლო ვეთობოს და სამშობლოს სიოს ვგრძნობთ. იგი გოლიათივით ღვას ნეაპოლის ნავსადგურის წერისა და მსხვილ გემთა შორის, როგორც ჩენი ქვეყნის ბუმბურაზი ემიზაია.

ნავსადგურის მოედანზე ერთცხენიანი ეტლები გვეპატრებიან: მღგარები არა ჰყავთ და ამიტომ მათ ეძებენ. არ ვიკოდით, თურმე ამ ერთცხენიან ეტლებს ტაქსებივით ჰქონიათ მოწყობილი კილომეტრების მრისხველება. ჩვენ ვამჯობინებ ფტით ვიარათ ნეაპოლის ქუჩებში, ვიღრე ერთცხენიანი ეტლებით, ვინაიდან ვეინდა ჭალაქი უფრო დაწვრილებით დაეთავალიერათ.

ნავსადგურის მოედნიდან გავედართ და ვიწყებთ ნეაპოლის ცენტრალური ქიჩრების ვაცისებას. ვასელისთანავე ხვდამე მოვადრეებს, ფალსიფიკატრებისა და ვადამყოფელების მთელი ბატალიონი მოგვწყაჲდა. მოგვსდევენ და ათასგვარ საქონელს, დღისა და ჰატრას, შეფურულსა და შეუფუთავს, ძვირფასსა და უბრალოს, ბრჭყელებსა და ნამდვილად ოქროს ნაცეთობას გვაძალბენ. ვიფასებენ 10 დოლარად, შემდეგ ნახევარ ფასად გაძლევენ. ხოლო თუ შეგატყვევს, რომ არც ეს ფასი ვაწყობთ. თანახმანი არიან 2 დოლარად მოგვცენ, ოღონდ იყიდე, როგორმე იყიდე!

შუღველებმა მაინც არ ჩანან, და ვეღალტრიონ ვტყობს, რომ აქ თავი და თავი შეიღვეულებზე „ნადირობაა“. ამიტომ მოგსდევენ უკან. გვაჲრებიან და ისე გვექცვიან, რომ ძლიერი ნებსაუყოფი, ადამიანიც კი — გატყდე, უკანასკნელი გრომივი არ დატოვო უბეჭვი. ოღონდ ამ გამყიდველებს თუ ვადამყოფელებს, სწავლიანტებას ოუ ფალსიფიკატრებს თავი დააწყო.

ნეაპოლის მალახებშიც ვამყიდველებს ვეჲრებიან. დადებულ ფასს არაყინ აძლევს. მიიღველსა და ვამყიდველს შორის იმართება ხანგრძლივი

ვაჭრობა, ვიდრე არ მოიკიდებინა და არ შეითინ-
დებინა. მათ კონკრეტულად უწყვეტ გადავიდ-
ველები, რომლებიც მალაზიების წინ მიმოდინა
და უეცრედ გაიშალა მეშტარს საქონელს
აძალებენ. გამოიღველები ორჯერ მეტია. ხოლო
მედიდებები ორჯერ ნაკლები. გვიყვირს: ასე-
თი ვაჭრობის პირობებში რა ინახავს ამ მალაზი-
ებს? ერთადერთი ასანა იმაში ვიპოვეთ, რომ
მალაზიის პერსონალი ძალიან მყარია. საქმიად
მოზრდილ მალაზიაში სულ 2—3 კაცი მუშაობს,
2—3 კაცი ასრულებს ყველა საქმეს: მოლა-
რის მოვალეობასაც, აქ არც საქონლის გამეგ-
რანს და არც საქონელმუცოდნე, რაკ ასე მინი-
მალურა შტატი ჰყავს. ცხადია, მალაზიას ვსა-
ვალი მკარე აქვს და ამდენად მედიდებლთა სიმ-
ციროს მოვხედვადეა თავი გააქვს

ნეაპოლის ქუჩებში სიერნობამ დაეკარგა, რომ
ქალაქი ლამაზია. სამართის ნახი ბუნება
აქაურობას კიდევ უფრო ამშვენიერებს. ერთ-
ფეროვნებას ვერსად ვერ ივრძობთ. მთელი ქა-
ლაქი დღეს ისე გამოიყურება. თითქოს საგანგე-
ზოდ მოურთავთ. როგორც იესოდთა პატარაალი,
რომელსაც უამაზურ ტანსაცმელში გამოაწყო-
ბენ და ათასგვარ ქუჩულ-ქუჩულს ჩამოკიდებენ.
ხალხი ქრელია ეს და რას არ ნახავთ: მი-
დრულად და ღარიბულად ჩაქმულს. გამძარსა
და მშორს, გაბუნძილსა და დარდოშილს. იღუ-
მენის და მთხოვარს, წერტილქუსლებიან შვე-
ტრულულ შემდგარ გამბარ ქალებს. რომლებსაც
თანამედროვე პარიზული მოდა იტალიაში
გადმოტანიათ. ხორცილ მოვარტე მანდილოს-
ნებს, პორნოგრაფიების გამოკიდებებს. პრე-
ლატებს, ერთი სიტყვით. თანამედროვე
ბურჟუაზიული ქალაქის ვრსა და ბარს. მთელ
ამ ფონზე თვალში გვეკმათ აშკარა გარყვნილ-
და დლიდაც. ისეთი სურათები. როგორც სე-
რის ნავსადგურში მოსვლისთანავე ვიხილეთ და
პარიზში ჩვევის სახით წარმოგვიდგა. თუ დღით
ასეთი სურათებია, ადვილად მახვდებით,
რა იქნება ღამით. თუმცა აქ დღესა და ღამეს
შორის დიდი განსხვავება არ არსებობს.

სალამო 7 საათზე ნავსადგურში ვბრუნდებით.
გზაზე უამრავი მთხოვარი შეგვხვდა. ბევრი მთ-
განი საცოდავი სანახავი იყო. ნავსადგურიდან
უცხოეთის ორი გემი წასულა. მთელი დღის
დაღლილებს კაიორტა გეოზიოავს. მათ იტრო,
რომ სალამო მშვიდი. წყნარი და დამთბობე-
ლია. ზედა ძალიან აცრ. დილის 4 საათზე, უნ-
და აედგეთ, ეინადან 5 საათზე ნეაპოლის მა-
ტარებლით იტალიის ედქალაქ რომში მივემ-
გზავრებით.

ნეაპოლი, რომი, 20 ოქტომბერი

დილის სრულ 4 საათზე ვავიღვიფეთ და მგზავ-
რობისათვის საჭირო თადარიგს შევადგეთ
რამდენიმე წუთის შემდეგ გეშინებ ავიღეთ და
ჯერ კიდევ მიძინებულ ნეაპოლს ვაყურებ.
ქალაქში სიწყნარება ჩამოიწმინდა არ ისმის.
მხოლოდ ნავსადგურში ისევ ცხებრებული მე-

შაობაა, როგორც დღისით: მუშები ცუთან/რე-
ნიგზის ვაგონებს, ეხდებიან ტვირთებს, შაიკეთ
და მოაქეთ რალაც დიდი შეჭურჭლებს ნაჭურჭლებში.

ნავსადგურში ჩამომდგამი ქუჩისწინა/საქცი-
აღურად გამოყოფილი მატარებელი — „ნეაპო-
ლი-რომი“. გვითრებს, რომ ჩვენი ჯგუფი და-
იკავებს ამ მატარებელს მესამე ვაგონა.

გათონებას ჯერ კიდევ ბევრი უცლია. ბადრი
მთავრე დაუპირებლად მიძინებულ ქალაქს და თეთ-
რად ანათებს ისედაც თეთრი ღამით განათებულ
მიდამოს.

ჩვენ უავე გაღმოდვიართ გემიდან და მატა-
რებისადმი მივემართებით.

ათი წუთის დაღვიანებით, 5 საათსა და 10
წუთზე მატარებელი დაიძრა, გაიარა ელექტრო-
ნით განათებული ქუჩუიანი და ბინძერი გარე-
უბნები, მგარამ შალე ისევ გაიჩრდა ნავსადგუ-
რიდან იგი ქალაქის რკინიგზის სადგურში შე-
იღდა. თუმცა ერთქლმავალს შემადგენლობა
მხოლოდ სადგურამდე მოჰყავს, შემდეგ კი რო-
მისადენ ელმავალით წავალთ. ამ პროცედურას
საქმიად დიდი დრო დასჭირდა. მთელი ორმო-
ცი წუთი სადგურში ვიდგეთ და ვაგონის ფანჯ-
რიდან ვათვალიერებდით ნეაპოლის საქალაქო
რკინიგზის სადგურს.

ვაცუობთ, რიგრაი იწყება და გვიხარია, რომ,
თუ პერიდან პარიზამდე ორჯერვე ღამით ვიმგ-
ზავრეთ, აქ მაინც დღისით მოვეხილება სიარუ-
ლი და იტალიურ სოფლებს ვნახათ.

ჩვენი მატარებელი ჯერ ისევ დგას და სამუ-
ალებს გვეუბნება აქაურობას დაეკვირდეთ.

უხედავთ, რომ გორგოლაკებზე შედგმული კი-
ოსკები გაშლიებით ვაჭრობენ, განსაკუთრებით
ყავის გამოყიდვები. ყავა ვსანთლელი ქა-
ლალის ქიქებით იყიდება იმდენი კლიენტის
შეეს. რომ ერთ ჩვენს კოლეგას მადა აღუძრა,
მოითხოვა ჩვენებურია არაყის ჭქის ოდენა
ქურქლით ცხელი ყავა, ორი ყლუბით მიირთ-
ვა და ვთი ამ მირთმევას: იმდენი გადაახადეინეს,
რომ ამ თანხით რამდენიმე სუენის იყრიდა.
სხვა გზა არ იყო. ფული გადაიხდა. მგარამ ასეთ-
ი „ზარალის“ ნახვის შემდეგ ჩვენ ხტუმრობით
ვამბობდით. რომ თითქოს მთელი დღე მას ხასი-
თი არ გამოსწორებია. გაპურებდა, თუ რო-
გორ ვახერხებულ ვაჭრობაა ირველი, როგორ
აყურებენ ერთმანეთს, და, ალბათ, გული მოს-
დიოდა, რომ ამ მხვერპლთა შორის თვითონაც
იყო.

ირველიც კი ვაჭრობენ ყველაფრით: წიგნე-
ბით და უტრნალებით, რომლებიც ფერადი
ილუსტრაციებით არის სავსე. უდებს კი რა არა
აქვს მიხატული: შიშველი ქალებს პორტრეტე-
ბი, ზვეწნა-კოცნა, ათსვჯარო ფერის სპორტე-
ლი ტანსაცმელი, ჩაქმული და ჩაუქმელი,
ენების მომჭერელი სპეულები, ქსოვილებით და
უქსოვილოდ, ივილება ყველაფერი, რისი გა-
უიდეაც კი შეიძლება.

ნეაპოლის საქალაქო რკინიგზის სადგურიდან

6 საათსა და 15 წუთზე ვაევილით. მატარებელი ელშავის მიჰყავს, ჩქარა, მაგრამ ისე მაინც არა, როგორც პავრიდან პარზამდე.

უკვე სინათლია და მიღამოს კარგად ვაჩრევთ. რკინიგზის ორივე მხარეს უხედავთ ხეებზე გაკარულსა და გასულ ვაზებს. თვალგადავუვებითაც ადვილად შეამჩნევთ, რომ იტალიელი გლეხები მიწის ყოველ ნაჭერს მაქსიმალურად იყენებენ. ბევრგან ნაკლის ზეინები დგას. ძალიან ბევრი ბაღებია, გვერდით კი სიმინდის ყანები. სიმინდის ყვითელია, უკვე შემოსული, მაგრამ მოსავლის აღება უკლებლად ვერ არ დაუწყიათ. ყანები კარგად არის მოვლილი, ბევრია ნარკავი ლამაზი ხეები. ვზოები და ყანები ისეა მოვლილი, როგორც ბაღა-ბაღები. აღმათ, მიწის სიფირთვე აბრუნებს აჭარა გლეხებს ასე კარგად მოუაროს ისედაც მცირე ნაკვეთებს და იღონ მისგან რაც შეიძლება მეტი მოსავალი. პატარა-პატარა მიწის ნაჭრები ხალხებივით არის აკრებულული...

რომელდაც სადგურში შევდებით და მატარებელი გაჩერდა. სადგურს აწერია „ვეერსა“. პატარა სადგური ყოფილა, სხეულე სადგური, შესაძლოა აქ იმითმ ვაგვანარებს, რომ მობირდა-პირე მიმართულებით მომავალმა მატარებელმა დაგვაყავა?

არა. მატარებელი არ შევეხვედრია, და აერსა 2 წუთის შემდეგ დატოვეთ. ვზაზე ისეთივე სურათები იშლებოდა, როგორც ნეაპოლიდან აერსამდე. არაფერი განსაკუთრებული არ გვინახავს. ამიტომ მოუთქვინლად მოველით მეორე სადგურს ან პეიზაჟის შეცვლას.

მაღე ჩვენი მატარებელი ისევ სადგურს მიადგა, მაგრამ არ გაჩერებულა, მისი მეორე ვაგონება მხოლოდ მაშინ მოხდა, როცა ფორმისთან მიველით. ეს სადგურიც პატარაა, თუმცა აერსასაგან განსხვავებით ფორმამ იმით ვაგვანახარა, რომ მის შემდეგ მიდამომ ცოტა განსხვავებული იერი მიიღო. მარცხნივ ზღვა გამოჩნდა, შედარებით ახლო, ხოლო სადგურიდან ვასვლის შემდეგ გვირბაში შეველით. აქედან დაიწყო გვირბები, მოკლე და გრძელი, დიდი და პატარა.

მატარებელი ახლა უკვე მთებში მიიკლავება და შედობურად მიპობს სიერცეს. მარჯვნივ მიდამო ძალიან წაავას კახეთს და ჩვენც ვერთობით კახეთის სეროვარები. გლეხობით თვალეულად მუშაობენ, საშემოდგომოდ კავით ხნავენ და ხელით თესავენ. ტრაქტორი, პატარა ზომისა, მხოლოდ ორჯერ დაინახეთ. ეტყობა იტალიის სოფლის მეურნეობას ძალიან სუსტი მექანიზაცია აქვს. თითქოს სამაგიეროდ, მეტ ყურადღებას აქცევენ რწყვას როგორც არხებით, ისე რკინის მილებით. გლეხები მუშაობას იწყებენ ძალიან ადრე, ჭაფუნებამდე ან გამთენიისას. მოღებულნი არიან ბაღებსა და ყანებს, ვე-

ნახებსა და მანდარინებს. ყველგან, მოედ ვაზზე, ვახისა და მანდარინის კულტურა, ცხვებელო-გორც ნეაპოლში, აქაც კოავებენ და ვაგონებზე აკრულა.

შვეინერი მზიანი დღაა და ჩვენც ვერთობით ლამაზი ბუნების წიალით. იტალიის სამხრეთიდან მისი შუაველისაკენ თანდათან მიიწევთ. ყანებისა და ზვრების ჩრდილში შრომისაგან დაღლილი გლეხები პირველ შეცვენებას აწყობენ. ისინი საუზმობენ დილის 8 საათზე, მუშაობის დაწყებდან სამი საათის შემდეგ...

ისევე გამოჩნდა პატარა სადგური, რომელსაც ლატინა ეწოდება. ეს უკვე მესამე და უკანასკნელი გაჩერებაა ნეაპოლიდან რომამდე. 5-6 წუთის შემდეგ მატარებელი კვლავ დაიძრა და ჩვენ გვიტოვებს, მაღე რომში შევალთო. ყველას უხარია, რომ ასე დილა-ადრია რომში შევდებართ, შევეძლება ქალაქი ენახოთ დილიდან საღამომდე, მეტი ვიხილოთ და დავათვალიეროთ.

უკვე გამოჩნდა რომის სოფეტები და ჩვენი მატარებელი ქალაქის მისადგომებს მიუახლოვდა და დიწყო გაჩერებები, საკმაოდ გრძელი და ვრცელი.

პირველი ნაგებობა, რომელიც ვიხილეთ, ძველი ნანგრევები იყო, რომის ძველი კედლის ნანგრევები. მისი სხიით ძველმა რომმა შემოვანათა, რომმა, რომლის ისტორიიდანაც ასე ბევრი რამ ვესწავლია და ასევე ბევრი რამ გვსმენია.

რომის გაჩერებებმა წარსულის ანტურაჟში შეგვიყვანა, განსაკუთრებით ძველმა კედელმა, რომელიც ქალაქს სარტყელივით მკონდა შემოვლებული. როცა უფრო მიუახლოვდით, ჩვენ დაინახეთ რომის პირველი ქუჩა. იგი ძველ რომელ თაღში გამოდიოდა. დაინახეთ თანამედროვე ჩვეულებრივი ტრამვაი, ამ თაღში გამოშავალი, და ეს სურათი შერჩა მესსიერებს, როგორც ძველისა და ახლის სიმბოზის ცოცხალი ილუსტრაცია ვინ იცის, რომის რამდენ იმპერატორს სახეიმოდ გაუელია დიდი გამარჯვებების, შემდეგ ამ თაღში, ახლა კი იქ ტრამვაის ვაგონები დასრიალებენ და ქალაქის სხვა ტრანსპორტუ თავისუფლად მიმოიღის. იქვე ახლოს ძველი მრგვალი შენობის ნანგრევია, და ჩვენ ერთბაშად წარმოვივლდა თვალწინ ძველი და ახალი რომი, ერთმანეთზე ისე გადახლართული, როგორც ესტრეაში მოგებევა ხოლმე რომელშიც ხეს.

ჩვენ ვერ მოვასწარით უფრო დაწერილებით გვენას ყოველივე. შორიდან მაინც დავეითვალეებენმა რომის პანორამა. მატარებელი ვლვის სისწრაფით შეიჭრა ქალაქის სადგურში და, როცა გაჩერდა, ციფერბლატი დილის 9 საათს უჩვენებდა.

თბილისი 1500 წლისაა

მინილ ქვივიძე

თბილისის გახსენება

დილა აღრიან ვდგები
და თვალს მოვაველებ შორეთს:
სად გაპარულან მთები?
საოცარია სწორედ?

საით წასულან ნეტა
ჩემი ლამაზი მთები?
აყრილან ყველა ერთად,
ცას შეუხლიათ ფრთები...

მახათა აღარ მოჩანს,
ვერ ვხედავ მამადავითს,
არც შეენაბადას ცალი
ქუქუ გუმბათისთავით
არც ნარიყალას ქედი,
არც წყნეთის მწვანე გორა...
გამაგებინა ერთი:
სად გაქრა ასე უცებ
ის, მთების ზედახორა?

ირგვლივ—სახლები მხოლოდ
და ადამიანები...
ევწუხვარ... ბოლოს დაბოლოს
მომნატრებია მთები!
ამ უზარმაზარ სახლებს
რკინა-ბეტონის გულით
ერთნაირი აქეთ სახე
კარ-ფანჯრებდაღებული.
მთებო,
თბილისის მთებო,
საღლა მაქვს თქვენი შიში,
ვერ გაეუქელი, მთებო,
მე უთქვენობის შიშშილს, —
მომნატრებია ერბო
თქვენი ჯანის და ჯიშის...
როდემდე უნდა ვიყო
ამნაირ გასაჭირში!

თბილისური ბალადა

ათასხუთასი წელია
შენს ალაყაფთან ვდგავარ,
გაქვავებული ძელქვა ვარ,
თუ ნარიყალის ქვა ვარ?
ქარი მცემს. წვიმა მასველებს,
ვდგავარ დღისით და ღამით...

რაც უნდა მოხდეს, აქედან
ფებს არ მოვიცვლი წამით!
ფებს არ მოვიცვლი, არ წავალ,
ვერც მოვისვენებ ვერსად...
მოგვედები, აქვე დაერჩები
ჩანგზე დასამღერ ლექსად!

სიმღერა თბილისზე

მინდა გიმღერო ქება,
მინდა გიწოდო ჩემო,
ვერ დამავიწყეს წლებმა
შენი ჰაერის გემო.
შენი მთაწმინდის კალთა,

ქარი — კოჯრის და წყნეთის,
შენი კუკია, სადაც
დამრჩა საფლავი ღედის,
შენი ვაკე და ვერა,
მტკვარი — ქამარი ვიწრო

შენი მოსახლე ყველა,
ვისაც ღიმილით ვიცნობ...
ჩემო, საუნჯევე ფიქრთა,

შენზე სიმღერას ვბედავ,
შორს, გადახვეწილ შვილებთან
მოსიყვარულე დედაზე

მონა ნიჟნიანიძე

ყვავილების მიწა

ღილით კვირადღეობით,
როცა ქალაქს ღვიძიავს
აზრიალებს მთელ უბანს:
„ყვავილების მიწა!
ყვავილების მიწა!“

სურნელებით, ხალისით
აივსება ქალაქი,
როგორც ვეებერთელა
ყვავილების კალათი.

ბანზე გადმოდგებიან
ჩვენი ლამაზბანები,
ყვავილის ქოთნებივით
დამშვენდება ბანები.

პირველად ის გამოჩნდა
მზიარულად, მკვირცხლად
ყვავილების ქოთნები
მოუტანეს ვისაც
სიყვარულის სახსოვრად,
ერთგულების ფიცად.

ვაი, შე საცოდავო,
მაგ ყვირილზე ვიცან
ცოცხალი ხარ კიდევ,
შინდისელო ბიძავ?!
—

კაცო, სული მოითქვი,
შეისვენე ცოტა
ეკ, რად გაწევს კისერზე
ამოდენა ცოდვა.

ნეტა რა დააშავე,
რა გაქვს დანაშაული,
ამ სიცხეში აივნებს
ათასჯერ რომ ჩაუვლი.

მთელი დღე რომ გაპყვირი, —
„ყვავილების მიწა“,
ორთაქალას, მთაწმინდას
დიდუბეს თუ ისანს.

„ყვავილების მიწა,
ყვავილების მიწა!“

ნეტა არ გყავს პატრონი,
ან ცოლ-შვილი იმედად,
ამ თაკარა სიცხეში
ასე ვინ გაგიმეტა?

ეკ, საიდან სადამდის
წამოსულხარ ფეხითა,
იქნებ შვილიშვილისთვის
წულა გსურდა გეყიდა:

ბიჭი თავის ტოლებში
როგორ დაიკვებინდა!

ან რა ხეირს დაგაყრის
ერთი მუჟა მიწა,
მაგ ყვირილად არა ღირს,
ჩემს გოგონას ვფიცავ!

პირზე ხვითქი გადაგდის,
ყელში ჩაგდის წურწურით
აღბათ შენთვის უცხოა
ჩივილი და წუწუნი.

შენი ტანჯვაც ეგ არი,
შენი სიხარულიცა,
რა მამთმენი ვინმე ხარ,
ვახმე, შენი გულისა!

ო, ეგ ხვეწნა — ყვირილი
გულს მიღრღნის და მიწვავს

— მადლი ქენით, იყიდეთ
ყვავილების მიწა!

ზოგჯერ არ გაგიმართლებს,
გავარდება ჯანი,
ჩამოივლი შეათედ,
ვერ გაჰყიდო ჯამიც.

ბევრჯერ მიოცნებია
(ამისრულდეს, ნეტა)
დაგვხვედროდეს ქუჩაზე
და კეთილად შეთქვას:

— ძიაკაცო, რა მოგცე,
ძირს დაყარე ხელად
მაგ დასაწვავ ტომარში
რაც მიწაა ყველა!

იქნებ ფული გჰირდება,
პურიც გშია ეგება,
— არა შენ გაჰირებება
აქეთ არ გერეკება!

შრომა დაგეზარება
ამდენ ჯაფის ამტანსა?
ჭირნახული მიიღო
სხვაზე მეტი ათასად.

უქმად რა დაგაყენებს,
როცა უძლებ ამდენსა,
მეტს გაიჩენ ნამყენებს
მეტს დახნავ და დათესავ!

კაცო, რკინავ დუღაბო,
ალბათ შენც გაქვს მარანი
უვენახოდ, უბალოდ
დღეს არ ცხოვრობს არავინ.

ალბათ შენც გაქვს ფარეხი
მეხრეს თუ მენახირეს...
მა ასეთი მწარე ხმით
რა ეშმაკი გაყვირებს!

დედამბრები ოხრავენ:
— რა თავს იკლავს ნეტა...
ჩივის მეზობლის გოგო:
— რა თავი აქვს, დედა!..

მე კი მძიმე სასჯელად
მაგ კალათა მიწას

აკვიდებდი... დიდ ცოდვას
ჩაიდენდა ვინცა.

და თაკარა სიცხეში
განუწყვეტლად, ფიცხლად
ერბინა და ეყვირა:
„ყვავილების მიწა,
ყვავილების მიწა!“

ჩანს თბილისის სახეზე,
როგორც ძველი ნახმლევი
ყანწებივით ქუჩები
ქოთნებივით სახლები.

სადაც დიდი ქუჩაა,
დიდი შენობებია,
შენი მძლავრი ძაბილი
მათ ვერ შეომებია.

იქ არავის სჭირდება
იქ არავინ მიგიშვებს
პროსპექტებზე მაგ ყვირილს
ჩაგითვლიან სიგიყედ.

გაქრა ძველი თბილისი
თავის ციებ-ციხელებით,
თავის მაწვნის ქილებით,
სახედრებით,
ცხენებით.

ხვალ ცას შეეჭიდება
სართულებზე სართული,
შეფრინდება ჩიტებად
ჩუქურთმები ქართული,
მძიმე-მძიმე მტრეწები
ლერწებ ამოხლართული...
.....

მე კი როცა მოვეკვდები,
არ ვინაღვლო, ვფიცავ,
მოვიდოდე ოღონდაც
ყვავილების მიწად
და თბილისის ქუჩებში
დამატარონ მკვირცხლად
ლამაზებმა მიყიდონ
ყვავილების მიწა,
ყვავილების მიწა...

ღერო სელაგეიძე

თბილისის შესახებ

ზღაპარი

იყო და არა იყო რა შენი
ცხოვრების გზაზე ცხადიც, ზღაპარიც...
შენ ახლა ძველი ნანგრევები გშვენის,
შენი წარსულის თავშესაფარი.

ბევრი ქალაქი გაქრა ჟამთსვლით,
შენ ჟამთა ქარმა გაგაქრო განა, —
იწყქ მთაწმინდის გაშლილ კალთაში
და საქართველო გიმღერდა ნანას.

გქონდა და არა გქონდა რა მრავლად
დასაბამიდან ღვინიც, ჭირიცა,
ხმლით გადაჭრილ ცას გიგავდა მარად
კისარტყელათი გადაჭრილი ცა.

იყო და არა იყო რა... შენი
წარსული ყველა ამბავს უთვალავს.
მე ახლა შენი ზღაპარიც მშველის,
როს მივისვენებ მაგ შენ გულთანა.

იყავ და არა იყავრა, როცა
წინ დახედებოდი შლევგთა ურდოთა.
დედა შვილზე რო იტყოდა ლოცვას,
ლოცვა-კურთხევა შენი უნდოდა.

იყო და არა იყო რა... ჰერი,
მეზღაპრემ თავი ვით შეიკავოს...
პოეტი ახალ სიმღერას მღერის, —
ღვინი აქა და ჭირი იქაო.

ჩემს შესახებში

აქ ყველა ჩემი მეზობელია,
მერე რაა, რომ არ ვიცნობ ყველას.
ასე მგონია, ყველგან მელიან,
თუ ხიფათის დროს დამჭირდა შველა.

გამოვიშლებით დილა-ადრიან,
(იცით, არიან რარიგ კარგები?!)
შევეურთლებით პროსპექტს ჭადრიანს
და მერე ერთურთს დავეკარგებით.

აქ ყველა ჩემი ახლობელია,
შე მათთან ღამის თევაც მწყურია.
თბილისში ჭუნა სხვაც ხომ ბევრია,
ეს ჭუნა უფრო მშობლიურია.

საღამოს აღმართს კვლავ ამოყვებით,
მე სულ მგონია, რომ აქ მელიან...
თითქოს არიან ჩემი მოყვრები,
აქ ყველა ჩემი ახლობელია.

მ. დავითაშვილი

კ ა მ მ ა ნ ი

1

მთის უსიერის გადაღმა
დაისის შუქი ვალხვა.
ძლავს-ლა ელვარებს ხანდახან
ცხელი მდინარის ტალღა.
ზღვები ისევ აღივსნენ

სურნელებითა ცხოვლით.
დუმღილს მოუცავს თბილისი
ჭფარავს ნისლი და ბოლი.
ფრენენ მტანჯველთა სიზმრები,
ეძებენ ცოდვილ შვილებს.
მფარველი ანგელოსები
ჩასჩურჩულევენ ჩვილებს.

2

აქ ძველი ციხის მახლობლად
მწუხრით მოფენილ მთაზე,
გრილად აღმართულ ჩინარქვეშ
ვწევარ გაფენილ ხალზე-
ვწევარ მარტო და არ მესმის,
ნუთუ სიზმარში მხოლოდ,
შეხვედრა პირქვეშ ღამეში
შენ დამინიშნე ბოლოს.
და ამ იღუმალ წამებში,
თუმც ტრფობაში რომ გეშველის
შენ, მეგობარო, მხოლოდ შენ
გიხმობს ოცნება ჩემი.

3

ქვევით მზვერავეი სანთლები
მხოლოდ ხიდზე-ღა ჩანან.
სამრეკლოები მალღები
გუშაგებივით დგანან.
და ფრთხილზე ფრთხილი ნაბიჯით:
აბანოების მხრიდან
წყვილად ქართველი ქალები,
ძეწვეი უწყვეტი ვითარ,
ვითარ მცურავი ლანდები
ქუჩებს მისდევენ ობლად,
სახეს უფარავთ მანდილი,
არ იქნა შენი ცნობა.

4

და ბანი შენი სახლისა
ჩემთვის შორიდან ჩნდება
და კიბე შენი მერხევი
მდინარის ჩქერში კრთება.
ღამის მსუბუქი ნიავი
მტკერის სილურჯეში ცურავს
დგას შენი სახლი იავარ
ხშირი ფათალო ბურავს.
მოჩანს მაღალი საჩქემლი
აღვის რტოების იქით,
თუმც ვით ობოლი სანთელი
აღარ მინათებს იგი.

5

ვიცი და უაზრობაში
დაებეტება მზერა,
მოუთმენლობით ხანჯალი
ჩემს ქვეშ ხალიჩას სერავს.
ფუჭი დარდები მოდიან,
მძიმე გულს მაწვეს ლოდი.
აი, სიცივე ნოტიო
აღმოსავლეთით მოდის.
წითელი ფერი ატყვია
მწვერვალს ნისლეტში აკრილს
და ქარავენები აღრიან
თან მოპყვებიან ვაჭრებს.

6

სულო აღენთე, ამალღდი
განვედ, საჯაყო ცრემლომ
შენი შაებნელი ლალატი
გასაგებია, გველო.
გასაგებია, რად არი
წაქეზებული ასე,
გუშინ რად ქროდა თათარი
ქეაფენილიან გზაზე.
ფუჭი არ იყო თარეში
შენს ფანჯარასთან ვიცი,
ვიცი, რომ ზიბლავს მამაშენს
მისი სპარსული კვიცი.

7

შაშხანას ხელში ავიღებ,
გავალ კარიბჭის გარეთ,
უღაბურ კლდისკენ დაიხევე,
სად მოსახვევი არი.
დე შუადღემდე ველოდო
სამარეებთან ციალს,
შაშხანას სამლოცველოდან
გზას დაუფიზნებ მტერიანს.
გულო, შეჩერდი! რა მოგდის.
ქვაზე მივწვები ცერად.
ჩუ! რა ხმა ისმის, ვინ მოდის
შენ ხარ, წყეულო შენა?!

რსუსრ

ნიკოლოზ ხაზროშვილი

თ ბ ი ლ ი ს ი

ცხენს დასჭყვივლა ბუმბერაზმა —
სურდა ზეცა გადღეფინა,
შეწყდა რკინის პერანგი და
ციდან მიწას დაეფინა.

ძირს დაეშვა ლურჯი ზეცა,
ჩააშტერდა რკინის პერანგს
და ურიცხვი ვარსკვლავები
შიგ ჩაბატა ღვინისფერად...

მეთხუთმეტე ასეული
წელიწადი გაფრენილა,
რაც ის უცხო განძეული
მთაწმინდის წინ დაფენილა.

საკუთარი თვლით ნახო,
თუ ვსურს გმირმა გორგასალმა

რა ქონებაც დაგიტოვა,
რა სალამიც მოგასალმა, —

მამადავითს აღმართ-აღმართ
შეჰყე, როგორც აგრილდება,
და ქალაქი მილიონი
ლამპრით შენს წინ გაბრწყინდება.

ხარაჩოებს ცაში ჰკიდებს,
საუფლოში მზეს ეჭრება.
მისი აწმყო თვალწინ გვიდევს,
არც მყოფადი შეგვეშლება.

გამარჯვება, ცრემლით სველო,
და დღეს მაინც მხნე ჩაუქო,
შენ, სატახტოვ ძველისძველო,
შენ, სამხრეთის მზეკაბუჯო!

თარგმანი მურმან ლეზანიძისა

ნიკოლოზ ვინოკოვი

ქალაქი მტკვრის პირას

თბილისის ათას ხუთასი წელი შეუს-
რულდა. მსოფლიოს უძველეს ქალაქთა
შორის მას უკავია თავისი განსაკუთრე-
ბული ადგილი. მიუხედავად იმისა, რომ
იგი რუსეთის ჩრდილოეთით განლაგე-
ბულ ქალაქთაგან შორს მდებარეობს,
რუსეთში მას ძველთაგანვე იცნობდნენ.
მისმა დიდებამ ყველაზე უფრო შორე-
ული სამანებიც კი გადალახა. თუმცა
ჟამთა წყვედილში იკარგება მისი აღრინ-
დელი ცხოვრების წლები, მაინც იმთა-
ვითვე იბადება ქართველთა და რუსთა
ის მეგობრობა, რომელმაც თბილისი სა-
უკუნეების მანძილზე რუსი ადამიანის-

თვის ასე ძვირფასი და მახლობელი გახ-
ადა.

მე იმის გამო არაფერს ვამბობ, რომ
დაწყებული გასული საუკუნეიდან იზრ-
დება და მყარდება ჩვენი ხალხების ურ-
თიერთთაგება და ურთიერთმისწრაფება,
რომელიც შემდეგ გადაიზარდა მხურვა-
ლე მეგობრობასა და სიყვარულში. ახლა
არა მარტო რუსები, არამედ საბჭოთა
კავშირის ყველა ხალხი იცნობს თბი-
ლისს, როგორც ხალხთა მეგობრობის
ქალაქს. აქ ჩამოდიან ჩვეულებრივად და
იმსკვალეებიან ღრმა პატივისცემით პოე-
ტები უძღვნიან ლექსებს და სტუმრები

ყველა ქვეყნიდან მოისწრაფიან ამ სახელოვან ქალაქისაკენ, რათა დასტკბნენ მათი საოცარი სიმშვენიერით და გატარებულ დღეებზე მოგონებები თან გაიყოლონ სიცოცხლის საგზალად.

ბალღობაში რუსი მოწაფეები და მეც მათ შორის ვკითხულობდით ლერმონტოვის ლექსის მშვენიერ სტრიქონებს:

Уж за горой дремучею
Погас вечерний луч,
Едва струей гремучею
Сверкает жаркий ключ;

Сады благоуханием
Наполнились живым,
Тифлис объят молчанием,
В ушенье мгла и дым.

ვკითხულობდით „მოგზაურობას არზრუმში“ და ჩვენს ბავშვურ მეხსიერებაში იქედებოდა კონტურები ამ უცნობი, მაგრამ ძალიან ლამაზი ქალაქისა, რომელიც კაცმა სიცოცხლეში ერთხელ მაინც აუცილებლად უნდა ინახულოს.

პირველად თბილისი 1924 წელს ვნახე. მე წინდაწინვე ვიყავი შემზადებული ყოველგვარი ლიტერატურული აღწერილობებით და რაც მთავარია, ეს ქალაქი წინასწარვე მქონდა შეგვარძნობილი. ჩემთვის ყველაფერი ახალი იყო ამ ქალაქში, სადაც არ მყავდა არცერთი ნაცნობი, გარდა თავაზიანი ქართველებისა, რომლებიც ჩემთან ერთად მგზაურობდნენ ერთ ვაგონში. მე არ ვიცოდი მაშინ რა დაწერა გასული საუკუნის ორმოციანი წლების რუსმა პოეტმა ი. პოლონსკიმ, როდესაც მან პირველად ინახულა თბილისი. მას არ მოსწონებია «Серо-каменный город над Курой». დღისით, ხოლო იმავე საღამოს იმავე ქალაქს ისე მოუხებლავს, რომ თვალი ვერ მოუწყვეტია მისთვის.

მე ვერ ვიტყვი, რომ ქალაქი როდესაც ჩამოვედი, დღისით, არ მომეწონა, მაგრამ მე ჯერ კიდევ არ ვიყავი შესული მის რიტმში, მის ხმაურიან, ფერადოვან, შესანიშნავ ცხოვრებაში. პოლონსკი ერთში მართალი იყო, თბილისი საღამოს

მოს მოულოდნელად გადასხვავებოდა და მისით შეგველო დამტყვეურებდა. იმ დღიდან მოყოლებულმა მამა ჩემსთვის უცხო ქალაქში, რომლის ქრელი, ცოცხალი საღებავები რაღაც დიდი სიახლით, სირთულით და ამასთანავე თითქოს ჩემ მიერ დიდი ხნის წინათ შექმნილი განცდებით სუნთქავდა. იტყოდი: მე ოდესღაც უკვე ვიყავი აქ და ეს-ეს არის შემხვდება მეგობარი, რომელიც გამახსენებს ძველ შეხვედრებს.

მე ვნახე ისეთი თბილისი, რომელსაც აწ ველარ ნახავენ საქართველოში პირველად ჩამოსული ადამიანები. ის „მრავალაღენიანი“ ქალაქი, როგორც მას პოეტი უწოდებდა, ისევე არსებობდა მთელი თავისი ცხოვრებით და მე დავეხეტებოდი მის ვიწრო ჩრდილოვან ქუჩებში და ვხედავდი სურათებს, რომლებიც თითქოს სხვადასხვა დროის კუთვნილებას წარმოადგენდნენ. ხალიჩები პირდაპირ ქუჩაზე გაეშალათ, ხალიჩები ვკიდა ფარდულის კედლებზე და გადმოფენილი იყო შესასვლელის თავზეც. ხალიჩების ფარდულის ახლოს, მოედანზე, მიდიოდა რაჭველი მუშა, რომელსაც ზურგზე მოეკიდა ფქვილით გატენილი რვაფუთიანი ტომარა. მუშა გრძნობდა თავის ძალღონეს და იღიმებოდა, ხშირი ულუაში პეწიანად აეგრისა და თვალები ეშმაკურად უციმიციმებდა, თითქოს უნდოდა ეთქვა: ეს რა არის, შენ სხვა ნახეო!

მეორე ფარდულში ხანჯლებზე ვერცხლს ტვიფრავდნენ. ფაფახიანი ოჭრომჭედლები მთელი გულისყურით მუშაობდნენ და არავითარ ყურადღებას არ აქცევდნენ გამვლელებს. მე სიცოცხლეში პირველად ვნახე, როგორ აცხობდნენ შოთებს და როგორ აწყობდა ტაბლაზე მათ ხაბაზი და როგორ მოგზაურობდა ქუჩიდან ქუჩაზე, კარიდან კარამდე ეს აორთქლებული პურის გორა. თორინის გვერდით პირდაპირ ქვაზე იჯდა მეწაღე, ხოლო მის ზემოდ თეთრი ორთქლი ასდიოდა ვეებერთელა ქვაბებს. იხარებოდა ხარჩო, შთაგონებული მზარეული კოვზით ურევდა ქვაბს და გემოს

უსინჯავდა თავის საკვირველ კერძს ისე დაფიქრებული, რომ არ შეგეძლო არ დაინტერესებულიყავი და არ გეკითხა: ნეტავი რა საქმელი იქნება ახლა მზადო.

ხოლო რომელიღაც ღრმა სარდაფის წინ ისხდნენ დარბაისელი ქალბატონები და მათ გვერდით ეწყო ისეთი მოცულობის ტიკები, რომ თქვენ უნებლიედ გაოცება გიპყრობდათ. ამ დარბაისელ მოქალაქეებს ხელში ეკირათ პატარ-პატარა ღვინიანი ჭიქები. მაგრამ ისინი ერთი ამოსუნთქვით კი არ სცილდნენ ჭიქებს, ნელ-ნელა წრუბავდნენ, აქაშნიკებდნენ ახლად მოტანილ ღვინოს. მათი სახეები იდუმალებით იყო მოცული, ტუჩები მოკუმული ჰქონდათ, თვალები — მოჭუტული. ისინი ჩაძირულიყვნენ თავიანთ განცდებში და არ აწუხებდათ ხმაური ქალაქისა, რომლის ქუჩებზე ბანცალით მიდიოდნენ ჩიხვირ-ჩამოკიდებული აქლემები, ეყვანებს რომ მიაწკრიალებდნენ და მიარხევდნენ მსხვილი, მტვრიანი თოკებით შემოქერილ ვეება საცალოებს.

რომელი საუკუნეა ეს? აქლემებს ეხმიანებიან აბურძგული მოწითალო ფერის ვირები. მათ ყროყინს მუეძინის გოდება აზრობს. ეს ხმა ისმის ცისფერი მეჩეთის პატარა მინარეთიდან, რომელსაც მაღლიდან დასცქერის მეტეხის რუხი კედლები, ყველაზე მაღლა კი უღრუბლო, მოკრიალებული ლურჯი ცაა.

აგერ მოდის ჰაბუკი მხედარი, რომელიც შოთა რუსთაველსა ჰგავს. გვერდით ჩაუვლიან ისეთი ლამაზმანები, რომ იგი ძალაუუნებურად აჩერებს ცხენს და თავაზიანად ესალმება მათ. დარცხენილი თუ შემკრთალი ლამაზმანები პასუხს უბრუნებენ და იყარებიან მაღაზიის შესასვლელში, სადაც ბამბისა და მატყლის გორები მოჩანს, მათ ზემოთ კი ჭრელი ხურჯინები გადმოუქიდათ.

წვერგაფანჯული მენახშირეები ნახშირით ავსებენ ტომარებს, თხელი და ძლიერი თითებით თავზე აქსოვენ წნელის ბადეს. ნახშირი მყიფეა და ადვილად იმსხვრევა, ამიტომ ისინი ჩვეული სიფრთხილით ეპყრობიან საქონელს.

ასე მიდიხართ დუქნიდან დუქნამდე და ათასგვარი სურნელებს თვებრუნს გახვევთ. ხმები ერთმანეთში ირევა და ქოთქოთებს, როგორც ჩაი დიდ სამოვარში, ხალხი გეხვევათ და თქვენ უნებლიედ ხდებით ამ დაუსრულებელ სანახაობის ერთერთი მონაწილეთაგანი. ეს სანახაობა საღამომობითაც გრძელდება მაგრამ საღამოხანად მას ემატება უცხოელ მოციმიმე სინათლები, რომლებიც ათასნაირ ბოთლებზე ცისარტყელას შეიღვევ ფერით ირეკლებიან ტბილი-წყლებით მოვაჭრეთა დუქნებში.

პირდაპირ თქვენს თავთან ჰკილია აივნები. შუშბანდები თითქოს სახლებს მოხვევიან და გულში იხუტებენ. თქვენ განერიდებით ავლაბრისა და შაითანბაზრის ხმაურს და ვიწრო დაჩრდილულ ქუჩას დიდხანს მიჰყვებით. ჯერ ძველი შთაბეჭდილება არ გაგნელებიათ და თქვენს ყურადღებას ისევ ქალაქის ხმაური იპყრობს, ოღონდ ხმაური თუ ფუს-ფუსი არა ჰგავს წინანდელს, იგი იმ ქუჩისაა, რომელსაც ახლა რუსთაველის პროსპექტი ეწოდება.

აქ სხვა სამყარო ეიხილე მე, სხვა თბილისი. თუ ძველ შენობებსა და ძეგლებს კიდევ ეტყობოდით გარდასულ დროის ნიშანი, ამ უბანში მცხოვრებნი უკვე არა ჰგავდნენ იმათ, რომლებიც ავლაბრისა თუ შაითან-ბაზრის დუქნებში ვნახე.

მას შემდეგ გავიდა მრავალი წელი, მაინც კმაყოფილებით ვუბრუნდები მას, რადგან აღმოსავლურ კოლორიტით შეფერილი ბაზრების ჭრელი სურათებისა და განსაკუთრებული ყოფის მიღმა მე ვპოულობდი სხვა თბილისსაც, იმ ქალაქს, რომელსაც უდიდესი რუსი პოეტები სიყვარულს ეფიციებოდნენ, სადაც ისეთ ადამიანს, როგორც ლევ ტოლსტოი იყო, უნდოდა სიკვდილამდე ეცხოვრა, როგორც უბრალო სამოქალაქო სამსახურის მოხელეს. მას თბილისი მიაჩნდა ნამდვილ ცივილიზებულ ქალაქად, სადაც იყო დიდი, რჩეული საზოგადოება, სადაც არსებობდა რუსული თეატრი და იტალიური ოპერა. ეს თბი-

ღისი დასახლებული იყო პოეტებით, მხატვრებით, სწავლულებით, ხელოვნების მოყვარულებით.

გრიბოედოვისათვის ეს ქალაქი ისეთივე მახლობელი და მშობლიური იყო, როგორც მოსკოვი და პეტერბურგი. იგი ბევრს ფიქრობდა თბილისზე. მის განვიითარებასა და კეთილმოწყობაზე. მე დავდიოდი თბილისის ქუჩებში და ქალაქი ჩემ თვალწინ ივსებოდა საოცარი, ღრმა და მნიშვნელოვანი მოგონებებით. განა საოცარი არ არის ის, რომ ლევ ტოლსტოიმ აქ დაამთავრა თავისი პირველი დიდი ნაწარმოები „ბაქშეობა“, რომ გრიბოედოვი აქ წერდა თავის კომედიას „ვია ქუჩისაგან“. გორკიმ წრფელად სთქვა თბილისზე: „მე არასოდეს არ მავიწყდება, რომ სწორედ ამ ქალაქში გადავდგი პირველი გაუბედავი ნაბიჯი იმ გზაზე, რომელსაც უკვე ორმოცი წელია მივყვები. შესაძლოა, რომ სწორედ ამ ქვეყნის დიდებულმა ბუნებამ და ხალხის რომანტიკულმა სიფაქიზემ — ამ ორმა ძალამ — მაწაწალა ლიტერატორად მაქცია“.

გორკის პირველი მოთხრობა „მაკარ ჩუდრა“ თბილისში დაიწერა და დაიბეჭდა. საოცარი დამთხვევაა ისიც, რომ ამ დროს თავის არტიკულ ცხოვრებას თბილისში იწყებდა შესანიშნავი რუსი მომღერალი ფ. შალიაბინი. გვიან ის იგონებდა: „იმ დროს, როცა მე ვმუშაობდი ამიერკავკასიის რკინიგზის სამმართველოს საბუღალტრო ნაწილში, ალექსი მაქსიმეს ძე იმავე უწყების სახელოსნოში ზეინკლად და მხოზავად მუშაობდა“.

დავებეტებოდი თბილისის ქუჩებში და სულ იმაზე ვფიქრობდი, თუ რა დიდი და დაუცხრომელი მისწრაფება ჰქონდათ ერთმანეთის მიმართ გამოჩენილ რუს და ქართველ მოღვაწეებს. ამ მისწრაფებით, რომელმაც მოიკეა რუსული საზოგადოებრივობის მოწინავე წარმომადგენლები დაწყებული გრიბოედოვიდან, პუშკინიდან, ლერმონტოვიდან ბესტუჟევი-მარლინსკიდან, ოდოევსკიდან და კავკასიის მთებში, მზიურ „ჯარისკაცულ“ კატორ-

ღაში გადასახლებულ დეკაბრისტებიდან დაიწყო მყარი ურთიერთობა არწუჭის მოწინავე მოაზროვნეთა და ქართველ დემოკრატებსა და განმანათლებლებს შორის, რომლებიც საქართველოს აყვავებაზე ოცნებობდნენ.

თბილისი ინახავდა ამ ტრადიციებს და ახლაც ყველგან აღბეჭდილია კვალი ისტორიული შეხვედრებისა. იგი როგორც ცოცხალი მოგონება შემოინახა ხალხის მეხსიერებამ.

თბილისში ჩემი პირველი ჩამოსვლისთანავე გავიცანი ქართველი პოეტები და მწერლები. ეს ნაცნობობა მერამე გადაიზარდა დიდ, ძმურ სიყვარულში. მაშინ შევხვედი თბილისში სერგეი ესენინს, მან პატარა დუქანში სადაც ღვინის ჭიქები ელავდნენ და მოქეიფენი ხალხურ სიმღერებს მღეროდნენ, წამიკითხა ახლად დაწერილი ბალადა ოცდაექვსზე. ბუნებრივი იყო ისიც, რომ სერგეი ესენინმა იმ დღეებშივე თბილისში დაწერა ლექსი, რომლითაც გამოხატა თავისი გრძნობები და დამოკიდებულება ქართველი პოეტებისადმი:

Поэты Грузии!

Я никак не вспомнил вас.
Приятный вечер Вам,
Хороший, добрый час!

Товарищи по чувствам,

По перу,
Словесных рек кипение
И шорох,
Я вас люблю,
Как шумную Куру,
Люблю в пирах и в разговорах.

იმავე აგვისტოს დღეებში თბილისის ქუჩებში გაიარა ელადიმერ მიაიკოვსკიმ, როგორც ქართველმა მშობლიურ მიწაზე.

თბილისი პოეტთა ქალაქი იყო და ლექსები ჯღერდნენ პოეტური ღამეების მხურვალე სივრცეში გრძნობით გაბრუნებულს გეგონა, რომ თბილისში საუბარი შეიძლებოდა მხოლოდ ლექსებით ანდა რაღაც მაღალი პროზით. სიახლე გვათრობდა, ბევრი იყო ახალი თბილის-

ში. ბავშვებს წითელი ყელსახვევები უფრიალებდათ ყელზე. ფართოდ დააბიჯებდნენ ქუჩებში და ხმამალა ლაპარაკობდნენ კომკავშირელები, წითლად ელავდა ვარსკვლავი ტაძრის თავზე, შენობის კედლებზე გაკრული იყო პლაკატები და რევოლუციური ლოზუნგები.

თბილისი ინახავდა თავის ძველთაძველ ძეგლებს და სახელებს დიდებითა და ხალხის სიყვარულით ნასათუთებს. პოეტები წმინდა მთაზე ადიოდნენ და მთაწმინდის ხეთა ჩრდილებში ღრმად დაფიქრებული დასცქეროდნენ საფლავებს. და გვეჩვენებოდა, რომ ქართველი ხალხის დიდი მოზარენი ისევ ცოცხლობდნენ და ისევ ესაუბრებოდნენ თავიანთ ხალხს, იმით გახარებულნი რომ წარსულის ბოროტებას კეთილმან სძლია.

დღესაც ადით მთაწმინდაზე და გულთადად ესაუბრეთ ილია ქაეჭავაძეს, აკაკი წერეთელს, ნიკოლოზ ბარათაშვილს, გრ. ორბელიანს, ვეკუაფშაველას, გადაშლეთ მათი წიგნები და ისინი გაგესაუბრებიან ისევე მეგობრულად და ისეთივე გზნებით, რომ იტყვი ცოცხლები არიანო.

იმ თბილისმა, რომელმაც თავისი მრავალფეროვნებით, უშუალოებითა და წმინდა გულით, პირველსავე დღეს მომხიბლა, მხატვრული და ფილოსოფიური მოგონებების გვერდით, თავისი პოეტებისა და მხატვრების გვერდით, დამანახა სულ სხვა ქალაქი, რომელიც ყველას აოცებს თავისი ვაჟკაციური შემართებით.

მე ახლა ვლაპარაკობ თბილისზე — რევოლუციის ქალაქზე, გმირთა და მებრძოლთა ქალაქზე. რამდენი ადგილია თბილისში ისტორიულ წარსულთან რევოლუციურ ბრძოლებთან და დემონსტრაციებთან დაკავშირებული.

ნაბიჯ-ნაბიჯ თქვენ გაივლით გზას, რომელიც აღნიშნულია თბილისის რუკაზე და ბრწყინავს საქვეყნოდ ცნობილი სახელებით. ეს დიდებული სია ი. ბ. სტალინის სახელით იწყება. ა. წულუჯიძე, ს. ორჯონიკიძე, მ. კალინინი, ს. კიროვი ცხოვრობდნენ აქ, იბრძოდნენ

და შრომობდნენ, რევოლუციის გამარჯვებისათვის თავს არ ზღუდებდნენ.

ყველა, ვინც თბილისს დატოვა, გორც ადამიანი, რომელსაც უნდა ჩაწედეს ჩვენი დროის სიმართლეს და ოქტომბრის რევოლუციის მიერ წამოყენებულ მიზანს, თვალს გადაავლებს რევოლუციური თბილისის გმირულ გზას და იგრძნობს რა წვლილი გაუღია ამ ქალაქს იმისათვის, რაც საბჭოთა კავშირის მთელ სივრცეებზე შექმნილა, ვაიგებს მოსკოვის, კიევის, ლენინგრადის და სხვა ქალაქების ნათესაობას იმ ქალაქთან, რომელიც გაშენებულია მტკვრის ნაპირზე.

ამიტომ არ გაუკვირდება თბილისში ჩამოსულს თუ იგი რუსთაველის პროსპექტზე, იმელ-ის შენობის ფონტანზე საქართველოს ინდუსტრიის განვითარების სურათებს დაინახავს ქვაში გამოკვეთილს. ესაა დახვეწილი მოქანდაკის, შესანიშნავი ოსტატის თამარ აბაკელიას მიერ გამოკვეთილი მუშა-მეფოლადეები, მშენებლები, მეშახტეები, მანქანათმშენებლები, ელექტრო ტექნიკოსები. ესენი არიან შთამომავალი იმ პროლეტარებისა, რომლებიც თავს იყრიდნენ ღრმა-ღელეში პირველ მაისობაზე და აწყობდნენ პირველ გაფიცვებს თბილისის სახელოსნოებში.

ამ ადამიანებს — თბილისის ერთგულ მშრომლებს ახლა არაფერი აქვთ საერთო რევოლუციამდელ უფლებაყრილ ნუშებთან ისევე, როგორც დღევანდელ თბილისს არაფერი აქვს საერთო იმ უბილისთან, რომელიც მე ვნახე ამ ოცდაათი წლის წინათ.

შორს გადავიმულა მტკვრის ხეობაში თბილისი — მოწინავე ტექნიკის დიდოსტატთა მიერ აღორძინებული დიდი ქალაქი, რომელიც ახალი პარკებითა და ბაღებით, სანაპიროებით, დიდი ხიდეებით, ნათელი, ახალი სახლებითა და ქუჩებით არის დამშვენებული.

თბილისი ბუნებრივად მიჰყვება მტკვრის ხეობას, მისი ზრდა კანონზომიერია. ამ ზრდისას იგი ღამაზდება, ძველი მდიდრდება ახალი ფერადებით.

ვისაც დიდხნის წინათ უნახავს თბილისი და ხელმეორედ ჩამოდის ახლა, გაოცება და სიხარული იპყრობს, რადგან მას ხედება აყვავებული და გაზრდილი ქალაქი, უღამაზესი რესპუბლიკის ქემარტი დედაქალაქი.

თბილეს დღეებში აუცილებლად ბევრი რამ უნდა მოვიგონოთ უძველესი ქალაქის შორეული და ტრაგიკული წარსულიდან. ბევრი სურათი იმდენად ბნელი მოგვეჩვენება, რომ მარტო მისი გახსენებაც კი მტკივნეული იქნება, მაგრამ ეს მოგონებები დავუტოვოთ მუხეუმებს და ძველ მემარტოანებს, ხოლო ჩვენ თვალი გაუქუსწოროთ მომავალ დღეებს.

მეცნიერებისა და ტექნიკის უდიდესი განვითარების ეპოქაში, ბუნების

გარდაქმნის დიად ეპოქაში, თბილეს როგორც კულტურული ცენტრის, უფრო მეტი ბრწყინვალე მანდა აყვავება შეუძლია. მაგრამ მუცხადში როგორც არ უნდა შეიცვალოს მომავალი თბილისის სახე, მე დარწმუნებული ვარ, რომ იგი ყოველთვის შეინარჩუნებს იმ სულიერ სილამაზეს, იმ უშუალობას და სულიერ სიმდიდრეს, რომელიც ასე იზიდავდა გულსა და გონებას, ხელს უწყობდა ძმური ხალხობის მეგობრობას, ხელს უწყობდა აგრეთვე იმას, რომ თბილისი ჩვენი დიადი სამშობლოს ხალხთა მეგობრობის ქალაქად გადაქცეულიყო.

დიდება თბილისს — მშვიდობისა და შრომის ქალაქს, ჭარბველი და საბჭოთა ხალხების სიამაყეს!

ბაბო ხაჩაპურიანი

ქ დაე, რომელიც მღერის

აქ დაეობადე, პირველი ჩემი მოგონებებიც თბილისთანაა დაკავშირებული. თბილისი ჩემთვის მუდამ — ბავშვობის წლებშიც და ახლაც — იყო და არის ქალაქი, რომელიც მღერის. სამხრეთის ბუნების მდიდარი ნაირღერობა, მზისა და ვარსკვლავების ბრწყინვა-ელეარება, მდინარის დაუღეგარი ხმაური, ფოთლოთა სენთქვა-ჩურჩული — არ შეიძლება ყოველივე ეს არ აღიქვა, თუნდაც მუსიკოსი არ იყო. როგორც ნამდვილი მუსიკა, უხალო პარმონია — დიადი, მარადიული, მშვენიერი...

მაგრამ თბილისი მომღერალი ქალაქია ამ სიტყვის პირდაპირი მნიშვნელობითაც: მე ვამბობ — «თბილისი» და მესმის ათეული, ასეული მელოდია. მე მახსოვს, როგორ იოიძებოა სლაქი. ღია აიანები, თანარები და დარბები. თბილისელები უცხო რაზმი დანან, ღიღინებენ. ღია თანარებთან აღწევს

ჩემს ყურამდე ეს ნაირ-ნაირ ხმები — ხან ხალისიანი, მზიარული, გამომწვევი, ხან კი ნალელიანი და მელანქოლიური. ხოლო ქვევით, ქუჩების ვიწრო ფილაქნებზე, სადაც ეს-ესაა, გარიყრავთან ერთად, გამოჩნდნენ მემწვანილეები და მემაწვენები, ხილბოსტნეულისა და ათასი წვრილმანის გამყიდველნი, — იქ უკვე ჩქეფს სიცოცხლე, აღსავსე თავისებურ პანავთა უსასრულო ნაირღერობით:

— მა-წო-ნი! მა-წო-ნი! მა-წო-ნიიიი!

— ხერმა! ხერმა! ხუტუტრმააააა!!!

სხვადასხვა კილოზე, რიტმული მოქნილობით ინტონაციათა საოცარი სიტუვით, ყოველთვის არაჩვეულებრივი სიმწყობრით და, მე ვიტყვოდი, მუსიკალური ჩანაფიქრის სიტყვადით მღეროიან ისინი. მათი ხმა პირდაპირ გაუჯადოებთ. ამ «ღვრადი რეკლამის» მელოდიები მხოლოდ სმენაში კი არ ჩაგრჩებათ — ისა-

ნი სადაც სულის სიღრმეში აღწევენ და ცხოვრობენ იქ წლობით, მაშინაც კი, როდესაც შენ გგონია, რომ აღარ გახსოვს ისინი. და უეცრად ამოტივტივდებიან მესხიერებაში გატოცხლებული სიყრმის შთაბეჭდილებებთან ერთად, ფანტაზია კი მათ გარდაქმნის, გადაახალისებს, ხანდახან ისე, რომ ვერც კი იცნობ, მაგრამ ეს ხომ მაინც ისინი არიან, ის პანგები, ის მელოდიები, რომლებმაც ამაგერად პოვეს სამყოფი მუსიკოსის რომელიღაც ქმნილებაში. და რალა სათქმელია, რომ მუსიკოსიც უდიდესი მადლიერების გრძნობით არის შეპყრობილი თავისი ბავშვობის წლებისა და მშობლიური ქალაქის, მომღერალი ქალაქის, სანუკვარი თბილისის მიმართ!

რომელმა მათგანმა, რომელი მემწვანოლისა თუ მემწვანის ქუჩის „არამ“ მიკარნახა მე საფორტეპიანო კონცერტის მეორე ნაწილი? არ ვიცი. იქნებ ეს სულაც სხვა პანგი იყო ამავე ქუჩაში დაბადებული, მაგრამ მე ვიცი ავტორისეულ შეგრძნებათა უეჭველობით: ეს — ჩემი ქალაქის, მომღერალი თბილისის მუსიკაა, იმ შორეული სიყრმის ეამის პანგებია, როდესაც მე გაფიქრება და იცნებაც კი არ შემძლო მომავალი კომპოზიტორის ხედვარზე და იქნებ მხოლოდ უსაზნო გუმანითღა ვიქერდი, ერთხელ და სამუდამოდ, გარესამყაროს ზღაპრულ ბეგრავნებას.

ასეთივე შორეულია და ასეთივე ცხოველი ის შთაბეჭდილებანი, რომლებიც ჩემს ხსოვნაში თბილისის ბაზრებმა და აბანოებმა აღბეჭდეს. არა, ნურავის ნუ ჰგონია, რომ ისინი პროზაულნი არიან. ან, თუ გნებავთ, თვით ამ პროზაულობაში იყო იმდენი რამ მიმზიდველი, საინტერესო, ამაღლევებელი, რომ მე დღესაც კი ვიციანი გულისანდ, როდესაც ვივონებ ამა თუ იმ მხიარულ ქანრულ სცენას და შემომგზმის ის ეთივლ-ხივილი, წარმტაცი ანარეკლი იმ მჩქეფარე და ფერადოვანი, ხან სიცოცხლის ხალისით და ხან ფარული სევდით აღსავსე ცხოვრებისა.

სადარდებელიც ხომ საკმაოდ ჰქონდა ქართველ ხალხს...

თბილისის ბაზარი ფერები, რომლებიც დიდი ფლამანდელის ყალმის ღირსნი არიან! ხმაური, ღრიალცელი, შეძახილები. მოპატივება, პაექრობა, სიმღერები — გაავარავარებული ცის თაღის ქვეშ. ეს არ შეიძლება დაავიწყდეს. გავიდა წლები, ნეაპოლში მომიხდა ყოფნა და მე, ვიხელთე თუ არა დრო, ბაზრისაკენ გავეშურე. ლავარდოვან ლაგუნებსა და შეძლებულ ტურისტათთვის აღმართულ ოტელთაგან დაშორებით, იქ, სადაც არც ქლესა ვიდებსა და არც მგრძნობიარე ხმანარა მომღერლებს შეხედებით — გადაიშალა ჩემს თვალწინ ჩვეულებრივი და, ამავე დროს, ზღაპრულად ნაირსახოვანი ბაზარი, წყლის ორი წვეთით რომ წააგავდა იმას, რაც მე ბავშვობაში მენახა და გამეგონა: ნეაპოლი აქ სულ სხვა პანგებით ჟღერდა, უღარდელი სიცილი სიმწრისა და რისხვის შეძახილებში ირეოდა, ხალხი ფუტკარივით ირეოდა, ყველა მიმართულებით მიიწევდა და, ამავე დროს, თითქოს უხილავ ლობტარსაც ემორჩილებოდა. ყოველივე, რაც აქ ხდებოდა, ქეშმარიტად მუსიკალური და პლასტიკური იყო: სამხრეთის ბუნება ყველაფერში გამოკრთოდა, ხოლო ფერთა და ბეგრათა ჯადოქრული ხლართის მომხიბლავი სურათი თვალნათლივ მაგონებდა ჩემს ქალაქს—თბილისს—მომღერალ ქალაქს.

...გოგირდის წყლის ბუნებრივი დუღილი თბილისის აბანოებში; კლდეში გამოკვეთილი „ნომრები“; ოჭროსწვერა შეაბანოე, რომელიც თავის მუშტრებს საოცარი მოდულაციებით დახვავებული „არით“ იპატიებს; მამასთან ერთად აბანოში წასასვლელად სამზადისი — დინჯი, აუჩქარებელი, რიტუალივით ერთგვარი და ამიტომ განსაკუთრებულად მნიშვნელოვანი და მრავლისმეტყველი... თბილისელები მიდიოდნენ აბანოში ისე, როგორც ანტიკური სამყაროს მოქალაქენი: მოენახულებინათ ნაცნობნი, ემსჯელათ ქვეყნის ავკარ-

გზე, მიეღოთ ახალი შთაბეჭდილებანი, დღეთა და წელთა ტვირთისაგან განტვირთულიყვენ. ცხელი წყალი, აღმოსავლური მასაჟი, განზანვა და დაშოშმინება მშვიდობის სუფევა—ღიასაც რომ უბრუნებდნენ მოხუცებს ყრმობას, ხოლო ახალგაზრდებს კიდევ მეტ ხალისსა და ძალ-ღონეს ჰმატებდნენ. ნათქვამია, რომ „აბანოს დღე“ გამორიცხულია დღეთა სათვალავიდან: იგი ბედით ნაჩუქარია, კაცის სიცოცხლის დღემეტრია... სულ სხვა ხმაური, მორააკრავი, წვეთ-წვეთად მონაქური წყლის სულ სხვა, საგანგებო ჰანგები, მეგობართა დინჯი ბაასი; უცებ, ანაზღად მონახეთი მელოდია და ხმაშაღალი, გულიანი სიცილი... სიმღერის ქალაქი, სიხარულის ქალაქი...

და აი ნამდვილი მუსიკისაგან მიღებული პირველი შთაბეჭდილებანიც. მათაც აქ, თბილისში, ვეზიარე. მათ განათეს სიყრმე „აბესალომის“ მელოდიათა უქრობი შუქით. თეატრის კდემით, იქ ნაგემები აღფრთოვანებით. სცენის ჯადო, მსახიობთა მღერა-თამაში, ორკესტრის მძლავრი და უნახესი აქლერება, თვით შენობა და დარბაზი ოპერის თეატრისა გახდა იმ დღიდან ჩემთვის წმიდათა წმიდა, ქვეყნად ყველაფერზე უნეტარესი და სანუკვარი.

ფიქრობდი, ჩაივლიან წლები, მოხდებოდა ჩემს ცხოვრებაში ერთ-ერთი ყველაზე საგულისხმო და მნიშვნელოვანი ამბავი: მე მელირსება ბედნიერება „აბესალომისა და ეთერის“ შემოქმედის, ქართული კლასიკური ოპერის დიდი ფუძემდებლის ზაქარია ფალიაშვილის გაცნობისა. ეს ამბავი ჩემთვის ორგონის ნიშანდობლივი იყო: ფალიაშვილის წინაშე მე წარმადგინა დიდმა სომეხმა კომპოზიტორმა სპენდიაროვმა. ორი უნიჭიერესი ხალხის უნიჭიერესი შვილნი საოცარი გულთბილობით, ყურადღებითა და სინაზით ებყრობოდნენ ერთმანეთს. მათი ღრმა ინტერესი ერთერთისადმი და ძმური მეგობრობა — წარუშლელ, ძლიერ, მომხიბლავ და, მე ვიტყოდი, ვაჟკაცურ შთაბეჭდილებას

ტოვებდა. უდიდესი სიამოვნებით ვგონებ მე, აგრეთვე ჩემს მორჩეულ მშვევედრას გამოჩენილ ქართველ კომპოზიტორებთან — მელიტონ ბალანჩივაძესთან და დიმიტრი არაყიშვილთან.

ასეთი მუსიკალური — და არა მარტო მუსიკალური — კულტურის, საერთოდ, ბრწყინვალე კულტურის ქალაქს, რომელსაც გააჩნია ჩინებული ქართული და რუსული თეატრები, სადაც იმართებოდა პირველხარისხოვანი სიმფონიური კონცერტები, სადაც გამოდიოდა ყველა ცოტად თუ ბევრად გამოჩენილი მსახიობი, ქალაქს, რომელმაც მიიზიდა და გამოავლინა გორკისა და შალიაპინის გენია — ასეთ ქალაქს არ შეეძლო არ მოეხდინა უდიდესი ზეგავლენა ყოველი კაცის ესთეტიკურ შეხედულებათა და მისწრაფებათა ჩამოყალიბებაზე, თუკი ის აქ დაიბადა და გაიზარდა.

დიახ, თბილისმა ჩამოაყალიბა და განსაზღვრა ჩემი მისწრაფებანი, მან გამიზიარა მე ჩემი სიყრმის ყველაზე მკაფიო და ამაღლევებელი შთაბეჭდილებანი, მომანიჭა ყველაზე დიდი სიხარული. ეს იყო წარმტაცი განცდა თვით სილამაზისა: იყო ეს ქართული ოპერა-„რევიზორი“ რუსულ სცენაზე, დასავლეთის კომპოზიტორთა კლასიკური მუსიკა, თუ გარესამყაროს უშუალო შთაბეჭდილებანი — ქართული ექსპრესიის აღმოსავლურ სიდინჯესთან შეხამება, სკულპტურული სიმკაცრის ფერმწერლურ სიუხვესთან შერწყმა. ყველაფერს თავისი მადლი და ეშვი ჰქონდა ახალგაზრდა კაცის შეგრძნებისათვის, ყველაფერი მიბიძგებდა ჩემში იმ მთავარის, სანუკვარის გამომქლავებისაკენ, რასაც უნდა საბოლოოდ განესაზღვრა ჩემი ცხოვრება—მუსიკოსის ცხოვრება.

...დამყარდა საბჭოთა ხელისუფლება და მეც მომეცა შესაძლებლობა, მოსკოვში, კონსერვატორიაში წავსულიყავი. მას შემდეგ ყოველი შეხვედრა თბილისთან ახალ სიხარულს მანიჭებდა და გამოუთქმელად მადლევებდა. მიჩვენეთ კაცი, რომელიც გულგრილი დარ-

ჩება მშობლიურ ქალაქთან მიახლოებისას! მიჩვენეთ კაცი, რომელიც გულცივად აუვლის გვერდს ახალ ნაკეთებს დიდი ხნის ნაცნობი, მშობლიური, სიყრმიდანვე საყვარელი ქალაქის სახეზე! თუ კიდევაც ჩემი შეხვედრა თბილისთან საქმოდ ხშირი იყო — მე ვერ ვძღვებოდი მის იერში ცვლილებებისა და სიახლის აღმოჩენით. ახალი არქიტექტურის შენობები, განახლებული გარეუბნები, ქალაქის ცენტრს თვით დროის განუხრელი და მტკიცე ნაბიჯით რომ უახლოვდებოდნენ. ფართოდ გაშლილი, კრიალა და გამწვანებული ქუჩები, კიდევ უფრო გაზვიარებული ჩრდილოვანი ბაღები, თბილისის ზღვა — ახალგაზრდა და ნათელი, მოხუცი მთა, რომლის სიმაღლიდან დამეული ქალაქი განძეულით სავსე სივრცის მოგავონებს, ისე უხვად აღმოცენდა აქ ნათურები — შავ ხავერდზე მოფრქვეული აღმასებივით მოკიაფენი... ახალი რიტმი, ახალი მელოდიები, ახალი კულტურა...

და ამასთან—დიდი, აგრეთვე სავსებით ახალი, მუსიკალური კულტურა. რაშიდა მისი სიახლე?

ქართული მუსიკის ზოგიერთი ენარი, პირველ რიგში კი სიმფონიური მუსიკა საბჭოთა ხანაში დაიბადა და განმტკიცდა. საბჭოთა ხელისუფლებამ გამოზარდა და გამოაწრო იმდენი კომპოზიტორი, რომ მარტო მათი ნუსხაც კი (მათს მძლავრ ნიჭთან შეხამებით!) უძველი და ცხადი დასტურია ქართული ხალხის უდიდესი შემოქმედებითი პოტენციისა, ხალხის, რომელმაც ყველა თავისი ბუნებრივი მონაცემის ცხოვრების ყველა სფეროში თავისუფალი და განუსაზღვრელი გამოვლინებისა და განვითარების შესაძლებლობა მიიღო. რადგან ამჟამად მხატვრული შემოქმედების სფეროს ვეხებით, მეც მხოლოდ ერთი მაგალითით დავკმაყოფილდები.

ქართული ხელოვნებისა და ლიტერატურის დეკადებს მინდა შევეხო. პირველმა დეკადამ ბევრით განგვაკვიფრა:

შემოქმედების თვითმყოფადობით. რესტრუქციონით, მშვენიერი ტრადიციებით, ახლის ნერგებით. მეორე დეკადამ დეკადამ სახტად დაგვტოვა — პანრების ისეთი ნაირფერობა, ტალანტების ისეთი სიუხვე, არტისტულ, მუსიკალურ, მხატვრულ, მწერალურ ინდივიდუალობათა და კოლექტივთა ისეთი ამოუწურავი „არჩევანი“ შემოგვთავაზა. ძნელი იქნებოდა ამ სასწაულის რეალობის დაჯერება, იგი ჩვენს თვალწინ რომ არ მომხდარიყო!

დეკადის ცენტრი „ოტელო“ გახდა — ბალეტი, შექმნილი ვახტანგ ქაბუჯიანის, ალიკო მაჭავარიანის, სოლოკო ვირსალაძის დიდი ნიჭით. ქაბუჯიანის დაუღალავემ ენერგიამ, უმრეტმა მხატვრულმა ფანტაზიამ და უზადო გემოვნებამ ხომ უკანასკნელი ოცი წლის მანძილზე შექმნა საქართველოში დიდებული კლასიკური ეროვნული ბალეტი; ისეთი ოსტატები, ქართული ბალეტის მშვენიება, როგორც ვერა წიგნაძე და ზურაბ კიკალაძე იყვნენ. — განა საჭიროა ამაზე დიდი დადასტურება ქართული მხატვრული შემოქმედების საოცარი აღმავლობისა!

მხატვრული შემოქმედების აღმავლობაზე თუ ვილაპარაკებთ, კვლავ მუსიკას დაუბრუნდები.

ჩვენს დროში, ჩემს თვალწინ ქართული მუსიკა ნაირფერ თაიგულივით აყვავდა და ისეთი ნაყოფიც გამოიღო, რომელზედაც ჩვენ ოცნებაც კი არ შეგვეძლო. მე ზემოთ ვახსენე სიმფონიური მუსიკა. რევოლუციამდე ხომ იგი თითქმის არც არსებობდა. ახლა კი ის არა მარტო იშვა და განმტკიცდა, არამედ სავსებით დამოუკიდებელ და მძლავრ ძალად გამოგვეცხადა. ძნელია ზედმეტად შეაფასო ქართული მუსიკის წვლილი საბჭოთა და მამასადამე, მსოფლიო მუსიკალური კულტურის საგანძურში. ახლა უკვე უფროსი თაობის კომპოზიტორების — ანდრია ბალანჩივაძის, შალვა შამელიძის, იონა ტუსკიას, ვიორჯი კილაძის, ალექსანდრე ბუკიას, საშუალო და ახალგაზრდა თაო-

ბის კომპოზიტორების — ოთარ თავ-
თაქიშვილის, ალექსი მაჭავარიანის, არ-
ჩილ ჩიმაკაძის, რევაზ ლალიძის, სულ-
ხან ცინცაძის, ოთარ გორდელის და სხვა-
თა სახით — ქართულ საბჭოთა მუსიკა-
ლურ ხელოვნებას გააჩინა მძლავრი და
ნიჭიერი რაზმი, გასული მსოფლიო მუ-
სიკალური კულტურის ასპარეზზე.

ეს რაზმი ძლიერია თავისი ინდივი-
დუალობებით, ყოველ მათგანზე შეი-
ძლება ბევრი რამ ითქვას. მაგრამ მე
ზომ გამოკვლევას ან თუნდაც სტატიას
არ ვწერ ქართველ კომპოზიტორთა შე-

სახებ. მე მხოლოდ მინდა ვთქვა, რომ
ბედნიერი ვარ ასეთი ქალაქის დაბადე-
ბის დღეს, როდესაც მას, ანუ იმ ათას-
ხუთასწლოვანი — ასაკი შეუსრულდა,
გავისხენო თუ რამდენი სიკეთე, სიხა-
რული და სილამაზის განცდა მომანიჭა
მე (და არა მარტო მე — მთელს ჩვენს
ქვეყანას, მთელს მსოფლიოს) ჩემმა ქა-
ლაქმა, მომღერალმა ქალაქმა, ჩემმა
თბილისმა...

მე ვაძაყობ იმით, რომ ასეთ დღეს
მაქვს შესაძლებლობა გადავცე მას ჩე-
მი მოკითხვა და დღევრძელობა.

ღვწიანი

ჩვენი საერთო სიხარული და სიამაყე

თბილისი — მსოფლიოს ერთ-ერთი
ულამაზესი ქალაქი ათასხუთასი წლისაა.
ადამიანის გონებას ძალა არ შესწევს
მისწვდეს იმას, რაც სამყარომ თხუთმე-
ტი საუკუნის განმავლობაში გადაიტა-
ნა — სიკვდილი და სამეფოთა ნგრევა,
ომები, რევოლუციები, განსაცვიფრებე-
ლი აღმოჩენები, ლიტერატურის, კულ-
ტურის, და მეცნიერების დიდი მიღწე-
ვები. და მთელი ამ თხუთმეტი საუკუნის
განმავლობაში მამადავითის მთასთან არ-
სებობდა ქალაქი თბილისი — საქართვე-
ლოს გული. აქ ქალაქის მკვიდრნი შრო-
მობდნენ, ქმნიდნენ სიმღერებს, იარა-
ღით ხელში იბრძოდნენ და მტრის
ურდოებისაგან იცავდნენ თავიანთ კე-
რას, თავიანთ თავისუფლებას...

მე, უფროსი თაობის ადამიანს, მინდა
ვილაპარაკო მხოლოდ იმაზე, რაც მე
მინახავს, რისი მოწმეც ვყოფილვარ
უძველეს ქალაქ თბილისში. ამ ქალაქში
ჩემი ახალგაზრდობის დღეები გამიტა-
რებია. ეს იყო ჩვენი საუკუნის დასა-
წყისში, როდესაც იწურებოდა პირვე-
ლი ათწლეული. მე ვტკბებოდი ქალაქის
სანახებით დავითის მთიდან, ვეხეტებო-

დი ძველი თბილისის ქუჩებში, დიდხანს
ვიდექი ზიღზე, დავცქეროდი მტკვარს
და ვფიქრობდი იმაზე, რომ წარსულ სა-
უკუნეში აქ უვლიათ პუშკინს, ლერმონ-
ტოვს, ლევ ტოლსტოის...

თბილისელები პუშკინს, ლერმონ-
ტოვს, ლევ ტოლსტოის თავიანთ თანა-
მემამულეებად თვლიდნენ და მათი
ხსოვნა ცოცხლობდა და დღესაც ცოცხ-
ლობს ამ ქალაქში.

არასოდეს დამავიწყდება ის დღე, რო-
დესაც თბილისში დიდი მწერლის, ლევ
ტოლსტოის გარდაცვალების ცნობამ
მოაღწია.

ეს იყო თეატრში — არ მახსოვს რა
პიესა მიდიოდა, ჩვეულებრივ დილის
წარმოდგენაზე თეატრში ბევრ ახალგაზ-
რლობას მოეყარა თავი და უცბად სცე-
ნაზე გრიმიან მსახიობებს შორის გამოჩ-
ნდა გაფითრებული, რაღაცით ძლიერ
აღელვებული ადამიანი, მსახიობები გაი-
რინდნენ, რეპლიკა ტუჩებზე შეეყინათ.

კაცი მოადგა რამზას და მართოლვარე
ხმით თქვა: —

— ლევ ტოლსტოი... გარდაიცვალა.

სამარისებური სიჩუმე სუფევდა და და უცებ დარბაზი ჩუმად აშრიალდა, რაც შემდეგ ქვითინსა და ყრუ, ნაღვლიან კენესაში გადაიზარდა.

მთელი რუსეთი დასტიროდა დიდ მწერალს, მაგრამ მე მგონი არსად არ იყო ისეთი საყოველთაო მწუხარება, როგორც საქარველოში, თბილისში, რადგანაც ტოლსტოი აქ იყო მშობლიური, ახლობელი ყველა განათლებული ადამიანისათვის.

და იმ მწუხარე დღეს მე განსაკუთრებული სიძლიერით შევიგრძენი რუსული და ქართული კულტურის ძმური სიახლოვე.

დადგა 1911 წელი. მიდიოდნენ დღეები, მე კვლავ თბილისში ვცხოვრობდი. სულ უფრო და უფრო ვეცნობოდი ქალაქს, მის ადამიანებს. მე მყავდნენ მეგობრები, ახალგაზრდა ამხანაგები, მე შევიგნე, რომ ნამდვილი წმინდა თბილისი — ეს არაა მუნდირში გამოწყობილი ბატონები, რომლებიც ოპერის თეატრში მეფის ნაცვლის ლოკაში გამოჩნდებოდნენ, ანდა მდიდარი ეპურები მარგალიტებითა და ბრილიანტებით მოოქვილი ქალბატონებითურთ.

მე ვიცნობდი მეორე თბილისს, მამაცი და ფიცები ახალგაზრდების ქალაქს. მათ

არ უღალატეს რევოლუციას შავი რეაქციის წლებში და ვინ იცის, რა შედეგმა ახალგაზრდა და მამაცმა მეომარმა თავიანთი სამარე შორეულ ციმბირში პოვა.

ეს ადამიანები იყვნენ ჰემშირები შეილები თავიანთი ხალხისა, ისინი იყვნენ ნამდვილი შეილები თავიანთი ამაცი და მშვენიერი ქალაქისა.

მას შემდეგ ნახევარმა საუკუნემ განვლო. ცხოვრება ისე მოეწყო, რომ მე მომიხდა გავყრობა მშვენიერ ქალაქს, მაგრამ ეს ჩემი ახალგაზრდობის ქალაქია და მისი დავიწყება ისევე შეუძლებელია, როგორადაც შეუძლებელია ახალგაზრდობის დავიწყება.

და, აი საქართველოს დედაქალაქი, თბილისი, ათასხუთასი წლისაა, მაგრამ ფიქრობ მასზე და ხედავ მის ქუჩებს ავსებულს ცოცხალი, მხიარული საზეიმო ხალხთა კრებულებით, ხედავ მის მოედნებს დროშებით მორთულს, საზეიმო ილუმინაციებით გაცისკროვნებულს. არა, ეს არაა ძველი თმაქალარა მოხუცი, ესაა მუდამ ახალგაზრდა, ლამაზი და ახოვანი ქაბუცი, რომელიც განსახიერებაა თავის მუდამ ახალგაზრდა ნიჭით მომადლებული ხალხისა — ესაა ჩვენი საერთო, სახალხო დიდება, სიხარული და სიამაყე.

მოსკოვი, 29 აგვისტო 1958 წ.

3. პეისოვი

მომონებები თბილისზე

1937 წლის დასასრულია, შოთა რუსთაველის პოემის „ვეფხისტყაოსნის“ შექმნის შეიდას ორმოცდაათი წლისთავი. თბილისში მწერალთა კავშირის დიდი საზეიმო პლენუმი, მიძღვნილი ამ ღირსშესანიშნავი თარიღისადმი. პლენუმზე მოსკოვიდან მიემგზავრება დელეგაცია, რომლის შემადგენლობაში ვარ მეც. ჩემს მეგობარ ქართველ მწერლებსა და პოეტებს პირველად შეხვ-

დი მათი მშობლიური ქალაქის ფონზე. საქართველოს დედაქალაქისა და მის ხალხთან პირველი შეხვედრის შთაბეჭდილება ისე ცოცხლად ჩამრჩა მესხიერებაში, თითქოს ეს ერთადერთი შეხვედრა ყოფილიყო. ამას — ვარდა, შემდეგ თბილისში არა ერთხელ ვყოფილვარ, დიდხანს ვცხოვრობდი ამ ქალაქში, ვმუშაობდი არქივებში და, საქართველოს კულტურის მშვენიერებით.

დატყვევებული. ეცდილობდი შემესწავლა რუსთაველისა და სტალინის ქვეყნის ენა. პოეტმა იოსებ გრიშაშვილმა, რომელთანაც მომიხდა სტუმრად ყოფნა, მის ცნობილ ხარფუხის ბიბლიოთეკაში, მაჩუქა იშვიათი თვითმასწავლებელი ქართული ენისა. ამ წიგნს ეინახავ მასპინძლის თავაზიანობისა და უსაზღვროების შეცნობისადმი ჩემი გულწრფელი მისწრაფების სახსოვრად.

მოსკოვის დელეგაციაში ბევრი საინტერესო აღმოჩანი იყო, რომლებთან მჭიდრო კავშირში მე გაეატარე თბილისის პლენუმის მთელი დღეები, მათ ვუზიარებდი საქართველოში შეხვედრის შთაბეჭდილებებს. მახსოვს სასტუმრო „ორიანტი“, სადაც ცხოვრობდნენ პლენუმის დელეგატები, ახალგაზრდა აღტაცებული სახე თავმდაბალი ალექსანდრე მალიშვინისა, მას თან ახლდა მეუღლე მარია პავლოვნა. მახსოვს ჩამოსულ მწერალთა გამოსვლა თეატრში, როდესაც პრეზიდენტში გამოაცხადეს დემიან ბედნის სიტყვა, თუ როგორ ახმაურდნენ გვერდზე მჯდომი მშვენიერი თბილისელი მოსწავლე ვაგონები, აქამდე ისინი ხომ მხოლოდ სახელმძღვანელოებიდან იცნობდნენ დემიან ბედნის, მაშინ არაჩვეულებრივად მომხიბლა პროფესორ შალვა ნუცუბიძის მგზნებარე სიტყვამ. ორატორმა მალლა აღმართა გენიალური „ვეფხისტყაოსანი“, როგორც ჩირაღდანი ისტორიის წყვედიდში, და კიდევ მახსოვს ერთი სიტყვა, რომელმაც ყველა განაცვიფრა, ეს იყო სიტყვა ნიკოლოზ ტიხონოვისა— პოემა პოემის შესახებ. და მახსოვს სტრიქონები, პოემის სტროფები ერწყმოდა სახეს ქალაქისას, რომელსაც თითქოს მამადავითის მთას ცისკენ აეტყორცნა. მახსოვს და არასოდეს დამავიწყდება არწივი, რომელიც მიაცილებდა ჩვენს საეციალურ შატარებელს თბილისიდან-გორამდე, სადაც პლენუმის მონაწილეები მივიდოდით ი. ბ. სტალინის სახლში. მე და ა. ს. მაკარენკო ვიდექით ვაკონის ფანჯარასთან და თვალს ვადევნებდით ამ ფრინველის შეუპოვარ ფრე-

ნას. ანტონ სემიონოვიჩმა მითხრა: — ხომ გესმით, რამდენად ზუსტხარავიყოფილა სტალინისათვის, ^{სტალინისათვის} რომ ეწოდებინა „ჩვენი პარტიის მთის არწივი“...

შთაბეჭდილებები მოედინებოდნენ ყოველი მხრიდან. ჩვენ პირველად მოვისმინეთ მაშინ „სულიკოს“ მელოდია და აკაკი წერეთლის მომაჯადოებელი სიტყვები, ცუდი სმენის გამო, რომელზედაც მიღებულია ასეთი გამოთქმა — დათქმა ყურზე ფეხი დააბიჯაო, ცუდ დღეში ვიყავი. ვაიძულებდი ამხანაგებს, გაემეორებინათ სიმღერა, რომელიც მომწონდა. „სამად გამოილა ის ერთი, ვარსკვლავად, ჩიტად, ვარდალო“...

ამას იმიტომ ვწერ, რომ დავადასტურო უბრალო და მნიშვნელოვანი ქეშმარიტება: ქართული პოეზია, „სულიკო“, და აკაკი წერეთლის ლექსი „განთიადი“ მე აღვიქვი მთელი სულითა და გულით ნამდვილი, ცოცხალი საქართველოს მეშვეობით, რადგან ვიყავი იმ ქვეყანაში, რომელმაც წარმოშვა პოეტი, პოეტი, რომელიც მთაწმინდასთან ერთად ჩაფიქრებულიყო:

„მგოსანი გრძნობამორევეთ
თვალს ავლუხს არეშარესა
და გულის-ასუხს ნარანარად
უმღერის ტურფა მხარესა.

ცა-ფირუზ, ხმელეთ-ზურმუხტო,
ჩემო სამშობლო მხარეო,
სნეული დაებრუნებულვარ,
მეურნალად შემეყარეო!...“ —

ამ სტრიქონების ხმას აყოლილი, მათში გამოხატული სანუკვარი გრძნობებით დატყვევებული, მე ავდიოდი მთაწმინდაზე. იმ დღეებში ფუნქცილიორი რატომღაც არ მუშაობდა. მიხვეულ მოხვეული გზით ნელ-ნელა ავდიოდით, ხშირად ვერადებოდით. „თვალს ვავლებდი არეშარეს“ და მე შემეძლო შემეგრძნო ქალაქი, რომელიც ჩემს თვალწინ იშლებოდა... დიდხანს ვერ მოეციოლდი ალექსანდრე გრიბოედოვისა და ნინო გრიბოედოვას საფლავს. როგორც ლექსს, ისე ვიმეორებდი წარწერას:

Ум и дела твои бессмертны в памяти русской, для чего же пережила тебя любовь моя, — ვიმეორებდი და მაგონებოდა, რომ ეს სიტყვები ეკუთვნოდა პოეტ ალექსანდრე ჭავჭავაძის ასულს.

ყოველთვის მალეღებდა ილია ჭავჭავაძის „ქართვის დედის“ სიტყვები:

მოვიცლათ წარსულ დროებზე დარდი,
ჩვენ უნდა ვსდიოთ ეხლა სხვა ვარსკვლავს,
ჩვენ უნდა ჩვენი ვშვათ მყოობადი
ჩვენ უნდა მოვეყო მომავალი ხალხს.

წლები გავიდა, და ჩვენ მივყვებით ერთ ვარსკვლავს, ერთად ვჰქედავთ მთელი ხალხების ბედ-იღბალს: „მნათობი სხივებს მალლით ჰფენს, თავდადებულის საფლავსა...“

ჯერ კიდევ მოსკოვში სერგეი ტრეტიაკოვის ოჯახში გავიცანი ნატო ვაჩნაძე და აი მე ვესტუმრე მის ოჯახს თბილისში. მე ყოველთვის აღტაცებული ვიყავი ნატოთი, როგორც ყველა, არა მხოლოდ მისი მსახიობური სილამაზით და ქალობით, არამედ მისი მომხიბლავი ჰქუა-გონებით. იგი მოხერხებულად მეთათურობდა თავის სამ მოზრდილ ვაჟიშვილს, რაც ჩემთვის მოულოდნელი იყო. მის ოჯახში შეხვედი მეგობრების ვიწრო წრეს ფატი თვალთვაქს, ბესო ჟღენტს, გიორგი ლეონიძეს, გათენებამდე ვსაუბრობდით ხელოვნებაზე. ნატო ვაჩნაძე ეკუთვნის იმ ქალთა რიცხვს, რომელთაც საბჭოთა ხელისუფლებამ მისცა „ნებისყოფა ნიჭის გამომდევანებისა“. ამასი ხედავდა ტალანტის გამარჯვების პირობებს ჩვენი კინორეჟისორი ვსევოლოდ პუდოვკინი. ერთი ჰქუა კარგია, თრი—უეტესი. ქალი დაეწია მამაკაცს, რომელსაც იგი ისტორიულად ჩამორჩა, ხდება მისი თანატოლი, მაგრამ იგი უსწრებს კიდევაც მამაკაცს, რადგან, ხდება რა თანასწორი, ქალი ამასთან ერთად ინარჩუნებს მას, რაც მამაკაცებს არ გააჩნიათ და რასიც ვერ დაეწევიან ქალს — ქალის ჰქუას. აი ასეთი იყო ნატო ვაჩნაძე. მე ვლაპარაკობ არა ქალზე, არამედ ხალხზე, ნატო ვაჩნაძეც ხომ იყო

ერთ-ერთი ღირსშესანიშნოება თბილისისა — ასე უწოდებდნენ მას, ასე ექცეოდნენ მას.

მე ვაფასებ მის მოგონებებს მაიაკოვსკიზე, მასში მთლიანად გამომქდავდა თრი ნიჭი, რომელზედაც რუსული ანდაზა ამბობს, რომ ასე სჯობსო. როგორც კი ჩამოვედი თბილისში, რასაკვირველია, პირველ დღეებშივე გავემზავრე ქუთაისს, რათა მენახა ქალაქი და იმ გიმნაზიის შენობა, სადაც ვლადიმერ მაიაკოვსკი სწავლობდა, და მენახა ის მამაბაბური ჭადარი, ექვსი კაცი რომ ხელს ვერ შემოაწედნენ დარომლის ძირშიაც მართლმსაჯულებას ეწეოდა იმერეთის მეფე სოლომონი, ჩვენი საუკუნის დასაწყისში კი დარბოდა პატარა ქუთაისელი გიმნაზისტი — მომავალი პოეტი. თბილისში დაბრუნებისას გავიცანი მაიაკოვსკის მრავალი თანატოლი. და მისი მასწავლებელი, ვიყავი მათ ოჯახებში, სადაც ვხვდებოდი ისეთ მეგობრულ, გულუხვ და სასიხარულო მასპინძლობას, რომელიც ყოველთვის ელის საქართველოს სტუმარს.

რუსთაველისადმი მიძღვნილი პლენუმში დეკემბერში მიმდინარეობდა. მოსკოვიდან ჭურჭიანი წამოვედი. ხოლო თბილისის სადგურზე შინ დაბრუნებისას, კოსტუმებით დავდიოდით. ამ მოგზაურობიდან ისეთი შთაბეჭდილება დამრჩა, თითქოს წელიწადის სხვადასხვა დროში ემოგზაურობდი — არნახული ზომისა და ფერის ახლად შემოსული ბოლოკი და კიტრები, თითქოს ილუსტრაცია იყო მაიაკოვსკის სიტყვებისა ამ ქვეყნიური სამოთხის — საქართველოს შესახებ.

უკან დაბრუნებისას აღმოვჩნდი დემიან ბედნის მეზობელ კუპეში. ჩვენ ერთმანეთს ვუზიარებდით თბილისში გატარებული დღეების შთაბეჭდილებებს, ვიგონებდით შეხვედრებსა და დაკვირვებებს. აღტაცებაში მომიყვინა უბრალო ხალხის გულითადობამ. ერთხელ მე, ალექსი ნოვიკოვ-პრიბოისთან და სხვა მოსკოველ ამხანაგებთან

ერთად, ჩავედი სარდაფში და დავიკავეთ მაგიდა. ჩვენს გვერდით თბილისელთა ერთი ჯგუფი მხიარულობდა. როგორც კი გაიგეს, რომ მეზობელ მაგიდაზე მოსკოველი მწერლები ვისხედით, რომლებიც შოთა რუსთაველის პლენუმზე ვიყავით ჩამოსულები, შემოგვთავაზეს მაგიდების შეერთება და დაიწყო ლხინი, ჩვენ ვივაჟაკეთ, არ შევიცხვინეთ თავი „რუსული მოლხენის“ მხრივ, მაგრამ აშკარად ჩამოუვარდებოდით რიგითი ქართველ მკითხველებს სადღეგრძელოების წარმოთქმაში. ისინი ძალზე კმაყოფილები იყვნენ, რომ მათს საზოგადოებაში იყო „ცუსიმას“ ცნობილი ავტორი ნოეიკოვ-პრიბოი და სულ მის სადღეგრძელოებს სვამდნენ. აღუქსეი სილიჩი ქართულ ეროვნულ საქმელებს და ღვინოს ხელს არ აკლებდა, მაგრამ თვითკრიტიკის გრძნობას მაინც არ კარგავდა მისი შექების გამო:

— იცით, რატომ მიყურებენ ქართველები ასე? — მიჩურჩულა თავისი ტამბოველი გამოთქმით, — შე ხომ მათთვის არა მხოლოდ „ცუსიმას“ ავტორი ვარ, მე ხომ ერთი იმთავიანი ვარ, რომელიც სასწაულით გადარჩა იამონელებთან უბედური ბრძოლების შემდეგ, იღრჩობოდა ცუსიმის სრუტეში და გამოცურა, ცოცხალი გადარჩა... აი, ისინი მთელი გულისყურით შესცქერიან არა მწერალს, არამედ სასწაულით გადარჩენილ კაცს. აი რითი ვარ მე ცნობილი...

ჩანდა, დემიანიც არ დაეტრეპებინათ უპატივეცემულოდ თბილისში ეგვიპცი-
ნოდა, რომ ისმენდა ზნეშს ნაგებობებს ნოეიკოვ-პრიბოის შესახებ და გამაგებინა, რომ მასაც კარგი დრო გაუტარებია ერთ წვეულებაზე. დაფინებით შეკითხებოდა, მე, რომელსაც ამდენი დამიწერია პოეზიის შესახებ, თუ რატომ არაფერს ვწერ მის შესახებ. მე ხუმრობა დავიწყე: დამნაშავე არა მხოლოდ მე. შენცა ხარ მეთქი. დავიხსოვე მისი ნაამბობი თუ როგორ სეირნობდა ვ. ი. ლენინთან ერთად კრემლის ეზოში, ართობდა მას ათასნაირი საინტერესო ამბით, სალალობო, სახუმარო ლექსებით. ლენინი ისვენებდა. იცინოდა. დემიანს შეხედურები ჰქონდა სტალინთანაც, რომელთანაც იგი საუბრობდა პროფესიული ხასიათის ლექსებზე — როგორც პოეტი პოეტთან.

ემგზავრობდით შობის დღეებში (ახალი სტილით). მეზობელ კუპეში ოღვა ივანოვანამ — ლ. ს. სობოლევის მეუღლემ — მოახერხა, ლამაზად მოერთო ნაძვისხე.

„აწმყო შობილი წარსულისაგან არის მშობელი მომავალისა“ — ეს სიტყვები წარუმძღვარა ეპიგრაფად ილია ჭავჭავაძემ თავის ლექსს „ქართლის დედას“. ათასხუთასი წელი იცოცხლა თბილისმა. მომავალს, კომუნისტურ მომავალს ქადაგებს აწმყო და წარსული. მოსკოვი და თბილისი. ჩვენ თამამად შევცქერით მომავალს, რადგან ერთ ვარსკვლავს მივყევით.

პეპანი პეპანეჟი

ღაბაღების ღღუს გიღოცავ თბიღისო

პირველად მე რამდენიმე წლის წინათ ვნახე.

მე შენთან ბედნიერი მოლოდინით აღსავსე მოვედი და არც მოვტყუებულვარ. ფუნკელიორის ოღნავ მოქანავე

ვაგონებმა შენს ცისქვეშეთში ამიყვანა და იქიდან, შენი ციდან დაგინახე შენ.

სალამო ხანი იყო.

ჩემს გვერდით ქალის თხელი მოსასხამი თეთრ ტალღად ირხეოდა და მის

ფონზე თბილისის ლამიონები ციმცი-
მებდა. სინათლები ისე ირწყოდა, რო-
გორც შავ ხავერდზე გაბნეული ძვირ-
ფასი თვლები. და თუკი უფრო კარგად
დააკვირდებოდი, ზოგიერთი მათგანი
ქალის თმებში ჩაწულად მოგჩვენე-
ბოდა. მე მაშინ შევივარძენი, რომ გაივ-
ლის მრავალი წელი, არ იქნება არც ეს
თეთრმოსასხამიანი ქალი, არ ვიქნები
მე, ხოლო სხვა ვინმე ორნი გადმოხე-
დავენ ლამიონ თბილისს და ძირს, მისი
ლამიონები ისევე იციმციმებენ, რო-
გორც ძვირფასეულობა შავ ხავერდზე.
რალაც მარადიულია თბილისში...

მე მიყვარს დილაადრიან მის ბაზარ-
ში გავლა, სადაც ქარეისფერი ყურძნის
მტევნები, ლინლიანი, ზევიდან ვარდის-
ფერი, შიგნიდან კი ოქროსფერი ატმე-
ბი აწყვია. თვალს იტაცებს ლაპლაპა
ტორპედოების მსგავსი ბადრიჯანი,
მუქი-წითელი ბროწეულები, რომელთა
დახეთქილი კანიდან ასეული მარგალი-
ტის თვალი ბრწყვიალებს, ხოლო წიწ-
ბატიისა და ჭინჭის სურნელებსა რაღა
შეედრება?

როდესაც ვკითხულობ საუკეთესო

ქართველ პოეტებს. მე მგონია, რომ მათი
წიგნების ფურცლებიდან ამ სურნელებ-
ბის ნიავეც ჭრის.

და როდესაც იქ, ბაზარში გამხდარი
გოგონა მაწონს გადმომისხამს და მე
ნელ-ნელა ვწრუბავ მას, ვფიქრობ, რომ
სამუდამოდ წავა ის, ვინც დღეს ყიდის,
ის, ვინც ყიდულობს, ისიც, ვინც მისი
სურნელებით სუნთქავს, მაგრამ მარად-
ეამ დარჩება გამხდარი გოგონა და ვინმე
მიერთმევს მაწონს დიდი და ნელი
ყლუბით.

რალაც მარადიულია თბილისში...

მე ვიცი, გაივლის მრავალი, მრავა-
ლი წელი, შეიცვლება მისი ქუჩები, ლა-
იმის წყლების ვიტრინებით, მაგრამ არ
შეიძლება შეიცვალოს ამ ქუჩების მე-
ლოდია, მღელვარე, მიმზიდველი, მაც-
დური რალაცაში და იმავე დროს არც
მაცდური, და ვინც შემდგომ ამ ქუჩებ
ზე გაივლის, დაე, მოუსმინოს ამ მელო-
დიას. დაე; გაიგონოს იმათი ნაბიჯების
ხმა, რომლებმაც ოდესღაც აქ გაიარეს.
და, შესაძლებელია, ჩვენი ნაბიჯების
ხმაც გახდება თბილისის ქუჩების მელო-
დიის შემადგენელი ნაწილი.

ი. ლიპინსკი

იბრწყინე, თბილისო

პირველად 1925 წელს ჩავედი ძველსა
და სახელოვან თბილისში, რომელსაც
ძველებური მოხატული ქსოვილის
მსგავსად გადაეშალა თავისი წარმტაცი
ქუჩები, მოედნები და შესახვევები
მტკვრის კლდოვან ხეობაში. ირვლივ
გორაკებზე ჯიქურ ავარდნილი უძველესი
ციხე-სიმაგრეები და ტაძრები მაგო-
ნებდა ამ ხალხის დიდ ისტორიულ
წარსულს. ამ ქალაქის დიდებულ მკვიდ-
რთა ციტადელის სილამაზით გაოცე-
ბულს არ მეგონა, თუ დადგებოდა ეამი,
როდესაც ამ ქალაქში ისევ მომიყვანდა
ჩემი ოცნება.

ჩემ მიერ თბილისის პირველი გაც-
ნობის დღიდან განვლო საბჭოთა ცხოვ-
რების ბრძოლითა და შრომით აღსავსე
წლებმა. და როდესაც ახალი ნაწარმოე-
ბის თემამ მომიყვანა საქართველოს დე-
დაქალაქში, მივხვდი, რომ საბჭოთა ის-
ტორიის პირველ ათწლეულში მოქმე-
ქართველებთან ურთიერთობაში, მათ-
თან ერთად მუშაობაში, მეგობრობაში,
ბევრი რამ შევიტყე უხუცესსა და მას-
თან ერთად მარად ახალგაზრდა ქართ-
ველი ხალხის შესახებ. იდეურად გამო-
ბრძმედილი რაინდი ბოლშევიკის აღექ-
სანდრე ელიაძისა და მისი ახალგაზრდა

დის ქეთევანის სახეები შევიდნენ ჩემს რომანებში „განთიადი“ და „საბჭოების დილა“, ისინი თითქოს თავის თავად გამოიძერწნენ და მოძებნეს შესაფერი ადგილი ჩემს ტრილოგიაში, რომელიც მიუძღვნა ინტერნაციონალური ერთიანობის თემას, და რომელიც აკავშირებდა ამიერკავკასიის ხალხებს რუს ხალხთან, ჯერ კიდევ ცარიზმთან და კაპიტალიზმთან რევოლუციური ბრძოლების დროს. ეს თემა დაჟინებით მიკარნახეს მე თბილისის შესანიშნავმა არქივებმა, ამაზე მეტყველებდნენ ძველ ბოლშევიკებთან შეხვედრები.

ქალაქის უძველესი ქვები მეჩურჩულებოდნენ ტანჯვაში გამოვლილ და სისხლის წილ მოპოვებულ საქართველოს მრავალსაუკუნოვან ისტორიაზე, ახალი სახლების მაღლა ატყორცნილი კედლები მაუწყებდნენ ხალხის სოციალისტურ სიქაბუკეზე, კომუნისმის მშენებელ ყველა საბჭოთა ხალხთან ერთად. საქართველოში მოგზაურობამ საშუალება მომცა გავცნობოდი ხალხის მარადიულ ფესვებს, — ქართველ გლეხებს, ვისმა შრომისმოყვარეობამაც განაპირობა უდიდესი წარმატებანი საკოლმეურნეო მშენებლობაში.

ხოლო რამდენი რამ მოგვიტხრო ჩვენ ყველას საქართველოსა და ქართველი კაცის მსოფლგაგების შესახებ დიადმა ქართულმა ხელოვნებამ — დაწყებულმა

უძველესი ოქრომკვდლობიდან და რუსთაველის უცვლად პოემიდან, რომელიც აგრეთვე ამოტვიფრულმა უძველესმა ფურცლებზე.

მე-19 საუკუნის შესანიშნავი ქართული ლიტერატურა, ქართველ მწერალთა საუკეთესო ნაწარმოებები, თვითმყოფადი და ნოვატორული ქართული ხელოვნება, რომელიც არაჩვეულებრივი ელვარებით გამოქვადანდა თეატრსა და ფერწერაში, ცეცხლოვანი და მგზნებარე ხალხური ცეკვები, — ყველაფერი ეს ჯერ კიდევ ცოცხლობს ჩვენს მეხსიერებაში, ყოველივე ამას ჩვენ, ყველა ეროვნების საბჭოთა ადამიანები აღფრთოვანებით ტაშს ვუჭრავდით მოსკოვში, საქართველოს დეკადის დროს, ყოველივე ამან არაჩვეულებრივად გაამდიდრა საბჭოთა კულტურის და ხელოვნების საერთო საგანძური. და მეც ჩემი შემოქმედებითი გამოცდილებიდან ვიცი, თუ როგორი კეთილნაყოფიერია ეს გავლენა. ქართველი მეგობრების საუცხოო სტუმართმოყვარეობის მეხებით, ჩემთვის სამარადეამოდ ძვირფას ქალაქში ყოველთვის ისე ვვარძნობდი თავს, როგორც საკუთარ სახლში.

იბრწყინე კიდევ მრავალ ათასწლეულს ჩვენი ქვეყნის სხვა დანარჩენ დიდებულ ქალაქებთან ერთად, უძველესი თბილისო, საბჭოთა მიწა-წყლის მშვენიეზე!

ოკნს პერიოდი

„მნათობის“ რეაქსიას

ქვირფასი სიმონ ჩიქვანიძე

გავიგე თუ არა, რომ თბილისი ემზადება თავისი თხუთმეტსაუკუნოვანი იუბილესათვის, დამებადა სურვილი მოგმართოთ თქვენ.

სამწუხაროდ, მე მხოლოდ ერთხელ მომიხდა თბილისში ყოფნა. აღრიანი გა-

ზაფხული იყო, და ქალაქიც პირველი ყვავილობის საკვირველი სურნელით იყო აღვსილი. ალბათ ეს უკეთესი დროა თქვენი მშვენიერი ქალაქის გასაცნობად.

რამდენიმე დღე დავყავი საქართველოს ძველთაველ დედაქალაქში. მის

შესასწავლად ეს მეტად მცირე ვადა იყო, მაგრამ იგი საკმარისი აღმოჩნდა მის შესაყვარებლად: მე თბილისი, როგორც იტყვიან, „პირველი შეხედვისთანავე შემიყვარდა.“ მინდოდა გაუთავებლად მეხეტილა ქალაქის მომხიბვლელ ქუჩებსა და შესახვევებში, მაგრამ მე ხომ ქართველთა სტუმარი ვიყავი და ამ გარემოებაში — ვაგლახ! — იმთავითვე განსაზღვრა ჩემი დროსტარება — მე უფრო ხშირად გულუხვად ვაშლილ სუფრას ვუჯექი და მასპინძელთა სტუმართმოყვარეობით ვტკებობდი!

ესა თუ ის ქალაქი თავს შეგაყვარებს ხოლმე არა მარტო თავისი გარეგნული იერით, სილამაზითა და ღირსშესანიშნავი რელიეფებით. როდესაც მე რუსთაველის პროსპექტზე ვსეირნობდი, მტკერის ახალი სანაპიროთი ვტკებობდი, ქალაქის დიად და წარმტაც პანორამას გადავყურებდი მამადავითის სიმალიდან თუ მეტეხის მკაცრი და დახვეწილი არქიტექტურით ვიყავი მოხიბლული, მე არ შემეძლო არ მეფიქრა უდიდესი მადლიერებით მათზე, ვინც აღმართა ეს ქალაქი, შეიტანა მასში სიოცხლე, შეამკო და მორთო იგი, ვინც საუკუნეთა მანძილზე იცავდა მას მტერთა შემოსევისაგან, არ შემეძლო არ მეფიქრა მათზეც, ვინც დღეს ავსებს თბილისის ქუჩებსა და შენობებს, შრომობს მამულის საკეთილდღეოდ — ქართველ ხალხზე, ეგზომ ხალისიან, ენერგიულ, ლამაზ და სტუმართმოყვარე ხალხზე!

ძვირფასი შთაბეჭდილებანი თქვენს წარმტაც დედაქალაქზე დღესაც ცოცხლობენ ჩემში, თუმცა არა ერთმა წელმა გაიარა ჩვენი სავალალოდ ხანმოკლე ნაცნობობის შემდეგ. შეუძლებელია მათი დავიწყება, და გულმაიფიყიც რომ ვიყო, ამის ნებას არ მომცემდა ის შესანიშნავი გახსენებები, რომლებითაც ასე უხვად გვასახულებდით თქვენ უკანას-

კნელ წელთა მანძილზე. მე, როგორც მხატვარი, ბუნებრივია, ყველაზე უფრო თქვენი სახვითი ხელოვნებით ვიყავ დამინტერესებული. სიოცხლის ხალისით გამსჭვალულნი და ყვავილებით დამშვენებულ მდელოსავით ფერადოვანი იყო ფესტივალის დღეებში მოსკოვში გამართულ მსოფლიო გამოფენაზე წარმოდგენილი ახალგაზრდა თბილისელ მხატვართა ნამუშევრები. ქარბი, ხალისიანი ფერებით გამოირჩეოდა საქართველოს რესპუბლიკის განყოფილება ოქტომბრის ორმოცი წლისთავისადმი მიძღვნილ საყავშირო გამოფენაზე. უდიდესი ინტერესი გამოიწვია დეკადის დღეებში გამართულმა ქართული სახვითი ხელოვნების გამოფენამ. ხელოვნების ყველა ჰემ-მარიტი დამფასებელისა და მოყვარულთათვის ნამდვილ ზეიშად და დღესასწაულად გადაიქცა თბილისის შესანიშნავი მომდერალის — ლადო გუდიაშვილის გამოფენა.

ჩვენ, მოსკოველებს, თქვენთან ერთად გვანიჭებდა სიხარულს ქართული დეკადის უნახავი წარმატება, ლენინის პრემია, რომელიც ღირსეულად მოიხვეჭა უბრწყინვალესმა არტისტმა — ვახტანგ ქაბუციანმა.

მე მინდა იმედი გამოვთქვა, რომ მოსკოვისა და თბილისის ხელოვანთა თანამეგობრობა კვლავაც ასე ნაყოფიერად განვითარდება, რომ ჩვენი ხელოვნება კვლავაც მხარდამხარ ივლის, რათა ურთიერთი გაამდიდროს.

ნება მიბოძეთ, ეურნალ „მნათობის“ ფურცლებიდან გადავცე მის მკითხველებს ჩემი გულითადი მოლოცვა მათი მშობლიური ქალაქის სახელოვანი იუბილეს გამო და ვუსურვო წარმატება მშვიდობიან შრომაში თბილისის, მოსკოვის და მთელი ჩვენი სამშობლოს საკეთილდღეოდ.

თბილი ქალაქი

ქალაქ თბილისის დაბადებიდან თხუთმეტი საუკუნე უსრულდება. ეს არის—ერთ-ერთი უძველესი ქალაქთაგანი საბჭოთა კავშირში. მშვენიერია მისი უძველესი ძეგლები. თქვენ გრძნობთ საუკუნეების სუნთქვას, როდესაც შეხედავთ შტკვრის მარჯვენა მხარეზე უძველესი ციტადელის ნანგრევებს, რომლის გარშემო ოდესღაც ვითარდებოდა ქალაქი, ეს იყვარლებით ანჩისხატის ბაზილიკას და სიონის ტაძარს, რომელიც შექმნილი არიან მე-6-7 საუკუნეებში.

ამასთან ერთად ჩემთვის თბილისი ყოველთვის არის მარად უქცნობი სიკაბუჯის ქალაქი.

მომიტევონ მე, მაგრამ ჩვენი დიდი ქვეყნის ყოველ ქალაქს, განვიციდი, როგორც ცოცხალ ადამიანს.

მე კარგად ვიცნობ და მიყვარს მოსკოვის ყოველი ნაკეთი და ხალეზი, მიყვარს მისი მთლიანი, ძლევამოსილი სახე.

ნამდვილი ცოცხალი ადამიანებივით ვხედავ, ნათელ გორგზ, მშვენიერ ლენინგრადს, ზღვის ზვირთთაცემასავით მოხმარე, მოგუგუნე სამხრეთულ ოდესას და მრავალ სხვა ქალაქს.

ასეთივე ცოცხალი და ადამიანური წარმოდგება ჩემ წინაშე თბილისიც.

მას 1500 წელი შეუსრულდა, მაგრამ არაფრით არ შემოძლია წარმოვიდგინო იგი მოხუცი, ჭლადრით შემოსილი.

იგი — ახალგაზრდაა, და როდესაც თბილისზე ვფიქრობ, მის აღნაგობასა და სახეში ვხედავ და ვგრძნობ ხალხის ცოცხალ ხასიათს, სილაშაზეს და შრომისმოყვარეობას, ნიჭსა და სიბრძნეს, პოეზიასა და ძალას.

თბილისის სიკაბუჯე შეიძლება იგრძნოთ ყველგან.

ის იგრძნობა დაზგათმშენებელი ქარხნის საამქროებში, სადაც იბადება და

ფართო გზაზე გამოდის ნორჩი ქართული ინდუსტრიის მიერ შექმნილი ახალი დაზგები, სადაც გამოცდილი მუშების გვერდით, რომლებშიც ცოცხლობს ნოვატორული სული, იზრდება და სრულყოფილი ხდება ახალგაზრდა მუშათა კადრები.

ამ სიკაბუჯეს გრძნობ მავთულებში ელდენის უხმო და უხილავ დენაში, ელექტრო ენერჯიის შრომით ძალაში, რომელსაც იძლევიან ახალი, ნორჩი ელექტროსადგურები და როდესაც შეკუყურებ სინათლეს, რომელიც ელვარებს ქალაქის ლამპიონებში, ფიქრობ შექნარე და სწრაფ მდინარეზე, რომელიც გამოდის ტბაწყურის ტბიდან, რომელიც იქ, სადღაც, მთებში, ორიათას ხუთასი მეტრის სიმაღლეზე, უძილო ღამეებში გატარებულ შრომაზე, ამ მდინარეზე აგებულ ხრამის ჰიდროელექტრო სადგურზე, საქენერგოს ერთ-ერთ მრავალ სადგურთაგანზე. რომლითაც უზრუნველყოფილი იყო თბილისის ენერგეტიული მეურნეობის განვითარების საფუძველი.

ამ სიკაბუჯეს, მომწიფებულს, ხედავ და ისვენ თბილისის ვ. სარაჯიშვილის სახელობის სახელმწიფო კონსერვატორიის კლასებში, დიდ შენობაში, რომელიც რეკავს და მღერის, როგორც უზარმაზარი მუსიკალური კოლოფი, და ყოველ კლასში კაბუჯის მარჯვენა მართოლვარებით ხატავს საუკუნეების მიერ შექმნილ დიდ ხელოვნებას.

და რა ძლიერებით გრძნობ ამ უქცნობ სიკაბუჯეს თბილისის თეატრებში, სადაც წინანდებურად ისმის აკაკი ხორავას ისევ ახალგაზრდული, განუმეორებელი, ძლიერი ხმა, აღიძვრება ვახტანგ ქაბუჯიანის სწრაფი, მგზნებარე, თავბრუდამხვევი ცეკვა, — თეატრებში, სადაც მულამ ახალგაზრდა და მშვენიერ-

რია ცოცხალი ძალა შემოქმედებისა.

ქვირფასია სიკაბუჯის ეს ლალი სუნთქვა თბილისელ მეგობარ-პოეტთა ბრძნულ და ღრმა პოეზიაში, მათ ლექსებში, რომლებიც ჩვენ ვიცით და ვიმეორებთ, როგორც ჩვენთვის ახლობელ და ქვირფას სტრიქონებს, პროზაიკოსების წიგნებში, რომლებიც მოგვითხრობენ ხალხის შემოქმედებითს შრომაზე, მათ ფიქრებსა და მისწრაფებებზე, მათ ზრუნვასა და სიხარულზე, მათ გამარჯვებასა და ბრძოლებზე.

და, როდესაც ახლა ვფიქრობ თბილისზე, მე ვხედავ მის კვიპარისებოვით სწორ ქუჩებს, მე ვგრძნობ მის ჰაერს, მისი ვენახების ღვინოსავით ჰაეროვანს,

მე ვგრძნობ მის ცას, ხალას, გამჭვირვალე სილაკვარდევში, რუქილევი-გენათებულისა დიდი, კეთილი მზის სხივებით.

სახელი თბილისი ამ ქალაქმა მიიღო თბილი გოგირდოვანი წყაროების გამო.

დიახ, ეს არის თბილი. ქალაქი. იგი გამთბარია არა მარტო საქართველოს მცხუნვარე მზით, იგი გამთბარია მშრომელი ხელების მგზნებარე ძალით, ხალხის დიდი და ბრძენი გულის სითბოთი.

საუკუნოდ გამთბარია იგი განუწყველი მეგობრობის ქვირფასი და მიმზიდველი სითბოთი, რომელიც გვაკავშირებს ჩვენ. რუს ხალხს, ჩვენს მეგობარ ქართველ ხალხთან.

უკაინის სსრ

ლიბიხი კოსაკი

თბილისი—კიევი

მატარებელი უახლოვდება ქალაქ თბილისს. მზის ჩასვლისას გამოვდივართ კიევის ვაგონიდან და გვეხვევიან ქართველები. ყოველ ჩვენთაგანს აქ ჰყავს ახლო მეგობრები და ამხანაგები.

ჯერ კიდევ ქალაქში შემოსვლისას ვაგონის ფანჯრიდან გავცქეროდით და ვეცნობოდით ქალაქის ლანდშაფტს.

თბილისი გადაშლილია შენ თვალთა წინ, როგორც უზარმაზარი წიგნი — აიღე, გადაფურცლე და ჩაწვი ქართული მიწა-წყლის მატრიანეს. საქართველოს მთელი გმირული ისტორია გამოხატულია დედაქალაქის ლამაზ და მძლავრ სახეში.

ჩვენს წინ მჩქეფარე მდინარის ნაპირას ამართულან მაღალი მთები, პირამიდულად აწვილილი მწვანე ხეები. და გიზიდავთ ლამაზ და წარმტაც კვარტალებად განლაგებული ქალაქის მყუდროება.

დიდმა მხატვარმა, ბრძენმა და გამე-

რიანმა სტრატეგმა ამოიჩინა ეს ადგილი მეურნეობისა და ინტელექტუალურ ცენტრად ერის შემოქმედებითი საქმიანობისათვის.

და აი ჩვენ უკვე თბილის-ქალაქის ქუჩებში ვართ. საღადა ის თბილი წყარო, ვინ გვაჩვენებს ჩვენ იმ ლეგენდარულ ნაკადულს. რომლის გარშემოც ცხოვრობდნენ ქართველთა მამაპაპანი თავიანთ-ოქროსსაწმისიანი კრავების ფარებით.

საღა ის ქა, საიდანაც გინდა დალიო ცივი წყალი, რომ ცოტათი მაინც იგრძნო სულეირი სამყარო იმ ქალაქის ფუნქციონებისა, რომელსაც ისეთი ლამაზი და სიმბოლურად მრავალმნიშვნელოვანი სახელწოდება აქვს — თბილისი.

თბილისი უკვე რამდენიმე ასწლეულია, რაც ბრწყინავს ელვარე ვარსკვლავად—კიევის-მოსკოვის-ტაშკენტის - პეკინის-დელის-ცარეგრადის-კაიროს - სოფიის - პრატის - რომის - პარიზის თანა-

ვარსკვლავედში, ქალაქებისა, რომლებიც თბილისის მსგავსად იყვნენ მზის საერთაშორისო ბრძოლის კერები—წყვილიანი ღამის წინააღმდეგ, სითბოსი — ყინვასა და სიცივის რეაქციის წინააღმდეგ, თავისუფალი შრომისა — მონობის ბორკილების წინააღმდეგ.

იამაყეთ, ქართველებო, მთელ მსოფლიოში საყვარელი მზის სადარი თბილის-ქალაქის წარმტაცი სილამაზით! ჩვენ, უკრაინელები, ვამაყობთ თქვენი თბილისის-კიევის თანამომის — სიდიადით!

იამაყეთ თქვენი წინაპრების დიდებით, ეს არაა დასაძრახისი, თუკი მამაპაპათა საქმე გაგრძელებული და გამრავლებულია ღირსეული შთამომავლობის მიერ!

აი ჩვენ გადავდივართ მჩქეფარე, მუდამ მზისკენ სწრაფმსროლი ქართული დნებრის ნაკად-მტკვარზე... ჩვენ, დაბლობების მცხოვრებთ, სარკესავით წყნარი დინების მდინარე დნებრის ბასეინიდან, გვიძნელდება დავინახოთ მქუხარე მტკვარის სარკეში წყნარად გამოკვეთილი გამოსახულება იუბილარი — ქალაქისა.

— რამდენი წლისაა თქვენი მედღეობე?

— თხუთმეტი ასეულისა! — წკრიალებს პიონერების ხმა.

— თხუთმეტი საუკუნე! — ისმის ეს სიტყვები კომკავშირის ხეივნის სიმაღლეებიდან, რომელიც ყველაზე მაღლა დასდგომია თავს ქალაქის კვარტალებს.

აი ჩვენ უკვე მთაწმინდაზე ვართ, მუდამ მშენებელი ქალაქის ყველაზე მაღალ სართულზე, სტალინის პლატოზე.

— ჰორიზონტის სიგანე, ცის სიმაღლეები, ქარის ენერჯია ჩვენ მივიღეთ, როგორც სასუქარი დედა-ბუნებისაგან, — ამბობენ ჩვენი ძმები — ქართველები, — აი „თბილისის ზღვა“ ქალაქთან, კულტურის პარკები მაღალ მთებზე, თბილისის ახალი კვარტალები, აღმოცენებული მეორე სართულად ძველი ქალაქის თავზე, ყოველივე ეს კი უკვე შექმნილია ჩვენი თაობის მიერ, ჩვენ

გავამრავლეთ ჩვენი მამების საქმე.

სალამოს მაღალი პლატოვანი ქალაქის პანორამის შეხედვა გაგმობს! უნდა შეაფტის ცეცხლოვანი ფერებით.

— სალამოს თბილისი, ესაა გადამობრუნებული ზეცა! — ამაყად გვეუბნება ცნობილი რუსი პოეტის სიტყვებს თბილისელი მეგობარი.

გიორგი ლეონიძე გვიჩვენებს ძველი ქალაქის პოეზიის ლაბირინტებს: სიონი, თამარის კოშკი, ბაზარი, მშრომელთა ძველი ქოხები.

სიმონ ჩიჭოვანს მივყავართ საოცარ ფუნიკულიორზე. იგი გვაჩვენებს ნაციონალურ სიწმინდეს — მთაწმინდას. ჩვენ ვდგავართ ნიკოლოზ ბარათაშვილის საფლავთან, რომელიც ჩაფლულია ცისფერ ყვავილებში, ვვითხოვთ შეყვარებული ქართველი ქალის აფორიზმს გრიბოედოვის ძეგლზე.

ალექსანდრე ბარამიძეს ნაციონალურ მუზეუმში მივყავართ და იგი შლის „დავითიანის“ ხელნაწერს, რომელიც ჩვენთან, მირგოროდში დაიწერა ორასი წლის წინათ.

აკაკი ბელიაშვილს მივყავართ სახლში, კალინინის ქუჩაზე, რომელიც გაზრწყინებულია დიდი ილიას მოღვაწეობით. აქ ჰვაჭვავაძე „ივერიის“ ფურცლებზე იცავდა ჩვენს უკრაინული კულტურის მოღვაწეებს, რომლებიც დევნილიყვნენ მეფის თვითმპყრობელობის მიერ.

აქ, ამ კიბეებზე ამოდიოდა რედაქციაში სოსო ჯუღლაშვილი გულში პოეზიით და ხელში ლექსებით.

აკადემიკოსი კორნელი კეკელიძე შლის ჩვენს წინ თბილისის ისტორიის უძველეს პოეტურ ეტრატებს და თვალნათლივ ცოცხლდება ცოცხალი პოემა, რომელიც შექმნილია შთამომავლობის მიერ დაწყებული შოთა რუსთაველიდან.

პიონერთა სასახლის ახალგაზრდა მხარეთმცოდნეები და პოეტები იწერენ თავიანთ დღიურებში თქმულებებს შაბათობებზე და კვირაობებზე ახალი მშენებლობების შესახებ, ისინი, თავიანთი ძმებისა და მამების მსგავსად,

შემოქმედნი და ბატონ-პატრონი არიან მსოფლიოში ულამაზესი ქალაქისა!

მაგრამ, ჩვენ, კიეველები. არა მარტო სტუმრები ვართ მედლეობე ქალაქისა. კიევში მცხოვრები რუს მოქალაქეებს კავშირი ჰქონდათ თამარ მეფისა და შოთა რუსთაველის მიწა-წყლის ხალხთან, ეხმარებოდნენ ურთიერთს თავიანთი დედაქალაქების შენებაში, ურთიერთს ამდიდრებდნენ მუსიკით, ხუროთმოძღვრებით, მხატვრობით.

მე-18 საუკუნეში თბილისიდან ჩვენთან მოდიოდნენ დავით გურამიშვილის შთამომავლები და გვეხმარებოდნენ კიევის წმიდა ანდრიას ულამაზესი ტაძრის შენებასა და სამშობლოს დაცვაში ინტერვენტების შემოსევისაგან.

მე-19 საუკუნეში უკრაინელების — ალექსანდრე ნაეროცკის და მიკოლა გულაყის შთამომავლები გახდნენ თბილისის მოქალაქენი და თავდადებით ზრდიდნენ ქართველ ბავშვებს. თბილისის შვილები კი სწავლობდნენ კიევის აკადემიაში.

მეოცე საუკუნეში ლადო კეცხოველი კიევში და ლესია უკრაინკა თბილისში ამტკიცებდნენ ამ ორი ხალხის მეგობრობას, და ეს საუკუნე შეიქნა საქართველოს და უკრაინის ნათესაობის მწვერვალად.

სამოქალაქო ომში, როდესაც კიევი სისხლისგან იცლებოდა, სტალინი, ორჯონიძეძე, ვასილ კიევიძე, ლუკიანე თაბუკაშვილი — ეროვნული თან, არტიომთან, ანტონოვ-ოვსენკოსთან, პრიმაკთან, იური კოციუბინსკისთან, ზატონსკისთან ერთად ლენინის მოწოდებაზე

ისწრაფოდნენ დახმარების ხელი/გაეწოდებინათ, კრილობებისაგან დაცლილი კიევისათვის. მძუღუნტერნაციონალური წითელი არმია, რომელიც ჩვენი კიევისაკენ მიისწრაფოდა, აგუგუნებდა სიმღერას:

От Днепра и до Тифлиса,
От большой реки,
Идут смело, идут рьяно
Красные полки...
Ведь недаром побеждает
И идет вперед
От Днепра и до Тифлиса,
Трудовой народ!..

ჩვენი ხალხების მშრომელი ურთიერთ გამამდიდრებელმა ერთიანობამ გაიმარჯვა და საუკუნეობრივ განამტკიცა შემოქმედებითი ძაობა.

დღევანდელ თბილისის დღესასწაულს ზეიმობს ჩვენი კიევიც.

ქართველთა ზეიმი მთელი უკრაინის ზეიმად გადაიქცა.

უკრაინელი გემთმშენებლები აღნიშნავენ საქართველოს დედაქალაქის 1500 წლისთავს, ქმნიან ჩვენი ნათესაობის და მარადიული ინტერნაციონალური ერთიანობის ძეგლს — ნიკოლაევი დაწყებულია მშენებლობა შავი ზღვის ახალი ტანკერისა „თბილისის“ სახელწოდებით.

აყვავდი, იხარდე და იხარე მრავალათასწელს, ჩვენო დიდებულო თბილის-ქალაქო! ჩემი ხალხის პოეტები დღეს ბულბულებივით გალობენ შენს ბაღებში, საიუბილეო ტანკერის მშენებელთა ჩაქუნის ხმები ქლერს სიმფონიად, რომელსაც ისმენენ მთელი მსოფლიოს ხალხები.

ბელორუსიის სსრ

პეჩანს გომკა

საქართველოს გული

ცოტახნით გნახე, წავედი მერე,
გულმა ვერ დათმო შენი უბნები,
ასე მგონია, ჩქრიალა ჩქერებს
მტკვრისას მე ახლაც ვესაუბრები.

შენს მთებზე ლექსის ციცილი დავინთე,
ვერ შევაჩერე ფიქრთა ჩანჩქერი.
მე თითქოს დღესაც მამადავითხე
ვარ და ქედუხრულ მხარეს დავცქერი.

დაცქერი... შრომის სიმღერა მესმის.
ვერ მოისვენებს ქართველი ისე...
ქალაქი ძველი და უმდიდრესი
ხალხის მარჯვენამ აზიდა ცისკენ.

ბაღებს ხეივნებს ჩაუვლი გზებით,
ამ სილამაზით მკერდი მიღელავს,

აქ ჩემს მეგობარ პოეტებს ვხვდები
და მათობს მათი ლალი სიმღერა...
დიდო ქალაქო, შენი მზე ცაზე
ჭკუენად ვერავინ ვერ დაგინისლოს.
აუვაელი ასე ამაღლდი ასე.
შენ, საქართველოს გულო, თბილისო!
თარგმანი **ლადო სულაბერიძისა**

მიხვს ღინკოვი

იღვბრძელოს თბილისმა!

ათასხუთასი წელი...

მარტო წლების ეს რიცხვიც იწვევს
ღრმა პატივისცემის გრძნობას და გულ-
წრფელ აღფრთოვანებას იმით, რომ
დაკავშირებულია ასეთ ღირსშესანიშ-
ნავ თარიღთან. ათასხუთასი წელი... ეს
ხომ შემთხვევათა მთელი გროვია, კა-
ლარა საუკუნეების სიღრმეში ფესვებ-
გადგმული. ეს არის შრომისა და ბრძო-
ლაში ხალხის ჩამოყალიბების ისტო-
რია, ხალხისა, რომელიც ქმნიდა თავის
ცხოვრებას, თავის ბედსა და უკეთეს
შომავალს.

ქალაქ თბილისის ისტორია, — ეს
იგივე ქვეყნისა და ხალხის ისტორიაა.
ათასხუთასი წელი — ეს თხუთმეტი
საუკუნეა, ათეული და ასეული თაო-
ბები ცვლიდნენ ერთმანეთს. ამ ხნის
განმავლობაში თაობები უკვალოდ არ
ქრებოდნენ, მათი ცხოვრება, მათი შრო-
მა და მზრუნველობა წარუხოცელ
კვალს ტოვებდა: თაობების კვალი
შემიჩნევა ქალაქის სახეცვლაში, მის
ზრდასა და განვითარებაში, მის ხასია-
თში, მის ტრადიციებში, მისი მატერია-
ლური და სულიერი კულტურის ძეგ-
ლებში, რომლებიც ათასხუთასი წლის
განმავლობაში დაგროვდა.

ლამაზი და თავისებურია თბილისი,
მასში შესანიშნავადაა შერწყმული შო-
რეული წარსულის ის თვისებები, რომ-
ლებიც შემონახულია უძველეს ტაძ-

რებსა და ციხე-სიმაგრეებში, მტკვრის
განუწყვეტელ დუღუნში, და ყოველივე
ის ახალი, რომელიც მძაფრად იზრდე-
ბა და იფურჩქნება, რომელიც დამახა-
სიათებელია თანამედროვე ბედნიერი
საბჭოთა ხალხის ცხოვრებისათვის: შე-
სანიშნავი ფაბრიკა-ქარხნები, ამწვანე-
ბული მინდორ-ველები, ბაღები, ქუჩე-
ბი და მოედნები, სასახლეები, მუზეუ-
მები და თეატრები, უმაღლესი სასწავ-
ლებლები, სკოლები, ბიბლიოთეკები...
ირგვლივ კი უსაზღვრო მთიანეთის სა-
ნახაობა, რომელიც გახსენებთ, რომ
თქვენ იმყოფებით მთიან ქვეყანაში,
მზიურ საქართველოში, თავისუფლების-
მოყვარე მოძმე ხალხის საშრობლოში.

ლამაზია თბილისი დღისით. განუმეო-
რებელია მისი სახე ღამით, როდესაც
ელემენტროლაშიონების უსაზღვრო ტალ-
ლა აღერსიანად ეგებება მოგზაურს,
მთიანი გზებით სტუმართმოყვარე და
მყუდრო ქალაქში რომ ეშვება.

თბილისში რამდენიმეჯერ ვყოფალ-
ვარ ომამდე. ვიცი, რომ უკანასკნელ
წლებში იგი სულ უფრო მომხიბლავი
და ლამაზი გახდა. მთელი ჩემი ცხოვ-
რების მანძილზე ძვირფას მოგონებად
დამრჩა თბილისში გატარებული დღე-
ები. თბილისსა და სხვა ქალაქებში, სა-
ქართველოს სოფლებში ჩვენ ვეცნობო-
დით ქართველი ხალხის ყოფა-ცხოვრე-
ბას, მათ შემოქმედებითს შრომას, ძველ-

სა და ახალ ლიტერატურას, მათ შესანიშნავ ხელოვნებას. აქვე ჩაისახა შემოქმედებითი კავშირი ქართველ მწერლებთან, რომლებიც ჩვენი გულითადი მეგობრები და ამხანაგები გახდნენ. საქართველომ, მისმა ხალხმა, მათმა ზნეჩვეულებებმა ღირსეული ადგილი პოვეს ბელორუსი მწერლებისა და პოეტების შემოქმედებაში. თბილისში პირველად ნამდვილად გავცანით ქართული პოეზიის მომხიბლავ წყაროებს, უკვდავი რუსთაველის შემოქმედებას, ქართველი კლასიკოსების ცოცხალ სიტყვას, ქართველი ძმების მხატვრული სიტყვის ყველა თავისებურებას. ბევრი ცეცხლოვანი სტრიქონი უძღვნა საქართველოსა და მის ხალხს ჩვენმა სახალხო პოეტმა იანკა ჯუპალამ. ქართველი პროზაიკოსები და პოეტები წერდნენ ჩვენი მიწის შესახებ. გულების ამ ძმურ შეხმინებაში, ეხედავთ ჩვენი საბჭოთა ხალხის მეგობრობის ძმურ დამოკიდებულებას, იმ მეგობრობისა, რომლის ხელშესახებ გამოვლენას ჩვენ ეხედებით თანამედროვე საბჭოთა ცხოვრების ნებისმიერ უბანზე. ბელორუს ხალხს არ ავიწყდება, რომ უკანასკნელ ომის მჭიდვარ დღეებში, ბელორუს

პარტიზანებთან ერთად მტერს ვაეცურად ებრძოდნენ ქართველ ხალხის მამაცი შეილები, მათ მხოლოდკაცუნდნ დიდებული თბილისის მკვიდრნი. მე უკვე აღარ ვლაპარაკობ სამამულო ომის იმ უთვალავ ფრონტებზე, სადაც მხარიმხარ, ხელი-ხელ ჩაყიდებულნი — გამძვინვარებული მტრის წინააღმდეგ — შეტევაზე მიდიოდნენ რუსები, ქართველები, უკრაინელები, ბელორუსები და ჩვენი საყვარელი სამშობლოს სხვა მოძმე რესპუბლიკების შეილები.

ძველი ქალაქია თბილისი. მაგრამ ახლა იგი განახლებული ახალგაზრდობით ცხოვრობს. საბჭოთა წლებმა მას დაუბრუნეს ნამდვილი ახალგაზრდობა, შთაბერეს ცოცხალი ძალა, გზა მისცეს მისი ზრდის უსაზღვრო პერსპექტივას, მისი მცხოვრებლების ბედნიერებასა და სიხარულს, მთელი ქართველი ხალხის ნამდვილ აყვავებას, ხალხისა, რომელიც სხვა ხალხებთან ერთად თავიანთი შემოქმედებითი შრომით, წარმატებით იკვლევს ნათელ გზას კომუნისტურ მყობადში.

დაე, მარად ცოცხლობდეს თბილისი! დიდება მოძმე ქართველ ხალხს!

უბეკეთის სსრ

ზაიანუ ჩაშიროვი

★

უძველესი და მარად ჰაბუკი თბილისი

ათასუთასი წელი! დიდი ისტორიული გზა! ადამიანის მესხიერებას არ ძალუძს დაიმახსოვროს ის აურაცხელი ისტორიული მოვლენები, რომლებიც ამ ქვეყნად მოხდა, თბილისი კი დღესაც მხნედ გამოიყურება.

ინელია თბილისის მომხიბლავი სილამაზის გადმოცემა, სადაც გარინდებული სიძველეთა დიდებული სიმშვიდე შერწყმულია ნათელი, ცოცხალი, მრავალფეროვანი, მრავალხმიანი ახალი თბილისის სინამდვილესთან.

ჩვენთვის განსაკუთრებით ძვირფასია თბილისი იმით, რომ მისი მოგონება დაკავშირებულია — მსოფლიო პოეზიის მარგალიტის „ვეფხისტყაოსნის“ შემქმნელის — შოთა რუსთაველის, გამოჩენილი პოეტების დ. გურამიშვილის, ს. ორბელიანის, ი. ჯავახიძის, ა. წერეთლისა და მრავალ სხვათა სახელებთან.

ჩვენთვის განსაკუთრებით ძვირფასია თბილისი იმით, რომ მისი მოგონება დაკავშირებულია რუსული და მსოფ-

ლიო ლიტერატურის გიგანტების გრი-
ბოდოვის, პუშკინის, ლერმონტოვის
მხატვრული სიტყვის დიდი კორი-
ფეის — გორკის ცხოვრებასთან და
ლიტერატურულ შემოქმედებასთან.

ჩემთვის, როგორც ლიტერატორისა-
თვის, განსაკუთრებით ძვირფასია თბი-
ლისი, იმიტომ, რომ იქ ცხოვრობენ და
მუშაობენ ჩვენი შესანიშნავი მეგობრე-
ბი, ბრწყინვალე ლიტერატორები — გა-
ლაქტიონ ტაბიძე, გიორგი ლეონიძე, სა-
მონ ჩიქოვანი, ირაკლი აბაშიძე, გრი-
გოლ აბაშიძე და მრავალი სხვა სიტყ-
ვის ოსტატი, ვისი შემოქმედებაც ფარ-
თოდაა ცნობილი უზბეკი მკითხვე-
ლისათვის, ისე, როგორც ყველა საბჭო-
თა ხალხისათვის.

ბევრია ჩვენს ქვეყანაში მშვენიერი
ქალაქი. უსაზღვროდ ახლოსაა ყოველი
საბჭოთა ადამიანის გულთან ჩვენი
მშობლიური და საყვარელი მოსკოვი—
დიდი, ძლიერი, მდიდარი და ბედნიერი,
ისეთი, როგორიცაა ჩვენი ქვეყანა, ისე-
თი, როგორიცაა ჩვენი მრავალეროვანი
და მრავალმილიონიანი ხალხი. მოსკოვის
ჩირალდნები ბრწყინავენ მთელს დედა-
მიწაზე მშვიდობის, მეგობრობის და
ხალხთა აყვავების სიმბოლოდ. მთელი
ჩვენი ფიქრები, მთელი ჩვენი აზრები

და იმედები, ჩვენი შთაგონება და აღ-
ფრთოვანება დაკავშირებულია დიდ
მოსკოვთან — ჩვენი გიგანტური სახელ-
მწიფოს დედაქალაქთან, როგორც ადა-
მიანის ერთიანი გული.

ჩვენ მოხარულნი ვართ, რომ მოსკოვ-
თად ერთად ყოველწლიურად იზრდება,
იფურჩქნება და ლამაზდება ჩვენი საშ-
შობლოს ყველა ქალაქი — მოსკოვის
ძმები.

არ შეიძლება აღტაცების გარეშე
ლაპარაკი რუსული ქალაქების დედის—
უძველესი და ქაბუკი კიევის შესახებ,
შეუღარებლად აუწერელი სილამაზისა
და დიადი ლენინგრადის შესახებ, რომე-
ლიც შევიდა მთელი დედამიწის მშრო-
მელთა შეგნებაში, როგორც რევოლუ-
ციის აკვანი, ჩვენს მზიურ ბაღებში
ჩაფლულ ტაშკენტზე, ახლად აშენებულ
მშვენიერ ქალაქებზე, ერევანზე და
სტალინაბადზე.

დღეს, ბედნიერად ვზემობთ რა მშვე-
ნიერი თბილისის ათასხუთასი წლის იუ-
ბილეს, ჩვენ ვზემობთ მთელი საბჭო-
თა ქალაქების დვიძლი ძმის იუბილეს,
ჩვენ ვიზიარებთ დიდებული და მშობ-
ლიური ქართველი ხალხის სიხარულს.

სალამი შენ, მზიურო და მარად მწვა-
ნე, უძველესო და ქაბუკო, ბედნიერო
და მხიარულო თბილისო!

სუღიჲან რუსკაჲი

მ რ თ ა რ

(ქართულ მეგობრებს)

მე მიყვარს თქვენი საშშობლო მხარე,
მიწა ძველი და მიანიც ახალი.
მე მიყვარს, თქვენი მთაწმინდის მთვარე,
ზეცა ლურჯი და მთები მალაღი.
ეს სიყვარული აკვნიდან დამყვა,
კუბოს კარამდე კიდევ მეყოფა.
ვიცი, ქართველი, როგორ სცემს
თაყვანს

ერთგულ შეფიცულ ძმას და მეგობარს.
ჩვენი დროშები ლაღად გაშლილი
რამდენ ჭირ-ვარაზს არის ნახული.
როგორ ჰგავს ერთურთს ვაჭრილ
ვაშლივით
თქვენი და ჩვენი ზამთარ-ზაფხული.
თქვენ მეზობლები კი არ ხართ მარტო,
ძმები ხართ ჩვენი საქმით და სიტყვით.

ამ ქვეყანაზე ერთი მზე გვათბობს,
 ამ ქვეყანაზე ერთი ვზით ვილტვით.
 წარსულის ბოლმა გამჭარალა სულაც,
 მოდის ახალი ცხოვრების ქარი.
 სამშობლოს ტრფობამ და სიყვარულმა
 გამარჯვებათა გავვილო კარი.
 ჯერ კიდევ ძველად ჩვენი პაპები
 ერთმანეთს ძმურად უყოფდნენ ლუკმას.
 იმათ ნაჩვენებ გზას არ ავცდებით,
 გვინათოს მარად იმათა შუქმა.
 დავდივარ, ვფიქრობ საქართველოზე,
 ვუყურებ თბილისს და ფრთები მესხმის.
 მტკვარს მთის და ბარის სურნელი
 მოსდევს

და თითქოს იწვის ქალაქის ეშხით.
 აქ ხომ თენდება სამშობლოს ჰიმნით,
 აქ ხომ ქვაშიაც სიცოცხლე ფეთქავს,
 აქ ხომ ვაგიფის შეირბა სიმი
 რომ ჩემი ხალხის საღამო ეთქვა.
 მირბა ფატალი აქ შლიდა ფესვებს,
 იღვა მომავლის დღეთა თავდებად
 ჩემი სიმღერაც ისწრაფვის თქვენკენ
 და წყაროსავეთ აღარ თავდება.
 ეს ჩვენი ძმობა ბევრის მთქმელია,
 ლხინში თამადა, ჭირში ლომკული,
 ერთად მღეროდნენ, ერთად მღერიან

ჩვენი საზი და თქვენი ჩონგური.
 ვარ მომღერალი ახალ დარტყმის,
 სანანის მთაზე ამაღლებულ,
 გამარჯვებული ქვეყნის პოეტი
 ვარ ერთა ძმობით გაღლებული.
 ლექსს ტრფიალების ცეცხლი გაუჩნდა,
 შეუღლეწია გულის ფიცარი
 და, როგორც მტკვარი მინგჩაურთან,
 თბილისისაკენ ისე ვიჩქარო.
 მუხლო მანძილით არ მოიღლები,
 დაუშრეტელი ძალა გაქვს ისე.
 მინდა ზეიმზე სავსე სიმღერით
 გული დაეცალო თბილისის ცისქვეშ,
 დაე, ქართველმა ლამაზმანებმა
 ჰანგი გაშალონ ომახიანი,
 იღგეს გარშემო მზის ბრწყინვალემა
 და შიშხინებდეს მწვადი ცვრიანი.
 ვიხაროთ ჩვენი ქვეყნის მიღწევით,
 ვადილოთ ძმები, ამხანაგები.
 ერთურთს კოცნიდნენ ჩვენი ჭიქები,
 როგორც ეს ჩვენი ძმობის ბაგენი.
 მე მიყვარს, თქვენი სამშობლო მხარე,
 მიწა ძველი და მაინც ახალი,
 მე მიყვარს თქვენი მთაწმინდის მთვარე
 ზეცა ლურჯი და მთები მალაღი.

თარგმანი მახტანზ გორგანელინსა

მიჩა იბრაჰიმოვი

საყვარელი ძალაქი

ამინდი წყნარი, მაგრამ დაბუთული
 იყო. მზის სხივები ვაგონის კუბეში
 ფანჯრიდან იჭრებოდა და ვავარვარუ-
 ბულ ნემსებზეთ ჩხვლელდა მგზავრებს.
 რკინიგზის ხაზზე გაყოლებულ ჭადრის
 ხეებზე ფოთოლი არ ირხეოდა.

ნათელი უღრუბლო ცა მოღუშული
 გვეჩვენებოდა, შორეული ტყის მიღმა
 ცხელი მირაჟი რუხი ჭაფიჭით მოსდევ-
 ბოდა ჰორიზონტს. მგზავრებს მსხვილი
 მარგალიტებზეთ უგორავდათ სახეზე
 ოფლი.

პირველად მივდიოდით თბილისში.

— რამდენია კიდევ თბილისამდე? —
 დაინტერესდა ჩემი ბაჭოელი მეგობარი.

— დღეს ჩავალთ. ალღევება არაა სა-
 ჭირო, — დაამშვიდა ჩემი მოუთმენელი
 მეგობარი ჩვენმა შეაუღლაშემაინმა, მა-
 ლალი ტანის თანამგზავრმა, რომელმაც
 გასულ საღამოდან მხიარული ხუმრო-
 ბით, სიმკვირცხლით და გონებაშახვი-
 ლობით მთელი ვაგონის სიმპათია დაი-
 სახურა. ის იყო რუსთაველი ინგინერი
 და ბრუნდებოდა მივლინებიდან — აზ-
 ვერბაიჯანის მეტალურგთა ახალგაზრდა
 ქალაქიდან — სუმგაიტიდან.

— თბილისშიც ასეთი სიტყვებია? — შევეკითხე მე.

ინყინებრა ეშმაკურად მოკუტა თვალი და თქვა ისეთი ხმით, რომელშიაც იგრძნობოდა ძალზე დიდი სულიერი სითბო.

— არ ვიცი, თბილისში ცივა თუ ცხეულა, ვიცი მხოლოდ ერთი — იქ ყოფნა კარგია!

თბილისში დღის მეორე ნახევარში ჩამოვედი. მზე შეუწყნარებლად აცხუნებდა, მაგრამ ქალაქმა თავისი სილამაზით მართლაც ისე დაგვატყვევა, რომ სიტყვა-პაპანაქება სულ გადაგვაიწყვდა.

საუცხოოდ მოიკლაცნება თბილისს შუა ულამაზესი მტკვარი, უზარმაზარი სახლები, ქუჩის ორივე მხარეს ჩამწკრივებული ხეთა ზურმუხტისფერი გვირგვინი, ხშირი მწვანე პარკები და ბაღები ალამაზებენ ამ შესანიშნავ ქალაქს.

რუსთაველის პროსპექტი მთელი დღის განმავლობაში შეიძლება დაუღალავად იარო ერთი კიდიდან მეორე კიდემდე და ყოველთვის აუცილებლად თვალში გეცემათ ადრე ვერსუშმჩნეველი სილამაზე. ახალი შენობები, ხელოვნების ახალი ძეგლი, ადამიანის ხელით შექმნილი პეიზაჟი ახარებს გულს.

ბევრი ქალაქი იყოფა „ძველ“ და „ახალ“ ნაწილად და ამ ნაწილს შორის ჩვეულებრივ იგრძნობა უფსკრული ანდა წინააღმდეგობა. აქ კი, თბილისში, იგრძნობა რაღაც სხვა, რაღაცნაირი შეთანხმება ძველი და ახალი ქალაქისა და ამ არაჩვეულებრივი პარმონიის შემქმნელი ხალხია, მისი შესანიშნავი გემოვნება ყოველთვის, ყველაფერში გაბედულად ამქლავებდა და ამქლავებებს საკუთარ თავს.

თბილისი პოეტურად ლამაზია. მისი სილამაზე დიდებულია, უძველესია. საოცარი შენობების ყოველი ქვა მშვენიერი ნიმუშია ნათელი, სიცოცხლის მოყვარული ქართული ხუროთმოძღვრებისა. მასში ცოცხლობს გული სასწაულმოქმედი ხალხისა, იგრძნობა მისი გულის ცემა, მისი შთაგონება.

შეიძლება, სწორედ ამიტომ ხარობს ასე გული, ვალერსება ამ შენობას გამე-

ლელის თვალი. შეიძლება, სწორედ ამიტომ გაიძულეს ეს ქალაქი ^{შროგონო} დიდი ქართველი მწერლის ილია ქავჭავაძის სიტყვები: — „ყველაფერი საღმრთოა, ჩემო ძმაო, რაც კაცის გულს გაუთბია, თითონ დამწვარა, ზღაპრისა არ იყოს, სანთელსავით და სხვისთვის კი გაუნათებია“.

ათასხუთას წელს განუწყვეტლად, დაუღალავად, შეუღრეკელი ნებისყოფით მუშაობდა, ქმნიდა, აშენებდა თავის დედაქალაქს მოძმე ქართველი ხალხი.

1500 წელი! რა დიდებული, რა მნიშვნელოვანი თარიღია! მისმა ისტორიამ, რომელიც აღმოცენდა ასწლოვან წყვილადში, გაიარა სისხლიანი შუასაუკუნეების წლები, რამდენი შეუბრალებელი გააფთრებული ბრძოლა აღბეჭდილა მის ფურცლებზე. აღბეჭდილა ბრძოლა ტომთა შორის, დაუსრულებელი კინკლაობა ფეოდალთა, შეჯახება ქვეყნებისა თუ სახელმწიფოებისა, რელიგიური თუ მეცნიერული პაექრობანი.

ფეოდალური უთანხმოება და შფოთი ქვეყნის შიგნით, საშინელი უცხოელების შემოსევა... როგორი უმაგალითო გამირობა და ვაჟკაცობა დასჭირდათ ქართველ ხალხს, რათა დაეძლია ყოველივე ეს, გაფრთხილებოდნენ თავიანთ უძველეს კულტურას, გაეტარებინათ საუკუნეების გრივალში და ამავე დროს განევითარებინათ იგი, აეყვანათ ახალ სიმაღლემდე ხალხის მორალური ძალის ზრდასა და განმტკიცებასთან ერთად. მისი შემოქმედებითი სულის ამაღლებასთან ერთად იზრდებოდა, მტკიცდებოდა და მაღლდებოდა თბილისი — მისი სახელი და დიდება.

ათასხუთას წელს ცვლიდნენ თაობები ერთმანეთს; ყოველი მათგანი იბრძოდა და ჭირსა შიგან მაგრდებოდა. დაკოჟრილი ხელებით თლიდა ქვას, ასხამდა დუღაბს, ყოველ წელს ახალ-ახალ შენობებს აღმართავდა, რგავდა ნორჩ ხეებს, გაყავდა სულ ახალი და ახალი ქუჩები.

ყამთა ქარიშხალს მრავალგზის აღუგვია ერთ ღღეში და ნანგრევებად უქცე-

ვია ის, რაც მშრომელ ხალხს უშენებია საუკუნეების მანძილზე, მაგრამ ეს დიდი და გმირი ხალხი, პატრიოტი და მშენებელი ხალხი სულით არ ეცემოდა არასოდეს! იმუშებდა ჭრილობებს და ხელახლა იწყებდა შენებას, აღადგენდა ნანგრევებიდან თავისი ქვეყნის გულს — თბილისს, აქცევდა მას ეროვნული ერთობის სიმაგრედ.

ქართველი ხალხის მგზნებარე პატრიოტიზმი, წმინდა სიყვარული მშობლიური კერისადმი მუდამ იწვევდა მისი მტრების მძევნეარებას. ასეთი მტრობით შეპყრობილმა ალა-შაჰმად-ხანმა — ირანის დესპოტმა მბრძანებელმა, წააწყდა რა ქართველების ვაჟაკურ წინააღმდეგობას, შეთვრამეტე საუკუნის ბოლოს გადაწვა თბილისი.

სისხლის მსმელმა ცეცხლწამკიდებელმა ნაცარტუტად აქციეს ათასი სახლი. დამპყრობელებმა თბილისელები ცის ქვეშ დატოვეს, მაგრამ, თბილისის განადგურება ვერ შეძლეს. „ნაგა-Тбилиси“ — „პატარა თბილისი“ ეწოდებოდა ერთ-ერთ უღამახეს, უძველეს აზერბაიჯანის ქალაქს — შუშას. გამპყინვარებული შახ კაჯარი ამ პატარა ქალაქში მოკლეს. საძულველი ტირანი საკუთარ სისხლში ჩაიხრჩო. მამაპაპურ მიწა-წყლიდან განდევნეს რა საქართველოში ალა-შაჰმად-ხანთან ერთად მოსული მძარცველები, ქართველებმა ახალი გულმოდგინებით აღადგინეს მშობლიური ქალაქი.

აზერბაიჯანელი პოეტები, სახალხო მომღერალი — აშულები საუკუნეების მანძილზე აღიდგებდნენ თავიანთ სიმღერებსა და ლექსებში თბილისის მშვენიერებებს, მორალურ ძალას და ქართველი ხალხის კეთილშობილებას, მათ უშიშარ ბრძოლებს დამპყრობელთა წინააღმდეგ. ხალხის სიბრძნესა და გონიერებას.

როდესაც სისხლისმსმელი მტრები შავ ღრუბლებად მოეფინებოდნენ თბილისს, წვავდნენ და ანგრევდნენ ქალაქს, არ ინდობდნენ აკვანში მწოლ ჩვილებსაც კი, აზერბაიჯანელების გული რისხვით იესებოდა, წმინდა ალად აღინთებოდა

მათში ეს რისხვა და სიძულვილი საზოგადოარი მტრების მიმართ.

ესევე იყო დროს *ქართველები* და აზერბაიჯანელები დახმარების ხელს უწვდიდნენ ურთიერთს. არც ერთი არ ზოგავდა ერთმანეთისათვის არაფერს. კეთილი სიტყვა, წარმოთქმული ამ მიმე, შავ დღეებში, მისწრაფება მეგობრებთან ერთად გაიზიარო მათი მწუხარება და ბედ-იღბალი ნუთუ ეს არ არის გამოვლინება ნამდვილი ძმობისა.

ამაღლელებად წერს ერთ-ერთ თავის მრავალრიცხოვან ლექსში, თბილისში შახ კაჯარის მხეცობის დაღის შესახებ მეთვრამეტე საუკუნის აზერბაიჯანელი პოეტი შიქესტა-შირინი. გული გიკანკალებს, როდესაც კითხულობ თბილისის ტრაგედიის ამ სტრიქონებს.

დიდი აზერბაიჯანელი პოეტის ვაგიფის თბილისისადმი მიძღვნილი ლექსებში აღსავსეა მგრძნობიარე სიყვარულით ქართველი ხალხისადმი, მეგობრობაში ერთგული, მაგარი ქართველი ძმებისა და დებისადმი. პოეტი თბილისს უწოდებს სინათლისა და ბედნიერების სავანეს: „ეს ედგმია, ბალი შვებისაო“. პოეტი აღტაცებით ამბობს:

„ეს იმნირი ადგილია, რომ
შუქი შთვარისთვის მიუწვდენია,
მას, ვითა მზესა, სხივები თვისი
მოთლი ქვეყნისთვის მიუღენია.
იგი მტრისა და ორგელისათვის
არის შავი დღის დამყენებელი,
ხოლო თუ ვინმეს გადაეფარა,
ჩრდილი იმისი მაიოცლებელი...“

ქალარა თბილისის ისტორია — ესაა ცოცხალი წელთაღრიცხვა ამიერკავკასიის ხალხთა ერთობლივი ბრძოლებისა, მათი უძველესი მეგობრობისა და ძმობისა. უცხოელ დამპყრობთა წინააღმდეგ საშინელი ბრძოლების დროს ეს ქალაქი იყო ქართველების, აზერბაიჯანელებისა და სომხების ძმობის სიმაგრე.

საქართველოს მშვენიერი ღედაქალაქი ახლობელი და ძვირფასია აზერბაიჯანელებისა და სომხებისათვის. არ შეიძლება წარმოვიდგინო აზერბაიჯანელი, რომლის სულშიაც სიტყვა „თბილისი“ — არ აგონებდეს, არ აღვიძებდეს

ყველაზე თბილ, ყველაზე ნაზ გრძნობას. აზერბაიჯანისა და სომხეთის ბევრი დიდი სწავლული და მხატვარი დაბადებულა თბილისში, გაზრდილა თბილისელებს შორის, წერდა და ქმნიდა ყოველდღიურ მეგობრობაში — ჩვენთვის ყველასათვის მშობლიურ საქართველოს მოწინავე ხალხთან ერთად.

თბილისის საზოგადოებრიობას შორის ჩამოყალიბდა დიდი აზერბაიჯანელი მწერლისა და ფილოსოფოსის, ახალი რეალისტური აზერბაიჯანული ლიტერატურის ფუძემდებლის მირზა ფატალი ახუნდოვის ლიტერატურულ-ფილოსოფიური შეხედულებები. ახუნდოვმა თბილისში დაწერა, დაბეჭდა და სცენაზე დადგა ახლა ფართოდ ცნობილი მისი კომედიები, საქართველოს დიდ მწერლებთან და მოწინავე ხალხთან ჰქონდა მას მტკიცე მეგობრობა.

თბილისში გაეცნო მირზა ფატალი მოწინავე რუსეთის საზოგადოებრივი აზროვნების რევოლუციურ-დემოკრატიულ რწმენას, აქ დაუკავშირდა იგი რუს პროგრესულ მწერლებსა და პოეტებს.

თბილისშივეა მირზა ფატალის საფლავიც. ცოტა ხნის წინ ჩვენმა მოძმე ქართველებმა ამ საფლავზე მშვენიერი მონუმენტი დაადგეს. ამ მოვლენამ კიდევ უფრო მეტად გააძლიერა წრფელი ძმური კავშირის გრძნობა ჩვენს გულებში.

სახელდობრ, თბილისში 1907 წელს დაიწყო გამოცემა, არა მარტო აზერბაიჯანში, მთელ მუსლიმანურ აღმოსავლეთში ცნობილმა სატირულმა ჟურნალმა „მოლა ნასრედინმა“, რომელსაც ეჭირა შეურბეგბელი, რევოლუციური ბრძოლის პოზიცია ფეოდალურ გადაინაშთებისა და კოლონიალური ჩაგვრის წინააღმდეგ.

„მოლა-ნასრედინის“ რედაქტორმა დიდმა აზერბაიჯანელმა მწერალმა — დემოკრატმა ჯალილ მამედყული ხადემ თბილისში გაატარა თავისი ცხოვრების მნიშვნელოვანი წლები, დაწერა ამ ქალაქში თავისი ყველაზე საუკეთესო ნაწარმოების ნაწილი. ჯალილ მამედყული ხადეს გაცხოველებული კავშირი ჰქონ-

და თბილისის რევოლუციურ ფენებთან. იგი ღრმა პატივისცემელი იყო ქართველი ხალხისა, კარგად ესმოდა, იცოდა და უყვარდა ქართული კულტურის საუკეთესო ტრადიციები.

ჟურნალი „მოლა-ნასრედინი“ ამტკიცებდა ქართველი, აზერბაიჯანელი და სომეხი ხალხების მეგობრობას, ეწეოდა დიდ აღმზრდელი მუშაობას მასებს შორის, სატირის მომავლდინებელ ლახვარს სცემდა პროვოკატორებს, რომლებიც ისწრაფოდნენ ამ სამ მოძმე ხალხს შორის მტრობა და შუღლი ეთესათ, მოუწოდებდა ერთობისა და მეგობრობისაკენ.

როდესაც ვლადიმერ ისტორიული მეგობრობის შესახებ, ჩვენი ხალხების ძმურ კავშირსა და ურთიერთდახმარებაზე, თბილისის გვერდით არ შეიძლება არ დავასახლო — გორი. ვის არ გაუგონია გორის სემინარიის შესახებ იქ უსწაველია მრავალ მათგანს, ვინც გამოდიოდა რევოლუციამდელ აზერბაიჯანში შუასაუკუნეების უმეტრებისა და სიბნელის წინააღმდეგ, ავრცელებდა ცოდნასა და განათლებას, მთელი გულით ცდილობდა ხალხისთვის აეხილა თვალი. გამოჩენილი კომპოზიტორი უზეირ პაჯიბეკოვი, დიდი სწავლული ფრიდენბეგ ქოჩარლი გორის სემინარიის კედლებიდან გამოვიდნენ.

აზერბაიჯანის, საქართველოსა და სომეხი ხალხის ძმური კავშირი ძალზე ძველია. მათი კულტურა განუშორებელი კვანძებითაა ერთმანეთთან დაკავშირებული. მრავალი წლის მანძილზე თბილისი იყო აკვანი, როგორც ამ ამოზისა, ასევე კულტურული სულიერი ახლობლობისა.

თბილისს ამ ხალხის დაახლოებაში დიდი ღვაწლი მიუძღვის. დიდი წვლილი გაიღო მან ამ ხალხთა ყოფაცხოვრებისა ლიტერატურისა და ხელოვნების შინაგანი კავშირის შექმნისათვის. დაწყებული მეცხრამეტე საუკუნიდან ეს ქალაქი იყო ამიერკავკასიის პოლიტიკისა და კულტურის ცენტრი და მნიშვნელოვან როლს თამაშობდა ჩვენი ხალხის ერთიან

ბრძოლებში თავისუფლებისა და ბედნიერებისათვის.

თბილისი ჩვენი ხალხების განსაკუთრებით გამოცოცხლებულ და კიდევ უფრო ახლო კავშირის ცენტრად გადაიქცა საბჭოთა ხელისუფლების დროს. აქედან დაიწყო განხორციელება მრავალმა აუცილებელმა ღონისძიებამ, რომელთაც ითამაშეს მნიშვნელოვანი როლი ამიერკავკასიის ხალხების ცხოვრებაში და კულტურულ აღმავლობაში; აქ იქნა მიღებული მრავალი ისტორიული გადაწყვეტილება. თბილისში ჩატარებულმა ამიერკავკასიის მნიშვნელობის ყრილობებმა და თათბირებმა ჩვენს ხალხს სოციალიზმისათვის ბრძოლის ბიძგი მისცა.

თბილისში ჩატარებული „თეატრალური გაზაფხული“, ამიერკავკასიის ხალხთა მუსიკალური ფესტივალი, წარმოადგენდა მნიშვნელოვან მოვლენას, რამაც კიდევ უფრო გააძლიერა ხელოვნების მუშაკთა მეგობრობა. აზერბაიჯანის ახუნდოვის სახელობის ოპერისა და ბალეტის თეატრში სიყვარულით სრულდება დიდი ქართველი კომპოზიტორის ფალიაშვილის ოპერა „დაისი“. აზერბაიჯანელი მკაყურებლები შეუხელებელი ინტერესით უყურებენ ქართულ ფილმებს და გულთბილად მიესალმებიან თავისი მოძმე ქართველების მნიშვნელოვან მიღწევებს ამ სფეროში.

მინდა აღვნიშნო, რომ თბილისი — ეს არის საყვარელი ქალაქი, სადაც ხშირად ვხვდებით ერთმანეთს ჩვენ, მწერლები, ყოველი შეხვედრის დროს მუდამ გატყვევებს ქართული სტუმართმოყვარეობის გულწრფელობა გულუხვად გა-

ლილ ქართულ მაგიდაზე, და როდესაც ვისმენ გულთა, გულწრფელ ქართულ სიტყვებს, მგონია ხელმეორედ მსგებნელები.

მაგრამ არა მარტო ასეთი შეხვედრები აახლოებენ ჩვენს ცხოვრებას. ხალხის სულიერი სიმდიდრე — აი, უმაღლესი წყარო სიამოვნებისა. თბილისში ჩვენ პირველად გავცანიით შოთა რუსთაველის, გურამიშვილის, ჭავჭავაძის, მათი ღირსეული წარმომადგენლების ლეონიძის, ტაბიძის, ჩიქოვანის, აბაშიძის (მე მხედველობაში მყავს ორივე, როგორც ირაკლი, ისევე გრიგოლი) ლორთქიფანიძის, ბელიაშვილის და მრავალი სხვა ქართველი მწერლებისა და პოეტების მშვენიერი ნაწარმოებები. შემდეგ კი ჩვენ ვთარგმნეთ მათი წიგნები მშობლიურ ენაზე. ათასობით აზერბაიჯანელი კითხულობს ახლა ამ ნაწარმოებებს, სწავლობენ ცხოვრების სიბრძნეს.

ახლა, ქართველი ძმების გულისხმას აყოლილნი, ვზეიმობთ თბილისის 1500 წლისთავს. ერთიანია კავკასიონის მთები, მათი განშორება ერთმანეთისაგან შეუძლებელია. სწორედ ასევე ერთიანია ჩვენი გულები, ერთია ჩვენი ბედნიერება.

ათასი წელია ერთი გვაქვს სუფრა, ერთი გვაქვს პური, მარილი, ერთიანია ჩვენი შრომა. ამ დიდი ერთობის აკენაშია ჩვენი დედაქალაქები თბილისი, ბაქო და ერევანი.

მაშ იზარდოს და იღლეგრძელოს საქართველოს უმშვენიერესმა დედაქალაქმა — ათასხუთასწლოვანმა თბილისმა. მეგობრობისა და ძმობის ჩაუქრობელ ჩირაღდნად ენთოს სამარადქამოდ!

სომხეთის სსრ

მაკაჩიოს საიანი

თბილისელ მემობრებს

დღეს საქართველოს უძველესი დედაქალაქი ზეიმობს თავისი არსებობის ათასხუთასი წლისთავს.

თბილისი ამიერკავკასიის საუცხოო

ქალაქია, იგი მშვენიედაა იმ უზარმაზარი მთავორიანი მხარისა, რომელიც გაწოლილია შავი და კასპიის ზღვებს შორის.

1901 წელს ახალგაზრდა მხატვარს პირველად მომიხდა კავკასიის ქედის ბუმბერაზი სიმაღლეების გადალახვა და უეცრად აღმოვიჩნდი მდინარე მტკვრის ხეობაზე ორიგინალურად, ფანტასტიკურად მიკრულ ქალაქში, რომელიც მაღალი კლდეებითაა გარშემორტყმული. მის ორიგინალურ ხედს ძალზე უწყობდა ხელს მრავალრიცხოვანი ტაძრების წვეტიანი გუმბათები, რომლებიც გაფანტული იყო მთელს ქალაქში.

ამ სანახებმა განსაკვიფრებელი შთაბეჭდილება დატოვა ჩემზე, საქართველოს სამხედრო გზამ — დარიალის ხეო-

ბით, ყაზბეგმა და ბოლოს თბილისმა, საქართველოს ამ უძველეს ქალაქში — ცხოვრების განსაკუთრებულ კულტურით.

დღეს საბჭოთა საქართველოს დედაქალაქის თბილისის სახე ძალზე შეიცვალა, იგი გახდა მაღალნიჭიერი ქართველი ხალხის კულტურულ-პოლიტიკური და სამრეწველო ცენტრი. ვუსურვებ მოძვე ქართველ ხალხს უსაზღვრო ბედნიერებას და თავისი ქვეყნის აყვავებას.

მაგრად ვეხვევი ჩემს თბილისელ მეგობრებს, მშობლიური მხარის დიდების შემქმნელთ.

იკანერ ქოჩაკი

ხელოვნების დამახურებელი მოღვაწე, მხატვარი-მოქანდაკე

ქომლის ქვაბთა ქვა

ერთხელ მე ჩემს ბაღს — გაზაფხულის მზეს რომ ვადარებ — ვკითხე: ამქვეყნად სანამ მოხვევლ სად იყავ-მეთქი.

პატარამ მითხრა, რომ ის მუდამ ამ ქვეყნად იყო, რომ წილნაყარი იყო მუდამ ამ ცხოვრებასთან. —

ეგრევე მეც, ჩემო მშობლიურო, ტყბილო თბილისო, მარადეამ შენთან ვიყავი და შენს გვერდით ვიყავ.

როცა ჯერ კიდევ ფეხშიშველი და თმაგამლილი ჰქროდი შენ, როგორც უსიერი ტყეების სული,

და ნადირთ მეფეს და ირმების ჯოგის მეურვეს გოგირდის ბული თავზე გედგა, ვითა გვირგვინი, —

მაშინ მე ბაღი — უთვისტომო და უსამშობლო — შენს კვალს მოვდევი და ვკოცნიდი ნატერფალს შენსას.

უქმად დიოდნენ მოჩუხჩუხებ, თბილი წყარონი, შენ კი ველური, სიყვარულით გულშეუძვრელი

ულრანში რბოდი... მაგრამ უცებ ტყემ უსიერმა და დიდმა მთებმა დაიგრგვინეს გულშემზარავად.

დაფეთებულნი გადმოცვივდნენ ქურციკნი კბოლით,
ვით გრიგალისგან დარბეული ხეთა ფოთლები,

ზარდაცემულნი ტყის ნადირნი, შეძრწუნებულნი
უცნაურ შიშით-შიშიმალნენ თვის ბუნაგებში

და მთით გადმოდგა შავ ტაიქზე ამხედრებული
მეფე ვახტანგი — გოლიათი იბერთა მეფე...

შენთა მშვენიებამ, შენმა ტურფა შემოგარენმა
თვალი მოსწყვიტა საქართველოს სვიან მბრძანებელს.

ჩამოხტა ცხენით, დაიარა შენი მიდამო
და მერე ჩუმად მოგეხვია, ვით ლამაზ დიაცს...

მან თავის მხლებელთ, დიდაზნაურთ, ერთგულ მეომართ,
აქ განუცხადა საიდუმლო გულსდაფარული:

სატახტოდ იქცევს ეს ადგილი, თბილი წყლის გამო
აწ და მარადის წოდებული თბილისქალაქად!

ამხედრდა მეფე, მიეფარა თვალს მეყვსეულად
და არ იცოდი, ცხადში ნახე ის თუ სიზმარში.

მაშინ იქ ვიდექ მე ყმაწვილი ცისფერთვალემა, —
ოქროს უზანგი ვახტანგ მეფეს მე დაეუჭირე...

აგრე აშენდა საქართველოს დიდი სატახტო,
ტურფა ქალაქი, სასწაული, დიდი ქალაქი.

ბჭემალალი და სრული — ყველა ქალაქის თვალი,
თბილის ქალაქი, საქართველოს დედაქალაქი.

პატარძალივით მეფურ ტახტზე იჯდა თბილისი,
აღმოსავლეთის ქალაქების თვალი უებრო.

როცა ტიროდა — მარგალიტის ცრემლებს აფრქვევდა,
როს იცინოდა — ებნეოდა გულს იავარდი...

შენ რუსთაველმა თავს დაგადგა ოქროს გვირგვინი,
მთელ ქვეყანაზე სხივოსანი გამოგაჩინა.

შენ საიათნოვამ გიგალობა, ჩემო ქალაქო,
შენი ტახტის წინ ფიანდაზად გაშალა გული.

მეც — გადავსერე დედამიწის ოთხივე კუთხე
და მოგიტანე საგანძური აურაცხელი,

პინდუსტანური ატლასი და თვალმარგალიტი,
სხვა ქვეყნებიდან საქონელი ათასნაირი.

შენმა შეიღებმა გულს ჩამიკრეს მე ღვიძლ ძმასავით,
დამიყვავეს და გამამზნევეს, მცეს ნუგეშინი.

შენა ხარ ჩვენი დედაბოძი, დიდი სატახტო
აღორძინებულ და ქედუხრელ კავკასიისა.

როგორც ვარდის ბუჩქს შხამიანი იქედნეს გესლი
ეგრე გესლავდა საზარელი შხამი მტერთა გულს.

და ერთხელ, შავ დღეს, სიავის დღეს მტერი ურიცხვი
შემოგესია, დაგარბია, გაგაპარტახა.

ხელში სანთელი გეჭირა და ჩაგიქრო იგი,
ვარდის გვირგვინი გეხურა და ფეხქვეშ დაიგდო.

შენი ლომგული მეომრები — ნათელშინანი
დიღხანს იბრძოდნენ, ხმლით კაფადნენ ზნელს შემოქცეულს,

მაგრამ მომხედურთა მოძალებამ, შურმა, ლალატმა,
შავი ღრუბლებით მოგიქუფრა ნათელი სახე.

მაშინ მე შენს სისხლს, მამულისთვის მსხვერპლად შეწირულს
გულით ნაყური ჩემი სისხლიც შევეუზიარე.

შენ არ იყავი განა ჩემი ერის მფარველი,
შენ არ იცავდი განა იმას განსაცდელისგან?!

დავით-ბეგს შენ არ შეეწიე — მძლეოთა მძლეველი,
მტერთა მსახვრალი და ნაკურთხი მარჯვენის ძალით?

შენ გიგალობეს აშულეზმა — მამაცოთა კერას
ვაეკაცობის ბჭეს დაუქცეველს, სულს შეუმუსვრელს...

მერე ცბიერმა მბრძანებელმა დაგადგა თვალი,
ქვებუდანობით, ვერაგობით ტახტი მოგტაცა.

უნდოდა შენი გასავისი, შენი ხსენება
შენი ცხოვრება აღეგავა მიწისპირიდან.

საუკუნეზე უმეტეს ხანს თავს დაგჩხოდა,
მაგრამ პაპათა ზნე მაინც ვერ შეგაცვლევინა...

მაგრადნაგები ფუძე გქონდა, ბერმუხასავით
იდექი შენ და მტერი როგორ ამოგაგდებდა!

წაიღოს ქარმა-დააკლდება ზღვას ქვიშა განა?
სანამ მზე ნათობს — შენ სიმღერა არ დაგელევა!

თბილისო შენმა სიყვარულმა შემიძრა გული
და ამ გულიდან დაწურული სიმღერა გითხარ...

ვერარა ძალა ვერ შემეუსრავს სიყვარულს ჩვენსას,
ვერარა ძალა ვერ შეარყევს ჩვენს მტკიცე კავშირს...

ქართველი კაცის ქედუდრეკი, ამაყი სული
მუღამ იყო და კვლავ იქნება შეუმუსკრელი.

შენი ბუდიდან წამოფრინდნენ არწივებივით
რევოლუციის გულზვიადი ჯარისკაცები.

შენი ძუძუთი გაიზარდა ფოლადის კაცი
საქთემპყრობელი, წინამძღოლი ჩვენი ქვეყნისა.

როგორც ყოველთვის — მე შენს გვერდით ვიდექი მაშინ,
მეც შენივ მსგავსად აღისფერი დროშა მეჭირა.

შენს მოედნებზე ვყიყინებდი, შენებრ ველავდი,
ძმობას, ერთობას ვუმღეროდი გულბობოქარი...

ვიგონებ ახლა და მაოცებს, ვით მაოცებდა
შენი მხნეობა, შემართება, შეუპოვრობა.

მე მიყვარს შენი მცხუნვარე მზე, შენი ლურჯი ცა,
გოგირდის წყალი გამკურნავი, მაცოცხლებელი.

მიყვარს შენი მტკვრის მზიარული სანაპირონი,
და მთვარიანი ღამეების ზმა სევდიანი.

მიყვარს მე შენთა ნაშიერთა ამაყი მზერა,
მათი მიმობერა ვაყვაცური, მათი სიქველე.

შენი ქალების ლერწამივით რხეული ტანი,
და სიყვარულით ანთებული ნუშის თვალები.

მიყვარს მე შენი სიმღერები მრავალხმიანი,
მიყვარს და მუღამ მეყვარება, ჩემო თბილისო.

დე, შენთან ერთად მეც ვიხარო ძმური გულითა,
დე, ერთად რეკონ ჩვენი ძმობის სამრეკლოებმა.

დე, გამარჯვების სიმღერებმა კვლავ იგუგუნოს
და ერთად ეღერდეს ყველა ჩვენი საგალობელი.

ვისაც კი ჩვენი გათიშვა სურს, დე დაითრგუნოს,
დე, მოიკვეთოს ის მარჯვენა, რომელიც გავცურის.

ჩემო თბილისო, გაძლიერდი, აყვავდი უფრო,
წითელ ვარდევით იყვავილე მრავალყამიერ!

თარგმანი **თამაზ ჩხენკელისა**

აშოფ გრამი

ზღაგაგმისი ქალაქი

ყოველ ქალაქს, როგორც ყოველ კაცს, თავისი ბიოგრაფია გააჩნია. თავისი დაბადების დღე, თავისი თვითმყოფადი სახე, ჰქვიანი თვალები, ოქროს გამარჯვებები, მითროლოვარე გული და მზესავით ნათელი გონება.

თბილისი — ძმური საქართველოს დედაქალაქი — უღამაზესი ქალაქია. თბილისი არ არის არც სიმბოლო, არც მითი თუ ლეგენდა, არც სიმღერაა მგოსნისა. თბილისი სინამდვილეა. მამაცი ხალხის ისტორიის. გმირია, ის არის მთლიანობა მშფოთვარე ცხოვრების, პოეზიისა და კულტურის, შრომისა და გამარჯვებების.

თბილისის დაარსებიდან ათასხუთასი წელი მტკიცედ აღბეჭდილა ქართველი ხალხის სახელოვან მატეანეში. ეს მნიშვნელოვანი თარიღი ხალხის შემოქმედებისა და შესანიშნავი უძველესი კულტურის გამარჯვების ზეიშია.

საუკუნეთა ქარიშხალმა თავისი კვალი დატოვა თბილისის ვაქეკურ სახეზე. ისტორიკოსნი რაინდი — ქალაქის მზერაში აღტაცებულნი კითხულობენ მისი მხედრობის ისტორიულ გამარჯვებებს. ამ რაინდის წინ განერთხნენ რომაელ, ირანელ და თურქ დამპყრობელთა ურდოები.

თბილისი გული იყო კლასიკური დიდი პოეზიისა, რომელიც მეგობრობდა და აკავშირებდა ხალხებს მაღალ იდეალებსათვის, თავისუფლებისათვის, პუმანურობისათვის, სიმართლისა და უწინდესი

მინდესი გრძნობებისათვის ბრძოლაში.

თბილისი პოეტთა გენიალური წინაპრის, უკვდავი „ვეფხისტყაოსნის“ შემქმნელის ქალაქია. რუსთაველის პოემამ ქარავანივით მოიარა ქვეყანა და სამუდამოდ დაიმკვიდრა ადგილი მსოფლიო ლიტერატურის საგანძურში.

თბილისი დიდ ქართველ მოაზროვნეთა — ვაჟა ფშაველას, ილია ჭავჭავაძის, ნიკოლოზ ბარათაშვილის ქალაქია. თბილისში ცხოვრობდნენ და ჰქმნიდნენ თავიანთ ნაწარმოებს გაბრიელ სუნდუკიანი, ოვანეს თუმანიანი და რაფი. აქ შექმნა თავისი საუკეთესო ნაწარმოებები ცნობილმა აზერბაიჯანელმა დრამატურგმა მირზა ფატალი ახუნდოვმა.

თბილისის ამჟამა ფრთებმა შეიფარა მეფის რუსეთის თვითმპყრობელობის მიერ დევნილი დიდი რუსი პოეტები — პუშკინი, ლერმონტოვი, გრიბოედოვი, აგრეთვე დეკაბრისტი პოეტები. პუშკინი და ლერმონტოვი კავკასიის განუყოფელ წარმტაც სიღამაზესა და კავკასიის ხალხთა თავისუფლების მოყვარულ ადამ-ჩვეულებებს უმღეროდნენ.

ლეგენდარულ თბილისს თავისი დიდი რევოლუციური ისტორია აქვს, აქ მოღვაწეობდნენ ლენინელი-რევოლუციონერები: სტალინი, ჯაფარიძე, კეცხოველი, შაუმიანი და სხვები, რომლებმაც მთელი თავისი სიცოცხლის მანძილზე ამყად ატარეს მუშათა კლასის განთავისუფლების დროშა, დროშა კომუნისტებისა.

ჩემთვის, როგორც სომეხი პოეტისათვის, ეს დიდი ისტორიის მქონე ქალაქი ძვირფასია იმით, რომ იგი ახლაც აგრძელებს თავის საუკეთესო ტრადიციებს, მეგობრობის, ძმური თანამშრომლობის, შემოქმედებითი გამოცდილების ურთიერთგაზიარების ტრადიციებს. თბილისი კეთილი და სტუმართმოყვარე მეგობარია. სადაც არ უნდა ვიყო მე, თბილისი მაინც ჩემ თვალწინ არის, ჩემს გულშია, ჩემს გვერდითაა. მისი მზიარული გამოხედვა ხშირად მესიზმრება მე. იქ გაშლილ სუფრაზე, მეგობრულ ნადიმზე ჩემი მეგობარი პოეტები სვამენ ჩემი ბედნიერების სადღეგრძელოს, მათ ახარებთ ჩემი მიღწევები. ისინი მეხმარებიან მე მეგობრული რჩევა-დარიგებებით.

მე არა ერთხელ ვყოფილვარ იმის მოწმე, ჩვენი უცხოელი სტუმრები დედამიწის ყოველი კუთხიდან როგორ ჩამოდდიოდნენ თბილისში, რათა დამტკბარიყვნენ მისი უძველესი არქიტექ-

ტურითა და ბუნების სიმშვენიერით. გული დიდი სიხარულით იტყება, როდესაც ხედავ როგორ რზრდება და ფარ-თოვდება შენს თვალწინ ახალი ნაგებობანი.

თბილისური განთიადის ლაქვარდოვან სივრცეში იჭრება საცხოვრებელი სახლების ახალი კვარტალები და ფაბრიკა-ქარხნების ახალი კორპუსები. ახალი პარკები, პროსპექტები, ქუჩები ქალაქს საზეიმო იერს აძლევენ. აქ გასაოცრადაა შერწყმული სიძველე და სიახლე, კლასიკური და თანამედროვე არქიტექტურა.

თბილისის ათასხუთასი წელი მთელი საბჭოთა კავშირის ხალხთა ზემოა.

ამ საზეიმო დღეს თანსა ვწევ და ვსვამ თბილისის — ულამაზესი ქალაქის აყვავების სადღეგრძელოს.

სომეხი პოეტების სახელით ვირწმუნები, რომ სომხური პოეზია თბილისის შთაგონებულ და ამალღებული გრძნობით გამოთბარ ლექსებს მიუძღვნინან.

მზანეს კაჩიანი

თ ბ ი ლ ი ს ი

ჩემს წინ უნახეს წიგნად გაშლილხარ და სიმღერების დაგარქმევ აკვანს, ძველი სიმღერა ჰგავს ცივ ქარიშხალს, ახალს — მაისის სურნელი დაკვარეს. მე მხოლოდ წამით გავხედავ წარსულს, იმ დღეს, როდესაც სისხლი არ წვიმდა. მე გორგასალის ხოხობს, ცად ასულს და ამალღებულს ვხედავ მთაწმინდას. აქ საძირკველი ჩაყარეს ისე, რომ მტერს ვერასდროს ამოეთხარა. კერიის კვამლი ამალღა ცისკენ, „აქა შშვიდობა“ ეთქვათ, ეხარათ. შემდეგ... მომხედურთა ურდო მწუხრივით

ჩარხის უკულმა მოტრიალება. იყო ჩეხვა და იღვა წუხილა, და არ გაცილდნენ მორთვლიანებას რასაც მსახვრალი ბედი ეწვია, —

ქართველებს ისევ უმშვენიერიათ. ის, რაც სიძულვილს დაუღუწია, ძმობას, სიყვარულს უშენებია... შემდეგ, რაც მარად მემახსოვრება, შემოვუსწარი ახალ დიდებას: განახლებული ქვეყნის ცხოვრებას, ხალხთა ოცნების აყვავილებას. ასე მგონია, ჩემო თბილისო, მეც დავიცავი შენი კარები. ხარ პოეტების აზრის თილისმა და გაგებდე ლექსის ბწკარები, მოგონებათა ხარ მატრიანე, დაგყურებ რიდით, გფურცლავ ალერსით.

დღევანდელ დღისკენ შემატრიალებს შენი გულისთქმა უმხურვალესი. ხალისით ხედები ყოველ განთიადს, უფრო ბრწყინდები მშვენიერებით.

ლენინის ძეგლი მზისებრ ანთია,
სათავე ხალხთა ბედნიერების.
მე ამ მოედანს, ამ ძეგლს ვემთხვევი
და სიმღერებად ავბრაილდები.
ცად ამაღლებულს შემომეფრქვევა
მომავალ დღეთა განთიადები.
ზღვა სიხარულის გულში მთოვარო,
შენიც არ ვიყო, როგორ არ გაქო,
ცა-ფირუზ, ხმელეთ-ზურმუხტოვანო,
მარად ჯველოს დედაქალაქო.
შენი რუსთაველის ქნარი ტკბილია,
უღიადესი და სხივთამთოვი...
აი, ოვანეს, დიდი ილია,
გრიბოედოვი და ახუნდოვი

შენთან არიან, შენს მკერდს
ჩაპკვრიან,
შენს უკვდავებას ნაზიარებნი,
ჩვენც ვეზიარეთ მათს აზრს მაღლიანს
და გულმართალნი დავიარებით...
თუ მოგეახლა ლაშქარი მტერთა,
ვერ გავვიმკლავდეს გმირთა ბადიშებს.
თვით მტკვარიც დედა-ვოლგასთან
ერთად
მტერს დავიწყების ზღვაში გადუშევებს.
გიშვერ ჯანმაგარს, გხედავ მზიარულს
შენ, კომუნისმის აისის მაღლით.
დღეს კი შენს ათასხუთასწლიან შუბლს
ამკობს ორმოცი მაისის ვარდი.

თარგმანი **ემელიან შურდიაშვილისა**

ბ რ ა ზ ი ლ ი ა

ქოჩი ახალს

ყვავილები ხოჭე ღიასისათვის

თბილისი პირველ დღიდანვე შემიყვარდა. მისი ქუჩები თოვლით იყო დაფარული. მეტად ციოდა საქართველოსათვის ამ არაჩვეულებრივად მკაცრ ზამთარს.

ჩემმა მოსკოველმა მეგობრებმა, ცოტა არ იყოს, შერით შემომხედეს, როცა ვუთხარი, თბილისში მივფრინავ-მეთქი.

„იქ მზე და სითბო დაგხვდებათ, აი ისეთი, როგორც ვაზაფხულზე იცის. საქართველოში ზამთარი ყოველთვის რბილია“. მაგრამ თბილისში ვერც აღთქმულ მზეს შევხვდი და ვერც საამო სითბოს, სამაგიეროდ, ადამიანების გულწრფელი მეგობრობა დამხვდა, ღრმა და მხურვალე...

მე მინდა მოვითხროთ ერთი ამბავი, რომელიც საქართველოში გადამხდა. ეს შემთხვევა, ჩემი აზრით, ნათლად მეტყველებს საბჭოთა ადამიანების გრძნობათა სიფაქიზეზე, მათ კულტურაზე.

პირველ დღიდანვე შემიყვარდა მეთქი თბილისი, — ეს ძველთაძველი სა-

ტახტო ქალაქი. შემიყვარდა მისი უნივერსიტეტი, თეატრები, ახალი და ფართო ქუჩები, მისი ლამაზ-ლამაზი თვალგისერა ქალები; შემიყვარდა ევროპულისა და აზიურის დახვეწილი შერწყმა ხალხურ სიმღერებში, ცეკვებში, ზოგიერთი პოეტის შემოქმედებაში — თუნდაც გრიგოლ ცეცხლაძის პოეტურ ქმნილებებში:

მე დაეთესე შენთვის ყანებს,
შენ გაივლი ბაღში
და სარკმლიდან სიხარული
შემოვა ოთახში.

დამწიფდება ხეხილები,
მზით დამტკბარი, ტკბილი,
და გადახსნი შენ ფორთოხალს
გრძელ თითების ფრჩხილით.

დღე შეიკრებს ნაირფერებს, —
ღია ფერის ჩითი, —
აღუზალზე-შეფრინდება
შეჩვეული ჩითი...

და იყო კიდევ სხვა რამ რაც უფრო მეტად მაკავშირებდა თბილისთან. თბი-

ლისში ხომ ხოზე დიასია დაკრძალული, ესპანეთის კომუნისტური პარტიის ყოფილი გენერალური მდივანი, შეუდრეკელი ადამიანი, რომელმაც დოლორეს იბარურთან ერთად მთელი ესპანეთის მშრომელები წამოაყენა ფრანკოს წინააღმდეგ საბრძოლველად.

მე მინდოდა მივსულიყავი და პრესტესისა და ბრაზილიის კომუნისტური პარტიის სახელით გვირგვინი მიმეტანა ესპანელი ხალხის ღირსეული შვილის საფლავზე, ტრაგიკულად დაღუპული ხოზე დიასის საფლავზე, რომლის ნეშტი ჯერ კიდევ ელის სამშობლოს განთავისუფლებას, რათა საყვარელ მადრიდს დაუბრუნდეს.

მაგრამ ამ უღიმღამო დეკემბერში საქართველოს ზამთარი ერთობ მკაცრი გამოდგა. მაღაზიებში მხოლოდ ხელოვნური ყვავილები იყო გამოფენილი, — იმ წითელი მიხაკისა და ვარდებისაგან განსხვავებით, რომელიც მე მინდოდა წამელო ხოზე დიასის საფლავზე, — ყოველგვარ სურნელსა და ცოცხალ შეფერილობას მოკლებული.

სასტუმროს მისამსახურე, რომელიც გვირგვინისათვის გავგზავნე, სამწუხარო ცნობით მიბრუნდა: „არაფერი გახლავთო, ხელოვნური ყვავილების გარდა“.

მაშინ გადავწყვიტე, მე თვითონ წავსულიყავი თარჯიმანის თანხლებით და ყვავილების მაღაზიაში შეცადე ყიდვა მაგრამ ამაოდ, — ყველგან უარყოფის ნიშნად იქნევდნენ თავს.

ერთ მაღაზიაში ყვავილების გამყიდველი ქალიშვილი დაინტერესდა, თუ ასე დაბეჯითებით რატომ ვეძებდი ზამთრის ამ სუსხიან საღამოს წითელ ყვავილებს.

მე ავუხსენი მას, თუ რას წარმოადგენდა ჩვენთვის, ბრაზილიელებისათვის, ხოზე დიასი.

„იგი ჩვენთვისაც ძვირფასი გახლავთ, მიბრძანდით სასტუმროში, ხვალ დღით გამოგიგზავნით გვირგვინს“.

მეორე დღეს შევძელი ხოზე დიასის საფლავზე პრესტესისა და ბრაზილიის კომუნისტთა სახელით წამელო ცოცხალი წითელი ყვავილების გვირგვინი, რომელზედაც სამ ენაზე — ესპანურ, ქართულ და რუსულ ენებზე იყო აღნიშნული მისი ძვირფასი სახელი და სიტყვა — „ესპანეთი“.

ამ სუსხიან ზამთარში საქართველოში არ დამხვედრია საამო სითბო, მაგრამ ეს სითბო თბილისელთა გულეებში ვნახე. გაზაფხული მათთანაა, — გაზაფხული ბედნიერი ცხოვრებისა!

თარგმანი პორტუგალიურიდან

მ. ფაშაშვილისა და ო. დემეტრაშვილისა

გ ე რ გ ა ნ ი ა

პროფ. ალექსანდრე ბიორიგი. დოქტ. გეორგიე ბიორიგი

რამდენიმე ღმე თბილისში

(ნაწევები წერილიდან)

გერმანელებს ერთი ანდაზა გვაქვს: „ვისაც უმოგზაურია, მას ბევრი ამბის თქმა შეუძლია“. ჩვენც ბევრი რამ გვექნება სათქმელი, როდესაც თქვენს სამშობლოში მოგზაურობის შემდეგ შინ დაებრუნდებით, მაგრამ თქვენც, ჩვენს

ქართველ მკითხველებს, გვინდა მოკლედ მოგახსენოთ, თუ რა მშვენიერი და დაუვიწყარი შთაბეჭდილებანი და განცდები აღიბეჭდა ჩვენს გონებაში ლამაზ საქართველოში მოგზაურობის შემდეგ.

მოგზაურობის მიზანი და მიზეზი ყო-

ველთვის სხვადასხვაა: ზოგნი მოგზაურობენ არდადეგების დროს, დასვენების მიზნით, ზოგნი გზად ნათესავეებსა და მოყვრებს მოინახულებენ. ჩვენი მგზავრობის მიზანი კი იყო, გაგვეცნო და შეგვესწავლა საქართველო და მისი მკვიდრნი.

უცხოეთთან კულტურული ურთიერთობის საქართველოს საზოგადოებამ გერმანია-საბჭოთა კავშირის საზოგადოების მეშვეობით საქართველოში მიგვიპატივა. ჩვენ ეს მიპატიება სიმოწეებით მივიღეთ და შორეულ მგზავრობას არ შევეუშინდით. და აი, ერთ მშვენიერ მზიან დღეს თბილისის აეროპორტში ჩვენ უცხოეთთან კულტურული ურთიერთობის საქართველოს საზოგადოების გამგეობის თავმჯდომარე და ამავე საზოგადოების რამდენიმე თანამშრომელი შეგვხვდა და სასტუმრო „ინტურისტში“ მიგვაცილეს.

უაღრესად დიდი შთაბეჭდილება მოახდინა ჩვენზე თქვენს დედაქალაქში გამეფებულმა სისხლსავე, მჩქეფარე ცხოვრებამ. ქალაქის ძველი უბნების გვერდით აღმართულია სახელმწიფო

მმართველობის ახალი შენობები და ინსტიტუტები, თანამედროვე ტექნიკით აღჭურვილ ფაბრიკა-ქარხნებს ცულის რიცხვმრავალი, მშვენიერი ბაღები, შესანიშნავი სანახავია მამადავითის მთაზე აღმართული ფუნიკულორის ზემო სადგურის შენობა, სტალინის სახელობის პარკში და სატელევიზიო ანძა. დიდი შთაბეჭდილება მოახდინა ჩვენზე იმ გარემოებამ, რომ მდინარე მტკვარი ორ მხრივ კალაპოტშია მოქცეული და მას შესანიშნავი სანაპირო მიუყვება, და იმანაც, რომ თბილისის გარშემო მდებარე მაღლობები უნდა გამწვანდეს. ამ უკანასკნელის საწინდარი თბილისის წყალსაცავის შესანიშნავი ნაგებობაა. რა თქმა უნდა, წარსულში იავარქმნილი მიდამოს კვლავ ტყით დაფარვა, გამწვანება დიდ შრომას მოითხოვს, მაგრამ ახლანდელ თბილისელთა შთამომავლებს, სამაგიეროდ, თბილისის მახლობლად მშვენიერი სასეირნო და დასასვენებელი ადგილი ექნებათ.

ჩვენთვის დაუვიწყარია თბილისში საინტერესოდ გატარებული რამდენიმე შესანიშნავი დღე.

მეძსიკა

აქაზრო პაპაიანი

მომხიბლავი თბილისი

თბილისს და მის მცხოვრებლებს მკვეთრად გამოხატული ინდივიდუალურობა აქვთ. ეს არის პირველი, რაც თვალში გეცემათ.

ქალაქი ძალიან ლამაზია და ერთგვარად მექსიკურ ქალაქებსაც წაავას.

თბილისის კომკავშირელთა ხეივანი და გარსშემორტყმული მისი ბაღები ახლო მომავალში წარმტაც წალკოტად გადაიქცევა.

თბილისელ ქალებს მხოლოდ მათთვის ჩვეული განსაკუთრებული სტილი აქვთ;

ისინი თავიანთი ფაქიზი და ნატიფი აღნაგობით სხვა, ჩვენ მიერ ნანახი და გაცნობილი ქალებისაგან დიდად განსხვავდებიან.

თბილისის დიდი ისტორია აქვს და, რა თქმა უნდა, მდიდარი ტრადიციები: ამაში დაგვარწმუნა თუნდაც ოპერა „ბესალომ და ეთერის“ მოსმენამ, რამაც შესაძლებლობა მოგვცა შეგვეგრძნო ქართველი ხალხის მდიდარი მუსიკალური ტრადიციების მრავალფეროვნება. ქართული ციკვები მეტად ციცხოვარ-

ნი და გრაციოზულია და მეტყველებს იმათ სულიერ სიფაქიზეტზე, ვინც ამ მშვენიერ ქვეყანაში ცხოვრობს, შრომობს და უნარს არ ზოგავს თავისი მომავლის გასაუმჯობესებლად.

და ბოლოს, საბჭოთა კავშირში მოგზაურობის დროს თბილისის ნახევართე-ერთი ყველაზე სასიამოვნო განსკლავი ჩემთვის. არა მგონია ოდესმე დაივიწყოს ჩემმა გულმა და თვალებმა თბილისი.

ღ ე ნ ი ნ ვ რ ა ე რ ი

დ. ა. მასუღაიჩი

თბილისის მხატვრული მორთულობის საპირობისათვის მის პირვანდელ პერიოდში

თბილისის ათას ხუთასი წელი საიუბილეო თარიღის გააზრება, ამ დროს მანძილზე მოთავსებულ მოვლენათა ისტორიულ სვლაში ჩაწვდომა, შემწნევა იმ შემოქმედებითი ძალი-სა, რომელიც უთვალავა თაობებმა ქალაქის ცხოვრებას დამწინეს — ასეთი მღვლეარე ფიქრებით ვარ აღსავსე. მძიებელი გონება სწვდება საუკუნეებს, იგი ცდილობს, უწინარეს ყოველისა, თვალათალი წარმოადგინოს ქალაქის გარეგნული სახე, მისი მხატვრული განვითარების პირველადი გეზი. ქვეყნის მარეალათასწლოვანი მხატვრული კულტურა ხომ შექლებდა იმ დროისთვის, სახელმწიფოს ანაღკერტრის ჩასახვისთანავე, ღირსეულად მის მოართვას. ვამბობ, სავარაუდოდ „შექლება“, იმიტომ რომ პირვანდელი პერიოდის თბილისს ჩვენ არ ვიცილობთ ფაქტობრივად, დოკუმენტრად, — არქეოლოგიამ ჯერ ვერ შეაგროვა გათხრების საშუალებით სპირო მასალა, არა გააქვს ხელთ იმ დროის ქალაქის ჩანახატები, არც იმის აღწერა, თუ როგორ აღაშენა ტფილისი და მცხეთა მერ მიცალა...“

მაგრამ, ისე როგორც აღადგენენ ფიდასის ათენა-პალატის მხატვრულ თავისებურებას უგვიანესი ხანის ხელოსანთა რებლიკებითა და მონეტრზე გამოსახულებით; ისე როგორც აზიანეს შენიშვნების მიხედვით აღგენენ ფაზისის ღმერთქალის ქანდაკების დამახასიათებელ ნაყვთებს, რითაც ქალაქს ნამდვილი კოლხური სახე ეძლეოდა; ისე როგორც აღრეული შუასაღუნის მასივტრ ნაყოობაში ყურადღებას აქვართბს პალესტინის განთქმულ შენობათა აღბეჭდა — ასევე არა ნაკლებ კანონზოგირია, ვეტებით იბერთის გამოყვენებითი ხელოვნების ძველებს შუა გრაფიკული რებლიკები ნამდვილად არსებულ ნაკეობებისა, რომელნიც თავის დროს განსაზღვრავდნენ ამა თუ იმ ქართული ქალაქის მხატვრულ დონეს. ამ თვალსაზრისით არ შეიძლება არ შიიპყროს ჩვენნი ყურადღება გათხრების დროს არმაზის პიტაისშების სამარხში აღმოჩენილ ვერცხლის ტაშტზე უბაღლო გამოსახულებამ (იხ. ნახატი 1).

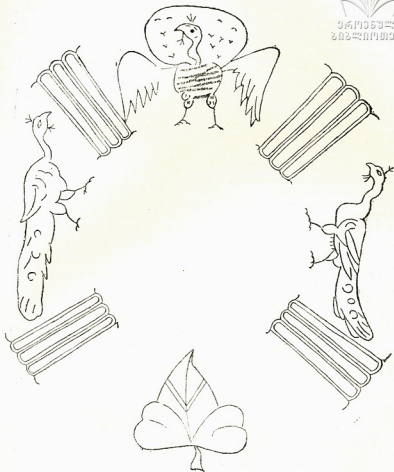
იგი შესრულებულია ჭურჭლის გარე მხარეზე ნაჭედი ხაზებით. ჩვენ წინ კედლის მთლიანი ორნამენტაცია კო არაა, არამედ რთული კომპოზიცია, რომელიც ქმნის ფრისს.

მისი შთავარი ფიგურაა უპეველად ფარშევანგი (მამალი), პირდაპირ მდგარი, ბოლო მას აწეული აქვს, ზემოთა წინწყლებიანი ფრთები, რომელნიც ფარავენ მას მართასავითთა გაშლილი. ფრინველს თავი, თითქმის გველის-მსგავს კისერზეაო, მუღმიე მოძრაობაშია და დიდებულად გამოიყურება. იგი გამოირჩევა ფრინველის ბოლოს ციმციმის ფონზე. ფრთები აქეთ-იქითთა გაშლილი, როგორც არქივის ცერამონიადრ და პერალდეკურ გამოსახულებებზე. ფარშევანგი წარმოდგენილია მთელი თავისი ძლიერებითა და დიდებულებით, ღამაზი ფრთებით. წინა პლანზე წამოწეულია ვეღლის თავისებურება, რაც ამ ფრინველს აყენებს სხვა ფრთოსანთა შორის განსაკუთრებულ ადგილზე.

დანარჩენი ორი ფარშევანგი ზემოტრად უახლოვდება მას. თავი მალა აქეთ აწეული, ბოლოები-მგარული და გაშვერილი. ფარშევანგები შეიდგენენ ერთიან შვიდროდ გავრთიანებულ ჯგუფს, სადაც ცერემონიის მიხედვით გამოირჩევა წინამძღოლი და მის წინ წამოქმეული სხვა ფიგურები. ნახატზე გამოსახული სცენა: კომპოზიცია შესაძლოა ბაძავს რომელიღაც საყვლტო ზენ-ჩვეულებას ან სოციალური ვტიკეტს, მსგავსად იმისა, როგორც ბიზანტიური დეესოს ხატი ბაძავდა იმპერატორის კარის ნამდვილ ცერემონიას.

მაგრამ შეიძლება სხვა ახსნაც დავეშვათ, სახელდობრ: ჩვენთვის საინტერესო გამოსახულება ტაშტზე თავისი რეალური საფუძველით უშუალოდ არ გამოიმდინარეობს არც ერთი რთული ყოფაცხოვრებითი ცერემონიიდან.

1 გამოქვეყნებულია პუბლიკაციისში: „მცხეთა“, ტომი I, თბილისი 1955 წ. ნახატი 38, ტაბულა 67.

ავი, შეიძლება სრული დარწმუნებით ითქვას, — გრაფიკულად გამოხატავს, უფრო მეტად ქანდაკების სახით, რეალურად არსებულ ობიექტს. ასეთი რომ არსებობდა, თვითონ ფრინველი იქნებოდა სათანადო ჩვენებას.

მართლაც, ტაშტის ფრინველები არ არიან წარმოდგენილი ერთმანეთთან უშუალო კავშირში, მათთან ერთად გავრთიანებულია ოთხი ზემოთკენ ახილული ნაკვებობა ერთნაირი ზომისა. თვითველი დაფარულია სამი პარალელური ღარიტ — კანელურით. ესენი უნდა ჩაითვალოს ბოქებად ან პილასტრებად. ფრინველი კედელს გარშემო არ უდრის, ავი იკავებს ტაშტის წრის მხოლოდ სამ მეოთხედს.

7. „მნათობი“, № 10.

ამ სექტორს, სადაც ფრინველი არაა და ერთი მეოთხედის ზომისაა, გაუფის წერტილის მნიშვნელობა ეძლევა. განსაცვიფრებელია დიდოსტატის მხატვრული კულტურის დონე და ტაქტი, მან თავისუფალ სექტორში მოათავსა ასიმეტრიულად დაბატული ფითოლი, რითაც უფრო ძლიერად გაუსვა ხაზი ამ სექტორის დამხმარე მნიშვნელობას. ამის გამო კანელირებული ბოქები ფრინველების უკან, პროფილში აღიქმებიან, როგორც სიმეტრიულად აგებული ფრინველის ჩამკეტავნი. სხვანაირად რომ ვთქვათ, მათ მიეცემათ ოთხსვეტებიანი აივანის კუთხის სვეტების როლი, ორ დანარჩენს კი შუა სვეტებისა. ამრიგად, კომპოზიციის წმინდა მხატვრულ

ლი ზერხები მივითითებენ, რომ ტამბის ფრინველ გამოსატეხილი ფარშავანების არა უბრალო ჯგუფი, არამედ განსაზღვრული მოწყობილობის ჯგუფი, რომელიც იღვა ღია შენობაში—ტალანის ან აივნის სვეტებს შუა არსებულ საფრცხვში. თავისთავად ვასაგებია, რომ ასეთი ჯგუფი შეიძლება ყოფილიყო მხოლოდ სეკულტურული.

ყოცნობით თუ არა ამგვარ მონუმენტურ ქანდაკებას? არსებობს თუ არა ცნობა ამდაგვარ რამეზე ძველი ქვეყნების კულტურაში? არსებობს თუ არა საფუძველი, მივიჩნოთ იგი უბრალოდ რომელიღაც რომელი ქანდაკების მემორიულ გამეორებად?

მართლაც, რომში ვატკანის ბაღში „დელა პინგა“ ცნობილია ფარშავანის დიდებული ქანდაკება მოოჭროვილი ბრინჯაოსაგან. ეს არის ნამდვილი მონუმენტური ნაწარმოები რომელი ხელოვნებისა. მისი სიმაღლე ერთ მეტრს აღემატება. იგი აღმოჩენილი იქნა იმპერატორ ადრიანეს მავზოლეუმის (აშენებულია 135-138 წწ.) ტერიტორიაზე წარმოებული გათხრების დროს, რის შემდეგ გადატანილი იქნა „დელა პინგა“ ბაღის ბულვარში, როგორც საუცხოო მხატვრული ნაწარმოები. არსებობს მოსაზრება, რომ ეს ფარშავანე თავდაპირველად შეადგენდა მავზოლეუმის გარშემო გაკეთებული მარმარილოს ვალავის ნაწილს.

ფარშავანის ქანდაკების დადგმა გალაკუნე, ან, როგორც ზოგიერთები ფიქრობენ, მთელი რიგი ფარშავანების დადგმა მავზოლეუმის ვალავის გასწვრივ, არ შეიძლება ტრადიციული ყოფილიყო. ფარშავანის გამოსახულებას არა კონდა სპეციფიკური, სულისმოსახსენებელი რიტუალის დანიშნულება, პირიქით, ჩვენი წელთაღრიცხვის მეორე საუკუნის რომში, თანამედროვეების მოწმობით, სავსე იყო ამ ლამაზი ფრინველით, იგი ზიდავდა ყველას პარკებსა და ხალხში. იგი შესამჩნევ იყო საზეიმო სუფრის გაწყობაში: შემწვარი ფარშავანე ზემოდან ყოველთვის იფარებოდა ფარშავანის ფრთებით და ვაშლილი ბოლოთი. რომში ისიც კი ახსოვდათ, თითქმის პორტენიმი (გარდაიცვალა ჩვენ ერამდე 50 წელს). ციცირონის განთქმულმა მოწინააღმდეგე იმპერატორ ტრიბუნაზე, პარველმა მოთფიქრა ამ ძვირფასი ფრინველის შეწვა (მლინეუმი, 10. 22-23).

რომაული ხელოვნება და მხატვრული მრეწველობა ფართოდ იყენებდა ფარშავანის მისი სილამაზის გამო. ფარშავანის გამოსახულება მრავალად მოაოგება ტერაქოტზე, სანათურებზე. იგი გადაიქცა ორნამენტაციის საყვარელ მოტივად. ადრიანეს მავზოლეუმის ვალავანზე დადგმულ ქანდაკებას, თუკი ნამდვილად იღვა იგი იქ, არ კონდა ცერემონიალური ხასიათი.

მართლაც, ვატკანის ბაღის ფარშავანე სწო-

რად დგას, ფრთები შეკრულა და ბოლო წამოშვებული აქვს. ზემოთა ფრთები, რომელნიც ბოლოს ფარავენ, მიწაზეა განსაზღვრული. კორპუსის სიმწვინდისა და მოქცევის მიხედვით განმარტებულია ზემოთა სიამაყე, რის გამო პლინიუსმა (10,22) თქვა, რომ „ფარშავანები ყველა ფრინველისაგან განსხვავდებიან როგორც გარეგნობით, ისე თავისი უპირატესობის შეგნებით, აგრეთვე დადებულებით“. ასევე დროს, სავსებში რეალისტრალა დახასიათებული ფრინველის ჩვევები, კისრის თითქმის შეუწყრებელი მოძრაობის თავისებურება, თავი მაღლა აჭებს აწეული. მდებრივი მოუსვენრობა ვანმოცემულია იმით, რომ მარცხენა ფეხი ოდნე წამოწეულია წინ და ცოტათი აწეული. მთლიანად გამოსახულება ღრმად რეალისტრალა ქანდაკების დადგმა ზუსტად ფორტალურია. თუ დავუშვებთ, რომ მავზოლეუმის ვალავანზე ფარშავანები ერთ ჯგუფად იყვნენ გაერთიანებული, მაშინ ვატკანის ბაღის ქანდაკებას უნდა ცენტრალური ადგილი ეჭიროს, რადგან იგი სწორად დგას. ქანდაკებების ასეთი განაწილებისას მავზოლეუმის ჯგუფს უნდა პქონიდა სრულიად სხვა შინაარსობრივი მნიშვნელობა, ვიდრე ქართულ ტაშტზე გამოსახულ ჯგუფს. უკანასკნელზე თვალსაჩინოა ცერემონიალური ჯგუფის დაყოფა და ცენტრალური ფიგურის წინ წამოწევა. ამიტომ იმპერატორ ადრიანეს მავზოლეუმის ტერიტორიაზე აღმოჩენილი ბრინჯაოს ქანდაკება არ შეიძლება ჩაითვალოს არმაზის-ხევის ვერცხლს ტაშტზე გრადუალად გამოსახული ჯგუფის პირველსაგანად.

ლიტერატურული ტრადიცია ადრიანეს სახელს უკავშირებს, აგრეთვე, ოქროსაგან გაკეთებულ ფარშავანეს საბერძნეთში. ამის შესახებ ცნობებს გვაქვს პავლანუსი (2. 17. ს): „ოქროსაგან გაკეთებული და მზრუნველი ძვირფას ქვებით მოჭედილი ფარშავანე მემორიულია (ე. ი. პერეონს მიცენის ახლოს) იმპერატორმა ადრიანემ“. ამასთანავე, პავლანუსი გამოთქვამს შემდეგს აზრს: „შეწირა იმპტომ, რომ ამ ფრინველს თვლიან პერასადმი მიძღვნილ ფრინველად“. თავითარი მითითება არ არსებობს, რომ ეს ოქროს ქანდაკება შედგებოდა არა ერთი ფიგურისაგან, არამედ წარმოადგენდა სამი ფრინველისაგან შემდგარ ჯგუფს. ამიტომ არავითარი საბუთი არა გვაქვს დავუკავშიროთ მას ის ცერემონიალური ჯგუფი, რომელიც, ჩვენი ვარაუდით, უნდა მდგარიყო იმერიაში ფართო დათვალვებების მიზნით.

ყველაფერი გვაძლევს ვალაიროთ ჩვენი ჯგუფი არა უბრალო მობაქედ, არა შექანიტურ გამეორებად იმპორტული ნიმუშისა. ფარშავანების რომელ გამოსახულებასა და იბერიულ ტაშტის ჯგუფს შორის პრინციპული უფსკრუ-

ლი არსებობს. ფარშავანის მხატვრული სახე ამიერკავკასიაში უკიდურესად რთული იყო თავის ვარიანტებში. საყაროს დანაწევრება კომპოზიციური დამირისპირებებად აძლიერებს ამ სტატიაში წამოყენებულ კომოთეზას, რომ ეს ცერემონიალური და არა უბრალო, სკულპტურული ჯგუფი შესრულებულია სწორედ იმე-რიაში და დადგმულია ერთ-ერთ იმერულ მოედანზე. ვაიხსენოთ, რომ მოზაიკური მო-კირწყლა არა უგვიანეს მე-4 საუკუნისა, უკა-ნასკნელ წლებში რომ აღმოჩენილია საქართ-ველოს მეცნიერებათა აკადემიის ბიჭვინთის ექსპედიციის მიერ, აგრეთვე მიგვაიხსენებს ბიჭვინთის მოზაიკის ისტატთა მხატვრული სკოლის (ბიჭვინთა 1), ადგილობრივ საფუძველ-ზე, და რომ ამ სკოლას ადრინდელი კავშირი ჰქონდა ბალესტინასთან და არა პირდაპირი დამოკიდებულება ხმელთაშუაზღვის არსთან.

ქართულ აივანზე ფარშავანების ცერემო-ნიალური ჯგუფის დადგმა განზორციელებუ-ლია არა უგვიანეს ჩვ. წ. 2 და 3 საუკუნეების შიჯნისა, დათარიღებას ასაბუთებს იმ სამარ-

ხის თარიღი, სადაც აღმოჩენილი იყო თვითონ ტაშტი კედლებზე გრაფიკული გამოსახულე-ბით. ქართული ხელოვნება ვერ გაჩქარდებოდა, და არც გაჩერებულა, უმოდარად იმ დროდან, არ გაქავებულა ჩვენი ერის პირველი საუკუ-ნეების მზა ფორმულებში.

თბილისის მოედანზე, მისი გაშენების პირ-ვანდელ პერიოდში, არ შეიძლება განზორციე-ლებულიყო წინანდელი სახით ზემოთ აღწერი-ლის მსგავსი რომელიმე წინანდელი სკულპტურ-რული ნაწარმოები. ქართლში ქრისტიანობის მიღების შემდეგ, ქანდაკება, რომელიც ქალაქის ცენტრში იდგა, სხვა შინაარსისა იქნებოდა. ირანი გავლენას ახდენდა ხელოვნებაზე, ჯერ-ჯერობით არ ვიცით ფაქტიურად, თუ რას გამოხატავდა ქანდაკება, რომელსაც ვერაუ-ღობთ თბილისის მოედანზე დადგმულს. მაგრამ ქვეყნის მხატვრულ კულტურას ჰქონდა, რო-გორც ვნახეთ, დიდი ხნის გამოცდილება, რათა გაემდიდრებინა განვითარებაში შყოფი ქალაქის გარეგნული სახე, იმ ლამაზი ქალაქისა, რომ-ლის ათასხუთასი წლის იუბილეს ვიხდით ახლა.

სარგის კაკაბაძე

თბილისი მე-5 საუკუნის მეორე ნახევარი

თბილისის უძველესი ისტორიიდან. თბი-ლისს, როგორც დასახლებული პუნქტის, ისტო-რიის უძველესი პერიოდი ივარგება ათასეული წლების წყვლიაში. გადმოცემა, რომ ერთმა მეფემ (უკუთ, მეთაურმა) თბილისის ტერიტო-რიაზე ნადირობის დროს მოკლა ხოხობი, რო-მელიც ვოგირდიან ცხელ წყალში ჩაუარდნი-ლიყო და მოხარულყო, რამაც მიიქცია სხე-ნებული მეთაურის ყურადღება და აქ და-სახლდა, თუ რამდენადმე მაინც მომზდარ ფაქტს ასახავს, უნდა მივითვინოთ უფრო ახა-ლი ჭეის (ნეოლითის) ხანის მართლაც, ენეო-ლითის (ქვის და სპილენძის შერეულ) ხანაში და, განსაკუთრებით, ბრინჯაოს ხანაში თბილი-სის მიდამოებში უკვე დადასტურებულა ადამიანის ცხოვრების კვალი. ევსეს ვარშეა ამით, რომ, ყოველმეზობევაში, უკვე III ათასეუ-ლიდან ჩვენ ერამდის (როდესაც ხდება ენეო-ლითიდან ბრინჯაოს ხანაში გადასვლა) ადამიანის ჯგუფები უკვე ცხოვრობდნენ თბილი-სის მიდამოში და, მასშალადმე, თვითონ თბი-ლისშიც. სხენებული გადმოცემა მონადირე-მეთაურის შესახებ სწორედ ასახავს ერთს ვა-რუებებას, რომ თბილისს, როგორც დასახლე-ბული პუნქტის, წარმოშობა, მჭიდროდ დაკავ-შირებულა ვოგირდიან ცხელ წყლებთან, რო-

მელთა სამკურნალო თვისებებს აღამაინ ად-ვილად შეიცნობდა უძველეს ხანაშივე. სახე-ლი „თბილისი“ ამ წყაროებიდან არის წარ-მომდგარი.

მეორე გარემოება, რომელიც ხელს უწყობ-და (ყოველმეზობევაში, შემდეგში) თბილისის წამოწყევას, იყო ის, რომ სწორედ თბილისში შედარებით მრავალწელიანი და ამიტომ ფო-ნიით არა ყოველთვის ვასასვლელი მტკვარი უძედად ხედება კლდოვან ვიწრო ვაკეში. ამ მიზეზით მაშინდელ პირობებში ამ ადგილას შედარებით მოსახერხებელი იყო მედშივი ხი-ლდის გამართვა. ხილდს ესპირობოდა დაცეა და ამიტომ უძველეს ხანაშიც ამ ხილდთან უნდა ყოფილიყო რაღაც სიმარტე. ამ სიმარტის და ხილდის მეპატრონე ვეარი და მისი ხელქვეითი თემი და შემდეგ ტომი უკვე უპირატესობრივ მდგომარეობაში ჰყვებოდა შედარებით სხვა ახლომახლო თემებთან და ტომებთან. ამგვარად თბილისის გეოგრაფიული მდებარეობა თავი-დანვე ხელს უწყობდა ამ პუნქტის წინ წაწევას. ქართული ხალხის მეგრულ მებრუნება-კოლოზე თბილისს ეწოდება ქართი, ხოლო ჩვე-ნივე ხალხის მეორე, ქართლურ მებრუნება-კოლოზე — მარტივად ქალაქი. ორივე ეს სახელი ერთმანეთის სინონიმი. სიტყვა ქალაქი ცხო-

ბილი იყო სპარსულში და აქიდან არის შემოსული სომხურში და ქართულშიც, როგორც ჩანს, აქემენიანთა ხანაში (6 ს-ნიდან ჩვ. ერამდის). რა სიტყვას ზნობიდან მანამდის ამის ნაცვლად ქართველი ხალხის ქართლურ მტრეველებში, ზუსტად არ ჩანს, მაგრამ თითქმის ეს უნდა იყოს მეგრულ კოლოში ეხლად კი თბილისისათვის ხმარებული სახელი ქართი. ქართა დას. საქართველოში ნიშნავს შემოზღუდულ ადგილს (ამჟამად სპეციალურად პირუტყვისათვის). მართლაც, საერთოქართული ქართი უკავშირდება ირანულ კვტრას (ეს სიტყვა იყო სომხურშიც და ცნობილი იყო სამხელო საუკუნეების ქართულშიც ამ ფორმით, როგორც სპარსულიდან ნასესხები), სლავურ და რუსულ სიტყვას ვრად, ვოროდ, ივოროდით.

შუა საუკუნეების ზოგიერთ საისტორიო წყაროში თბილისი მოხსენებულია ფიტიკარანის სახელწოდებითაც. ეს სახელი სპარსულია და ნიშნავს კარანის ტახტს (რეზიდენციას). სპარსეთში კარანი ერქვა მხარის გამგეს; ეს ტერმინი დადასტურებული აქვს, მაგ., ქსენოფონტეს ძველი და ახალი აღთქმის ტექსტების ქართულ თარგმანში კარანი ნიშნავს მსენა და მმართველს, ე. ი. ისეთ პირს, რომელსაც უფრო სამეურნეო-საფინანსო საკითხები ეხებოდა.

ფიტიკარანს, ბუნებრივია, ეწებოდა საკმაოდ მნიშვნელოვანი სიმაგრეც და შეუძლებელია, ამ მიზნით არ ყოფილიყო გამოყენებული თბილისის მადლობები და გორები. მართლაც, თბილისი ზედა ციხეს და მის არეს ძველიდანვე მწოდებოდა ჯღა. ეს ძველი სპარსული სიტყვაა, შემდეგ შესული არაბულშიც და ნიშნავდა ციხეს. მაშასადამე, თბილისს ციხე ჭონია კარანების დროსაც, მაგრამ პირველი ცნობა თბილისში ქვეითობის ციხე-სიმაგრის აგების შესახებ დაკავშირებულია ალექსანდრე მაკედონელის ლაშქრობასთან. შსოფლიო ისტორიულ მეცნიერებაში მიღებული აზრით, რომელიც დამყარებულია ბერძნული არათანადროული ავტორების ცნობებზე (თანადროული ცნობები დაკარგულია), ალექსანდრე მაკედონელი სრულიად არ ყოფილა საქართველოში. მაგრამ მთელი რიგი უტყუარი ცნობები, როგორც დავიანახავთ, მეტყველებენ ამის წინააღმდეგ, რომ ალექსანდრე მაკედონელი ყოფილა ა/კავკასიაში, ამას ადასტურებს არა მარტო უძველესი ქართული წყარო (მოქცევაი ქართლისაის ქრონიკა), არამედ ცნობები ამის შესახებ ყოფილი ძველს შუა-სპარსულ (ფაალურ) მწერლობაში და იხსენიებს ამას, უფრო ძველს წყაროზე დაყრდნობით, რომელიც კვიტე კურცი რუფი.

მას შემდეგ, რაც ალექსანდრე მაკედონელმა დიდ ომში ისსსთან დამარცხა სპარსეთის მე-

ფე დარიელი (ქართული გამოთქმით) ანდა დარიუს კოლომანი 333 წ. ჩვ. წინამდის) მან დაიპყრო სირია და შემდეგ ეგვიპტეც. სპარსეთი დიდ ომში გავამეღასთან კვლავ შეეცადა მაკედონელთა შეტევის შეჩერებას (331 წ.), მაგრამ ამაოდ. სპარსელები კვლავ დამარცხდნენ, რას შემდეგ ახალი ბრძოლების გადახდით ალექსანდრე მაკედონელმა დაეკავა მედია და ბაბილონი. მალე სპარსეთის მეფე დარიუს (დარიუს) კოლომანი მოკლულ იქნა.

ჯერ კიდევ ბაბილონიდან ძველი არაბული წყაროების მიხედვით (რომენიცი, თავის მხრივ, ძველ ფაალურ წყაროებს ეყარება), ალექსანდრე მაკედონელი მიგმართება თბილისისაკენ. ეს არაბული წყაროებია: მე-10 ს-ნის (914 წ.) სპარსელი ავტორი (ისტორიკოსი) ტაბარი (ისწერდა არაბულად), უსახელო ნახიჟულ-ტავაბის (ისტორიების კრებული) და კიდევ ერთი წყარო. თბილისში ალექსანდრემ დაყო ორი კვირა, აქ მან განკარგულა ვასცა (ცხელი, ვარნიზონის დაყენებით) თბილისში ციხის აშენების შესახებ. ცნობა ამის შესახებ აქვს აგრეთვე გომარნილ პოეტს ნიხამი განჯელს (მე-12 ს.).

ამგვარად ცხადია, რომ ალექსანდრე მაკედონელს დროს თბილისის ციხე კვლავ აუშენებიათ.

თბილისიდან ალექსანდრე, იგივე ისკანდერი (ამ სახელით იცნობდნენ მას წინა აზიაში, სპარსეთის აქემენიანთა ყოფილი მონარქის ქვეყნებში) გაემართა ბარდასკენ და შემდეგ სპარსეთისაკენ (დეტალებზე აქ არ ვწერებები).

რომაელი მწერალი კვიტე კურცი რუფი (1 ს.) გადმოგვცემს, რომ ალექსანდრე მაკედონელმა დაყო კავკასიაში 17 დღე (ფაალურ წყაროებში ორი კვირა ყოფილა ნახევენები), სადაც დასახლების ნება მისცა 7 ათას კავკასიელს და, აგრეთვე, თავისავე ამ ჯარისკაცებს, რომელთა სამსახური მისთვის არ იყო საჭირო; მის მიერ აგებულ ციხეს ალექსანდრეს სახელი დაერქვაო.

ახლაც თბილისის მედიდრი მაშადაიანების (თურქ-სპარსული) ჩამომავალნი თბილისის ზედა-ციხეს ისკანდერის სახელს ეძახიან.

კვიტე კურცი რუფის ცნობაში, რასაც ვიყრებო, თბილისი იფელისსმება, თუმცა ქალაქის სახელს ავტორი არ გადმოგვცემს. ამ ქალაქში, მისი ცნობის მიხედვით, დასახლებულნი 7 ათასი კავკასიელი, საფიქრებელია, ქართველები არიან. მაგრამ ამ ცნობაში უნდა იფელისსმებოდეს არა მარტო თბილისის, არამედ მთელი მისი მხარის მოსახლეობა, რადგან ამდენი სელის მოთავსება მარტო ერთ პუნქტში საუკეთესოა.

მოქც. ქართლისაის შესავალი ნაწილი, ეგრეთწოდებული ექსცერპტი (რომელიც უძველეს-ქართულ ქრონიკას წარმოადგენს და III — II.

ს-ნის მიჯნაზე ძვ. წ. დაწერილი ნაწარმოებიდან მოკლე ფაქტობრივ ნუსხას მოიკასს, გადმოგვეყვას, რომ აღეკანაძრე მაკედონელმა ქართველს სახელმწიფოს მმართველად დასვა აზო, ძე არიან ქართლისა მეფისაო. ეს აზო მოვიდა დაჯდა მეფედ „ძველ მცხეთას“.

ზემოთქმულის შემდეგ ცხადია, რომ აზოს რეზიდენცია უნდა ყოფილიყო თბილისში, სადაც ყოფილა ძველ-მცხეთა, გასარჩევად ახალი მცხეთისაგან. მცხეთა ნიშნავს მსხემლს ანუ ძველქართულად — დროებით მცხოვრებთა ადგილს. ეს დროებით მცხოვრებნი უნდა ყოფილიყვნენ ვაჟარ-ხელოსანნი. თბილისში, მაშასადამე, ყოფილა (საფორტებელია ზედა-ციხის ქვემოთ მტკვრის ნაპირს) ასეთ მსხემთა საცხოვრებელი პატარა უბანი.

აზოს შემდეგ ფარნავაზის დროიდან მეფეების რეზიდენცია გადატანილ იქნა არმაზში და შემდეგ მცხეთაში (ახალ მცხეთაში, როგორც იტყობა ექსკურპტის აქტორი).

აზის შემდეგ თბილისი კვლავ იხსენიება 369 წლის ამბებთან დაკავშირებით, როდესაც სპარსეთის მიერ მიღებული ზომებით აღმ. ქართული ქვეყნები მოყვა სასანიანთა მონარქიის ზეღუპვით, ხოლო დასავლეთი და სამხრეთი ქართული ქვეყნები კვლავინდებურად რაშის იმპერიის პოლიტიკური გავლენის ქვეშ იმყოფებოდნენ. ამდროინდელი ქართველი მეფის ვარაზ-ბაქურის დროს ქართლში მოვიდა ჯარით სპარსელების მხედარმთავარი, რომლის მიერ აწენებულ იქნა თბილისის ზედა-ციხე. ცხადია, აღქმულდრე მაკედონელის დროინდელი ციხე ამ დროს უკვე მნიშვნელოვანდ დაზიანებული ყოფილა და საჭირო ხდებოდა მისი მეტი ნაწილის კვლავ გაშენება ანდა რეკონსტრუირება. როგორც ჩანს, ეს სამუშაოები ჩატარებულ იქნა დაბალი ღირსებით, რადგანაც ვახტანგ გორგასალის დროს საჭირო შეიქნა ამ ციხის კვლავ რადიკალურად აღდგენა.

მთელი ამ ხნის განმავლობაში თბილისი შეადგენდა ციხის შქონე სოფელს, მაგრამ ზღუდიანი ჭალაჲ ის არ იყო.

თარიღების საკითხი. დიდი მნიშვნელობა აქვს თარიღის დაზუსტებას, თუ როდეს მოხდა თბილისის გამოცხადება ახალ დედაქალაქად. მაგრამ ამისათვის საჭიროა ჯერ გარკვეული იქნეს, საერთოდ, ვახტანგ გორგასალის მმართველობისა და ცხოვრების დროის თარიღები.

უნდა ითქვას, რომ ვახტანგ გორგასალის გარდაცვალების თარიღის შესახებ ზევს მოგვეპოვება მხოლოდ ერთი ქრონიკული ცნობა, დაცული ვერცხე წოდებულ აფხაზთა მეფეთა ქრონიკაში (თ. გორდანი, ქრონიკები, I, 50):

ქრონიკონსა 155, დასაბამითგან 6539 ვახტანგ გორგასალი მიიკვალა. ამისდაგვიან ცნობა ქონდა ზელთ, როგორც ჩანს, ვახუშტის, რო-

მელიც ვახტანგ გორგასალის გარდაცვალების თარიღად 499 წელს მიიჩნევდა. ეს თარიღი გამოდიოდა შემდეგი ანგარიშით. (დსსსსსსსსსსსს 6539 წელი ჩვეულებრივი ბერძნული კალენდრის სელისაც) ანგარიშით (ქრისტემდის, 5508 წლის გამოკლებით) იძლეოდა 1031 წელს. მაგრამ ამას უნდა გამოკლებოდა ქართველებში მიღებული ერთი ციკლის 532 წელი, რის შემდეგ რჩებოდა 499 წელი.

ვახუშტის თარიღი აშკარად ვაუტეებრობაზე აღმოცენებული. 522 წელს ან ამის ახლოს სპარსელებმა ვაჟექმეს ქართლში შევიდა. ხოლო ვახტანგ გორგასალის შემდეგ, ვიდრე ამ წლებს ქართლს (საქართველოს) განაგებდნენ მეფეები დანი, ძე მისი ბაქური, შემდეგ ფარსმანი, კიდევ სხვა ფარსმანი და უკანასკნელი მეფე ბაქური (იგივე გურგენი). 23 წელიწადი ხუთი მართველისათვის მეტად მცირე დროა, მით უმეტეს, რომ ზოგ შემთხვევაში მეფობა მაშინდელ ვილზე გადდიოდა (დაჩის ძე ბაქური).

ვახტანგის დროს სპარსეთს განაგებდა მეფე პეროზი (ფირუზი), რომელიც (სინქრონიკული ცნობების შედარების მიხედვით) გამეფდა სპარსეთში 457 წლის ბოლოს და მოკლულ იქნა შუა აზიაში ჰუნებთან ომში 484 წლის 24 მაისს, პეროზმა 483 წ. გამოგზავნა საქართველოს თავისი ჯარი, რომელმაც დაამარცხა ქართველები და ვახტანგი აიძულა შიდა-ქართლიდან გაქცეულიყო ეგრისში (დას. საქართველოში). პეროზის დაღუპვის შემდეგ ახალი მეფის ელარშის დროს სპარსეთის პოლიტიკა რადიკალურად შეიცვალა: ქრისტეანობის დევნა შეწყდა, სპარსელების ჯარი გაიწვიეს ქართლიდან და ვახტანგს უკან დაბრუნდა შიდა-ქართლში. მალე ამის შემდეგ ვახტანგი სისიკედილოდ დაპირლ იქნა ბრძოლის დროს და როგორც ფარსადან გორგოჯანისძის მიერ (XVII ს.) გადმოღებული სპარსული მტკობიდან ჩანს, ეს ბრძოლა ვახტანგს მოუხდა მოთარეშე თურქ-ხაზართა რაზმთან. ამასთანავე, ჯუანშერის თხრობის ერთი შეუსწორებელი ტექსტიდან ჩანს, რომ ქართველები ამ ბრძოლის დროს შეადგენდნენ 248 კაცს, ხოლო თურქ-ხაზარები — 748 კაცს. ჯუანშერის მოთხრობლი აქვს, თითქოს ვახტანგს ბრძოლა

1 ვახუშტის ამ თარიღს იმეორებდნენ მარი ბროსე, პლ. იოსელიანი და დიმ. ბაქრაძე. შ. ჯუანშელი ვახტანგ გორგასალის სიკედილს ათარიღებდა (საქ. ისტორია, I, 1906 წ., 225) 532 წლით, ივ. ჯავახიშვილი 502 წლით (ქართველი ერის ისტორია, I, 1928 წლ. გამ., 267, 1951 წლ. გამ., 290). ვახტანგის სიკედილს მე მოვაკუთვნებდი წინად (შემოკლებული ისტორია საქართველოსი, ძველი ისტორია, 1920 წ., 22) 500 წლის ახლო დროს, ხოლო შემდეგ (საიხ. კრებული, II, 1929 წ. 18) 485 — 488 წლის ახლოს. სხვა თარიღები წარმოადგენილი არ ყოფილა.

ქონდა თვით სპარსეთის მეფესთან, მაგრამ იქ აშკარა ვაუგებრობაა, რადგანაც ჯუანშერის ცნობაში იგულისხმება სულ სხვა ომი და ისიც არა სპარსეთის მეფესთან, არამედ ამ მეფის ერთ-ერთ პიტახშთან ან დიდ მარზანთან, რომელნიც მოზრდილი ოლქების მმართველნი იყვნენ და მეფეებადაც იხსენიებოდნენ (თვით სპარსეთის მეფე კი იყო მეფეთ-მეფე).

როგორც ენახეთ, ვახტანგის გარდაცვალების თარიღად ევრეთ წოდებულ აფხაზთა მეფეთა ქრონიკაში ნახევენია 155 წელი. ამ დროს ქართველებში წელთსათვალაგად მიღებული იყო ქართლის მოქცევა.

ქართლის მოქცევის ანუ ქრისტიანობაში ჩვენში ოფიციალურად დამკვიდრების წელწად მიღებული იყო სხვადასხვა თარიღი, დაწყებული 276 და 317 წლიდან, ვიდრე 355 წლამდის. 1928 წ. (საისტორიო კრებული 11) მე ასეთ თარიღად ვუჩვენებდი 311 წელს. ამჟამად, სხვა სინქრონიკულ მასალათა გამოყენებით, შეიძლება საკმაოდ ზუსტად ქართლში ქრისტიანობის ოფიციალურად დამყარების თარიღად აღებულ იქნას 306 წლის 20 — 21 ივლისი.

მოქც. ქართლისაჲს ქრონიკა ანგარიშობს, რომ ქართლის მოქცევიდან ნინო გარდაიცვალა მერჯე წელს. ეს ქრონიკა შემდეგში შესწორებულ იქნა და თარიღში დაშვებულ იქნა შეცდომა (მტკიცდება ამის მიზეზი). ამ ქრონიკაში შეცდომით შესწორებული ქრონიკოგია ნინოს სიკვდილს მიაკუთვნებდა 338 წელს (იგულისხმება 14 იანვარი), რის გამო ქართლის მოქცევა იქ მოდის (306 წლის ნაცვლად) 330 წლისათვის. განსხვავება არის 24 წელი. ვახტანგის გარდაცვალების თარიღი ამ გადაანგარიშებამდის ნახევენია იქნებოდა ქართლის მოქცევიდან (155 + 24 =) 179 წელს, რაც უდრის (რადგანაც წელიწადი იულის კალენდარით 1 მარტიდან იანვარიშებოდა) 484 წ. 1 მარტიდან 485 წ. 28 თებერვლამდის.

ვახტანგის გარდაცვალების თარიღის შესახებ არს მეორე ცნობაც. ჯუანშერის სიტყვით, მირიანდანი ვახტანგამდის 157 წელმა გაიწლო, ხოლო მირიანი გარდაიცვალა (მოქც. ქართლისაჲს ჰელინისეული ვარიანტით) 21-ე წელს (იგულისხმება ქართლის მოქცევიდან), ე. ა. 326 წლის 1 მარტიდან 327 წლის 28 თებერვლამდის,

1 ვახუშტის თარიღი იყო 317 წ., დიუბუა დე-მონპერესი — 276 წ., მ. ბროსესი — 328 წ., პლ. იოსელიანისა — 318 წ.; დიმ. ბაქრაძე ვახუშტის თარიღს იმეორებდა, თ. ყორღანიას ახეთ თარიღად 323 წელს თვლიდა, მ. ჯანაშვილი — აგრეთვე 323 წ., ა. ჯავახიშვილი — 337 წ., კ. კეკელიძე — 355 — 356 წელს.

უნდა ვიგულისხმოთ 327 წლის იანვარ-თებერვლი. ამის შემდეგ 157 წელი უწევს 484 წელს. მაშასადამე, ვახტანგი მართლაც გარდაიცვალა 484 წელს, შემოდგომიხე.

როდესაც 483 წელს სპარსეთმა ქართველებს ომი აუტეხა, ვახტანგი 60 წელს იყო მიწვენილი. ამიტომ ვახტანგის დაბადების წელიწადად ვახტანგის 423 წელი. ვახტანგი შეიღი წლისა იყო, როდესაც მისი მამა (მეფე მირდატი) გარდაიცვალა (ეს მომხდარა 430 წელს). ამის შემდეგ ქართლს განაგებდა ვახტანგის დედა საგდუბტი, რომელიც იყო ა/კავასიის აღმ. ნაწილის მარზანის ბარზაბოდ პიტახშის ასული. ფაქტურად ქართლი ამის შემდეგ სხენებული მარზანის გამგებლობის ქვეშ იყო. 432 წლის ახლის მოხდა დიდი მნიშვნელობის ფაქტი: სპარსეთმა გააუქმა სომხეთის სამეფო და ის დაუმორჩილა სხენებულ პიტახშს ბარზაბოდს (მირ-შაჰუს).

ზოგი რამ ქართლის ეთარებმიან 480 — 450-იან წლებში. ამ ხანაში შიღა-ქართლს დიდად აწყუბუნდა ოსების თარეშული თაღდასმები. ჩრდილო კავასიიდან ოსების ერთი სათარეშო რაზმი თავს დაესხა კასპს და ააოხრა ის, რაზმმა თან გაიტაცა ვახტანგის მკირაწლოვანი და ვახტანგი ამ დროს 15 წლისა იყო. მის გარშემო შეიკრიბნენ ქართველები. სპარსელების ხელი-სულუბამაც მას აღმოუჩინა დახმარება, რადგანაც სპარსეთის მთავრობა ცდილობდა, არ ედმოემეა ჩრდილო-კავასიიდან სხვადასხვა სათარეშო რაზმები. ამის შემდეგ ვახტანგი გაემართა ჩრდ. კავასიისაკენ დღეს გამოსახსნელად. დარიალის იქით მდ. თერგზე მას შეეჯახა ოსთა ერთ-ერთი მთავარი ზაყათარი თაღის ჯარით. როდესაც ზაყათარი შეაწყალა იყო, ვახტანგმა მას ესროლა ისარი და მოკლა. მეთაურის სიკვდილმა დემორალზაცია მოახდინა ოსებში და ისინი დამარცხდნენ. ვახტანგის და განათავისუფლებულ იქნა (438 წ.).

ამ ამბავის შემდეგ ვახტანგი გაიწვიეს სპარსეთში, სადაც მან დაჟყო თითქმის ოცი წელი. უნდა ითქვას, რომ ჯუანშერი, რომელსაც ვახტანგ მეფის ხანის შესახებ კარგი, მაგრამ მოკლე (ჩვენამდის არამოწეწეწილი) წყარო ჰქონია ხელთ, მეტად თვითნებურად ეპყრობა ფაქტებს და მათ აღაგებს თავისი ხელოვნური კონცეფციის მიხედვით. ვახტანგის შესახებ არსებობს ჯუანშერზე აღრინდელი წყარო ევრეთოდებული უწყებებულება ქართლის მეფეთა შესახებ. ამ უწყებებულებაში სწერია — ვახტანგი ყრმობიძულებით წაიფანეს სპარსეთშიო. ყრმად კი, საბა ორბელიანის ლექსიკონით, ვაჟი იწოდებოდა 15 — 20 წლის ასაკში.

სპარსეთის მეფედ 438—456 წწ. იყო იეზიდგერ II. მის დროს ცეცხლთაყვანისმცემლობამ ირანში აშკარა ომი გამოუცხადა ქრისტიანობას. ქრისტიანები, კერძოდ, სომხეთში და ქართლ-

მი მრავალი წლის მანძილზე დიდი თავგამოდებით იცავდნენ თავის რწმენას, ასე რომ სპარსეთის მთავრობა ბოლოს იძულებული გახდა ხელი ეღო ქრისტიანობის დევნაზე და სომეხებსა და ქართველების მიმართაც აეღო შემარბილებელი ზანი. სპარსეთში წყაყენილი და იქ სამსახურში მყოფნი სომეხები და ქართველი წარჩინებულნი დააბრუნეს თავიანთ ქვეყანაში. ბოლოს როგორც სპარსეთის ვასალურ მმართველად, მაგრამ მაინც მეფედ დაბრუნდა ვახტანგის (მანამდის ქართლს სპარსელების მარზპანი ვაჟგაზბდა). ველა ნელაბის წყაროს ცნობით, ამ რეზიდენტის დროს სპარსელებს გაუშენებიათ მცირე ციხე შემდეგდროინდელ სანაში მტკვრის მარცხენა ნაპირას. აქედან სწავს, რომ თბილისი 450-იან წლებში უკვე მნიშვნელოვან პუნქტად ითვლებოდა მთი უმეტეს, რომ სხენებელი მარზპანის რეზიდენცია, საფიქრებელია, იყო არა მცხეთაში, სადაც სამეფო სახლის წევრნი ცხოვრობდნენ, არამედ თბილისში. ამით 450-იან წლებში უკვე მომზადებული იყო ნიადაგი თბილისის გადაქცევისათვის დედაქალაქად.

ვახტანგის უკან დაბრუნება ქართლში მოხდა 455 წლის ბოლოში ან 456 წლის დასაწყისში. ეს დაბრუნება არ მომხდარა ვახტანგის მხრივ მთლად უკომპრომისოდ. ამიტომ მცხეთაში დაბრუნებული იყო ხმები, რომ ვახტანგი ცეცხლთაყვანისმცემლობაში გადასულაო. ეს არ იყო მართალი. მაგრამ, როდესაც ვახტანგი მცხეთაში შემოსვლისას, მაშინდელი ჩვეულის თანახმად, გამოცხადდა სამთავროს მონასტერში (სვეტიცხოველის ზის ეკლესია უკვე კარგა ხანია თვისთავად დაიწერა) და აქ მან ლოცვა-კურთხევის მისაღებად დაიწყო უფრო მომადლოდ ამბიონზე შემოსილად მღვდლმარტ ქართლის მთავარეპისკოპოსის მიქელის წინაშე (რომელიც ვაჭვჭობისას მისი აღმზრდელი იყო), სხენებული ხმებით გაბრაზებულმა ამ მიქელმა ვახტანგს პირში ფეხის ქუსლი ჩაყრა იმდენად მაგრაღ, რომ მას კბლიც ჩაუჭტურია. უწყებულება გაძროგვეცემს, რომ ვახტანგი ამის საპასუხოდ პირველ ხანებში იმუქრებოდა — სრულად აღმოეფხვრე ქრისტიანობის ქართლშიო. მაგრამ ეს უკვე შეუძლებელი საქმე იყო. მთელი ქართლის კულტურული საქმიანობა (მწერლობა და მწიგნობრობა, ხელოვნება და ხეროთომოდერება) დაყენებული იყო ქრისტიანულ ეკლესიის სამსახურში. ცეცხლთაყვანისმცემლობა, თავისი ჩამორჩენილობის გამო, ვერ შეუწყობდა ხელს და პირიქით, დასცემდა ქართული კულტურის განვითარებას. ამიტომ ვახტანგმა, როგორც მთლად იმუქრებმა და დიდად ჭკვიანმა სახელმწიფო მოღვაწემ, მალე კვლავ იბრუნა პირი ქრისტიანობაში (თავისი მუქარა მას არ განუხორციელებია).

პირატებში დიდმნიშვნელოვანი მოვლენა იყო ვახტანგს ამ კონფლიქტის შედეგად ვაჭვჭობისათვის უნდა დაეცადა, რადგანაც მიქელ მთავარეპისკოპოსის საკითხი კონსტანტინოპოლის პატრიარქს უნდა გადაეწვეოდა. ამიტომ ბუნებრივია, რომ ვახტანგს არც შეეძლო მცხეთაში საცხოვრებლად დარჩენა და მთელი თავისი კართი (ე. ი. მართველი აპარატი, მცველი რაზმით და სხ.) ის სხვა ადგილას გადავიდოდა. ასეთ ადგილად, ზემოთ თბილისის შესახებ თქმულის შემდეგ, თბილისი უნდა ყოფილიყო, და ასეც მოხდა.

მიქელ მთავარეპისკოპოსი კონსტანტინეპოლის პატრიარქმა გაიწვია თავისთან და შემდეგ ის მოათავსეს ერთ ბერძნულ მონასტერში. ქართლში კი მოხდა ეკლესიის რეორგანიზაცია.

თბილისის გამოცხადება დედაქალაქად.

ჩვენამდის (ეგრეთ წოდებულ წერილთა წიგნში) მოღწეულია ერთ ქართულ საეკლესიო კრებაზე დამსწრე 23 ეპისკოპოსის სია. ამ კრებას არ დასწრებთან ვერცხის და სამხრეთ-ქართლის და ჰანეთ-ტრაპიზონის მხარის ქართველი ეპისკოპოსები, რადგანაც ისინი ქართლის ეკლესიას არ ემორჩილებოდნენ და ექვემდებარებოდნენ სამხრეთ-ქართულ ცალკე ეკლესიას ანდა უშუალოდ კონსტანტინოპოლის პატრიარქს. სხენებული ქართული საეკლესიო კრება მოხდა სომეხთა კათალიკოსის ბაბეგნის და ქართლის ეკლესიის მეთაურის ეპისკოპოს (მთავარეპისკოპოს) გაბრიელის დროს. ბაბეგნის კათალიკოსობის დრო ადგილი დასადგენია უკვლავ უფრო სანდო ცნობის მიხედვით, ის კათალიკოსად სომეხეთში უნდა ყოფილიყო 458 — 465 წლებში. ამ დროს მოხდა სხენებული ქართული საეკლესიო კრება, რომელზედაც მონაწილეობას იღებდა, სხვათა შორის, მეფის კარის ეპისკოპოსი პეტრე და თბილისის ეპისკოპოსი სააქალ ცხადია, მაშასადამე, რომ ამაზე ცოტა წინ თბილისი უკვე იმდენად შესამჩნევი პუნქტი ყოფილა, რომ იქ ცალკე ეპისკოპოსი დაუწინაშედა. თბილისის ეპისკოპოსების კათედრა შემდეგში ყოველთვის სიონის ტაძარში იყო. ამიტომ სიონის ტაძრის საფუძვლის ჩაყრა 457 — 460 წლების ახლო დროს უნდა მიეწეროს.

როგორც ჩანს, მიქელ მთავარეპისკოპოსის გადაყენების შემდეგ ვახტანგმა ადგილობრივი მღვდლმარგობისა და ქართულ წამყვანი წრეების სათვის ანგარიში გაიწვიოთ ხელი მოჰკიდა ქართული ეკლესიის ახლად დაარსებას, რაც საკმარის იყო ცეცხლთაყვანისმცემლური სპარსეთის წინააღმდეგ შინაგანი ფრონტის განსამტკიცებლად. ამ მიზნით გამარჯვებული იქნა სამღვდლოთა და გამარჯვებულ და გუმიკობებულ იქნა საეკლესიო საქმის ხელმძღვანელობა ადგილებზე ახალი საეპისკოპოსო კათედრების შექმნით. მაშინვე, როგორც ჩანს, დაიწყო მზადება ავტოკეფალიობის (თვით-თავობის), ე. ი. ეკლესიის მეთაურთან ისეთი მწვავე კონფლიქტი, როგორც მოუვიდა ვახტანგს, მაშინდელ

სერი ავტონომიის მოსაბოცებლად კათალიკოსობის დაფუძნებით. კათალიკოსობა შემოღებულ იქნა ქართლის მოქვეყნიდან 170 წელს, ე. ი. 475 წელს, საფიქრებელია, რომ ამ დროისათვის მცხეთის სვეტიცხოვლის დიდი ტაძარი, რომლის მშენებლობა ვახტანგმა წამოიწყო, უკვე დამთავრებული იყო. საერთოდ, გადაწყვეტილი იყო, მცხეთა ვაგხაღათ ვართლებული საეკლესიო ცხოვრების ცენტრად (ეს ჩანს ჯვანშერის თბრობიდან დაჩის მართელობის შესახებ), ხოლო საერთო ხელისუფლების ცენტრად გამოცხადებულ იქნა თბილისი.

ვახტანგის და მისი კარის თბილისში პირველი გაღმოსვლა უნდა მიეწეროს უშუალოდ მიქელ მთავარეპისკოპოსთან კონფლიქტს, მაგრამ ამას მოჰყვა შედეგად თბილისის საბოლოოდ ამორჩევა დედამამამ და იქ დიდი მშენებლობის დაწყება. ეს უნდა მომხდარიყო შემდეგ 456 წლისა და უადრეს 463 წლისა (როდესაც თბილისში უკვე ეპისკოპოსია სავარაუდებელი) ანუ უფრო მიახლოებით 456—462 წლების ახლოს. მაშინვე, როგორც ჩანს, შეუდგნენ ქალაქის მშენებლობას თბილისში.

არსებობს ცნობა (მართალია, უფრო გვიანდელი), თუ რას ნიშნავდა ქალაქის დაარსება. ეს ცნობა გაღმოსვლემს მე-11 ს-ნის შუაში ატენილი ქალაქის გაშენებას: წარწერა ამის შესახებ, ახლანდელი მართლწერითი იყოთხება ასე: „ძლიერმან მეფეთა მეფემან ბაგრატ უბრძანაჲს მიწასა მათსა მირიანს, პატრონსა ჩემსა (წერს ამის შესახებ ატენის ტაძრის წარწერაში ამ მირიანის ყმა ატენის ციხისთავი თარხონისძე) სეფესა ზურასა (სამეფო ზურასა) შინა ქალაქისა შენება. გაუმარჯვაღ ღმერთმან და ბედმან მეფეთმყოფობისა მათისამან. ვითა სწადაღ მეფთაჲსა მათსა, ვერე ავაშენეთ დარბაზი და ქალაქი. შევეწყვილა მეფთაჲმან მათმან, სასახლენი აღვიღინი და საქუღაბენი მევიდრად ნებიერობით გვიბოძა მირიანსა და ყმათა მისთა, რომელთაჲცა შენებაი შექედო“. მანასადაჲმე, ქალაქის მშენებლობისთვის საჭირო იყო ადგილი „სასახლეს (სახლების ასაშენებელი) და საქუღაბენი“. ქალაქში შენობები იყო — დარბაზი, ქუღაბეები და საციოვრებელი სახლები. ამიტომ თბილისშიც თავიდანვე უნდა ვამეხებულებო დარბაზი მეფისათვის, ქუღაბეები ვაჭარ-ხელოსანთათვის და საციოვრებელი სახლებიც. ამას გულისხმობს უწყებულების ცნობა, რომელიც ვახტანგ ვორგასალის თბილისში მშენებლობის შესახებ დასყენითი სახით გაღმოსვლემს, რომ ვახტანგმა „აღაშენა ტფილისი და მცხეთა მუნ მიეტანა“. ამით მეფის და მისი კარის რეზიდენციად, მცხეთის მივივრად, გადაიტყა თბილისი, მაგრამ თბილისის ციხის რეკონსტრუქცია და ქალაქის ზღუდის (გალაყის) მშენებლობა ვახტანგის მეფობის ბოლოში დაიწყო და უწყებულების ცნობა თითქოს ამას არ გულისხმობს.

მართალია, ჯვანშერი თბილისის ქალაქის აშენების დაწყებას მიაწერს ვახტანგის მეფობის ბოლო წლებს, ხოლო მის დამთავრებან (კერძოდ ზღუდის შემოღებას) ვახტანგის მეფობის დაჩის მმართველობისას. მაგრამ ცხადია, რომ ჯვანშერმა გამოიყენა მის დროს თბილისის ზედა-ციხეზე არსებული წარწერა (ამაზე იხ. ქვემოთ), რომელიც მხოლოდ ციხის რეკონსტრუქციას და ქალაქის გალაყის დამთავრებას ველისხმობდა და ეს ცნობა შეუდგომით თვით ქალაქის დაფუძნების თარიღად მიიჩნია.

პლ. იოსელიანს, რომელიც ამ შემთხვევაში უპირველად პირველ რიგში ეკლესიურ წრეებში დატული ხალხური გაღმოსვლებით სარგებლობდა, ჩამოთვალა აქვს ხუთი ეკლესია, რომელიც ვახტანგმა გააშენებია თბილისში (ეს ამბობს ამ ეკლესიათა გვგამების შედგენაზე, მაგრამ ცხადია, რომ გაღმოსვლაში ლაპარაკი იქნებოდა თვით ეკლესიების აშენების შესახებ; პლ. იოსელიანმა კი ეს ცნობა გადააყვითა ჯვანშერის ცნობის მიხედვით, თითქოს თვით ქალაქი თბილისიც არსებობდა გაშენებულები დაჩი მეფის დროს). ეს ეკლესიები შემდეგია: სიონის დიონის-შობის ეკლესია, მეტეხისა, როგორც კარის ეკლესია, ჯვარისა — სახელწოდებით გოლგოთის ეკლესია, ბეთლემისა, რომელიც შემდეგში (შემდგომ საუკუნეებში) გადავიდა სომხების ხელში და მას ფეოხაიის ეკლესია დაერქვა, და მესხეთე იყო მთავარანგელოზ-მიქელის სახელზე. ამ უკანასკნელი ეკლესიის ნანგრევებზე გვიან შემდეგ აშენებულ იქნა წმ. ვითარის კარის ეკლესია, მოღწეული ზეინამდის არც ერთი ეს ეკლესია არაა პირვანდელი სახით დარჩენილი. ზოგი გადაეთებულა რადიკალურად (მაგ., ჯვარის ანუ გოლგოთისა), სხვები კიდევ — ახლად აგებული, მაგრამ საყურადღებოა, რომ გაღმოსვლა ვახტანგ ვორგასალის ხანის მიაწერდა ამ ხუთივე ეკლესიის აშენებას.

თბილისის სიონის გაშენებას ვახტანგ ვორგასალის დროს იდასტურებს დოკუმენტალური მასალი. მოქ. ქართლისაის ქრონიკა (VII ს.) გაღმოსვლემს, რომ გვარამ ერეკლესის დროს (627—629 წლების ახლოს) „ტფილისისა მევიდროთა დღესა ეკლესიასა დაიწყესა ნახევარსა იქმოდა ყოველი ერი და ნახევარსა ერესთაჲნი“. ლეონტი მროველს (ჩემი აზრით უს. I ნახ.) ეს ცნობა დახსტებული აქვს შემდგენიარად: „გვარამ ერეკლესისმან განახლა საფუძველი ტფილისისა სიონისა“. ცხადია, რომ თბილისის სიონის ქვიტკობის შენობა, როგორც ეს ზემო-

1 Пл. Иоселиани. Описание древностей города Тифлиса, Тифл., 1866 г., 11.

ქვემოთ პლ. იოსელიანის დამოწმება ყველგან გულისხმობს ან ამ წიგნს, ან მის შვირე წიგნს — Города, существовавшие и существующие в Грузии, Тб., 1850 г.

თავი იყო მოხსენებული, მანამდისაც არსებობდა, მაგრამ გვარამის დროს მისი საფუძველი შეირყა, კედლის ნაწილმა დაიწია, რის გამო სა-
ჭირო გახდა საძირკვლის ნაწილის განახლება.
ეს ეტყობა სიონის ტაძრის გვემას, სადაც
შენობის კედლები არ არის სრული სიმეტრიით
წარმოდგენილი. სახელდობრ, ცხადად ჩანს, რომ
სამხრეთი კედლის ნაწილი, მისი კატასტროფი-
ულად დაზიანების გამო, დურგარევიან და ხე-
ლახლად აუშენებიათ (არაფერს იძლევა ამ სა-
კითხისთვის ახალ სუშბატის ქრონიკა, რადგან
ის იმეორებს მოქც. ქართლისაის ცნობას).

„სიონი“ ებრაული სიტყვაა, ნიშნავს **მღვთვ.**
ბრწყინვალეს. ასე ეწოდებოდა იერუსალიმის
ყველაზე სამხრეთ გორაკს, რომელზედაც გაშე-
ნებული იყო სოლომონ მეფის სასახლე და რო-
მელზედაც შემდეგ ირად მეფემ გააშენა დიდე-
ბული ტაძარი (დანგრეულ იქნა რომაელების
მხერ). აქედან „სიონი“ ერქვა საერთოდ ღვთის
იესოვას საკრებულოს და თვითონ იერუსალიმ-
საც (შვილის სიონისა ნიშნავდა იერუსალიმის
შეღობ). ხოლო ქრისტიანებისათვის სიონი ერ-
ქვა სააქაო ეკლესია — შერებულეებს. მცხეთის
სევეტიცხოველის საყდარს სიონის სახელი შერა-
მისი რეკონსტრუქციამდის, ხოლო თბილისის
მთავარ ტაძარს თავიდანვე დაერქვა სიონი და
სხ. რადგანაც თავდაპირველად ტაძრები შენდებ-
ოდა სამწიგნობრო ბაზილიკის ტიპისა, ამიტომ
ხშირად სიონს აგიფებდნენ ასეთ ნაგებობებთან,
მაგრამ ასეთი აგიფივება მოკლებულია სიონს-
ტეს. ატენში მე-7 ს-ნეში გაშენებული იყო
ჯვარის სახის გუმბათოვანი ეკლესია, რომელ-
საც სიონი ერქვა.

**თბილისის ციხის რეკონსტრუქცია და
გადაწინის მშენებლობა.** იაკობ რეინვებსისთვის
თბილისში გადაუციათ თბილისის ციხის
კედელზე მის დროს (1778 — 1783 წლე-
ბში, ხარვეზთ), როგორც ჩანს, ძლიერ დე-
ფექტურად მოწყველილი წარწერის შინაბრსი.
რეინვებსი წერდა, რომ ძველი წარწერის მიხედ-
ვით, რომელიც კიდევ ჩანს ძველ ზედა-ციხეზე,
თბილისი დაარსებულია ვინმე მთავარ ლივანგის
მხერ 1063 წელსო. წარწერა დაწერილი იქნე-
ბოდა მრტლოვანი ასოებით, რომელთა წაკითხვა
რეინვებსის თვითონ არ შეეძლო (თუმცა მის შესე-
წავლელს ჰქონდა ჩვეულებრივი ქართული).
ხსენებული წელი მიღებული უნდა იყოს შემ-
დეგნარიად: 1063 წელი ევროპაში (რუსეთი-
თურთ) და ბერძენებში მიღებული სათვალავით
უდრიდა დასაბამიდან (5508 + 1063 =) 6571
წელს. ასე ანგარიშობან, როგორც ჩანს, რეინვ-
ებსი. ქართული ანგარიშით კი, ეს უდრის
6571 — 6604 = 967 წელს, რომელსაც მე-13
მოქცევის სათვალავის დასაწყისამდის უნდა გა-
მოაკლდეს 780 წელი და მივიღებთ 187 წელს.
ეს ქრონიკონი უნდა უოფილიყო თბილისის,
ზედა-ციხის წარწერაზე. ის ანგარიშებოდა ქართ.

ლის მოქცევის პირველი წლიდან (306 წ./ 1
მარტ. — 307 წ. 28 თებ.), რაც იძლევა 492 წ. 1
მარტ. — 493 წ. 28 თებ. უფრო ადრე წელს ანგა-
რებულა, გასათვალისწინებელია გუგუშვილის ცნო-
ბა, რომ სიკვდილის წინ თრითვე წლით ადრე
ვახტანგს დაეწყო ქალაქ თბილისის მშენებლობა
და „საფუძველი ოდენ დაედგა“. მისმა შემევიდ-
რემ მეფე დანიშნა განასრულა ზღოვანი ტრეფ-
ლისისანი, ვთხო ემხანა მეფესა ვახტანგს“. ცხა-
დი ხდება, რომ ჯუანშერი ყველაფერს ამას
წერს ხსენებული წარწერის მიხედვით, რომე-
ლიც მის დროს მთელი იქნებოდა. წარწერა
ქორაგმების გახსნით და აღნადელი დამწერ-
ლობით შეიძლება აღდგენილი იქნეს შემდეგნა-
რად: „ქრისტე, შეიწყალე მეფე გორგასალი
ვახტანგ, (რომელმან ახლად აღაშენა ციხე ესე
და განეშორა (ე. ი. დამთავრდა ციხე) წელსა
რპზ“ (187). გამოდის, რომ ციხის რეკონსტრუქ-
ცია დაწყებულია 480 წლის ახლოს და დამთავ-
რებულია 492 წელს.

არაბ იბნ-ხორდადბეს (846 — 847 წლ. ახლ.)
სიტყვით, სპარსეთის მეფემ ხოსრო-ანეშირვანმა
(539 — 578) გააშენა ჯერხანის (ქართლის) ქვე-
ყანაში ქალაქი (ციხე) სუცდაბილ (საგოვანელი)
და იქვე (იველისხმება მტკვრის მეორე ნაპირს)
ციხე, რომელსაც დაარტვა სახელი ზაბ ფერუზ-
კობად, ე. ი. ფერუზ — კობადის კარი. აქ ორი
ცნობაა შერეულად წარმოდგენილი, საგოვან-
ლის ციხე ახლანდელი მეტეხის არეში გაუშე-
ნებია ხოსრო-ანეშირვანს, ხოლო მასზე ადრე
თბილისის ციხე გაშენებული უოფილა პიროზ
(457 — 484 წ.) და მისი შვილი კობადის (490 —
530 წ.) დროს. ზემოთქმულის მიხედვით ცხა-
დია, რომ აქ იველისხმება საგოვანლის პირდა-
პირ მდებარე თბილისის ციხე. განსხვავება არის
ის, რომ სპარსელები თბილისის ციხის ახალს
რეკონსტრუქცია-გაშენებას ანგარიშობდნენ თა-
ვანთი (ე. ი. სპარსეთის) მეფეების მართველო-
ბის მიხედვით. ამით მართლაც დასტურდება,
რომ ვახტანგის მართველობის ბოლოში, დაახ-
ლოებით 480 წლიდან დაწყებულ იქნა თბილი-
სის ციხის რეკონსტრუქცია, რომელიც დამ-
თავრდა დანის დროს.

XI ს-ნეში, ქართველი მემატიანის მოწმობით,
ამ ციხეს ერქვა დერო-ი-ჯელალ — არაბულ-
სპარსულად დიდების კარი. შემდეგდროინდელი
სახელი ამ ციხისა იყო კიდევ ნარი-ყალა (ნარინ-

1 ვახუშტი თავის გეოგრაფიაში თბილისის ზე-
და-ციხისათვის იხსენიებს სახელს შურის-ციხე.
წყაროებში ასეთი სახელი არ არის შემონა-
ხული. ეს უნდა იყოს ხალხური სახელი, რომე-
ლიც ცოცხალი იყო ხალხურ თქმაში ვახუშ-
ტის დროსაც. რატომ წარმოიშვა ასეთი სახე-
ლი, არ ჩანს. შეიძლება ეს იყოს არაბული სი-
ტყვა შური — საპუო და იქ იკრიბებოდა არაბე-
ბის დროს საამიროს საპუო.

ყალა, თერჭულად და სპარსულად — მოხდენილ-ღამაზი ციხე).

ქართული წარწერა, რომელიც ზედა-ციხეზე იყო მითავსებული, შეეხებოდა მხოლოდ ციხის მშენებლობას და არ გულისხმობდა თვით ქალაქს, რომელიც ამ დროს უკვე არსებობდა. ეს ჩანს კიდევ შემდეგიდან.

მოკლე ქართლისის ქრონიკა გადმოგვეცემს, რომ ღანის დროს (ქალაქა) ტფილისს კაცნი დასხდნენ და მარიამ წმიდის ეკლესია აღამუნესო. ეს ეკლესია არის ბოლო დრომდის ხალხში წმინდა მარინეს ეკლესიად ცნობილი (ეგრეთ წოდებული ანჩის-ხატისა) სამნაიანი ბაზილიკა, რომლის კედლები შიგნით ზოგადად კარგადაა მოწყვენილი.

ქრონიკა ამ შემთხვევაში უნდა გულისხმობდეს თბილისის მაშინდელ ამ განაპირა ადგილის დასახლებას მცხეთიდან გადმოსული საკათალიკოსო კაცებით (ტფილისს კაცნი დასხდებოდეს-ო, ამბობს ქრონიკა). მხედველობაში მისაღება, რომ მარინეს (ანჩის-ხატის) ეკლესია ითვლებოდა კათალიკოსის მეტოქსად (განყოფილებად) თბილისში და ასეთ მეტოქსად ის იქნებოდა თავიდანვე. გამოდის, რომ კათალიკოსს ახალ დედაქალაქში გადმოუყვანია მცხეთიდან სვეტიცხოვლის კაცების ნაწილი და დაუსახლებია ისინი. საფიქრებელია, რომ მცხეთიდან გადმოსული ეს პირნი უფრო ხელისნები იქნებოდნენ. კათალიკოსმა გააშენა სხენებული ეკლესია, რომელიც გადაიქცა საკათალიკოსო მეტოქსად თბილისში.

ამგვარად, ქრონიკის ფრაზა, რომ „ქალაქსა თფილისს კაცნი დასხდებოდეს და მარიამ წმიდა ეკლესია აღამუნეს“, უნდა გავოფილ იქნეს ორ ნაწილად: 1) თბილისს ამ განაპირა ადგილას დასახლდნენ მცხეთიდან გადმოყვანილი საკათალიკოსო კაცები (ქრონიკის ავტორს უმოთვარესად სწორედ საეკლესიო ცხოვრების ამბები აინტერესებს) და 2) ამ გადმოყვანასთან ერთად გაშენებულ იქნა მარიამ წმიდის ეკლესია (საფიქრებელია, თვით კათალიკოსს ინიციატივით და მისი ხარჯითაც, მაგრამ ახლად დასახლებულ „კათა“ შრომის და ნაწილობრივ რესურსებისა ცად მოყვენებით).

თბილისში ამ დროს უკვე ყოფილა სხვა ეკლესიებიც, პირველ რიგში ეპისკოპოსის საყდარი სიონი. რომ თბილისში ამ დროს ახალდასახლებულ სიონს ეკლესია დაეწყოთ, ის თავისი სახელით იქნებოდა მოხსენებული და არა მარიამ წმიდისად. მართალია, სიონიც ლეთისმობლის სახელზეა გაშენებული, მაგრამ მას თავიდანვე თავისი სახელი ჰქონდა.

სხენებული ცნობები ეკლესიის, გაშენების გულისხმობენ თბილისის განაპირა უბანში, საკუთრად ქალაქი კი ცალკე არის საგულისხმებელი. ეჭვს გარეშეა, ამგვარად, რომ 480 წლის ახლოს დაწყებულა თბილისის ციხის

რეკონსტრუქცია და ამის შემდეგ (დანი შედის დროს) გაუშენებიათ ქალაქის გალავანი. ეს გალავანი უნდა ყოფილიყო აღიზნება, რომელსაც X ს-ნის I ნახევრის არაბი *გუგუჩაქან* აღნიშნავს ამბობს, რომ თბილისს აღიზნის გალავანი აქვსო. დაახლოებით X ს-ნის შუა რვა ნახევარში აღიზნის გალავანი თბილისში შეცვლილ იქნა ქვითიარის გალავნით.

თბილისის განლაგების შესახებ ვახტანგ გორგასალის და დანის დროს. თბილისის განლაგების სურათი ამ ძველი ხანისთვის ძნელი აღსადგენია, მაგრამ ქვემოთ მიიწე წამოყენებულია საამისო ცდა არსებული მასალების მიხედვით. ბელას შიერ 853 წელს თბილისის აღებისას ტაბარის (X ს.) დასახლებულ იქნა თბილისის ციხე-გალავანს კარები, სულ ზუთი: კარი მიდნისა, კარი კარისასი, კარი ბატარა, კარი რაბატისა და კარი სალდებილისა. მატინე ჯეღალე-დანიის შემოსვლის დროს იხსენიებს სამხრეთისკენ განძის კარს, ხოლო ვახუშტის დროს, XVIII ს-ნში, შემდეგი კარებია ჩამოთვლილი: კოჯრის-კარი, დღმის-კარი, მედნის კარი და ქვემო კარი. უკვე ამ სახელების შედარებიდან ჩანს, რომ თბილისის განლაგება ძველ ხანაში და XVIII ს-ნში სხვადასხვა ხასიათისა. XVIII ს-ნში (და ამის უახლოეს წინა ხანაში) კარებს სახელი აქვთ მოთვან მიმაღალი გზის მიმართულების მიხედვით (კოჯრისა, დღმისა, XIII ს-ნში კიდევ განძის ანუ განჯის კარი). ტაბარის შიერ IX ს-ნისათვის დასახლებული კარების სახელები (რომელნიც, საგულისხმებელია, V ს-ნიდან მოდებიან დაკავშირებულია ქალაქის ცალკის ნაწილებთან.

1) მიდნის კარი (რადგანაც სიტყვა „მიდანი“ არაბულია) ქართულად უფრო ადრე იქნებოდა სანაერდოს კარი (ნაერდი სპარსულიდან ნასესხები სიტყვა) ანდა ასპარეზის (სპარსულივე წარმოშობის სიტყვაა, რომელიც იყო და არის სომხურშიც). ქალაქის გალავანის გარეთ უნდა ყოფილიყო სანაერდო ან ასპარეზი. შარდენი 1673 წელს აღნიშნავს, რომ მეფის სასახლის წინ (სამხრეთით) მტკვრის ნაპირას არის შიერდანი, რომელზედაც ათასამდის ცხენი დაერევაო.

2) კარის-ის კარი; სიტყვა კარის აქ უნდა იყოს ქართული, მოცემული ნათესაობითს ბრუნვაში. ჯუანშერი იხსენიებს უჯარმის კარად ნინო-წმიდას, რომელიც უჯარმის ციხეს 14 კლომეტრითა დაშორებულ. ქვიჯიჯის ძველის-ბული ციხის მიმდგამ სოფელს ჯიხაშ-კარი (ციხის კარი) ჰქვია. შიერ. კიდევ ოდნევე უნდა იყოს-კარი, გული-კარი (ყულეს, იგივე ბულეს ძველი სალოცავის მიმდგამი სოფელი) და სხვა. თბილისის ციხე-გალავანსაც ჰქონდა თავისი კარი, ე. ი. მიმდგამი სოფელი და აქეთვე გამსულელ კარს ერქვა სახელად კარის-კარი. ეს კარი უნდა ყოფილიყო ხარფები, იგივე შემდეგ

დროინდელი (XVII—XVIII ს-ნებში) სეიდ-აბაღი. ხოლო ამ კარის კარი (გასასვლელი) არის იგივე შემდეგდროინდელი ვანძის (განჯის) კარი.

3) პატარა კარი, საფიქრებელია, იგივეა, რომელიც აღნიშნულია ვახუშტის და ზოგა სხვის გვემაზე. ეს იყო მცირე კარი ციხე-გალავნიდან წავისის წყალზე გაღებული და მცირე ხდით სხენებულ ხარფებს სოფელ-კარის-კენ გზის მიმდებარე.

4) რაბატის კარი. რაბატი ასურული სიტყვაა (არის არაბულში). ასურულში რაბატე ნიშნავდა ქალაქის მიმდებარე ვარეთუბანს, არაბულშიც (რაბიტ) იმავე მნიშვნელობისაა და საცხოვრებელსაც ნიშნავს. რაბატი IV ს-ნისთვის მოხსენებულია მცხეთაში. ნინოს ცხოვრებაში მწყემს-სებო ეუზენბიან ფარავნის ტბასთან მისულ ნინოს, რომ ჩვენ ვართ „ზოგნი დაბით, ზოგნი საფურცლით, ზოგნი ჭინჯარაგანი (სოფლების სახელებია ძველი მცხეთის მხარეში) და რაბატელი დიდისა ქალაქისა მცხეთისანი“. მართალია, ამას წერს X ს-ნის ქართველი ავტორი (ნინოს ცხოვრების სირიულად გადმოთარგმნელი), მაგრამ ტერმინი რაბატი აქ დაახლოებით ნინოს დროსაც ქართლში ხმარებაში უნდა ყოფილიყო. ჯუღაშვილის სიტყვით, უკარმასაც ვახტანგ გორგასალის დროს ჰქონდა თავისი რაბატი. რაბატად ახალციხეში ბოლო დრომდის იწოდებოდა ციხე-გალავნის მიმდებარე, კარგად დასახლებული უბანი. მესხეთის წვრილ ქალაქებს და მნიშვნელოვან პუნქტებს, გურჯისტანის ვილაიეთის დაეთორის მიხედვით, XVI ს-ნეში ჰქონდათ ანალოგიური რაბატები. თბილისის რაბატიც V ს-ნის II ნახევარში უკვე უნდა ყოფილიყო.

თბილისის ძველი გვემა-სურათების განხილვისას მიღებულია მონაცემებით შეიძლება ითქვას, რომ ზემო მოხსენებელი მოედანი სანაგარდო ან ასპარეზი უნდა ყოფილიყო მტკვრის ნაპირას სიონის ჩრდილოეთით ჩამავალი ვალაყნიდან, რაბატი კი ამის დასავლეთით მდებარე და მკიდრო მოსახლეობის მქონე ფართობია.

5) საღვთისძის კარი, ცხადია, არის საგაღვთისძის კარი, რომლიდან ხიდის მუშევრებით მიდიდა გზა მომავალი ისან-ავლაბრისკენ.

თბილისის ტერიტორიის სამხრეთი საზღვარი ჩანს 1429 წლის საბუთიდან, რომლითაც მეტეხის ღვთისმშობლის საყდარი თბილისში სოფელ კრწანისით გადაეცა მცხეთის სვეტიცხოვლის საყდარს (კათალიკოსს). სოფელ კრწანისის საზღვრები ამ საბუთში ნაჩვენებია (ეხლანდელი დამწერლობით) შემდეგნაირად: „თაბორის ველ-სიამდეს, მის ჩამოსწყრივ ლედვისა ხევი მტკვრისა პირამდინ და მის წაღლით შინდისის ბოლომდინ შარამდისინ და შარას წაღლით თელეთურის სამძღვრამდისინ. რაოდენ მის წვერ-

ზედან წყალი გარდმოვა, წვერს აქეთ კრწანელესა დარჩეს“¹. ლედვის ხევი ვადმოყდის თაბორის ქვემო ნაწილის მხრიდან და შინდის ირბად, შემდეგ მოხვევით, ვიღრე თბილისის ძველ სამხრეთურ სიმაგრემდის, რომლის ნაშთი (ვეი-ანდელი ბურჯები) მოღწეულია ამის სამხრეთით და სამხრეთ-დასავლეთით ფართობზე მოდიოდა სოფელი კრწანისი. ამ ბურჯების სამხრეთით იყო ქართველების მთავარი სიმაგრე აღა-მამამად-ხანთან ბრძოლის დროს და ამის სამხრეთით მდებარე ველზე იყო ბრძოლბი. იმიტომაც ამ ბრძოლას ჰქვია კრწანისის ომი.

თბილისის ჩრდილოეთ ბუნებრივ საზღვარს წარმოადგენდა სოლაღაის წყალის ხრამი და კალაპოტი, რომლის ზემოთ და აგრეთვე გაყოლებით ქვედა ნაწილში შემდგომ ხანებში გაშენებულ იქნა ვალაყნი. ამ ხრამის და კალაპოტის ჩრდილოეთით იწყებოდა უკვე ვერე, რომლის ნაწილს სხენებული გალავნის გაშენების შემდეგ (შემდგომ საუკუნეებში) დაარქვა ვარეთუბანი. ვერე იყო უკვე ზეველებართი სოფელი. ახლოს ქალაქის ტერიტორიასთან იყო კალოუბიცი, რის გამოც ეს ფართობი იწოდებოდა კალოუბნად. შემდეგ კალოუბანში გაშენებულ იქნა მცირე უკუმბათო ეკლესია, კალოუბნის ეკლესიის სახელით ცნობილი (ამ ადგილას ეკლესია არსებობდა 1930-იანი წლების დაწყებამდის). სოფელ ვერეს ეკრა ვერეს-წყლის ხეობაში თბილვანი, ხოლო ჩრდილო-დასავლეთით — სოფ. დიღობი.

თბილისის ვანლაგების წარმოსადგენად ვახტანგ გორგასალის ხანაში მნიშვნელობა აქვს იმ ცნობებს, რომლებიც არსებობს 627 წელს ერეკლე კეისრის მოკავშირე ზაზარების მიერ თბილისის აღების შესახებ. მოქცე. ქართლისათ მე-8 ს-ნეში განასხვავებს ერთმანეთისაგან თბილისს და კალას (6 ს-ნეში „მცხეთა ათხელდებოდა და ტფილისი ეშენებოდა, არმანნი შემცირდებოდეს და კალა კანდიდდებოდა“). მაგრამ, იმავე დროს, იქვე კალა მოხსენებულია, როგორც ტფილისის ნაწილი („კალა ტფილისისა“). ამგვარად, კალა ცალკე იხსენიება, მაგრამ ის მაინც თბილისის ნაწილს შეადგენს.

ლეონტი მროველი (9^ს). იმავე ამბების შესახებ ვადმოგვეცხეს: „დღესეკრა კეისარმან ტფილისი, ხოლო ციხესა კალასასა დარჩეს კაცი და არა მოერთნეს მეფესა (ირაკლისს)“ აქაც თბილისი სხვა და კალა სხვა. თბილისთან ამ დროს თავისი ჯარით იყო თვითონ ერეკლე კეისარი, რომელმაც სტეფანოზის შემდეგ ქართლის ერისმთავრად დანიშნა ვახტანგ გორგასალის ჩამოშვალად აღარანსე („რომელი ერისთაობდა კახეთს“, ერეკლემ მას მისცა ტფილისი და მთავრობდა ქართლს. დათრევა მასთან ერისთავი (ზაზართა), რომელსა ერეკლე ჯიბდა და უბრძანა, ბრძოლა კალისა და თვით წარემართა მეფე“. რამდენიმე დღის შემდეგ ზაზარებმა კალაც აი-

¹ სპ. ხასიტ. არქივი, ფ. № 1449, საბ. № 557.

დეს და ციხისთვის ცოცხლივ ტყავი გააძევეს და ასე მოკლეს.

მისე დასტურანეს (აღსკრებულს) აქვს ამ ამბის შესახებ მოცემული ორი ვერსია, ცხადია, აღებული ორი სხვადასხვა წყაროდან. ის მოგვითხრობს (II, § 11), რომ ჯერ ხაზარებმა და შემდეგ, მათთან შეერთებით, კეთსარმა ირაკლიმ თავის ჯარით ალყა შემოარტყეს აგანებიერებელ, სავაპრო, სახელოვან და დიდ ქალაქ თბილისს*, რომ სპარსეთის მეფემ ხოსრომ მანამდე გამოგზავნა ქალაქის მცველთა გასაძლიერებლად ათასი რჩეული ცხენოსანი თავისი პირადი დაცვის ჯარადან და რომ რომეებმა თან მოიტანეს თავისი მოგონილი ოთხბორბლიანი მხინვენი და სხვა ასეთი იარაღები, რომელთაა ისინი ურტყამენი კელეუსს და ამტვრევდნენ მის უზარმაზარ კოდებს და რომ თავდამსხმელნი ყრიდნენ მდინარეში ქვევით და ქვიშით გაეცხებულ უზარმაზარ გუდებს, რათა ამით უკან გაეზრუნებიათ მდინარე, რომელიც ქალაქის ერთი ნაწილის გვერდით მიდიოდაო.

მეორე ადგილას (II, § 14), იგივე ავტორი უბრალებს იმავე ამბავს და გამოიყენებს უკვე სხვა დეტალებს — რომ ხაზარების წინამძღოლმა ალყა შემოარტყა ქალაქს (თბილისს) და ბრძოლებით შეაწყება მცხოვრებნი, რომელნიც ორი თვის განმავლობაში თავს იცავდნენ. ხაზარების მეთაურმა „უბრალო ხალხიდან ბევრი დაატყვევა და დახარხო (მდინარეში)“. შემდეგ „ერთი მეორეზე დადგომით ხაზარები ავიდნენ გალაგანზე და გადავიდნენ ქალაქში, რომელიც აღებულ იქნა ქალაქში დატრიალდა საშინელი ამბავი. თავზარდაცემულნი შიგ მყოფნი იმალებოდნენ სახლებსი სახურავებზე, სვანი კიდევ (ბუხრების) შიღებში და ბევრი კიდევ აშურებდა გელესის წმიდა თაღების ქვეშ და ეპოტონებოდნენ საკურთხველის კუთხეს“. ხაზარებმა ყველანი დახოცეს, ქალაქი გაიარყვეს, შეკრბეს დიდძალი ოქროვლობა და ვერცხლფეხლობა.

ამ ცნობებშიც ჩანს, რომ ქალაქს გულავანი ჰქონდა ვარშემორტყმული. გულავანი ვარკ, ებლანდელ ხარფხში იყო ღარიბი ხალხი. ხაზარებმა ბევრი მათგანი დაატყვევეს ანდა მდინარეში გადაყარეს. ქალაქის ცალკე ნაწილს შეადგენდა ალა, რომელსაც ჰქონდა ციხე (ციხესაც ალა ეწოდებოდა). ხარფხში მდებარეობდა დამლობში მტკვრის ნაპირას, ისეთ ადგილას, სადაც შესაძლებელი იყო ქვევით და ქვიშით სავსე გუდების წყალში ჩაერთ ქალაქის ამ ნაწილის წყალით დაფარვა. მსგავსობაში მისაღებია ამასთანავე რომ ხაზარების ჯარს თბილისზე მოსვლა შეეძლო უფრო საშრეთ-აღმოსავლეთიდან, ბერძნებისას კი — სამხრეთ-დასავლეთიდან, მამასადამე, ეს უბანი მდებარეობდა ალას სამხრეთითაც, ე. ი. წაქისის-წყლის სამხრეთით იმ დაბლობში, სადაც გვიან შემდეგ (მგ., XVIII ს-ნეში) ბაღები იყო გაშენებული (ცერეთ წოდებული სეი-

დაბადის ბაღები) და სადაც ძველად იყო გოგირდის ცხელი წყაროები მრავალი ჰქონდა (ახლანდელი ბალნეოლოგიური სადგურის ანუ შიქი, ქალაქს ჰქონდა გალაგანი უფრო საშრეთ მხარეზე, მდინარეების, იქ, სადაც აქამდის დარჩენილია შემდეგდროინდელი კედლის ნაშთი კომეობითურთ. ეს კედელი მაშინ გაშენებული ყოფილა უზარმაზარი ლოდებიდან. ამის შემდეგ შემდეგდროინდელ განჯის-კარამდის, რომელიც იყო მთავარი შესასვლელი ალაში, ქალაქი გამაგრებული უნდა ყოფილიყო ჩაპირილი ზეითი და ზედ გაშენებული უფრო აღმოს კედლით. ადგილის თვისება ამის შესაძლებლობას იძლეოდა. განჯის კარის მისადგომიდან წაქისის-წყლის გაყოლებით, ვიდრე მტკვარამდის კვლავ უნდა ყოფილიყო დაცვის კედელი, როგორც ეს ყოფილა XVIII ს-ნის II ნახევარში (სერაფევის ამ დროინდელ სურათზე არის ასეთი კედელი კომეობით და ქონგურებით).

რაც შეეხება ალას, ის წარმოადგენდა ქალაქის შემოზღუდულ ცალკე ნაწილს მაგარი ზედაციხით. ამ ზღუდის მოცულობის შესახებ შეიძლება ითქვას შემდეგ:

არსებობს თბილისის ძველი პანორამის ოთხი ძველი სურათი და ცალკე კიდევ 1) ვახუშტი ბატონიშვილის მიერ (აღბათ 1720 წლის ახლოს) შედგენილი გეგმა, 2) მიშევიჩის გეგმა 1780-იან წლებისა. სხეუბული ოთხი სურათია: უცნობი დამხატვის, ტურნეფორისა 1700 წლის, შარდენის 1673 წლის და სერაფევის 1785 — 1790 წლების ახლი დროს. არის კიდევ ერთი სურათი, უცნობი წარმოშობისა, მაგრამ ის იწვევს ზოგიერთ ეჭვს და ამიტომ ვაჩიხილს ვარგეშ რჩება.

უსახელი სურათი წარმოგიდგენს თბილისის პანორამას უმეჩეთოდ ხიდს ყურესთან. მართლაც, შარდენი ამბობს, რომ მის დროს (1673 წ.) თბილისში მეჩეთი არ იყო. ამ დროს (1670 დენის წიგნი წარმოდგენილია სხვის მიერ ცოტა ადრე დამზადებული სურათი.

შარდენის მოგზაურობის აღწერილობაზე დართული თბილისის სურათი, რომელზედაც ხიდს ყურეში შაპისმაილის დროს გაშენებული მეჩეთია გამოყვანილი, ამაზე ადრინდელი დროის უნდა იყოს. ხოლო, რადგანაც ამ სურათზე როსტომ მეფის დროინდელი ნაგებობანიც არის (სასახლე და სხ.), ამიტომ ამ სურათის შედგენა უნდა მიეკუთვნოს 1660 წლის ახლი ხანას. ამის შემდეგ შაპისმაილის დროინდელი მეჩეთი ავართულ მღვთმარეობაში მოპყლილა და ამით აიხსნება, რომ შარდენის დროს მეჩეთი თბილისში სრულებით არ იყო. ცხადია, რომ შარდენის წარმოდგენილია სხვის მიერ ცოტა ადრე დამზადებული სურათი.

შარდენის სურათზე ასახულია ის კედელი თავისი კომეობით, რომელიც ქართლის მეფის როსტომის დროს გაავლეს 1652 წლის ახლოს

ზედა-ციხიდან ვიდრე მტკვარამდის ზღის-ყურის და იქვე მდებარე მეჩეთის ჩატანებით ამ ზღუდის შიგნით. ვარდა ამისა, ამ სურათზე წარმოდგენილია ის ვალაყანიც, რომელიც, ვახუშტის სიტყვით, შაჰ-აბაზ II-ის (1642—1667) დროს 1650 წლის ახლოს მოავლეს თბილისს ვიდრე სოლოლაკის ხევამდის და ახლანდელი ანჩისხატის ეკლესიის არემდის). ზედა-ციხის კოშკების მგერი ნაწილი ამ ნახევარად მორგვალეობით არის გაშენებული, მეტეხის ციხის კოშკები კი შილიანად ასეთი ხასიათისაა. ვარდა ამისა, მეტეხის ციხეს მიშენებული აქვს ჩრდილოეთით დაბლა ჩამავალი ახალი ვალაყანი მორგვალეო კოშკებით.

ტურნეფორის სურათზე ყველაფერი ეს სხვაგვარადაა წარმოდგენილი. რასტომ მეფის დროს ზედა-ციხიდან მტკვარამდის გაშენებული კედელი სრულიად არ არსებობს. ზედა-ციხის კოშკები, ყველა (13), ოთხკუთხაანია ოდნავ ზემოთკენ შეწყვირებული ტენდენციით. ზემოთ მოხსენებული მინაშენი (გალავანი კოშკებით) მეტეხის ციხეს არ აქვს, კოშკები კი მორგვალეა.

ტურნეფორისიველ სურათზე ასახული ზედა-ციხის ოთხკუთხოვან კოშკებს და აგრეთვე ოთხკუთხოვანი კოშკებისავე დიდ უმეტესობას (იშვიათი გამონაკლისის გარდა) ქალაქის ვალაყანზე და მეტეხის ციხეში აშკარად მივყავართ ძველ ხანაში. ის ზოგადად ძლიერ მოგვგონებს უჯარმის ციხეს მისი ოთხკუთხაანი სწორი კოშკებით, რომელიც ვახტანგის დროსაა გაშენებული. რასაკვირველია, ვახტანგის დროიდან, უოქათ, XVI ს-სემდე, ე. ი. თითქმის ათასი წლის სიგანეზე თბილისის ციხე ბევრჯერ საუფუტლანად შეკეთდებოდა. მაგრამ ზოგადი გეგმა დაკული იყო და ამიტომ ვახტანგის დროინდელი ზედა-ციხის მიხალოებით მიიწე წარმოსადგენად ტურნეფორისიველ სურათს აქვს თავისი მნიშვნელობა. ეს ძველი ნაგებობა მტკვრისად გაუფუტებით რასტომ მეფის და შაჰ-აბაზ II-ის დროს, როდესაც აღუშენებიათ თბილისის ახალი ზედა-ციხე ძველს მხოლოდ ნაწილის დამატებით.

რაც შეეხება ქვედა-ვალაყანს (ზღუდეს), რომელიც ციხიდან ქვევით ჩამოდიოდა, ის თავდაპირველად (ვახტანგისა და ღანის დროს) გაშენებული უნდა ყოფილიყო ალიზისგან, რადგანაც ალ-ისტაბრი (930 წლ. ახლ.) ამბობს, რომ თბილისის ორი ვალაყანი აქვს თიხისაო (უნდა იგულისხმებოდეს ქალაქი და ცალკე კიდეც ისანი). ხოლო ალ-მეკაღდამი (985 წლ. ახლ.) გადმოგვცემს, რომ თბილისი მტკვრის ორსავე ნაპირზეა და ნაპირებს აერთებს ზიდი; ვალაყანი ქვისაა, მაგრამ ხით შემოკრულიაო. ამ ცნობების მიხედვით, ქვეციხის ვალაყანი თბილისში გაუშენებიათ 950 წლს ახლო ხანაში. ვალაყანს, როგორც ტურნეფორისიველი პანორამიდან ჩანს, ოთხკუთხეო კოშკები ჰქონია.

მეტეხის ციხეზე განიკადა რეკონსტრუქცია და დაახლოებით რასტომ მეფის დროს გადართობა. ამიტომ ნათელია, რომ ვახტანგის დროს უდავოდ ცნობილ ძველ პანორამიან ვეფრო ძველი უნდა იყოს ტურნეფორისიველ სურათი, რომელიც გადმოღებულია დაახლ. XVI ს-ის დედნიდან. ამ სურათზე ზედა-ციხის ჩრდილოეთ მხარედან აღნიშნულია აკედელი, რომელიც სახმარი წყალი წაყვინის ხევიდან შედიოდა ციხეში. ეს აკედელიც ფარსადან გიორგიჯანიძეს—მოსხენებული აქვს 1625 წლისათვის, როდესაც გიორგი სააკაძემ თბილისის ქალაქი დაიკავა და ზედა-ციხეში მყოფ საპარტეზების გარსიზონს კი ალყა შემოარტვა. აკედელის ბოლოდან კედელი ტურნეფორისიველ სურათზე ჩამოღის ქვევით კლდის-უბნის ეკლესიის მცირედ ჩრდილოეთით, ქვეით კიდეც დაბლობში უხვევს სამხ.-აღმოსავლეთისაკენ და სიონის ტაძრის მცირედ ჩრდილოეთით ჩამოღის მტკვარამდის.

ზემო ნათქვამის მიხედვით მივიღებთ ასეთ სურათს: ვახტანგ გორგასალის და ღანის დროს ქალაქის ვალაყანი სიონს უვლიდა ზედა-ციხეს და ჩამოდიოდა გარსიდან მცირე მანძილზე ჩრდილოეთით. ქალაქის ზღუდის ჩრდილოეთით მტკვრის მარჯვენა ნაპირს იყო ასპარეზი ანუ სანაყარდო. შემდეგ კი მიდიოდა ისევ დასახლებული უბანი, სადაც მტკვრის ნაპირს გაშენებულ იქნა წმ. შარაპის ეკლესია, შემდეგში ანჩის-ხატისად წოდებული.

გუანაშვირი იხსენიებს, რომ სპარსთა მეფე (უფრო სპარსთა ჩრდილოეთის პაღლახანი, ე. ი. ჩრდილოეთის მხარის მმართველი) და ვახტანგი თავიანთი რაზმ-ჯარებით შეხდნენ ერთმანეთს მოსალაპარაკებულად აველსა კალისასა. კალს, მასმასადამე, ჰქონდა ველი. იქ უნდა იგულისხმებოდეს სხენებული სანაყარდო (მოვლანი) და მის მიმდებარე ფართობი მტკვრის ნაპირის აღმა.

ამ სანაყარდოს დასავლეთით და ჩრდ.-დასავლეთით მიდიოდა რაბატი, დასახლებული უბანი, რომელიც ქალაქს გარეთანს წარმოადგენდა.

რაბატი სწუდებოდა კედლივან ადგილამდის. ამ უბნად აშართულ კედლივან და უწყლო, შეიძლება ითქვას, უდაბურ ადგილს—პალესტინაში ბეთლემთან (სადაც დაიბადა იესო) ამ დროს უკვე არსებულ ქართულ მონასტრის ნაშთი მოგონება. — მიეცა სახელად ბეთლემი. ეს იყო მთელი ამ კლდოვანი და უდაბურ უბნის სახელი. იქ გაშენებულ იქნა მონასტერი (ბეთლემისად წოდებული, სომხური გამოთქმით, ახლანდელი ფეხთანი).

ქალაქის ზღუდის (წაყვინის წყლის) სამხრეთით მიდიოდა თბილისის კარი, ე. ი. სოფელი. ეს არის ზარფეხი. ეს იყო სოფელი, რომელსაც მიჰყვებოდა საბაღე-საბოსტნე ადგილები (შემდგდროინდელი ორთაქალა და სხ.).

შემდგომ ხანებში ამ კარსაც ჰქონდა ზღუდვ-სიმბარეები. სამხრეთ მხარეზე ყოფდ ასეთ ნაგებობათა ნაშთი ახლაც არის. პლ. იოსელიანის ამბობს, რომ ქალაქის ამ ნაწილს თაბორის ფერდობიდან ხარფუხში ციხე-გალავნისკენ ვანძის კარის მისაღვამამდის ბუერკან ჰქონდა რაღაც ზღუდე (შესაძლებელია, აღიზის). სერგეევის სურათზე ქალაქის ამ ნაწილს კომუნიზმის გალიანი იქნეს წაყვისის წყლის მარჯვენა (სამხრეთ) ნაპირზე.

მოსახლეობა ვახტანგ გორგასალის დროს უნდა ყოფილიყო მცირედ შინე საგოდებულში, რადგანაც იქ შეტების ეკლესია იქნა გაშენებულ.

შეტების ვარდა, ვახტანგის დროს გაშენებულ სხვა ეკლესიათაგან (ბერძენების ეკლესიის გარდა) ორი (სიონის და ჯვარის) იყო შიგნით კალს ნაწილში და ორი — რაბატში (ბეთლემისა და კიდევ ერთი მომავალი წმ. გორგის კარის ეკლესიის ფართობზე). ქვეტარის ერთი ეკლესია უნდა ყოფილიყო თბილისის სიველ კარში (მოსვ კალნაჯრულის თბილისის ცნობა). ეკლესიას, მაშინდელი ჩვეულების თანახმად, გააშენებდნენ ზედა-ციხეშიც.

ზემოთქმულიდან ჩანს, რომ მართალი იყო ვახუშტი, რომელიც წერდა — საყუთრიც თბილისის (ძველად) ერქვა გორგორის ცხელი წყლების არეს წაყვისის-წყალის სამხრეთით, ხოლო ზედა-ციხის მიმდგომი მხარე კალს შეადგენდაო. საფუძველი იქნეს, მაშასადამე, თბილისის მკვიდრ შამქალიანებში ბოლო დრომდის დარჩენილ ცნობას, რომლის მიხედვით, ისინი თბილისის ზედა-ციხის მთელ მიმდგომ მხარეს კალს (კალს) ეძახდნენ და ახლაც ასევე უწოდებენ.

ამასთანავე თბილისში თავიდანვე დასახლდნენ ბერძენებიც, რომელთაც აგრეთვე ითვნიეს ეკლესია თავისი (პლ. იოსელიანის ცნობა). ამგვარად, თბილისში V ს-ნის II ნახევარში უნდა ყოფილიყო 8 ეკლესია შინე (ჩის და უბრალო ეკლესიების გარდა). იყო აგრეთვე ციველბაყ-ვანსმცემელთა სალოცავი (ერთი ასეთი სალოცავის ნაშთი მოწვენილია ფეოდალის ეკლესიის სამხრეთით). ქართულად მას ეძახდნენ საკერპოს, ეს პლ. იოსელიანის ცნობაა, ხოლო სპარსულად — „ათეშგა“-ს, რაც ცეცხლის ადგილს ნიშნავს. ეკლესიებს და სალოცავებს ჰყავდა თავისი მრევლი, სულ ცოტა 30 მაშინდელი მოზრდილი კოპი შინეც. ამგვარად თბილისში V ს-ნის მეორე ნახევარში, სულ ცოტა, სამი თასამდის სული არის საგელისსმებელი.

ცვლელად საქალაქო ცხოვრებაში. მე-5 ს-ნის პირველ ნახევარამდის (თანათუდელი) ქალაქები ქართლში წარმოადგენდნენ მცირე ოლქების შეთავრთა რეზიდენციებს. ქართლი (იბერია), ე. ი. აღმოსავლური ქართული ქვეყნები და ნაწილობრივ სამხრეთული მხარეების, კლარჯეთის ჩათვლით, გაყოფილი იყვნენ ცალკე მცირე და

მოზრდილ ხეობად, რომელთა სათავეში იდგნენ მამასახლისები¹.

ყოველ სამამასახლისოს, საფუძრებულში, ჰქონდა თავისი ცენტრი, ქალაქში წარდგებულ ქალაქი — შემოზღუდული, გამაგრებული ადგილი. ასე იყო სპარსეთში, სადაც (როგორც ამას, ტაბარის მიხედვით, დასაყენიდა ნელდევ) ყოველ მცირე ოლქს, რომელიც ქალაქად იწოდებოდა (შაბრ, რაც სპარსულად ქალაქს ნიშნავს), ჰქონდა თავისი შაჰისტანი (ქალაქის გამაგრებული ნაწილი). საყურადღებოა, რომ ჯუანშერი ვახტანგის ახალგაზრდობის დროსთვის (როდესაც მოეწყო ლაშქრობა ისეთებ) ამბობს, რომ ვახტანგმა შეკრიბა „ქალაქნი“. ქალაქებად იქ იგულისხმება მცირე ოლქები — სამამასახლისოები, კერძოდ მათი უფროსები ანუ მეთაურები.

ზემოთქმულით აიხსნება, რომ ქართული ქვეყნების ტოპონიმიაში საკმაოდ ხშირად წარმოდგენილია სახელი ნაქალაქევი ხშირად ისეთ ადგილას (მაგ., შინან ადგილსში), სადაც ქალაქს შეეძლო მხოლოდ ასე თუ ისე შემოზღუდულ და გამაგრებული პუნქტის ფუნქციის შესრულება. თვით ვახტანგმა ვაშენა ზოგი ქალაქი არა ადვილად მისაღვამ შთა-ადგილას პერგოში (პერგოის ჩრდილო-დასავლეთ ნაწილში): „მუნ ქენა ქალაქი ერთი შორის ორთავე ეკლესიათა, რომელი იგი (ეკლესია) აღაშენა მანვე“ და იქ დასვა ეპსკოპოსიც. გამოთქმაც, „მუნ ქენა ქალაქი ერთი“ თითქოს გულისხმობს გამაგრებულ ადგილს, რომელიც ამ შემთხვევაში ეპსკოპოსის ადგილსამყოფელი უნდა ყოფილიყო.

ახლა კი ქალაქების ბასიათა იცულება. როგორც ჩანს, ახალ გაშენების გზაზე დამდგარმა თბილისმა მიიღო სხვა ხასიათი. ჯერ ის სანახევროდ დაზიანებული ციხის ამარა იყო (ციხეს მღუე დასპირდა რეკონსტრუქცია). სოფელი თბილისი, ჯუანშერის მოწმობით, მანამდის აიხრებელი იყო. ქალაქს ახლ გაღვანი ჰქონდა, მაგრამ ახლა იქ უკვე იყო თვითმოქმედი მოსახლეობა, რომელიც ნაწილობრივ შინეც ევაკრ-ხელისანთაგან არის საგულისხმებელი. როდესაც ვახტანგის შვილის დანი მეფის დროს მცხეთა, როგორც ამას ამოწმებს შემადიანე, ვადეცა კათალიკოსს, მაშინ მოსახლეობის ნაწილი მცხეთიდან გადასახლდა თბილისს. ასე უნდა იქნეს გაგებული მოქც. ქართლისაის ქრონიკის ცნობა, რომ დანი მეფის დროს „ქალაქსა ტფილისის კიენი დასხდებოდესო“. ამ ქრონიკის ინტერესებს მხოლოდ საეკლესიო ცხოვრების ფაქტები, ამიტომ ის, შეფუთის მოხსენების გარდა, სხვა ამბებზე სრულებით არ ჩერდება. ბუნებრივია, რომ, როდესაც კათალიკოსმა დიმი-

¹ ამის შესახებ იხ. ს. კაკაბაძე, ქართული სახელმწიფოებრიობის გენეზისის საკითხები, საისტორიო მოამბე, 1924 წ., 1, 29 — 53, 78 — 108.

ტკიცა მცხეთა, ბევრი იქიდან ამაჯობინებდა ახლად გაშენებულ სამეფო ქალაქში გადასახლებას თუნდაც კათოლიკოსის პატრონობის ქვეშ დარჩენილთ. გადმოსულნი უნდა ყოფილიყვნენ საქაიოდ ბლომად (არა ნაკლებ 500 სულისა) და ბევრი მათგანი უნდა ყოფილიყო შემღებულნი, რომ შეძლეს საქაიოდ მოზრდილი მარიამ-წმიდის გულესის აშენება.

თავიდანვე თბილისს მიეცა ხალხის შიერ მარტივად „ქალაქის“ სახელი. როგორც ცნობილია, ქართველები თბილისს ძველი დროიდანვე მარტივად „ქალაქს“ უწოდებენ. დოკუმენტურად ეს დადასტურებულია მე-12 ს-ნში, მაგრამ ეს იხსენება მხოლოდ იმით, რომ მე-12 ს-ნის პირველ ნახევრიდან საუბრეთა სიღრმეში (მე-9 — 12 ს. პირველ ნახევარი) ჩვენამდეც, საერთოდ, ქართული საბუთი ან მისი ტექსტის ექვეტი ცალია მოწვენილი.

ახალი ტიპის ქალაქი წარმოადგენდა თავდაცვის თვალსაზრისით საიმედო პუნქტს, იქვე იყო გაცხოველებული ხელოსნობა და ვაჭრობა. მაგრამ მოსახლეობის თვალსაზრისით ნაწილი მიიწი ცხოვრობდა მიწათმოქმედების და მესაქონლეობის. ნინოს ცხოვრებიდან ჩანს, რომ ფარავანზე მყოფი მწყემსები ქალაქ მცხეთის რაბატიდან იყვნენ, თავიანთი პირტუვის სამწყემსურად წამოსულნი. უჯარბის შესახებ ჯერანშერი პირ-დაპირ ამბობს, რომ ვახტანგმა აქ ააგო დიდი ციხე, რადგანაც ეს ადგილი ეკუთვნოდა მიხინია მესაქონლეობისათვის და ნადირობისთვისო. აი, როგორ ისახებოდა, საერთოდ, ამ ხანის ქალაქის სურათი. უფრო გვიან, მართალია, სომხეთის მთავარი ქალაქის ღვინის შესახებ, მე-9 ს-ნის შუა ხანებისათვის მე-10 ს-ნის სომეხი ისტორიკოსი თომას არწრული წერს შემდეგს: „ზამთრის შესუსტების შემდეგ და გაზაფხულის მოახლოებისას... ღვინის ველზე იგრობოდა სამხრეთული ქარი... მიწათმოქმედნი შეუდგნენ მზადებას ხენათვისათვის, მონადირეები ეშაადებოდნენ სანიდროდ წასახელელად. ვაჭარნი იწყებდნენ დიქარს თავიანთ შორეულ მოგზაურობაზე, მწყემსებმა იწყეს ცხვრის ფარებს შეგროვება ტალახიან ველებზე გასარეკად. ყველა, საერთოდ, ცდილობდა თავისი საქმისათვის მოეციდა ხელი“.

ანალოგიური სურათი საგულისხმებელია ამ დროს საქართველოს ქალაქებისთვის და, მით უმეტეს, უფრო ადრინდელ ხანაში.

ამქრები. მცხეთაში მცხოვრებნი სხვადასხვა ფეხსაცმლის მკერავნი, ხელოსნები (მეჯადიარენი და მუხამლენი), ეესტათი მცხეთელის ცხოვრების მიხედვით, ცეცხლთაყვანისმცემელი იყვნენ.

საერთოდ, მცხეთაში ურადღებას იქცევს ტყავის წარმოება. მცხეთის რაბატის ზოგ მცხოვრებს ხომ ბლომად ჰყავდა პირტუვი, ხოლო თვით მცხეთაში ტყავეულობის დამზადების სა-

ფუძველზე განეთარებული ყოფილა ორი მსგენებელი სახელოსნო დარგი — მეჯადიარეთა (ჯადიარე — საბას ლეწიკონით და მუხამლენი — ფეხსაცმელი) და მუხამლეთა (ე. წ. ქალაქის მცხოვრებელით). ამ დარგის ხელოსნები შეკავშირებულნი იყვნენ ცალ-ცალკე კორპორაციებად. რომელთა სათავეში უფალნი იდგნენ და ორივე კორპორაციის წევრნი ცეცხლთაყვანისმცემელი ყოფილან (VI ს-ნში ცეცხლთაყვანისმცემელი ქართლში სპარსთა სახელით იცნობდნენ). ამიტომ ორივე ეს კორპორაცია ქრისტიანობის ჩვენში გაერცელების წინა ხანიდან უნდა მოდიოდეს. მცხეთაში სხვა ხელოსნებიც უნდა ყოფილიყვნენ. მაგრამ ისინი იქნებოდნენ ქრისტიანები და ამიტომ მათ შესახებ ეესტათის ცხოვრებაში არაფერია ნათქვამი.

ეესტათი იყო ერთ-ერთი ამ კორპორაციის წევრი. ის 30 წლისა მოვიდა მცხეთას (500 — 505 წლ. ახლ.) ადარზადგანის ქალ. განაქადან. ის იყო მოვიცის ძე და შთამომავლობით დაბალი წრიდან. პაგიოვრადი მას უწოდებს „ქაცხ“ და „ყრმას“. მცხეთაში ის მუხამლეთის შესწავლას და შემდეგ სახელოსნოს მოწყობას მოუწყობდა 2 — 3 წელიწადი მიანიც. საყურადღებოა, რომ ეესტათი ძალე გამხდარა შედარებით შემღებელი ხელოსანი და მწარმოებელი. უკვე დაყოლოებულიც, მას ჰყავდა „მონა-მხედალნი“. რაჟი ეესტათი მუხამლე იყო, ეებს გარეშეა. რომ ამ თავის (თუნდაც ორიოდ-სამაოდ) მონას ის ამუშაებდა თავის სახელოსნოში.

კორპორაციის განმაცემის მიხედვით, სომეხთა კათალიკოსის იოანეს დროს, 560-იანი წლების ახლო, დიდი ცეცხლი მოედო სომხეთის სატახტო ქალაქ ღვინში სპარსელების ჰამპარს. მანასადამე, ღვინში ამ დროს ყოფილა სპარსელების (ცეცხლთაყვანისმცემელთა) სახელოსნოთა ჰამპარი (სპარს. ჰამპარ ნიშნავს თანამომუშავეს). საფიქრებელია, რომ მცხეთაშიც ეესტათი მცხეთელის დროს ცეცხლთაყვანისმცემელი ხელოსნები ასევე ჰამპარად ამ მამარად იქნებოდნენ გაერთიანებულნი.

ჰამპარი აქ უნდა გავებულ იქნეს იმგვარად, რომ გარკვეული დარგის (ერთის ან რამდენიმეს) ხელოსნებს ეკავათ ერთი რიგი ან მცირე უბანი. მართლაც, შემდგომ საუკუნეებში, და თვით XIX ს-ნეში, წინა აზიის მეტი ნაწილის ქალაქებში და, კერძოდ, თბილისში თვითველი დარგის ხელოსნები ერთ რიგში მუშაობდნენ, ასე რომ მათი სახელოსნოები ერთიმეორის გაყოლებით იყვნენ მოთავსებულნი. აქედან, ბუნებრივია, შეიქნა ერთი და იმავე დარგის მომუშავეთა ორგანიზაცია, რომელსაც ავრთვე (ჰამპარი) დაერქვა.

¹ ეესტათი მცხეთელის ცხოვრების დროს მეჯადიარენებ უფრო ადრეულ წლებს, ვიდრე ეს მიღებულია.

ამ ცნობიდან ჩანს, რომ, რაი სომხეთის მამონდელ მთავარ ქალაქ ღენსა და ქართლს შორის მუდმივი ურთიერთობა იყო, ქართლში V—VI და, შესაძლებელია, მეოთხე საუკუნის უკანასკნელი მესამედლიდან ეყუკ შემოსული იყო ტერმინი ამქარი. ქართული ჭვეუნების მებრწილში არაბული პატრონობის დამყარების (VIII ს.) შემდეგ ოფიციალურ და საქმიან ხმარებაში ქართულად შემოვიდა სათანადო არაბული ტერმინი ფორმით „სანადი“, მაგრამ ტერმინი პამჭრეს ცოცხალი იყო. ის ჩვენში კვლავ იკადებს ჟამს XVIII ს-ნის II ნახევარში და მარტო-მარტო პატრონობს XIX ს-ნეში.

ზემო თქმულის მიხედვით საფიქრებელია, რომ თბილისში საამქრო წესებს ფეხი უნდა მოეკიდა დედაქალაქად გამოცხადებიდან, ე. ი. ვახტანგ გორგასალის დროიდან. XIX ს-ნის პირველ ნახევარში თბილისში დაცულ ვადმოცემათა მიხედვით, ყველაზე ძველ ამქრად აღგოლობრივ ითვლებოდა მეტყვეთა ამქარი. თბილისში წყავის-წყალის შესართავთან, სადაც ამ წყალს ერთგოდა გოგირდის წყაროების ნაწილი, თავიდანვე ხსენებული ცხელ-თბილი წყალის მეოხებით მეტად ხელსაყრელი პირობები იყო ნელ ტყავის დასამუშავებლად. ამიტომ არ არის გამორიცხული შესაძლებლობა, რომ ტყავის დამუშავების ხელოსნობა და სათანადო ამქარიც თბილისში თავიდანვე მოწყობილიყვნენ. ამას მიუყვებოდა ხელოსნობის ზოგი სხვა დარგიც, რაც საქართ იყო, პირველ რიგში, თვით ქალაქის და მრავალრიცხოვანი სამეფო კარის მოსამსახურებლად.

ამდროინდელ (სასანიანთა) სპარსეთში ქალაქთა მცხოვრებლების წამყვან მასას შეადგენდნენ თავისუფალი მოქალაქენი, რომელნიც უშუალოდ მეფის (სახელმწიფოს) ეუთენილებას წარმოადგენდნენ. მათ ამიტომ მინიჭებული ჰქონდათ გარკვეული უპირატესობანი. ამით აიხსნება, რომ მოქალაქედ ვახლომას ხშირად მიისწრაფოდა მიწათმოქმედიც, მონაზე ხომ ზედმეტია ლა-

პარაი. სახელმწიფოს მეთაურის მიმართ მოქალაქეც მონა-ქვეშევრდომი იყუკ, მაგრამ მესამე საზოგადო ცარიელი სიტყვა **მოქალაქე**

რადგანაც თბილისი ქართველებში თავიდანაც იხსენიება მარტოვად როგორც „ქალაქი“, თითქმის დანამდვილებით შეიძლება ითქვას, რომ ასეთი სახელწოდება მას მიეცა ვახტანგის დროსვე და მაშინვე გაჩნდნენ თბილისის მოქალაქენი, სხვადასხვა პრივილეგიების მქონენი. პლ. იოსელიანს ჩაწერილი აქვს ასეთი ცნობა. მოქალაქეები იყენენ მხოლოდ თბილისში. ხოლო სხვაგან საქართველოში მოქალაქეთა წოდება არ იყო და მხოლოდ XVIII ს-ნეში (უფრო ამ საუკუნის მეორე ნახევარში) მოქალაქეები გაჩნდნენ გორშიც, ხოლო თვით თბილისში მხოლოდ ამ საუკუნეში მოქალაქეთა სახელი გავრცელდა წერილ ხელოსნებზედაც. მაინც პირველხარისხოვანი მოქალაქენი, რომელნიც, 1793 წლის აღწერით, თბილისში 76 კომლს წარმოადგენენ, განახლებულდნენ თავის თავს მეორე ხარისხოვან მოქალაქეთაგან (ისინი მაშინ შეადგენდნენ 480 კომლს), მით უმეტეს, წერილ ხელოსან-მოქალაქეთაგან, რომელნიც თავისი უფლებებით გლეხების თანასწორად ითვლებოდნენ.

შემდგომ საუკუნეებში, მაგ., ბექას და აღბუღის კანონებით, საბატი თეთრი ანუ დიდი ვაჭარი უცხო, ე. ი. მეორეხარისხის აზნაურის ტოლად ითვლებოდა. ამის მიმყოლი ჩვეულებრივი ვაჭარი მსახურზე დაბალი იყო, მაგრამ მაინც ბევრად სჯობნიდა კარგ გლეხსაც კი (უცხო აზნაურის და საბატიო ვაჭრის სისხლი ფასობდა 12 ათ. თეთრი, ჩვეულებრივი ვაჭრისა — 6 ათ. თეთრი, კარგ გლეხისა — ათასი თეთრი და ჩვეულებრივი გლეხისა — 400 თეთრი). ამ მონაცემებით, სხვა ცნობების უქონლობის გამო, ზოგადად შეიძლება წარმოდგენილ იქნეს, თუ რა ხასიათის პრივილეგიები უნდა ჰქონოდათ მიცემული თბილისის მოქალაქეებს, ე. ი. მსხვილ და საშუალო ვაჭრებს, ვახტანგ გორგასალის დროს.

ბეჟან ლოკთიფანიძე

ახალი თბილისის ცენტრი

მიუხედავად იმისა, რომ ჩვენს დედაქალაქს არა აქვს მკაცრი ხერკოთმოდერნი თვალსაზრისით არც ერთი დასრულებული ანაბზოლო, იგი მაინც უღამაზესი ქალაქია. ეს უმეურლები ქალაქი დღესაც აბაღაზრდად გამოიყურება.

მდინარე მტკვრის გასწვრივ ვახრდილი ქალაქი 20 კალომეტრზე მეტი სიგრძითაა ვაკი-მული, მაგრამ სივანეში ხელს უშლიან ვაშლას,

ერთი მხრივ, მოაწმინდა და, მეორე მხრივ, მახათის შთა.

მთის ტბასავითაა თბილისი ჩაწოლილი მთებს შორის, და ყველგან, მხოლოდ სამხრეთით, კახეთის გზატკეცილის გასწვრივ, შედარებით გამწილი ადგილისაყენ გაიჭრა ერთი ვახუტაბანი; ქალაქის უბნები მალე დღემის ველებსაც დაფარავს.

მართლაც, თვით ქალაქში თავისუფალი საბ-

შენებლო ნაკვეთები აღარ არის, ვაკეცა და საბურთალოც, ღრმადღეცა და ნათლელიც უკვე საესვა ახალი შენობებით.

ბუნებრივმა ფაქტორებმა ერთგვარად განსაზღვრეს ქალაქის ვადართობის პირობები, ქალაქის სიღამებზე.

თბილისის ტერიტორიული ზრდის თავისებურება — მისი განვითარება შედარებით ვიწრო ზოლად მდინარის აღმ-სტორიის ყოველ ეტაპზე კმნიდა ახალ სურათს და ამის გამო ცენტრი თანდათანობით მამჩრეთიდან ჩრდილოეთისაკენ იწაცვლებდა.

ქალაქის უძველესი უკრები გოგირდის აბანოების უბანში უნდა ყოფილიყო, შემდეგ მეტეხი და შტრის ციხე გახდა ქალაქის ცენტრი, მეთვრამეტე საუკუნეში კი ცენტრი დღევანდელი ვრცელეს მოედნის მიდამოებშია, რუსეთის ადმინისტრაციის მიერ შექმნილი ცენტრი ვრცელს მოედანსა და სასახლის ქუჩას მოიცავდა.

დღევანდელი თბილისის ცენტრი ლენინისა და რუსთაველის მოედნის შორისაა მოქცეული, იგი მთავრდის კალთებით არის შემოხაზული და, გარდა რუსთაველის პროსპექტისა, მოიცავს საპრობოების ცენტრალურ მონაკვეთსაც სტალინის ზიდიდან — ბარათაშვილის ზიდიდამდე.

ესაა ვითარებაში ქალაქის ცენტრის ასეთმა თანდათანობითა გადაინაცვლებამ ის შედეგი გამოაქვს, რომ თბილისი მედამ ახალგაზრდა ქალაქის შთაბეჭდილებას ტოვებდა.

ქალაქი თითქოს მტკვრის აღმა მიაბიჯებდა და ძველი უკან რჩებოდა, როგორც ისტორია, როგორც თავისებური მუზეუმი, რომელიც ტურისტებისა და სიძველეების მოყვარულთა ყურადღებას იპყრობს.

ურევნის მოედანი და რუსთაველის პროსპექტი თავისი მთავარი მონახაზით ჯერ კიდევ ოქტომბრის რევოლუციამდე ჩამოყალიბდა, მაგრამ დღეს სრულიად შეიცვალა ქალაქის ამ ნაწილის სურათი.

დღევანდელი მოედანი დღევანდელი ლენინის მოედნის მხოლოდ მცირე ნაწილს შეადგენდა. ქარვასლის დანგრევის შემდეგ მოედანი დიდად გაიზარდა და თავისი ზომებით ქალაქის „მთავარი მოედნის“ სახელის შენაფერისი გახდა, მაგრამ — მხოლოდ ზომებით. მოედნის შემომზღველელი ფსალღები კი არც თავისი მხატვრული ღირსებით და არც ცალკეულ შენობათა ურთიერთთან შეწყობით არ უბასუხებენ ანსამბლას მოთხოვნილებებს. დიდი ლენინის ძეგლმა, რომელიც მოედნის შუაში აღიშართა, ვრცელვარი ცენტრი შექმნა მოედნის კომპოზიციაში, ხოლო პეშინის სვეტის გადღობვამ და ყვავილნარის მოწყობამ ლენინის ძეგლის წინ საგრძნობლად გააუმჯობესა მოედნის სახე-რასაკერძეული, ლენინის მოედნის დასარუ-

ლებულ სურათს მხოლოდ მაშინ მივიტყვო, როდესაც მოედნის ირგვლივ არქიტექტურულად უფარგისი და უმეტეს წილად მხარგრეხული შენობები ახალი შენობებით შემოცვლენ.

აქვე აღსანიშნავია სასაბურთალოს პრობოების მქონე და შეტად მასშტაბური მცირე მოედანი ქართული ხელოვნების მუზეუმის წინ, სადაც პეშინის პატარა ძეგლმა, როგორც იქნა, შესაფერისი ადგილი მოიხატა.

რუსთაველის პროსპექტით ჩვენმა ქალაქმა შეიძლება იამაყოს. ყოფილი სასახლის ქუჩის გაანოხრებისა და დანარჩენი ნაწილის რეკონსტრუქციის შემდეგ თბილისის ეს მთავარი მაგისტრალი სრულიად ახლებურად გამოიყურება და, მართლაც, მდიდრულსა და საზომო ხასიათს ატარებს. უპირველეს ყოვლისა, საზომო ხასიათს მას ანიჭებს დიდებული ჰაერების ხეივანი და განიერი ყვავილნარები, რომლებიც მანქანების სავალ ნაწილს ტროტუარებისაგან ყოფს.

შენობების ზეოთმოძღვრულ-მხატვრული ხარისხი აქაც არათანაბარია, მაგრამ ყველაზე წარმოსადგეი სახლები ისე დვას, რომ გამოვლელის უფრადღებას იპყრობს. რუსთაველის პროსპექტი არ არის სწორხაზოვანი. იგი მოქნილადაა მოხრილი სასტუმრო „თბილისთან“ და ამ მოხვეულობაში დგანან ისეთი მაღალი ზეოთმოძღვრული ღირსების ძველი შენობები, როგორცაა სასტუმრო „თბილისი“, რუსთაველის თეატრი და მათთან ახლო მდებარე სახლები.

რუსთაველის პროსპექტზე მდებარეობს საქართველოს საბჭოთა არქიტექტურის ისეთი ღირსშესანიშნავი ნაწარმოებები, როგორცაა საქართველოს მუზეუმი, პარქსიმ-ლენინისის ინსტიტუტის თბილისის ფილიალის შენობა, მთავრობის სახლი და კავშირგაბმულობის სახლი.

პროსპექტი ბოლოდებია ნახშირის შრეწველობის სამმართველოს შენობით და რუსთაველის ძეგლით.

რუსთაველის პროსპექტის ეს ახალი შენობები ქართული საბჭოთა ზეოთმოძღვრების განვითარების გარკვეული ეტაპის მაჩვენებელია.

საქართველოს მუზეუმის ფსალღი (არქ. ლ. სვეეროვი) ქართული ვროვნული სტილის ძიების ერთ-ერთ პირველ საფეხურს წარმოადგენს საბჭოთა საქართველოს არქიტექტურაში.

საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების პირველსავე წლებში არქიტექტურითა წინაშე დადგა ამოცანა, რომ ზეოთმოძღვრების ახალი მანარის გამოხატვით ვროვნულ ფორმებში. აქ-კი, ბუნებრივია, გარკვეული სიმძლეები წარმოიშვა. საჭირო იყო ქართული ზეოთმოძღვრების თავისებურებაში გარკვევა და ისეთი ზიდი პოვნა, რომელიც თანამედროვე მშენებლობის ამოცანებს დაკავშირებდა იმ

საფუძვლებთან, რომლებსაც ეყრდნობოდა ძველი ქართული ხეროთომოდერება.

სწორედ ამ საფუძვლების გაეთვალისწინებლობამ არა ერთი და ორი შეცდომა გამოიწვია ახალი თბილისის მშენებლობის პირველ ეტაპებზე. ამიოცანისადმი ზერულე მიდგომამ, ძველი ხეროთომოდერების ძეგლებიდან ამა თუ იმ მოტივების მექანიკურმა გადმონერგვამ მოგვცა ფსევდო-ქართული ხეროთომოდერების რამდენიმე უბადრეკი ნიმუში.

ამიტომ ქონდა თავის დროზე (1829 წ.) პრინციპული მნიშვნელობა საქართველოს მეზეუმის ფასადის პრობლემის გადაწყვეტას. არქ. ნ. სვეერიოვი დიდი გულისყურით სწავლობდა ქართული არქიტექტურის ძეგლებს და ამან მას საშუალება მისცა ქართული ფორმები უფრო ვაზარებულად გამოეყენებინა თანამედროვე ხეროთომოდერებაში.

მთავრობის სასახლეს მთავარი კორპუსი (არქ. არქ. გ. ლეძევა და ვ. კუკორინი, გ. ნაპარძის მონაწილეობით), რომელიც ამ ხუთიოდე წლის წინათ დამთავრდა, ეროვნულ ფორმებთან ძიების ბევრად უფრო მაღალ საფეხურს წარმოადგენს და მის ხეროთომოდერებაში (ეკორებების ნიჭთან ერთად) აღბეჭდილია ის გამოკდილება, რომელიც ქართულმა სახეობთა ხეროთომოდერებამ შეიძინა, შეკეთრად ასახულია ის შედეგები, რომლებიც მიღებულია არქიტექტურის ძეგლთა გულდასმითი შესწავლის საფუძველზე.

ქუჩიდან მცირე დახვევა და გრანიტის საფეხურებით შექმნილი სტილობატი ხაზს უსვამს შენობის მნიშვნელობას და საჭირო მანძილს ქმნის მისი ფასადის აღსაქმნელად. ამ ბოლო დროს შექმნილ პატარა კორპებს სეკილია და ქაშეების ეკლესიის წინ კიდევ მეტი სიხალისე შეაქვთ პროსპექტის ამ მთავარი ნაწილის სურათში, ისინი მთავრობის სახლის მონუმენტური ფასადსათვის თვალათხედვის ახალ წერტილებს ქმნიან. საჭიროა დინერგის სასტუმრო „ინტურისტის“ მეტად დაძველებული შენობა, რის შედეგად ვაფაროთუდებამ მოედანი მთავრობის სახლის წინ და ქალაქის დიდი ნაწილისათვის ცენტრალური ანსამბლის სანახაობა გაიხსნება.

ვაკშირგამბელობის სახლის რეკონსტრუირებული ფასადი (არქ. ი. ჩხეველი) ქართულ სახეობთა ხეროთომოდერებაში ეროვნული ფორმის ძიების იმავე პრინციპებს ემყარება, რასაც მთავრობის სახლის მთავარი კორპუსის ფასადი. იგი კარგად ამოლოებს ჯორჯიანუვილის ქუჩის ბერსექტივას და თვალსაჩინო ადგილს იჭერს რუსთაველის პროსპექტის მხატვრულ სურათში.

მარქსიზმ-ლენინიზმის ინსტიტუტის თბილისის ფილიალის ხეროთომოდერება (არქ. ე. შიუხევი) იყენებს ევროპული კლასიკის ორდერს:

ქართული ეროვნული მოტივები უმთავრესად დეტალების გადაწყვეტაში გამოყენებული, სულტურის ორიგინალური განწყობა ფასადის კომპოზიციაში — დიდი თემატური გორაკიფებასა და ფრანკის სახით — ქართული ხეროთომოდერების საუკეთესო ტრადიციებზეა დამყარებული.

მიუხედავად იმისა, რომ ინსტიტუტის შენობას აქვია საჭირო თავისუფალი ვარემო, საჭირო სივრცე, იგი მაინც უნდა მივიჩნიოთ რუსთაველის პროსპექტის ანსამბლის მნიშვნელოვან შემადგენელ ნაწილად.

რუსთაველის პროსპექტი მთავრდება რუსთაველის ძეგლთ და ჯერ კიდევ ნაწილობრივად დამთავრებული საქანაშორის შენობით.

ეს ადგილი ჯერ კიდევ არ არის ხეროთომოდერულად ჩამოყალიბებული. მართალია, რუსთაველის ძეგლი პროსპექტის უკანასკნელი მონაკვეთის დერაზზეა დადგმული, მაგრამ ძეგლის უკან, მდლობებზე არსებული განაშენიანების ქოხურობა საგრძნობლად არღვევს სურათის მთლიანობას. საქანაშორის სახლის პომპუნიური ფასადი მაღალი კოშკით ოღნაგადაც არ ევრება დღევანდელი მოედნის მცირე ზომებს. გლბაქიძის დაღმარის გასწორებასთან დაკავშირებით ანსებობს ამ ადგილის ძირფესვიანი რეკონსტრუქციის პროექტი, რომლის შემდგომი დამუშავებისა და არსებული ტექნიკური სიძველების გადღაღხვის შემდეგ შესაძლებელი გახდება ქალაქის ცენტრის ამ შერად მნიშვნელოვანი მონაკვეთის ხეროთომოდერული ორგანიზება.

ამავე ცენტრის შემადგენელ ნაწილად გვესახება მტკვრის სანაპიროების ნაწილი ბარათაშვილისა და სტალინის ხიდების შორის. ევებს ვარეშვა, რომ მტკვრის კალაპოტის მოწესრიგებამ და მის გასწვრივ მუქანე ნარგავების ზოლების მოწყობამ სრულიად შეცვალა თბილისის საერთო სურათი, გაამდიდრა და გაააღიწია იგი. მნიშვნელოვანია, რომ ქალაქის ცენტრის ფარგლებშია მოქცეული სანაპიროების ყველაზე უხედავ გამოყანებული მონაკვეთი, მარქსის ხიდი — თავისი ძველებური თაღებით — დღეს სიმუქანეშია ჩაფლული. სტალინის მონუმენტი, ფართო ხეივანები და ყვავილნარები ხაზს უსვამენ სანაპიროს ამ ნაწილის მნიშვნელობას. მომავალში სანაპიროს ბაღებსა და კომპარტების ხაზს შორის მდებარე განაშენიანება იიდება, რის შემდეგ მუქანე ნარგავების უწყვეტი სისტემა შექმნება რუსთაველის პროსპექტისა და სანაპიროების შორის.

ბარათაშვილის ქუჩის დერაზზე დგას სტალინის სახელობის პარკი. მთავარი შენობა და მის გვერდით — ატვორცილი სატელევიზიო კოშკი. სადაც არ უნდა იყოთ თბილისში ან მის მიდამოებში, ამ ორ ნაგებობას ნათლად დაინახეთ. მშენებარად მოჩანს ისინი თბილისში შემევა-

ლი ყველა გზიდან. პირველი, რასაც დაინახავს თბილისის მახლობელი ადამიანი, სწორედ პარკის შენობა და სატელევიზიო ანთა. სტალინის სახელობის პარკის მთავარი შენობა, რომელიც, ამავე დროს, ფუნქციონირებს ზედა საღვურის წარმოადგენს, 1938 წელსაა აშენებული. ამ ადგილის მნიშვნელობა ქალაქის პერიფერიისთვის თავის დროზე ცხარე კამათი გამოიწვია ჯერ პროექტის განხილვისას და, ბოლოს, შვეიცოლოპის განხორციელების შემდეგ.

ავტორებს (ზ. ჭურდიანი, ნ. ჭურდიანი და ა. ვალობუცი) უსაყვედურებენ, რომ მათი შენობა ბრტყლად ყვეთდა მთის მწვერვალს და არ ეგვივებოდა მის მონახულებას. ამ საყვედურში ბევრი რამ გადაჭარბებულია, მაგრამ სავსებით უდავოა, რომ მთაწმინდისა და მის მწვერვალზე დადგმული შენობის სილუეტში გარკვეული ნაკლი იგრძნობოდა; სატელევიზიო კომ-

ქის დადგმის შემდეგ კი პირიპირადად მშვედ ხაზს და მარტივ რიტმულ დანაწევრებას დაუპირისპირდა მძაფრი და მსუბუქი ვერტიკალი სატელევიზიო კომქისა. ამ დანაწესისპირადაა საერთო სურათი გააწონასწორა და სრულყოფილი გახადა. სამწუხაროა, რომ ამ სურათში, თუმცა უმნიშვნელო, მაგრამ მაინც საგრძნობი დისონანსი შეაქვთ საბაგირო გზის ნაკვობობებს.

ასეთია ზოგადი მონახაზით დღევანდელი თბილისის ცენტრი, რომელიც იმ შთაბეჭდილების განმსაზღვრელია, რომელსაც ქალაქი ტოვებს მნახველზე.

თბილისის მოგონება თუ გინდა, უმალ წარმოიდგენ რუსთაველის პრისბიტს, სანაპიროებს, მწვანე ქაშაღით რომ არტყია ქალაქის ცენტრს, და მთაწმინდას — უბეში ჩახტებულ დი პანთონოში, რომელიც და ფუნქციონირის ზედა საღვურით, რომელიც, განსაკუთრებით ღამით, ქალაქს მშრწყინავე გვირგვინით ადგას.

მოგაკი ბეჰანიშვილი

თბილისის წარსული, აწყმ და მომავალი

კაცობრიობის ისტორიაში ქალაქს, როგორც დასახლების ერთ-ერთ მთავარ ფორმას, დიდი ადგილი უძირავს.

ქვეყნის ძლიერება და კულტურის დონის ამაღლება ყოველთვის მკაფიოდ იყო გამოხატული ზრდასა და კეთილმოწყობაში. უძველესი დროიდან ქალაქის განვითარების პრობლემა იმურობდა პროგრესული მცდევაარების ყურადღებას.

უდიდესი მოზაროვნების კარლ მარქსის, ფრიდრიხ ენგელსის, ლენინისა და მათი მიმდევარების ნაშრომებში მოაბოიეება საინტერესო მონახარებანი ქალაქის შესახებ.

საუკუნეთა მანძილზე ქალაქი თანდათან იცვლის თავის სახეს, დაკავშირებთ ამ საზოგადოებრივ ფორმაციასთან, რომელშიც ის ვითარდება; აქედან წათელაა, რომ ქალაქებს, ცოცხალი ორგანიზმის მსგავსად, ჩასახვისა და დაარსების თარიღი აქვთ.

წარსულში ქალაქები უცხად არ იქმნებოდნენ. ისანი ვითარდებოდნენ დასახლებული პუნქტებიდან, ხელმეწყობ ფაქტორებთან დაკავშირებით. პუნქტიფიკა, რომ ყველა ქალაქის დაარსების თარიღი საზეიმო ვითარებაში აღინიშნება, ასე მკაფიოთად: 1947 წლის 4 აქტებმერს საბჭოთა კავშირის მშრომელებმა ზეიმით აღნიშნეს ქალაქ მოსკოვის დაარსებიდან 800 წლისთავი; 1951 წლის ივლისში საფრანგეთში

იზეიმა პარიზის დაარსების 2000 წლისთავი; 1951 წლის ნოემბერში საბჭოთა ლატვიის მშრომელებმა აღნიშნეს თავის რესპუბლიკის დედაქალაქის რიგის არსებობის 750 წლისთავი; 1953 წლის ივნისში შვეციის დედაქალაქ სტოკჰოლმა აღნიშნა თავისი არსებობის 700 წლისთავი. ლენინგრადის მშრომელებმა 1957 წლის ივნისში აღნიშნეს ქალაქის 250 წლისთავი.

ამ შემთხვევაში ჩვენ აღნიშნავთ თბილისის 1500 წლისთავს, როდესაც თბილისი საქართველოს მეორე სატახტო ქალაქად იქცა მსებეთთან ერთად.

თბილისი მსოფლიოს უძველეს ქალაქთაგანია. არქეოლოგიური მონაცემები მოწმობენ, რომ თბილისის ტერიტორია დასახლებული ყოფილა ჯერ კიდევ ჩვენ წელთაღრიცხვამდე. ყველაზე ადრინდელი, ჩვენ დრომდე მოღწეული, ცნობა ქალაქ თბილისის შესახებ გეოთენის 368 წელს, როდესაც საქართველოს (იბერიის) სატახტო ქალაქად ჯერ კიდევ მსებეთა იყო. ძველი ქართული მატთანე „მოქცევაი ქართლისაი“ 368 წლისათვის მოვითხრობს, რომ იბერიის მეფის ვარაზ-ბაქურის დროს „მოვიდა სპარსთა მეფისა პატიაზნი ტფილითჲ ქალაქად იცხედ და ქართლი მისსა ხარკსა შეუდგა“...

ამ ცნობიდან, რომელიც დაუცავს უძველეს ქართულ მატარებს და რომლის სინამდვილეში დამკვეთა არ შეიძლება, ირკვევა, რომ 368 წელს თბილისი უკვე არსებობდა არა როგორც უბრალო დასახლებული პუნქტი, არამედ როგორც ციხე-ქალაქი.

საქართველო უძველეს კულტურის სამყაროს გუთუნის, საქართველოს უძველესი სატაქტო ქალაქი მცხეთა იყო. მასთან შედარებით თბილისის მიდამოებს, გარდა სტრატეგიული მნიშვნელობისა, შემდეგი უპირატესობა აქონდა:

- მშენიერი ბუნება და კარგი ტერიტორია;
- კარგი კლიმატური პირობები;
- წყაროები მდინარე, მტკვარი;
- ევირო კლდოვანი კალაბოტი მტკვარზე (მეტეხთან) ხიდის ასაგებად.
- დიდი სტრატეგიული გზების გადაკვეთა—ჯვარედინი;
- ცხელი სამკურნალო წყაროები.

ძველი ქართული წყაროს ცნობით, სახელგანთქმული ქართველი მეფე ვახტანგ გორგასანლი, ვარსაზ-ბაყურის მექვესე თაობის შთამომავალი „ამუნებდა ქალაქსა თბილისსა“, ხოლო მისმა შვილმა დარამ (მე-6 საუკუნის პირველი წლები) განასრულა ზღუდენი ტფილისისანი“.

როგორც ზემოთაღნიშნული ჩანს, გორგასანლს მიუღია ისტორიული მნიშვნელობის გადაწყვეტილება საქართველოს პოლიტიკურ ცენტრად გაეხადა ციხე-ქალაქი თბილისი, რომლის წინააღმდეგაც უპირატესად მიმართული იყო გარეუცე ძალის აგრესია, ვახტანგს დიდი მუშაობა გაუჩაღებდა თბილისის სატაქტო ქალაქად შეზადებისათვის. მაგალითად, ამ დროს აუშენებია არა მარტო ზღუდე ძველი დანგრეული აკროპოლისა, არამედ დაუწყია მშენებლობა დიდი ზღუდე-გალავანისა, რომელსაც თავის ფარგლებში უნდა მოექცია მთელი ქალაქი-თბილისი. ვახტანგ გორგასანლის მეფობა იწყება, ტრადიციული ქრონოლოგიის თანახმად, 446 წელს და გრძელდება 502 წლამდე. ამ ეპოქაში თბილისის მნიშვნელობას ის მოწმობს, რომ მე-5 საუკუნეში არსებობდა საეპისკოპოსო. ამ დროიდან თბილისი არის საქართველოს პოლიტიკური და კულტურული ცხოვრების ცენტრი, მისი უდიდესი სავაჭრო-სახელმწიფო ცენტრი. ამ დროის ცნობა თბილისზე ეკუთვნის მე-6 საუკუნის ბიზანტიელ ისტორიკოსს თეოფინეს, რომელიც სპარსთა წინააღმდეგ ქართველთა 571 წლის აჯანყების გამო ამბობს, რომ „თბერთა დედამქალაქი იყო თბილისი“.

ჩვენა დედამქალაქის — თბილისის შემდგომი ისტორია განსაკუთრებით მდიდარი და რთულია.

მრავალჯერ დანგრეულა და აღდგენილა თბილისი. მაგრამ აქ მოხატულია არასდროს

არ მოსპობილა. მისი ციხე-სიმაგრის კედლები, უბნები, ქუჩები, მტკვრის სანაპიროები მრავალქართველა ხალხის გმირობისა, ხალხის, რომელიც საუკუნეების განძირულ თავდასწირულად იბრძოდა თავისი დამოუკიდებლობისათვის.

ქალაქი ძველი ბერძნული მითოლოგიური ფრინველის — ფენიქსის მსგავსად ცოცხლდებოდა და ვითარდებოდა ქართველმა ხალხმა თბილისი დიდი სიყვარულით შემოსამასხე ამბობდა:

„ენტარა ქება როგორ ითქმის ამ თბილის-ქალაქისაო, ზამთარი იცის ბროლისა, ზაფხული ზურჩხტისაო“.

ხალხს თბილისი მიველ ციხე-სიმაგრედ მიახნდა, მისი ცხელი გოგირდოვანი წყაროები — უკვდავების წყაროდ.

მრავალ ენაზეა შემკული და აწერილი თბილისის აბანოები.

ერთ-ერთი ხალხური ლექსი ვაუწყებს:

„ქალაქის აბანოები ბადალი ზღუდისისაო, ძირიდან ამუნებულა აუზები აქვს ქვისაო. ვენც შევა, აგრე გავიხდის, როგორც თოვლიან მთისაო, ქალი და რძალი გამოდის, ვთა ვვავილა ხისაო“.

ისტორიული მონაცემის საფუძველზე, მოსახლეობა თბილისის აბანოების მიდამოში (წყაროსუბანა) ჩნდება (ქვედან მიიღო ქალაქმა თავისი სახელწოდება „თბილისი“). ამიტომ იყო, რომ უძველესი დროიდანვე ამ უბანს „თბილისი“ ეწოდებოდა.

ბუნებრივია, რომ აბანოები, რომლებიც აქ არსებობდნენ, მეფის სავანეებო მზრუნველობის ქვეშ უნდა ყოფილიყო. წინათ აბანო მარტო საბანაოდ არ იყო განყოფილი, მას დიდი საზოგადოებრივი დანიშნულება ჰქონდა. იქ ბანაობასთან ერთად, ხდებოდა სხეულის დაზღუვა, სამკურნალო პროცედურები, ტანზე თმის ზელოვნური დაცემა, პურმარლის მიღება; აქვე წუდებოდა კომერციული საქობები, შეთანხმებები და სხვა. მთელი დღის განმავლობაში აბანოში იწვოდა საკელი, რომელიც კარგ სურნელებს აფრებდა აბანოს დარბაზებში. იქვე უკრავდა საამერი მუსიკა. ამიტომ აბანოები ყოველთვის ღია იყო და ხალხს გათენებამდე შეეძლო შეიგ ყოფნა, ისე როგორც სასტუმროში.

ამით აბსურბა ის გაჩაჩოება, რომ თბილისის აბანოები ძალზე განთქმული იყო როგორც აზიის. ისე ევროპის ქვეყნებში.

აბანოების მშენებლობასთან ერთად, საქირო იყო ცხელი წყლის შეყვანა აუზებში, ანუ წყალსადენის მოწყობა, წყლის გამოყვანა იწუ

კანალიზაციის მოწყობა. ამანოებში, აგრეთვე, საქართველო იყო ცივი წყლის მოწყობა როგორც სასმელად, აგრეთვე გასაგრილებლად. აქედან გამომდინარე, უძველესი დროიდან ამანოებში მოწყობილია წყალსადენი და კანალიზაცია კომუნალური და საინჟინერო ტექნიკის ჩანასახად უნდა ჩაითვალოს ქალაქ თბილისში. ამის საფუძველზე უნდა მოწყობილიყო წყალსადენები სასახლეებში, ბაღებში და სხვ.

ამანოების მშენებლობის განვითარებამ თბილისში წარმოშვა საცხოვრებელი სახლი — დარბაზი. თბილისში განვითარდა აივნები, როგორც სახლის განუყოფელი ნაწილი. საქართველოს დედაქალაქ თბილისს შემთხვევით როდი უწოდებენ მრავალიაიანი ქალაქი. განსაკუთრებით საინტერესოა აივნები მხატვრულ-არქიტექტურული თელახანისით; ისინი მდიდარ მასალა წარმოადგენდნენ ხალხური ხუროთმოძღვრული შემოქმედებისათვის.

სახელგანთქმული რუსი მწერალი ა. ს. გრიბოედოვი თავის მოხსენებაში „ბარათი თბილისის ახალი მშენებლობის უკეთ წარმართვისათვის“ 1827 წლის ივნისში, სხვა ღონისძიებებთან ერთად, აღნიშნავდა:

„არათუ არ შეუშალოთ ხელი, არამედ უნდა მოუწოდოთ კიდევ სახლის პატრონს, რომელსაც სურს იქონიოს დახურული აივნები ანდა ხის შეშაბანდი სახლის გარშემო“.

ყველაზე ბრწყინვალე ხანა თბილისისათვის მხოლოდ საბჭოთა ხელისუფლების დროს დადგა. შემთხვევითი არაა, რომ ამ ეპოქაში, მთელი ხალხის შემოქმედებისა და კულტურის მქალაქი აღმოაჩინოვდა პირადად, შესაძლებელი გახდა გენიალური ქართველი პოეტის შოთა რუსთაველის „ეფფესისტყარისს“ პოემის დაწერიდან 750 წლისთაღის აღნიშვნა 1937 წელს და ამჟამად თბილისის დედაქალაქის 1500 წლის იუბილე.

ზოლშევიცურმა პარტიამ, საბჭოთა ხელისუფლებამ საქართველოს მშრომელი მასები ჩააბეს კომუნისტური საზოგადოების მშენებლობის დიად საქმეში.

საბჭოთა ხელისუფლებამ მკვეთრად შეცვალეს საბჭოთა კავშირის ხალხთა ეკონომიკური პირობები, აამღლეს კულტურული დონე და მოუპოვეს მათ ბედნიერი, საამური ცხოვრება.

თბილისის პარტიული ორგანიზაციის შეიქმნელებითი ენერჯია, პირველყოფისა, მიმართული იყო მუშათა რაიონების კეთილმოწყობისა და მოსახლეობის კულტურულ-საყოფაცხოვრებო პირობების გაუმჯობესებისაკენ. ქალაქის განაპირა უბნებში უმაგალითოდ იცვალა სახე, აღიმართა ფაბრიკა-ქარხნების კორპუსები, აშენდა ახალი დიდი საცხოვრებელი სახ-

ლები, სკოლები, საავადმყოფოები. მანამდე ბაგები და სხვა ნაგებობები, გაყვანილია ქუჩები, აგებულია ხიდები და სხვა ნაგებობები ნაგებობანი, მოწყობილია პარკები და პარკები.

დედაქალაქის მცხოვრებნი ჩვენს მიღწევებს მშობლიური ქალაქის მაგალითზე ხედავენ. მართლაც, ევლარ იცნობთ ლენინის სახელობის რაიონს, რომლის მთავარ, ძველ ნაწილს, წარსულში აგდებულად „ახალციხის“ („ახალციხის“) უწოდებდნენ. მართლაც, აქ ყოველგვარი გვემის ვარემე აგებული იყო პატარა სახლები, ქოხები, ვიწრო ქუჩები, რომლებიც დამით გუნათებელი იყო და, თანაც, მოწყვეტილი ქალაქის ცენტრს, — ასე გამოიყურებოდა წარსულში მოწინავე მუშათა უბანი.

ამჟამად ეს რაიონი, სადაც უმთავრესად რკინაგზალები ცხოვრობენ, სრულიად შეცვლილია. საკანონბლად გაფართოვდა მისი ტერიტორია, მუშებისათვის აშენდა სანამუშაო სახლები, გაგანიერდა და მოასფალტდა ქუჩები; დაირგო მწვანე ნარგავები, მისი კვარტალები ცენტრთან დაკავშირებულია ტრამვაით, ავტობუსებით, რაიონის ტერიტორიაზე მდებარეობს სტალინის სახელობის თბილისის ორთქლმავალ-გაგონშემკეთებელი ქარხანა, კიროვის სახელობის დზგაომშენებელი ქარხანა, ელმავალშენებელი ქარხანა, შამანოვობინატ, ჩიის გადამწონი ფაბრიკა, კონიაკის ქარხანა, პლასტმასის ქარხანა, მეტალურჯის, ქაშიურა, საფეიქრო, ქსოვილის, მუსიკალური ინსტრუმენტების და მთელი რიგი სხვა ახალი საწარმოები.

ამ რაიონის ფაბრიკა-ქარხნების პროდუქცია საბჭოთა კავშირის ფარგლებს გარეთაც გადის.

მრეწველობის დარგში ლენინის რაიონს თბილისში წამყვანი ადგილი უკავია.

დიდებუ-მუშათა რაიონი, ოდესღაც ოკრობოკრო, მოქვირწყლავი ქუჩებით — საბჭოთა ხელისუფლების დროს გარდაქმნა და ქალაქის კეთილმოწყობილი უბანი გახდა. დიდებუნი არსებული მუდღის ქარხანა „საბჭოთა საქართველო“ ცნობილია მთელ საბჭოთა კავშირში. აქ გაჩნდა რკინიგზის დიდების სადგური, რძის კომბინატი და მთელი რიგი ახალი ქარხნები: ლითონის კონსტრუქციის, ხილის წყლის, პურის, ელექტრომექანიკური, ასფალტბეტონის და სხვა ახალი წარმოებები.

ევლარ იცნობთ დღეს მეორე განაპირა უბანს — ვაჟს, სადაც ადრე ობლად ორი შენობა იდგა: ქართული გიმნაზია და სასულიერო სასწავლებელი. აქ გაყვანილია ფართო, მოსასფალტებულ, მწვანე ნარგავებით გაშვენიერებული ილია ქავეჯაიძის სახელობის პრისპექტი, რომლის ორენე მხარეს წარმოიშვა არქიტექტურულად ლამაზად გაფორმებული საცხოვრებელი სახლების გრანდიოზული კვარტალები, აგებულია საავადმყოფოს დიდი კორპუსები და მთელი რიგი სამეცნიერო და სასწავლო დაწესებულებები.

სებულებათა შენობები. ქუჩის ანსამბლი დღით-დღე მშვენიერდება.

ამ პროსპექტის საბაჟო წარმომადგენს ვაყის ახალი პარკი მთელი რიგი საინჟინერო ფიზკულტურული ნაგებობით. ეს პარკი გაშლილია 180 ჰექტარზე და მნახველთა აღტაცებას იწვევს; პარკის სიღამაზეს ხელს უწყობს რელიეფური ტერიტორია.

ვერაზე, მელიქიშვილის ქუჩა 13 მეტრიდან გაფართოვდა 30 მეტრამდე. რეკონსტრუირებულ ქუჩაზე აგებულია არქიტექტურულად ლამაზად გაფორმებული შენობები. მათ შორისაა ახალი კეთილმოწყობილი სასტუმრო „საქართველო“.

ვაყის მომიჯნავე რაიონი — საბურთალო, რომელიც სულ ცოტა ხნის წინათ დაქობებულ, ტალ მიღამოს წარმოადგენდა, აქ-იქ ვაფანტულ ერთსართულიანი ქობნაებით, დააგეგმა და გაშენდა დიდი საცხოვრებელი სახლებით, მთელი რიგი სამეცნიერო და სასწავლო დაწესებულებათა შენობებით, რომელთა შორის გამოირჩევა ვ. ი. ლენინის სახელობის რკინიგზის ინჟინერთა ინსტიტუტის, კროვის სახელობის პოლიტექნიკური ინსტიტუტის და საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის და სხვა სამეცნიერო და სასწავლო დაწესებულებათა კორპუსები.

ამჟამად საბურთალოში წარმოებს მსობრივად საცხოვრებელ სახლების, დაწესებულებათა კორპუსების მშენებლობა, რაც ახლი მომავალში ძირფესვიანად შეცვლის საბურთალოს რაიონის გარეგნობას.

თბილისის 1500 წლის იუბილესთან დაკავშირებით წარმოებს ვაკე-საბურთალოს დამაკავშირებელი ქუჩის მშენებლობა.

საბურთალოს ის ნაწილი, სადაც ვაჭრთა მოედანია, ასბინიანი საცხოვრებელი სახლით, ციხის შენობით, ზოოპარკით, ვარაზისხევის ქუჩით და სხვა — ქალაქის ერთ-ერთი ულამაზესი კუთხეა.

ვაგორდის ცხელი სამკურნალო წყაროების უბნის შეთავალში 1937 წლის ნოემბერში მწყობრში ჩადგა თანამედროვე ტიპის პირველი დიდი საბაზაზო შენობა, რომელიც ურჩადლებს იყრობს თავისი არქიტექტურული გაფორმებითა და კეთილმოწყობილობით, რაც თანამედროვე მედიცინის ყველა მოთხოვნებს ასრულებს.

ამ უბნის რეკონსტრუქციის სამუშაოები მართკ ბალნეოლოგიური საბაზაზონითი როდი განისაზღვრება. გაშენდა 300 არაგველის სახელობის ლამაზი პარკი, მეტეხის ძირში (ორ ძველ ხილს შორის). აშენდა ახალი რკინაბეტონის ხიდი. ორთაქალაში მტკვარზე აშენდა ახალი კომუნალური მიდროელექტროსადგური. კაშხალის აგებით მდინარის დონემ ორმეტრით მეტრით აიწია, რაც შესაძლებელს ხდის მიდა-

საქალაქო ნაოსნობის მოწყობას ორთაქალიდან სტალინის სახელობის ხიდამდე.

ვარდა ამისა, მიდროელექტროსადგური-აგეზასთან დაკავშირებით რეკონსტრუირებულდა ვახტანგ გორგასალის სახელობის ქუჩა, განხორციელდა საკანალიზაციო კოლექტორების მშენებლობა და მათი საშუალებით საკანალიზაციო წყლებით ქალაქართ გაყვანა.

გათართოვდა და ხელახლა დააგეგმა ივანე-ბარის და ნავთლულის მთელი ტერიტორია. ნიკოლოზ ბარათაშვილის სახელობის ფართო აღმართი (ყოფილი ციციანოვის აღმართი) საშუალებას აძლევს ნავთლულ-ივანე-ბარის მოსახლეობას, ქალაქის ცენტრს დაუკავშირდეს, ხოლო ოქტომბრის და სტალინის რაიონებთან დაკავშირებულია სხვადასხვა სახის გულმჯობესებული ტრანსპორტით.

დღეს ოქტომბრის რაიონის მთავარი ნაწილი რადიკალურად შეცვლილია. ამჟამად აქ სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტებია აშენებული.

მტკვარის მარცხენა სანაპიროზე აგებულია და კიდევ შენდება ლამაზი სახლები. ისტორიას ჩაბარდა ძველი ქობნაები, პრიმიტიული სამხეჩარაგები და ზანტად მშრუნაეი წყლის წისკვილები.

სამუთია საქართველოს დედაქალაქი სურათად იზრდება და ლამაზდება.

მოაშენილიდან მოჩანს განახლებული ქალაქის წარმატეი პანორამა.

თვით მოაშენიდას პლატო, არც ისე დიდხნის წინათ უდაბური და უწყლო ადგილი, გადაიქცა თბილისის მშრომელთა ერთ-ერთ ყველაზე სავაჭარელ კუთხედ — სტალინის სახელობის კულტურისა და დასვენების პარკად.

პარკს აშენებებს მთავარი შენობა, რომელიც მოპირკეთებულია მარმარილოთი და გრანიტით. მის არქიტექტურულ სახეში ნაციონალური ქართული მოტივები პარმონიულად ფრწყმის სიხარულის გრძობებებს გამოხატვის.

თბილისის 1500 წლისათვე განაპირა უბნების ზრდა-განვითარებასთან ერთად გაღამაზდა და ძირფესვიანად შეიცვალა ქალაქის ცენტრალური ნაწილიც.

ქალაქის ცენტრში მდებარეობს ვ. ი. ლენინის სახელობის მთავარი მოედანი. აქ აღმართულია სამუთია სახელმწიფოს დამარტხელის ვ. ი. ლენინის ძეგლი. ბევრს უკრ დასოვს მოედნის წინანდელი სახე, როცა მის ცენტრში იდგა ქარავასლის შენობა, რაც ზღუდადა მოძრაობას და ამბანჯეებდა მთლიან ანსამბლს.

ლენინის მოედნიდან იწყება რუსთაველის პროსპექტი. მის აშენებებს მთელი რიგი არქიტექტურულად გაფორმებული ნაგებობანი. მთავრობის სასახლე. მარტს-ლენინის ინსტიტუტის ფილიალი, პირნიერთა და მოსწავლეთა სასახლე, რუსთაველის სახელობის დრამატული თეატრის, სასტუმრო „თბილისის“ და სხვა შენო-

ბები. მშენებ ნარგავები და უცვლილარი წარმტაც შთაბეჭდილებას ტოვებს მხახველზე.

თბილისის იუბილესთან დაკავშირებით მშენებლობის პროექტშია სამგზავრო სახავირო გზა, რომელიც შეაერთებს რუსთაველის მოედანს სტალინის სახელობის პარკთან შთაქმინდაზე.

უცვლავ გრანდიოზული, რაც კი თბილისში სოციალისტური რეკონსტრუქციის წლებში შეიქმნა, ეს არის სტალინის სახელობის მარჯვენა და მარცხენა სანაპირო.

სანაპიროების აგებით გადამყვდა სერიოზული ტექნიკური პრობლემა, რასაც ქალაქისათვის უდიდესი ეკონომიური და სავაჭვარო მნიშვნელობა ჰქონდა.

სანაპიროს აგების საკითხი წარსულშიაც ბევრჯერ დასმულა ქალაქის თვითმმართველობის სხდომებზე, მაგრამ ამის განხორციელება მხოლოდ ჩვენს ეპოქაში გახდა შესაძლებელი.

სანაპიროების მშენებლობასთან ერთად, მდინარე მტკვარზე აიგო რკინა-ბეტონის ლამაზად გაფორმებული ხიდები, ჩელუსკინელების, სტალინის სახ. მეტეხის (ორთავალესთან) და ქალაქის განაპირა ნაწილი — დიდუბისა. ამ სამშენებლო ნაბიჯებთან დაკავშირებით ბოლო მოეღო ე. წ. „მადლიოვის კუნძულის“ არსებობას, რომელიც უსუფთაოების კერას წარმოადგენდა. ამჟამად აქ მშენებერი პარკია გაშენებული. ამ პარკის ზემო ნაწილში აღმართულია თეთრი ქვისაგან გამოკეთილი სტალინის ძეგლი, რომელიც გაიხსნა 1939 წლის 21 დეკემბერს.

რეკონსტრუქციის შედეგად უკანასკნელ წლებში დიდად გაუმჯობესდა ვაკზლის მოედანი, ოქტომბრის ქუჩა, ჩელუსკინელების ქუჩა, პლენაროვის პროსპექტი, ბრძოლის, ტელმანის, საბუკის ქუჩები და სხვ. „დინამოს“ სტადიონი, რომელიც თავისი მთავარი ფასადით გამოდის ტელმანის ქუჩაზე, ერთ-ერთი უცვლავ დამახასიათებელი შენობაა თბილისში.

ქალაქის ზრდასთან ერთად, დღითიდღე იზრდება და უმჯობესდება ქალაქის კომუნალური მეურნეობის სხვა დარგებიც, როგორცაა წყალსადენი, კანალიზაცია, ელექტროგანათება, ტრანსპორტი გაშენება და სხვ.

დიდი ქალაქისათვის, როგორც თბილისში, წყალსადენის მოწყობის საკითხი დიდ პრობლემას წარმოადგენს. როგორც ცნობილია, თბილისი წინათ არ იყო უზრუნველყოფილი არც სასმელი, არც სასაწყავი წყლით. შემორჩენილია ისტორიული საბუთები, საიდანაც ჩანს, რომ აჭერი მოსახლეობა ძველად ხმარობდა წვეკისსა და სოლოლავს წყალს.

მე-18 საუკუნის ისტორიკოსის ფ. ვორგიჯანის ცნობით, ვიცით, რომ სოლოლავის წყალი ქალაქში, თბის მილბთან ერთად, ხის ღარებითაც შემოდოდა. გეოგრაფის ვახუშტის

ცნობით, საბურთალოს ველის მოსარწყავად აუთალა რე ვერიდან მოტანდოდა მკალაქის სიმკერის მიხედავად, წყალზე შეიქმნებოდა ბრძანებით, ზუსტად აწიწილებდნენ და საამისოდ სავანგებო მოხელებებ დაენიშნათ.

მე-19 საუკუნის ნახევრიდან, როცა დაიწყო თბილისის სწრაფი ზრდა, ქალაქის წყლით მომარაგება მდინარე მტკვარით ხდებოდა. ზოგიერთებს დღესაც ახსოვთ ჩვენში ძველი „თულუხები“, რომლებიც ხის კასრებითა და ტყავის გულებით კარდაკარ დაატარებდნენ მტკვრის წყალს; მიხედავად ამისა, რომ მოსახლეობა ამ წყალს შაბით წმენდდა, იგი მაინც არ იყო პიკენური.

მე-19 საუკუნის 60-იან წლებში თბილისის წყლით მომარაგების საკითხი კიდევ უფრო გაშეშავდა და 1861 წელს აგებულ იქნა კერძო წყალსაქაი (ე. წ. ყორღანოვის „წყალსადენი“), რომელიც მტკვრის წყალს აწოდებდა რუსთაველის პროსპექტსა და მის მომიჯნავე ქუჩებს. წყალსაქაის საშინაო შენობა მოთავსებული იყო მტკვრის მარჯვენა ნაპირზე, აღმადნად სტალინის სახელობის ხიდის ქვემოთ. აქედან წყალი თუჯის მილებით აღიწდა რეზერვუარში, რომელსაც ხისაგან გაცოთებული ორი განყოფილება ჰქონდა. წყალი რეზერვუარიდან ლითონისა და თბის მილებით მიედინებოდა ქალაქში. 1888 წელს ყორღანოვის წყალსადენი დღე-ღამეში 44600 ვედრო წყალს აწვდიდა მოსახლეობას. 1887 წლის 17 ნოემბერს მტკვარს და აყორღანოვის წყალსადენიდან ერთდროულად აღებული წყლის ნიმუშების ანალიზმა, დადასტურა რომ ყორღანოვის წყალსადენიდან ამოღებული წყალის ქაიბერი ბაქტერიოლოგიური შემადგენლობა მდინარის წყალზე გაცილებით უარესი იყო, რომ ჯერ კიდევ გასული საუკუნის 70-იან წლებში ცნობილი საზოგადო მოღვაწის დ. ყიფიანის ინიციატივით ქალაქის გამგეობამ დაიწყო საიბებო სამუშაოები ისეთი წყალსადენის ასაგებად, რომლითაც შესაძლებელი იქნებოდა ქალაქის უზრუნველყოფა ხარისხოვანი სუფთა წყლით.

კვლევა-ძიების შედეგად ქალაქის გამგეობა შეჩერდა ავქალის წყაროებზე. 1885 წლის მარტში დაიწყო სამშენებლო სამუშაოები, რაც ორნახევარ წელშიადას ვარძელდა. 1887 წლის სექტემბერში წყალსადენი მშეობრში ჩადა. ის იყო კავკასიაში პირველი საქალაქო ნაგებობა.

ავქალის წყალსადენის ამუშავებიდან თითქმის ოთხი წლის შემდეგ თვალსაჩინო გახდა, რომ წყალი მაინც არ იყო საკმარისი ქალაქის მოთხოვნილების დასაცავყოფილებლად. აღსანიშნავია 1892 წელს კომისიის შემოაბო თბილისის წყლით მომარაგების გასაუმჯობესებლად. კომისიაში მონაწილეობდნენ ცნობილი საზოგადო მოღვაწეები, ქალაქის თვითმმართველობის ხმისხმები: ე. მაჩაბელი, ნ. ნიკოლაძე, დ. სარაჯიშვილი,

ნ. ცხევაძე, გ. ქართველიშვილი, ვ. მიქელაძე და სხვები. თბილისისათვის დაიწყო უფრო საიმედო წყაროების ძებნა. უფრადღებას იპყრობდა ეიწვალის, ბულაჩაურის, წალკის, ნატახტარისა და სავტრაშოს წყაროები. მაგრამ ქალაქის ბელმძღვანელთა დაინტერესებლობამ და ქალაქის ზაზნინის სიღარიბემ შეუძლებელი გახდა წყაროების შესწავლა და მძლავრი წყალსადენის აგება. წალკის წყალსადენის პროექტი, რომელიც 1904 წელს მიუწვენიელმა ინჟინერმა ი. მეცმა შეადგინა, ქალაღზე დარჩა. დავაყოფილდნენ ავქალის წყალსადენის გაფართოებით. აგრეთვე, განუხორციელებელი აღმოჩნდა ნატახტარისა და ბულაჩაურის წყაროების წყალსადენების პროექტი.

მხოლოდ საბჭოთა ხელისუფლების დროს დაიწყო რეალურად ახალი წყალსადენის აგების საფიხი.

1921-29 წლებში სამიებო სამუშაოების გულდასმით შესრულების შემდეგ, რომელსაც ხელმძღვანელობდნენ ცნობილი ინჟინრები ლ. დიასამიძე და გ. ზიზანიშვილი, ახალი წყალსადენის ასაგებად ნატახტარის წყაროებზე შენერდნენ. 1930 წელს დაიწყო ნატახტარის წყალსადენის მშენებლობა. პარტიის, მთავრობის, დახმარებით 1933 წლის 1 აგვისტოს წყალსადენის პირველი რიგის სამუშაოები დამთავრდა და იგი ექსპლუატაციაში გადაეცა ქალაქს. უძველესმა ქალაქმა თავისი მრავალსაუკუნოვანი ისტორიის პირიბზე პირველად მიიღო ნანატრი სუფთა წყალი. ეს დღე სამუდამოდ აღიბეჭდა თბილისელთა მეხსიერებაში.

ნატახტარის წყალსადენის პირველი რიგის

მშენებლობის დამთავრების შემდეგ შესრულდა მეორე რიგის სამუშაოები. მას შემდეგ თბილისისში აგო, აგრეთვე, ორთქვალის, ქვუთხაურის, სამგორის, ასალი წყალსადენები, გაუმჯობესდა ძველი ავქალის წყალსადენის მუშაობაც. ამჟამად გაათვალისწინებულა ქალაქში წალკის წყლის გამოყენა.

ბევრი ისტორიკოსი და მოგზაური აღწერის სახელგანთქმულ ხეხილის ბაღებს, რომლებსაც დიდი ფართობი ეკავა როგორც თვით დედაქალაქში, ისე მის გარშემო.

ახლა ქალაქში თითქმის არ მოაპოვება ისეთი რაიონი, რომელსაც თავისი კულტურისა და დასვენების პარკი არა ჰქონდეს.

თუ თბილისზე ბევრი რამ თქმულა, ბევრი რამ დაწერილა ამ საუკუნედი ქალაქის შესახებ, ეს იმიტომ, რომ მისი სახელი აღრიდანვე ვასცლა საქართველოს ფარგლებს, და შემოხვევითი არაა ის აზრები, რომ მისით დაინტერესებული ბევრი მოგზაურისა და უცხო პირივნებისთვის ახალი ფურცელი გადაეშალა.

თბილისში მოდის ათასობით ტურისტი, შინაური თუ უცხო სტუმარი, ისინი თბილისში მიღებული ღრმა შთაბეჭდილებებით კმაყოფილი ბრუნდებიან თავიანთ სამშობლოში.

თბილისის წინაშე კიდევ ბევრი ამოცანებაა დასაბული, საჭიროა მეტი საცხოვრებელი ფართობი, სასმელი წყალი, გამწვანება და მრავალფეროვანი ტრანსპორტი.

თბილისი თავისი არსებობის 1500 წლისთვის ახალ-ახალი გამარჯვებითა და მიღწევებით ეგებება.

კირილ ზეანძვირი

თბილისის მხატვრების შემოქმედებაში

უხსოვარი დროიდან არსებობდა თბილისისში სახეთი ხელოვნება. ძირითადად ეს იყო საეკლესიო ფრესკები და სამეფო სასახლეების ფერწერა. საქართველოს მტრების გაჟღმებულმა ბარბაროსულმა თავდასხმებმა ვანადგურეს თბილისის თითქმის ყველა სასახლე და ნაწილობრივ ეკლესიებიც. ჩვენამდე მოაღწია ანისისხატის ეკლესიამ (მე-17 ს.), სადაც შენარჩუნებულია ორნამენტი, შესრულებული სკრაფიტო.

რუსეთთან შეერთების შემდეგ ხელახლა აღორძინდა მხატვრული ცხოვრება თბილისში. ამ დროიდან შეგერჩა ანონიმური მხატვრების ნაწარმოებები. ესენი იყენენ უპირატენ-

ზიო, ჩემი ფერწერლები (მე-19 საუკუნის დასაწყისი). რომელნიც სიყვარულით და მგრძობიარედ ხატავდნენ ნატურას — მოქალაქეები, ქალები, ბავშვები, მხედრები, თავადები და სხვ. ძველბურ ტანსაცმელში გამოყობილნი ზეიმური პოზით დგანან მოდელები მკურებლის წინ. ამ დროს ცნობილი იყენენ მხატვრები ოენათამიშვილის ოჯახიდან, მათგან პორტრეტისტი ავაფონ ოენათამიშვილი (1815-1893) ბრიულოვის მოწაფე იყო, თანდათან ჩნდებიან პროფესიონალი მხატვრები, რომელნიც თავიანთი ოსტატობით ხელს უწყობდნენ ქართული ფერწერის განვითარებას.

გასული საუკუნის 50-იან წლებში დიდი

სახელი მოიხვეჭა გრიგოლ მაისურაძემ (1814-1885). იგი აღქასანდრე ქავეჯავის უმა იყო, პოეტმა შეამჩნია მისი მიდრეკილება მხატვრობისადმი, გაგზავნა პეტერბურგის სამხატვრო აკადემიაში, სადაც ტარსა შეეჩვეყნათან ერთად სწავლობდა ბრიულოვთან. (აკადემია დაამთავრა 1844 წ.). სამშობლოში დაბრუნებულმა მაისურაძემ შეასრულა მთელი რიგი ფსიქოლოგიურად მძაფრი პორტრეტები, სადაც აღბეჭდა თავისი დროის გამოჩენილი პირები.

რომანოვ გველესიანი, აღქასანდრე ბერიძე, დ. გურამიშვილი ხატავდნენ ჰუმანიზმისა და დემოკრატიზმის სულით გაჯღნტილ ნაწარმოებებს, რითაც გაამდიდრეს ქართული ფერწერა. მათ მიერ შესრულებულ პორტრეტებს ეპოქის დოკუმენტების მნიშვნელობა ენიჭება.

ამავე დროს თბილისში მოღვაწეობდა რამდენიმე რუსი მხატვარი. მათ, ქალაქის სილამაზითა და თავისებურებით მოხიბლულებმა, შექმნეს მრავალი სურათი და ჩანახატი თბილისის ადგილებსა და ტიპებსა. გრიგოლ გაგარინი (1810-1893) ყველაზე ცნობილია მათ შორის. ხახის შესანიშნავი ოსტატი გაგარინი ხატავდა ნარიყალის, მეტეხის, შაიდანის, ორთაქალის ბაღების პანორამებს, ყოფა-ცხოვრებითს სცენებს, ტიპებს, ლამაზი ქალების პორტრეტებს. ყველაფერი ეს ლიტერატურის წესით გამოიცა ალბომის სახით 1857 წელს (Caucase pictoresque). გაგარინმა შეასრულა აგრეთვე სიონის ტაძრის ფერწერა, აქ მან გამოიყენა ქართული ფრესკების შოტივები. საინტერესოა მისი ესკიზები თბილისში თეატრის შენობის ასაგებად. თეატრი გაიხსნა 1851 წ. გაგარინმა ამ თეატრის შინაგანი გაფორმება და ყველა სამხატვრო სამუშაო შეასრულა.

უნგრელი მხატვარი მიხეილ ზინი (1829-1906) მოღვაწეობდა თბილისში 1880-1888 წლებში. აქ ზინიმ შეასრულა „ვეფხისტყაოსნის“ ილუსტრაციები, აგრეთვე თბილისის ტიპაჟისა და ადგილების ჩანახატები. გერმანელი მხატვარი ფრანკენი აეტორია დიდი ტოლოსი — „თბილისი ორთაქალის მჭრიდან“. რუსი მხატვრები ლაგორიო და აივაზოვსკი აღტაცებული იყვნენ თბილისით და რამდენიმე სურათი უძღვნეს ჩვენს ქალაქს.

მეტროპოლიტ საუყუნის მეორე ნახევარში უფრო გამდიდრდა ქართველ მხატვართა ნაციონალური კადრების მოღვაწეობა. ნიჭიერი ახალგაზრდობა უმაღლეს მხატვრულ განათლებას ღებულობს პეტერბურგში, მოსკოვში, მიუნხენში, პარიზში. საქართველოში დაბრუნებისთანავე ისინი თბილისის მხატვრული ცხოვრების ცენტრში ექცვიან და თავისი ოსტატობით აღტაცებაში მოყვანთ მკურნებლებს.

გიგო გამაშვილი (1862-1936) დიდი დიაპაზონის მხატვარი, მგზნებარე პატრიოტი. მან მთელი თავისი შემოქმედება საყვარელ ხალხს

უძღვნა. ჩვეული ბჭყენალებითა და ოსტატობით შეასრულა თანამედროვეთა პორტრეტები, ასახა თბილისის ცხოვრება (ს. დემუნაძე და სხვ.). აღქასანდრე მარკუშევილი (1859-1933) ცნობილია როგორც სოციალური თემის მხატვარი. გლენთა ცხოვრების ამსახველი მისი სურათები ამხელდნენ სოციალურ უკუღმართობას. რამდენიმე ეტიუდი უძღვნა მრავალმიწილმა თბილისმა. მისე თითვე პეტერბურგთან დაბრუნების შემდეგ შეუდგა ახალგაზრდა მხატვრების აღზრდის საქმეს სახალხო სტუდიაში. ამავე დროს იგი მუშაობდა თბილისისადმი მიძღვნილ მთელ რიგ სურათებზე. თბილისს მ. თითვე ხატავდა დიდი პოეტური აღმადრენით. თბილისი დღისით, თბილისი დღით, თბილისი ღმით — ყველა ამ სურათში ეოცლობს ლამაზი და მომხიბლავი ქალაქი. განსაკუთრებით საინტერესოა ძველი თბილისის სერია, „მთვარიან ღამეში“, „თბილისი ზაქმით განათებული“ და „ლამაზი შრომისადმი“. გიგოზ ზაინზელიანმა რამდენიმე სურათი უძღვნა თბილისს.

თბილისში დაარსდა ფერწერისა და ქანდაკების სკოლა, რომელიც შემდეგ სამხატვრო აკადემიად იქცა. ამ სკოლაში ასწავლიდნენ გამოცდილი პედაგოგები ი. თელიფსოვსკი, ო. შერტლინგა, ბ. ფოგელი, ე. თათევოსიანი. ამ პედაგოგებმა არა ერთი მხატვარი აღზარდეს და ამავე დროს შექმნეს მთელი რიგი სურათები, სადაც თბილისის ცხოვრება და მცხოვრებლები იყვნენ აღბეჭდილი. ბ. ფოგელია გამოირჩევა ფერების გრძნობით. დასამახსოვრებელია მისი „სახლი ა. აკოვინის ქუჩაზე“ და სხვ. ო. შერტლინგი, მკვთარი და მადლიანი კარიკატურების აეტორი, ხატავდა აგრეთვე თბილისის ტიპებს. ე. ლანსკე და ო. შარლემანი ასწავლიდნენ სამხატვრო აკადემიაში და ამავე დროს თბილისის მრავალი შესანიშნავი ჩანახატი შექმნეს. თეატრალური მხატვარი და ნიჭიერი ფერწერალი ვ. სილაჰოვრისთავი შეფარებული იყო თავისი ქვეყნის წარსულში. „კარანისის ველი“ ამ სიყვარულის ამკარა დამადსტრუბებლია: სურათზე გამოხატულია კრწანისის გმირები (თბილისს რომ იცავდნენ გომეგებით), და კრწანისის ველი საღამო დამს. სურათი სავსეა ტრაგიზმით. ვ. შარაბაიანიმა შექმნა მრავალფერუბიანი კომპოზიცია ძველი თბილისის დღესასწაულისა — „ყვენობა“. გ. მესხი წერს თბილისელ თანამედროვეთა პორტრეტებს. შესანიშნავია ა. ციმაკურიძის თბილისის ფრამენტები კარგი ფერწერით, ცერანის ფერებით.

ცალკე აღნიშვნის ღირსია ხალხის წილიდან გამოსული მხატვრების შემოქმედება. მთხუდავად იმისა, რომ მათ სამხატვრო განათლების მიღების არავითარი საშუალება არა ჰქონდათ, მაინც შეძლეს მიეღწიათ დიდ წარმატებას გან-

საიფიფრებელი სურათებითა და ნახატებით. ნიკო ფირისმანიშვილმა და ეანო ხოჯაბეგოვმა თავისებური ნაწარმოებები დაევიტოვეს. ნიკო ფირისმანიშვილმა შექმნა რამდენიმე თბილისური პეიზაჟი: „არსენალის შოა ლამით“, „ფინიკულიანი“, „ვიარების ხიდი“ და სხვ. შერთდ გამოშავებულია და დამახასიათებელი თბილისელი მოქალაქეების, ვიკრებისა და კონტოების სახეები სურათებში „ქეიფი“, „მზარეული“, „მეგზოვე“, „ორთაქალის ლამაზი ქალები“ და სხვ. ხაზის შესანიშნავმა ოსტატმა ეანო ხოჯაბეგოვმა ქალღმღეფ ფანქრით შექმნა შრავალ-ფიგურიათი კომპოზიციაები და სცენები თბილისის ცხოვრებიდან: ქეიფი, ყვენობა, ცეკვა, მუშტი-არეფი და სხვ. ამ მხატვრების ნამდვილი აღიარება მხოლოდ საბჭოთა ხელისუფლების დროს მოხდა.

დავით გველესიანს ახასიათებდა „შახვილი თვალი და მტკიცე ხელი, რითაც ეგი აღწევდა გამოსახვის გასაოცარ სიზუსტეს. გრავიორის მკაცრობით ზატავს ეგი თბილისის ძველ სახლებს, არც ერთი აფერი, არც ერთი ბზარი არ გამოეპარებოდა მის. მაგრამ ასეთი დეტალიზაცია სრულადაც არ არღვევდა სურათზე გამოხატული ობიექტის მთლიანობას. გველესიანმა ვარკვეული გაცენა შოახდინა თბილისისადმი მიძღვნილ გრაფიკაზე.

იზრდებოდა თბილისი, და მასთან ერთად მრავლდებოდა მხატვრების რიცხვიც. ახალი სახელები ამშვენებდნენ უფულწლიერ გამოფენებს. სხვადასხვა სკოლებსა და აკადემიებში აღზრდილი მხატვრების ახალგაზრდა თაობა გაბედულად მოღვაწეობდა მხატვრების ძველ თაობის წარმომადგენლებთან ერთად. მშობლიური თბილისისადმი სიყვარული აერთიანებდა სხვადასხვა ნიქიერების და შესაძლებლობების მხატვრებს. აი მათი გვარები: ლადო გუდიაშვილი, დავით კავაბაძე, ქეთო მალალაშვილი, ა. ბაქაძე-მელიქოვი, კირილე ზდანევიჩი, ირაკლი თოიძე, ელენე ახვლედიანი, ირაკლი-გამრეკელი, ზოგა ვალიშვილი.

მხატვრები შეუდგნენ არა მარტო ისტორიულ და უოფაცხოვრებით სურათებზე მუშაობას, არამედ რეკოლუციურ თემაზედაც. ოქტომბრის რევოლუცია, სამამულო ომი, დღევანდლობის ამბები იღვლებდნენ მხატვრებს, ისე როგორც ხელოვნების სხვა დარგების მუშაებს. მართალია, ამ დროს თავი იჩინა სხვადასხვა „იზმებით“ გატაცებამ (ფუტურიზმი, კონსტრუქტივიზმი და სხვ.), მაგრამ ჯანსაღმა სულმა მაინც დასძლია უოველგვარ იზმებს და მხატვრების წინაშე, პარტიისა და ხელისუფლების ბრძნული ხელმძღვანელობის წყალობით, გადაიშალა სოციალისტური რეალიზმის ფართო გზა.

ლადო გუდიაშვილი, ყველა მხატვარზე უფრო „თბილისელი“, შახვილი თვალით ჩასწ-

ვდა ქალაქის სულს. მისთვის არ არსებობს თბილისის საიდუმლოება. დავიწყებულე ოქტობრები, ლევენდები, სიმღერები, წიგნები, მანი, დღესასწაულები — ყველა ეს იქცევა მისი სურათების სიუფეტად. არც თბილისის ვმირული წარსულია დაეიწყებულე. ზოგჯერ ეს სიუფეტები პოეტობენ გრაფიკულ განსახიერებას ვირტუოზულ ხაზობრივ კომპოზიციაში. ლ. გუდიაშვილის ფერწერა სავსეა ღრმა შინაარსით, რაც ფერების საშუალებითაა გადმოცემული ხან მიწრალი მუქ გამაში, ხან ცისარტყელის ნათელ ტონებში გასხივისნებულე-მრავალი ნაწარმოებით ლ. გუდიაშვილი აღწევს მსოფლიო ფერწერის მწვერვალებს.

დავით კავაბაძე, მხატვრობაში ახალი გზების დაუღალავი მაძიებელი, პირველ ხანებში ვესპერიმენტალურმა მუშაობამ რეალიზმს დაეშორა, მაგრამ საბჭოთა სინამდვილე გამოიყვანა იგი შემოქმედებითი ჩიზიდან და მან შექმნა შესანიშნავი სურათები. დ. კავაბაძის ნახატების სერია „ძველი თბილისი“ — ეპოქის უტყუარი დოკუმენტია, ქეთო მალალაშვილმა სიყვარულით და დაივიწყებით შეასრულა თბილისის საუფეთესო აღმამანების შრავალი პორტრეტე. მცენიერებისა და ხელოვნების წარმომადგენლები, მუშები და ნოვატორები, სტუდენტები და ქალიშვილები დახატული არიან პროფესიონალიზმის კარგი სტილით, ლამაზი ფერწერით. აღამამის ინდივიდუალობა ყოველთვის ვადმოცემულია ზუსტად, ვაგაბაძის ვაფრე-ალ. ბაქაძე-მელიქოვი ნაყოფიერად მუშაობს როგორც პორტრეტის, ისე ვანრის დარგში. მისა მცირეზომის სურათები „ორთაქალაში“, „თბილისი“ ღირსეულად ამშვენებენ ჩვენს მუზეუმებს. ამ სტილიზაციის დამწერიც ვერთდროს ვატყუარული იყო „მემარტხენე ფერწერით“, მაგრამ მაინც შეძლო რამდენიმე სურათის შექმნა თბილისზე ვუაშითა და ზეთით; ზოგიერთი მთავანი ინახება მუზეუმებში, ირაკლი თოიძე რევოლუციის პათოსით აღტყინებულ ხატვას მძაფრი მოძრაობით აღსავსე სურათს აწიული არამის შესვლა თბილისში“ და სხვ. ელენე ახვლედიანი ფაქიზად ხატავს სიღამოს ბინდში ვახვეულ თბილისის სახლებს და აივნებს, ზამთრის პეიზაჟებს. ორიგინალური ფერადებით, წერის თავისებური მანერით ვამოიჩვენა ე. ახვლედიანი სხვა მხატვრებისაგან. ირაკლი ვამრეკელს უფარდა მშობლიური ქალაქი. შრავალ მის თეატრალურ დეკორაციას ვმწვევა თბილისის არქიტექტურის ვაცენა. მან შეასრულა ძველი თბილისის შესანიშნავი პერსპექტივები და ქალაქის ფერადი-ფრამგენტები პირველში „გოიტირა საყაძე“, „ღლიტი“, „ნაპირწილიდან“ და სხვ. ნიქიერი პოლონელი მხატვარი ზოგა ვალიშვილი უფერ რვა წლის იწყებს ხატვას. ახალგაზრდობა მან ვაატარა თბილისში, რომელიც მის მეორე სამშობლო

ეცა, და საყვარელი ქალაქი რამდენიმე შესა-
ნიშნავ ნაბატსა და ეტიუდში აღბეჭდა
თბილისში მიღებული სამხატვრო განათლება
იმდენად სრულყოფილი აღმოჩნდა, რომ ევრო-
პაში წასვლის შემდეგ იგი აღიარებულ იქნა,
როგორც ფერწერის დასრულებული, გამოჩე-
ნილი ოსტატი.

საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემ-
დეგ პართულ ხელოვნებას ფართო პერ-
სპექტივები გაეხსნა და კეთილშეოფელი შე-
დეგი არ შეიძლება მალე არ გამოჩენილიყო.
მართლაც, უკანასკნელ საყოფიერო გამოფენაზე
პართულ მხატვართა კოლექტივი გამოირჩეოდა
როგორც გამოფენილი სურათების სიმრავლით,
ასევე ოსტატობით, ფერადულობით, გამოსახვის
სიძლიერით. ამ მხატვართა უმრავლესობა საბ-
ჭოთა უმაღლეს სასწავლებლებში შეიკაბა აღზრ-
დილი. მწვლია ყველა ამ მხატვრის უბრალო ჩა-
მოთვლაც კი. ისინი ორ ჯგუფად შეიძლება
გავყოთ — უფროსი და უმცროსი. ყველა მათ
აერთიანებს საერთო საყვარელი თბილისისა-
დისი. ი. ვეფხვიამ ამ დახატა თბილისის ისტო-
რიის თემაზე სურათები „გამარჯვებული
ერეკლე მეორის დაბრუნება თბილისში“, „პუშ-
კინი თბილისში“, „წითელი მოაქეთ“ და სხვ.,
რომლებიც ფერადულობით და ობიექტივობით
გამორჩევიან. მისი შეილი, ა. ვეფხვიამ, ავა-
დმეორად განათლებული, კოლორიტის გრძნო-
ბით დაჯილდოებული, აგრეთვე შემოაბს თბი-
ლისის ისტორიის თემაზე. ნიჭიერი მოქანდაკე
თამარ აბაყელი ამჟვე დროს იყო ორიგინალ-
ური და შესანიშნავი მხატვარი, გამოხატა-
ველობით ძალით გამოირჩევა მისი სურათი
„თბილისის დაცვა 626 წელს“, რომელიც გა-
მოსახავს ბიზანტიელებთან და ხაზარებთან
ომის ერთ ეპიზოდს. აბ. ქეთათელაძემ მცხინ-
ვარე ფერებით ასახა „ალა-შამალ-ხანის შემო-
სევა თბილისზე“; გაათარებულ წინააღმდე-
გობას უწევდა დამპყრობლებს მეომრები და
თბილისის მცხოვრებნი. აბ. ქეთათელაძის
კეთუნიის აგრეთვე პოეტების — ტყეპალი ტა-
ბიძის, პალო იაშვილის და სხვათა პორტრე-
ტული ჩანახატები. დ. ქეთათელაძემ და ლადო
ქეთათელაძემ შესანიშნავი გრაფიკულ ფურცლებ-
ზე საყვარელით აღბეჭდეს მათი თბილისი.

ხვენი დროის საუკეთესო პართულმა პოეტე-
ბმა — ი. გრიშაშვილმა, პ. იაშვილმა, ტყეპალ
ტაბიძემ, ვალაქიონ ტაბიძემ, ე. ვაფინდი-
შვილმა, გ. ლეონიძემ, ს. ჩაქოვანმა, კ. კალა-
ძემ და სხ. თბილისისადმი მიძღვნილ თავიანთ
შესანიშნავი ლექსებით, რომელნიც აღსაყვ
არიან ლირიკული სითბოთი და მღვდლარე
გრძნობით, დღი გაკლენა მოახდინეს უკანას-
კნელი ათეული წლების პართულ მხატვრობაზე;
სურათები გამდიდრდნენ პოეტური შინაგანი
სილამაზითა და სისხლსაყვ ცხოვრებით.

მხატვრების ახალი პლეადის წარმომადგენ-

ლი უჩა ჯაფარიძე დასრულებული ჩახატის
ოსტატი. მის შესრულებული ~~ქან-
კეფი-
ციური~~ პათოსით აღსაყვ დიდ სურათიან
„საპირველმაისო დემონსტრაცია თბილისში
1901 წელს“, რომელიც გიბლავს ნაბატის
სრულყოფით და თბილისის პროლეტარიატის
წარმომადგენელთა მკვეთრი დახასიათებით. კ.
სინაძე წარმატებით შემოაბს როგორც ისტო-
რიულ-რეკონსტრუქციურ, ასევე პორტრეტულ ქა-
ნში. უფრადღებს იაყრობს მისი ტილო „დი-
ლა“. პ. ბლიოტიკინმა დახატა კარნავალი თბი-
ლისში. კ. ხუციშვილი შემოაბს თბილისის ბრ-
დუსტრიალური პეიზაჟს ასახვაზე. მისი საინ-
ტერესო ძიებანი ამ მეტად მწელ ქანში წარ-
მატებით დავერგვინდა: „ვალიცვა რკინიგზის
სახელსწრში“ (1936 წ.), „ელშავლის ქარხა-
ლა“, „ზოობარკა“, „ტრასა ვაყ-სახორთლო“. კ.
გრძელშვილმა შექმნა ტემპერამენტისანი სურ-
ათი „მამაცი თოფი“. თბილისის უკანასკნელი
დამცველი ზარბაზნის ესერის ალა-შამალ-ხანის
მეომრებს, რათა არც ერთი მტკაველი მიწისა
არ დაეთმოს შათ. მეორე სურათია „მარქსის-
ტული წრე“. ჰუმუკების ჯგუფი არალეგალურ-
ად ეფულება პოლიტიკულდნას თბილისის პეი-
ზაჟის ზღარულ ფონზე, იქ, სადაც ახლა კომ-
კეშირის ხეივანია. თბილისის ოქობლესათვის
მხატვარი აშალებს თბილისის პანორამს (ბარა-
თაშვილის აღმართიდან). შალვა შამალაძემ და
იორამ შამალაძემ შესარტულს სურია თბილისის-
სადმი მიძღვნილი ლამაზი ავაყრულებსა და სურ-
ათებისა. ვახტანგ ჯაფარიძე შემოაბს გუაშით
და კარგ შედეგებსაც აღწევს. იგი ფაქიზი კოლო-
რისტია გატაყებული თბილისით: „დილა“, „ბა-
რათაშვილის აღმართი“, „ნარიყალა“ და მრავა-
ლი სხვა სურათი. შესანიშნავი თბილისური ეტა-
ლებების მხატვარი ვეფორქ გვიგორიანი: „ალ-
ვის ხე“, „ახალი თბილისი“ და სხვ. შ. მყუ-
შვილი მყარი ფერწერის ოსტატი. კარგია მისი
სურათები „სპარსელების განდევნა თბილისიდან
1748 წ. პატარა კახის მიერ“ და „მეტეხის ცი-
ხის დაცვა 1226 წელს“. ორივე სურათი გა-
მოირჩევა გამოხატველობის სიძლიერით და კო-
ლორიტის ღირსებით. ს. მისიაშვილი ცნობილია
როგორც მინიატურისტი და პატალური ქანის
ოსტატი. ფაქიზად შესრულებულ მის მომხბ-
ლავ მინიატურებში თბილისი წარმოგვიგვება
პოეზიითა და სილამაზით აღსაყვ. სამასა არა-
გველებს გმირული თვალდებვა — ს. მისია-
შვილის საყვარელი თემაა. გმირები ფეხქვეშ
თელავენ მტრებს, რათა გადაარჩინონ ერეკლე-
სურათი დინამიკურია და ფერწერით მდიდარი.
ს. ნაღარაშვილი გულკეთილი ირონიით ხა-
ტავს თავის გმირებს ყოფაცხოვრებობის სურა-
თებში. ს. ქობულაძე მძღვარი ფორმების ოს-
ტატი. შოთა რუსთაველის „გუგუხისტყაოსნის“
ილუსტრაციები — ხელოვნების თვალსაჩინო
წარმომება. ბევრ მის სურათში თბილისის

თემი არქიტექტურულად წარმატებითაა გადაჭრილი. ნ. თამაშვეა კარგიდ გრძობს ფერს და ფორმას თავის თბილისურ ნატიურობებში. ე. გემელავა ფიქიზი ღირსებით ღამასად ასახავს თბილისის სემინარიის შენობას. მ. ბერძენიშვილი ავტორია თბილისისადმი მიძღვნილ საუცხოო გრაფიკურების სერიისა „შემოდგომა“ და „ფუნჯელორია“, სადაც ნახატს სიფაქიზე შეზამებულია ღამას ფერთან. ე. მებურავა ბევრს მუშაობს თბილისის თემებზე. აღსანიშნავია „მზიანი ეზო“, ამთაწმინდა კოშკეშირის ზეიანიდან და სხვ. აგრეთვე დ. გორდევების კარგი პორტრეტი. ე. ბაღდავაძე მკვეთრად გრძნობს თბილისის ტიპებს, ქართულ ქალს ნაციონალურ ტანსაცმელში. ე. ბაღდავაძის ფერწერა მკვეთრია და შთაბეჭდული. ა. გვგოლიშვილი ავტორია პოპულარული სურათისა „თბილისის ზღვაზე“, რომელიც გამოირჩევა ცოცხალი საღებავებითა და ახალგაზრდა ქალვათა სახეებით. შ. მებრძველი გატაცებულია საქართველოს პეიზაჟით და ხალხით. აღ. ფლენტს ეკუთვნის სურათები „ისანი“, „მეტეხი“, სანატორესოა აგრეთვე მისი პეიზაჟი „დაბახანა“. რ. სტურუა მონუმენტური ფერწერის ოსტატი, მან შექმნა კარგი სურათი „დავით აღმაშენებელი თბილისში 1122 წელს“. ვ. ტროტაძემ და გ. გულისაშვილმა შეასრულეს საიუბილეო საფოსტო მარკის ნახატი. ვ. ტროტაძემ ავტორია ღამასი პანოსი — შთაწმინდა და ელბაქიძის აღმართი. გ. გულისაშვილს ეკუთვნის სურათი „ვახტანგ გორგასალი თბილისის გოგირდის წულბთან“.

თბილისის სამხატვრო აკადემია უკანასკნელ წლებს მინძღვრე ნაყოფიერად მუშაობს, ყოველწლიურად იგი უშვებს ნიჭიერ ახალგაზრდა მხატვრებს. საერთო მხატვრული განათლება და

სპეციალური დახელოვნება საშუალებას აძლევს მათ სინტერესო სურათები შექმნან, ახალი თბილისი მათთვის უფრო მშვენიელია, ვიდრე ძველი, რაც საესქიზით შეტყუარდება. ახალგაზრდა მხატვრებიდან, რომელნიც თბილისის თემას ამუშავებენ, აღსანიშნავია ა. ბანძელაძე, ი. ახობაძე, ვ. ბურდული, რ. ჯაფარიშვილი, ს. ქეთათელაძე, ე. მემპარიანიშვილი, ო. სულავა, ვ. თითბაძე, დ. ზუნდაძე, ს. ჩახოიანი, ვ. ჩირინაშვილი, ო. შიუკაშვილი. ა. დილაბრიანი, ე. კალანდაძე და სხვ. გრაფიკურებიდან — ვ. ბელეკაია, ნ. ბრაილიშვილი, გ. გორდელაძე, დ. ყუბანიშვილი, ზ. ლუგავა, დ. ნოდია, რ. თარხანიშვილი, ლ. ცუცქერიძე, ერისთავი და სხვ.

შშობლიური ძველი ქალაქის, მარად ახალგაზრდა თბილისის იუბილესათვის მხატვრები ამზადებენ ახალ სურათებს, რომლებიც აღბეჭდავენ ახალი თბილისის მშენებლობას, მის მცხოვრებლებს. თბილისის 1500 წელი აღინიშნება გამოფენებითა და საღმრთაშაულო შორთულობით. ჩვენი მხატვრების ესკიზებით გაკეთებული რამდენიმე ასეული პანო დამშვენებს ქალაქს. არასდროს „მოხუცი“ თბილისი არ ყოფილა ისეთი ღამასი და შორთული, როგორც დღეს. მხატვრები თვალნათლივ აჩვენებენ, როგორც სტუმრებს, ისე თბილისელებს, თუ რა გაყვითდა საბჭოთა ხელისუფლების დროს ჩვენს ძველის-ძველ ქალაქში. სტუმრები და თბილისელები ცხადივ ნახავენ რევოლუციის ერთ-ერთი ბასტიონის, გმირობისა და მამაცობის აყენის დიდებასა და აღმავლობას. ჩვენი მხატვრები ხელნაწილ ჩაიდებულნი მოქუყებიან ხალხს, შშობლიურ კომუნისტურ პარტიას კომუნისტისაყენ მიძეაღ ნათელ გაზაზე.

მორი ნაიჩაძე

საქართველო და თბილისი უცხოელის თვალით

ამ წერლის მიზანი ინფორმაციულია, თუ მხედველობაში არ მივიღებთ ავტორის ცდას, ერთგვარ ლოგიკურ წესრიგში მოიყვანოს მასალა და ზოგიერთი დასკვნა გამოიყვანოს აქედან.

სიტყვა ეხება სახელოვანი ფრანგი მწერლის ალექსანდრ დიუმას (1803-1870) მოგზაურობას საქართველოში გასული საუკუნის ორმოცდაათიან წლებში. ეს უადრესად საინტერესოა, სანახევროდ რომანტიკული „ვიოლიე“ თითქმის გზადავა აღწერა თვითონ მწერალმა თავის ვრცელ დღიურში; მისი რუსული

თარგმანი, რომელიც 1861 წელს გამოიცა თბილისში, 712 გვერდს შეიცავს და გაყოფილია ორ ნაწილად. მხოლოდ სინანული შეიძლება გამოითქვას იმის გამო, რომ ეს წიგნი არ არის თარგმნილი და გამოცემული ქართულად. მისი საქირობა გამართლებული აქნებოდა არა უბრალო ლიტერატურული ცნობისმოყვარეობით, არამედ ჩვენი ეროვნული კულტურის ინტერესებით. მახელი თვალთ აღჭურვილი, ქართველთა პიტივისმცემელი და მოყვარული უცხოელი მწერალი მრავალმხრივ საყურადღებო მასალას გვაწვდის თავის ვრცელ მემორარბ-

ში. ალექსანდრ დიუმის სამოგზაურო დღიურის ცოცხალი ისტორიულ-ენოგრაფიული დოკუმენტია. მწერლის პირად შთაბეჭდილებებთან ერთად ჩვენ შევხვდებით აქ ორმოცდაათიანი წლების ადამიანებთან გასაუბრებებს, მათ მონოლოგებს, მოგონებებსა და პორტრეტებს, რომელნიც საკმაოდ დამარწმუნებლად გამოიყურებიან. ბევრი რამ ამ მასალიდან დაღსატურებებს პოეზიის სხვა წყაროებში და ბევრაცი ისეთია, მხოლოდ და მხოლოდ აქ რომ შევხვდებით და სხვაგან არსად. შეუძლებლად შეიძლება თქვას, რომ იმ ეპოქის მკვლევარმა გვერდი არ უნდა ათაროს ფრანგი მწერლის ამ საუბრებელს სამოგზაურო ფოტობუკი.

შეძლებულია სათანადოდ არ დავეფასებინა ამ წიგნის მნიშვნელობა საქართველოს საერთაშორისო პრესტიჟის თვალსაზრისითაც.

მცხრამეტე საუკუნის უცხოელ მწერალთა შორის არავის არ დაუწერია ჩვენს სამშობლოზე ასეთი ვრცელი, დამწირილებითი წიგნი. საქართველოს გმირული წარსული, მისი საზღვრუფანი პოლიტიკური შესვრებებს ისტორიული როლი და დამსახურება, ჩვენს მიწა-წყალზე მიმობნეული ისტორიული ძეგლები, ჩვენი ბუნების ესთეტიკური მშვენიერებანი, თბილისი, თამარის ციხეები, მცხეთა, სამხედრო გზა, ანანური, გორი, სურამის უღელტეხილი, ქუთაისი, გელათი, რიონი, ფოთი, „ომი საქართველოს თავდაზნაურ-გლეხთა პირისპირ დაღისტნისა და ჩუჩნელთა“ და სხვა აწერილია ისეთი გულსუბრთია და სითბოთი, რომელსაც შეეძლო ასე თუ ისე ნათელი წარმოდგენა მიეცა ევროპელისათვის უცნობ შორეულ ქვეყანაზე და სიუფარულის გრძნობა ჩვენსაზღვრებინა მის გულში ამ ქვეყნის მიწა-წყალზე მცხოვრება, დიდი წარსულისა და კულტურის მქონე ხალხის მიმართ. ამ ფონზე, ჩასაკვირველია, თითქმის არავითარი მნიშვნელობა არა აქვს იმ ხარვეზებსა და შეცდომებს ისტორიული ფაქტების ვადმოცემაში, რომელთაც არც ისე იშვიათად შევხვდებით დიუმის წიგნში. ჩვენი აზრით, ეს სავეტებით ბუნებრივი მოვლენაა. პირიქით, საკვირველია, რომ ფრანგ მწერალს სულ რაღაც ორიოდე თვის განმავლობაში ასეთი სიუფარული შეუძნეველია ჩვენი ქვეყნის წარსულიცა და თანამედროვეობაც. მოვიყვან ზოგიერთ ამონაწერს.

აღ. დიუმა და მისი თანამგზავრი მხატვარი მონივ აღმოაპოვებელიდან ტარანტასით ესტუმრნენ საქართველოს, ამიტომ ქართული სურათებიდან მემუარებში პირველად შევხვდებით კახეთს, რომელსაც ფრანგი მწერალი „კავკასიის ბაღსა და საქართველოს ზეარს“ უწოდებს.

დედოფლის წყაროში დიუმამ დაათვალიერა ჩვენი შესანიშნავი ისტორიული ძეგლი — თამარის ციხე და ასეთი სიტყვებით აუწერია იგი ვერობლებს:

„თამარი მეფე, რომელიც საყოველთაო პოპულარობით სარგებლობს საქართველოში, უწმინდა ლელოციოს თანამედროვე იყო... და მას მსგავსად, მაგრამ მასზე უფრო სეგბედნიერად და მეტსმეტად მკაცრად ებრძოდა მუსლიმანებს. როგორც ნორმანდიაში ყველა ძველ ციხე-კოშკს მიაწერენ რბობერტ-დიბაოლის, ასევე საქართველოშიაც ყველა ამგვარი სიძველეს თამარი მეფის კეთილგზებად სთვლიან. ამრიგად საქართველოში ასორმოცდაათამდე თამარის ციხე-კოშკია... ფრიად საგულისხმოა, რომ ყველა მათ წარმტაცი გარეგნობა აქვთ და უმშვენიერესი ადგილმდებარეობა...“

„ციხენებს მოვახტით და ოც წუთში გავქვსულეთ ოთხი ან ხუთი ვერსი... უცებ ერთ მოსახვევზე ჩვენს თვალწინ აღიმართა ეს ციხე-კოშკი მთელი თავისი დიდებულებით; იგი დგას განმარტოვებულ პეკზე, რომელიც ვადაყუვრებს მთელს აღმოსავლს და პორტოზრებად აქვს უმშვენიერესი კავკასიონის ქედი... უნებურად გვებადება აზრი, რომ მის ნაპარლებში გაიჭროლა არა მარტო ეპოქა, არამედ რვეოლუციებმაც.“

ასეთივე ესთეტიკური თვლით არის დანახული მემუარების გორის ციხე:

— „მისი ნანგრევები წინაან კლდის მწვერვალზე და იმ მხრიდან, საიდანაც მე მას ვეცემროდი, შევძლებელი იყო იმის გაგება, როგორ აღიოდნენ იქ მისი მშენებლები. ადამიანს შეიძლება იფრო ეფიქტა, რომ ღმერთმა ჩამოუშვა იგი ციდან და შეველად წამოღვა კლდეზე.“

დიდი სიუფარულით არის აწერილი გელათის მონასტერი და მისი ელტურული და მხატვრული ძვირფასეულობა, სადაც, ალექსანდრ დიუმის აზრით, განირჩევიან ლეითმობლისა და წმინდა გიორგის ხატები, განსაკუთრებით პირველი, რომელსაც იგი „მეხუთმეტე საუკუნის უმშვენიერეს ძეგლად“ მიიჩნევს, შემდეგ — დარბანდის კარი და ტაძრის საღარო, რომელიც საესეა ძვირფასი ხელნაწერებით, მარგალიტით ნაქარგი შესამოსელთ, ტიარებით, გვირგვინებით, ერთი სიტყვით, ასეთი განწეულით, რომ სიძველეთა მოყვარულმა „შეიძლება ჰკუადეარტოსო“.

მემუარებში რამდენიმე თავი აქვს მიძღვნილი თბილისს. ექვსი კვირა გაატარა დიუმამ „ქართულ სამოთხეში“ (სე უწოდებს იგი საქართველოს დედაქალაქს), მოიხილულმა მისი ივრით, ისტორიული წარსულით, სიონის ტაძრით, რომელსაც ერთობს უმშვენიერეს ნაგებობად თვლის მთელს რუსეთში, ქარვასლებით, ბაზრებით. გოგირდის აბანოებით, ხელოსანთა ოსტატობით, სიაპერო თეატრით, ქართული ინტელიგენციის კეთილმოზობებითა და სტუმარსამსახრობით, „მე თითქმის ყველაფერი დავათვალერე თბილისში და მის ცხოვრებაში, — წერს ის, — და მთელი ჩემი სიზო-

რების განმავლობაში არსად ისე სიამოვნებით არ მიმშვავია, როგორც აქ. ერთადერთი, რასაც უჩივის მწერალი, ესაა ცინფერის ფრანგული ჭალადის უსოვნელობა, ამას კი იყო წლის ლიტერატურულმა მუშაობამ სამუდამოდ მიმჩვიოა. „მე არც ერთ სხვა ჭალადზე აზროვნება არ შემძლია... ქართველებმა ჩემზე ბედნიერები არიან, ისინი არ საჭიროებენ ჭალადს იმისათვის, რომ იქონიონ ჭკუა“.

როგორც პუშკინი, ისე ალ. დიუმაც აღტაცებულია ჩვენი გავიარდის ამანოებით. რატომ არ უნდა პქონდვას ასეთი საუცხოო ამანოები პარისს, წერს იგი, იმ დიდ ვერობედ ქალაქს, რომელიც განირჩევა სხეულის სიამოვნებითა სიყვარულით; კარგი იქნებოდა პარისელებს თბილისიდან გამოეწერათ ამ თავისებური აღმოსავლური სიამოვნების ასეთი ოსტატები, როგორც აქაური მექისენი არიან. და ფრანგი მწერალი ვულფრედი აღტაცებითა და თანაც რბილი იუმორით აღწერს ამ ოსტატების „ვარჯიშობას“ აღმზანის სხეულზე. მთელი ექვსი კვირის განმავლობაში ალ. დიუმაც თურმე ყოველ მესამე დღეს დაიარაზოდა თბილისის ამანოებით.

არც ერთ იმდროინდელ მწერალს არ აუწყვია თბილისის საოპერო თეატრი ისე თვალნათლად და პოეტურად, რომ იგი შეიძლება გვერდში ამოეუყვნით ალ. დიუმას მოგონებითა ამ ნაწილს. ხანძრის შემდეგ ქარვალად გადაქცეულ თეატრის შენობას ვნით გამოუთქმელ აღტაცებაში მოპყავს მწერალი. „მისი დარბაზი, — წერს იგი, — გრძნეულთა სასახლეა არა სიმდიდრით, არამედ გემოვნებით; მასში შეიძლება ათი თუმნის ვარაყეც არაა, მაგრამ სინდის ქვეშ უნდა ვთქვა, რომ თბილისის თეატრის დარბაზი ერთ-ერთი უმშვენიერესია იმ დარბაზთა შორის, რომლებიც მე მინახავს. მას კიდევ უფრო მეტად ამშვენიერებენ უტურფესი მანდილოსნები და ამ შხრიც, ისევე როგორც ზურთთ-მოძღვრებისა და სხვა სამკაულთა შხრივაც, თბილისის დარბაზს, მაღლობა ღმერთს, აღიარებენ დარჩენია სანატრელი“.

დიუმას სიტყვით, მოშინებულელი იყო სცენის ფარდა. მის მარცხენა მხარეს ვამოსახული ყოფილა რესთისი, ხოლო მარჯვენა მხარეს — საქართველოს სიმბოლური რეალოები. ერთი მხრივ პეტრებურგი, ნევა, მოსკოვი და კრემლი, მეორე მხრივ — „თბილისი თავისი ისტორიული ციხე-კოშკების ნანგრევებით, ბაზრებით. ციხეებო კლდეებით, ვედურის და დამოუარჩილებელი მტკრით, კამაშა ცით, დაბოლოს, მთელი თავისი პოეზიით. კვარცხლადისი ძირთან, რუსეთის მხარეზე. ვამოსახული იყო კონსტანტინის ჯვარი, ციხისი ბეწვეული, ვოლგის თევზეული, უკრაინის პურეული, ყარაიმის ხილი, ვ. ი. რელიჯია, მიწათმოქმედება, ვაჭრობა, სილხე; საქართველოს მხარეზე კი — ძვირფასა ქსიცილები, ჩინებული იარაღი, მყოვრცხილი თოფები, ვარაყითა და სილოის ძელი შემეული ხანჯლე-

ბი, ოქროს ან ვერცხლის ზარნიშაინი ხმლები, მოქროცილი ვერცხლის სურნებ, ცეცხლთა გამოშვენიერებელი ჩანგები, სპილენძის კვანძები და იარაღი, შავი ხის ზურნები, ვ. ი. მორთულობა, ომი, ღვინო, ცეცხა, მუსიკა... თბილისის თეატრი თუ ყველაზე უყეთესი არა, ყოველ შემთხვევაში, ერთ-ერთი. საუყეთესოა მთელს მსოფლიოში“.

მეშურების ამ ადგილას ფრანგი მწერალი ერთ მოხდენილ კომპლიმენტს სთავაზობს ქართველ ქალბის:

„თბილისში არ არის მიღებული ვიხიტად შესელა თეატრის ლოცებში, როგრც იტალიაში იცაან“. ორიოდ ლოცის ვარდა ყველა ღია. „ეს უნდა ჩაეთვალით დარბაზის ერთადერთ ნაქალდ, მაგრამ იგი ვეუთენის არა ზურთთ-მოდერებს, არამედ კეთილშობილური ხელოვანის თავაზიან მიხედრილობას; ქალი ხომ უფრო ღამაში გვეჩვენება მაშინ, როდესაც მისი სახე გამობატულია წითელ ან ბროწეულისფერ ფონზე და ჩასმულია ოქროს ჩარჩოში; მაგრამ, რასაკვირველია, ხელოვანმა იცოდა, რომ ქართველი მანდილოსნები არ საჭიროებენ ამ ხელოვნრობას“.

ასეთია ამ წიგნის რამდენიმე ამონაწერი, რომლებიც, ვეფრობ, კარვად გვაგარანობინებენ მის ელტურულ-ისტორიულ მნიშვნელობასაც და ავტორის ესთეტიკურ გემოვნებასაც.

მაგრამ მე ახლა უმთავრესად სხვა ამოცანა მაინტერესებს და ცოტა უფრო დაწვრილებით უნდა შევჩერდე მის განმარტებაზე.

როდესაც დიუმა ლაბარაკობს ქართველებზე, ებება ეს წყენს წარსულს, ზნერვეულებებს, ხასიათს თუ ვარგნობას, მისი გული გამოსცემს მხოლოდ გულწრფელი აღტაცებისა და სიხარულის ხმებს. სილაღ, სიმამაცე, სტუმართმოყვარობა, კეთილშობილება და სილამაზე მწერალს მაინია ქართველთა ერთეულ თვისებებად, და ეს მისი სიტყვით, მარტო სუბიექტური შთაბეჭდილება კი არ არის, არამედ უცხოელთა მტკიცე და საუოველთათ აზრია, თუნდაც რომელიმე შთავანს შემთხვევა მისიკეოდა ერთხელ მაინც ენასა ქართველი და რაიმე ურთიერთობა პქონოდა მასთან. აი როგორ ღამაგაობს დიუმა ამის შესახებ:

„რა აზრისა ხართ ქართველებზე, შევეკითებ ერთხელ ბარონ ფინოს, საფრანვეთის კონსულს თბილისში, რომელმაც უყვე სამი წელი იცხოვრა მათ შორის.“

„ეს არის უნაკლო და ყველა სიყთით დაჯილდოებული ხალხი, — მიპასუხა მან. რის იტყვით ამ ქების შესახებ, რომელიც წარმოიქვა ფრანგმა, ფრანგი კი, რასაკვირველია, საუკეთესოდ მიჩნეეს მხოლოდ ფრანველ და კაცხავს ყველაფერს, რაც ფრანველი არაა.“

„სიმაჰაიეთ განთქმული ერთი რუსი მეუბნე-
ბოდა: „უნდა ნახოთ ქართველები ბრძოლაში...
იქ ისინი ჩვეულებრივი ადამიანები კი არ არიან,
არამედ ზეტაანები, რომელთაც ძალუთ იერისმით
აიღონ ტიტა.

„არა, ქართველი კაცო სუფრაზე უნდა ნახოთ...
მეუბნებოდა უკვე ერთი საპატია ვერმანელი.

„ბარონიც მართალს ამბობდა, რუსიც და
გერმანელიც“.

ალექსანდრ დიუმას მემუარები, ჩემი აზრით,
საყურადღებოა იმიტომ, რომ აქ მკითხველი იპო-
ვის ქართული ეროვნული ხასიათის სურათს,
რომელსაც მით უფრო მეტი დამარწმუნებელი
ძალა აქვს, რომ იგი მოხაზულია სრულად უწი-
ნაზრახული უცხოელი ადამიანის ხელით.

ვცავდით ამ სურათს ალექსანდრ დიუმას
შტრახების მიხედვით, რომელთაც საქმია სი-
უხებით გვაწვდიან დასახელებული მოვონებები.

სიმაჰაიე ქართული ხასიათის პირველი თეო-
სებაა, რომელიც ალექსანდრ დიუმას ვულწრ-
ფულ გაოცებასა და აღტაცებას იწვევს.

შეტვრამეტე საუკუნე სამოციან წლებამდე
ნამვილად იმსახურებს კავკასიური ილიადის სა-
ხელწოდებას. რუსეთის მეფის ხელისუფლებამ
დიდი ენერჯია და ნივთიერი სახსრები ფალო,
რათა ორთაიანი არწივის წინაშე დეჩოკებინა
თავისუფლებისმოყვარე კავკასიის ხალხები, ამ
შხრივ ყველაზე მეტი „სიკერპე“ გამოიჩინა ძნე-
ლად მისადგომმა მთაშ. მართალია, ურანგ
მწერალს მცირე ხანს მოუხდა კავკასიაში ყოფნა,
მავრამ, ჩამს, იგი არც თუ ისე ცუდად ვრკვე-
ოდა აქეთრ ხალხთა მეამბოხე ვაწწყობილებში.

ამიერ-კავკასიასა და, კერძოდ, საქართველო-
ში, წერს დიუმა, დიდი საქმიანობა შეიძლება გა-
იმილოს. მრევველობის ვანვითარება წინ წას-
წევდა ხალხის კეთილდღეობას, შემოიტიანდა
ცივილიზაციას, რასაც ბუნებრივად მოჰყვებოდა
მშვიდობიანი ცხოვრება. მავრამ ამის განხორ-
ცილება ძნელია. „უფრო ადვილია ზოტო ადა-
მიანი, ვიდრე ვანათლება მშობიან ხოთში. კა-
ციის მოსაყვავად საჭიროა მხოლოდ თოფის წა-
მალი და ტყვია, მისი განათლებისთვის კი აუცი-
ლებელია რაღაც სოციალური ფილოსოფია, რო-
მელიც ყველა მთავრობისათვის როდია მისაწე-
დომი. ბარი დამორჩილებულ იქნა მოკლე ხნის
განმავლობაში, მავრამ ბარს ხელშეკრულება რო-
დი დაუდგია, მან უბრალოდ მიიღო იგი. ვარეგ-
ნულად დამორჩილებული ბარი არსებითად
მტრული დარჩა იმისადმი, ვინც დამორჩილა
იგი. აქაურმა უძლურმა სიძულვილმა თავშესა-
ხალი პოვა მათში. მთიელებს წინააღმდეგობის
საიდუმლოება ბარის ნუგუნს წარმოადგენს; ომი
ბარის მტკიცებრბოთა ოხერისა და ვეების გამო-
ძახილია მხოლოდ“.

დიუმა იგონებს ალექსანდრე ბატონიშვილის

პატრიოტულ ლეონს და ვერცხლად ლაპარაკობს
შამილის ბრძოლებზე, რომელთაც ორმოცდათ-
იან წლებში უკიდურეს სიმაჰაიტრს მიაღწევს.

ქართველთა სიმაჰაიტის მრავალი შავალთოღამ
ალექსანდრ დიუმა საგანგებოდ ჩერდება ორზე—
ილია ორბელიანზე და შეთე ვულუხაიძეზე.

გრიგოლ ორბელიანის უმცროს ძმას ილიას
(1814—1853) მწერალი ცალკე თავს უძღვნის
თავის მემუარებში. „ღვლებს თავიში ილიკო
ისეთი მოწინააღმდეგე იყო, — წერს იგი, — რო-
მლისაც არა მარტო ეწინაით, განციფრებულ-
იც არიან მისი სიმაჰაიეთ და პატეიკაც სცე-
მენი“.

ილიკო ორბელიანმა ცხრა თვე გაატარა შამი-
ლის ტყვეობაში. დაღისტნის იმაშს იმედი ჰქონ-
და, რომ ეს სახელგანთი ტუვე საშუალებას მის-
ცემდა დაებრუნებინა თავისი საყვარელი ვეი-
შვილი ჯემალ-ედინი, რომელიც ტყვედ ჩაუვარ-
და რუსებს და იმპერატორის კარზე იზრდებოდა
პეტერბურგში. ვერც ალერსმა, ვერც მუჭარამ,
ვერც წამებამ და სიკვდილის შიშმა ვერ აიძულეს
ქართველი ვეიკაცი, თანხმობა განეცხადებინა
ტყვეების გაცვლაზე. რამდენიმე თვე გაატარა
ილიამ ვედენის ორშოში, „რომელიც მიაგავს მა-
მერტინის ციხეს რომში. მასში კობთ ჩაღიან და
როკა უკანასკნელს მოხსნიან, იქიდან ამოსულა
უკვე შეუძლებელია, თუნდაც ღია იყოს ხერხე-
ლი. ერთი ხელადა წყალი და შავი პური სავსე-
ბით ამთავრებენ ამ დილევის მსგავსებას მამერ-
ტინის ციხესთან. ადრე თუ გვიან ორთვეში
სიკვდილი გარდგევილია ჯალათის ჩაურევლად“.

დიდი ხანი დავო ილია ორბელიანმა ამ
ჯურტომულში. იგი ცოცხალმყვადარი ამოიყვანეს
იქიდან. რამდენიმე დღის შემდეგ დახვრტა მი-
უსაჯეს, მავრამ შემართულმა ჩახმახებმაიც ვერ
შეირყიეს მისი სიმტკიცე და ერთხელ თქმული
სიტყვა. ამ განსაცდელტვებლ პერსიულ სტენას,
რომელსაც თავისი საღვთიოდან უკვერბა შამი-
ლი, საბოლოოდ გადაუწვევტა ქართველი ვეი-
კაციის ბედ. რაინდული კეთილშობილება, რომე-
ლიც უკვე ხანდაზმულ ანაქტონიშვს წარშოაღ-
გენდა ვეროპელისათვის, ჯერ ისეც ცოცხალი
იყო შეტვრამეტე საუკუნის კავსიის მთაინთ-
ში. ბინიდან მოულოდნულად გამოვიდა იმაში,
მოგვეთხრობს დიუმა, იგი მიუხალოვდა ორბე-
ლიანს და ასეთი სიტყვებით მიმართა მას:

„ჩემთვის ბევრჯერ უკეთა შენი სიმაჰაიე. ახ-
ლის შე ჩემი თვალთ დავრწმუნდი ამ სიტყვე-
ბის სიმართლესი. ახავრტს არ მოვიხთხოვ შენ-
გან, მავრამ სიტყვა მომეცი, რომ არ ვაიქტევი.
ამ პირობით თავისუფალი ხარ“.

ილია ორბელიანის გმირობა მთელ ლეკთში
გათქვია. „მან დატოვა იქ მარაღილელი სლონა
თავისთავზე“. ვაწყკობის დამფასებელი მთიე-
ლები მის სახელს მუდამ მოწიწებოთა და პა-
ტივისტებით წარმოტვამდნენ. როკა 1854
წელს შამილის რეზიდენციამი მიიყვანეს ერთი
წლის წინათ ოსმალეთის ფრონტზე მოკლული

ახალგაზრდა ილიას ქვრივი და მცირეწლოვანი ვაჟიშვილი. ზღია ხაოხი აწვდებოდა გზებსა და **აღწევს სახელგანთქმული** ვაჟაკის სახლობის სახაველად. „აჲ ძვირფასეუ აღმთინებს გული აუჩვილდათ, როცა ტყვეებს უცქეროდნენ და ილიას დიად სიმამაცეს იხსენიებდნენ. ისინი ცდილობდნენ თავიებურად ენუგეშებინათ ქვრივი. ზოგი ეუბნებოდა, რომ თქვენი ვაჟიშვილი გიორგი ზედგამოჭრილი მამაათ და მისა ვინაობა რომ არ გუთქვათ, ისედაც ვიცნობდითო, სხვები არწმუნებდნენ, თითქოს დანამდვილებით ვიცით, რომ თქვენი ქმარი მოკლული კი არაა, ტყვედ ჩაიარდა და ოდესმე ისევ ნახათ, როცა მის დაბრუნდებითო. და ბოლოს... ამ ქანცვა მოლულს, შიმშილითა და ცუდი მოპყრობით გაწამებულ ქალს ყველანი დედოფელურ პატივს სცემდნენ“.

შთელი ეს ამბავი ფრანგ მწერალს ჩაწერილი აქვს თვითონ ორბელიანის ქვრივის სიტყვებით, რაც ამ მოვონებას უფოოდ მეტ ფასსა სდებს.

ქართველთა სიმამაცის მეორე სამაგალითო ნიმუშს ვაჟადის გამოჩენილი თუშა მოჯირითე შეთუ გულხსიბძე.

აღუქანაღრ დიუმა ერთ საინტერესო ეპიზოდს გადმოგვცემს ამ უშიშარი გმირის ცხოვრებაში.

ერთ-ერთ ბრძოლაში სასიკვდილოდ დაჭრეს შეთეს უფროსი შვილი გრიგოლი, რომელიც გაგიყვებით უყვარდა მამას.

დაჭრილ ქაბუტს საშინლად აწუხებდა ჭრალობა და ტყვიის კენესით გამოხატავდა.

ოთახში შემოვიდა შეთე. იგი მიუხალოვდა ხალიჩას, რომელზედაც დაჭრილი იწეა, შეჩერდა, თოფს დაეურდნო და წარბშეჭმუხუნელი შეეკითხა მომავლად ვაჟაკს: ვინ გაეაზინე ამ ცოდვილ ქვეყანაში — მამაკაცი თუ დედაკაცი?

— მამაკაცი, მამა. — უპასუხა გრიგოლმა.

— მაგრამ თუ ეს ასეა. — სიტყვა შეუბრუნა შეთემ, — რატომღა ჩივის ეს მამაკაცი?

დაჭრილმა ხმა ჩაიკმინდა და ისე დალია სულო, რომ ერთხელაც არ წამოუგუნესია.

მემორიუმები შევზღვებით ბევრ შესანიშნავ აბზასად, რომლებიც ქართველი ხალხის ვაჟკაცობაზე გველაპარაკებიან ცოცხალი, მკაფიო მავალითებით. ეს კი საფუძველს აძლევს ფრანგ მწერალს დასკვნას: „საქართველოში ისი-მამაკაცი არ ითვლება უპირატესობად, რადგან აქ ყველა მამაკაციაო“.

უანგარი ხელგამილიობა — ასეთია ქართველი კაცის მეორე თვისება, რომელსაც უცხოელმა მწერალმა ყურადღება მიაქცია მაშინ, როცა ის ჯერ კიდევ საქართველოს საზღვრებს უახლოვდებოდა. „ქართველ ხალხს იმდენის ვა-

ცემა უყვარს, რამდენიც სხვებს — მალეზია“.

წერს იგი ქ. ნუხაში.

„საფრანგეთში, — განაცხობს იგი, — ხელგამილად კაცზე ამბობენ: ის ჩაყვთარა შარჯალსაც არ დაიშურებსო; მაგრამ ეს არის მეტაფორა, ხოლო ფრანგული მეტაფორა ბუნებრივ სინამდვილედ იქცა საქართველოში“, და ფრანგი მწერალი გვიამბობს ერთ, მართლაც, საოკარამბავს. კახეთისაკენ მიმავალმა აღუქანაღრ დიუმამ ლაპარაკი ჩამოაგდო შარჯალზე, რომელიც აკლდა მის ქართულ ტანსაცმელს; საკმარისი იყო ეს ეთქვა მწერალს, რომ ერთმა ქართველმა ოფიცერმა მაშინვე გაიძრო ახალ-ახალი შარვალი და, საერთო მოწონებით წახალისებულმა, აძლული იგი სარქთად მიუღო მისგან. მეგრე უშარვლოდ დაარჩენილმა ქაბუტმა საბატოი სტუმრის ხლებამ უმცროს ოფიცერს დაავალა თვითონ კი წულეები აიწია, ჩოხა მტკიცედ შემოიხევა, ცხენს მოახტა და უკან გაბრუნდა.

ნაკლებ საყურადღებო არ არის ის ამბავი, რომელიც ფრანგ მწერალს შეემთხვა უკვე თბილისში.

„ერთხელ ხანჯალს ვევაკრებოდი მესაჭურველს, — გვიამბობს იგი. — ამ დროს ჩამოიარა თავადმა ე(რისთავმა), რომელსაც ოთხი კაცი ახლდა. მე მას არ ვიცნობდი და არც მას ვიცნებე ოდესმე. მას ჩემი ვინაობა გააცნეს. მაშინ ის მომიახლოვდა და ასეთი სიტყვებით მიმართა ჩემს ახალგაზრდა რტს მთარგმნელს:

„მოახსენეთ ბ. დიუმას, ნუ იყიდის ამ ხანჯალს; უსათუოდ ზედმეტს გამოართმევენ და არც ზერიანი იარაღს მიჰყიდიანო.“

„მე მადლობა გადავუხადე თავად ე(რისთავს) რჩევსათვის და გაეშორდი... როცა შინ დავბრუნდი, იქ დამიბვდა თავადის ბარათი და ხანჯალი. ხანჯალი ოთხმოცი მანეთი ღირდა; მაგრამ ბარათი უფრო ძვირფასი იყო. საველისხმო ისაა, რომ ქართველს უარს ვერ ეტყვიო, როცა ის რაიმე ნივთს გთავაზობს საჩუქრად; ეს რეგულალებათ შეურაცხყოფად... გადჭრით უნდა ითქვას, რომ საქართველოს მადლი საზოგადოება არ არის გაზენილი სპეცელაციებისათვის“.

ქართული სტუმართოვეერების, ხელგამილიობისა და გულმომართულების კომპლექსური გამოვლინება გვაქვს ქართულ სუფრაზე.

„როცა მე თბილისისკენ მივემგზავრებოდი, — წერს აღუქანაღრ დიუმა, — ასე მეგონა, ნახევრად ვეღურ ქვეყანაში მივდიოდი... მაგრამ შევეცდი. თბილისი უოველმზრე ცივილიზებული და ევლტრტული ქალაქი ვოფილა თუ გნებავთ, ეს კარგად ჩანს მოსახლეობის ჩაცმა-დაბურეშიც. თბილისელი მანდილოსნები მოდების მხრივ მხოლოდ ორი კვირათ თუ ჩამორჩებიან ვერპაზს და, ეკრძოდ, პარიზს. მაგრამ თუ თბილისელი იცნობენ პარიზის კორსეტებს, ვეკვებ, რომ პარიზელებმა იცოდნენ, როგორია ქართული სადელი თბილისში“.

ჩვენი სუფრის ორიგინალური აღიათი, თამა-

ღობა, სადღევრებელია წარმოთქმის წესი, თავისებური ვასტრონომიული ასპარეზობა ღვინის სმაში ხუმრობის გუნებაზე აყენებს ფრანგ მწერალს, მაგრამ ამ ხუმრობაში გამოსწვივის იმ მგზნებაურ ტემპერამენტის ქება და სიყვარული, რომლითაც ესოდენ უხვად იყო მომადლებული თვისი ამ მემუარების ავტორი.

ქართულ სუფრაზე უფრო მეტი სასმელია, ვიდრე საქმელი, უამბობს დიუმა თანამემამულეებს. ქართველები ღვინის დიდი მოტრფიალენი და უზომო მსმელები არიან. რა პერქლიდან არ სვამენ ისინი თავის საყვარელ კახერს? სვამენ თასებიდან, გრძელუბლიან და მცელღავობებიან სურებიდან, ვეებრთვლა ხელსდებიდან, მოვრცხლილი ყაწყებიდან, რომლებიც ისე გრძელია, როგორც როლანდის საყვირი, ფანტასტიური ვახებიდან, ქვაბებიდან ზოგიერთები კი — პირდაპირ ტყებიდან (!) ქართულ სუფრაზე შეგიძლია ქაშო, როცა მოვესტრებება, მაგრამ სმა? — ნერას უკაცრავად ღვინის სმის წესი მკაცრად რეგლამენტირებულია. ღვინის დაღვევა შეგიძლია მხოლოდ მაშინ, როცა თამადა წარმოთქვას სადღევრებლის. თამადა ვეალება, აგრეთვე, განსაზღვრას სტუმრებს „სტომიქის მოცულობა“, ე. ი. თქვენ იმდენი უნდა დალიოთ, რამდენსაც თამადა გიბრძანებთ. ქართული სუფრა საარაკო შეჯიბრებაა ღვინის სმაში და საქართველოში კარგი მსმელი კარგ ვაჯაკადაც ითვლება, მაგრამ შთერალა ქართველი არასოდეს არ მინახავს.

ერთობელ მეც მომიხდა მიმელი მონაწილეობა ამ შეჯიბრებაში და ქართველებს ვაჯობეო, გვარწმუნებს ფრანგი სტუმარი...

დამარცხებულებს ასეთი ჭების სიგელი მიერთმევათ გამარჯვებულისათვის: „ბ. ალექსანდრე დიუმა ვწუთა ჩემს ღარბ რედაქციას, სადაც მისთვის გამართულ სადილზე მან უფრო მეტი ღვინო დალა, ვიდრე ქართველებმა“. 1858 წლის 28 ნოემბერი. იფანე კერესელიძე, ქართული ეჭრნალის „უცისკის“ რედექტორი.

ქართველი ხალხის სილამაზემ საბოლოოდ მოხბდა ფრანგი მწერალი. თუ ამ თვალსაზრისით დავაკორილებთ მემუარებს, იგი შეიძლება ჩათვალოს ჩვენი ხალხის ესთეტკურ პანეგირიკად.

„ჩემს მესიერებაში არასოდეს არ წაიშლება, ის შთაბეჭდილება — წერს დიუმა, — რომელიც ჩემზე მოახდინა პირველმა ქართველმა ვაჯაკადმა. ეს იყო 25-30 წლის ახალგაზრდა. იგი მიაგვდა „დედამიწაზე ჩამოსულ ანტიკურ ღმერთს“ ან „დიოსკურს, რომელსაც დაავიწყდა ოლიმპოზე ასვლა“. მე და ჩემმა თანამგზავრმა, მოიწემ ვანციფრებით შევიკედეთ, როდესაც ამ ლუთებრივი მშვენიერებით მომადლებულ ადამიანს შევაკეთო თვალი.“

აღ. დიუმა ვრცლად ლამაზობს ჩერქეზი ხალხის სილამაზის გამო. მათი სახელ გავრტე: მელია მთელს მსოფლიოში. ჩერქეზი ქალის შესანიშნავი აპოლოგია ჯერ კიდევ მკერდმსტიტ საუკუნის სამოციან წლებში წარმოთქვა ერთმა პოლადიელმა მოგზაურმა ეან სტრუმი. აღ. დიუმა დასტურებს ამ დავიერებულ მოგზაურის აზრებს, მაგრამ დაასკნის: სილამაზეში ქართველს შეუძლია ჩერქეზსაც შეედავოსო. მაგრამ ისიც უნდა ითქვას, რომ თეთიელის სილამაზე თავისებობი და თავისთავადაა. ფრანგი მწერალი ცდილობს მათი ესთეტკური ღირსების დიფერენციალური ვეევალინდა განსაზღვაროს. მიიელი ჩერქეზის სილამაზე ველური მომბიბულელობით განირჩევა. ნაბლით, ჩაბალახით, ხანჯლით, ხმლითა და თოფით შეჭერვილი ჩერქეზი შუა საუკუნეების ცოცხალი წარმომადგენელია, „ქართული კი განასახიერებს მერვიდმეტე საუკუნის ცივილიზაციას; ესაა ვენეცია, სიცლია საქართველო“.

როგორც მემუარებში გაბნეული შენიშვნებიდან შეიძლება დავრწმუნდეთ, აღ. დიუმას ქართველთა სილამაზე წმინდა ანთროპოლოგიურ მოვლენად როდი მიაჩნდა აქ მხედველობაში მიხლება არა მარტო ვარეგანი ფერების, რომელთა სრულქმნილება უმადლესია, არამედ სულიერი ცხოვრების სიმდიდრე და კეთილშობილება. დიუმამ იცის, რომ უბრალო ხალხი გუნთილუბება, მაგრამ მათი სახის ნაკეთობში, სიტყვაპასუხსა და მანერებში მშვენიერია შინაგანი სურსკეები გამოსწვივის. ენთეკ რუსოს იდეებზე აღზრდილი, მოგვიანო რომანტიზმის განწყობილებით შეპყრობილი მწერალი ერთგვარი სინანულით დაასკნის: გავა დრო და ვანათლების სხივი შემოახათებს საქართველოში. „მაშინ ისინი ჩაიკვამენ შვე ფრეკებს, შემოახვევენ თერთ ნალსტუბებს, დიხბრავენ მრვეალ შლაბებს; მაშინ ისინი დაკარგავენ თავის მოვარაყებულ საქურველს, მაგრამ მასთან ერთად — თავისი გულის ოქროსაც“.

მემუარებში უფრო დიდი ადგალი აქვს დამომობილი ორმოცდაათიანი წლების ქართველი ინტელიგენციის სურათებს.

აღ. დიუმას ჯერ კიდევ რუსეთის იმპერიის სატატო ქოლაქში უნახავს ეკატერინე ჭევეკაძე. „მე პატავი მქონდა პეტერბურგში გამეცნო სამეგერლოს დედოფალი“, — წერს იგი. მას მემული ფერის წამოსასხამი ამშვენიებდა და მუდმივად თან ახლდა თორმეტი სამატო სეფე ქალი. მისი საზამთრო რეზიდენცია იყო ზუგდიდი, საზაფხულო კი — ვორდი. „მწელია ადამიანმა ნახოს ამაზე უფრო მდიდარი ნიშეში სილამაზისა, მას ითხი შვილი ჰყავს, ისინი ერთიმეორეზე ულამაზესნი არიან და დედამათნ ერთად ქმნიან ანსამბლს, რომელიც ღირსი იქნებოდა დავვეყენებინა ანტიკურის გვრდით“.

თბილისის შთაბეჭდილებებიდან აღსანიშნავია

ორი ვიზიტი — ერეკლე მეფის შეიღებულ ორბელიანთან და ქავეკავაძესთან.

ქალბატონი ორბელიანი ორმოცი წლის მანდილოსანია. როგორც ჩანს, ის იყო ერთ-ერთი უღამაზესი ქალი თბილისში; პუდრა, რომელსაც ის, ჩემი შეხედულებით, სიკოტრაგისთვის ხმარობს, მისი სახის გამომეტყველებას XVIII საუკუნის ხასიათს ანიჭებს. მე არასოდეს არ მინახავს წარჩინებული ქალი, რომ მას ასეთი დიდებული გამომეტყველება ჰქონდეს. თუ თქვენ შეხედებით ქ-ნ ორბელიანს ჭეჩხაში, პირაღი ნაცნობობაც რომ არ გქონდეთ, უნებურად მისცემთ სილამს. ის არის დედა ერთ-ერთი უსაყვარლესი, მკვირცხლი, გონებამახვილი და მოშინებულელი ახალგაზრდა მანდილოსნისა თბილისში*.

ეს ლამაზი ქალები ბუნებას დაუჯილდოებია ფაქიზი ესთეტიკური გემოვნებით. მთავარმართების სასახლეში თქვენ ნახავთ იშვიათი აღმოსავლური ნივთებით შემკულ სპარსულ დარბაზს. მათ შორის განსაკუთრებით განირჩევიან ოქროთი და ვერცხლით გალამაზებული ქართული მუსლიკური ინსტრუმენტები და ქართული მანდილოსანების ხელით მოქატგერი ბალიშები და ხალიჩები; ეს მშვენიერი ზარმაციები მხოლოდ იმისათვის იღებენ ხელში ნეშას, რომ ვერცხლისა და ოქროს ეარსკვლავებით შეამკონ თავისი ტმრების უნაეირები და იარაღის ბუდეები*.

ალექსანდრ დიუმამ დავიხატა აგრეთვე მეორე ქართველი მანდილოსნის — ანა ქავეკავაძის პორტრეტი.

„საქართველო. — წერს იგი, — განთქმულია ლამაზთვალეზიანი ქალებით, ხოლო ანა ქავეკავაძეს ყველაზე მოშინებულელი თავლები აქვს. მაგრამ პირველ შეხედვისთანავე თქვენ უფრო გავაკოებთ მისი წმინდა ბერძნული პროფილი, უფრო სწორად, წმინდა ქართული, რომელიც სიციცხლად დაჯილდოებულ ბერძნულ პროფილად შეიძლება ჩავთვალოთ. საბერძნეთი — ესაა მარნაბილოს ვალატეა, საქართველო კი არის სულადგმული ვალატეა, ვალატეული ქალბატონი და ამ წარმეტაპროფილინი მანდილოსნის სახე დაღირთვია ღრმა მეღაწქოლით. სიადნაია ეს ნაღველი? ის ხომ ბედნიერი შეუღლეა და მრავალშვილიანი დედა? იმიტომ ხომ არა, რომ ბუნებამ შეამკო იგი მეტრისტად მეტყველი სიღამაზით იმის მსგავსად, როგორც აჯილდოებებს იგი სურნელებით ზოგიერთ ყვავილს, რომლებიც უამისოდაც მოშინებულნი არიან? ან იქნებ ეს ვაგრძელებოდა, ვახსენებდა იმ საშინელი ამბისა, რომელმაც მთელი ერთი წლით განაშორა იგი თავის ოჯახს. საყვირველია, რომ სახელკანთქმულმა ტყვე ქალმა შეინარჩუნა შამილის მიმართ ღრმა განცვიფრების გრძობა. — ეს იყო მართლ თვისებებით აღჭურვილი ადამიანი, მეტუნებოდა იგი, და მისი რეპეტეკია უფრო შემეცირებულა, ვიდრე განდიდებული*.

ამის შემდეგ ფრანგი მწერალი დაწვრილებით მოვეცხობრბს 1854 წლის ივლისის ტრაგედია: შამილის თავდასხმას კახეთზე წინააღმდეგობა დასრულებს, დავით ქავეკავაძის სახალისი-ეკლესიას-ამდე ქართველის, მათ შორის ანა ქავეკავაძის, ილია ორბელიანის ქვრივისა და ბავშვების გარტაცებას. მთელი ამ ამბის მოთხრობას 46 გვერდი უკავია. მწერალი გვიზიარებს იმას, რაც პირადად მისთვის უამბია ტყვედ წაყვანილ თავადის ქალებს. ეს გარემოება განსაკუთრებულ ღირებულებას ანიჭებს მემუარების ამ ნაწილს. მაგრამ, როგორც ჩანს, დიუმას გამოუყენებია აგრეთვე ფრანგი ვტყვერიოთი ქალის დრანსის მოგონებანიც (რუსული თარგმანი: Пленница Шамилы, воспоминания г-жи Дрансе, Тифл., 1858). ყურადსაღებია ანა ქავეკავაძის განცხადება, რომ დრანსე თავის წიგნში სიმაართითა და სიხუსტით აღწერს ამ ამბავს.

ფრანგი მწერალი ერთ ადგილას იმ მტკივნეულ განცდებსაც გადმოგვეცეს, რომელთაც ამ ტრაგედიის გახსენება ზადებდა ოდესღაც ტყვედ წაყვანილ მანდილოსნებში. ქავეკავაძის ქალს გული ეკუმშებოდა და თვალთაგან ცრემლი სდიოდა, როცა იგი მოუთხრობდა ფრანგ მწერალს ამ მძიმე წუთებზე. დრო და დრო იგი შეჩერდებოდა ხოლმე და მაშინ მის მოთხრობას აგრძელებდა, როგორც ჩანს, მასზე უფრო მტკივე ნებისუფის ორბელიანი. ასეთია, მაგალითად, ის წუთი, როცა ქართველებს მკითხრიცხოვანი რაზმი შეეცადა ტყვეების განთავისუფლებას. შამილის აცემს, რომელნიც ერთისად სკარბოდენენ ქართველებს, ისეთი ელდა დასცა ამ ვაეკატერმა ვაზობდომამ, რომ ზრძოლის მიღების მაგიერ გაქცევა აურჩევით; მათ ცხენები გაქუსლეს და ტყვეები სიყვდილის შიშით ვაირცეს წინ... სიბრძნეო დედას ბუქეთა ბავშვი გაუფარდა ხელიდან და ის ხანკალით განცმირა ერთმა ავაზამცამ. აქს წუთი ყველაზე საშინელი იყო ქალბატონ ანასათვის. მან ევლარ შექლო ლაპარაკი მაშინ მას სიტყვა ჩამოართვა მისმა დამ, — და როგორც დანტეს ჯოჯოხეთში ქვითინებდა პიოლი, როცა მძიმე ამბავს უყვებოდა ფრანსეკო, ასევე ქ-ნი ქავეკავაძე ცრემლით იღვრებოდა, როცა ორბელიანის ქვრივი ვანავტობდა ამ სისხლიანი ტრაგედიის მოთხრობას*.

კარვად არის აღწერილი მემუარებში ახალწლის შეხვედრა მთავარმართების ბარიატინსკის სასახლეში და ქართველი ქალების ბრწყინვალეობა ამ დარბაზობაზე.

„საქართველო ელვარებდა ბოკალბში, როგორც გამდნარი ტოპაზი.

„აქ იყვნენ ყველაზე უშვენიერესი, ყველაზე ნარნარი თბილისელი მანდილოსნები.

„დარბაზები საესე იყო ქართველი ვაეკაცებით; ისინი გამოწყობილი იყვნენ ეროვნულ ტანსაცმისში, რომელიც არანეუღუბნოვად შევნითებენ, მოხდენილობითა და იმით, რომ ტანზე კობტადა გამოყვანილი. დარბაზებს აესებდ-

ნენ აგრეთვე ბრწყინვალე კაპებით შემოსილი მანდილოსნები. მათი გრძელი, ოქროს ძაფით ნაქარგი ლუჩაქები ლივლივით ეშვებოდნენ ქვევით ხვევრდის თავსაყრავებიდან“.

შესანიშნავი შედარება მოჰყვა პოეტს ჭინორაძის სილამაზის დასახატავად:

„ვიცე კი შეხედავდა ამ პატარა, მკეირცხლსა და ბრწყინვალეებით აღსავსე მანდილოსანს, ისე იფიქრებდა, რომ მას აყენად კოლიბრის ბუდე ჰქონდაო“.

ამ ესთეტიკური აღტაცების ტყვეობაშია მწერალი თავისი მოგონებების უკანასკნელ სტრიქონამდე. „ვერობელებს, — წერს იგი ახლა დასაყრდენ საჭარბოვლოში, — წარმოადგენა არა აქვთ კოლიბრის სილამაზეზე“. „მეგრეთე ჭლი — განსაყუთრებით შეათვალწარბა ქერათმიანი და ცისფერთვალეა შეგვგრამანი, ყველაზე მშვენიერი კმნილება დედამიწის ზურგზე“. მაგრამ ვანა ნაკლები ქება ითქმის მამაკაცებზე? „ისინი განირჩევიან საუცხოო ფორმებით და კობტა სიატულით. სულ უკანასკნელ კაცს ისე უქირავს თავი, თითქოს თავადიშვილი იყოს“.

ქართული ერის შინაგან მშვენიერებაზე მტკუნვალეს ეყვება ჩვენი ხალხური მელისა, რომელსაც დიუმა რამდენიმე აღმართოვანებულ აზნაუს უძღვნის.

უცხოელმა ინტელიგენტმა მამინვე შენიშნა ჩვენი სომღერის თავისებურებანი. ალ. დიუმა, ვგონებ, პირველი უნდა იყოს მათ შორის, ვინც გერმანია და ტიროლის მულოდითა მსგავსებამ

აღასტერებს. „გურია კავკასიის ტიროლია, — წერს იგი. — გურულები მღერიან კრინთ და მათი კრიმანული (რასაც ძველი ქართული წყაროები „ქრულს“ უწოდებენ, გ. წ.) შეიცარებულს მოგვაგონებს“.

ძნელად იპოვი იმაზე უფრო ფაქიზ ესთეტიკურ სიტყობს, რასაც გვანიჭებს ერთბაშადი დამღერება ქართულ ეროვნულ ინსტრუმენტზე.

ალ. დიუმას მოლითში შეხვედრია ერთი იმერელი მერონგურე. მას ჯერ თავაზიანად გაუნაწილებია თავისი ტრამპეტი დამწვეული ფრანგი მოგზაურებისათვის, მეტე კი ქართული სიმღერებით შეუტყვევია ისინი. „არაფერი მინახავს ამაზე უფრო მშვენიერ, ტურფა და პოეტური სცენა. ყველა აქაური მულოდია მარტივ მოდულაციებს წარმოადგენენ, ყოველი მათგანი წყნარი და სველიანია; მაგრამ თქვენი შეგიძლიათ მთელი საათობით ისმინათ ისინი და არავითარი დაღლილობა არ იგრძნოთ, ისინი ნანას გეგალობენ. მაგრამ ძილს კი არასოდეს არ მოგვგრამან, ოცნებით გავსებენ, მაგრამ სრულიად ფხიზელ მდგომარეობაში გამოყოფებენ“.

ალ. დიუმას შესაძლებლობა რომ მისცემოდა, უფრო ახლო გაეცნო ქართული ხალხური მელისი, მისი წარმოდგენა ამ საკითხზე, რა თქმა უნდა, უფრო ფართო და ზუსტი იქნებოდა.

ასეთია მოკლედი ქართული ზასათის ძირითადი ნიშნები, რომლებიც, უნდა ითქვას, საკმაოდ ვრცელად იუწერია თავის მოგონებებში სახელოვან უცხოელ მწერარს.

დავით ჩაპუვაძე

დღეაქადაქის მიწოდან ამომგეუზრებუდი ძმბდები

ჩვენს წინაშეა ვახუთ „ივერიის“ 1887 წლის საგანგებოდ აკინძელი ნომრები, დრო-ვაშისაგან ვახუთებული და ვაცრეცილი, მაგრამ ჩვეულებრივ სიტყვაქარღიანი და შინაარსიანი... ვახუთების ვადაფრეცილის დროადღარი შეხედებით ცნობებს თბილისში წყალსადენის მილების გაყვანის შესახებ, 58-ე ნომერში ასეთი საველისხმო ცნობა: „თბილისში წყლის გამოყვანი მილებისათვის რომ თხრილებსა სჭირდნენ, ზეგარე ძველი საარქეოლოგიის საყურადღებო ნივთი აღმოჩნდა, ზოგს ამგვარ ნივთს მუშები ყურადღებას არ აქცევდნენ და ჰყრიდნენ, როგორც უმნიშვნელო საგნებს. ერთ ტილოელს მოსვლია ფიქრად ყველა ამ ნივთების მოგროვება და კადეც შეუქნია 40-მდე სხვადასხვა ასე თუ ისე საყურადღებო ნივთი.“

ერთს ამგვარ ნივთში ამ კაცს 80 მანეთი მიუცია მპოვენლისათვის“. ასეთ ცნობებს ძველი პრესის სხვა ნომრებშიც შეხედებით, რომლებიც მარტო ახალი ამბის საუწყებლად კი არ დაუსტამბავთ, არამედ მათში გამოთქმულია ვულისტევილი ჩვენი წინაპრების მიერ შექმნილი მატერიალური კულტურის ძეგლებისადმი შეუწყნარებელი ვულგარილობის გამო: ყველა ასეთ ნივთს „სხვა ვანათლებულ ქვეყანაში, საცა კი არქეოლოგები არიან, ამისთანა შემთხვევაში დიდს ყურადღებას მიაქცევდნენ და დიდს ვაფაციცებით გამოიკვლევდნენ“.

მას შემდეგ, როგორც იტყვიან, ზეგარე წყალ-მ, ჩაიპა. ვიდრე თუნდაც ასეთ შემთხვევით ამომხუტრებულ ძვირფას მასალუს საქმის მცოდნე ვულგარმატიკარი გამოჩნდებოდა, ამ

ხნის მანძილზე „ივერიაში“ თუ სხვა გამოცემებში გაბნეული ცნობებიც ხელში საქაჩე სძველებად იქნენ, ხოლო მათში მოხსენებული ნივთებიდან მუზეუმთა საცავებში თითქმის არა მოხვედრილა რა.

და აი, მხოლოდ ვახუთ „კომუნისტის“ 1931 წლის 28 თებერვლის ნომერში გამოჩნდა მოკლე ცნობა ანის შესახებ, რომ დიდებულში შექანიცურის ქარხნის მშენებლობისას, მიწის თხრის დროს თავი იჩინა სხვადასხვა ტიპის უძველესი დროის სამარხებში. (ყრმაცია, აკლამები, ორმოსამარხები). ამავე ცნობით, სამარხების ერთი ჯგუფი ქრონოლოგიურად 2000 წლითაა დაშორებული ჩვენი წელთაღრიცხვის დასაწყისიდან, ხოლო მეორე ჯგუფი ძველი წელთაღრიცხვის დაახლოებით მე-4 საუკუნეს ეკუთვნოდა, აღმოჩენილა მესამე ჯგუფის სამარხებიც. ამ შემთხვევით აღმოჩენებთან დაკავშირებით დიდებულში მოეწყო არქეოლოგიური კვლევა-ძიება, რომელსაც მართული არქეოლოგიური სკოლის ერთ-ერთი ფუძემდებელი პროფესორი გიორგი ნოროძე ხელმძღვანელობდა. საჭიოდ ნაყოფიერი გამოდგა აქ ჩატარებული მუშაობა — აღმოჩენილი იქნა დიდძალი არქეოლოგიური მასალა, რომლის ქრონოლოგიური დასადგენი ენოლოგიის ხანაიდან ჩვენს წელთაღრიცხვამდე ვრცელდება: ოხსიდიანის ისრისპირი, (ოხსიდიანის ჩამონამატრეკებისა და იარაღების აღმოჩენა აქ იმაზე მიუთითებს, რომ მისი წარმოება ადგილობრივი მასალით ხდებოდა), წევტრანა (დანა თუ სახერტი), ძელის სადგისები და კვირისტაგები, წითლად გამოშვარი ალბი, ქილები, სასმისები, ქოთნები, ჯამები და სხვა სახის კერამიკული ნაყოფისანი, ბრინჯაოს მრავალი ნივთი-სამაგურები, რგოლები, ექვნი, მძივები და მჭივსაკიდები, ამ ყოველივეშია აგრეთვე რკინისა და ვერცხლის სამაგურები ან მათი ფრაგმენტები.

1935 წელს ღრმა-ღელეში მშენებლობის დროს აღმოჩნის ჩონჩხთან ერთად შემთხვევით აღმოჩენილი კერამიკიდან და ბრინჯაოს ცუდიდან ჩვენამდე მხოლოდ ამ უკანასკნელში მოაწვია. ამ ცულის შესახებ თავის დროზე პროფესორმა კუტინიამ გამოთქვა თავისი აზრობებიც: „აქ — ცული წარმოადგენს პარადულ სამბრძოლო ჩელუნეს. ტ. ჩუბინაშვილის აზრით, ღრმა-ღელეში აღმოჩენილი ცული კიროვანის ცულის პროტოტიპია, ხოლო აღმოსავლეთ ქართული ცული ამ უკანასკნელის შემდგომი განვითარებაა. ისტორიულ მეცნიერებათა კანდიდატი დ. ქორიძე, რომელსაც ეკუთვნის სისტემატური გამოკვლევები თბილისის დედაქალაქობის წინა პერიოდის არქეოლოგიურ ძეგლებზე, ფიქრობს, რომ ღრმა-ღელე-

ლის ცულის შემდგომ განვითარებულ უნდა ჩიითვალოს დასავლეთქართულ „ცული“ მისი დასასაბუთებელ არგუმენტად კვლევის მონაცემებს ურტყის საბჭოთა მეურნეობის ტერიტორიაზე აღმოჩენილი ცულის ანალოგიური ნივთების შესახებ.

საკვილისტოთა ეს აზრთა სხვადასხვაობა იმაზე მიუთითებს, თუ რაოდენ მნიშვნელოვანია შეცნიერებასათვის ეს, ერთი შეხედვით, უბრალო ექსპონატი. ასევე საინტერესოა სანაპირო ქუჩის მშენებლობის დროს 1936 წელს აღმოჩენილი ერთი იარაღი-საბილნისა და კალის შენადნობით ჩამოსხმული სამბრძოლო მახვილი. შემშველი თავისებური და მდიდარი ორნამენტით, რომლის შემადგენლობაში ცხოველთა გამოსახულებებია წარმოდგენილი. დ. ქორიძის ვარაუდით, იგი ძველი წელთაღრიცხვის მე-10-13 საუკუნეებს უნდა ეკუთვნოდეს.

თითქმის საგანგებოდ მოხდა ისე, რომ ადრე მოპოვებული ნივთების დიდი ნაწილი ყველაზე ადრეული პერიოდისა გამოდგა, რითაც ერთხელ კიდევ დადასტურდა, რომ ჩვენი მრავალსაუკუნოვანი დედაქალაქის ტერიტორიაზე ჯერ ვიდრე შორეულ წარსულში, გარდისულ საუკუნეთა სიღრმეში უცხოერია, უმრავლად და უმეტესაა აღმოჩენილი.

მაგრამ მართა ამ ძეგლებით როდია წარმოდგენილი თბილისის მიდამოებს ადრეული პერიოდის მატერიალური კულტურა. იმავე ღრმა-ღელეში 1949-1950 წლებში წყალსადენის მიწის მშენებლობის ერთ-ერთ უბანზე გამოვლინებულ იქნა საყმაღდ მდღეობა არქეოლოგიური მასალა, აქედან ზოგიერთი შემთხვევით აღმოჩნდა, ზოგიც სადაზვერუო არქეოლოგიური გათხრების შედეგად.

მრავალფეროვანი კერამიკული ნაწარმთან ერთად აქ მოხვედის ბრინჯაოს იარაღები, რომლებიც გვიან ბრინჯაოს ხანის ადრეულ საფეხურს მიეკუთვნებიან. განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახრებს რელიეფური წნული ორნამენტით შემშველი სატევარი. ამ სატევარის ისტორიული ხელოვნებითა და მაღალი გემოვნებით შესრულებული ორნამენტის ანალიზის შედეგად დ. ქორიძე მართებულად მიიღეს იმ დასკვნამდე, რომ კოლხეთის მაღალი კულტურის შემქმნელმა ხელოსანებმა, რომლებიც ბრინჯაოს საუკუნოს ბაღებს აშალებდნენ, შემკულობის შოტიეების ცალკეული სახეები შეიძლება აღმოსავლეთ საქართველოდან, კერძოდ, თბილისის ტერიტორიაზე და მის მახლობელ რაიონებში გვიანდელი ხელოსანების მიერ დამზადებული სატევარებისა და სხვა ნივთებისაგან გადაიღეს და არა სხვა რომელიმე შორეული კუთხიდან.

გვიანი ბრინჯაოს პერიოდისაა აგრეთვე არქეოლოგიური ექსპონატები, რომლებიც მოპოვებულ იქნა 1950 წელს თბილისის მეორე გა-

იხ. დ. ქორიძე, „თბილისის არქეოლოგიური ძეგლები“.

ნაპარა უბანში—ნავთლელში. ძველი დროის რვა ორმოსამარხის გათხრის შედეგად აქ აღმოჩნდა მრავალი ნივთი, რომლებიც მიცვალებულთათვის ჩაეტანებინათ ამდროინდელი წეს-ჩვეულებების მიხედვით: სპილენძის ქვები, ბრინჯაოს სატყერები, შუბისპირები, ისრის წვერები, საკინძვები, მახათა, ვარდისფერი სარდიონის მძივები, შავად ან ლუგაფერად გამოიწვარი თიხის ქურჭელი და სხვა. მათთან ერთად იპოვნეს ქსოვილის ნაშთიც, რომლის მიკროსკოპული შემოწმებით დადგინდა იქნა, რომ ქსოვილი ტილოს ან სელის ნაწარმია. ამ შემთხვევაში მთავარი ისაა, რომ ქსოვილების დამზადება კოლხეთთან ერთად იმ უძველეს ხანაში იყო-დნენ თბილისის ტერიტორიასა და მის მომიჯნავე მიდამოებში მცხოვრებმა ადამიანებმაც. ქსოვილის ნაშთი რომ არა, ამას ხომ აქვე აღმოჩენილი საკინძვებიც ადასტურებენ! მასხა-დამე, ამდროინდელი „თბილისელები“ იცვამდნენ და აბურავდნენ, და ალბათ იმ დროის კვალობაზე არცთუ უგემოვნოდ.

ჩვენი წელთაღრიცხვის წინა პერიოდითა დათარიღებული აგრეთვე სიძველეთსაცავებში შენახული სხვა ბევრი არქეოლოგიური მასალა, რომელთაგან აღსანიშნავია საბურთალოსე კერძო სახლების მშენებლობის შემთხვევით აღმოჩენილი ექვამოცა და ბრინჯაოს ნივთები (ძველი წელთაღრიცხვის პირველი ათასწლეულის პირველი ნახევარი).

თუ მხედველობაში მივიღებთ იმ გარემოებას, რომ ადრინდელი ქართული წერილობითი წყაროები ჩვენამდე არ მოღწევლა, ნათელი გახდება, თუ რა დიდი მნიშვნელობა აქვს მატერიალური კულტურის ძეგლებს ჩვენი ქვეყნის ანტიკური პერიოდის ისტორიის შესწავლაში, ხოლო ის არქეოლოგიური ძეგლები, რომლებიც იმ პერიოდს ეკუთვნიან, როცა დამწერლობა საერთოდ არ არსებობდა, ხომ ფასდაუდებელი არიან ჩვენი დღეაქალაქის წარსულის შორეული სათავეების გასათვალისწინებლად. ზემოჩამოთვლილი ძეგლები დამატებულად მეტყველებენ იმაზე, რომ თბილისის ტერიტორიის დასახლება უძველესი პერიოდიდან იწყება... ქალაქის ნიშანდობლივი თვისებებიც — ეკრობა, ხელოსნობა, აღებ-მიცემობა და მისთანები თბილისს ადრევე ქონია, ვიდრე ეს დღეაქალაქობას მცხვას წაართმევდა. მაგრამ არქეოლოგიურ მონაპოვარს ნაკლები მნიშვნელობა როდი აქვს თბილისის ისტორიის იმ პერიოდის ნაყოფიერად შესწავლისათვის, როცა უკვე წერილობითი წყაროები გაგვანია. ხომ ზნობად ხდება ხოლმე, რომ წყაროები ან დღემან ან აპსწორად გადმოვკვებენ ამბებს, ხანაც ისინი შევსებან მოთ-

ხოვენ, ყველა შემთხვევაში ეზნას „იღებენ“ მატერიალური კულტურის ძეგლები (თუ კი, რა თქმა უნდა, ასეთები ვაგვეჩინო) და მათთან სიტყვას ამბობენ. ამიტომ მისი მიუხედავად, ბრინჯაოს ხანის, ბიოგრაფების თუ პაეოგრაფიული ძეგლების, ფილოსოფიური თხზულებების თუ მატაინების გვერდით ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ადგილი ეკუთვნის.

ამასთან დაკავშირებით უნდა აღინიშნოს, რომ ზემოხსენებული გათხრები ცალკეული შემთხვევებით იყო განმარობებული იგი არ ჩატარებულა წინასწარდასახული მეცნიერული გეგმის მიხედვით. (თუმცა ამის საშუალებას თბილისის მუდრო დასახლება ნაკლებად იძლევა და ამიტომ მეცნიერები ახლაც ვაფიცავებთ ადგენებზე თვალყურს მშენებლობებს, რომ ხელიდან არ გაუშვან სამეცნიერო ექსპონატების გამდიდრების არც ერთი ხელსაწყოვი შემთხვევა).

მიუხედავად ამისა, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ივანე ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიის ინსტიტუტმა ამის შემდგომი პირველი ხოქმოდის 1946-1950 წლებში არქეოლოგიური კვლევა-ძიების გეგმაში შეიტანა ძველი თბილისის არქეოლოგიური შესწავლის დიწყება.

ამ გეგმის შესაბამისად 1948-1949 წლებში 300 არაგველის სახელობის ბაღის გვერდით გათხრილ იქნა საკმაოდ დიდი მოცულობის ფართობი. ექსპედიციის სათავეში ელგნე არქეოლოგები ი. ვაჯაჩიძე და გ. ნოთათიძე, რომელთაც საერთო ხელმძღვანელობას აკადემიკოსი ნაყო ბერძენიშვილი უწევდა. არქეოლოგიური გათხრების შედეგად აღმოჩენილ იქნა კარგად შემონახული ნაშთი თიხის ნიარნაირი ნაწარმის სახელოსნოსი, რომელსაც მე-12-13 საუკუნეებში უმოშავნია, გულანსმეორე დაკვირვებით არქეოლოგები იმ დავებამდე მივიდნენ, რომ გამოვლინებული სახელოსნო ერთბაშად უნდა იყოს დანგრეული მტრის-მონღოლების ერთ-ერთი ვაფთხებულა შემოსევის დროს. გამძინეარებულ მოძალადეებს იგი ცეცხლისათვის მიეცათ, რის შედეგადაც შენობები ჩანგრეულა და ქვეშ მოუქცევი ქურქლის საწვავი ქვრები, ქურჭელი, თონები, სახელოსნო მოწყობილობანი, კერები და ა. შ. იქვე, სახელოსნოს წინ აღმოჩნდა ორი ადამიანის ზონხი, ერთ-ერთ მათგანთან შემონახული იყო 130 სპილენძის ფული, რომელთა უმეტესი ნაწილი ქართულია და რუსულდანი მეფობის დროს არის მოჭრილი. ამ ზონხში არქეოლოგებმა გამოიძენეს ერთ-ერთი მექურქლე ხელოსანი, რომელიც სახელოსნოსთან ერთად გაუნადგურებიათ მონღოლებს.

მრგვალი, მოგრძობარიანი აგურით ნაშენ ქურქების ნანგრევებში (მათი რაოდენობა 6

იყო), აგრეთვე, მათ ახლომხლო აღმოჩნდა მრავალიცხოვანი კერამიკული ნაწარმი, რომლის ნაწილი გამზადებული ყოფილა სარკალიზაციოდ, მაგრამ ბაზარზე გატანა შემოსულ მტერს არ ღაუტლავ; მათ შორის იყო მოჭიქული და მოხატული ფერადი ჯამ-პურქველი; საქმელისათვის განკუთვნილი ჯამები, სასმისები, მომცრო ნივთარსებრი ტრიაქები, აგრეთვე, ღოჭხელაღები და ქაღები — შედარებით ნაკლები რაოდენობით და სხვა. სახელისნოს ნაშთებში ნაპოვნი ზოგიერთი ქილა დეკორატიული დანამუხრუხრებისაა.

საუცხოთა კერძების მხატვრული გაფორმება: საბარძოლველად შემართული, ამაყად გამოშინიანი კორ-შეგარდნები, არჭივები, ლოწები, შველი, ხშირად შეხედებით ასეთ გამოსახულებებს ამ მდიდარ ექსპონატებში. მრავალფეროვანია კერამიკის მოჭიქელობაც — ფერუხისფერი მწვანე და სხვ.

ამავე სახელისნოში უწარმოებიათ სამშენებლო დანიშნულების კერამიკულ-კრამიტი, კედლას, კერის და იატაკის მოსაპირკეთებელი შორეკეციებიც. როგორც არქეოლოგი გ. ლომთათიძე ფიქრობს, შეიძლება აქ დამზადდა ის კრამიტი, რომლითაც თავის დროზე გადაუხურავთ მე-12 საუკუნის თვალსაჩინო არქიტექტურული ძეგლი, „ლურჯი მონასტერი“ და ამის გამო მიიღია მის ასეთი სახელწოდება. აქვე აღმოჩნდა კრამიტი, რომელიც შეგებულია ყვავილის რელიეფური გამოსახულებით. ასეთი კრამიტი მეტად გავრცელებული ყოფილა თბილისის სამხრეთით მდებარე, ისტორიული ქვემო ქართლის მე-11-13 საუკუნეების სასახლებისა და ტაძრების სახურავების შემადგენლობაში. გამოითქვა აზრი, რომ ამგვარი კრამიტის წარმოება სახელმწიფო მონოპოლიის წარმოადგენდა და ძირითადად თბილისში იყო თავმოყრილი.

სახელისნოს ნაშთებიდან ოდნავ დამორბებით აღმოჩნდა წარმოების ნარჩენების გადაწეხარი. მათ შორის მინის ტერკლესა და სამაჯურთა ნამსხვრევებიც გამოერია, ალბათ საღმე ახლოს მინის საწარმოსაც უმუშავია და ამ სახელისნოებს ნარჩენები ერთ ადგილას გადატანიათ. ამავე გათხრებით დადგინდა, რომ 300 არაგველის ბაღის ძველი მიჯნის ჩაყოლებით შემონახული ქაღაქის ზღუდის ნაშთები მე-17-18 საუკუნეების კი არაა, როგორც წინათ თვლიდნენ, არამედ იგი გაცილებით უფრო ადრინდელია.

როგორც აღვნიშნეთ, ეს არქეოლოგიური მონაპოვარი მე-12-13 საუკუნის კარგად ვამართული სახელისნოს ნაშთებისაგან შედგება. ეს ის პერიოდია, როცა საქართველო წინააღიის უძლიერესი სახელმწიფო იყო და თავზარს ცემდა მახლობელ მაშადად და მდებარეობებს, როცა ჩვენი ხალხის მატერიალურმა და სულიერმა კულტურამ იმ დროის კვალობაზე უმაღ-

ლეს დონეს მიაღწია. ბეჭა და შეშქენ რაიონებში ზომ ამ საუკუნეთა შეილები არიან. რომელი ერთი ჩამოვთვალეთ, მართო ტრინის ტრინისგული რად ღირსს კეროვნადია დამტყუანქქქქქქქქქ და გამოკვლეული ეს პერიოდი ქართულ ისტორიოგრაფიაში, მაგრამ ამ მასალებს მასში დამატებითი შუქი და ნათელი შეიკეთ და თვალნათლივ წარმოგიდგენენ წინაპართა ცხოვრებასა და საქმიანობას, მათს მოთხოვნილებებს და ესეთიერები გვმოვნივანს. ისინი გარკვეულად გეოგრაფიან, თუ რას აწარმოებდნენ და, რაც უფრო მთავარია — როგორ აწარმოებდნენ იმდროინდელი ჩვენი წინაპრები.

არანაკლებ საინტერესოა ის, რომ მზის სინათლეზე გამოტანილი ამ ნაწარმების ფონზე ჩვენი თვალწინ თითქოს მკედრებით დგებიან და ცოცხლებიან მატერიალურ ფასეულობათა უშუალო მწარმოებელთა მრავალიცხოვანი არმიის ერთი ჯგუფის-ხელისნების სახეები, ხელისნებისა, რომლებსაც, ვინ იცის, რამდენი ოფერი დაუფრავიათ ამ, ერთდროს ცეცხლით მოგვეგუნე, ზოლო ამეამად იავარქმნილი ტერების წინ. მათთან ერთად გვესახებიან ჩვენ თვალწინ ხელისნათა ამ საუცხოო ნახელების მომხმარებელ გამოსაღებლებიც, რომელთა დიდი უმრავლესობა ალბათ მისების დამალ ფეხებიან იყო გამოტანილი.

300 არაგველის სახელობის ბაღის არქეოლოგიური ექსპედიცია პირველი იყო, რომელიც ჩვენს დედაქალაქში განხორციელდა წინასწარ დამუშავებული მეცნიერული გეგმის საფუძველზე. იგი შეფარდალური ხანის საქართველოს ხელისნური წარმოების არქეოლოგიური შესწავლის საფუძველი გახდა.

• •

ეს იყო ამ ორიოდე წლის თუ ცოტა მეტი ხნის წინათ. კიროვის სახელობის რაიონის ტერიტორიაზე, აელივისა და მაშადადის ქუჩებში წყალსადენის ახალ მილებს აწყობდნენ, მიწის გათხრისას თიხის ტერკლეს ნაშთებს წააწყდნენ, როგორც შემდეგ გამოირკვა, მათი რიცხვი შედარებულ მეტო იყო აღმოჩენილი ნივთთა შორის განსაკუთრებულად უტრადდება მიიპყრო მოჭიქული ჯამის ფრაგმენტმა, რომელზედაც შეზარადითა და რკინის პერანგიტ შებავრული მეომარი გამოესახათ... მაღე საქმეში ჩაერია საქართველოს მეცნიერებათა აკადემია და თბილისის ისტორიულ-ფილოლოგიური ინსტიტუტი, რომლებმაც გადაწყვიტეს მოეწყოთ არქეოლოგიური გათხრები ახლომხლო ადგილებში-შავთელის დაღმარზე, ანისხატის ეკლესიის ეზოსა და ბაღში, რომელიც ერეკლე მეორის სახელობის მოედანზე მდებარეობს, საქმის ხელმძღვანელობა დაეკისრათ არქეოლოგებს

ოსებ გრძელწელიწადსა და ოთარ ტყველ-
წელს, რომლებსაც კონსულტაციას უწევდა
ნ. ბერძენიშვილი. სულ ცოტა ხანში აქ მკვე-
ფარე საკულევაძეებო მუშაობა გაჩაღდა.

საყურადღებო აღმოჩენებით აღინიშნა გათ-
ხარები შავთელის დაღმარულ, სადაც არქეო-
ლოგებმა იპოვეს ქართული აგურით ამოყენე-
ბული, ორღერდად გადახურული საკანალიზა-
ციო ნაგებობა, რომელიც მეფერამეტე საუკუ-
ნეს მიეკუთვნება.

ანისისხატის ტაძრის გზოში, ნაგებობის სამხ-
რეთი კედლის გაყოლებით აღმოჩნდა მე-15
მე-18 საუკუნეების აგურის აკლამბები და ქვა-
სამარბები. ყველა ეს სამარბი ადრევე გაუხს-
ნიათ და დაუნგრევიათ, ამიტომ ისინი მცირე
არქეოლოგიურ ნივთებს შეიცავდნენ. ამ ფენი-
დან აღსანიშნავია საქართველოში აქამდე უც-
ნობი მე-15 საუკუნის უნიკალური ქართული
მონეტა. მატრამ განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია
ნახაზბარი, რომელიც თხრილის ქვედა
ქრტიტრულ ფენაში აღმოჩნდა, მის ქვევით კი
იპოვეს წითელი ტუფის ქვის ნატები შემკუ-
ლი მე-8 საუკუნის ორნამენტით, რითაც ერთ-
ხელ კიდევ დასტურდება, რომ ანისისხატის
ეკლესია დედაქალაქის ერთ-ერთი უძველესი
არქიტექტურული ძეგლია. ამ შენობის უძველესი
შემკულობის ერთ-ერთი ფრაგმენტი მნიშუ-
ნელოვანია აგრეთვე იმიო, რომ იგი გვეხმარე-
ბა ტაძრის თავდაპირველი სახის დადგენაში.

ამავე უძველეს ფენაში იყო დიდი, მატრე-
ლი ნივანის ნატები არაბული წარწერით, მის
ერთ ნაწილზე შემორჩენილია გრადუსების (?)
ნაშთებიანა წრეები. ახრაც კი გამოითქვა, რომ
შეიძლება იგი უძველესი გეოდეზიური ზელსაწ-
ყოს ნატები იყოს.

ისტორიულ-არქეოლოგიურ თვალსაზრისით
ყველაზე მნიშვნელოვანი გამოდგა პატარა ბა-
ლი, რომელიც ერეკლე მეორის სახელობის
მოედანზეა. არქეოლოგიური კვლევა-ძიების შე-
დეგად გამოირკვა, რომ შესასწავლი უბანი
ვერტიკალურ კბილში ოთხი ფენისაგან შედ-
გებოდა. პირველი მათგანი მე-9, მე-20 საუკუ-
ნეებით დათარიღდა. მეორე ფენაში, რომელიც
არქეოლოგებმა მე-17, მე-18 საუკუნეებით
დაათარიღეს, აღმოჩენილ იქნა ნაშთები საზე-
ურნეო დანიშნულების ნაგებობებისა, რომე-
ლიც ქართველ მეფეების საკუთრება უნდა
ყოფილიყო. აქვე იყო წყალსადენის განმან-
წილებლის ნაშთები. მესამე ფენა მე-9 —
მე-14 საუკუნეებს მიეკუთვნება. აქ წარმოდ-
გენილი იყო კერამიკისა და შინის დამამაღე-
ბელი სახელსნოს ნარჩენები, რომლებთანაც
დაკავშირებული იყო ათობით ღრმა სამეურნეო
ორბი. უფრო ძველი დროის ტექსონატებს
შეიცავდა მეოთხე ფენა, სადაც არქეოლოგებმა
იპოვეს ოხელკედლიანი თიხის მურჭელი,
ბრინჯაოს ნივთები, პასტის მძივები და სხვა

ნივთები. ამ ფენაში აღმოჩენილი მოთხრობ
გამოწვარი თიხის მურჭელი მკვეფრად გაყს-
ხევედნა შეასათყურების მურჭელია. აქ
ე. წ. გვიან-ანტიკური ხანის კერამიკის უფრო
მოგვიანდება. ამიტომ ფიქრობენ, რომ იგი
მე-3-4 საუკუნეებია უნდა იყოს, ესე იგი ცოტა
უფრო ადრინდელი, ვიდრე თბილისი დედაქალა-
ქად იქცეოდა ამ მოახრებას კიდევ უფრო
სადედალიანს ხდის აქვე აღმოჩენილი ძველი
ხელოვნების ერთი შესანიშნავი ძეგლი-აქტის
მავარი ქვის ჩამოსაკლი საბეჭდარი, რომლის
ზღაპირზე გამოსახულია თავსაბურველიანი,
წვერულგამით შემოსილი მამაკაცის პროფილი,
მის გარდვიგარდო კი — ფლოლებიანი შტის
ბარელიეფებია. მართალია საბეჭდარი უწარწე-
რია, მაგრამ აქან არქეოლოგებმა ხელი ვერ
შეუშალა და სტილისტიკური ნიშნებით იგი
მე-4-მე-5 საუკუნეებს სთავუთვენს. ფიქრობენ,
რომ ეს გამოსახულება უნდა იყოს წარჩინე-
ბული და უფლებამოსილი პირის, შესაძლოა
ერისთავის, ან ქალაქის უფროსის, რომელიც
თბილისის მმართველად იჯდა, სანამ აქ დედა-
ქალაქი გადმოიტანდნენ. უნდა აღინიშნოს აგრე-
თვე ისიც, რომ ამ გათხრების შედეგად მეტად
დიდი რაოდენობით აღმოჩნდა მონეტები-საქარ-
თველოში ჩატარებული სხვა გათხრების დროს
მონეტების ასეთი რაოდენობით აღმოჩენა ერთ
ადგილზე იშვიათად მომხდარა.

ერეკლე მეორის სახელობის მოედანზე აღ-
მოჩენილი მრავალრიცხოვანი მასალა ჯერ კიდევ
დამუშავებისა და შესწავლის პროცესშია. მათი
მეცნიერული შესწავლით თბილისის წარსულ-
თან დაკავშირებული მრავალ საკითხს ახალი
ნათელი მოეფინება.

საშინ ჯანაშიახ სახელობის საქართველოს
სახელმწიფო მუზეუმის საცავებსა და თბი-
ლისის სახელმწიფო ეთნოგრაფიულ მუზეუმში
სხვა არქეოლოგიური ძეგლებიცაა დაცული,
რომლებიც თბილისის ტერიტორიაზეა მოპოვე-
ბული, ყველა მათგანის ჩამოთვლა შორს წაე-
ვიყვანდა. მაგრამ სკიჩიოდ მოგვანია ორიოდ
სიტყვით მოვიხსენიოთ თბილისის უახლესი არ-
ქეოლოგიური ძეგლებია.

გასული წლის ზაფხულში ღრმა-ღღღში,
პლასტმისის ქარხნის ტერიტორიაზე, მიწის სა-
მუშაოების მიმდინარეობისას შემთხვევით წააწყ-
დნენ ანტიკური პერიოდის ნივთებს-შინისა და
თიხის რამდენიმე მურჭულს. განსაკუთრებულ
ყურადღებას იმყრობს ნელსაცხებლისათვის გან-
კუთვნილი კოსტილ შემკული, ფერადი მიწისა-
გან დამამაღებელი შინის მურჭული, რომლის
ქვევრისმავად ღრუჯ კარპუსსა და აგრეთვე
პირზე ამოყვანილია თეთრი მუქი ყვითელი
ზოლები. ამის გამო, რომ ანალოგიური ნაყე-

თბილის აღმოჩენა ჩვენს ტერიტორიაზე მშვიდად მომხდარა, გამოითქვა მოსახრება, რომ ეს პურპული შემოტანილი უნდა იყოს სხვა ქვეყნიდან, ყრბოდ—სირიიდან, მით უმეტეს, რომ ამავარი მინის პურპულის წარმოება გაცრელებული ყოფილა ძველ სირიაში. ჯერ კიდევ 1939 წელს დიღმის ტერიტორიაზე ნაპოვნი იყო სირიის მეფის დიმიტრი პირველის სოტერო-ძველი წვლთაღრიცხვის 162-151 წლებს სმილენძის ფული, რაც იმაზე მიუთითებს, რომ ამ პერიოდში სირიას და საქართველოს შორის ფართო საეპრო ურთიერთობა არსებულა. საინტერესოა აგრეთვე აქ აღმოჩენილი მინის სხვა ნაყოთბანი. მაგ., გვერდებზაღარული და ცისფერი მინის პურპული, რომელსაც კონსტანტინე ტანი და მაღალი ყვლა აქვს, მინის პატარა, ნელსაცხებლის შესანახი პურპული. ეს ნივთები, როგორც ფიქრობენ, ადგილობრივი წარმოებისა უნდა იყოს. თიხის ნაწარმისაგან აღსანიშნავია ვარდისფრად გამოშწარი სამტრუნიანი ხელადა, ორყურა დოჭი, სხვადასხვანაირი კოჭებები.

მიმდინარე წლის თებერვალში კიოროვის სახელობის ჩარხმშენებელი ქარხნის ტერიტორიაზე თიხის პურპულბთან ერთად შემთხვევით აღოვნეს ძველი წვლთაღრიცხვის დასასრული პერიოდის ფული, რომელიც ეყუთინის პართიის მეფეს ფრატ მეოთხეს.

ასევე საინტერესო მასალები აღმოჩნდა წვლს ბოჭორმის ქუჩაზე კლუბის მშენებლობის დროს, სადაც ძველი წვლთაღრიცხვის დაახლოებით მე-8 საუკუნის სამარხში ისეთმა ნივთებმა

იჩინა თავი, რომლებიც თბილისისათვის უწიკაღურ მონაპოვრად უნდა ჩაითვალეს. ასეთებია, მაგ., ეგრეთწოდებული სკვითურნი ხარკულნი, ამ სამარხში, აღმოჩენილ იქნა ხრამშე ნაწიჯკას და ძელის ისრის წვერი, რკინის დანა, რკინის შუბისა და ხანჯლის ნაწილები, თიხის პურპული. პირველი სამარხის ახლოს აღმოჩნდა მეორე სამარხიც, რომელშიაც მიცვალებულბისათვის ჩატანებინათ ორნამენტით შემკული სხვადასხვა ფორმის თიხის პურპული.

ეს პატარა წერილი თბილისის ტერიტორიაზე მოპოვებული არქეოლოგიური ძეგლების მხოლოდ ჩამოთვლაა, თანაც არასრული ჩამოთვლა, საიდანაც აშკარად შეიშინევა, რომ ჩვენი ახლანდელი დედაქალაქის არქეოლოგიური ძეგლები, საერთოდ აღებული, საქართველოს ყოფილი დედაქალაქის მცხეთის არქეოლოგიური მასალასთან შედარებით, ღარიბად გამოიყურება, რასაც თავისი ობიექტური მიზეზები აქვს. მიუხედავად ამისა, ჩვენ მიერ მოხსენებული ძეგლები სრულად საქმარისნი არიან ბევრი პირველხარისხოვანი საკითხის გასარკვევად და ღრმა მეცნიერული დასკვნების გასაკეთებლად. თბილისის არქეოლოგიურ შესწავლაში ჯერ წერტილი როდი დასმულა, ამ საკითხში კიდევ ახალი პერსპექტივები ისახება, რის შედეგადაც, შესაძლოა, ვატილებით მეტი გაკეთდეს, ვიდრე დღემდე გაკეთებულა.

აშხაქი ბაჩაჩიდაძე

მეზობელ ხალხთა კულტურული ურთიერთობის კერა

თბილისი ჯერ კიდევ მეცხრამეტე საუკუნის პირველ ნახევარში ამიერკავკასიის ეკონომიურსა და კულტურულ ცენტრს წარმოადგენდა. ვარადა, ამისა, მისი ხალხის სტუმართმოყვარეობა, ღამაში მღებარეობა, შესანინწავი ბაღები, და თბილი წვლები თბილისის მომზობლავი ქალაქის ელფერს აძლევდა. თბილისმა მეზობელი ხალხბის ბევრი გამოჩენილი მოღვაწე მიიზიდა და ბევრმაიც, მწერალმა თე ხელოვანმა, აქ, თბილისში აიღვა ფეხი.

ერველ მეორის სამეფო კარის ხშირი სტუმარი იყო აზერბაიჯანელი ხალხის გამოჩენილი პოეტი ვაგიფი. იგი დიდად იყო მოზობლული თბილისითა და მისი მცხოვრებლების სიღამაზით. მან შესანიშნავი ლექსები მიუძღვნა თბილისს და მის მკვიდრთ. ვანსაკუთრბით აღსანა-

შნავია ვაგიფის მიერ თბილისში დაწერილი ლექსები — „ქართული ქალი“, „თბილისი“ და სხვ. თავის ვრცელ ლექსში „თბილისი“ იგი წერს:

დიდება თბილისს! დედამწიწაზე
ეს ედებია, ბალი შვებისა,
შემოკრებილან მასში გუნდები
პურიების! და ფერიებისა.

ნიკეიტამ სომეხმა აშულმა საითნოვამ აქ დაიწყო თავისი ლექსების თხზვა. ცნობილია, რომ იგი თავდაპირველად თბილისში ქართულ ენაზე წერდა ლექსებს, შემდეგ — სომხურად და

1. ღამაში არსებები.

აზერბაიჯანულ ენებზედაც; თბილისში პოვა განვითარება მისმა აშუღობამ. თბილისური თემები მისი პოეზიის დამახასიათებელია. ერთ თავის ლექსში („დამიჯერე“) საიათნოვა სიამაყით ამბობს: „საქართველოს მეფის სახანდარი ვარ, სიათნოვის-არუთინის იტყვიან“. მას ისე ძლიერად უყვარდა საქართველოს დედაქალაქი თბილისი, რომ როცა აღა-შამხალ-ხანის ურდოები თბილისს შემოესივნენ, მან მტერს თავი შეაყლა.

ჯერ კიდევ ბელისკი წერდა: „ჩვენი პოეტური ტალანტებისათვის კავკასია წარმოადგენდა აყვანს, მათი შუზის შთამაგონებელსა და მათს პოეტურ სამშობლოს“. ამ წერილის ბელისკი ასახელებს გრიბოედოვის, ბუშკინისა და ლერ-მონტოვის შემოქმედებას. მართლაც, გრიბოედოვის პოეტურმა მუშამ ფრთები თბილისში გაშალა, თვით ბელისკის მოწოდებით, აქ იწერებოდა მისი შესანიშნავი კომედია „ვთი ჰევი-საგან“.

ამს გარდა, გრიბოედოვი დიდად ზრუნავდა თბილისის ეკონომიური აღორძინებისათვის. ცნობილია მისი პროექტები, რომლებიც საქართველოს, კერძოდ თბილისის, ეკონომიურ გაბრუნებას ისახავდნენ შინადა. თავის ჩანაწერებში „საუცუესო ღონისძიებები, რათა ახლად ავაშენოთ ქალაქი თბილისი“ გრიბოედოვი აყენებს მთელ რიგ წინადადებებს აღა-შამხალ-ხანის მიერ გადაწყვეტილ ქალაქის აღდგენისათვის.

გრიბოედოვს ძალიან უმძიმდა თბილისის მოშორება იგი თავის მეგობარს თეკარისტ კუხელბეკერს სწერდა, რომ მან თბილისიდან წასვლით დაკარგა ისეთი „თბილი ადგილი“, სადაც მას შვიდიდ შეეძლო ეცხოვრა. გრიბოედოვის თანამედროვე აღნიშნავს, რომ მას ისე ძლიერად უყვარდა საქართველო და მისი დედაქალაქი, როგორც თავის ქვეყანა უყვართ ხოლმე“. მოაწმინდის შესანიშნავმა ბუნებამ გრიბოედოვს შთააგონა დაეწერა „ქართული ღამე“.

ცნობილია, რომ 1837 წელს მ. ლერმონტოვი მეფის მთავრობამ ბუშკინის მოკვლის გამო ლექსის „პოეტის სიყვარლის“ დაწერისათვის გადმოსასხლა კავკასიაში. მას ცხოვრება უხდებოდა თბილისშიც. პოეტის თანამედროვის მოგონებებიდან, რომელიც ვახუთ „კავკასის“ 1853 წლის ნომერშია გამოქვეყნებული, ჩანს, რომ მ. ლერმონტოვი თბილისში „კეთილშობილთა ოჯახებში“ დადიოდა ამას გარდა, რაკეციხისადმი გავზავნილ წერაღმში მ. ლერმონტოვი წერდა: „ქარგი ახალგაზრდა აქ ბევრია, შეტადრე თბილისში არიან ძალიან რივიანი ადამიანები“. ამჟამად ჩვენთვის გამსაყურებელი საყურადღებოა ის გარემოება, რომ მან ქართულ მასალაზე ააგო თავისი უცუდავი პოემები — „შვირი“ და „ღემონი“. ამ უკანასკნელი პოემის ბოლო რედაქციის საფუძვლად დაედო ქართული თქმულება ლუდაზე („თამარ მეფე და დევი“). აქ, თბილისში, დაიწყო მან ამ პოემების წერა.

აზერბაიჯანული რეალისტური-ლიტერატურის ფუძემდებელმა მირზა ფაქალი ახუნდოვმა, რომელიც დრამატურგმა, ფეხი თბილისში ყოფილა და აქვე დაასრულა თავისი მოღვაწეობა, ცხადყოფს მწერალმა 1834 წელს თავი თბილისს შეადარა და სიყვდილამდე არ განშორებია მას. თბილისში იგი კავკასიის მთავარმართებლის კანცელარიაში ამონივალური ენების თარჯიმნის თანამდებობაზე მუშაობდა.

ახუნდოვმა თბილისში დაწერა თავისი საუცუესო პიესები: „მოლა იბრაჰიმ ხალილ-ფილოსოფიური ქვის პატრონი“, „ბატონი ვერადანი, ბოტანიგი და ცნობილი ჯადოსანი ევროპიში მისტალი შახი“ და „სერბიის ხანის ევზირი“.

1853 წლის ნოემბერს თბილისში რუსულ ენაზე გამოვიდა ახუნდოვის პიესების პირველი კრებული. ამ საქმეში გადაწყვეტი რილი შეასრულა ქართულმა, რუსმა და სომეხმა საზოგადოებრიობამ. საქართველოს ცენტრალური საისტორიო არქივში დაცულია ახუნდოვის წიგნზე წინასწარი ხელმოწერლების სია. აქედან ირკვევა, რომ ახუნდოვის პიესების კრებულის გამოსაცემად წინასწარ შეუვაროვებიათ ფული და ასეთი მეგობრული დახმარებით შესაძლებელი გახდა მისი დრამატული ნაწარმოებების თბილისში დაბეჭდვა. ხელმოწერათა სიაში ირიცხებიან როგორც ქართველები, ისე რუსები და სომხები.

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ახუნდოვის შემოქმედებით მუშაობაზე ვარკვეულ ვაჯლენას ახუნდა თბილისის მაშინდელი თეატრი, სადაც მისი პიესები იდგმებოდა. მიმდინარე წელს მირზა ახუნდოვის გარდაცვალებიდან 80 წლის შესრულების გამო ქართველმა საზოგადოებრიობამ მას თბილისში საფლავზე ძეგლი აუგო.

არა ნაკლებ იყო თბილისთან დაკავშირებული სომხეთის რეალისტური დრამატურგიის ფუძემდებელი გაბრიელ სუნდუკიანიც. მანაც როგორც დრამატურგმა, თბილისში დაიწყო მოღვაწეობა. ცნობილია, რომ თავდაპირველად გ. სუნდუკიანიც თავის დრამატულ ნაწარმოებებს გ. ერისთავის კომედიების ზეგავლენით, წერდა.

1899 წელს რაფ. ერისთავის საიუბილეო ბანკეტზე გ. სუნდუკიანმა თავის სიტყვაში ხაზგასმით აღნიშნა: „ჩვენ, საქართველოში აღზრდილი სომხები, ქართული მიწით ვართ გაზრდილი. ჩვენ საქართველოს ჰირის და ლხინის თანამოზიარენი ვყოფილვართ და ექნებით“. პოეტი-აყადემიკოსი ი. გრიშაშვილი აღნიშნავს, რომ „თბილისში ამქართო აჯანყების დროს სუნდუკიანიც აჯანყებულ ხელისუფლებს ესარბნებოდა და ქალაქის თავის შერამხან-გართანოვის წინააღმდეგ აქვებუდა მათ.“

თბილისი იყო გ. სუნდუკიანის აღმზრდელი ქალაქი. აქ ჩამოყალიბდა იგი, როგორც მწერალი. გ. სუნდუკიანიც თავისი აღმზრდელი ქალა-

ქის მიმართ ისე ღრმა სიყვარულს განიცდიდა, რომ სიყვდილის წინ დაწერილ ანდერჰში მწერალმა დიდი გულსიტყვილით ჩაწერა: „მშვიდობით, ჩემო საყვარელო ტყულისო“. 1912 წლის მაისში თბილისის მიწამ მიიზარა მისი ნეშტი.

დიდი რუსი მწერალი ლ. ნ. ტოლსტოი 1851 წელს მოვიდა თბილისში. იგი ორმოცდაათიანი წლების თბილისის შესახებ ტ. ერვოლსკიანის სწერდა: „თბილისი განათლებული ქალაქია, ხანდახან ზაძავს პეტერბურგს. თბილისში ცხოვრობს რჩეული საზოგადოება. აქ არის რუსული თეატრი და იტალიური ოპერა, რითაც მე ვსარგებლობ იმდენად, რამდენადაც ამის შესაძლებლობის მძაღვე მეცირე ჩაოდგნობის ნივთიერი სასრები“. თბილისი ამ დროს მოწინავე მუსიკალური ქალაქი იყო. ცნობილია, რომ ზოგიერთი ოპერა, შავალითად, ვერდის „ხალ-მასკარადი“, იტალიისა და პარიზის შემდეგ პირველად თბილისში დაიდგა. ასევე პირველად განხორციელებულა თბილისში პერდროტის კომიკური ოპერის — „ყველა ნიღბებში“ დადგმა. ტოლსტოის იმდენად მოეწონა თბილისი, რომ იგი აქ დაჩვენასაც კი ფიქრობდა. ამის შესახებ ტოლსტოი წერდა: „არ ვიცი, თბილისში სამხედრო სამსახურში შევიდეთ თუ სამოქალაქოში ვირობოცოვოთ“.

ის მოკლე დრო, რომელიც ტოლსტოიმ დაყო თბილისში, სრულიად საყვარელი იყო გენოისი მწერლისთვის, ღრმად ჩაჰკვირებოდა ქალაქის ცხოვრებას, ვასცნობოდა ამ ადამიანებს, რომლებიც დამახასიათებელი იყვნენ მშინდელი ჩვენი დედაქალაქისათვის. თბილისის ცხოვრების ცოდნა მოიპოვა „ჰაჯი მერატი“, განსაკუთრებით — ნაწარმოების ამ ადგილებში, სადაც მწერალი მ. ვორონცოვის დროინდელ თბილისურ ენობრივებს გადმოგვცემს და მშინდელ თბილისის გვიანსათვის.

„ჰაჯი მერატი“ დაწერის აზრი ლ. ტოლსტოის პირველად საქართველოში შეუმუშავდა. 1851 წელს, როცა რუსეთის მხედრობის მხარეზე გადმოსული ჰაჯი მერატი თბილისში ვორონცოვთან მოიყვანეს, ლ. ტოლსტოი თბილისში იმყოფებოდა. ჰაჯი მერატის პიროვნებამ მასზე წარბეზოვლი შთაბეჭდილება დატოვა. იგი წლების განმავლობაში ფიქრობდა, ჰაჯი მერატიზე მხატვრული ნაწარმოები შეექმნა. ამისათვის ტოლსტოი მასალების შეგროვებას შეუდგა. არ იქნება გადაჭარბებული, თუ ვიტყვით, რომ „ჰაჯი მერატი“ ძირითადად დაწერილია ლ. ტოლსტოის თბილისური შთაბეჭდილებებისა და თბილისიდანვე ს. ესაძის მიერ მიწოდებული მასალების საფუძველზე.

ეს მასალები შემდეგ ს. ესაძემ გამოაქვეყნა გაზეთ „ზაქავაზიუს“ ნომრებში. თუ ს. ესაძის მიერ თბილისიდან მიწოდებული ეს წერილები რამდენად მნიშვნელოვანი იყო, იქიდანაც ჩანს, რომ მოსკოვის გაზეთის „რუსკია ვედომოსტის“

რედაქციამ სპეციალური, ვრცელი წერილი უბეჭდა ესაძის ნამუშევარს.¹

ლ. ტოლსტოიმ თბილისში მხატვრული ტერაპიული შემოიბა დაწერა: „თბილისში წერდა იგი თავის შესანიშნავ ნაწარმოებს — „ბავშვობას“ რომელიც შემდეგ ნეკრასოვმა „სოვრემენნიკში“ გამოაქვეყნა. ამის შესახებ იგი წერდა: „თბილისში“ ერთი თვე მერყობაში ვავატარე... ვიჯექი მთელი ორი თვე მინ, ვ. ი. ახალწამდის. ეს დრო თემცა მოსაწყენი, მაგრამ, სამაგიეროდ, წინარი და სასარგებლო იყო. მთლიანად დაწვერე პირველი ნაწილი...“ და სსვ.

სომხური ლიტერატურის სიამავე ოვანეს თემანიანი 14 წლისა იყო, როცა მამამისმა სომხეთიდან თბილისში სასწავლებლად მოიყვანა. თვით ოვანეს თემანიანი წერდა, რომ პირველად თბილისში მასზე ისეთი შთაბეჭდილება დატოვა, „თითქოს იგი მოხვდა დიდ სახლში, სადაც მზარტერი ქორწილი მიმდინარეობდა“. თავის ერთ-ერთ საუკეთესო ნაწარმოებში „გვიქორი“ თემანიანი გვისურათებს მშინდელი თბილისის მშფოთვარე ქალაქურ ცხოვრებას.

თბილისში თემანიანი ხანგრძლივი დროის მანძილზე ცხოვრობდა და მოღვაწეობდა. მისი თემატიკული ნაწარმოებები თბილისში სომხური პეროდისის ფურცლებზე ობიექტდიათიან წლებში გამოქვეყნდა. ოვანეს თემანიანი, ხალხთა ძმობის მომდერალი, ქართველი ხალხის მეგობარი იყო. იგი ერთ თავის წერილში წერდა „სოცეტური გუნება იმდენად შეოაცებულია ქართულში, რომ უყოლო ქართველი მე პოეტურ მგონია; ეს ჰხდის ქართველს მიშხიდველად თავის მტრებისათვისაც კი“.

სომხებისა და ქართველების ურთიერთ დამოკიდებულების შესახებ ოვანეს თემანიანი სწორად ამბობდა: „ერთი გზა გვექონდა ძველად, ერთი კულტურა მუყოლო ჩვენს შორის და მომავალიც ერთი გვაქვსო“.

ოვანეს თემანიანმა თბილისში საქართველოს თემაზე შექმნა ლექსები — „საქართველოს სულა“, „ნ. ბარათაშვილის საფლავთან“, „შეარბება“, „საქართველოს“, აქვე დაიწერა მთელი მისი საუკეთესო ნაწარმოებები, ლექსები „საქართველოს პოეტებს“ იგი წერს:

ვის შეუძლია, რომ გადაგვთვლოს,
ჩვენს სულში დღერთი არ იქნის განა?
დე, იგარძნის ყველამ, რომ საქართველო,
აბის მგოსანთა მშინდა ქვეყანა!

ოვანეს თემანიანი 1922 წელს გარდაიცვალა, მისი ნეშტი თბილისის მიწამ მიიზარა. საქართველოს დედაქალაქმა ჩაიკოვისის შე-

¹ ციტირებულია ვ. შადერის მიერ შედგენილ წიგნიდან „Выдающиеся деятели русской культуры о Грузии“.

მოქმედებაზე კეთილმოყვანილი ვაგლენა მოახდინა. ჩაიკოვსკი მოხიბლული იყო ქართული მუსიკით, რომელსაც იგი თბილისში გაეცნო. მან ქართული მუსიკის ცნობილ მოღვაწეს ზ. ჩხიკვაძეს უთხრა: „ქართველებს მარტივი, სადა, მაგრამ დიდი გრძობის გამოთქმული მრავალხმოვანი მუსიკა გაქვთო“. იგი ქართული ხალხური მუსიკის საუკეთესო ნიმუშებს იწერდა კლდე-მკვლევარები აღნიშნავენ, რომ თბილისში ჩაისახა ჩაიკოვსკის ცნობილი ნაწარმოებები „მძინარე მზეთენახავი“, „იოლიანტა“, „პიკის ქალი“ ქართული ხალხური სიმღერა „იფანანა“ მან ვა. მოიყენა ბალეტ „მწვანე მწიკაში“. ჩაიკოვსკიმ თბილისში დაამთავრა ბალეტ „მძინარე მზეთენახავი“.

თბილისიდან წასვლის შემდეგ ჩაიკოვსკი წერდა: „ვერ გამოიმითქვამს, ისე ძლიერად მსურს თბილისში ყოფნა. ჩემთვის წარმოუდგენელია, როგორ ვიციხვარებ რამდენიმე თვეს ისე, რომ თქვენთან არ ვიყო“. მეორე წერილში ჩაიკოვსკი თბილისის შესახებ აღნიშნავს: „უკვე ერთი კვირაა, რაც მე თბილისში ვარ... ლონდონის ნასლიანი დღეების შემდეგ, რომელმაც ჩემზე მძიმე კომპარტიული შთაბეჭდილება დატოვა, ყოველთვის ეს იმდენად მშვენიერია, რომ არ ძალ-მის გამოვხატო...“

თბილისი რუსეთის მაშინდელ იმპერიაში თეატრალური კულტურის მხრივ ერთ-ერთ თვალსაჩინო ქალაქს წარმოადგენდა. თბილისში წარმოდგენები იმართებოდა ქართულ, რუსულ, სომხურ, უკრაინულ და ფრანგულ ენებზე. თბილისში ითვლებოდა რუსული ზღოვანების დიდმა ოსტატებმა ო. შალაიანმა, ალ. ლენსკიმ, ნე. მიროვიჩი-დანიელსკიმ და სსრ კეჟიშვილის სახალხო არტისტმა ალექსანდრა იაბლოკინმა. ეს უკანასკნელი ექვსი წლის გოგონა იყო, როცა მამისმა, რომელიც მაშინ თბილისის რუსულ თეატრში მოღვაწეობდა, სახელგანთქმული რუსი მსახიობის პრაფდინის ბენფისზე პიესაში — „წამბლარი ცხოვრება“ პატარა ბიჭის პეტრას როლში გამოიყვანა. ალექსანდრამ საღებოებო როლი ჩინებულად შეასრულა, ისე რომ მის მახლობლებსაც კი ვერ უცნიათ გოგონა ბიჭის როლში. თვით იაბლოკინა იგონებს: „ერთმა

ნაცნობმა, რომელმაც ჩემს თამაშს უკეთესობაში, დედაჩემს უთხრა: „რა ყოჩაღია თქვენი ვალდობა“. მის გაცემას საზღვარს უდევდა, როცა ვაიკო, რომ პეტრას როლს ასრულებდა არა, მე, ვოგონა, ვთამაშობდი“.

ასევე თბილისში ჩამოყალიბდა, როგორც მსახიობი, რუსული სცენის მშვენიერ ალ. ლენსკი. თბილისის რუსული თეატრის 1872-1873 წლის თეატრალურ სეზონში ალ. ლენსკიმ პირველად შეასრულა პამლეტის, ფრანც მორისა და ურიელ აესტას როლები, რომლებმაც მას შემდეგ მთელს რუსეთში სახელი გაუთქვეს. ნ. ნიკოლაძემ მის თამაშს ძალიან შეფასება მისცა.

თბილისში დაიწყო თავისი სამწერლო მოღვაწეობა მაქსიმ გორკიმ. იგი თბილისში ჩამოვიდა 1891 წლის შემოდგომაზე. თბილისში დაიწერა და 1892 წელს გაზეთ „კავკასში“ გამოქვეყნდება მისი პირველი ნაწარმოები „მაკარ ჩეღრა“. აქვე დაიწერა პიესა „ქალიშვილი და სიყვლილი“ და სხვ. მაქსიმ გორკიმ მთელი რიგი ნაწარმოებები შექმნა ქართულ თეატრზე.

შალაიანსაც თბილისში დაიწყო პროფესიული საოპერო მოღვაწეობა. აქ ჩამოყალიბდა იგი, როგორც საოპერო თეატრის გამოჩენილი მსოფიობი. თბილისელმა მსოფრთველებმა 1892 წელს ახალგაზრდა შალაიანს განსაკუთრებული ოჯახები გაეშარათეს, როცა მან მუსიკალური წრის სცენაზე პირველად შეასრულა „რუსალკას“ მე სამე აქტო და მეფისტოფელის არიები.

შალაიანი იგონებს: „მე როცა სიმღერა ვავითავე, ხანგრძლივი ტაშით დამაჯილდოვეს. მათურებელი ფესზე დადგა. მეორე დღეს ვახ. „კავკასში“ წავიციხე წერილი, რომელშიაც ავტორი ყორღანოვი მე სახელგანთქმულ პეტროვს მადარებდა... ეს ის ყორღანოვი იყო, რომელმაც შემდეგ დაწერა წიგნი ბუბოკენზე“. ასევე დიდი წარმატება ხელა მას „ჯამბაზებში“ და „ბორის გოდუნოვი“. თბილისიდან შალაიანი მოსკოვის საოპერო თეატრში გადავიდა სამეშაოდ. შემდეგ იგი მთელ მსოფლიოში გამოჩენილი მომღერალი შეიქმნა.

ასეთი იყო მეცნიერებზე საუკუნეში თბილისის კეთილმოყვანილი ვაგლენა მებობელ ხალხთა გამოჩენილ მოღვაწეებზე.

შეჯერ მოხალისი

თბილისის გუბათა თეატრის ისტორიიდან

1901 და 1902 წლებში ავღაბარში თელავის ქუჩაზე შტაბს-კაბეტან ნიკოლოზ მურაშკის ჰქონდა საკუთარი სახლი პატარა ბაღით. აი

ამ მურაშკის სახლის ეზოში სცენისმოყვარე მუშების ბესო მასტროპიოს, ვანო მჭედლიშვილისა და სხვათა ჩაწევით და თხოვნით, მურაშკომ ააგო პატარა სათეატრო დაარბაში მცირე სცენით. თეატრში დაარსდა როგორც რუსუ-

ნაწევები „მოგონებებიდან“

ლი, ისე ქართული მეშათა დრამატული წრეები. რუსულ წრეს ხელმძღვანელობდა თვითონ მერაშკო. იგი კეთილშობილი ადამიანი იყო, უფელნიარად ხელს უწყობდა ქართულ წრესაც. თეკი რამ ხელსაწყო დასპორტებოდა წრეს (რევიზიტი, მოწყობილობა) წარმოდგენისათვის, თავის ოჯახიდან ესმარებოდა. რუსულ წარმოდგენებში თვითონ და მისი ცოლიც იღებდნენ მონაწილეობას. ქართულად იღებებოდა შემდეგი პიესები: „არსენა“, „და-მამა“, „რაც ვინახავს ვეღარ ნახავ“, „ციმბირელი“, „კინტო“, „პატარა კახი“. ეს იყო პირველი ქართული წარმოდგენები, რომლებიც ვნახე თეატრის სცენაზე. ამ დროს ვიყავი თორმეტი წლისა. როდესაც მერაშკოს თეატრთან არსებული ქართული წრე არაქსიანის თეატრში გადავიდა, უკვე 14 წლისა ვიყავი. დიდი თხოვნისა და მედარის შემდეგ, როგორც იყო, მამაჩემმა წამიყვანა არაქსიანის თეატრში. ეს თეატრი მითავისებელი იყო ავღაბასის მოედნის ახლოს (დღეს შეუძინანს სახელობის მოედანი). წარმოადგინეს „მზის დაბნელება საქართველოში“. მეშა ლევან ბალაშვილი ასრულებდა ოფიცერ ზემშაჟოვის როლს. ტანთ ეცემა ქართული ჩოხა-ახალუხი, პაგონებით და აქსლბანტებით მორთული. მეტად მოხდენილი და ლამაზი იყო, ძლიერ მომწონდა. დღესაც თვალწინ მიდგას მისი მშვენიერი მოხდენილი სახე და მაგონდება მისი საუცხოო ბარიტონალური ხმა. აი, სწორედ ამ წარმოდგენამ სამუდამოდ გადაწყვიტა ჩემი მომავალი ბედი. აღარაფერს არ ვერიდებოდი და ყოველ საღამოს შევიპარებოდი ხოლმე თეატრში და სულგანებელი თვალურს ვადევნებდი რეპეტიციებს. შტორე ხნის შემდეგ ერთ საღამოს ასეთ შემთხვევას ჰქონდა ადგილი. რეპეტიციაზე არ მოვიდა სულლორი ბაგინაშვილი. არაეინ არ ჰყავდათ, რომ ესუფელიორა, ყველანი თამაშობდნენ. მე ვამებარდა ეს ამბავი და ვინაიდან კარგად და ჩვეარა ვკითხულობდა და იმედიც ჰქონდა, რომ თავს არ შევიტყვევდი, დიდი შორიდებით და მოკრძალებით ვთხოვე ლევან ბალაშვილს, რომ კარგად ვკითხულობ, თუ გნებავთ, გამოძევადეთ და მასუფლიორეთ-მეთქი. რადგანაც პატარა ვიყავი, ცოტა არ იყოს, დაკვირვდნენ, მაგრამ მინც გამოძეადეს. ჩემდა სასიხარულოდ, კმაყოფილნი დარჩნენ გამოცდით და მითხრეს, რომ თუ სწავლავი ხელს არ შეგვიშლის და მშობლები არ გაიწყვიტებინ, იარე ხოლმე რეპეტიციებზე და თუ კი შესაძლებლობა გექნება, იმეშავე ჩვენს წრეში სულლორის თანამეშველად. ასეც მოხდა. დიდი ხეყნისა და მედარის შემდეგ დედაჩემმა, როგორც იყო, დაითანხმა მამაჩემი და დამართეს ნება ლევან ბალაშვილის მეთვალ-

ურეობით (ბალაშვილი იმეშავედ ზეარ მუხომბლად ცხოვრობდა) დამის 10-11 საყოფნდე თეატრში ვყოფილვიყავი. ჩვენ ამ თეატრთან შტორის ვცხოვრობდით და ამან უფრო შემიყარ ხელა.

სა ვადლოდა დრო. და აი, ჩემი ნატერა და ოტენება მოელოდნელად ასრულდა. ერთ კერა საღამოს სამშოქმედებთან პიესასთან ერთად იდგებოდა გ. ზეშაშვილის ერთმოქმედებთან ვოდვეილი „დექანში“. თუ მესსიერება არა მლადატობს, მიკიტნის როლს ასრულებდა გოგო ველიკურაშვილი. ამ მიკიტნის შეგარის როლი (დექნის ბიჭი) მე მომცეს. სიხარული-საგან ცას ვეწვი. მოუთმენლად ველოდი წარმოდგენის საღამოს. ეს დროც დადგა. გამოველ სცენაზე. გათავდა წარმოდგენა, ველოდი, რას მეტყვოდნენ, ჩემდა საბედნიეროდ, კმაყოფილნი დარჩნენ ჩემი თამაშით და, რაც მთავარია, მეტყველება მომწონეს. შემდეგვიაც ვასრულებდი პატარა-პატარა როლებს. ამავე სეზონში არაქსიანის თეატრში დავით მელაშვილის ინიციატივით დაიდგა ივანე გომართელის პიესა „მკვილე და ახალი თობა“, ანუ „წამბდარი სისხლი“. ვინაიდან ეს პიესა ციხურის მიერ ნებადართული არ იყო, მის ნაცვლად ნებართვა აიღო ცენურისაგან მარამ დეშერის პიესაზე „შეერთებულის ძალით“. აღეშენში და პროგამებში ეს პიესა იყო გამოცხადებული, შხოლოდ ნაშვილად და დედავით ნებადაურთველი პიესა. პირველად ამ პიესაში მოვიხდა ცოტად თუ ბევრად საპასუხისმგებლო როლის თამაში. ვასრულებდი მოწაფე ტიტკოს როლს. წარმოდგენის შემდეგ ვაიართა დივერტისმენტე, რომელშიც მონაწილეობას იღებდნენ: ლევან ბალაშვილი, დავით მელაშვილი, იოსებ ჩუგაშვილი, ჯუჯახიშვილი, მიხეილ თუმშალიშვილი, ნიკო შირველოვი და მე. ვკითხულობდით რეველოციურ ლექსებს. კარგად მასსუსენ, დივერტისმენტის მსუელელობის დროს, სტუდენტმა არუმაროვმა მგზნებარე რეველოციური სიტყვა წარმოთქვა. საუფრადღებოა, რომ ამ სტუდენტის მამა მდიდარი მოოჯარადრე იყო და მთელ გარნიზონს ამარაგებდა ხორციით. მთელი ოჯახი დიდი ფუფუნებით ცხოვრობდა, შეილები მინც ხალხის მხარეზე იყენენ, განსაყურებდით ეს სტუდენტი. სიტყვა რომ წარმოთქვა სცენიდან, ნახევარი საათიც არ იყო გასული, რომ პოლიციელებმა ილუა შემოარტყეს თეატრს და გამოარტყეს ხალხი.

თავდაპირველად წრის მუშაობას არ ჰქონდა სისტემატერი, ორგანიზებული ხასიათი. მაგრამ 1905 წლის დასაწყისში, როდესაც რეველოციურმა მოძრაობამ ფართო ხასიათი მიიღო, თეატრში იმბატა მუშაოა დასრულებამ. ფაბრიკა-ქარხნებში ვრცელდებოდა ბილეტები ამ წრეების წარმომადგენლების საშეალებით. ეს სცენისმოყვარეთა წრე გადავიდა რსდმპ ავღაბრის რაიონის კომიტეტის განკარგულებაში. კომი-

ტეტის წარმომადგენლებად იყვნენ გიორგი მენთეშაშვილი, ვანო (ფრანც) თეშალოშვილი, მოსე ჯანოევი და სხვ. წარმოდგენების შემოსაველ-გასაველი აღინიშნებოდა პარტიის ყოველთვიურ ანგარიშებში დასის მიერ მიცემული სავანებო საიდუმლო ნიშნით. წარმოდგენები იმართებოდა სასტუმბურად და ორგანიზებულად. თეატრს ჰყავდა დირექტორი, პირველად პოლოს არაქსიანის და შემდეგ აბო ხარაზიანის მეთაურობით. არი სექცია მუშაობდა — ქართული და სომხური, ქართულ სექციას ხელმძღვანელობდნენ ჯგერ გვერტ ფორუმინი, შემდეგ შ.მ. ნასიმევი. ხშირად წარმოდგენები იმართებოდა შემდეგი წესით: თუ იღებებოდა ქართული 3-4 მოქმედებანი პიესა, მას მიუბამდნენ ხოლმე სომხურ 1-მოქმედებიან პიესას და თუ იღებებოდა სომხური 3-4 მოქმედებანი პიესა, — იმ შემთხვევაში 1 მოქმედებანი ქართულ პიესას თამაშობდნენ. ქართულ დასმხურს წრეებს შორის დიდი მეგობრული განწყობილება იყო და ძალიან უხმარებოდნენ ურთიერთს. ხშირად ქართულ წარმოდგენებზე მორაგებოდნენ და დარბაზში წესრიგს ამყარებდნენ სომხური წრის წარმომადგენლები და ასევე სომხური წარმოდგენებზე — ქართული წრისა. ორივე სექციის ჰყავდა თავთავისი ორკესტრი. ორკესტრებს ხელმძღვანელობდნენ რბენ კარახანოვი, საშა ოგანეზოვი და ერვანდ თარხანოვი, მშინ წესად იყო შემოღებული ანტრაქტებს ხალხის გასართობად მუსიკის დაცვა. ამ მუსიკის წარმოდგენების შინაარსთან არაერთი კავშირი არ ჰქონდა. ხშირად ტრაგედიის დროს ანტრაქტებში მაზურკის ხმა გაისმოდა, ხოლო კომედიის დროს — სეველიანი პანგები.

ამ წრეებში მიზნად არა ჰქაქს დასახული დანერგობით შევებო ყველა იმ მოღვაწის დახასიათებას, რომელნიც ხელმძღვანელობდნენ და მუშაობდნენ მუშათა წრეებში. მაგრამ არ შემოქაქიან გვერდი აუღუვიო იმ ადამიანებს, რომელთაც დიდი ამაგი დასდეს მუშათა გათვითცნობიერების საქმეს. ასეთები კი ბევრნი იყვნენ. მსურს ზოგიერთი მათგანის შესახებ მოკლე ცნობები მოვიყვანო, რომ მუშათა თეატრების ისტორიისთვის გამოდგეს მისალად.

უწინაეს ყოვლისა მინდა მოვიხსენო ორივე თეატრის დამაარსებელი. პირველი მათგანი არის შტაბსაკატიანი ნიკოლოზ მეტაფო. ჩემი და ამხანაგების დაცვირებით ეს პირაყენება დიდა სუყარულით და თავამოდებით ემსახურებოდა ამ ფრიად სასარგებლო საქმეს. იმ დროის მიხედვით, იგი იყო მოწინავე ადამიანი პროგრესულად მოაზროვნე, გატაცებული იყო ხელთყენებით. როგორც ზემოთაც აღვნიშნეთ, რამდენადაც შეეძლო, ხელს უწყობდა წრეებს მუშაობაში. ცოლად ჰყავდა მეტად სათონ და ლამაზი ქალი, რომელიც აგრეთვე მონაწილეობას იღებდა რუსულ წარმოდგენებში. თავისი

დაკვირვებულა თამაშით და გარეგანი მოხვენილობით საისამოყენო შთაბეჭდვლებს ტოვებდა მუშა-მოსამსახურეთა ატდერბოვი. მეორე თეატრის დამაარსებელი იყო სომხური დასის ცნობილი მსახიობი — პოლოს არაქსიანი. მან დიქირაყა ვარშამოელს ორსართულიანი შენობა და გადააყეთა თეატრად. პირველ სართულში მოაყუო ფოთე, ბუფეტი, გარდერობი, ხოლო მეორე სართულში-საგმარისი ტევა-დობის მაყურებელთა დარბაზი და სტენა თივისი საპირფარეო-მოეობი. ეს მან გააყეთა ყოველცოლთა თვალსაზრისით, რაც მტყიდება მისი შემდეგი საქციელით. წელწილში რამდენჯერმე თანდათან უმატებდა თეატრის ქირას, რაც მამე ტვირთად აწებოდა რნელად მტარეშემოსავლიან წარმოდგენებს. ამგვარმა მისმა მოქმედებამ იძულებული ვახადა წრეები, რომ შეეწყებათ წარმოდგენების მართვა. პოლოს არაქსიანს ძალიან უყვარდა ქვიფა და დროს ტარებდა. ხშირად ვიყავი იმის მოწმე, რომ თვით თეატრის წინ, ქუჩაში დილაადრიაანად დაფა-ზრნით ქვიფობდა, რაც უფარყოფითად მოქმედებდა როგორც საზოგადოებაზე. აგრეთვე წრეების მუშაობაზე. მაგრამ, სამაჯვროდ, იმდენად ნიჭიერი და მამწიდეული იყო, რომ მაყურებელაც და თვით წრეების წევრებიც იყიწყებდნენ მის ასეთს საქციელს და სიმოწენებით ესწრებოდნენ მისი მონაწილეობით დადგმულ წარმოდგენებს. განსაყთრებული წარმატება ჰქონდა მის მიერ შესრულებულ „ხანუშაში“ ხანუშას როლს და მრავალ სხვა როლსაც. მისაც, როგორც მეტაფოს, ცოლად ჰყავდა სომხური დასის მსახიობი ქალი, რომელიც მასთან ერთად მონაწილეობდა წარმოდგენებში.

მწერალი და საზოგადო მოღვაწე იოსებ იმედაშვილი იყო ერთ-ერთი პირველი დამაარსებელთაგანი მეტაფოს თეატრთან არსებული ქართული წრისა და მისივე გამგეობის თავმჯდომარე და რეჟისორი. მას დიდი ამაგი მიუძღვის ამ წრის დეარსებაში და მუშაობაში. მან მტყიდე საპირველი ჩიუყარა სახალხო წარმოდგენების მართვის საქმეს ავლაპარში და მის შორეულ უბნებში. როდესაც მე არაქსიანის თეატრში დავიწყე მუშაობა, ის უყვე და-პატიმრებული იყო. მისი მოღვაწეობის და საქმიანობის ამზავი შევიტყვე მისივე ამხანაგებისაგან, რომლებიც დიდად აფასებდნენ მის. ლევან ბაღაშვილი ადელხანოვის ქარხნის მუშა, ტყავის გამომწრელი, მთავარი დრამატული როლების მითამაშე იყო. პირველად სტენაზე ვნახე იგი ეზოში გამართულ წარმოდგენაში. ეს მახსოვს სიზმარაგით, მე მას მაყუობილიყვიცნობდი, იგი ცხოვრობდა ჩვენი ახლოს ავლაპარში ერთ ქუჩაზე. ჩემი უფროსი და ფეფო (იფეშია) და ლევანის მუფულე ვარა (მარბარე) ბავშვობიდანვე მეგობრები იყვნენ. როდესაც

ლევანმა ვარაზე დაიწერა ჯგერო, ჩემს მშობ-
ლებს სთხოვა — თქვენს ოჯახთან ისე ვარ
დაბარდობებო, რომ ჩემს მშობლებში ვერ
გარჩებო და ჩემი შეუღლეც ასეთი განუყოფ-
ლო მეგობარია თქვენი უფროსი ქალიშვილისა
ფეფოსი, რომ ძალიან მადლობელი ვიქნებო
თქვენი, თუ კი ერთ დიდ ბინას ვიშოვნით და
მეგობრულად ერთ ეზოში ვიკეთებთაო, ჩემი
მშობლები მეტად სიმათიურად უფრებდნენ
ლევანს და დათანხმდნენ მის წინადადებაზე.
მართლაც, დაიქორწინეთ ვინმე ბაღდასარიანის
სახლში ოთხთახიანი ბინა და დაიწყოთ ცხოვ-
რება ორ-ორ ოთახში. ძალიან მეგობრულად
ვეცხოვრებდით. ჩვენი ურთიერთობა ასეთი
მტკიცე იყო, რომ ლევანმა თავისი პირმშო
ქალიშვილი სუხა (ანუ მად ექვმი) მე, პავლეს,
მომანათელინა წმ. დარბას მონასტერში, რომე-
ლიც მეტნებს გაჰყურებს პირდაპირ. აი, ასეთი
კარგი ურთიერთობა გვექონდა. ლევანი, მართ-
ლაც ყველასათვის საყვარელი აღამაინი ცხოვ-
რებაში, სცენაზე უფრო ერთიანად მიწინაღ-
ველი იყო. მისი ხატვრდობა ხმა, მწვენიერი
გარეგნობა და კარგი შეტყუვლება სიზღად-
ყველას. მას ყველა მონაცემი ჰქონდა იმისათ-
ვის, რომ იგი ნამდვილი პროფესიონალი მსა-
ხიანი გამხდარიყო. არაერთხელ და ორჯერ
შესთავაზეს მას ქართულ თეატრში გადსვლა,
თავითა ლაო მესხიშვილიც მისცა წინადადება,
მაგრამ იცოდა ქართველი აქტიორის გამჯრე-
ბული მდგომარეობა და ვერ ბედავდა, მით
უშეტს, რომ იგი საუცხოო მეოჯახე იყო,
გავიყვებოთ უყვარდა თავისი ცოლ-შვილი და რა
თქმა უნდა, არ მოისურვებდა დეტრობებში
მწეობა. ლევან ბაღდასარი დიდად განვითარ-
ებულ იყო და პოლიტიკურად მომზადებული
იყო, მასსოც მის მიერ ნიჭიერად შესრულე-
ბული როლები: ლევან ხიმშიაშვილი („სამ-
შობლო“), ლევან ქვაბულაძე („პატარა კახი“),
გულაერმო („ორი დარაჯი“), პოლ ბერნიე
 („პარაზის ღარიბ-ღატაკი“) და სხვ.

დავით მეღაშვილი. დიდი ენერჯის მქონე,
დაუღალავი და დაუზარებელი, სავიანა პი-
როვნება. პროფესიით ასოთამაშეობი, ხშირად
წერდა თეატრების ამბავზე სხვადასხვა ჟურ-
ნალ-გაზეთებში. ერთხანს იუმორისტულ ჟურ-
ნალსაც სცემდა. არას მოწაწილე პირველი
მსოფლიო ომისა, სადაც ჭრილობაც მიიღო.
გარდა სცენაზე თამაშისა, იყო დიდი ორგანი-
ზატორი წარმოდგენების მართვის საქმეში. არ
გუშვებდა არც ერთ წარმოდგენას შეშაოთ
თეატრებში, რომ არ ენახა. წერდა რეცენზი-
ებს. დივერტისმენტში გამოდიოდა და კითხუ-
ლობდა რეჟორდუორ რეჟისორს. გამოდიოდა
სიტყვით როგორც სხვადასხვა სათეატრო
ზეიმის დროს, აგრეთვე გარდაცვალებულ სცე-
ნისმოყვარეთა და სხვა საზოგადო მოღვაწეთა
დაკრძალვაზე. იღებდა მონაწილეობას დემონს-

ტრაციებში და გაფიცებებში. იყო შეკრებები.
როდესაც სპირო იყო ცენსურის მიერ დაკრძა-
ლული რომელიმე პიესისა და დიდად უნებ-
ებურად ახერხებდა: ნებადათუღ პიესისა იღებდა
ნებადათვის პოლიცემისტრისაგან და სინამდვი-
ლეში კი დადიანად აკრძალულ რეჟორდუორ
პიესას. საერთოდ დავით მეღაშვილი ეყუთვნის
სახალხო თეატრების ამ თვალსაჩინო მოღვა-
წეთა წარეს, რომელმაც მტკიცე საფუძველი
ჩაუყარა სახალხო წარმოდგენების მართვის და
მშობლივი მისის გათვითცობიერებას. ეს დაუ-
ზარებელი, დაუღალავი აღამაინი, გარდა ყვე-
ლა ზემოაღნიშნული მოღვაწეობისა, იყო საე-
კეთესო შემსრულებელი ახალგაზრდების რო-
ლებისა. ხშირად მიმიღია მონაწილეობა მისთან
ერთად სხვადასხვა წარმოდგენებში. მის მიერ
შესრულებული როლებიდან განსაკუთრებით აღ-
სანიშნავია: კახი („პატარა კახი“), პიერი („ორი
ობოლი“), დომენტი („ქობი“), დათიკო („სიმ-
დიდობის მსხვერპლი“), გიორგი („და-ძმა“), რო-
ბერტი („ორი დარაჯი“) და სხვ. ამ როლები-
დან ზოგიერთი, მაგალითად, პიერი, დათიკო,
კახი შეეცოდა ვეითამაშო, ხან მის თამაშობდა
და ხან მე. როგორც განვითარებული პირო-
ვნება, პიესის დედაბარში კარგად ერკვეოდა და
როდესაც გააზრებით და შეგნებულად ას-
რულებდა. თავისი სიხალხით სხვებსაც ამხნე-
ვედა და მუშაობაში სიოცხლე შეჰქონდა.
მეტიდავად მისი ხნოვანებისა, დღესაც განა-
გრძობს მოღვაწეობას თეატრალურ საქმიანობა-
ში. დაწერილი აქვს მოგონებანი სახალხო თეატ-
რებისა და მის მოღვაწეთა შესახებ. 1933 წელს
საქართველოს თეატრალურმა საზოგადოებამ
მოუწყო შემოქმედებითი საღამო და ღირსე-
ულად შეათვას მისი მრავალმხრივი მოღვაწეო-
ბა და დიდი ამავ სახალხო თეატრების მუშა-
ობაში.

ზესო მაისურაძე. უწყინარი, მეტისმეტად
თავმდაბალი, მორჩილი, დაუმტკიცელი ენერჯი-
ის პატრონი. რეკვიზიტის, ბუტაფორიის, ტანი-
სამოსის და სხვა სასცენო აქსესუარის მშობნი-
ლი და მომტანი ზომ ზესო მაისურაძე იყო!
ამვე დროს სცენაზეც თამაშობდა. გაკირვე-
ბის დროს ქალების როლებსაც ასრულებდა.
ქალების როლებიდან აღსანიშნავია მის მიერ
შესრულებული ხანუმა. უთამაშია აგრეთვე
მარინე („და-ძმა“), კენიანა საღამო („პარსენა“) და
სხვ. კაცების როლებიდან ნათამაშევა აქვს:
გოგია დიაკანი („სამშობლო“), მოტრავი („რაც
გინახავს, ელარ ნახავ“), იორამი („არსენა“) და
სხვ. წარმოდგენის დროს თამაშობდა, სცე-
ნას აწყობდა, გრძობდაც უყუთებდა სცენის-
მოყვარეებს, რეკვიზიტს და ბუტაფორიის ური-
ბებდა, თუ ვისმეს ტანისამოსი გახეული ან
გარღვეული ჰქონდა, უყურებდა, ერთი სიტყ-
ვით, ციხურტყვით ტრიალებდა. განა შეიძლება
მოგონება და აღნიშვნა ყველა იმისი, რასაც

აეთება ეს დღეღაღვი, მედამ სიციცხლით საესე, შხიარული, სხეუბის გამაშხნეველი და საქმიანობის შავალითის მიმცემი დაუეფუჯარი ბესო?! ხელბობთ ასთიამუყობი, სტამბის მეშე იყო. მისი ცხოვერება სტამბაში და თეატრში მიმდინარეობდა. ქალაქგარეთაც გადიოდა და აწყობდა წარმოდგენებს. ერთი იმათგანი იყო, რომლებშიც პირველხანად ეობებში დაწყეს წარმოდგენების მართვა ავღაბარში. არც ეს უანგარო სახალხო მოღვაწე დარჩა შეუშინეველი. მისი ამაგი და დეაწლი ღირსეულად იქნა შეესახებელი. საბჭოთა ხელისუფლებამ 1923 წლის 23 ივნისს რუსთაველის სახელობის თეატრში გადაუხადა 30 წლის სასცენო მოღვაწეობის აღსანიშნავი ეუბილე. აუარებელი მეშე დავსწრო მის თებილეს და შრავალი მისასახლებელი სიტყვაც იქნა წარმოთქმული. თეთონ იუბილარმა ამ საღამოს შესარულა ხანუმის რილი. აკოდეს როლს ასრულებდა ქართული სცენის ქერუში ვასო აბაშიძე. ეუბილარმა მიიღო შრავალი საჩუქარი როგორც ფულადი, აგრეთვე სხვადასხვა ნივთი. ასე ღირსეულად იქნა აღნიშნული საბჭოთა ხელისუფლების მიერ ამ მეშე-სახიობის ხანგრძლივი, დაუღალავი და ნაყოფიერი მოღვაწეობა.

ვაგო გელაყრაშვილი — ჩინების მოსამსახურე, კონდუქტორი. შემდეგ შეიკრიბა — ობერის თეატრში. სცენაზე მეშეობა დაიწყო ავღალოს აუდიტორიაში. შემდეგში, სიციცხლის უქანსკელ დღემდე, განაგრძობდა სასცენო მოღვაწეობას ვარუბნების ყველა მეშეობა თეატრში: ნაძალადეშში, ვერხო, ავღაბარში, მუხრანის თეატრში და სხვ. ქალაქგარეთაც ხშირად იწვევდნენ წარმოდგენებში მონაწილეობის შესახებ. არაერთხელ გამოსულა სცენაზე, სტუმრებია სოფლებსაც. ასრულებდა განსაკუთრებით კომიკურ როლებს, აღსანიშნავია მისი შერატლებული შემდეგი როლები: გიქო („პეპო“), გურქა („შხის დახნელება“), პარუნ ოსტეა („ჯერ დიხონენი, შერე აქორწინეს“), შახარ შახარინი („სიმიდირის მსხვერპლი“), შახუთიანი („ეშობირელი“), ბიგო („პარხის დარბი-ლატაქინი“), სირავე („პარხენა“), და მისი რიგობი სხვა როლი. თამაშად შეიძლება ითქვას, რომ იგი უხვად იყო დაჯილდოებული სასცენო ნივთი. ყველა როლში უშუალო იყო — არ იყო მიშობეული რომელიმე დიდი მახიობის, როგორც შოგიერთი ძველი სცენისმოყვარე. მეტრისმეტად გამომეტყველი სახე ჰქონდა და შუათვი გამოთქმა, საჩუგებლობა დიდი მოწონებით. ხშირად მის სცენაზე გამოსვლას ტანით ხედებოდა საზოგადოება. ის რომ სცენაზე გამოჩნდებოდა, დარბაზში უკვე სიზხიარული შეიქმნებოდა. განსაკუთრებით კარგი იყო მუღდაშას, ბიგოს და სირაჯის როლებში. მატერიალურად დიდ გაჭირვებას განიცდიდა, მაგრამ იმდენად მორიდებული იყო, რომ არა-

სოდეს არ გაგრძობინებდა თუ უქირს რამე ან თუ შიან. ხშირად ზამთარე, ცხველებივდ გაუტარებია, ფეხზე ძველი ფეხსაცმელი ცდმეყე მატრამ თავისი საყვარელი საქმისათვის მიანიც თავდადებული იყო და არასოდეს არ უღალატია საიდან სად არ მიდიოდა რეპერტიციებზე და წარმოდგენებში მონაწილეობის შესახებ. უოველივე ამას აეთება სრულიად უანგაროდ და დაუხარებლად. ერთხანად დამატრამებულიც იყო პოლიტიკური მოღვაწეობისათვის და მეტეხის ცხენში იჯდა. ასე გაჭირვებაში და სიღარიბეში, ხანგრძლივი ავადმყოფობის შემდეგ 1922 წლის 16 სექტემბერს დღლია სული ამ ნიჭიერმა სახალხო თეატრის მოღვაწე მეშე-სახიობმა.

ვანო მარკოზოვი. პროფესიით ზუსტალტერი. კულტურული სცენისმოყვარე, კარგი შესახედობისა. სცენაზე მეშეობა დაიწყო ენოებში მოწყობილ წარმოდგენებში. თამაშობდა როგორც ქართულ, ისე სომხურ წარმოდგენებში. გაიციანი არაქსიანის თეატრში. როდესაც ხელმძღვანელად ვ. ღირემიანი იყო. უფროსი ამხანაგებისაგან მსშენია, რომ იგი ერთ-ერთ საყუთესო ზუსტალტრად ითვლებოდა. იმ დროში ასრულებდა სხვადასხვა სახისათო როლებს. იყო კეთილსინდისიერი მეშეიკი. დაქირებულ როლს ზეპირად სწავლობდა, რაც იმ დროს იშვიათი მოვლენა იყო. მის მიერ შესრულებულ როლებიდან აღსანიშნავია: შარშანი („როს დარაჯი“), ციმიბრელი („ციმიბრელი“), გიორგი („სიმიდირის მსხვერპლი“), გორე („ყოშარბაშის ცხოვერება“), ოტია („დაძმა“). განსაკუთრებით კარვად ასრულებდა შარშლის როლს.

შახოვს ერთი კერიობული ამბავი. ვთამაშობდით „ოჩ დარაჯს“. პავსის შინარისის მიხედვით ერთ-ერთ დარაჯს საშხედრო სახანართო გამოტანს სიყვდილით დასჯის განაჩენს. განაჩენი უნდა წაუტოხოს შარშალმა. განაჩენი მსხვილი ასოვებით იყო დამერილი პერგამენტზე და არ მოითხოვდა საქაროების ამ როლის შემსრულებელს ზეპირად დეესწავლა. ეს განაჩენი დახვეული ქალღღებზე დამერილი უნდა შემოეტანა სასამართლოს მდივანს და გადაეცა შარშლისათვის წისკიოხად. ასე ხდებოდა უოველითის. მაგრამ, აი რა მოხდა ერთ წარმოდგენაზე: შარშლის როლს ასრულებდა ვანო მარკოზოვი. მდივანმა შემოიტანა განაჩენი და გადასცა შარშალს. მარკოზოვმა სრული დამშვიდებით ჩამოართვა განაჩენი, ვაშლა წასაკიოხავად და ელდა ეცა: პერგამენტზე არაფერი არ იყო დამერილი. კაცი გაუიოტოდა, არ იცის, რა ქნას, როგორ გამოვიდეს ამ გაჭირებული მგომარეობიდან. ტეკსტი საკმიოდ დიდა და მანც ვეპირად არც ერთი სიტყვა არ იცის. მერიე პაუზის შემდეგ არც აცია, არც აცხელა, გადასცა თავის ადირტანტს, რთ-

მელსაც ი. რევაზიშვილი ასრულებდა და ხმა-
 მიღლა უბრალოდ, განაწინი წაუტყობთ. რევაზი-
 შვილს თავხარი დაეცა. შიშისაგან მუხლები
 აეკანკალა, მაგრამ მცირე პაუზის შემდეგ
 იმანაც ნაბი ვითომ გამოსავალი, ვასცა ბრძა-
 ნება: სასამართლოს დადგენილება მისი დამ-
 რტის შესახებ სისრულეში იქნას მოყვანილი,
 ხოლო განაჩენს ხელ წაუტყობთ. ატყდა
 სიცილი სცენაზე და პარტერში. ყველა მოქ-
 მელი პარი სიცილს ვეღარ იკავებდა, ენას
 ვეღარ სძარავდა, შეწყდა მოქმედება და იძუ-
 ლებული ვიკავით ფარდა დავეხურა. ასე
 დასრულდა ეს წარმოდგენა. 1926 წელს, ზაფ-
 ხულში (თვე და რიცხვი არ მახსოვს) კოპი-
 რაციის მუშაობა პროფკავშირმა მოუწყო შე-
 მოქმედებითი საღამო. დიდგა თითო მოქმე-
 დება პეესბიდან: „სიმდიდრის მსხვერპლი“ და
 „ვარტაგის იმედები“. პირველი თამაშობ-
 და გიორგის როლს, რომელიც ამ საღამოს
 განსაკუთრებული წარმატებით შესრულა.

რომანოზ სულაია. ზელოში მატერიალის
 და ტანისამოსის მღებავი, ესეცერთი იმთავანი
 იყო, რომელიც თავისი სასცენო მოღვაწეობა
 დაიწყო ეზოებში და სახლებში მიმყოფილ
 წარმოდგენებში. შემდეგ კი დაიწყო მუშაობა
 მერაჟისა და არაქსიანის თეატრებში. თამა-
 შობდა სახალისო როლებს, განსაკუთრებით
 კარგი იყო იმერლების როლებში. მისი საყვარ-
 ლი როლები იყო: კოსტაია („რაც გინახავს
 ვეღარ ნახავ“), სანინო („ქობინა“), ვასტონი
 („პარზის ღარიბ-ღატაკი“), ფაშა („და-მშა“),
 ითამი („დედისერთა“), ვალენტინო („ორი
 დარაჯი“); კეისი („სამხედრო ბანკეში“) და
 სხვ. როლებს შესრულებასთან ერთად სცე-
 ნარეჟისობდა (ტექნიკური რეჟისორი) დროგამო-
 შვებით რეჟისორობდა ძველ პიესებში, რომ-
 ლებიც უკვე წინა წლებში იყო დადგმული.
 მისი ნაკლი იყო ხშირად როლის უცოდინარო-
 ბა. უკრ კიდევ ჯანდონით და ენერგიით სავსე,
 ხანმოკლე ავადმყოფობის შემდეგ, გარდაიცვა-
 ლა 1918 წელს.

აღქანანდრე პაეიაშვილი. თამაშის ქარ-
 ნის მუშა. აქვს ნათარგმნი და გადმოცემული
 რამდენიმე პიესა. საუკეთესო სეფლიორი. გა-
 კირებებს ტალკესი იყო იმდროინდელი სცე-
 ნისმოყვარეთათვის, რომელთაც არ ჰქონდათ
 სახის დრო როლების შესწავლისათვის. რა
 ჯდება, რამდენი მღელვარება უნდა ვადატანა,
 რომ მოთამაშენი პარნათლად გამოეყენა სა-
 ზოგადოების წინაშე. პოლიტიკურ მუშაობაშიც
 იყო ჩაბმული. აწყობდა არალეგალურ კრე-
 ბებს. ამის გამო ხშირად უმუშევარი იყო.
 მუდამ გაპირებებს ვანივლიდა, მაგრამ, მიუხე-
 დავად ამისა, ძლიერი მორადებული და გაუ-
 ხედავი იყო. ამხანაგებს უყვარდათ და პატი-
 სა სცემდნენ. მის მიერ ნათარგმნი და გადმო-
 ცემული პიესები ხშირად იდგმებოდა მუშა-

თა თეატრებში. განსაკუთრებული პიროვნე-
 ბა ჰქონდა პიესებს „სიმდიდრის მსხვერპლს“ და
 „კომარბაზის ცხოვრებას“. **გეგზულიანი**
ნიკო მირველი. ზელოში მუსიკალური
 ინსტრუმენტების შემკეთებელი, არღნის სიმ-
 ლეტის „დამბრუნელი“, როგორც მაშინ ეძახ-
 დნენ. მეტად ოხუნჯი და მხიარული ადამიანი
 იყო სახე სულ უცინოდა. ისიც თავიდან
 სახლებში და ეზოებში გამართულ წარმოდგე-
 ნებში იღებდა მონაწილეობას, შემდეგ კი მე-
 რაჟისოს, არაქსიანის და სხვა მუშათა თეატ-
 რებში. აელაბარში მომუშავე ქართული წარე-
 ბისათვის ძლიერ საქირო ძალას წარმოადგენ-
 და. მას მიერ შესრულებულ როლებს ყოველ-
 თვის გააზრება და დაყვირება ახასიათებდა.
 საცესოთ იუმორით და კომიზშით სიცოცხლე
 და ხალისი შეგონდა მათერებლებში. ცხოვ-
 რობდა ჩვენთან ახლოს, ერთ ქუჩაზე. ხშირად
 გზდებოდათ ერთმანეთს. ძლიერ უყვარდა
 ხელოვნებაზე საუბარი. ერთ ხანს სურათ-სა-
 ნოვაციის პროფკავშირის კლუბთან არსებულ
 დრამურ ხელმძღვანელობდა. ამავე კავშირში
 1928 წელს შემოქმედებითი საღამო მოუწყო
 სახალისო სახლში. მის მიერ შესრულებულ რო-
 ლებიდან აღსანიშნავია: აგეტია („რაც გინახავს,
 ვეღარ ნახავ“), ზახარ ზახარინი („სიმდიდრის
 მსხვერპლი“), სტეფან მაკარინი („ციმბირელი“),
 ბუღდანა („კუთხისა შვირს“), არკადი („არკადიის
 სადღის“). უგანსკენი პიესის შესახებ უნდა
 ვთქვათ რამდენიმე სიტყვა, რაც შეიძლება, არ
 არის ინტერესმოცემული. იგი დასწერა ქარ-
 თული თეატრის ცნობილმა სეფლიორმა ვა-
 ლენტინო თამაშევის ქარვისლაში „შეატნი-
 კების“ ცხოვრებაზე. ამ პიესის მიხედვით ში-
 ნარის ის არის, რომ მთავარ მსხვერპლს პირს
 არკადიას, რომელიც მეტად ძენში იყო თავის
 ამხანაგებში, უფულო სოლომონა, ფიზიკა იაგო-
 რა, კუზიანი საშა, საბაკა სამსონა, ჩამა მელ-
 ქეა და სხვ. აცოდებოდნენ ხოლმე, რომ დაე-
 პატივნა. რომ აღარ ვეუშვნენ, გაიფიქრა მოღ-
 ამათ ერთ კარგ ოინს მოეშაო. ჩამოუარა ყვე-
 ლას და სიხარული — ამდამი ვეირის ვატიკობით
 ყველას სადილზეო. ადგილიც დაუნიშნა — ვე-
 რის ბაღში (მატიონზე). დანიშნულ დროზე
 ყველა მივიდა, ელიან, ელიან და არკადია არა
 ჩანს. ბოლოს გამოიწადა მის მიერ გამოგზავნი-
 ლი მუშა, რომელსაც ზურგზე კეზო ჰქონდა
 მოკლებული. ყველანი გაშტერდნენ ამ უცნა-
 ური ამხანაგან. მუშამ ჩამოიხსნა კეზო და და-
 უდგა წინ, მერე უბიდან ბარათი ამოიღო და
 გადსცა ბარათი, რომელშიც არკადია დაბ-
 ლოებით ასე წერდა: „გინდოდათ მექათა კეზო-
 ში ჩაწოლა და ჩაწეკით. თქვენი არკადია“.

მართლაც კარგად თამაშობდა ნიკო მირველი-
 ვი ამ ტიპს - არკადიას. ეს სახუმარო კომედია
 კარგ შემოსავალს იძლეოდა. ვაქრები „შეატნი-
 კება“ და ნიჭრები ვაივებდნენ თუ არა, რომ

„არქაილის საღილა“ უნდა ითამაშონო, აწყდებოდნენ თეატრის საღაროს და წინდაწინ უკვე-თავდნენ ბილეთებს, ნიკო მირველოვი, როგორც ამხანაგიც, ძლიერ კარგი და კეთილი ადამიანი იყო. ყველას უყვარდა ეს დაუღალავი მუშაი, რამდენიმე ათეული წლის განმავლობაში შრომელი ხალხის სამსახურში მყოფი, ხანმოკლე ავადმყოფობის შემდეგ გარდაცვალა.

იოსებ რევაზიშვილი. მხატვარი. სახელობსო ჰქონდა რიყის ქუჩაზე. ასრულებდა სხვადასხვა საშუაოს, ხატავდა სარკელაშო პლაკატებს, წერდა აბრებს, ხანდახან დეკორაციებსაც ხატავდა მუშათა თეატრებისათვის უფასოდ. გარდა სცენაზე თამაშისა, რეჟისორბოდა კვლავ. თითქმის ყოველ ზაფხულს მიდიოდა საგარეგნოში და ადგილობრივ სცენისმოყვარეთა წრეს ხელმძღვანელობდა და თვითონაც თამაშობდა. მეტად საქარო და გამოსადგვი სცენისმოყვარე იყო. ტანად კარგი, სასცენო ხმით და მუცტველი სახით. კარგად ასრულებდა განსაკუთრებით უარყოფითს ტიპებს. შესანიშნავი იყო მის მიერ შესრულებული როლები: ეაკი („ორი ობოლი“), ოტია ჯილია („დამა“), დიუტრანი („ორი დარაჯი“), გრაქორა („პეტრის მწიკნი“), დუბოანი („პარიზის დარბაზ-ლატინი“), სულემინანი („ლანა“). უკანასკნელ პიესაში თამაშის დროს დამაბა გუფარდა და ერთი თითი მთლად მოკლდებინა. განსაკუთრებით გაითქვა სახელი აზიურ ოპერეტებში. საუკეთესოდ ასრულებდა სულთან-შევის „არშინ-შალ-ალანი“, მანტის „მამტი იბალი“ და სხვ. რამდენიმე სიტყვა „არშინ-შალ-ალანის“ შესახებ. ჩემს ბიძაშვილს ნატაშა ნადირაძეს ენახა სამხურ ენაზე წარმოდგენილი „არშინ-შალ-ალანი“. თითონ კარგი ხმა ჰქონდა. ჩამაცვიდა, რომ როგორმე ქართლად მეთარგმნებინა და დავუდგა. ვარგად ეცნობოდი თათრული ენის მყოფენ ვიკოშვილს. მივმართე მას და ეთხოვე ეთარგმნა. მეტე სხვა ამხანაგებიც შეუჩინდნენ. მოეწონა ჩვენი აზრი და საჩუბა-ფოდ სთარგმნა. შეუდგებო მზადებას. პირველი შესრულებელი ვიყავით შემდეგი პარნი: ასკარა — მოსე ჯანოივი, სულთან ბუვი-ოთხე რევაზიშვილი, სულემინი — შაქრო გომეღაფრა, ეალი — ნიკო მირველოვი, სალა-ოლგა ფეიქაროვი, გულჩორა-შაშო მარგველაშვილი (მთარგმნელ ვანო გიგოშვილის მეუღლე), ასიანატალია ნადირაძე, თელი-ვაიანე ურბელი (ენობილი მხანაობის, სახალხო არტისტის აუნა ზარდალიშვილის მეუღლე). საუბრობო ხმის პატრონი. ამ აზიურ ოპერეტას დიდი მოწონება ჰქონდა. ყოველოვის აუარებელი ხალხი ესწრებოდა. ამ ოპერეტით ამავე შემადგენლობით ქუთაისში წავედით. ზედმიზეძ საშეკრა თეოთხჯერი დავდგით. დიდძალი ხალხი გვესწრებოდა, განსაკუთრებით ებრაელობა. ვთამაშობდით ორი წლის განმავლობაში — 1915 და 10. „მნათობი“, № 10.

1916 წლებში. შემდეგ ამავე პიესით დაიბრტყესდნენ ქართული პროფესორული მხატვრები, შეადგინეს ამხანაგობა. ინტერეტებიც ქასო აბაშიძემ, ალექსანდრე იმედაშვილმა და ოსებე ევიძემ. როლები შემდეგნაირად იყო განაწილებული: გულჩორა — ტ. აბაშიძე, ასკარა — ალ. იმედაშვილი, სულთან-ბუვი-ვასო აბაშიძე, ეალი — ო. ევიძე, სულემინი — ნ. ციციშვილი და კოლია ჩაგენავა, ხალა-ნატალია ჯავახიშვილი, ელისაბედ ჩერქეზიშვილი და ო. ფეიქრიშვილი, ასიან — ვარა მარგველაშვილი, ელენე აბაშიძე, შაშა შოთაძე, ქს. გორდელი. თამაშობდნენ, როგორც თბილისში, აგრეთვე იმგზავტრებს დასავლეთ საქართველოში. ყველგან აუარებელი ხალხი ესწრებოდა. ისე გახმურდა ეს პიესა და ისეთი მოთქმა-მოთქმა გამოიწვია, რომ შარციც კი დაიწვარა მასზე. იგი დასწერა ალ. მგალობლიშვილმა. პირველად ქუთაისში დიადგა, აუარებელი ხალხი მოიყვდა საღაროს, შემდეგ ამ შარცი მთელი დასავლეთი საქართველო შემოვიარეთ და დიდი შემოსავალიც გვხვდა წილად.

თამარ ამხანაგიშვილი. ხელობით ქალის ტრასაკმლის მყერავი იყო. ქართული თეატრით დადიოდა. იცემდა ძლიერ კობხად და სუფთად. ძირითადად მუშობდა ვერა შერაშკოსა და შემდეგ არქისანის თეატრებში. სხირად სხვა მუშათა თეატრებშიც იწვევდნენ. ასრულებდა დრამატულ როლებს, მაგრამ სუსტი ხმის პატრონი იყო და დრამატულ როლებსათვის შინაგანი ძალა არ ყოფნიდა. მიუხედავად ამის, ისე მოწონდებოდა იყო და ისეთი დაუსრეტელი ენერჯით ემსახურებოდა მუშათა თეატრების საქმეს, რომ მისი მოღვეწეობა თელსანიში ვახდა მუშათა თეატრების ისტორიაში. მის მიერ შესრულებული როლებიდან მასთვის: მარინე („დამა“), ნინო („არსენა“), ვენრიეტა (ორი ობოლი), ქეთევანი (სამშობლო). მაქვს პიესა „სამშობლოს“ პროგრამა. ვითამაშეთ 1909 წელს, 21 დეკემბერს. ეს იყო ავღობარის ქართულ დრამატული ხელოვნების მოყვარულთა ამხანაგობის მიზრდა წარმოდგენა. თამარ ამხანაგიშვილი ასრულებდა ქეთევანის როლს, მეღვეწან ხომშიაშვილისას. მიუხედავად იმისა რომ ძლიერ გაციებოდა, ავადმყოფი იყო, მაინც მოვიდა ეტლით და თამაშა. წარმოდგენის გათავების შემდეგ საწვალბო თეატრებშილიანმა ბოდიში მოხადა და მთხრა — რიენა, შეროჯან, რომ იცი, რომ ავად ვარ და მახატე. რომ ისე სუსტად ვითამაშეო და შენც ხელი შევიშალეო. მე ხელზე ვაკოცე, დავამშვიდე და ვანდგეშე; ვუთხარა: ჩემო თამარ, რა ვუყოთ, გამოკეთდები და შემდეგნი უკეთესი იქნებ-მეთქი. ძალიან კეთილშობილი, პატიოსანი და განეთარებელი ქალი იყო. მისი მეუღლე იყო ბოლშევიკი კოლა მეტრეველი, ერთხანად სცენაზედაც თამაშობდა.

დარო არტულიშვილი. მე მახსოვს იგი არაქსიანის თეატრიდან. როგორც მისვლად და მისივე ამხანაგებისაგან გამოვიდა, იგი ყოფილა ადრე, ჩემს გაცნობამდე, ქართული პროფესიული თეატრის მსახიობი. შემდეგ მუტრამკოს თეატრში მუშაობდა. პირადად მე გავიცანი არაქსიანის თეატრში, სადაც ბევრჯერ მომიხდა მისთან თამაში. მაშინ უკვე კარგა ხანშიშესული იყო. ესაც ქართული თავისებურით დადიოდა. ძლიერ თავდაბალი და გულკეთილი იყო, შრომისმოყვარე. მიუხედავად დიდი მატერიალური გაჭირვებისა, უანგაროდ მოღვაწეობდა სახალხო თეატრში. ზანდხან დახმარების სახით მის სასარგებლოდ სტენისმოყვარენი მართავენ წარმოადგენს. თამაშობდა მთავარ როლებს. მის მიერ შესრულებულია შემდეგი როლები: ხანუმა („ხანუმა“), ფრომარია („ორი თბილი“), მელნო (მელნოს ოინები) და სხვ. და უნდა ითქვას, რომ ნათლად ეტყობოდა პროფესიული თეატრიდან გამოყოლილი გამოცდილება და დახელოვნება. ყოველთვის კარგად იცოდა როლი. დიდ ყურადღებას აქცევდა ჩაცმა-დახურვას და გრძობს. ამხანაგებს უყვარდათ და მათურებულში მოწონებას იმსახურებდა.

ვაჩა ბეგიაშვილი. იგი, როგორც სახალხო თეატრების მოღვაწე, დიდად თვალსაზრისით ფიგურა იყო, გარეგნობით — ლამაზი, მოხდენილი, ტანადი. სასიამოვნო ხმის პატრონი, მგალითად, ისეთ როლში, როგორც არის ნარგვიანს როლი (ციმბირელი), მიუხედავად იმისა, რომ ეს როლი მეტისმეტად უფერულია და არ იქცევა მასალას მსახიობისათვის, ვერამ თავისი მოხდენილი გარეგნობით და დაკვირვებელი თამაშით ძლიერ კარგი შთაბეჭდილება დატოვა ჩემზე. როდელი მუშაობდა თეატრში იყო, რომ მას არ მიეღოს მონაწილეობა უანგაროდ და დიდი სიყვარულით. შემდეგში ხომ დაოსტატდა, და მუშაობდა თეატრების სტენისმოყვარეთა რიგებში საპატიო ადგილი მოიპოვა. კარგა ხნის განმავლობაში, სიცოცხლის უკანასკნელ დღემდე, რაიონის პროფესიული თეატრების სტენაზე

მუშაობდა: სოხუმში, ბათუმში, ცხაქიაში, ლავლევში, სიღნაღში და სხვ.

ეს ამგდარი აღმინი, რომელსაც შეიძლება შევძლო ვაწიო სამსახური ქართული სტენისათვის ადრე მოსწყდა თავის საყვარელ საქმეს და უდროოდ გარდაიცვალა. დარჩა ერთადერთი ვაჟიშვილი რომერტ ქართველიშვილი, რომელიც დაადგა დედის ყვალს და თავის პროფესიად აირჩია სტენაზე სამსახური, დამთავრა თეატრალური ინსტიტუტი და წარმატებით მუშაობს პერიფერიის თეატრებში რეჟისორ-დამდგმელად.

ელენე ბურჯაური. შესანიშნავი გარეგნობის მქონე იყო. დედა სამეხი ჰყავდა, მამა ქართველი. ირივე ენა, სოხუმურიც და ქართულიც, კარგად იცოდა და სიქირო ძალას წარმოადგენდა როგორც ქართული, აგრეთვე სოხუმური წრეებისათვის. პირველად ენაზე პიესა „ციმბირელი“ დასრულდა ციმბირელის ქალიშვილის ვარს როლს. უკრ კიდევ გამოუცდელი ახალგაზრდა ქალიშვილი იყო. შემდეგში ისე დახელოვდა, რომ მთავარ როლებსაც მშვენივრად ასრულებდა და თავისი მოხდენილი გარეგნობით მუშაობდა თეატრის მათურებლის საყვარელი მსახიობი იყო. მის მიერ შესრულებულია როლებიდან დამახსოვრდა: მარინა („დამა“), თალიო (აბელს ვერ წაუტყდა). ამ უკანასკნელი როლის შესრულება ზოგიერთ პროფესიულ მსახიობსაც უჭირდა და უნდა ითქვას, რომ ელენე ბურჯაურმა ამ როლის შესრულებით თავი ისახელა, როგორც მათურებელთა შორის, აგრეთვე წარს წყარებში. პროფესიულ თეატრში დავსავლის შემდეგ, დროებით დავშორდი ავლაბრის თეატრს და ამხანაგებისაგან გაივიცი. რომ ელენე ბურჯაურმა თავი მიანება თეატრში თამაშით. ერთხელ შემთხვევით შეხვდი თვითონ მას და ეუსაყვედურე. რომ ასეთი კარგი ძალა, სტენისათვის საუკუნო მონაცემების პატრონი რად ჩამოშორდი თეატრს-შეთქი. რა ექნა, მამო შაქრო, მისსეხა: გაფხოვდი, თუჯახს მოვეციდე, დრო აღარა მრჩება სტენაზე მუშაობისათვის.

ც. შოკიაშვილი

ბრძოლა თბილისის უნივერსიტეტის გარემო რეფორმის შემდეგ დროინდელ პრესაში

(მე-19 საუკუნის 60—70 წწ.)

უმაღლესი განათლება საქართველოში თავის ისტორიის ჩვენი წულოაღრიცხვის მე-4 საუკუნეიდან იწყებს. ფეოდალიზმის ეპოქაში საქართველოში და მის საზღვრებს გარეთ მოქმედებდა

უმაღლესი სასწავლებლის ტიპის მრავალი სკოლა: მე-10—11 საუკუნის ათენისა და პეტრიწონის, ხოლო მე-12 საუკუნის, გელათის, ივანთოს და გრიშის აკადემიების აყვავება. ცრეკლე

მეორის მეფობის დროს — თბილისისა და თელავის სეპინარიუმები. მე-18 საუკუნის მიწურულში მეცნიერი და მწერალი იოანე ბატონიშვილი ადგენს თბილისში, გორსა და თელავში უმაღლესი სასწავლებლის გახსნას პროექტს.

მიუხედავად ქვეყნის მიიმე მფლობელობისა (საქართველო მუდმივად განიკლავდა ირანისა და თურქების თავდასხმებს), საქართველოში იქმნება ნაციონალური ინტელიგენცია, რომელიც ცოცხალ ინტერესს იჩენს ადგილობრივი, რუსეთის და დასავლეთ ევროპის ცხოვრების მოკლებებისადმი.

რუსეთთან საქართველოს შეერთების შემდეგ ქართველი ახალგაზრდობა მიემგზავრება განათლების მისაღებად რუსეთში და დასავლეთ ევროპაში. სამშობლოში დაბრუნებულნი განსაკუთრებით მწვავედ გრძობდნენ ქართულ ნიადაგზე აღმოცენებული უმაღლესი სასწავლებლის აუცილებლობას. ქართველ ინტელიგენციას ამ საქმეში, ხსარს უძერდა მოწინავე რუსი საზოგადოება რუსეთისა და ამიერკავკასიაში.

უმაღლესი სასწავლებლის მოთხოვნა პირველად მეფეთიად იქნა ფორმირებული 1832 წ. შეთქმულების იმ პროგრესულ მონაწილეთა წრეში, რომლებიც წარმოადგენდნენ საქართველოს საზოგადო და ლატერატურულ მოღვაწეებს.¹

შეთქმულების მონაწილენი უმაღლესი სასწავლებლის წინაშე აყენებდნენ განსაზღვრულ მიზანს ქვეყნის ნაციონალური კულტურული ძალების მომზადების იმ საერთო პოლიტიკურ და ნაციონალურ ამოცანათა ინტერესებისათვის, რომელთა გადაწყვეტაც თვითონ მათ უნდოდათ.

სრულად სხვა მიზნებისათვის ისმებოდა საკითხი უმაღლესი სასწავლებლის გახსნისა ოფიციალურ სფეროებში. კავკასიაში უმაღლესი სასწავლებლის პროექტის შექმნისას რუსული ადმინისტრაციის წარმომადგენლებს 30 — 40-იანი წლების ბოლოს მხედველობაში ჰქონდათ კავშირის გაფართოება ადგილობრივ თავად-აზნაურობასთან და ქართველ მოხელეთა კადრების მომზადება.

კავკასიის მთავარმართებელი გოლოვინი 1839 წ. ცდლობდა გაეხსნა უნივერსიტეტის მზავსი რამ, მაგრამ ნებაერთვა ვერ მიიღო.²

მეფისნაცვლის ვორონცოვის დროს ოფიციალურ წრეებში ხელახლა წამოიჭრა საკითხი უნივერსიტეტის შესახებ, მაგრამ ძალზე ფრთხილად და გაუხედავად. ვორონცოვმა ისარგებლა მოსკოვიდან მიღებული ცნობებით იმ სიძნელეთა შესახებ, რასაც თითქმის განიკლავდნენ რუსულ ენაზე ლექციების მოსმენისას კავკასიელი

სტიპენდიანტები, რომლებიც სახელმწიფოს ხარჯზე იყვნენ გაგზავნილნი რუსულ უნივერსიტეტებში და უარი თქვა უცხოელთა უნივერსიტეტებში უმაღლესი სასწავლებლის გახსნისათვის. სინამდვილეში კი თბილისისა და ქუთაისის გიმნაზიები იძლეოდნენ აუცილებელ ცოდნას, ხილო, ამ გიმნაზიების დებულებებით, ქურდობისათვის ბრალს ვაძლეოდა უნივერსიტეტში შესვლის უფლება.

50-იან წლებში კავკასიის სასწავლო ოლქის მზრუნველი ბარონი ნიკოლი ადგენს ლიკეუმის პროექტს ადგილობრივი მოსახლეობის პრივილეგირებული ფენებისათვის. ლიკეუმს უნდა მოემზადებინა მოხელეები,¹ მაგრამ ეს პროექტიც, რომელიც არ იყო სრულყოფილი თვით ავტორის შეხედულებით და არ უსაბუხება ადგილობრივი მოსახლეობის ინტერესებს, არ იქნა დამტკიცებული მთავრობის მიერ, რომელიც ნაადრევად თვლიდა ლიკეუმის გახსნას.

1860 წ. ცნობილი რუსი ევრნალისტი, მოსკოვის უნივერსიტეტის პროფესორი ისტორიკოსი ნ. პოგოდინი საქართველოში ყოფნის დროს ადგენს უნივერსიტეტის პროექტს. ა. ი. ბარიატინსკისთან საუბრის დროს იგი დავიანებო მითხრობდა უახლოეს ხანში უნივერსიტეტის გახსნას, თავის პროექტში დასაბა კათედრებისა და იმ პირობა შემადგენლობა, რომელთაც შეეძლებოდათ მათი მეთაურობა. მისი რეკომენდაციით საქართველოს ისტორიის კათედრა უნდა ჩაეგზავნათ ოსტეიანიისა და ზაქრამისისათვის, მუსულმანური აღმოსავლეთის ისტორია — ბართოლომეუსთვის. რუსული სიტყვიერება — აღმოსავლეთისათვის, გეოლოგია — ამბისისათვის და ა. შ. მაგრამ პოგოდინის პროექტი არ იქნა მიღებული არც სამოსწავლო ორგანიზაციითა შეთავრებისა და არც კავკასიის ადმინისტრაციის მიერ.²

¹ Акты, т. XI, стр. 178 — 181.

² Барсуков Н., Жизнь и труды Н. П. Погодина, СПб., 1903, кн. 17, гл. XVII, стр. 368—369;

«Высшее образование сделалось необходимой потребностью европейских народов нашего времени. Можно ли отказывать и нам Грузии и Армении, странам, которые просветились христианским учением в первые века нашей эры. С этой целью предлагается приступить немедленно к учреждению университета в Тифлисе. Университет этот не может вдруг начать преподавание в полном объеме. Но в таком великом деле очень важно начало, основание, заведение. Кафедры могут быть открываемы по мере средств. Предметы следует оставить на благоусмотрение преподавателей. Не затрудняясь основанием нового здания, первые лекции могут быть

¹ პროფ. გ. გოზალიშვილი, «1832 წ. შეთქმულება» თბ. საბ. უნივერსიტეტი, 1935 წ. გვ. 153. ზ. ავთანდილიშვილის ჩვენება.

² Акты, т. IX, стр. 634 — 638.

60 — 70-იანი წლებიდან იწყება ხანგრძლივი და მწვევა ბრძოლა უმაღლესი სასწავლებლის გახსნისათვის, რომელშიც ჩაებნენ საზოგადოების მოწინავე ფენებიც: მწერლები, ჟურნალისტები, საზოგადო მოღვაწეები, პედაგოგები. უმაღლესი სასწავლებლის საჭიროებას ასაბუთებდნენ ყოველგვარი თვალსაზრისით: პოლიტიკური, ეკონომიური, კულტურული, პედაგოგიური თვალსაზრისით. რევოლუციის შემდგომი საქართველოს ახალი ცხოვრების პირობები მოითხოვდნენ სახალხო განათლების, სპეციალურ ცოდნათა და საზოგადოებრივი მედიცინის ფართოდ დაყენებას. ინტელექტუალის ეს ფართო მოთხოვნა უნდა არ შეიძლება დამკვიფრებულყოფილი რუსეთის უმაღლეს სასწავლებლებში კაციასივლი სტაჟინდიანტების მომზადების გზით.

უნივერსიტეტისათვის ბრძოლა იწვება იდეოლოგიური რუსული და ქართული პრესის ფურცლებზეც. აქტიურად გამოდიან განუთები „კავკაზი“, „დროება“, „ტიფლისი ვესტნიკი“, „ობზორი“. განუთები აყენებდნენ საკითხს უნივერსიტეტის შექმნის შესაძლებლობის, მისი დანიშნულების, მასწავლებელთა კადრებისა და მოსწავლეთა შესახებ, ტექნიკური ინტელექტუალის მწვევა შენარობაზე და მოვლ რაც სხვა საკითხებზეც, რომლებიც პირდაპირ ანდა არაპირდაპირ ესებოდა უმაღლესი განათლების პრობლემას.

ამ ბრძოლაში თანმიმდევრულად და ბოლომდე იცავდნენ საქართველოში უმაღლესი სასწავლებლის მოთხოვნას პროგრესული განუთები: „დრო-

ება“, „ტიფლისი ვესტნიკი“ და „ობზორი“. რამდენადაც განცალკევებით დგას „მესტნიკში“ „კავკაზი“, რომლის ფურცლებზეც მწვევა ფენები უმთავრესად მმართველი წრეების წარმომადგენლები.

ოფიციალურ პირთა გამოსვლებში გამოხატული იყო მმართველი წრეების შიში, რომლებიც სხივთაოდ თვლიდნენ უმაღლესი განათლების გავრცელებას ქართველი ახალგაზრდობის მასებს შორის, რადგან სწორედ ამ პერიოდში, ე. ი. 60-იანი წლებიდან, ქართველი სტუდენტობა პეტერბურგში, მოსკოვში და რუსეთის სხვა ქალაქებში ფართო მონაწილეობას იღებს რევოლუციური მოძრაობაში, ქართველი სტუდენტები აქტიური მონაწილეები ხდებიან 1861 წ. პეტერბურგის უნივერსიტეტის მღვლარებში, ამ საქმის გამო პსუბისებებაში იყვნენ მიცემული კ. ლორთქიფანიძე, ნ. ნიკოლაძე, ა. ჩოლოყაშვილი და ბ. ლოლაბერიძეებმა, ვ. წერეთელი, ი. ისაჩილავა და მრავალი სხვა. ქართველი სტუდენტები მონაწილეობდნენ 1868—1869 წლების გამოსვლებშიც. ისინი თანამშრომლობდნენ „საგრემნიკში“ და დაეჯერებულნი იყვნენ ჩერნიშევსკის გარემო. დიდი რევოლუციონერის პირადად მეგობრები იყვნენ ნ. ნიკოლაძე და ბ. ლოლაბერიძე, ისინი შემოიხილნენ იმტორიულების დას. ნეჩაევის წრეში, ზელმძლანეობდნენ ევანგელისტისა და ცოცხელის სახით „მოსკოვლთა“ სახალხო ორგანიზაციას. სიტყვა „სტუდენტი“ ხდება „რევოლუციონერის“ სინონიმად.

ყოველივე ეს აბუთლებდა მოთხოვნას ეფექტა, რომ მომავალი უნივერსიტეტი ვასდებოდა რევოლუციური იდეების გავრცელების ცენტრი.

ელობებოდა რა მრავალი დაბრკოლება, ქართველი საზოგადოებრიობა უმაღლესი სასწავლებლის გახსნისათვის შუამდგომლობას ყოველთვის უღარიღებდა კავკასიაში ანდა რუსეთში მომხდარი იმე მნიშვნელოვან მოვლენას. ახე, მაგალითად, 1871 წელს მხადგებოდა შუამდგომლობა კავკასიაში აღქმანდრე II ჩამოსვლასთან დაკავშირებით, 1880 წ. — მისი მეფობის 25 წლისთავის იუბილესთან დაკავშირებით, ამ ედებში როდი გამოიღეს მოსალაღნელი შედეგები. ყოველ შუამდგომლობას მეფის მთავრობა დაცვა-ყოფილებლად ტყვეობა, თვლიდა რა სახიფათოდ და არასასურველად უნივერსიტეტის გახსნას, მთავრობა ეძებდა ამისათვის სხვადასხვაგვარ მიზეზებს, ყველაზე შეტად საფუძვლიანი, მისი თვალსაზრისით, იყო იდეოლოგიური მოსახლეობის დაბალი კულტურული დონე, დაწყებითი და საშუალო განათლების განვითარებული ქსელის უქონლობა, რუსეთის მთავრობის წარმომადგენლები დემილით უვლიდნენ გერდს იმ-

открыты в свободных залах разных ведомств, так чтобы ими могли воспользоваться все желающие. Время назначается только послеобеденное, от 5 до 8 часов, а поутру разве 2 ранние часа; 8 и 9. Все жаркое время исключается из преподавания... Вознаграждение преподавателей предоставляется наместнику из разных остаточных сумм.

На первый случай открываются кафедры: история Грузии—Иоселиани, Бакрадзе. История Армении—Иванов. История мусульманского Востока — Бартоломей. Восточная нумизматика—он же. История русских войн на Кавказе — Фалеев. Язык и литература—грузинская. Язык и литература армянская. Язык и литература персидская — татарская. Словесность русская — Алмазов. История русская—Григорьев. Право туземное. Право русское. История церковная. Геология — академик Абих, Ходзько. История ногайских и крымских татар—Лухинов. Ботаника — Чермак, История классической литературы — он же. Космография—Желиховский, Берже и проч...

1 Билет, 1907 г., № 7—8. И. Джабадари. «Процесс 50-ти».

ფაქტს, რომ სწორედ ცარიზმი აფერხებდა განათლების განვითარებას და მხარავს.

ავითარებდა რა რუსეთის ოლიგარქული წრეების აზრს, „კავკაზი“ ამტკიცებდა, რომ ქვეყანა, რომელსაც არ მოეპოვებოდა საკმარისი რაოდენობით საშუალო სკოლის ქურდამთავრებულნი, ვერ კიდევ არაა მომწიფებული უმაღლესი განათლებისათვის, მას ჯერ კიდევ არა აქვს სასიცოცხლო მითხოვნილებები, რომ ქართული საზოგადოებრიობა ითხოვს გახსნას უმაღლესი სასწავლებელი მხოლოდ იმიტომ, რომ სურს მიმაძის რუსეთის საზოგადოებრიობას. 1868 წ. გაზეთი „კავკაზი“ წერდა:

«Развитие низшего и среднего образования должно предшествовать заботам о высшем, которое в противном случае будет поверхностно, искусственно и фальшиво, будет более навязываемо чем вызываемо жизненной потребностью».¹

1868 წ. როდესაც იქნა დაწერილი ეს სტატია, კავკასიის სამოსწავლო ოლქის საშუალო სასწავლებელთა რიცხვი იყო 4 ვიმნაზია სრული ვიმნაზიის კურსით. ისინი წელიწადში უშვებდნენ 38 მოსწავლეს 2 ათი წლის განმავლობაში, 1879 წლისათვის, მოხდა რეორგანიზაცია ძველისა და გახსნა ახალი საშუალო სკოლებისა. 1879 წელს 13 საშუალო სასწავლებელი იყო, რომლებიც წელიწადში 126 კურსდამთავრებულს უშვებდნენ,² მიუხედავად ამ მნიშვნელოვანი ცვლილებებისა, რომელიც ხდებოდა საშუალო განათლების სფეროში, „კავკაზი“ ჩქმალავს ამ ფაქტს და 1879 წ. რჩება წინააღმდეგ თვალსაზრისზე, დაყენებით იმეორებს ერთსა და იმავეს, რომ ჯერჯერობით ნაადრევია უმაღლესი სასწავლებლის გახსნა. ამ აზრის დასახსნაუფლებლად მის მოყვავდა ნოვოროსიისკის (ოდესის) უნივერსიტეტის შავალთი, სადაც 350 სტუდენტი ითვლებოდა. ყოველი მათგანი ქვეყანას 550 მანეთი უჯდება წელიწადში, სპეციალისტებს იგი ცოტას უშვებს ვიდრე სხვა უნივერსიტეტები, ხოლო სხვაზე ძვირი კი უჯდება.

თბილისის უნივერსიტეტი, — ამტკიცებს სტატიის ავტორი, — ვიმნაზიიდან მიიღებს არა ნაკლებ 45 აბიტურიენტს, და იგი ეღირება წელიწადში 200—500 ათასი მანეთი აქედან „კავკაზი“ დაასკენს:

«Сначала нужно развить начальное и среднее образование, увеличить число выпускников, а потом ставить вопрос об университете».³

უნივერსიტეტის გახსნის აუცილებლობის საკითხი შედგომივად იღვკა დღის წესრიგში, ქართველი საზოგადოებრიობა არა ერთხელ უბრუნებდა ამ საკითხს. ამისათვის „კავკაზი“ იქმნა ერთ-ერთი მთავარი ინტელექტუალური ცენტრი, რომელიც ამ აზრს, მაგრამ იგი უნდა იქმნა ჩანაღებზე მოგონებს. „კავკაზი“ იძულებული ხდება, ანგარიში გაუწიოს საზოგადოებრივ აზრს უმაღლესი სასწავლებლის გახსნის აუცილებლობის შესახებ და რეკომენდაციას უწევს სამართლისმცოდნეობის ანდა იურიდიული ფაკულტეტის სასწავლებელს.

სრული წარმოდგენა სამართლისმცოდნეობის მსგავს სასწავლებელზე შეიძლება ვიქონიოთ მისი უფილი სტუდენტის ჩანაწერების საფუძველზე. ამ ნათქვამია: სასწავლებლის აღსაზრდელზე, ამ შეიძლება გამზადიყენენ მხოლოდ შეძლებულ ოჯახთა წარმომადგენლები და ისინი მნიშვნელოვანი სასწავლო ქირით. სასწავლებელი იძლეოდა შეზღუდულ ცოდნას, რაც ერთბაშე ჩამოეჯარებოდა უნივერსიტეტის კურსს.»

«Училище правоведения создано для того, чтобы, привлекая к себе детей из сословия потомственного дворянства большими правами и преимуществами на службе устроить для ведомства министерства юстиции особый рассадник благовоспитанных и образованных чиновников».⁴

ამგვარად, „კავკაზის“ სტატიაში, რომელიც იბრძოდა სამართლისმცოდნეობის სასწავლებლისათვის, გამოხატულია მისი მზრუნველობა შეძლებულთა კლასების მოზოგენილებების დასამყოფილებლად და მთელი მხარის მოსამარაგებლად განათლებული მოხელეებით.

როგორც პრესიდან ჩანს, საზოგადოებრიობას უნდოდა უმაღლესი სასწავლებელი გაეხსნა რაც შეიძლება უფრო ხელმისაწვდომი ადგილობრივი მოსახლეობის ფართო მასხისათვის. ამისათვის მას არ შეეძლო გამოეხატა კმაყოფილება სამართლისმცოდნეობის სასწავლებლის პროექტის გამო.

„კავკაზის“ პოზიცია სა ტკივად გააყრიტკია ყველა თვალსაჩინო გაზეთში, პირველ რიგში კი „დროვამ“, „ტიფლისკი ვესტნიკმა“, „მოზრომა“. „ტიფლისკი ვესტნიკი“ აღმოთოიებით ეხმარება ამ აზრს. იმის ნაცვლად, რომ სქოთხველა უფრადლება მიეპყრო მხარის საჭიროებინსადში უმაღლესი განათლების საქმეში, დაყარაშმა ისინი უნივერსიტეტისათვის საბრძოლველად. პრესისა და განათლების გამოიჩენილ მოღვაწეთა ნაწილა ცდილობდა ხელი შეეშალა საკითხის სასურველად გადაჭრისათვის; „ავტორ передовой статьи «Кавказа», повидимому довольно близко стоящий к учебному делу,

1 «Кавказ», 1868 г. 10/1, № 4.
2 Отчет попечителя КУО за 1868 г.
3 Там же, 1879 г.
4 «Кавказ», 1879 г., 13/XI, № 247.

1 Устинович П. Общественное воспитание и образование в России, Записки об училище правоведения, СПб, 1879, ст. 15.

отстраняя вопрос об основании Кавказского университета несколькими банальными фразами, предлагает взамен университета проект основания в Тифлисе высшего заведения вроде училища правоуказания на том основании, что университет будет стоить казне очень дорого».¹

„დროება“, ეკამთებოდა რა უნივერსიტეტის მოწინააღმდეგეებს, აღმყოფებით უთითებდა იმ ბოიციკებზე, რომლებიც დაიკავეს „კავკაზმა“, როგორც ოფიციალურმა ორგანომ და კლასიკური გიმნაზიის დირექტორმა შარკოვმა.

„გასაკვირველი ის არის, რომ ამის ამბობს გაზეთი, რომელიც ჩვენი შხრის საზოგადო საკიროების გამოთქმელი უნდა იყოს, ამბობს კაცი, გიმნაზიის დირექტორი, რომელიც გონებით განათლების მოსურნეთ რაზმში უყოველთვის ყველაზე პირველი უნდა იდგეს და რომელიც ამ განათლებისათვის ყველაზე მხნეთ და დაუღალავად უნდა იბრძოდეს...“² და ცოტა გვიან: „ჩვენი უმაწიელების აღმზრდელი, რომლებიც განათლების გზაზედ ბელადობას უნდა უშვებობდნენ ხალხს, როგორ ჩამორჩენილან უკან, ხელში ლამპარის შექრობით და ბნელში დაბოდილობენ“³ ისინი თვლიან, რომ ხანამ უმაღლეს სკოლას ვახსნიან, ჯერ საკმაო რაოდენობით უნდა იქნეს დაწყებული და საშუალო სკოლები. „დროება“ ირონიით კითხულობს, რატომ არ შეუშალა ხელი აშშ-სა და საფრანგეთის დაწყებითი და საშუალო სკოლის ნაკლებობამ ამ ქვეყნებში უმაღლესი სკოლის ორგანიზაციასო.⁴

„დროება“ სერიოზული პასუხი ვასც „კავკაზის“ არტუშენტებს და სამართლიანად აღნიშნა, რომ საშუალო სკოლების რიცხვი კავკასიის საზოგადო ოლქში შესამჩნევად ვიზარდა მათი რიცხვი 17 აღწევსო. ესაა გიმნაზიები, სემინარიები, რეალური სასწავლებლები. გაზეთი ამბობს: თუკი თითოეული სასწავლებელი მოგვეცემს 4 აბიტურიენტს უნივერსიტეტისათვის, მაშინ I კურსისათვის იქნება 70—80 სტუდენტი, ე. ი. არადრით არ არის ეს რიცხვი ნაკლები რუსეთის რომელიმე სხვა უმაღლეს სასწავლებელზე. სიმწიფის ატესტაციისათვის გამოდები, რომელთაც ჩააბარებენ სემინარიებიც და რეალური სასწავლებლის მოწოდებები, გაუსწიან მათ გზის უნივერსიტეტისაკენ. გაზეთმა სტატიაში მიუთითა იმ გზაზე რომელსაც უნდა გაეყვით განათლების გასავრცელებლად ბრძოლაშიო. პარალელურად უნდა გადაიწყვეს საშუალო სკოლების ქსელის

გათართობის საკითხი და მიღწეული იქნეს უმაღლესი სასწავლებლის ორგანიზაციაო. სტატიაში — „კიდევ კავკასიის უნივერსიტეტზე“ „დროებას“ მოჰყავს სომხური გაზეთის „მეგუ ისტანის“ აზრი, რომელიც მხარს უჭერს უნივერსიტეტის გახსნის მოთხოვნას. ორივე გაზეთი ბრალს სდებს „კავკაზს“ და ცრუმწიფებს, რომლებსთვისაც ქვეყნის ინტერესები ძვირფასიაა.¹

გამოდის რა „კავკაზის“ წინააღმდეგ, „ობზორი“ მიუთითებს: ერთადერთი საბუთი — უნივერსიტეტის მოწინააღმდეგეების სტუდენტთა კონტინენტის უქონლობა — კიდევ უფრო უსევამს ხაზს უმაღლესი სასწავლებლის გახსნის აუცილებლობასო. ბევრი ნიჭიერი გიმნაზისტი, რომელიც შიისწრავის ცოდნის შესაძენად, ტოვებს გიმნაზიას კერძის დამოთარებამდე, რადგან მათ არავითარი პერსპექტივა არა აქვთო, რუსეთში გამგზავრებისათვის აუცილებელია, რომ რაჯამ სტუდენტი წელწადის არა ნაკლებ 400—500 მანეთს უგზავნიდეს 4—5 წლის განმავლობაში, ამის შესაძლებლობა კი უვლას არა აქვს. თუკი ნამდვილად იქნება ცნობილი, რომ უნივერსიტეტს ვახსნიან, გიმნაზისტებს სტუმრული ექნებათ დამათარონ სასწავლებელი, საზოგადოებრივია კი იზარტებს ახალი გიმნაზიების გასახსნელად. თბილისში ცხოვრება და სწავლა უფრო იაფი დაუჯდებათ, ვიდრე რუსეთში. ისეთ პირობებში კავკასიის გიმნაზიის ბევრ კურსდამთარებულს შეეძლება უმაღლესი განათლების მიღება. უნივერსიტეტი არ დარჩება სტუდენტების გარეშე იმპოტომაკ კი, რომ ამ ჩამოვლენ სტუდენტებს რუსეთიდანაო.²

ქართულ საზოგადოებრიობას შესანიშნავად ესმის ფაქტები „კავკაზისა“, რომელსაც სურს შენობოს თავისი ნამდვილი დამოკიდებულება ხალხთა განათლებისადმი. „სხვა რამ გარეშე მიხანი აქეთ წახდელობანი, როდესაც უნივერსიტეტის წინააღმდეგ ქადაგებენ და სწერენ“.³

„ობზორი“, ყოველ შემთხვევაში, არაა იმის წინააღმდეგი, რომ დაიწყოს გავრცელება განათლებამ დაწყებითი და საშუალო სკოლების დაარსებით. მაგრამ საქართველოს პირობებში ეს იმას ნიშნავს, რომ „ანანიდან დაწყება“ 4 ძალიან ჩამოარჩენს ჩვენს ქვეყანას სხვა ხალხებისაგან. გაზეთი შექმნილი მდგომარეობიდან გამოსავალს პოულობს უნივერსიტეტის გახსნით. «В цивилизуемом влиянии высшего учебного заведения, элементы которого внесут в домашние очаги самых заброшенных углов ту живую воду, от соприкосно-

¹ „Тифлисский Вестник“, 1879 г., 17/XI, № 228.

² „დროება“, 1880 წ. 31/10 № 230 „კავკასიის უნივერსიტეტი“

³ „დროება“, 1880 წ. 18/11, №243 „კიდევ კავკასიის უნივერსიტეტი“

⁴ „დროება“, 1880 წ. 31/11, № 230 „კავკასიის უნივერსიტეტი“

¹ „დროება“, 1880 1/XI № 231, „კიდევ კავკასიის უნივერსიტეტი“.

² „Обзор“, 1880 г. 22/II, № 427.

³ „დროება“ 1880 წ. №230, 31/10, „კავკასიის უნივერსიტეტი“.

⁴ „Обзор“, 1880 г. 29/II, № 434.

ვნია с которой, разорвутся веками ско-
ванные цепи невежества, поднимется дух
народа, оживут нивы и поля»¹.

ამდგენდა რა ასეთ დიდ მნიშვნელობას უმაღ-
ლეს სასწავლებელს, „ობზორი“ იმდენ გამოთქ-
ვამდა, რომ მისი ჩამოყალიბება და ადგილობრი-
ვი მეცნიერული და ტექნიკური ინტელიგენციის
კადრების შექმნა საწინდარი იქნება ქვეყნის
ეკონომიური და კულტურული ამაღლებისა.

უხასუხებდა რა მათ, ვისაც უნდოდა დამტკი-
ეებინა საქართველოში უნივერსიტეტის გახსნის
უფრობა, და ამას იმით ასაბუთებდა, რომ სა-
შუალო სასწავლებლებში ქართველები უმნიშე-
ნელო პროცენტს შეადგენსო, იაკობ ვოვანაშვი-
ლი სტატიით „შხათა ვართ?“ მიუთითებს, რომ
უნივერსიტეტის დაარსება სარგებლობას მოუ-
ტანს ქართველებსაც და მის მეზობლებსაც. და
თუ საშუალო სკოლებში ქართველები ცოტაა, ეს
იმას არ ნიშნავს, რომ ქართველი საზოგადოება
უნდა გამოეთიშოს უნივერსიტეტის დაარსებისა-
თვის ბრძოლის საქმეს, არ უნდა მიატოვოს მო-
წინააღმდეგობა ამ ბრძოლაში, ისე უნდა მიაღწიოს
გიმნაზიუმში ქართველთა რიცხვის გამრავლებას².

„დროება“ ახსენებს საზოგადოებას, რომ ცნო-
ბები უნივერსიტეტის გახსნის შესახებ გააძლიე-
რებს ქართველი მოსწავლეების ნაქადს საშუალო
სკოლებში: „თვითონ უნივერსიტეტის არსებობა
აქ, საქართველოში, იქნება ერთი იმ სახსართაგან-
ნი, რომელიც გამამრავლებელ ქართველთა რიცხვს
სხვა სასწავლებლებში“³.

„დროებას“ მოუღო რაც სტატიებს მხარს უჭერ-
და „ტიფლისსკი ვესტნიკი“, რომელიც მოწინავე
სტატიასი 1879 წლის 16 ნოემბერს გამოვიდა
ქართველი ინტელიგენციის დასაცავად და აღნიშ-
ნა მისი მიღწევები მეცნიერებისა და კულტურის
დაკავშირება „ტიფლისსკი ვესტნიკი“ ასახელებს ვა-
შაშვილი მოღვაწეებს რუსეთის უნივერსიტე-
ტებში Тарханов—Физиолог—грузини; Пет-
риев—профессор химии Одесского универ-
ситета—грузини; Чагарели—профессор пе-
тербургского университета на факультете
восточных языков—грузини; Бакрадзе, про-
славивший себя капитальными археологи-
ческими изысканиями.—грузини. Наконец,
самые видные деятели кавказской тузем-
ной и русской прессы в большинстве слу-
чаев грузины и армяне»⁴.

აქ არის ადგილობრივი საზოგადოებრიობის ე-
ნონიერი სიამაყე და მწუხარების გრძობა, ვა-
შაშვილი იმ შეგნებით, რომ ეს მაინც ერთეუ-
ლების მიღწევაა, რომ ასეთი სახელები შეიძლე-
ბოდა ათეულები და ასეულები ყოფილიყო.

5. ნეკოლაძე აშხელს „კავკაზის“ პოზიციის

უსაფუძვლობასა და უპრობის, „კავკაზის“, რე-
მელიც ამინებდა ქართველ საზოგადოებრიობებს
ცარიელი უნივერსიტეტის ღმრთობა: [ჩქ] შეტრს
რომ მისწრაფება განათლებისაკენ ახალგაზრდო-
ბას დიდი აქვს. რაჟი არა აქვთ შესაძლებლობა
სამშობლოში მიიღონ უმაღლესი განათლება,
ათობანი გამწახსებენ მივეჭვებენა რუსეთში და
საზღვარგარეთ. მათ არ აკავებთ არც სიმწიფის
ატესტატის მიღებლობა, არც არავითარი უსახ-
სრობა უცხო მხარეში.

უნივერსიტეტის დაარსება მჭიდროდა დაკავ-
შირებული საქართველოში ახალი და რეორგა-
ნიზებული საშუალო სკოლების გახსნასთან. ვა-
შაშვილი აღნიშნავენ, რომ რამდენადაც უნივერ-
სიტეტის საკითხი ცერდნობა კურსის მოსასმენად
მომზადებული ახალგაზრდობის ნაკლოვანებებს,
აუცილებელი იყო, უნივერსიტეტისათვის ბრძო-
ლის გაგრძელებასთან ერთად, ერთდროულად გა-
დაწყვეტა ამ საკითხისა, „კავკაზი“, რომელიც
სხვაზე უფრო ხშირად წერდა უნივერსიტეტის
გახსნის უფრობაზე და სასწავლებლების ქსე-
ლის გაუხსნელობის შესახებ, აგრეთვე აღიარებ-
და მასწავლებელთა კადრების სავალალო მდგო-
მარობას.

წლიდან წლამდე ოქტის მზრუნველი თავის ან-
გარიშში, რომლითაც „კავკაზი“ ხშირად სარგებ-
ლობდა თავისი სტატიების დასასაბუთებლად,
აუხადებს ვაკანტური თანამდებობის, ფილოლო-
გიის და ფიზიკა-მათემატიკის მასწავლებელთა სი-
მცირის შესახებ. „კავკაზის“ პოზიციის უმაღლეს
სასწავლებლის შესახებ 70-იანი წლების ბოლოს
იყვლება. თუ ადრე „კავკაზი“ გამოთქვამდა
გვეს უნივერსიტეტის საქორების შესახებ,
70-იან წლებში კი, ქვეყნის ეკონომიური და კულ-
ტურულ ცხოვრებასთან დაკავშირებით, რომე-
ლიც სულ უფრო მწვავედ გრძნობდა ინტელი-
გენციის კადრების ნაკლებობას, აიძულებს შეი-
ცვალოს პოზიციის. მასწავლებელთა ნაკლებობას-
თან დაკავშირებით „კავკაზი“ მიუთითებს, რომ
უნივერსიტეტის გახსნის შემთხვევაში, უპირვე-
ლეს ყოვლისა, აუცილებელია ზრუნვა ფილო-
ლოგთა მომზადებისათვის. ერთდროულად, სა-
შუალო სკოლების ქსელის გაზრდასთან დაკავში-
რებით, იზრდება მოთხოვნილება მასწავლებელ-
თა მომზადებისა. თუკი ამდენ ხანს კმაყოფილ-
დებოდნენ საშუალო განათლების მქონე მასწავ-
ლებლებით, ახლა საქორი იყო უმაღლესი განათ-
ლების მქონე მასწავლებლები. „კავკაზი“ შენიშ-
ნავს, რომ რუსეთიდან პედაგოგების გამოძახე-
ბამ ვაკანტურ ადგილებზე გამოართება ვერ
პოვა. ხშირად ჩამოდიან საკმაოდ მოუზადებელი
მასწავლებლები, იმიტომ რომ ისინი მოწვეულ-
ნი არიან მათი მომზადების დონის რწინაწარ
გაუცნობლად.

გიმნაზიისა და რეალური სასწავლებლის სპე-
ციობაზე ლაბარაკისას „კავკაზი“ ზუსტად ასევე
აღნიშნავს ფიზიკისა და მათემატიკის მასწავლე-
ბელთა არასაკმაო რაოდენობის და გამოთქვამს

¹ «Обзор», 1880 г., № 434.

² „დროება“, 1880 წ. 22/II, № 16.

³ „დროება“, 1880, 24/1, № 18.

⁴ «Тифлисский Вестник», 1879, № 227.

მედს, რომ მათ მომზადებას ხელს მოაკიდებდა პოლიტიკური უმადლესი სასწავლებელი, რომლის დაარსებისათვისაც ამრების საზოგადოებრიობა. თვითონ ცხოვრება აიძულებს „კავკასს“ აღიაროს, რომ უმადლესი პოლიტიკური სკოლის გახსნა არა ნაკლებად სასურველია, ვიდრე უნივერსიტეტისა.¹

„ტიფლისსკი ვესტნიკი“ და „ობზორი“ ავითარებენ იმ აზრს, რომ უნივერსიტეტისა და საშუალო სკოლების ქსელებს შორის არსებობს ურთიერთ კავშირი.

„ობზორს“ მიაჩნია, რომ დაწყებითი და საშუალო განათლების სისტემა უნდა იყოს დავიერვინებული უნივერსიტეტის შექმნით.

უნივერსიტეტის მომხრეები მიუთითებდნენ იმაზე, რომ „კავკასი“ იძლევა მდიდარ მასალას ისტორიული და ბუნებრივი თვალაზრისით მეცნიერული კვლევა-ძიებისათვის. „დროება“ წერდა, „ჩვენი ქვეყანა ყოველგვარ სწავლულს აუარებელ და გერ ხელუხლებელ მეცნიერებს საზრდოს და მასალას წარმოუდგენსო“².

ასაბუთებდა რა თავის ამ დებულებას, გაზეთი ამოწმებდა პროფესორ კ. ფ. კესლერის მოხსენებას. 1876 წ. ეს გამოჩენილი პროგრესული მეცნიერი, პეტერბურგის უნივერსიტეტის ფიზიკა-მათემატიკის ფაკულტეტის დეკანი, რუსეთის ბუნებისმეტყველება ყრილობის ორგანიზატორი, ესტუმრა კავკასიას, უწრადღებით შეისწავლა ეს მხარე და შესანიშნავი მოხსენება წაიკითხა კავკასიის ლინგვისტურ და ისტორიულ სიმდიდრეთა შესახებ. მან, აგრეთვე, გამოთქვა აზრი კავკასიაში უნივერსიტეტის გახსნის საკითხის თაობაზე. „ტიფლისსკი ვესტნიკი“ წერს იმის შესახებ, რომ სახელდობრ, კავკასიის უნივერსიტეტს ექნება შესაძლებლობა მოამზადოს მეცნიერთა კადრები, რომლებიც ააღორბინებენ ცოდნის სპეციალურ დარგებს კავკასოლოგიის სფეროში.

გაზეთები დიდ უფრადლებას უთმობენ კავკასიის სამოსწავლო ოქტის მზრუნველის პროექტს, გამოთქმულს „მზრუნველის 1878 წლის საანგარიშო მოხსენებაში“, პროექტი თავისთავად მნიშვნელოვან ინტერესს შეიცავს, რომელიადაც უმადლესი სასწავლებლის მოთხოვნა გამოვიდა რუსეთის აღმინისტრაციის თვალაზრით წარმომადგენელი, რომელიც არ გამოიჩინოდა განსაკუთრებული სიმათიებით კავკასიის და მისი მოსახლეობისადმი. აქ წამოჭრილი იყო საკითხი კავკასიის სასწავლებლებს ყურსდამთავრებულთა სავალდო მდგომარეობის შესახებ, ისინი მიემგზავრებიან რუსეთში და შემდეგ თავს ანებებენ სწავლას მატერიალური სიკეთროვის ანდა შეუწყველი ჰაერის გამო. აუცილებელია ზომების მიღება, რათა ხელი შეეწყოს ამ მხარეში მრეწველობისა და სოფ-

ლის მეურნეობის განვითარებას, ამ მხარეს გჭვს ისეთი სიმდიდრე და დოვლითი, რომელსაც შეუძლია მიიღოს სახელმწიფოს კერძმდგონს მრეწველობა. ბუნება და ადგილობრივი მრეწველობითხოვენ ტექნოლოგიური ინსტიტუტის გახსნას სამით და აგრანომიული ფაკულტეტებით. მზრუნველი ლაბარაკობს მხარის ლინგვისტური სიმდიდრის შესწავლის შესახებ. ამისათვის კი იძლევა რჩევას უნივერსიტეტის გახსნისათვის ანდა პეტერბურგიდან კავკასიაში აღმოსავლური ენების ფაკულტეტის გადმოტანის შესახებ.

„კავკასი“ წერს იმის შესახებ, რომ მზრუნველის შენიშვნებშია სამით და აღმოსავლური ფაკულტეტების აუცილებლობის შესახებ გამოიწვიო ცოცხალი გამოძახილი მოსახლეობას შორის.

ეს პროექტი ყოველმხრივ განიხილა „დროებაში“, რომელმაც მოუძღვნა მას მთელი რაიგი მოწინავე სტატიებისა, სადაც მიუთითებს, რომ მზრუნველის პროექტის ცხოვრებაში გატარება ხელს შეუწყობს ქვეყნის განვითარებას.

მკარამ ადგილობრივ საზოგადო მოღვაწეებს მოუხდათ დარწმუნება იმაში, რომ უმადლესი სასწავლებლის გახსნის სურვილსა და ამ სურვილის განხორციელებას შორის დიდი ზღვარი იყო.

როდესაც შეიგნო, რომ უნივერსიტეტის გახსნის საკითხი მმართველ წრეებში წინააღმდეგობას ხედეზობდა, „ტიფლისსკი ვესტნიკი“ მხარი დაუქიარა პროექტის ამ ნაწილს, სადაც ლაბარაკია პეტერბურგიდან თბილისში აღმოსავლური ენების ფაკულტეტის გადმოტანის შესახებ. „ტიფლისსკი ვესტნიკი“ მიუთითებს იმაზე, რომ ამ საქმიდან ორმხრივი საზღვრობა იქნებათ: კავკასიისათვის, რომელიც მიიღებს უმადლეს სასწავლებელს, და აღმოსავლური ენების ფაკულტეტისათვის, რომელსაც კავკასიაში ექნება აუცილებელი პირობები წარმატებით განვითარებისათვის; ადგილობრივი მოსახლეობის მრავალეროვანი შემადგენლობა ხელს შეუწყობს სტუდენტობას სრულიად დაეფულოს ადგილობრივ და მეზობელ აღმოსავლურ ენებს; პეტერბურგის პირობებში აღმოსავლური ენების შესწავლის წარმატება შეუძლებელია, მაშინ როდესაც კავკასიაში, მრავალ ენების გარემოცვაში, მას ექნება სასრულყოფის სტიმული. პეტერბურგში კი, რომელიც შორსაა აღმოსავლეთის ქვეყნებიდან, მსმენელების ნაკადი ძალზე სუსტია. ადგილობრივი ახალგაზრდობა, რომელიც მომზადებულია აღმოსავლური ენების შესათვისებლად, მოკლებულია პეტერბურგში სწავლის საშუალებას.

უფრო მოკვიანებით, — იმედოვნებს გაზეთი, — აღმოსავლური ენების ფაკულტეტის გარეშე, როგორც ბიართვის გარეშე, ადვილად შეიძლება სხვა ფაკულტეტების ფორმირება. „ტიფლისსკი ვესტნიკი“ ამ საკითხში თანაგრძობას უწყებს პეტერბურგის გაზეთი „გალოსი“, რომლის სტატია გადაბეჭდილი იქნა „ტიფლისსკი ვესტნიკის“ მიერ. ლაბარაკობდა რა კავკასიისათვის აღმოსავლური ენების ფაკულტეტის

¹ „Кавказ“ 1881 г., 3/VI, № 120.

² „დროება“, 1871 წ. 26/6, № 26.

მნიშვნელობაზე, „ტიფლისსკი ვესტნიკი“ მიუთითებდა, რომ კავკასიის უზარმაზარი ისტორიული, ფილოლოგიური ეთნოგრაფიული დოკუმენტი წარმატებით იქნება შესწავლილი მხოლოდ და მხოლოდ ადგილზე.

კავკასიის მხარის ლანგვისტური სიმდიდრის გამოყენება მნიშვნელოვანია არა მარტო მეცნიერული, არამედ პოლიტიკური და ადმინისტრაციული თვალსაზრისითაც. აღმოსავლური ენების მკოდნე აღაზიანები სახელმწიფოს სქირდება, როგორც ხელისუფლების წარმომადგენლები კავკასიაში და აღმოსავლეთის ქვეყნებს შორის ურთიერთობისათვის.

„კავკაზი“ დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს მთხელეთა მიერ ადგილობრივი ენების ცოდნას. „ოზზორიკი“ არა ერთხელ უბრუნდება იმ აზრს, რომ მხარეში განათლების გავრცელება ხელს შეუწყობს ადგილობრივ მოსახლეობასა და რუსეთს შორის კავშირის დამყარებას. სწავს რა, რომ საქართველოს ბედი განუყრელადა დაკავშირებული რუსეთის ბედთან, იგი დაუცხრომლად იმეორებს რომ-«Поэзия официальной России стоит Россия действительная, способная на прогресс, способная путем развития достигнуть человеческих порядков».¹

1880 წ. ამ საკითხს იგი უძღვნის მთელ რიგ მოწინავე წერილებს, სადაც ავითარებს იმ აზრს რომ-«Университет поднимает дух народа и связает население Кавказа с Россией»².

ამკარად ზანს, რომ აქ „ოზზორის“ მხედველობაში იქვს არა მარტო კულტურული კავშირი, არა მარტო კეთილისშემოყვანილი გავლენა მიწინავე რუსული მეცნიერებისა და კულტურისა ქართველი ახალგაზრდობის მსოფლმხედველობის ფორმირების საქმეში, არამედ უშუალო კონტაქტი რუს რევოლუციურ-დემოკრატიულ ინტელიჯენციასთან, რომელიც დაიწყებდა მეშობას კავკასიის უნივერსიტეტში.

„დროებას“ სწავს, რომ უნივერსიტეტი მისცემს ქვეყანას საზოგადო მოღვაწეების დიდ რაოდენობას, უნივერსიტეტი ძალიან დიდ სარგებლობას მოუტანს ეკონომიურ და პოლიტიკურ ცხოვრებას: უნივერსიტეტის გახსნა ძლიერ გზავდობდა ჩვენი მამებს შეილებს აღზრდას და ჩვენ ახალგაზრდობას — უმაღლესი სწავლის მიღებას. უნივერსიტეტი გააჩენდა ჩვენში გონებით ცხოვრებას და კეთილ მოქალაქეებს: უნივერსიტეტის შეწყობით, ჩვენი მეურნეობა, ჩვენი ვაჭრობა, ჩვენი საზოგადო ცხოვრება წინ წაიწვედა: უნივერსიტეტის წყალობით, ჩვენ გავიცნობდით ჩვენ თავს, ჩვენ შევიტყობდით — რამდენი სიმდიდრე, რამდენი სიუხვე მოუტოა ჩვენი ქვეყნისათვის ბუნებას და მისივე შეწყვენილი,

ამ სიმდიდრის გამოყენებას დაიწყებდით»³.

„ოზზორის“ სტატიის ავტორი ცდილობს აუხსნას ხელისუფლებას მისი პოლიტიკური უმარტოებულობა განათლების დარგში, ცდილობს დაარწმუნოს იგი და გამოიყენოს უფრო საფუძვლიანი არგუმენტები ხელისუფლებისათვის. ჯერაბის შენახვა კავკასიაში, წერს „ოზზორი“, უფრო ძვირად ღირს, ვიდრე უნივერსიტეტისა, რომლის გახსნაც განამტკიცებდა რუსეთის პოზიციას. ეს სრულადაც არ ნიშნავდა იმას, რომ „ოზზორი“ ცდილობდა თვითმპყრობელობის პოზიციის განმტკიცებას კავკასიაში. „ოზზორი“ ისწრაფოდა იქეთკენ, რომ რაღაც უნდა დაეღმომოდა, მიეღწია უნივერსიტეტის გახსნისათვის, რამდენც კი თვითონ ცხოვრება უწყევნებდა, თუ რამდენად ექნებოდა უნივერსიტეტს შესაძლებლობა თვითმპყრობელობის პოზიციების განამტკიცებლად.

„ტიფლისსკი ვესტნიკი“ ისწრაფვის დაანტირგოსო ხელისუფლება და მოაგონებს მას, რომ კავკასია — სტრატეგიული კვანძია, რომელიც აკავშირებს რუსეთს აღმოსავლეთის ქვეყნებთან. ხელისუფლებისათვის, მისი საგარეო პოლიტიკისათვის სულ ერთი რაღია, თუ როგორი ურთიერთობა დამყარდება კავკასიაში. უნივერსიტეტი შეძლებს ამ მხარეში მოსახლე ეროვნებათა შეკავშირებას.

„დროებას“ ასევე თვლის, რომ კავკასია, რომელიც აკავშირებს რუსეთს აღმოსავლეთის ქვეყნებთან, განსაკუთრებით შეეძვედ განიციდის ინტელიგენციის ნაკლებობას.

უმაღლესი ტექნიკური სასწავლებლის უქონლობაში პრესა ხედავს ქვეყნის სიღარიბის, მისი მეურნეობის ჩაოხრებისა, მრეწველობის განვითარების შენელებული ტემპების მიზეზს, იმ დროს, როდესაც მხარის ბუნებრივი პირობები ფართო სარბიელს უხსნის ინტენსიური მეურნეობის განვითარებას. ჩვენი უყოღინარობის — გამო, ვერც მიწის სიმდიდრით გვისარგებლნია და ვერც მიწის — ქვემოთი სიმდიდრითა. ტექნიკური სწავლის უცოდნელობისაგან მოგვდის, რომ უბრალო მამინას, უბრალო ქარხანას ვერ მოვუღოთ ამჟამად ჩვენი მეურნეობის უცოდნელობისაგან მოგვდის რომ ჩვენი ადგილ-მამულის შემუშავების საქმე ამჟამად სწორეთ ისე მიდის ჩვენში, როგორც ამ ორი ათასის წლის წინათ მოდიოდა. სამთო საქმის უცოდნელობისაგან მოგვდის, რომ ჩვენ ვერ გვისარგებლნია იმ უანგარიშო მდნეულ სიმდიდრეთა, რომელიც ჩვენს ქვეყანაში მოიპოვება.⁴

1. „დროება“ 1871 წ., 31/6 №26, „საპირთო კავკასიაში უნივერსიტეტი, თუ არა?“

2. „დროება“, 1880 წ., 14/XII, 264, „ტიფლისსკი ვესტნიკის ინტერტიტი“.

1 «Отеч» 1878 г., 22/3, № 78.

2. იქვე 1880 г. 19/2, № 438.

გაზეთებს საფუძვლიანად არ მიეცნიათ ის იმედი, რომ ზელისუფლება იყისრებდა უნივერსიტეტის მატერიალურ ხარჯებს. ისინი ისწრაფვიან გააღვიწონ საზოგადოებრივი და კერძო ინიციატივა და მოსახლეობის ფართო ფენების უფრადღებას მაიქცევენ ამ საკითხისაგან. 1880 წ. „ნობორში“ მოთავსებულ სტატიისში ლაპარაკია შეწირულებათა შესახებ უნივერსიტეტისათვის ობილისსა და სხვა ქალაქებში. განსაკუთრებით დაწვრილებით ამუქებენ ქუთაისის სათათბროს მონაწილეობას. ქუთაისში უნივერსიტეტისათვის გაიღო 20 ათასი მანეთი. გაზეთს ეს მიანიჭა ვრთერთ ყველაზე სასიხარულო მოვლენად საქართველოს თანამედროვე ცხოვრებაში და უმატებს, რომ ქალაქის მოსახლეობას ზელმძღვანელობს: «Сознание той громадной пользы, которую может принести основание на Кавказе университета в нравственном, умственном и экономическом отношении»¹.

პრესის წარმომადგენლებს ესმით, რომ თვითონ ამ ფაქტში უნდა დაუმტკიცოს რუსეთის საზოგადოებრიობას, რომ ქართველი ხალხი შეგნებულად ისწრაფვის ცოდნისაგან, უმაღლესი განათლებისაგან, ეყრდნობა რა არსებულ სახსრებს, შეიძლება მან აღარ ითხოვოს, არამედ მოითხოვოს კიდევ უნივერსიტეტის გახსნა.

ამორიდან საზოგადოებას არ სურს შეურიგდეს ასეთ მდგომარეობას, როდესაც უმაღლესი განათლება მხოლოდ ცალკეული პირებისათვისაა ხელმისაწვდომი. იგი მზადაა ძალღონე მოახმაროს მას, რომ მიაღწიოს უნივერსიტეტის დაარსებას, რათა, «Край, богатый природой и бедный в умственном отношении, удостоился чести иметь свой университет»².

რუსული პრესა თანაგრძნობით ადევნებს თვალუბრს ბრძოლას, რომელიც გამართულია კავკასიის უნივერსიტეტის გარშემო და ათავსებს ცნობებს შეწირულებათა შესახებ, ამ სტატიების შესახებ, რომლებშიაც გამოთქმულია რუსეთის საზოგადოებრიობის დამოკიდებულება უნივერსიტეტისადმი. „დროება“ იუწყება: «ყველა რუსული გაზეთები, რომლებშიაც კი დაბეჭდილი იყო ტფილისისა და ქუთაისის ქალაქის რჩევე-

ბისა და ქუთაისის საზნაურო ბანკის გარდაწყვეტილება, რომ მომავალ კავკასიის უნივერსიტეტს ფულად შემწეობა აღმოუჩინონ, ცდიან თანაგრძნობით იხსნიებენ ამ გარემოებას და ამბობენ, რომ თუ კი სადმე საქირთა, ზენში ახალი უნივერსიტეტის გახსნა, იქ, კავკასიაში არის საქირთოვო»¹. რუსულ გაზეთებში დაბეჭდილი მთელი რიგი სტატიები მზარს უქერდნენ კავკასიის საზოგადოებრიობას და აღნიშნავენ მათი მოთხოვნების სამართლიანობას.

რუსეთის ეურნალ-გაზეთებში ვრთხმად აღიარა კავკასიის უნივერსიტეტის საქირთობა და სანუგეშო მოვლენადაც ჩათვალა ადგილობრივი საზოგადოებისაგან ცხოველი თანაგრძნობის გამოცხადება, რომელიც მართო სიტყვიერი არ ყოფილა².

უნივერსიტეტისათვის აქტიური ბრძოლა პრესის ფურცლებზე გრძელდება 80—90 წლებში განსაკუთრებით მძაფრდება იგი რევოლუციური აღმავლობის დროს, როდესაც ეს საკითხი შექლება ბოლშევიკურ ორგანოში. „პრავედა“ ამხელს „ხალხთა დაბნელებას“ პოლიტიკას, რომელსაც შეფის ზელისუფლება ატარებდა და მზარს უქერს კავკასიის მოსახლეობას უნივერსიტეტისათვის ბრძოლაში.

„პრავედაში“ ნათქვამია:

«Больше 30 лет кавказское население просит открыть университет в г. Тифлисе. Собрано уже для этой цели больше 2-х миллионов рублей, а все университета нет...»

«Страх овладевает охранителями перед всяким лучом света, и они запугиваются в доказательствах. Светобольны всегда была и остается отличительным признаком для тех, которым выгодна народная темнота»³.

საზოგადოებისა და პრესის ხანგრძლივი და მძაფრი ბრძოლები მხოლოდ დიდი ოქტომბრის სოციალისტური რევოლუციის გამარჯვების შემდეგ დაფიქრდნენა უნივერსიტეტის გახსნით.

¹ „დროება“. 1880 წ., 8/III, № 52.

² „დროება“, 1880 წ., 18/XI, № 243 „კიდევ კავკასიის უნივერსიტეტზე“.

³ «Правда», 1912 г., 26/V. (8 июня) № 23 «Патриоты и Народное обозрение».

¹ «Обзор» 1880 г., 19/I, № 395.

² იქვე. 28/2, № 484.

ბიოგრაფიული

ბილიპილან დილ გზაზე

(კოლაუ ნადირაძის პოეზია)

არაღ პოეტები, რომლებიც იშვიათად ჩანან ლიტერატურული ცხოვრების მთავარ პროსპექტზე, ისინი თითქოს დიდი ქალაქის განაპირას ეწევიან თავიანთ „პოეტურ მეტრეობას“ და შეფუტვრებით შეუმჩნეველნი რჩებიან, მაგრამ საკმარისია ერთხელ მაინც შეიხედოთ მათ თავისებურ „კარმიდამოში“, რომ დაუშვებარალი ინტერესით აღივსოთ და მოიწადინოთ ახლოს გაცნობა იმ ადამიანის სულიერი ცხოვრებისა, რომელიც ამ პოეტურ ბილს წლების განმავლობაში ქმნიდა. ასეთ პოეტურ ბილს მაგონებს კოლაუ ნადირაძის პოეზია. რადგან ყველა შედარება მეტნაკლებად არასრულია ხოლმე, მინდა აქვე დავხსნო, რომ ამ მეტად თავისებური პოეტის შემოქმედება სრულიად არ არის განკერძოებული ჩვენი ლიტერატურული ცხოვრებისაგან: და თუ ამ პოეტს აქვს განწყობილებებისა და თემების თავისებური სფერო, გემოვნება და პოეტური კულტურა, ეს შით უფრო საინტერესოა ჩვენი პოეზიის მრავალწიან ორკესტროში. რადგან აქ პოეზიის ბალი ვახსენებ, არ მინდა ეს ვინმემ გაიგოს, როგორც კ. ნადირაძის პოეზიის სენტიმენტალურ ხასიათზე ხაზგასმია, რაღაც „ვარდულულელიანობის“ მსგავსი რამ. ამ სიტყვისადაც აქ მხოლოდ და მხოლოდ სიმბოლიკურ ასპექტში ვიღებთ.

კოლაუ ნადირაძის პოეზიის მრავალი თავისებურება და მათ შორის მთავარი, მის ინტონაციის დრამატული ხასიათი შემთხვევითი მოვლენა როდია. იგი პირობადებულია თვით პოეტის ბედით, მისი ცხოვრების რთული, წინააღმდეგობრივი ხასიათით. ამასთანავე, აქვეა გამვლავებული მისი პიროვნების ზოგი თვისება. უკიდურესი გულახდილობის მეშვეობით მას ძალუქს პირუთენელი, ყელამდე მართალი იყო მკითხველთან. უნაზესი მგრძობიარობა და ვაჟაკური პირდაპირობა პარმონიულად შეხამებულია კ. ნადირაძის პოეტურ ბუნებაში და ეს ქმნის მორალური სიწმიდის, ამაღლებული კეთილშობილების შთაბეჭდილებას — თითქმის ესთეტიკური კარტეგორიის ხარისხში აყვანილს.

ეს მეტნაკლებად ყველა ნამდვილი პოეზიის თვისებაა, მაგრამ აქ იმიტომაც ვთქვით ასე ხაზგასხველად, რომ კ. ნადირაძე თავისი შემოქმედების აღრეულ წლებში სიმბოლისტად იყო მიჩნეული, ხოლო სიმბოლისმისათვის უცხო როდია პოზა და ქარბი არტისტიკაში.

კ. ნადირაძის სიმბოლისტური გატაცებანი ინდივიდუალისტური მსოფლმხედრობით, ბოჰემის კულტით ხასიათდებოდა. ბოჰემური სულისკვეთება, თავდავიწყების ავადმყოფური ძიება მოასწავებდა დაბნეულობას, ეპოქის ძალთა არასწორ განკურტას. ეს მოტივები მსოფლმხედველობრივად კ. ნადირაძესაც აახლოვებდა სიმბოლისტებთან. ნაწილობრივ თავს იჩინდა სიმბოლისტური ესთეტიკაც. მაგრამ კ. ნადირაძე მინც არ გაუწყვეტია არასოდეს თავისი ქვეყნის ეროვნულ ფესვებთან კავშირი. ამან გადაატანინა პოეტს მსოფლმხედველობრივ-ესთეტიკური კრიზისი და პოეზიის დიდ შარაგზაზე გამოაცვანა. ეს გარდაქმნა არ ყოფილა მკვეთრი და უტყარო შინაგანი გარდატეხა პოეტის პიროვნებაში მძაფრ ტვივილებს იწვევდა. სამაგიეროდ, რამდენადაც მძაფრი იყო ეს პროცესი, იმდენად მკვიდრი, მყარი ხდებოდა პოეტის იდეურ-ესთეტიკური კრეფი. მას დღემდე შემორჩა ცხოვრების განსაკუთრებული, თავისებური ათვისების უნარი. თავისი პოეტური ინსტრუმენტი, რომელსაც ოდესღაც ჩანგის ლირიკული მგრძობიარობა ახასიათებდა, უცებ დაუფადად არ უქცეოა. საერთოდ, მისი პოეზიის თავისებურებაში ვერ შეიგება პუბლიცისტური პათოსი, რის გამოც კ. ნადირაძის ლექსებს ჩვენი ლიტერატურულ კრიტიკაში ხშირად უიღვეო ნაწარმოებებად მიიჩნევდნენ. აქ არ მინდა ხელაღებით ვთქვა, თითქოს ამისი საფუძველი არ იბოვეზოდეს ამ პოეტის შემოქმედებითს ცხოვრებაში. მაგრამ ისიც მინდა დავებატო, რომ თავისი პოეტური ბიოგრაფიის მეტად კარბისულ წლებშიც პოეტი შორს არ იყო თავისი ხალხის ინტელექტუალური თუ ემოციური ცხოვრებისაგან, მის სულშიც ხმაურობდა დიდი ეპოქის კარტებილები და პოეტის

პიროვნებად ურთულეს წინააღმდეგობებში იწრთობოდა. რევოლუციის პირველ წლებში ეს გამოხატა, ერთე მზრივ, ისტორიული წარსულისადმი მიბრუნებაში, გარდასული ეპოქების, ძეგლების რომანტიკულ ჰერტაში, მეორე მზრივ, ქალაქური ცხოვრების უარყოფაში. რუსულ პოეზიაში ეს ყველაზე მეტადიოდ სერგეი ესენინის პოეზიაში გამომტკიცდა. ამგვარ ვითარებაში დიდ გზაზე ვასკლას მხოლოდ ისტორიკები ახერხებდნენ, რომელთა მოქალაქეობრივი იდეალები, მთელი შინაგანი ცხოვრება ელტვოდა უკეთეს დღეებს. რუსეთის უდიდესმა პოეტმა ს. ესენინმა მიიღო ახალი ცხოვრება, მან თქვა: ვიღაც ყველაფერს, როგორც არისო, მაგრამ ახალი ცხოვრების ერთმნიშვნელოვან წაღრვევად განარღობდნენ, საფლავში ჩაბრუნა რაიზანის ველების და ისლიანი ქოხების უსაზღვრო სედა. ახალი სიმღერისთვის თვით ახალი ცხოვრების შექმნა იყო საჭირო:

«Надо жизнь сначала переделати, переделати, можно воспевати».

თქვა ე. შაიკოვსკიმ სერგეი ესენინისადმი მიძღვნილ ლექსში. ქართველ სიმბოლისტებსაც მოუხდათ ამ მტკაჲ საძნელო უღელტეხილზე გაველა.

ოცან წლებში პოეტის შინაგანი წინააღმდეგობანი მძაფრდება და დრამატული ხდება. მის შთაგონებას თანაბარი ძალით ხიზლავენ გმირული ისტორიის ანტილიები და დაცემულობის, მღვრე სულის „კთონილნი შვილი“ პარიზის ლათინურ კვარტალიდან. მის სურს ერთმნიშვნელოვან მკვიდრად დააკეთიროს „მალარ-მეს გედი და იმერეთში თამარის ხიდი“. საქართველოს ისტორიის რომანტიკული სურათების გვერდით პოეტის წარმოსახვაში ცოცხლდება „პირამიდები, ზემო სფინქსი“ („სამუში“) განრისხებული ფარაონის სახე, ნილოსის ნაპირები, „სადაც ფოვების სარკოვანები ინახავენ მუშიებს ყვეთელს“. ცხრაათინ წლებში ამ თემით გატაცება შეინიშნებოდა ევროპის ბიტიოსიის ლექსების ცაკლში „Любимцы веков“. შეიძლება ნაწილობრივ აქედან შეუპოვდა იგი ქართველ სიმბოლისტების პოეზიაშიც. ასე თუ ისე, ე. ნადირაძის პოეზიაში ოცანის წლებში ამგვარი გატაცებით აღინიშნება და სიმბოლისტებისთვის დამახასიათებელი მწიგნობრულობითაც აღიბეჭდა. მაგრამ ამ გატაცებაში ე. ნადირაძეს თავისებურება ახასიათებდა. შორეული ასოციაციები მის ლექსებში გვიანი რომანტიზმის ელფერს უფრო ატარებდა. უფრო მეტად: თვით შორარულ სიმბოლისტურ თემებს არსებითად არ შეუცვლია ე. ნადირაძის პოეტური ბუნება. რაინდობის, ტრაგიკული განწირულების საუკუნენი პოეტს მომხიზლავდა ეზმანებოდა, საქართველოს მშვენიერების ბოწიერ ხელყოფის მანანა ორბელიანის სილამაზის შემუსვრას იბარებდა („ფიქრები კრწანისზე და მანა

ნანა ორბელიანზე“). „წარსულ დღეებზე ჩემი ოცნება და ნაღელიანი თვალს გაბეჭდა“ ტონს იძლედა მის ლექსებს, რომანტიკულ ნახევარმელანქოლით წასლავდა. „ზმინების და კრწანისის მოლანდება, შორეული ზარების რეკა და ფარ-მეზარადის ლეწვის ხმა მის სულს ერთმნიშვნელოვან პეტრიდა, აქ საინტერესოა ფერების, სახეების სიმკვეთრე და სიცხადე, რაც ე. ნადირაძეს ქართველ რომანტიკოსებთან უფრო ახლოებს, ვიდრე ტიპურ სიმბოლისთან.

იმის ტირილი, პირვეული ქალთა გოდება, ზარების გლოვა, აქლემების ზეული ნელი. სდუმს ნარიყალა ამართული შიშე ლოდებით, აჩავენ არის სიკვდილისგან ვაღამარწენელი. მზე ვაღმხარა, ვანგისფერი მძიმობს ჰაერი, ხმა საოცარი ბრბოს მოედო, როგორც სახადი. გაწითლდა მტკარი და შეიქმნა სისხლის ნაირი, და საეკირველად იცრემლება ღვთისმშობლის ხატ.

ან: მზე დაწდა სისხლად, მაგრამ ბინდი უკრ გვიანდება, აწევა მტეტებს დაზანტებით საღამოს ჩრდილი. და სოღანღღღის სიმადლეზე, როგორც ლანდება დაისის ცეცხლში სდგას ვრეკლე ხალაოწვლილი.

(„სპინქის ომი“)

ამგვარი სიციხადით, დრამატიზმით აღსავსე ისტორიის წარმოსახვა უფრო კლასიკურ ტრადიციას ეყრდნობა, ვიდრე რომელიმე მოდერნისტული სკოლის ესთეტიკურ პრინციპებს. აქვე ჩანს, რომ ე. ნადირაძე არ მიეღებოდა განსაკუთრებული პოეტური ხერხებსა ძიებას, მისთვის ადრეულ წლებშიც უცხო იყო პოეტური რეფორმატორული გატაცებები. ერთი რამ კი ამჟარად იგრწნობოდა მის ლექსებში. აცრარი ცდილობდა ლექსში ყოველი ფრაზა დიდა ემოციის დამტვევი ყოფილიყო. მის პოეტურ ფერწერაში არ არის ჭარბი საღებავები, მაგრამ არის შექ-ჩრდილების, კონტრასტების ზომიერი, დახვეწილი კომპოზიციაში გაზრტებულიად გამოყენების ცდები. ამიტომაც ამ ლექსებს არ ემზრევა ესთეტიზმის დლო, რაც არცთუ ისე უცხო იყო ამგვარი თემების ახლებურად დამუშავების დროს თუნდაც იმავე ე. ბრიუსოვისთვის. მაგრამ წარსულის ანარკლეების რომანტიკულ ხილვას ჰქონდა გარკვეული ჰვერქმსტიკი, რაც ე. ნადირაძის ინდივიდუალისტურ პრინციპებზე მეთითებდა. მის რომანტიკული კოშკის კედლებში: ახალი ცხოვრების ხმაური ძნელად აღწევდა და ისიც გმირული ისტორიის მუხეუმში დიდხანს ყუბაღდა თავის მუხას. ძველი ფოლიანტების, სახეშეცვლილი ძეგლების, გავეითებული ფერცლების ხილ-

ვისას პოეტის ფანტაზია უჩვეულოდ იღვრებოდა, სინამდვილისდმი უნდობელი გული წარსულის ხმებით ეოცხლებოდა. „მე ისევ ესე ოცნების მკერდია“, წერს იგი 1926 წელს ლექსში — „ოქროყანა“ და აქ უკვე მომავლის ხილვაც, მერმისისკენ ლტოლვიანთა ნაგულისხმევი, მაგრამ აქამდე მან დასძლია თავისი პირადი ღრამი და ეს მკათლო ჩანს ლექსებში „IAPT ჩემს ბავშვებს“, „Correspondans“. აქ სიმარტოვის პოზა კი არ არის, არამედ უკმაყოფილება ამნაირი ხედვით. შინაგანი დუქვაყოფილებლობის, ეგოცენტრული შეზღუდულობიდან გაოსვლის სულისკვეთება მინც ჩანს შემოდგომის მწუხარე ფერებით გამოხატულ განწყობილებებში.

ნოემბრის ქარი ისევე-ისე ხეებში მოსტევაშს, მთვარის სხივები შემოქრიალა მინებში სვეტად, დახტულ ფანჯრებს შემოდგომის სიცივე

ორთქლუკა,
ვზოვარ და ვფიქრობ. მარტოობას თოთხში

ვეტბა.

ამ დახტულ ფანჯრებს თანდათანობით აჩვევდა ახალი ცხოვრების ქარიშხალი და ათობში გამოყვრილ მარტოსულობას ძველი შეზღუდვარის თავმოყვარობასავით აფორიაქებდა. „ვანა არ გვსმის რა საშინლად მძინვარებს ქარი“ — კითხულობდა პოეტი 1919 წელს. მან უკვე იგრძნო, რომ ცხოვრებაში საკმარისი აღარ იყო შემოდგომური პატიოსნება, კეთილშობილი კაცის სახელი“. მის სულს ისევ აჯადოებდა სპეტაკი ლავარდი, იგი ელტვობდა უღრუბლო ზეცის უბნობებს, „ქვეშაობდა საზომს არჩეულ სულთა“. ეს არ იყო განმარტოება ობივტელისა. მისი განკრძობებაც აღსაყვ იყო ამბოვრებული ცხოვრების მღელვარებით. მისი სიმარტოვე არ იყო ავადმყოფური ეგოიზმისა და მისტიკური ვერტერის გამოხატულება. ამობტომც ოციან წლებშიც კ. ნადირაძის ლექსებში იგრძნობოდა სპეტაკი შორალი ადამიანისა, რომელსაც ბევრი რამ ცხოვრებაში თავისებურად გაეგება, მაგრამ პატივს სცემს ადამიანის სუღდიობას, კეთილშობილებისა და ვაჭაკობის უზალო მშვენიერებას. აქ უკვე ვერ იპოვით ვროტზმის, გამიშვლებული ზორციელების კულტა, რაც ასე ორგანული იყო ზოგჯერით სიმბოლისტი პოეტისათვის. „უარჯვე ვნების ცეცხლი მაქვური და სიყვარული დაანთე სულში“, წერდა იგი. იგი ცხოვრებისკენ ისწრაფოდა, სიცოცხლის სიყვარული არასოდეს ჩამქრალა მის არსებაში. ამიტომ არც სიყვადლის ამოლოგამდე მისულა ოდესმე. „რომ ამტრყვადღეს შენი სიმღერით დღის სინამდვილად“... ამისთვის ეძებდა იგი ხმებსა და ფერებს. აქ უკვე შესამჩნევია ახალ ცხოვრებასთან

მისასვლელი ბილიკების ძიება, რაც, საერთოდ, ახასიათებდათ ოციან წლებში სხვადასხვა მწერწინავე პოეტებს, შემდგომი მხატვრული სიტუაციის გამოჩენილ საბჭოთა ოსტატებს.

დამალე ცრემლი შენი ტირილი
არავს სურს და არვის სჭირდება...
და განწყენილი დიდი ტკივლით
ღმილით ყველას შეტრივდება.

და ეს ძველი „ტკივლებისგან განწყენდის“ ბროცესი როდი იყო ორი.

აქ პოეტს შეელოდა სულერი ნათესაობა თავისი ვრის ჯანსაღ ტრადიციებთან. მან ისიც იცოდა, რომ ამგვარი შემობრუნება ღრმად, შინაგანად უნდა მომხდარიყო. ყველაფრის ზილება დეკლარაციულად კი მას სინდისის წინაშე გაუმართლებელ სექციულად მიანდდა. ამგვარი ვეკაცური პირდაპირობა უმავრებდა მას სტრიქონს და გულმართლობაზე დინდობილი პოეზია იღვლებდა მკითხველს. შინაგანი ტკივლების, სიმარტოვის მოტივებში უცებ გამოეცრადა ხალხურ კოლოზე დაწერილი ლექსი არსენა ოძელაშვილზე (არსენა“, 1923 წ.) და ნათელი ხეხობდა პოეზიის დაახლოების სურვილი ხალხურ საწყისებთან, ცხოვრების ხალხურ ხასიათთან, ამგვარი რამ სრულად შეუთავსებელია პოეტი-ინდივიდუალისტის მსოფლშეგარძნებასთან. შემოდგომის გახტენებელი ცისა და ველის. „ფართობიანი, დიდი ქაღირბის“, მკვდარი ფოთლების ფონზე „ახალგაზრდობის ოქროს დღეებთან“ განმორბეული პოეტის ფიგურაც 1926 წელს დაწერილ ლექსში „აყვავებული ტყეშელები“ ვაზაფხულის მსიორულ ზურგადეში მიცურავს და სიცოცხლის ზეიმს ხელგაშლილი ეგვებება. ეს არაა უეცარი გამხარულება. პოეტის ღმილში, მის ადიდებულ სიხარულში ძველი, ვადატანელი ტკივლების ნაკვალევიც ჩანს. ასე ეგებება ბუნების ფერთა ფრიაშულს კარგა ხნის ავადმყოფობის შემდეგ ბალნი გასული ადამიანი. აქ პოეტი გულწრფელად ვაგაბრებულია იმით, რომ აღარ უშწრს „ცხოვრებას უბრად“. „მე ჩემად ეუზნურ მაღალ მყინვარებს და აყვავებულ ტყეშელებით ვთვრებ...“ ავიდა მტრდღვით აფრენა ბიდან, რომ ცას ვაგაყა პატარი ღრუბლად“. სიცოცხლის ძალთა ამ მოზღვაგებას იგი სიხარულით ავად ვაბლმას უწოდებს. და მას უნდა სტიკონებში გაფონოს ამ სიხარულმა, სიცოცხლით თრობამ, ისე როგორც აესებს მეტკენს წყლით მოხლოებელი ვაზაფხული. „მე შინდა მოვეყვ ერთ უყვდავ თქმში“, წერს იგი: მას უნდა სიტყვამ აჯობოს თავის თავს, თქვას მეტი, ვიდრე შეუძლია. მას უნდა ლექსი ჰგადეს მწიწყარის მოვარდნას, „რომ ვაგატანს და ეოცხლად დაეგარბავს“, როგორც იტყოდა მისი მეგობარი ტკივან ტაბიძე. სინამდვილის ასეთი

მოქარბებელი ვინცა, გამაფრებელი ემოციებში ახლა მომტრებული ძალით ვადმოიღვარა კ. ნადირაძის ლექსებში. ინტონაციის მთავარი ძარღვიც ეს კარბი გრძობიერებაა, რაც ღღუღღ მოჰყვა მის პოეზიას. კ. ნადირაძის სტრატეგია ფრთხილობა და მსუფთე ფერები ახასიათებს პოეტურ აღწერა-ლოცვებშიც კი. ამის შემდეგ თვალში აღარ გვეცმათ შედარებით ტრანში მულოვია ლექსისა, რადგან პოეტს მთელი გვილიყური სიტყვიერ ფერწერაზე გადაქვს. ბუნებისა და ქალის მშვენიერების უაღრესად მინორტი ვინცა, მხიარული განწყობილების მკაფთო ფერებით გამოხატული, აღსავსეა შინაგანი პოეტური ენერჯით:

მასოვს კალათი ტოტებს აქადე,
რომ დაგვერიფა ურბენი ზეზე,
და გიწეპავდენ ტუჩების კიდეს
შეიფე ლეღები დამსუღარი მზეზე, და სხვ.
(„თეთრი ტყემლები“)

ესე მივინა იგი „დიდ გზასთან“, როგორც უწოლა მან ამ რამდენიმე წლის წინათ გამოცემულ თავის ლექსების ერთ წიგნს. იგი ახლა პირდაპირ ამბობს: „მშვენიერია თქვენდა, გულის გამგვირო, წარსულ დროების მძიმე სედედები! მეც ვინდა მერგოს საქმე საგმირო და თქვენ გიმღეროთ, მშობელო მთებო“. მან უარი უთხრა უწინდელ გალობებს, ვრლი ტაძარში „მოთაფლისფერი სახეს მიმების“, „ღღისმშობლის შოგარო თვლებს“, და თქვა: „აღდეს ლოცვებისთვის დრო აღარ არისო“ („ოქროყანა“). იგი კვლავ განმსჭვალა მალალი პოეზიის ვრძობით, ნამდვილი აღსარების სათქმელად განეშხადა:

რომ ყველაფერი, რაც გულის აქდენდა,
რაც კი სტანჯავდა გონებას მწარედ.

რაც სისხლის ტრემლებს თვლებს ადენდა,
გამოეიტანა სიმღერით გარეთ...

მინორტი განზრახვით მიდის იგი თანამედროვეობასთან და განახლებული გულის უტყნობი ოცნებები მიჰქვს, ვერ იფიწყებს დღუბულ მეგობართა „მეგობრის საფლავებს“ და მათი სახელი გამოაქვს, „როგორც მეომარს დაპრილი ზელით ერთი წაგლეჯი წართმეულ დროშის“. ახალი სინამდვილის სწორი ვაგება და მხატვრული შეცნობა პოეტის ცოცხალ შთაგონებას უნდა ემყარებოდეს. მხოლოდ ასეთი თავისთავადობა მიანიწა კ. ნადირაძეს პოეტური შემოქმედების პრინციპად. საყოველთაო ტრენდენტებს იგი მტრნაყლებად ანგარიშს უწყებს, მაგრამ მთავარი მიანიც მისი საკუთარი მიდგომა, შეგრძნობა და აღმოჩენაა. ასე ფიქრობს კ. ნადირაძე და ეს პრინციპი მთლიანად გასდევს მის შემოქმედებას. ამასვე აღიარებდა იგი ოციან წლებშიც.

აქედან მოვლოდნელი არ უნდა იყოს კ. ნადირაძის შემოქმედების ღრმადი ინდივიდუალური ბუნება. იგი არსებითად მწიფარს ცხოვრების მთავარ პათოსს, ადამიანის ზნეობრივი ამაღლების, მისი სოციალური თავისუფლების პათოსს. მაგრამ ყოველივე ამის გაგებაში მას საკეთარ დრამატულ ბიოგრაფიულ დაურდნობა სურს. კ. ნადირაძე შემოქმედებითს პატიოსნებას ძალზე მალა აყენებს და მწელად თუ დასძრავს სიტყვის იმბზე, რაც მისი სულიერი ცხოვრებისთვის ორგანული არ გამოდარა.

ოცდაათიან წლებში პოეტის ლექსებში მკაფიოდ ისახება მწენი დროისთვის დამახასიათებელი მხატვრული პრინციპები, ელასიკური ტრადიციებსა და მოდერნიზმს შორის მერყეობაც თავდება. ახლა უკვე პოეტი ბზგასმით აღიარებს პოეზიის მალალ მოქალაქეობრივ დანიშნულებას, მისთვის ადამიანი და ბუნება—ეს „ორი სასწაულია“, რომლის მხატვრული შემეცნება ქმნის პოეზიის ქვემარბიტ მშვენიერებას. („პოეტს“). იგი პოეზიაში მოითხოვს გრძობისა და ფიქრის პარმონიას, რათა პოეტური სიტყვა-

გარდქცეს სიბრძნის სინიდისის ზერხეშლის ძელად“. ელასიკოსების მსგავსად, პოეტი მას მიანიწა წინასწარმეტყველად, ერის მოთაყვედ, რომელსაც უნდა ხიბლავდეს „პრმოლის ცეცხლი, ხალხთან ერთობა“. აქვე აღიარებს იგი შემოქმედების წყაროდ მძაფრ სულიერ მღელვარებას, როგორც იმპულსს ამღერებისას. აქვე უსვამს ხაზს პოეტის სულიერი მღელვარების დრამატულ ხასიათს. განწყობილებათა მრავალნაირობის და მათი გამოხატვის მთავარ პათოსად გულწრფელობის, უკიდურესი შინაგანი სიმართლის აღიარებას. „შენ სიყვარულის უღვევლი აბჯარი გმოსავს და შენი ერის უანვარო გული გენდობა“, წერს პოეტი, „ბრფობის ქარბეცხლი და სამყაროს იღუშალება, კეთილშობილურ ფიქრთა დღუა, ეპოქის სუნთქვა უნდა აეურდეს შენი სულის უკედვე ძალებად, რომ სიქვე სიმღერა, გერ რომელიც არავის უთქვამს.“ აქ უკვე არსადა ინდივიდუალისტური ფილოსოფიისა და, კერძოდ, სიმბოლიზმისთვის ჩვეული სუბიექტივიზმის ნიშანწყაფი. აქ უკვე პოეტი დადგა მალალი პოეზიის ტრადიციათა მკვიდრ ნიდაგზე და სიყვარულის, „სამყაროს იღუშალების“, კეთილშობილური ფიქრებისა და ეპოქის სუნთქვის“ პოეტური გამოხატვა მიზნად დაისახა. როულ ძიებაში მიკვლეული ეს მრწამსი მან სხვა ლექსებშიაც გამოთქვა და ამით თავის მხატვრულ მწრამსს ერთგვარი ჩამოყალიბებული სახე მისცა. აქ მზედველობაში მაქვს ლექსები „შოთა რუსთაველს“ და „ბუშქინს“, სადაც კვლავ მალალი ზნეობრივი იდეალებისა და სოციალური თავისუფლების გამოხატვაშია ქვემარბიტი პოეზიის უკვლევა გამოქვეყნებული.

შენი საფლავი მონღოლებმა ვასთელეს ალბათ, როცა ბერდუჯის ნაპირებზე გავეტივდა

ხმალი.

მაგრამ სიმღერას შენი ვრი უსმენდა ხარბად და გვერდს გვიღიდა საუკუნეთ ქრონალი.

მალი.

დღეს შენ სამშობლოს თავისუფალს უმღერო ისევ

მისი დიდების და გენიის გამომსახველი. და უკვდავების სიამაყით გონებას გვივსებს თვალმუდღამი ბრწყინვალეა შენი სახელის. („მოთა რუსთაველს“).

აქ უკვე ნათლად ჩანს, რომ პოეტის სულიერი ცხოვრება ეროვნული კულტურის ემბაზშია განათლული და იგი, ვხაზანუელი. ისევ მშობლიურ საუნჯეთა ბრწყინვალეობას გამოუყვანია ფართო შარაზე („ოქროს ფრინველი ბაგრატის ნაწარვებზე“). ახლა მისთვის განსაკუთრებული ელვარება დასდებია ბუხრის გუგუნში მაშის მიერ მოყოლილ ზღაპრებში განცდილი ეროვნული გენიის ნაყოფს, რომელსაც აგვერდს აუღლიან მოძიდებით დრო და სიკვდილი“. იგი მზირად უძღვნის ლექსებს დიდებულ წინაპრებს, მეგობარ პოეტებს, ვიწროდ შათს პორტრეტებს კი არ ხატავს, არამედ მათი ნაფიქრალისა და ნაგრძნობის ვაზიარებით მათთან სულიერ ერთიანობაში წარმოშობილ ფიქრებსა და განწყობილებებს გამოხატავს. მის მხატვრულ სამყაროში პოეტის პირადი ვემოციონებისა და მიდრეკილებების მიხედვით ჩნდება პირათული პოეზიის ტიტანები. რუსთაველის, ბარათაშვილის და ილია ჭავჭავაძის ქმნილებებში განჭვრეტს იგი პირათული პოეზიის მთავარ ზვს და თავისი ინტონაციის სათავესაც აქვე იღებს, მათს გოლიათურ ფრთებქვეშ ავაკაცებს მეზას, მათი ეროვნული თუ ფილოსოფიური კითხვებითა შეპყრობილი. შეიძლება ამ მხრივ აჭარბებდეს კიდევ კ. ნადირაძე, წარსულის ასოციაციების სიზშირე ერთგვარი ანაქრონიზმად მოზანდეს მის პოეზიაში, უფრო მეტიც, ეს უკან ვწვეა მის მხატვრულ ფორმას, ცოცხალ სიმეგობის ელფერი აძღვეს პოეტურ საღებავებს. მაგრამ, როგორც ჩანს, ეს პოეტის ისეთი ორგანული თვისებაა, თანაც, ყოველივე ეს პატრიოტიზმის ასპექტში წარმოდგენილი და, ამდენად, დღევანდელი ფერადობაც აქვს მაგრამ არსებითად ეს უარყოფითი მხარეა მისი მთავარი თემებისა და განწყობილებისა. მთავარი მისთვის წარსულის კულტურულ საუნჯეთა განჭვრეტაში, უკვდავ გენიოსების თაყვანისცემაში არის ინტელექტუალური სიღრმეების შეფასება და ეროვნულ-მოქალაქეობრივი გრძობები. როგორც ჩანს, მას საჯანგებოდ იზიდავს ბოლო ინტელექტუალური ხასიათის პოეზია, მძიმე, აღამიანს ღვთაებრივი აზრებით აღბეჭდილი შემოქმედება. ამიტომ მისთვის აზრად

ქცეული განცდა მთავარია პოეზიაში, სხვა ყველაფერი, მათ შორის მელოდიაც წყვეტს მისი წყნელოვანია. ამიტომაც მისი ლექსებს ხატობა არა მეტად მიძინეა, დარბაისლური, ზოგჯერ მონოტონურიც კი, სამაგიეროდ, ღრმაა, რთული მჭებრძობების შემცველი.

მაშინაც კი, როდესაც პეიზაჟით გამოხატავს განწყობილებას, კ. ნადირაძე თავისებურ ფერწერას ქმნის. მშობლიური ვარემოს პოეტური სურათების ხატვისას იგი ვაერბის მსუბუქ ფერადონებას, მკაფიო მეტაფორებს იყენებს. მას უარესად გატყუებული აქვს ჩვენი ბუნების კოლორიტის გრძობა. ტრადიციულად შემოდგომის სახეობას თუ გაზაფხულის აყვავებას იგი ქალური მშვენიერების გამომხატველად მიიჩნევს („შემოდგომის სტუმრობა“).

„მოვიდა ჩემად თვალზე დახრილი ვაზის ფურცლებით აბურდულ თმებში. მთვარე სურნელად იყო დაღვრილი ირმის ყვრილ ისმოდა მთებში.

მე დაინახე, როგორ სიფრთხილით ჩამოუარა ვენახის ზვარებას, როგორ აავსო ყვითლად ხეხილი, როგორ რაზავდა ზაფხულის კარებს“. და სხვ.

ეს ლექსი თავისი მდიდარი ფერწერით, ნამდვილი პოეტური ფანტაზიით ცოცხლად ხატავს ქართული სოფლის სურათს. და არა მარტო სურათს! აქ მთელი ნახატი აღბეჭდილია სიცოცხლეზე შევყარებული კაცის განწყობილებით. გლუხკაცური სიხარული, საერთოდ სოფლის თემა, ტრადიციულად დამკვიდრებული ქართულ პოეზიაში, კ. ნადირაძესთან თავისებურ ხასიათს ატარებს. კ. ნადირაძის ლექსება „იმერეთი“, „აფხაზეთში“ ოდნავ სვედიანი ფერწერით, შორს დარჩენილი ბავშვობისა და დედის მოგონებებით არის გამსჭვალული. „ისევ ხატები მიდიან წელა ვიწროდ ამოჭრილ სოფლის შარაზე, და მზის ჩასვლამდე თბები ელავს აიბინებულ გლეხის ყანაზე“. ეს ნაცნობი ხეები აფხიზლებენ პოეტს და მის სულში მშობლიური კუთხის უზადო შესართულს, სიცოცხლესთან დაბრუნების წყურვილს ამძაფრებენ.

და მიწა დათვრე ტკბილად და წელა ამ ულავვარდეს, უძირო ზეითი, მოვხლო პტრა, როგორც რომ ძველად და ავათცხო შეავცეხლთან კეით. — და სხვა.

ეს გატაცება სოფლის იდილით ახალ ცხოვრებასთან პოეტის აქტიურ დამოკიდებულებას უდგაც მთავანინებს. რადგან სოფლს თვალსაჩინოდ დაეტრე არსებითი ცვლილება ჩვენ-

წი რეგულაციის შემდეგ, ამიტომ ბუნებრივია, რომ ახალი სოფლის ყოფიანობების თემა კარბობს ჩვენს ლიტერატურაში დღემდე, საერთოდ, და პოეზიაში, ეკრანოდ. სოფელთან მიზრუნება მრავალპირანბული ინტელექტუალის ცხოვრებაში ხალხს იღვრების მიღება-გაზიარებასაც გულისხმობს. მიწის, გლეხკაცური უფის სიყვარულს ოპტიმისტური ელვრადობა შექმნდა კ. ნადირაძის ლექსებშიც, თუმცა იგი კერ კიდევ ვერ გამოხატავდა მთელი ხასიათით რთულ სოციალურ კატაკლიზმებს:

ქვეყანაზე ჩემო, ზეციით ნაყრბოხო,
უხვად მორწყულო მზითა და მთვარით!
მე შენს კალთებში დავეძებ კუბოხს,
მოპეცი შენთან თავშესაფარი.

ისევ შემიშვი ღარიბ ფაცაში,
სადაც კარბულად აკვანს არწყვენ,
მანაზე შენი ზეცის კაშკაში,
მასმინე ხმები გულს რომ ანგრევენ.

რომ კიდევ ერთხელ, ქვეულში შევალად,
გაღვიძრბინო შენი ნოხები,
რომ ფეხიშვიელმა ვიარო ველად,
ფიქნობა კვამლი შენი კოხების.

სულ სხვა ფერები, სხვაგვარი კონტრასტებია ლექსში „აფხაზეთი“. აქ არ არის საგრძნობი ჭარბის გაღამწვარი ველების მხურვალეობა ან „ფოთის უსაზღვრო სევედა და მარტობა დიდი ვეგების“. აქ პერიზი სულ სხვა მშვენიერებით არის აღბეჭდილი... „როს თვალი ნაყნობ ნაბირებს აცდა და მზე ჩასვენდა ანთებრ ზღვაში“... „და როცა შორით ცისფერ ტალღებში ნაბირი მწვანელ ამოიბართა — მე თითქოს ვიღაც შემიღდა მხარში და გული გახდა ზღვასაღი ფართე“... „ზევართების სუნთქვა მარალიანი“... „თითქოს ვიღვეი შეღვას ბალთან, თითქოს ლეკვარდი მირონს მასმეღდა“... „ბრწყინაღდენ მთები გამღნარო ზღვაში“... ასე ისახება ლექსში აფხაზეთის პერიზი. აქ ჩანს სიცოცხლის სიყვარული, მშობლიური ბუნების პოეტური ვაცადა წარსულის მოგონებებთან ერთად. ნათელია დასკვნაც: „მგარამ მადლობით სავსე ვარ, რადგან მიწაზე გაქნდი, როგორც სულდგმელი“. ლირიკულ ფერწერაში მხიარული ფერების სიჭარბე თავისთავად მეტყველებს ამ პერიოდში კ. ნადირაძის პოეზიის ღრმად აღმიანურ ხასიათზე. უფრო გვიან მის პოეტურ ფერწერაში საგრძნობია სოციალური მოტივები ასეთია „ორფეოსის სიმღერა“, „ბათუმის ბალთან“, „ბათუმისკენ მწვანე კონცხიდან“, „როცა ვარდისფრად სუნთქავს პაერი“, „ნაყნობ კოლმეურნე ქალს“. აქ კ. ნადირაძის ლირიკული ინტონა-

ცია ითავსებს განწყობილების სოციალურ მხარეს და პოეტურ პერიზაში ჩნდება ახალი დროის მკაფიო ნიშნები, ახალი აღმზარის სულეფერი თავიანთობრბანი. „და სისხრტყე, სისხლამაზე მხოლოდ იქ სუნთქავს, სადაც არსებობს სამშობლოსთვის შრომა და ვარჯა“, — პათეტურად შესძახებს პოეტი. „სხვა სასწაულის მოწამე ხდება კოლხეთის მხარე კობით სავსე“... „თითქოს ლევენდა ცოცხლდება ისევ და დედაშიწა სიმღერას ამბობს“... „ზღაპრული ოქროს ამოაქვს თითქოს“... დამდგარა ეამი, როცა კოლმეურნე ვაყკოს იმედანი სიმღერასკვბის ორფეოსის ვალობას „(ორფეოსის სიმღერა)“. ასლა: „ზღვისპირად სულსხვანაირად იწყებენ ჩურჩულს ვეკალიბტები“... „ვარდისფრად სუნთქავს პაერი, როცა ვალობენ ზღვაზე ზეირთები“... „ნეტავ ვინ ფანტავს მარგალიტს ამღენს, ნეტა ვინ მაწიღის ამღენ საუნჯეს“... „კარგია ზღვისებარ უძირო გულით ბუნების გრძნეულ ვნის მიღვნაში“... ასეთი სტრიქონები ტრნს აღვებენ პოეტის განწყობილებებს ახალს გარემოში. უოველივე ეს დავვირგვიწებულია ასეთი ზეაწეული, აგზნებული შეძახილით:

თითქოს არასდროს ჩემს სიცოცხლეში
მე არ მიხილავს ამგვარი ზეცა.
მზე დაფსდფსებს ჩაის ფოთლებში,
ზღვა აბრმეშვებს შლისა და კეცავს!

მარად ნორჩი და მარად უკვდავი
ბუნება ირველივ სიცოცხლეს ძერწავს...
არა, არასდროს ჩემს სიცოცხლეში
მე არ მიხილავს ამგვარი ზეცა.

(„როცა ვარდისფრად სუნთქავს პაერი“)

ამ ლექსების ტრნს ახალი ცხოვრებით გულწრფელი აღტაცება უღვევს საფუძვლად. მგარამ, აქვე ისიც უნდა ითქვას, რომ აღტაცების პათოსი ამ ლექსებში ერთნაირად ელერს. აქ პოეტის სახეობა და ფერების ზოგადი სიმკვეთრე აკლია. მის სტრიქონებში უფერული მსკელობაც შემოიჭრება ზოლმე და პოეტური მეტყველება უკიდურესი გაუბრალოებით, პოეტური ფერების უფერულობით აღიბეჭდება. ზოგჯერ ასეთი თბილი სტრიქონების გვერდით — „კარგია, როცა ქენაში გახვალ და სულში ლექია რუსთველის მღერას, კარგია ძველა შეგობარის ნახვა და მისა-მწერად მოხვევა ზელოს“ უკვე ასეთი უფერული, უმოციო სტრიქონები გვხვდება.

მე მიმანია ძმად და მეგობრად,
ვინც კი შრომობს და გილდოს ღებულობს,

მე მიმანია ნამდვილ მეორად
ისიც, ვინც ზემო შრომით ერთვულობს, —
და სხვა.
(„თბილისში“)

მაგრამ უკვე ნათელი ხდება, რომ პოეტის ლირიკულ პეიზაჟებში თანდათანობით იჭრება ახალი განწყობილებები, ახალი ფერები და მთელ მის პოეზიას მანამდე უცნობი ოპტიმისტური ელფერი ანიჭებს. ახლა უკვე სხვაგვარად განიკადის იგი განახლებულ ქუთაისსა და თბილისს. აქაც არის წარსულის ასოციაციები, მაგრამ იგი უკვე პოეტს დღევანდლობის ფონად, მისი უფრო რეალისტური გამოხატვისთვის სჭირდება. აღრეც შემუშავებული პოეტური აღწერილობის უნარი ახლა უფრო ფართოდ ვლინდება მის ლირიკაში („განახლებულ ქუთაისს“, „თბილისის გამოღვიძება“).

დაღრილ ცრემლებით ავსებული, თითქოს
გამთხარნი,
მტკვარი ტორტმანით მოადგება მეტებს
ხავსიანს,
რომ ვადაღვას ძველ სიმტიკის
თავშესაფარი...
მაგრამ, რეკრავს გაღიშებით უკვე
დამტკვარი
ქალაქი ზემო სიხარულით ისევ ხავსეა.
ღანის ლანდები აინჯრევა და აიშლება
ორბის ფრთებივით გაიშლება მთების
სივანე,
ვარსკვლავთ წარწერა ცის გუმბათზე
ამოიშლება,
მწვერვალებს სხივი დაედება ოქროს
ნიშნებად
და მთელი არე შეირბევა, ვით ოკეანე.
(„თბილისის გამოღვიძება“)

ასე ფართოვდება კ. ნადირაძის პოეზიაში ცხოვრების პოეტური აღქმის პორნოზონტა. იგი უკვე გარკვევით გრძნობს თავისი ხალხის მჯღისეცემას და თავისი სულის მღელვარებას უერთებს ახალი ცხოვრების შენებაში გამძლეანებულ „ეპოქის სუნთქვას“. სოციალური თემები და მოტივები უკვე ორგანული ხდება მისთვის. იგი წერს ლირიკულ პოემებს „ჩემი სამშობლო“ (გამოქვეყნდა მხოლოდ პირველი სიმღერა) „წითელი მოედანი“ და „1905 წელი“. ეს ნაწარმოებები სხვადასხვა პერიოდშია დაწერილი და არსებითად რევოლუციის თემის გამოხატვის პოეტური ელემბა. პოემებში „წითელი მოედანი“ და „1905 წელი“ შეინიშნება ა. ბლოკის „თორმეტის“ გავლენა. ამასთანავე, აქ არ არის ბლოკის პოეტური ფორმის განსაცვიფრებელი ბრწყინვალება და მის ნაკვალავს ეს პოეტური ქრონიკები შედარებით მკრთალი ლირიკული

ფორმებით ხასიათდება. ამას ვერ ვიტყვით პოემის ნაწყვეტზე „ჩემო სამშობლო“, ამ ყველაფერს თავს იჩენს კ. ნადირაძის შემთხვევითი პოეტური ენერჯია და დღევანდელი ყოფის ლირიკულ სურათებში დიდი სულიერი მღელვარებაა გამძლეანებულში. ყოველივე ამის პარალელურად კ. ნადირაძის პოეზიაში კვლავ იგრძნობა ბუნების რომანტიკულ-ფალოსოფიური წარმოსახვა. იგი არა თუ ემოჯუნება ამ შირივ კლასიკოსებს, არამედ, პირიქით, უჩუბტად მიუყვება მათს ნაკვალავს. განსაკუთრებით საგაძმობია ასეთი ხასიათის ლექსებში ნ. ბარათაშვილის ფალოსოფიური ლირიკის ინტონაციები. ბუნების იდემალებაში იგი მარადიულსა და ამაღლებულს ეძიებს („კოლხეთის სიღამოები“). „ამაღლდი სულით, შეუერთდი შენც ამ სამყაროს! დაგვე წუთიერ და წარმავალ გრძნობათა ზრახვა, რომ შეუერთდე პარმონიის უძირო წყაროს, რომ პოეო სიბრძნე იმ ფოთოლშიც, ხეზე რომ ვახშა...“ „ნუ შფოთავ, გულო, მოიშორე ჭუნუნვათა ბარგი და შენც ამაღლდი მარადიულ ტალღების ხმაზე“. უფრო ღრმად ეს განწყობილებები, „სამყაროს იდემალები“ პოეტური წვდომა თავს იჩენს ლექსებში „ჩემი ვარსკვლავი“, „მე მოვიარს დილა“. აქ უკვე ავტორი ბევრ რამეშია დაეალება „შემოღამება მთაწმინდაზე“-ს გენიალური ავტორისაგან.

ჩემო ვარსკვლავო, შენს სიმაღლემდე ამოდის სული შენნილ ობლად!
ჩემო ვარსკვლავო, შენამდე აღწევს
კაცთმოყვარეობის უკვდავი გრძნობა.
შენამდე აღწევს, ჩემო ვარსკვლავო, ჩემი
გულისთქმა და ჩემი ტრფობა.
შენამდე აღწევს ფრინველთა ლოცვა, ყვავილთა სუნთქვა, ტყეთა შრილი
ზღვათა და ქართა ჭმუნვა და ოხვარა და
მთვარის შუქზე ცეართა ცილი.
ბავშვის ბავთა ღიმილი ნაზი და დიდი
სუვედა ადამიანის...

...რადაც დიდი და ღვთაებრივი სივარსკვლავითის წიაღში ზდება
ეგების ფიქრი და სიყვარული
აქ განსიყვანებს და აქვე ჩნდება.
შემდეგ იღვრება სულდგმულის გულში
მხოლოდ სიტყვას და აღარ კვდება?
რადაც დიდი და ღვთაებრივი ადამიანის
სულშიაც ზდება.

აქ ზენაარული სამყაროსკენ სწრაფვა, სამყაროს იდემალებათა სულიერი წვდომა, „ობლად შეენილა სულის“ საუბარი უხილველ ვარსკვლავთან, ყოველივე სულიერის ელოღვა მარადისობის სივანისკენ პარათაშვილის ლირიკის შედეგებშიაა შთავრებული და დღევანდელი კაცის ინტელექტუალურ-ემოციური ამაღლებს მანიშნებელია. ძნელია აქ ღაპა-

რაც პოეტური აზროვნების აბსტრაქტულ ხასიათზე, რადგან ამგვარი განწყობილებანი სავსებით კანონზომიერია ჩვენი დროის ადამიანის სულიერი სამყაროსთვის. ამ ლექსებში, სიყვარულ-სიციხის მარადიული მოტივების გარდა, არის სხვა რამეც, რითაც სავანეებოდ ძვირფასი ხდება იგი. მე შევხვდებოდა მამეს ადამიანის სულიერი სიდიადის ის კემანისტური შეგრძნება და ზნეობრივი სიფაქიზე, რომლითაც გამსჭვალულია კ. ნადირაძის ფილოსოფიურ-რომანტიკული პლანის ლირიკული ნიმუშები. ეს უფრო მკაფიოდ ჩანს ლექსებში „მე მიყვარს დილა“ და „შენ ჩემში ცოცხლობ“. აქ ასოციაციის გრძნობა და თვით სიყვდილის გარდღევალობა“ მშობლიური ქვეყნისა და ადამიანის დიდ სიყვარულთან არის შენივთებული:

მე მიყვარს დილა, როცა ფანჯრებში შემოვა
შე და მერცხლის გალობა.

როცა მახარებს სიციხის გრძნობა და თვით
სიყვდილის გარდღევალობა.

მე მიყვარს დილა, როცა ფანჯრებში შემოვა
შე და მერცხლის გალობა.

შეტებისა და სიონის ფონზე ლექსში „არწონისის გმირნი თითქოს ასწევნ სისხლიან ფარებს“, აფრენილი მტრედების გუნდისა და მზის სხივების შარაყანდღღში მშობლიური ქვეყნის მშვენიერებაა განკვერტილი. აქ საოცარი ძალით ელინდება პოეტის დრამატული სული სამშობლოს სიყვარულისა და წარმატების შეგრძნებაში. ამოძახილში „განა არ ვიცი, რომ მოვა ეამი და ვერ ვახილავ შენს მთებს და პულებს? მინდვრის ყუავილში ან ხის ფოთლებში ოდესმე მაინც გაეახულ თვალში“ ისევ და ისევ სიციხის ღრმა სიყვარულია გამოხატული და არ არის მისტატი. თუ მთელ ამ ფილოსოფიაში, რომანტიკოსებისაგან განსხვავებით, ცოტა რამ სიახლეა, სამაგიეროდ, აქ არის კ. ნადირაძის პოეზიისთვის საერთოდ ჩვეული დიდი მორალური სიფაქიზე, როგორც ადრეც აღვნიშნეთ, ესთეტიკური კატეგორიის ხარისხში აყვანილი. აქვე ისიც უნდა ითქვას, რომ პოეტი აღწევს დახვეწილ ლირიკულ აზროვნებას, მკაფიო კომპოზიციას ქმნის და მასი სახეები, თვით ასეთი ცენტრალური პოეტური შეთაფორა „ხაერდის კიბის საფერებებით დადი სიწმე ჩამოიღეს ციდან“ შორსაა სიმბოლისტური ესთეტიკისაგან. უფრო მეტიც: ბარათაშვილის პოეზიის გაყვანილ აქ ისეთი რატმული თავისებურებაა მიგნებული, რომელიც ღრმა შინაგანი მუსიკით პარამონიტლად გქსოვება ფილოსოფიურ-რომანტიკულ განწყობილებებს. ეს „მომივე მელოდები“ საერთოდ უყვარს კ. ნადირაძეს და აღბათ შემოხვედით არ უნდა იყოს მის პოეტურ სამყაროში მსოფლიო მუსიკის ორი გენიის ბუთოვენისა და

„ღვთაებრივი ბახის“ გამოჩენაც. მეგობრებსა და საყვარელ კალთან ურთიერთობაშიც იგი ამჟღავნებს მალალ ფაქიზ გრძნობებს. ექვთვე ლების, რაინდული კეთილშობილებისა და ვაჟ-აკობის სილაამხეს და კირის დღესავით სპლუს ყველაფერი ტლანჭი და არტისტული. სიყვარული-უიღრესად დრამატული განცდა—მის სულიერ ცხოვრებაში ხშირად უყავშირდება წარმავლობის განცდას და ამით ეს გრძნობა კიდევ უფრო ადამიანური ხდება.

მედამ გაისმის შენი ხმა-ჩემში — უტკობ
ყუავილად გულში ჩარგელი
ვიღრე ვარსებობ, შენ არ მომკვდარხარ და...
არაფერი არ დაეარგულია
მე მასულდგმულებს ეს დიდი ტანჯვა და
სიყვარულით ვარ გათანჯული,
აღარ ვაჩქარებ შეხვედრას შენთან: ეამი
ამისთვის არ დაეარგულია
მე მინდა სიყვდილს ჯერ გაეუშვალდე და
გულში მიზნად მაქვს დასახელი:
ცოტა ხანს დაერჩე, როგორც მურტველი,
სადაც შენ კიდევ ხარ შენახული.
(„შენ ჩემში ცოცხლობ“).

ბუნებისა და სიციხის რომანტიკული განცდა, ღრმად ჩაღიჭება ყოველივე უტუთარ ბეჭედს თავისებურებისას ანეამს კ. ნადირაძის ლექსებს. იგი გრძნობს ადამიანისა და გარესამყაროს უღჭიჭეს კავშირს და ძალიტს პოეტურად გამოხატოს ეს ყოველივე.

პატარა ბავშვი თამაშობს ზღვასთან
ტალღების სუნთქვა შორიდან იამის,
აღვის ხე ჩრდილით ისვენებს გზასთან
და მოზრიალუ სიგრილეს ისერის.
ზღვის პირას უხვიარ, დრო უხზოდ მიდის,
მზე დარჩა ქვეშე და ბავშვის თმებში.
სალამოვდება სიჩუმე დიდი,
როგორც, ნათელი, შემოაღის ჩემში.

კ. ნადირაძეს უაღრესად გამახვილებული აქვს სიტყვის გრძნობა. მაგრამ მისთვის უტუთა სიმბოლისტებისთვის ჩვეული ლექსის გარეგნული ფემატებით გატაცება. ბოლო წლებში მან ერთგვარად გაამდიდრა თავისი ლექსის ინტონაცია მუსიკალური ელემენტებით. ეს პროცესი პოეტური ფორმების გადახლისებისა კ. ნადირაძის პოეზიაში ძნელად შესამჩნევია, მაგრამ იგი მაინც არის. ამის ნიმუშია ბრწყინვალე ლექსი „წიწმურიდან საგურამომდე“ და ზემოთ განხილული ლექსები — „ჩემს ვარსკვლავს“. „მე მიყვარს დილა“, „წიწმურიდან საგურამომდე“ მრავალნაირ პოეტურ ზეარსზეა აგებული. აქ არის მულოდური თქმეც, ბარათაშვილისთვის ჩვეული შეტახილიც, პეი, არაგვო, არაჯიანიო, არის ეპიკური სურათოვნებაც.

წიწამურიდან საგურამომდე ველიანი და
 პატარა გზაა,
 წიწამურიდან საგურამომდე სიციცხლეს
 გავლა ნეტაეი რაა
 წიწამურიდან საგურამომდე ამრიალებულ
 ფოთლების ზღვაა

პეი, არაგვო, შიამპე შინც, შენ სამას ჩაონდს
 თუ რას უმღერდი,
 როგორ აღზარდე ქართველ ქოხებში და
 ქართულ აკუნს როგორ ურწყევდი
 პეი, არაგვო, მაშინაც აღბათ, ამავე სეედას
 მოაქვებებდი.

მცხეთის კარამდე გაისმის ძელების და
 მღზარალის მსხერევის ხმაური:
 მცხეთის კარამდე წარსულ ბრძოლების ისევე
 ატყდება აერზაური.
 მცხეთის კარამდე რეკავს ჯაგშანზე
 დაჯახებული ხმალი ფშაური.

საქართველოს ისტორიის ტრაგიკული სურათის ასეთი მუქი ფერებით გამოხატვა, პოეტური ფრაზის განმეორებით მთავარი მოტივების გამძაფრება და დრამატული ტონი უველაზე მეტად ახასიათებს ქ. ნადირაძის უაღრესად თავისებურ პოეტურ შემოქმედებას. იგი უკა-

ნასწელ ხანებში აქვეყნებს ლექსებს, სადაც პოეტური ენერჯიის დაუშრეტელმა ნაგებობა საგანგებოდ მიიწია აღნიშნულ ლექსთა შემკობას. მიძღვნილი შალვა კაშიაძისადმი, სადაც ავტორი დიდ ზნეობრივ სიფაქიზესთან ერთად დიდ პოეტურ ოსტატობას ამჟღავნებს. იგი არ არის ნაყოფიერა პოეტი, ბევრს ფიქრობს და ცოტას წერს. სამაგიეროდ, მისი განცდილი და გაფიქრებული ღრმა და იშვიათად თუა თქმულის განმეორება. იგი გაუტყველი რწმენითა და შემოქმედებითი ალტკინებით არის აღსავსე. ამიტომ ეს საუბარი ქ. ნადირაძის პოეზიაზე მისი ერთი ლექსის ასეთი სტრატეგებით შეიძლება დავამთავროთ:

მადლობა მწესა და ჩემს ოცნებას,
 დატყობოლობას, ცეცხლში რომ მახვევს,
 ჩემს დღემდე სპეტაკ პატიოსნებას
 და კეთილშობილ ფიქრებს და ზრახვებს!
 და შენცა გმადლობ, სხივო დილისა,
 გულში რომ ატან და ლექსებს კვსავ,
 რომ სიტყვას ჩემსას აძლევ თილისმას
 და ჩემში ნათელ სიხატულს სთვსავ.
 შე ერთი სიბრძნე ვეგრძნე ნამდვილი
 და ეს გაღმეკცა სიციცხლის ბგერად:
 რომ თვით საკვდილიც არის ადვილი,
 თუ სიკვდილამდე გიყვარს და გჯერა.

ბიოგრაფიკული

საქართველოს
წიგნების კავშირი

დემენდა „ორი ბაიაკოვსკის“ შესახებ ფაქტების
სამსჯავროს წინაშე

გმირული ეპოსის დაბადება

1. კამათი პომიროსთან

პირველი შეხვედრა მთავარსახეობის პომიროს-თან მოხდა 1915 წელს. მაშინ ისინი აშკარად ვერ შეთანხმდნენ. ორი პოეტის კამათი განმეორდა მრისხანე 1918 წლის დასაწყისშიც, როდესაც „ღრუბელი“ კვლავ გამოჩნდა პეტროვარადის ქუჩებზე. მაგრამ ამჯერად ცენზორთა მიერ დაუფხბრეველი „შარკელით“. მთავარსახეობის მიერ ცხრასახულოებში ნაწინასწარ-შეტყუებები რევოლუციის ახლა უკვე ბოლოქრობდა და ახალი, ჯერუნიანი სიწვევით იყო წამოყვებული საკითხი ადამიანის (და, მაშინადამე, პოეტის) ადგილის შესახებ ამ რევოლუციისში. მთავარსახეობის წყალობითა პომიროსის ადამიანის შესახებ.

დღევანდელ და ატეკარებულ მოვეთხრობდა ბრძა მოხუცი ხალხთა გრანდიოზულ შეტაკებებზე: ერკინებოდნენ ერთმანეთს თანაბარ მამაკაცი და ლამაზი გმირები, წყვეტდნენ თავიანთ მგებობათა და თვისტომთა ბედობას. მთავარსახეობის ვერობდა და ზეპრობდა, ის ამხალეობდა თავის ადამიანს კლასთა ბრძოლისათვის და იცოდა, რომ „რევოლუციური ომი“ ყველა ილიონებზე, ლიტერატურაზე ან პოეტურებზე უფრო მნიშვნელოვანი იყო („Битвы революции посерьезнее Полтавы“). და რომ მასში მონაწილე ადამიანები არ წაგაყვანდნენ ტროადელ თუ აქვეულ დევგმირებს. ამ ადამიანებმა დღეს პირველად ჩამოიგდეს კისრიდან „ღვთაებრივი უღელი“, პირველად იგრძნეს თავი საყოფიერი ბედობლის შემოქმედად. შრომაში და ბრძოლაში, „ფარაჯ-ლაბორატორიათა ხმაურში“ და „რევოლუციური ომებში“ ამკიდრებდნენ მთავარსახეობის გმირები თავიანთ სულიერ სიმაღლეს და ადამიანურ ღირსებას. რევოლუციის პეტროვარადის ჰქონდა უფლებამთი სახელით, ჩვეული ახალგაზრდული აღტყობებით და სითამამით შეეძახა:

Плевать, что нет
у Гомеров и Овидиев
людей, как мы,
от копоти в оспе.

Я знаю — солнце померкло б,
увидев

наших душ золотые росыни!
Жилы и мускулы — молитв верней.
Нам ли вымаливать милостей времени!
Мы —
каждый
держим в своей пятерне
миров приводные ремни!¹

ადამიანის ბედი თვით ადამიანის ხელში აღმოჩნდა: მისი სულიერი სიმაღლე და ქუთების ძალა კი — ბედნიერი მომავლის ერთადერთი საწინდარი. მათ მავგერობას ვერ გაწვედნენ მორჩილება, ქედმოხრა და მიწიერ თუ ხეციერ ღმერთებისადმი მიმართული ლოცვები. პომიროსის თანამედროვენი და წინაპრები თავიანთ საუკეთესო თვისებებს ღმერთებს მააწერდნენ. სინამდვილის სტიქიის წინაშე უძლურნი და უილაჯონი, ისინი თავიანთ ოცნებას ძლიერ ადამიანზე აქსოვდნენ მითებში, ლაგენდებში და თქმულებებში: «В образе бога человек воплощал свои лучшие желания, свои мечты о всеведении, о всемогуществе», но «жрецы и церковники, уничтожив религиозное творчество как искусство, создали из религиозных представлений народа бездарные и устрашающие системы морали».

მთავარსახეობის თანამედროვენი კი, რომელმაც ისტორიაში პირველმა შეიგნო არა მარტო ბუნების მტრული სტიქიის, არამედ ყველაზე დამყარებულ საზოგადოებრივ ურთიერთობათა კიდევ უფრო მტრული სტიქიის დაძლევის შესაძლებლობა, უკვე მშვენიერად გაიგო ღვთაებრივი ყოვლისშემძლეობის ილუზორობა:

Я думаю — ты всеильный божище,
а ты недоучка, крохотный божище..

ადამიანის ძლიერება, მისგან განყვარებულ-ლი და ღმერთის მიერ მოთვისებული, კვლავ, გაათყუებული, დაუბრუნდა ადამიანს.

ამით თავლებოდა მთავარსახეობისა და პომიროსის კამათი 1915-1918 წლებში; და ამითვე იწყებოდა მათი მეორე, უფრო სერიოზული, თემცა არა ნაკლებ პათეტური შემაჯერება —

¹ 1915 წელს დაიბეჭდა პირველი, ხოლო 1918 წელს მეორე გამოცემა მთავარსახეობის პეტროვარადის „ღრუბელი“ შარკელით.

* გაგრძელება. იხ. „მნათობი“ № 9.

1919 წელს¹ ამკერადაც სიჭმე ეხებოდა ახალ გმირებს, „რევოლუციის ეპოსისა“ და „ტროიადის ეპოსის“ ახალ შეპირისპირებას, რევოლუციურ „ილიადისა“ და ბლოკადის მარწმუნებში

გამოგულდულ წელთა სისხლიან „ოდისეას“ სიჭმე ეხებოდა რევოლუციის გმირული ეპოსის დაბადებას.

II. გმირები და ყოველდღიურობა

„ჩვენ უარეველი გმირები“ — ფრანგი კრიტიკოსის ვოკიუნეს მიერ მოკლულ ფორმულურებელი ეს აზრი არსებითად წარმოადგენდა დასკვნას ბერეჟაზიული რეალიზმის განვითარების მთელი ისტორიიდან. ბერეჟაზიული ეპოქისათვის რომ მტრული და უცხო იყო პეროიკული ხელოვნება — ამაში ჯერ კიდევ მიღწერი და პეველი დარწმუნდნენ, თუმცა პირველი მათგანი ამ ფაქტში თავისი დროის „ფილოსოფიური სულის“ დაცემის ზედავლა, ხოლო მეორე — აშკარა უპირატესობას ამ სულისად, რომლის საბოლოო გამოვლინებად მას საკეთაარი ფილოსოფიური სისტემა მიაჩნდა. მიღწერის შემოქმედებითი ცხოვრებამ პეროიზმის მტკიცებულ ძიებებში ჩაიარა, პეველის სისტემა კი, რომელიც პრესიის „ქრისტიანული სახელმწიფოს“, როგორც „აბსოლუტური იდეის“ რეალური ყალიბის, უპირატესობას ვაძნობით იყო გამსკვადელი, გადაიქცა მიღწერისეულ ძიებათაგან „ვანდგოშილ“ ვილჰელმ მასტერის ფილისტერული იდეალის ფილოსოფიურ პარალელად. და თუ მიღწერს თავის ძიებებში არ იყო ნაბიჯის სიმტკიცე და ფეხქვეშ მყარი ნიადაგის ვაძნობა, ბერეჟაზიული ფილისტერი, პეროიკით, მტრად ღრმად ჩაეფლო ამ ნიადაგში, ვერ გაუწორა თვალი მომავალს, ისტორიის ზეაღინდელ დღეს. ისტორიის ირონია კი იმაში მდგომარებადა, რომ მიუხედავად მიღწერისეულ ძიებათა სუბიექტური უპირატესობისა, თვით სინამდვილე ხდოდა შეუძლებლად მათს განმარტებებას. ან პეროიზმს მოკლებული რეალური ცხოვრებას ასახვა, ან ფანტასტიკურ, გამოგონილ გმირთა ხატვა და წარსულის რომანტიზაცია — ასეთი იყო ამ ეპოქის ხელოვანის წინაშე წამოჭრილი დილემა. „ფორმალური გმირები უკან იხევენდნენ რეალური მოვლენების წინაშე“ — წერდა ზოლა ბალზაკის შესახებ და მასაც კი სდებდა ბრალს სახეთა ზედმეტ „პეროიზაციაში“. ბელინსკი კი „ნატურალური სკოლის“ ყველაზე უფრო დაბნეპასათებელ ნიშნად თვლიდა იმას, რომ მან, „оставив в покое героев, которые на земле являются гораздо реже, нежели в фантазии поэтов, обратилась к ...будничной жизни“.

„ყოველდღიური ცხოვრებისაკენ“ შებრუნება, მისი სიმართლით ასახვა — კრიტიკული რეალიზმის დიდი დამსახურება იყო, მაგრამ ამაშევე იყო მისი ერთგვარი შეზღუდულობაც — მისი წარმომშობი ეპოქის შეზღუდულობით განპირობებული.

მაგრამ აი, რუსული რევოლუციური პროლეტარული მოძრაობის ვარიეტაჟზე კვლავ ვაისმა ხმა, ხმა მაქსიმ გორკისა, რომელმაც თითქმის მკვლარდელი აღადგინა პროპეტოისისა და მერკულესის სახეები, ბილინური დეკვირტების სახეები. ხოლო კლასიკური რეალიზმის ერთ-ერთმა უკანასკნელმა მოკიანმა, მისმა უბუნებარანუსმა წარმომადგენელმა ვულჟავარიანად შეურისხა ამ ხმის პატრონს, უსაყვედურა მას ადამიანთა ყალბი და ვადამებებული პეროიზაცია, ცხოვრებისეული სიმართლისაგან უკანდახევა. ტოლსტოიმ მიუთითა ახალგაზრდა გორკის, რომ პეროიკული სახეები საერთოდ — ოდისესი, პერკელესი და ყველა პოგატირი მხოლოდ ძველი ხელოვნების მიერ შეიძლება ყოფილიყვნენ შექმნილი, ენაიდან თანამედროვე ხელოვნება ეთათიდა ყველაზე მაღლა იყენებს არა მტრულ ძალებთან გმირულ შებრძოლებას, არამედ მოყვასთა სიყვარულს.

შაიაკოვსკი სწორედ იმიტომ ეკამათებოდა პოშიროსს, რომ მისი გმირები ღმერთთა ნება-მოჩილი იყვნენ, მაგრამ, თუმცა ღმერთთა ვედლის ქვეშ, პოშიროსის გმირები მაინც იბრძოდნენ თავიანთი ამქვეყნიური ბედნიერებისათვის. ტოლსტოი კი ადამიანის სრულ მარჩილებას ქადაგებდა. იმიტომაც არ არის ვასაკერი, რომ იმ მხატვართა პოლემიკური პათოსი, რომელიც რევოლუციური აქტივიზმის ვანტკიკეპისათვის იბრძოდნენ, უგზომ ზნორად იყო მიმართული ასეთი ქადაგების წინააღმდეგ. ადამიანში მებრძოლის უარყოფა... აი პუნქტი, სადაც კარამზოევიჩინა კარატაევიჩინაში ვადადიოდა“ (გორკი). ადამიანში მებრძოლის ვანმტკიცება — აი წერტილი, სადაც თანხედროდნენ ახალი პეროიკული ხელოვნების. სოციალისტური რეალიზმის ხელოვნების დიდ ფუძემდებელთა — გორკისა და შაიაკოვსკის იდეურ-შემოქმედებითი ძიებანი.

III. რას ფიქრობდნენ ამაზე პეველი და...

ხაზს უსვამდა რა იმას, რომ მისი ეპოქისათვის უცხო იყო პეროიკული საწყისი, და

უარყოფდა რა ახალი პეროიკული ეპოსის დაბადების შესაძლებლობას, პეველი შეეცადა დაეხანათებინა საზოგადოების ეს აუკლუბელი მდგომარება, რომლის საფუძველზედაც

¹ პოემა „150.000.000“-ზე შემოაბის წელი.

შეიძლება მხოლოდ ეპიკური მსოფლმეტრებისა და ეპიკური ხელოვნების აღმოცენება: „Наиболее подходящим характером всего жизненного состояния, служащего задним планом для эпоса, является то, что для индивидуумов оно имеет форму уже наличной действительности и все же сохраняет с ними теснейшую, самобытную живую связь; ибо если бы выдвинуты на первый план герои должны были сперва закладывать основы общего состояния, то определение того, что есть или должно стать, приобрело бы субъективный характер больше, чем это допустимо в эпосе, не будучи в состоянии выступать в качестве объективной реальности“.

განსაზღვრა რა ამგვარად „სამყაროს ეპიკური მდგომარეობა“, ჰეგელი ამტკიცებდა, რომ ისეთი წესწყობისათვის ტიპური უნდა იყოს ზნეობრივ და ოჯახურ კავშირთა შექმნა, აგრეთვე წარმოშობა ეროვნული ერთანობისა, რომელიც აკავშირებს ხალხს თმისა თუ მშვიდობის დროს, თუმცა ეს კავშირები უკვე არ უნდა უპირისპირდებოდნენ ინდივიდუალურ ნებას საყოველთაო, ხალხისაგან დამოუკიდებელ და მასზე მაღლა მდგომ კანონთა საბით.

ეპიკური ასახვის მოდელად ჰეგელს მიაჩნდა დამტკიცებულ ერთა შეტაკებანი, მაგრამ არა დინასტიური, პარტიული ან სამოქალაქო ომები, რომლებიც არღვევენ მოქმედებისა და ხასიათების მთლიანობას, არამედ მხოლოდ ის ომები, რომელთაც გააჩნდა „ერთი ხალხის მეთაურის წინააღმდეგ ამხედრების მსოფლიო-ისტორიული უფლებამოსილება“. გამოირჩევა რა ამგვარად სამოქალაქო ომები ეპიკური

რკალიდან, ჰეგელმა კიდევ უფრო შეავეცა ეს რკალი მრეწველობის ხარჯზე⁽¹⁾ აღმოცენებულ აგრეთვე უცხო უნდა იყოს ერთანობის „მოქალაქე“ ამყარად გამოვლენილი ფეტიშისტური ხასიათის გამო.

დღეს ზეგნების ნათელია ჰეგელის სქემის ძლიერი და სუსტი მხარეები. მისი ძალა იმაშია, რომ თუმცა მსტიფიკირებულ, იდეალისტურ ფორმად, მაგრამ მან მაინც სწორად აღნიშნა „სამყაროს ეპიკური მდგომარეობისაგან“ „ბურჟუაზიული მდგომარეობის“ ზოგიერთი მთავარი განმასხვავებელი თვისება. სქემის მთავარი სისუსტე კი მდგომარეობდა ატორის პრეტენზიაში მიეცა თავის სქემისათვის „საყოველთაო ფორმა“, დაესვა წერტილი იქ, სადაც ისტორიული პროცესი მხოლოდ იწვევდა წინასტორიის მდგომარეობიდან კაცობრიობის ნამდვილი ისტორიის ფაზაში გადასვლას. საყმარისი იყო ამ პრესიული წერტილის უფლებება, რომ მთელი აუცილებლობით წამოიჭრებოდა მთელი რიგი კითხვები: ყოველგვარი სამოქალაქო ომი თუა მოკლებული „მსოფლიო-ისტორიულ უფლებამოსილებას“? ყოველგვარი მრეწველობა თუა მტრულად განწყობილი ეპოსის მიმართ? „პირველ პლანზე წამოწეული გმირების“ მიერ მოცემული ყოველგვარი „განსაზღვრება“ თუ ატორებენ ამ ზომებში ეპოსისათვის?“ და ა. შ.

ამ საკითხების სწორი თეორიული გადაწყვეტა შესაძლებელი იყო მხოლოდ სოციალისტური მსოფლმხედველობის ჩარჩოებში, მათი პარტიკული გადჭრა კი მხოლოდ „სოციალისტური ხასიათის ფაქტების“ (როგორც ამბობდა გორკი) ნიადაგზე წარმოშობილი სოციალისტური რევოლუციის ხელოვნებაში.

IV... და მარქსი

აღნიშნავს რა „პოლიტიკური გეონომიის კრიტიკის“ ცნობილ „შესავალში“ „დინასტიკობრივი“ მოვლენის ანუ „არათანაბარ შეფარდებებს მატერიალური წარმოების განვითარებისა, მავალითად, მხატვრულის მიმართ“, მარქსი გადადის ეპოსის კონკრეტული ფორმის განხილვას და ამტკიცებს, რომ იგი — „в своей классической форме (ხაზი აქ და ქვემოთ ჩემია — გ. მ.), составлюющей эпоху в мировой истории... никогда не мог быть создан... как только началось художественное производство как таковое; что, таким образом, в области самого искусства известные формы... возможны только на сравнительно низкой ступени художественного развития“.

აღნიშნავს რა შემდეგ ამ წინააღმდეგობათა ზოგადი ფორმულირების სიძნელეს, მარქსი მიუთითებს, რომ „греческая мифология составляла не только арсенал греческого искус-

ства, но и его почву“. მარქსი განსაზღვრავს, გამოყოფს და იხილავს ერთ-ერთ მათგანს — ბერძნული ხელოვნების პრობლემას. მარქსი განსაზღვრავს მითოლოგიას, როგორც ხალხურ ფანტაზიაში ყოველივე საგნობრივის — ბუნებიდან დაწყებული საზოგადოებამდე — შეფენებულ-მხატვრულ გადამშეკვებას და დასაყენის, რომ მარქსული ხელოვნების საწინააღმდეგარს ევრაეითარ შემოხვევაში ვერ შეადგენდა საზოგადოების ისეთი განვითარება, რომელიც გამოირჩევა ყოველგვარ მითოლოგიებებს და რომელიც, მამასადავს, მოთხოვნის მხატვრისაგან მითოლოგიისაგან დამოუკიდებელ — ფანტაზიას. „Возможен ли Ахиллес в эпоху пороха и свинца? Или вообще „Илиада“ наряду с печатным станком и типографской машиной? И разве не исчезают неизбежно сказания, песни и музыки, а тем самым и необходимые предпосылки эпической поэзии,

с появлением печатного станка? Всякая мифология преодолевает, подчиняет и формирует силы природы в воображении и при помощи воображения; она исчезает, следовательно, с действительным господством над этими силами природой".

ასე რომ, მარქსი გადგურით უარყოფს ანტიკური პერაოკული ეპოსის რაიმე სხვა საფუძველზე აღორძინების შესაძლებლობას. მაშ რა ეუთოთ ასეთ შემთხვევაში გორკისა და ზაიაკოვსკის შემოქმედებით იღებებს? ანდა ზომ არ არის მარქსის მსჯელობა ჰეგელის სქემის უბრალო განვითარება, მისი, ასე ვთქვათ, თარგმანი მატერიალისტურ ენაზე? „შესავლის“ არა ერთი კომენტატორი დადებით პასუხს იძლეოდა ამ კითხვაზე, მაგრამ სინამდვილეში ეს ასე როდია. ჰეგელი არ ცდებოდა, როდესაც უარყოფდა ჰერმანული ხელოვნების შექმნითი ალღოების შესაძლებლობას და აღნიშნავდა პეროიკულ-ეპიკური საწყისის არაორგანულობას მისი თანამედროვე სამრწველო ეპოქის მიმართ. მაგრამ იგი დიდად ცდებოდა, როდესაც საყოველთაო, აბსოლუტურ ხაზით ანიჭებდა თავის დასკვნას და უარყოფდა პეროიკული ეპოსის ახალი ფორმების შექმნის შესაძლებლობას მომავალში. ჰეგელისაგან განსხვავებით მარქსი ამბობს, რომ ეპოსის შექმნა შეუძლებელია მხოლოდ „მის კლასიკურ ფორმაში“. ის ლაპარაკობს ეპიკური ხელოვნების მხოლოდ „გარკვეულ ფორმებზე“, რომელთა წარმოშობა დასაშვებია მხოლოდ „შედაბებით დაბალ საფეხურზე“. თუ მარქსი, ჰეგელის ევალად აღნიშნავდა ეპოსის არაორგანულობას „საფანტისა და ტუფაწამლის ეპოქის“ მიმართ, ის ზომ კონკრეტულ-ისტორიულ ეპოქას გულისხმობდა — კაპიტალიზმის ეპოქას — და არა რაღაც განკერძოებულ მეტაფიზიკურ „სამრწველო ეპოქას“ საერთოდ! „ზედმეტი ღირებულების თეორიის“ ფერცლებზე მარქსმა (მისამართის სრული დახუსტებით) მასხარად აიგდო ბერევაზიულ ეპოქაში აღორძინების ცდები: „Капиталистическое производство праждебно некоторым отраслям духовного производства, каковы искусство и поэзия. Не понимая этого, можно прийти к выдумке французов XVIII столетия, о-

менянной еще Лессингом: так как мы в механике и т. д., ушли дальше, дрееших, то почему бы нам не соидать и поэзии? И вот является «Генриада» взамен «Илиады»".

როგორც ვხედავთ, იქ ლაპარაკია კონკრეტულად „კაპიტალისტური წარმოების“ ეპოქაზე და არა რაღაც განკერძოებულ „სამრწველო ეპოქაზე“.

განმარტავს რა „შესავალში“ ზერმნელი ხელოვნების საზოგადოებრივი განვითარების გარკვეულ ფორმებთან კავშირის ხასიათს, მარქსი მიუთითებს იმ მიზეზებზე, რომელთა წყალობით ამ ხელოვნებამ დღემდე არ დაკარგა თავისი ესთეტიკური ზემოქმედების ძალა. მარქსის განმარტება ეყრდნობა, ერთი მხრივ, ადამიანის მოწიფულობის ხანასა და მის ბავშვობასთან ანალოგიას: თუ ვთქვათ ახარებს ბავშვის მიაზიტობა, „почему же детство человеческого общества там, где оно развилось всего прекраснее, не должно обладать для нас великой прелестью, как никогда не «востряхающаяся ступень»?“. მაგრამ საკმე, რა თქმა უნდა, მხოლოდ ამ დამატებულ ანალოგიაში როდია. მარქსი შემდეგ ლაპარაკობს ადამიანის მისწრაფებაზე — „на высшей ступени воспроизводить свою истинную сущность мარქსი იქ არა ანტიკური, არამედ „თავიზი“ „ქვეშაირტი არსის“, „უშნაღლესი საფეხურის“ აღამიანის „ქვეშაირტი არსის“ გამოხატვაზე ლაპარაკობს. ანალოგია კი იმაშია, რომ „უმალღესი საფეხურის“ აღამიანის „ქვეშაირტი არსი“ ისეთივე დამოკიდებულებაშია ანტიკური ხანის აღამიანის „ქვეშაირტი არსთან“, როგორც საერთოდ აღამიანის მოწიფულობის ხანა მის ნორმალურ ბავშვობასთან.

ასე და ამგვარად, მარქსი, აღნიშნავს რა პეროიკული ეპოსის არაორგანულობას ბერევაზიული ეპოქის მიმართ, არსებითად განსახლერავს ასეთი ხელოვნების წარმოშობის საწინდარსაც საზოგადოებრივი განვითარების „უმალღესი საფეხურზე“. ხოლო რას გულისხმობს სახელდობრ მარქსი ამ „უმალღესი საფეხურში“ ნათელი ხდება საზოგადოებრივი განვითარების სამი საფეხურის შესახებ მისი კონკრეტულის შექმნა.

V. სამი საფეხური

ადამიანის თავდაწყებითი „სისრულე და მთლიანობა“, ელანური მსოფლმეგრანების უშეალობა და სინათლე, საწყაროს ის „საყოველთაო ეპიკური მღვამარობა“, რომელიც ანტიკური ეპოსის უკუფენას შეადგენდა — ყოველივე ეს ინტენსიურ რღვევასა და შლის იწყებს სასაკონლო წარმოების ზრდა-განვითარებასთან ერთად. ძველი ბერძენის „გრძნობა-

დი შეგნება“ (чувственное сознание), რომელიც ასე შეაფიოდ იყო გამოკლენილი მითოლოგიასა და ეპოსში, ადგალს უთმობს „გრძნობად შეგნებას“ ფეტრმისტისას ანუ ისეთი ინდივიდისას, რომელიც გახდა მის მიერვე გამოშვებულად საზოგადოებრივ ურთიერთობათა მონა აღამიანის „გრძნობადი შეგნების“ ასეთი ძირეტული ცვლა ერთთავად იყო განპირობებუ-

ლი მისი „გრძნობადი ყოფიერების“ შეცვლით. ამ თვალსაზრისით საწარმოო ურთიერთობათა განვითარება და „მრწველთა ახლად-შექმნილი საგნობრივი ყოფიერება“, მარქსის თქმით, არის „раскрытая книга человеческого существа, а именно: чувственно предлежащая перед нами человеческая психология“.

ამ წიგნის პირველივე ფურცლები კვირეულებზე ნვენ მკაფიო მაგალითს „მატერიალური წარმოების არაერთნაირი დამოკიდებულებისა, მაგალითად, მხატვრის მიმართ“, როდესაც ცალკეული ინდივიდი განვითარების უფრო ადრეულ საფეხურებზე.

„выступает более полным именно потому, что он еще не выработал полноты своих отношений и не противопоставил их себе в качестве независимых от него общественных сил и отношений“.

(„მარქსისა და ენგელსის არქივი“, ტ. IV, გვ. 99.)

ისტორიული პროცესის ეს პირველი საფეხური ხასიათდება „კაცობრიობის ლოკალური განვითარებით და ბუნების გაღმერთებით“, როდესაც საზოგადოებრივი ურთიერთობანი ემყარება მარადი დამოკიდებულებით განსაზღვრულ ურთიერთობას — სისხლით ნათესაობას და ბუნებრივ ერთიანობას ანდა ბატონობისა და მორჩილების იერარქიას. საწარმოო ძალთა განვითარების დაბალი დონე და „ადამიანთა შენატყვისი შეზოკილობა იმ პროცესის ჩარჩოებში, რომლებიც ქმნიან მათს მატერიალურ ცხოვრებას, ხოლო ამასთან ერთად მათი ურთიერთსაღმი და ბუნებისაღმი ყოველგვარი დამოკიდებულების შეზოკილობა“ იღვალურად გამოვლინდა „უძველეს ბუნებრივ და ხალხურ რელიგიებში“ (ე. მარქსი, კაბიტალი). ასე რომ, რელიგიური ფერტიზმი სასაქონლოზე ადრე წარმოიშობა, მაგრამ სასაქონლო მეტრეობის განვითარებასთან ერთად კი არ ისპობა, არამედ დებულებს უფრო ნატივ ფორმებს: მხატვრული შემოქმედების ელემენტს მოკლებული მითოლოგია წმინდა წყლის რელიგიად იქცევა. საქმე იმაშია, რომ განვითარების დაბალ საფეხურზე, როგორც სწორად შენიშნა ჰეგელიმ, ყოველივე ის, რაც „უფრო გვიან მტკიცე რელიგიურ დოგმად და მორალურ კანონად იქცევა“, ჯერ კიდევ წარმოადგენს ადამიანისაგან განუყოფელ „სახესობით ცოცხალ შეგნება-გაწყობილობას“; აქ, ჰეგელისათვის უფრო, „ადამიანის ნება და გრძნობა ჯერ კიდევ განუყოფელია ერთმანეთისაგან“. სწორედ ამიტომ იყო ბერძნული მითოლოგია როგორც „არსენალი“, ისე „ნიდავიტი“ ანტიკური ეპოსისა, ვინაიდან ეს უკანასკნელი სწორედ იმას მოითხოვს, რომ „ჯერ კიდევ იყოს გრძნობა და მოქმედების, შინაგანი მიზნებისა და ვარჯიანის მოკლებების უშუალო ერთიანობა“ (ჰეგელი, ეპიკური პრეზია.

ნამდვილი ეპოსი დაფუძნებულია, ამგვარად, ინდივიდის სისრულისა და მთლიანობის, როგორც უმეზობრივი ადამიანური არსის, გამოვლინებაზე და იგი აუცალკევლად ისპობა იმ „თავდაწყებითი განუყოფლობის“ დარღვევასთან ერთად, ეს დარღვევა კი ისტორიული პროგრესის უცილობელი შედეგია.

სასაქონლო წარმოების ზრდა, კერძო საკუთრებისა და შრომის განაწილების განვითარება იწვევენ ე. წ. „შრომის განკერძოებას“ (отчужденные труда); შრომა ადამიანის მიმართ ხდება რაღაც ვარჯიშად, იქნის იმყოფებით სხვათს. წარმოადგენს არა საჭიროებას, არამედ შრომის მიღმა არსებულ მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილების საშუალებას. „Собственная духовная и физическая энергия рабочего, его личная жизнь, а что такое жизнь, если не деятельность? — выступает как против него самого направленная, от него не зависящая, и ему не принадлежащая деятельность“. (მარქსი). ადამიანისაგან შრომის განკერძოება იწვევს მისგან ბუნების და თვით თავისი თავის — საკუთარი შემოქმედებითი ფუნქციის განკერძოებასაც. იგი იწვევს თვითფარჯიშობას. „თვითსიკვლევად გადამკვეთა მხოლოდ და მხოლოდ სასიცოცხლო საშუალებად“ (მარქსი).

რაკი ასეთ პირობებში „შრომის ობიექტი ადამიანის ადამიანური არსებობის ობიექტივობისა წარმოადგენს“ „предмет труда есть опредмечивание родовой жизни человека“. ადამიანის არსობრივი ძალის ყოველი ახალი გამოვლინება იწვევს ადამიანის თვითფარჯიშობას, თვითფარჯიშობას, მისი ადამიანური არსის გაღარიბებას. და რადგანაც განკერძოებული შრომა ართმევს ადამიანს მის წარმოების საგანს ე. ი. თვით მის ობიექტივობირებულ არსს, ამიტომ საგანთა მისის გამოვლინებასთან ერთად, როგორც მარქსი ამბობს — „მრავლებდა იმ უკეთეს არსებათა საშეფო, რომელთაც ადამიანი ექვემდებარება“, ხოლო „ადამიანი სულ უფრო და უფრო ღარიბი ხდება როგორც ადამიანი“. (გეიხსენოთ ადამიანთა საგნების მიერ დამონების შემაქმუნებელი სურათები, რომლებიც დახატულა მიაკოვსკის ადრინდელ პეიქტში, განსაკუთრებით კი „ელადიმერ მიაკოვსკიში“).

მხოლოდ ფული აძლევს ადამიანს საშუალებას დამორჩილოს ეს მისთვის მტრული არსებანი — „ფულის რაოდენობა სულ უფრო და უფრო იქცევა ადამიანის ერთადერთ არსობრივ თვისებად“ (გეიხსენოთ მიაკოვსკის მიერ აღწერილი „ოქროსთაობიანი მტკიბობი“, რომელიც ადამიანთა სულებს ჩაებლავება). და აი ფული გვეკონინება უკვე, მარქსის გამოთქმით, „ხილულ ღვთაებად“, რომლის „ღვთაებრივი“

ძალა დამყარებულია ფულის არსზე, როგორც „ადამიანის განდგომილ, განმეკრძოებელ და განეკრძობებელ ადამიანურ არსზე“ („отреченной, отчуждающей и отчуждающейся родовой сущности человек“; გავიხსენოთ მიაიკოვსკის პოემები „ომი და სამყარო“ და „ადამიანი“. ამ უკანასკნელში დახატული „მელოტი ლეთაება“ ხომ პირდაპირი მხატვრული ანალოგია მარქსის იდეებისა, რეალიზაციაა მის მიერ მოხაზული „ხილული ლეთაების“ (სახის).

ფული — ადამიანის განეკრძობებული უნარია, მისივე ნიჭია — მისგან განდგომილი. ფული ადამიანის არსების ყოველ თვისებას, ყოველ „ძალას“ აქცევს საკუთარ წინააღმდეგობად, თავის საწინააღმდეგო თვისებად და ძალად. მარქსის ხატოვანი თქმით, ფული „მსოფლიო მეჭვიათა, ადამიანთა და ხალხთა გამრყენელი მსოფლიო მკვანჯარა“ („они вселенская блудница, вселенская сводня людей и народов“; გავიხსენოთ „ომსა და სამყაროში“ დახატული პანორამა მსოფლიო „ბაბალონებისა“). ფული — „უცლამართი სამყაროა“, „ყველა ბუნებრივ თუ ადამიანურ თვისებათა აღრევა და შენაცვლება... ფული — შეუძლებლობათა დამოყრდნობა, იგი ამბორისაყენ უბიძგებს წინააღმდეგობას“ (მარქსი და ენგელსი ხელოვნების შესახებ, 2 გამოცემა, გვ. 70). მაგრამ საკმარისია წარმოვიდგინოთ ადამიანი როგორც ადამიანი, მისი ჰუმანიტატი არისსი ვაუთლებლად, წარმოვიდგინოთ მისი სამყაროსადმი დამოკიდებულება როგორც ადამიანური დამოკიდებულება და ჩვენ შევძლებთ „სიყვარული სიყვარულს განაცვალოთ, ხოლო ნდობა — მხოლოდ ნდობას“ (იქვე). (მიაიკოვსკის მთელი პოეზია იყო გამსჭვალული ასეთ ადამიანზე და სამყაროსადმი ასეთ ადამიანურ დამოკიდებულებაზე ოცნებით. ეს ფილოსოფიურ-ეთიკურ-სოციალური პრობლემატიკა მისი აღჩინებული პოემების სათაურებშიც კია მინიშნებული — „ადამიანი“; „ომი და სამყარო“).

ამგვარად, ჩვენ ვხედავთ, რომ სასაქლო მერკანტილის ზრდა-განვითარებასთან ერთად ისახება საზოგადოებრივი განვითარების მთავრად საფეხური, რომელზედაც შემოქმედებულია საზოგადოებრივ ურთიერთობათა სისრულე — ადამიანისადმი დაპირისპირებული როგორც მისგან დამოკიდებელი და მასზე ვაბატონებული ძალი. **მარად ან პირველად დამოკიდებულება** (როგორც პირველი საფეხურის საზოგადოებრივ კავშირთა საფუძველი) ადგილს უთმობს ეხლა საგნობრივ დამოკიდებულებაზე დამყარებულ პირველ დამოკიდებლობას. იქმნება საგნობრივი კავშირის ცალკეულ პირველობათა ყველასთან, მაგრამ ამავდროს თვით ამ კავშირის დამოკიდებლობა ცალკეულ პირველობათაგან „(მარქსის და ენგელსის არქივი“ ტ. 4, გვ. 97). ნამდვილი ერთიანობისა და

საყოველთაო ერთობლიობის ნაცვლად მყარდება საგნობრივი დამოკიდებულების შემოქმედებით შექმნილი საყოველთაო გატოვება. **ინფორმაციული დამოკიდებულებაზე დამყარებულ** საზოგადოებრივ ურთიერთობათა სისრულე გვევლინება როგორც ინდივიდის სისრულისა და მთლიანობის დამანგრეველი ძალი. ასე რომ, თუ ადამიანის თავდაწყებით მთლიანობა საზოგადოებრივ ურთიერთობათა აბალო დონის შესატყვისი იყო, ამ ურთიერთობათა სიმდიდრე მოგვევლინა როგორც შრომისაგან, ბუნებისაგან, საკუთარი ჰუმანიტატი ადამიანური არსისაგან განეკრძობებული, განდგომილი ადამიანის ვაბატონების შედეგი. კაპიტალიზმის გამარჯვება „პროლეტების რღვევაზე“ დამყარებული „პროლეტის გამარჯვებაზე“ აღმოჩნდა. მაგრამ განა შეძლება ისტორიული პროცესის განეგნებულად, მეტაფიზიკურად გაგება? სწორედ იმისთვის, რათა ადამიანი საზოგადოებრივ ძალთა და ურთიერთობათა ბატონ-პატრონი გამხდარიყო, სწორედ ამიტომ უნდა გამოემუშავებინა მის ჯერსი და საკუთარი თვისთვის დაეპირისპირებინა. ეგრეთ საკუთრების მოსპობას უნდა გამოეწვია „ყველა ადამიანურ გრძნობათა და თვისებათა სრული განათვისუფლება... სწორედ ამიტომ, რომ ეს გრძნობები და თვისებები **ადამიანური** ვახდნენ როგორც სემიქტურად, ისე ობიექტურად“ (მარქსი). ამისი ვაზიონობა ბუქტეუნიული ეპოქის ისტორიულად პროგრესული როლი „მთლიანი ინდივიდების“ „არკადულ იდილიებთან“ შედარებით.

მაგრამ... „точно так же, как смешно ту-сковать по первоначальной целиности, столь же смешна мысль о необходимости остано-виться на... полной опустошенности. Влияе противоположности к этому романтическо-му взгляду буржуазный взгляд никогда не поднимался, и поэтому этот взгляд как законная противоположность будет сопро-вождать его до блаженного конца“ (მარქსი, ეკონომიური ხელნაწერები, „მარქსისა და ენგელსის არქივი“ ტ. 4, გვ. 99). გავიხსენოთ როგორ იყო მასხრად აგებული ეს „რომანტიკული თვალსაზრისი“ ენგელსის მიერ შევიცარებული, ხოლო მარქსის მიერ ინტერნი თემების მეგალითის დამოწმებით. (იხ. მარქსი და ენგელსი ტ. 5, გვ. 228-232, ტ. 9, გვ. 350-352). პატრიარქალურ ურთიერთობათა იდეო-ლიზაციამ ერთთავად განამირობა რუსოსა და შილერის („ეილჰემ ტელი“) „რომანტიკის“ შეხედულება. შემოთაღნიშნულ „ბუქტეუნიულ თვალსაზრისის“ მეყოფი მეგალითის კი წარმოადგენს კონცეფცია ჰეგელისა, რომელიც ინდივიდის „სისრულესა და მთლიანობას“ მიიჩნევს მხოლოდ „ნაციონალურ-რი ცხოვრებისა და პოეზიის პირველი პერიოდებს“ კლასიკულ თვისებად და ამრიგად იკა-

ნონებს ამ „გამოფრთხობას“, რომლის დამლევათ იწინასწარმეტყველა მარქსმა, თუმცა ეს უკანასკნელი სრულიადაც არ ცდილობდა „თავდაწყებითი განუყოფლობის“ შედრებით აღდგენას. ლამაზობდა რა აღაშინის მისწრაფებაზე, უმალეს საფეხურზე გამოავლინოს თავისი კეპლერის არსი, მარქსმა მეცნიერულად დასაბუთა თვალსაზრისი, რომლის თანახმად მომავალში ინდივიდის სისტულე და მთლიანობა უნდა მიღწეულიყო ახალ საფეხველზე — კომუნისმის საფეხველზე. „Свободная индивидуальность, основанная на универсальном развитии индивидов и на подчинении их коллективной общественной производительности в качестве их общественного достояния, — такова третья ступень“.

ასეთია მეორე საფეხურის წიაღში შემადგებელი საზოგადოებრივი განვითარების მესამე საფეხური. მხოლოდ ამ საფეხურზე უტოლდება აღაშინის თვითმოქმედება მის მატერიალურ ცხოვრებას, რაც ზელს უწყობს მის მთლიან ინდივიდად განვითარებას და უოველგვარი სტიქიურობის მოსპობას („გერმანული იდეოლოგია“, თხ. ტ. 4, გვ. 58-59). თვითმოქმედების მისაღწევად და არსებობის უზრუნველსაყოფად ინდივიდები ითვისებენ სწავრობა ძალებს, და თვით ეს მითვისება სხვას არას

VI. კამათი ჰეგელთან

მარქსის მიერ „ილიადის“ „ჰენრიადისადმი“ დაპირისპირებას შეტად ღრმა აზრი აქვს. „ილიადა“ ვეულზე ზეათო მაგალითი იყო მარქსისათვის, ერთი მხრივ, გმირული ეპოსის პოეტური „არსენალი“ და მეორე მხრივ ეპიკური მსოფლშეგრძნების, ეპოსის წარმოშობის ისტორიული „ნიადაგის“ სრული შესაბამისობისა. ასეთსავე ბრწყინვალე ილუსტრაციას წარმოადგენდა „ჰენრიადის“ „არსენალის“ და „ნიადაგის“ შეუთავსებლობისა, ვინაიდან ამ შემთხვევაში მითოლოგიური სარწული (მისი ირონიული, ბურლესკური ან თუნდაც გროტესკული, ერთი სიტყვით, პარობითი გამოყენება-გააზრების გარეშე) ვერ გამოდგებოდა ორგანიზირებულ ფორმად სამყაროს დიახვ რომ ირავიკური წესწყობის გამოხატვისათვის. და თუ ჩვენ სიტყვებს „ილიადა“ და „ჰენრიადის“ ეპიკურ მითო პირობითი, ასე ეთქვათ, ტერმინოლოგიური მნიშვნელობით, მაშინ ჩვენ შევეცოდა ვალიაოთ, მარქსის ლოგიკაზე დაუბრუნობით, რა საზოგადოებრივი განვითარების მესამე, უმალესი საფეხური ჰყოფებს ხორცშესხმას სწორედ ახალ „ილიადისში“, პერიოქულ ეპოსში, რომელიც ასახავს სამყაროს უმალეს ეპიკურ წესწყობას, ფერმონიზე გამარჯვებულ კოსმოპოლის „გარდობად შეგნებას“ და „ქეშნარბტ არსს“. ეს ლოგიკა ერთნაირად უპირისპირდება როგორც პერიოქული ეპოსის „კლასი-

წარმოადგენს, თუ არ იმ ინდივიდუალურ თვისებათა განვითარებას, რომლებიც განსაკრძებულნი, განდგომილნი უყენებენ დამინის საგანს.

„Коммунизм, в качестве положительного уничтожения частной собственности, рассматриваемой как человеческое самоотчуждение, и поэтому в качестве действительного присвоения человеческой сущности человеком и для человека, поэтому в качестве полного, происходящего сознательным образом и с сохранением всего богатства прежнего развития, возвращения человека к себе как к общественному, т. е. человеческому, человеку, этот коммунизм, как законченный натурализм, совпадает с гуманизмом, как законченный гуманизм совпадает с натурализмом; он — истинное решение спора между человеком и природой, и человеком и человеком, он — истинное решение спора между существованием и сущностью, между объективированием, опрeдмечиванием и самоутверждением, между свободой и необходимостью, между индивидом и родом. Он — решение загадки истории, и он знает, что он есть это решение“ (მარქსი).

კურ ფორმისში“ „ალორძინების“ რომანტიკულ ილუზიას, ისე ბერტუაზულ თვალსაზრისს, რომელიც ამ ილუზიისადმი უბრალო დაპირისპირებაზე ზალა ვერ აღის. ეს ლოგიკა იმთავითვე გაუფრთხილებს ახალ ნიადაგზე გმირული ეპოსის დაბადების კანონზომიერების აღიარების ნაცელად ამ ეპოსის აღორძინების ილუზიით თავის შექცევის წინააღმდეგ. ამასთან დაკავშირებით აუცილებელი ხდება ახალი ეპოსის ისტორიული ნიადაგის დახასიათება ანტიკური სამყაროს „საყოველთაო ეპიკური მდგომარეობისაგან“ მისი პრინციპული განსხვავების თვალსაზრისით. ეს განსხვავება ნათლად ჩანდა უკვე მარქსისა და ენგელსის მიერ სამო საზოგადოებრივი საფეხურის თეორიული ანალიზის დროსაც. ამ ჩვენ გამოყოფთ და ხაზს ვავუსვამთ მხოლოდ ზოგიერთ არსებით მომენტს, უფრო უმეტაოდ დაკავშირებულს ამ პარადიგმის ლიტერატურულ ასპექტთან.

თუ ძველთა ეპოსა, რომელიც გაკვეთული ეპიკის საზოგადოებრივ წინააღმდეგობებს გამოხატავდა, მგვრამ პირველ რაგში იყო მიიცი ნაციონალური ეპოსი ვ. ა., ჰეგელის თქმით, „მსოფლიო-ისტორიული უფლებამოსილების“ მქონე გროვინდ ზედაკებათა ასახველი ეპოსი, — მისგან განსხვავებით ახალი დროის ეპოსი, თავის ისტორიული ნიადაგის თვისობრივად ახალი ხასიათის შესაბამისად, უნდა

ყოფილყო, ჰეგელის, სქემის საწინააღმდეგოდ, სწორედ „რევოლუციის სისხლიანი ილიადა“ („Революция кровавая Илиада“ — მაიაკოვსკი), ხოლო ახალი „ოდესა“ — **შრომითი გმირობის** „მშვიერი წლები ოდესა“ („Одиссея голодных годов“ — მაიაკოვსკი). და მაიაკოვსკი თითქმის უნებლიეთ შევიწყობა ჰეგელს, როდესაც თავის პოემას — „150000000“-ს ეწოდა „რევოლუციის ეპოსა“ (პოემის ერთ-ერთი ვარიანტის ქვესათაური) — სიტყვების კონზონანსი, რომელიც აბსოლუტურად დაუშვებელი იყო ჰეგელის კონცეფციის ჩარჩოებში. ხოლო პოემა „ვლადიმერ ილიას ძე ლენინის“ ბოლო სტროფი, რომელიც კანონზომიერად ეხმარება „150.000000“-ის ფინალს, საბოლოოდ აბათილებდა ჰეგლისეულ თეზისს „მსოფლიო-ისტორიული უფლებამოსილების“ შესახებ, რომელიც „ამხედრებს ერთ ერს მეორის წინააღმდეგ“ და რომელიც ეთოიმდა შეადგენს პეროიული მთისის ერთადერთ შესაძლებელ საყრდენს. მაიაკოვსკი აბათილებდა ამ თეზისს და ხაზს უსვამდა მის მოძველებულობას ახალ ისტორიულ ეპოქაში:

Армия пролетариев,
встань стройная!
Да здравствует революция,
радостная и скорая!
Это —
единственная великая война
из всех,
как знала история.

მეგრამ უკვე „150000000“-შიც არ შემოიფარგლა მაიაკოვსკი „ნაციონალური ეპოსისადმი“ „რევოლუციის ეპოსის“ უბრალო დაპირისპირებით. ამ პოემის შესანიშნავი თავისებურება იმაში მდგომარეობს, რომ იქ მოცემული იყო „ეროვნულ“ და „კლასობრივ“ საწყისთა ერთადერთი სწორი თანამეფარდება. როგორც ვიცით, ჰეგელი თვლიდა, რომ საშოკალაჟო და პირტიული ომები, რომლებიც ხალხს თიშავენ, — არღვევენ „მოქმედებისა და ხასიათების შთაბეჭდილებას“ და ამიტომ არ გამოდგებიან ეპიკური ასახვის საგნად. მაა ვერ წარმოუდგინა საშოკალაჟო ომი, რომელშიც ხალხი ინარჩუნებს თავის ნამდვილ და არა მერჯობიერ ერთიანობას, როდესაც კლასობრივ ბრკობს ბრძოლაში იცავს სისხლით და ოჯახით მოპოვებულ საშობლოს. მაიაკოვსკიმ კი თავის პოემაში დახატა „რევოლუციური ომი“ („битвы революции“), რომელიც ჰუმანიტარად ეროვნულ ხასიათს ატარებდა. მაიაკოვსკის პოემის ვარსებო ერთ-ერთ პირველ კრიტიკულ გამოცხადებაში („დასწევობს-ტონის ტელეგრაფი“. ნ. ზუბაიკი — „ივანოვი“) საერთოდ სწორად იყო აღნიშნული (თუმცა საკმაოდ ბუნდოვანი ფორმით) პოემის, როგორც რევოლუციური და ამავე დროს ეროვნული

ეპოემის მნიშვნელობა. რეცენზენტი ვაიოდინო-და ისტორიული სიტუაციის ანალიზიდან, სწორედ რუსეთის აჯანყებულ პირველთადაც საერთაშორისო მემოთა მიმართებით მსხვერპლ დახმარების დაგვიანების გამო, თითხმეტე სახელმწიფოს კოალიციის პირისპირ აღმოჩნდა და როდესაც რუსეთის რევოლუციის ხალხურ-ეროვნული ხასიათი განსაკუთრებული სიძლიერით გამოხატავდა.

„ხალხურ-ეროვნულ“ და „კლასობრივ“ საწყისთა ღრმა დიალექტიკური გაგებითაა გამსჭვალული მაიაკოვსკის მთელი პოემა. უფრო მეტიც: სწორედ ესაა ერთ-ერთი მთავარი იდეურ-შემოქმედებითი პრობლემა, შეგნებულად დასახული და ბრწყინვალედ გადჭრილი პოემის მიერ.

Но тебе какое дать название,
вся Россия, смерчем скрученная
в столб?

ამ სტრიქონებში მაქსიმალური ლაკონიკობითაა ნაჩვენები რევოლუციური „სმერჩისა“ და „ხალხურ-ეროვნული ერთიანობის“ ერთობლივობა. უფრო მეტიც, სწორედ რევოლუციის გველეხება აქ იმ ერთადერთ ძალად, რომელსაც შეეძლოა ხალხს ჰუმანიტარული ერთიანობის უზრუნველყოფა. და მხოლოდ ამ სტრიქონში შეეძლებოდა ზვენ სწორად გაეიანროთ პოემის გმირის — ივანეს სახე არა როგორც პიპერბოლიზებული პირიგუნება, არამედ როგორც ერთიანი რევოლუციური რუსეთის პოეტური სიმბოლო:

Вся Россия — единый Иван!..

პოემა „150000000“-ს გაჩნდა, რა თქმა უნდა თავისი ნაკლოვანი მხარეები, მეგრამ სწორედ ამ პოემაზე მუშაობის შემოქმედებითაა გამოცდილებამ განაპირობა სოციალისტური სამშობლოსა და სახეობათა პატრიოტიზმის თემების ხორცშესხმის ის ელასიკური სტრუქტურა, რომელსაც ვხედავთ მაიაკოვსკის გენიალურ პოემაში „კარგია“ მაიაკოვსკიმ, პირველმა საბჭოთა პოეზიაში დაამუშავა ასე ღრმად სოციალისტური სამშობლოს თემა და მანვე დაგვიანება პირველმა, რომ საბჭოთა პატრიოტიზმი წარმოადგენს შრომისადმი სოციალისტური დამოკიდებულებების ეთიკურ და ფსიქოლოგიურ საფუძველს. შემთხვევითი როდია, რომ პოემაში „კარგია“ ერთი თემა ორგანულად ერწყმის მეორეს:

Слушайте, национальный трутень, —
день наш тем и хорош, что труден.

პოემის საერთო კონტექსტში ამ სტრიქონებს მხოლოდ ერთი აზრი აქვთ: მაიაკოვსკი რისხვით მიმართავს რუსეთის ეროვნული ინტერესების არამეოხებ დამცველებს და პირდაპირ აცხა-

დებს, რომ სამშობლოსათვის ნამდვილი ეროვნული აღორძინება მოაქვს მხოლოდ შრომის, მხოლოდ ამ სინდელთა გმირულ დამღევას, რომლებიც აღმართულან ახალგაზრდა, აღორძინების გზაზე დამდგარი სოციალისტური რესპუბლიკის წინაშე...

თუ, კვლავც ჰეგელის სტემის მიხედვით, წარმოების სფერო და ადამიანის შრომა შეიძლება შესულიყო ეპიკური რაქაში მხოლოდ „თავდაწყებითი განუყოფლობის“ ეპოქაში (როდესაც შრომის საგანს ჯერ კიდევ აჩნდა ინდივიდუალური შემოქმედების ბეჭედი და იგი არ იყო განყვანებული-განდგომილი ადამიანისაგან), ახალმა სინამდვილემ გვიჩვენა, რომ სოციალისტური საზოგადოებრივ ურთიერთობათა ნივთიერ შრომა შემოქმედებად გათავისუფლდა და ქვეყნის ეპიკური გმირობის პათოსით განიშსქვალა. გავისწავლოთ „150000000“-ში შრომის ეპიკური გმირებისადმი მიძღვნილი სახეობა რკვევები:

Вам, которые сквозь дым и чад,
Жизнью едва державшейся на нитке,
ржавым железом, шестерней скрежеща,
Работали все-таки, делали все-таки.
Вам неумолкающих слав слова!..

ანდა „კარგიადან“:

Мы работаем, будто мы
делаем величайшую эпопею.

აქ კვლავ არის დაყენებული ერთად თითქოს და (პეგელისათვის, უკველშემთხვევაში) მტრული, ურთოურთიანობისაგან ენებები: შრომა და ეპოსი. ამრიგად, — შრომა — ეპოსი და რევოლუცია — ეპოსი:

Одна неписанная эпопея
шагов Ильича от победы к победе.

როგორც ცნობილია, გორკიცი „თავისთავად გულისხმობდა“, რომ „სახბუთოა ლიტერატურა გამოიწვევებს თავის ესთეტიკას შრომით პროცესთა ეპიკური პერსონისა და კლასთა ბრძოლის საფუძველზე“. და იგი ხაზგასმით აღნიშნავდა, რომ „ფაბრიკებისა და ქარხნების ისტორიაში იბადება ახალი ეპოსი — ამჯერად არა მითოლოგიის, არამედ ადამიანთა მილიონების— სოციალისტების მშენებელთა თავისუფალი, ბედნიერი და შეცნიერული პრაქტიკის საფუძველზე.“

როდესაც ჰეგელი ეპოსისათვის „ყველაზე შესაფერის ხასიათზე“ ლაპარაკობდა, იგი ასახელებდა, როგორც ვიციით, ისეთ „მდგომარეობას ცხოვრებისას“, რომელსაც მიუღია უკვე ინდივიდუალთათვის „არსებული სინამდვილის

ფორმა“ (თუმცა კი შეუნახავს ინდივიდუალებთან „ეთიომოფიდი ცოცხალი ვაჭირი“), ვინაიდან, საწინააღმდეგო შემთხვევაში, „თუკი პირველ პლანზე წამოწვეულ ვინაიქსს ჯერ კიდევ ამ საერთო წესწყობისა და საყოველთაო მდგომარეობის საფუძველების ჩაყრა დასპირდებოდათ, მაშინ განსაზღვრა იმისა, თუ რა არსებობს და რა უნდა დაარსდეს, მიიღებოდა უფრო მეტად სუბიექტურ ხასიათს, ვიდრე ეს დასაშვებია ეპოსში და ვეღარ ითამაშებოდა ობიექტური რეალობის როლს“.

მათაგან, განსახიერა რა მხატვრულად პრიულტარული ერა, გვიჩვენა, თუ როგორ არ ატარებენ „სუბიექტურ ხასიათს“ პირველ პლანზე წამოწვეულ გმირების მიერ“ მოცემული „განსაზღვრანი“ და როგორ ასრულებენ ისინი „ობიექტური რეალობის“ როლსაც თვით ამ „განსაზღვრათა“ სპეციფიკის მიხედვით: კომუნისტური მოძღვრება ხომ იძლევა ისეთ განსაზღვრებს, რომლებიც ეხებოდა არა მარტო იმას, „რაც არსებობს“, არამედ იმასაც, „რაც უნდა დაარსდეს“ და ეს წინასწარგანსჯერება სრულიადე არ ეწინააღმდეგება „ობიექტური რეალობის“ ფაქტურ განჯათარებას.

მათაგანის შემოქმედებითს პრაქტიკას ამ მხრივ დიდი თეორიული მნიშვნელობა აქვს, ვინაიდან იგი გვიჩვენებს ეპოსისა და რევოლუციური რომანტიკის სინთეზის შესაძლებლობას. სწორედ ეს გვაძლევს ზევნ უფლებას დავფაროთ „სოციალისტური რეალობის“ ცნებით როგორც „რევოლუციური რომანტიკის“, ასევე „რევოლუციის გმირული ეპოსის“ ცნებები. შემთხვევითი როდია, რომ ლიტერატურაში, რომლებიც სოციალისტური რეალობის საფუძველების რეალობას აწარმოებდნენ, მშვენიერად გააგებს, ჰეგელი რომ შეაშინა იმ „სუბიექტური ხასიათის“ ხელოვნების ტენდენციურობის, პოლიტიკური გამიზნულობის პრინციპთან „დაახლოვების“ შესაძლებლობა. ამ თვალსაზრისშია ლოკურად მიიყვანა „ლიტერატურის კრიტიკის“ ამ უკვე მივიწყებულ ჯგუფთ (გეორგ ლუკაჩი და სხვები) ხელოვნებაში მოწინავე მსოფლმხედველობის როლის უარყოფამდე, რაც თავის მხრივ გულისხმობდა ამ მსოფლმხედველობის მტარებელთა და გამტარებელთა („წინა პლანზე წამოწვეულ გმირთა“) ხელოვნებაში გამოყვანის უარყოფას. ცხადია, რომ მსგავსი „თეორიები“ მათაგანის შემოქმედებითი მშვენიერების წინააღმდეგეც იყვნენ გამიზნულნი. არაა შემთხვევითი, რომ ჰეგელიანშინის რეციდივებს ამ ჯგუფის მოღვაწეთაში ემატებოდა მათაგანის, პოლიტიკური პოეზიის“ წინააღმდეგ გამოლაშქრებანი (ასეთი იყო, მაგალითად, ელენე უსეიენის წერილები).

„სუბიექტური ხასიათი“ მიუღებელი იყო ჰეგელისათვის არა მარტო აღნიშნული აზრით.

ქველი თვლიდა, რომ „მთლიანობის ობიექტურობა“ ირღვევა ეპოსში იმ შემთხვევაშიც, თუ „პოეტის როგორც სუბიექტი“ „არ იხვებს უკან პლანისაკენ ობიექტის მიმართ“ და არ „ითქვინება მასში“. ასეთი განსაზღვრა სავსებით შესაფერისი იყო ეპოსის „კლასიკური ფორმისათვის“, მაგრამ სწორედ ამ საკითხში, იმინა განსაკუთრებული ძალით თავი „რევოლუციის ეპოსის“ პრინციპულმა სიახლემ. ავტორი-ხეულ სუბიექტურ საწყისს შეგჭლო გამოეწვია დეფორმაცია ანტიკური ეპოსისა არა მარტო როგორც ხელოვნების სახეობისა (მის ლირიკისაგან განსხვავებაში), არამედ, რაც მთავარია, მის შეგჭლო დაერღვია თვით ეპიკური საფუძველი ნაწარმოებასა — მასში გამოვლენილი ეპიკური დამოკიდებულება სამყაროსადმი.

„რევოლუციის ეპოსში“ კი „სუბიექტური საწყისი“, განაზღვრავს რა ნაწარმოების ენარულ თავისებურებას, არა მარტო არ არღვევს, არამედ, პირიქით, აესებს და განამტკიცებს „მთლიანობის ობიექტურობას“. მთავაკის რევოლუციური პოეტური ეპოეები ამის ბრწყინვალე დადასტურებაა. გვიხსენოთ პოემა „ლენინი“, სადაც ერთი მხრივ, „განაზღვრება“, რომლებსაც „პირველ პლანზე წამოწეული გმირება“ იძლევიან, ორგანულად ერთვებიან „გამარჯვებიდან გამარჯვებამდე იღინის ნაბი-

ჯთა დაუწერელ ეპოეას“ და სადაც, „ვერც მხრივ, სწორედ ავტორისეული, სუბიექტურ-ლირიკული საწყისი განამტკიცებს მამონამულების ეპიკურ საფუძველს“ ხელმოქმედების ეპიკური ფორმის კლასიკური განსაზღვრია მოცემული პოემა „კარგისა“ პროგრამულ სტრიქონებში:

Это время гудит
 телеграфной струной,
 Это сердце с правдой вдвоем.
 Это было
 с бойцами
 или страной
 или
 в сердце
 было
 в моем.

და თუ ჩვენ შევთანხმდებით, რომ საქმე ტერმინებში როდია, მაშინ მთავაკის ცნობილი პოლემიკა „ეპოსთან“ პოემა „კარგისა“-ში არსებითად აღმოჩნდება მხოლოდ ე. წ. „ფართო ტილოების ობიექტივობთან“ და „უპარტიო ზეკლასიური ხელოვნების“ ქადაგებასთან პოლემიკა, და ეს პოლემიკა კიდევ ერთხელ გავსებამ ხაზს რევოლუციის გამარჯვებათა „დაუწერელი ეპოეისა“ და სოციალისტური შრომის „უდიდესი ეპოეის“ ჯერუხაზე სიახლეს.

VII. სილახა და

„დამიანში მებრძოლის განმტკიცება“, შრომისა და ბრძოლის გმირული პათოსის დამკვიდრება ხელოვნებაში — აქ შეხედუნე ერთმანეთს მთავაკისა და გორკის შემოქმედებითი გზები. კანონზომიერია ამიტომ ის გაერმოება, რომ თუმცა სხვადასხვაანაირად, ხანდახან კი არც თუ ისე მკვობარულად და შეთანხმებულად, მაგრამ საბჭოთა ლიტერატურის ორივე დიდი ფუძემდებელი მაინც განუხრულად მიდიოდა რევოლუციური ეპოსის შექმნის საერთო იდეისაკენ, ორივეს ესაბებოდა ეს ეპოსი კაპობრიობის სულიერი განვითარების ახალ, უფრო მაღალ საფეხურად, ორივე თვლიდა, რომ ახალი ხელოვნება „უნდა აღემატებოდეს უძველეს მითებს ჰერკულესსა და პრაიმთაისზე“ (გორკი).

მაგრამ ამ გზაზე გორკისა და მთავაკის მოვლოდენე ფილოსოფიურ და ესთეტიკურ ცდუნებათა რიგები და მხოლოდ მათი დაძლევა გახლიდა ქეშმარიტად ნაყოფიერს მათს შემდგომ შემოქმედებითს ძიებებს.

ფუტურისტთა ზოგიერთ კოლეტიურ მანიფესტში და ახალგაზრდა მთავაკის პირველი მოხსენებების თვისებებში ჩვენ მოვლოდენულად გვხვდება — „უბრაწისტული“ და „ულტრა-სამედროე“ დეკლარაციითა გვერდით — ისეთი პუნქტები, რომლებიც ჩვენ საუკუნეთა სიღრმეში, უძველეს „მთაოლოგიურ“ ეპოქებისაკენ გვიხმობენ. ხან ეს პოეტებიანურ იდეა-

ხარიბდას მიღმა

თა გამოაბილია: „ჩვენ სიტყვა მითოსის შემოქმედად მიგვანია; სიტყვა კვდება და წარმოშობს მითოსს“ („Садок судей“); ხან ეს აქედანვე გამოდინარე აღიარებაა „ჩვენნი პოეზიის კავშირისა მითოსთან, კერძოდ, რეულ მითოსთან“ და ქადაგებაა „ენის როგორც მითოსის შემოქმედის კულტისა“; ხან ეს არის თეზისი „სიტყვის პირველყოფილი როლის აღდგენის“ შესახებ (მთავაკის 1912 წლის მოხსენებიდან) ან ამავე თეზისის ვარიანტი: „სიტყვის ქეშმარიტი როლის აღდგენა (ხალხური სიმღერა)“ (მთავაკის 1913 წლის მოხსენებიდან) და ა. შ.

ეს თეზისები მოვლოდენულად მოგვეჩვენა იმიტომ, რომ არც მთავაკის შემოქმედებითს პრაქტიკაში, არც მის დამოუკიდებლად დამერილ სტატეებში ჩვენ ვერსად ვერ შევხვდებით „მითოსქმნადობის“ (мифотворчество) თუნდაც შორეულ გამოაბილს ანდა „წარმართული მსოფლმხედველობის“ აღდგენის თუნდაც ოდნავ ცდას. მთავაკისათვის ამ პერიოდში ჯერ კიდევ საჭმოდ უტყო იყო უძველეს ინტერესი ფოლკლორისადმი, რომ არაფერი ეთქვათ დეკადენტურ „მითოსქმნადობაზე“, რომელთანაც მას საერთოდ არა ჰქონია ოდესმე რაიმე კავშირი. ზემოთხუყვანილი თეზისები კი, ფოლკლორისადმი ჯანსაღი ინტერესის გარდა,

შეიცადნენ მთელ რიგ რეაქციულ-რომანტიკულ ელემენტებს, რაც ანათესავებდა მათ დეკადენტურა ზოგიერთ იდეასთან. მაგრამ ჩვენ ვვაქვს საფუძველი ვამტკიცოთ, რომ აღნიშნული თეზისები თითქმის სრულად არ გამოხატავდნენ თვით მიაკოვსკის თვალსაზრისს და განაახლებდნენ უმთავრესად ე. ხლებნიკოვის, ნიკოლოზ ბერლიუვის (დ. ბერლიუვის ძმის) და ნაილიბრაივ ბ. ლიფშიციის თეორიულ შეხედულებებს. მაგალითად, „Салок судей“-დან მოუვანილი თეზისის ავტორი, ბ. ლიფშიციის მოწმობით, ნ. ბერლიუვი იყო (იხ. ბ. ლიფშიციის წიგნი „Полутораглазый стрелец“), მიაკოვსკი კი საერთოდ არ იღებდა რაიმე მონაწილეობას ამ ინტელექტუალურ შედეგებში (ა. კარენინის ზეპირი მოწმობით), თუმცა მისი მოხსენებების თეზისებმა ნახეს მასში ერთგვარი გამოხატულება, რაც შეეხება თვით ამ მოხსენებებს, ჩვენ ვგვგონია ნათელი უნდა იყოს, რომ ამ პერიოდში (1912-1913) მიაკოვსკი „ერთობლურ-საბუღალტო“ ამხანაგების ზეგავლენით, ხშირად იმეორებდა თავის თეორიულ გამოსვლებში დებულებებს, რომლებიც ეწინააღმდეგებოდნენ მის საკუთარ შემოქმედებითს პრაქტიკას და მთავარ ესთეტიკურ შეხედულებებს. აქ არ არის აუცილებელი ამ საკითხზე დიდხანს შეჩერება, საყმარისია ითქვას, რომ ხსენებული თეზისები ერთგვად გამოხატავდნენ ესთეტიკურ ძიებებს ხლებნიკოვისას, რომლის ცდა გამოეყენებინა ხალხური ეპოსის მეთოდები, დამთავრა იმით, რომ მან გააცოცხლა თავის პოეზიაში პირველყოფილი ველურები და დაახლოვა იქ ტყისკაცები და აიღებინა არაფერის ამის შესაგისი არ გეხედება ჩვენ მიაკოვსკის წმინდა წყლის ურბანისტულ პოეზიაში; და როდესაც ის რამდენიმე წლის შემდეგ მართლაც დაინტერესდება ფოლკლორით, ის ეძიებს მასში საყრდენს თანამედროვე, პოლიტიკურად აქტუალური და არა წინასტორიული და წარმართული ამოცანების გადასაწყვეტად. ხალხური პოეზიის „ამოქმედება“ (ენგელსის გამოთქმით) სახეების დამატებით იგი იბრძოდნენ რეალური სოციალისტური მომავლისათვის, მაშინ როდესაც ხლებნიკოვი მითითდა „Лад мира“-ზე იტყობდა და უმლოდა „Милли настушке над озером стрекоз...“ ოღონდ ხლებნიკოვის „მითოსქმნადობის“ პრაქტიკა მიაკოვსკისათვის ნათელი და შკაფით ვაკვეთილი იყო იმისა, თუ რა რიგ შეუძლებელი იყო ამ მიზანშეწონილი რევოლუციის გმირული ეპოსისავე გზების გაყვლა.

ხლებნიკოვის პრაქტიკის შეწყობა იმაში მდგომარეობდა, რომ იგი, უარყოფდა რა თანამედროვე ადამიანის „დაქვეყნებულ“ ფეტიშისტურ შეგნებას, ცდილობდა ამავე დროს შეცდრეთათ აღედგინა ინდივიდის პირველყოფილი მთლიანობა და ამრავლდ სასაქონლო

ფეტიშისმის ადგილზე წარმართულ ტრადიციონალიზმის ადგილზე აყვადებდა „ნიუთონის“ მერ დამონებული ადამიანის „ქვეყნობას“ — შეროცაობა და შეგონებაში „ქვეყნობაში“, სიტყვის უშუალო სასწავლო მოქმედებას გადაგებდა ასე რომ, ხლებნიკოვის თანამედროვე ხელოვნებაში ხალხური ეპოსის მითოლოგიური არსენალიცა და მითოლოგიური ნიადაგიც გადმოჰქონდა.

ის მთელი რიგი მოტივები, მიაკოვსკის რევოლუციონალურ შემოქმედებაში, რომელნიც ერთი შეხედვით, ხლებნიკოვისეულ მოტივებს ენათესავებოდნენ (როგორცაა, მაგალითად ადამიანისა და ნიუთონის, ადამიანისა და ბუნების ურთიერთობის პრობლემები, სიტყვის ქმედითი, ხოლო მიაკოვსკის პოეტური სისტემაში — სასწავლო მოქმედი ძალის მოტივები „ტრაველინა“ და „ადამიანი“), სინამდვილეში ძირფესვიანად განსხვავდებოდნენ მათგან და ხშირად სწორედ იმიტომ, რომ პოეტური სისტემის კომპონენტებზე გამოყენებულ მითოლოგიური მოტივებს აქ არსად არ ჰქონდათ დავისრებული იდეოლოგიური „ნადაგის“ ფუნქცია, და ისინი არსად „არ მოითხოვდნენ“ თვითნათი თავის „სინამდვილე ცნობას“ (ლენინის ამ უკანასკნელ გამოთქმაზე ჩვენ ქვემოთ შევეჩერდებით).

წინაბურჟუაზიული ადამიანისადმი ხლებნიკოვის ლტოლვა არ იყო გამოხატული მოვლენათა იანი წლების რუსეთის ლიტერატურულ ცხოვრებაში. „მითოსქმნადობით“ გატაცებას, რაც მუდამ იყო დამახასიათებელი პასუხი რომანტიკოსებისათვის, ადგილი ჰქონდა რუს დეკადენტთა წრეშიც. ეს გასაგებია და კანონზომიერია. მაგრამ საინტერესოს ისაა, რომ, თუმცა სულ სხვა იდეურ-მხატვრული პოზიციებიდან და სულ სხვა მიზნით, მაგრამ „მითოლოგიას“ მიმართავდნენ ცნობილი რევოლუციური მწერლებიც, რომელთაც თავისი შემოქმედება ერთხელ და სამუდამოდ დაუკავშირეს პროლეტარიატის ბრძოლას.

გორკის მისწრაფება გმირული ხასიათებისადმი და ამ საფუძველზე ფოლკლორთან დაახლოება აშკარა ვახდა მისი შემოქმედებითი გზის დასაწყისშივე. მიაღწია რა თავის უმაღლეს წერტილს პირველი რუსული რევოლუციის წლებში, ამ ტრენდენციამ უკვე რეაქციის პერიოდში მიიღო საკმაოდ სახიფათო ელფერი — მას გადაეხლართა ბოგდანოვისა და ლენინისათვის იდეებთან დაკავშირებული ფილოსოფიური და ესთეტიკური შეცდომათა კომპლექსი. „ბოგოსტროიტელობა“ და გმირელოველების მიერ წამოტყვევებული ათასგვარი „ემპირია... იზმები“ თავისებური გამოხატულება იყო რევოლუციური პროლეტარიატის ძალებში ინტელექტუალური ურწმუნეობისა. რევოლუციური მოძრაობის შემდგომი განვითარების სხვადასხვა ეტაპებზე ეს ურწმუნეობავე სხვადასხვა ელფერს

ატარებდა: ცხრასამთის რევოლუციის დამარცხების პერიოდში იგი გამოხატავდა პროლეტარიატის ფიზიკური გამარჯვების მიმართ იქვს და პოლიტიკაში „პარკუ ლიკვიდატორობის“ — „ოტზოფიზმის“ ფორმებს ღებულობდა. ფილოსოფიაში ამის მოქვეა დიალექტიკური მატერიალიზმის პოზიციებიდან სტატიკურობის ტერმინს „ეკლექტიკა“ აქვს მანიკური დახვევა. ოქტომბრის ძლიერობის რევოლუციის პერიოდში კი ეს ურწმუნოება შედგება იყო რევოლუციის კულტურულ-მორალურ, სულიერ შეაძლებლობათა შეუფასებლობისა. აქედან სოციალისტის გამარჯვების „განანტირების“ ცდები მისი რევოლუციური მისათა შეგნებაში წინასწარი აწინებებით (ბოგდანოვის „სოციალისმი დღევანდელისა“). რევოლუციის მორალური სიმაღლის „განანტირების“ ცდები „ახალი რელიგიის“ შემწეობით (ლენინარსკის „სოციალისმის რელიგია“). ვასაყიერი არაა, რომ რევოლუციური შეგნებიდან ამ უკანაბევის გზაზე ვებრძოველდები მომავალში ობიექტურად შეიძლება შეხვედროდნენ ძველი ინტელიგენციის იმ საუკეთესო წარმომადგენლებს, რომლებიც რევოლუციისავე მიდიოდნენ. თუმცა ამ „შეხვედრის“ მნიშვნელობა მთლიანად იყო განსაზღვრული ორივე მხარის მოძრაობის მიმართობით (თუ, მაგალითად, აღექვანდრე ბლოკი ბურჟუაზიულიდან რევოლუციური მსოფლმხედველობისავე მიდიოდა, ბოგდანოვი საწინააღმდეგო შემობრუნებას აკეთებდა). მაგრამ ასე იყო თუ ისე, ჩვენ გვაქვს საფუძველი ვამტკიცოთ, რომ „ორმეტის“ ფინალში გამოხატებული „ქრისტეც“, რომელიც რევოლუციის „მორალური გამარჯვებისათვის“ იყო მიწოდებული (რათა შემტყობულიყო „დამწეარ ბიბლიოთეკათა“ რიცხვი!) ლენინარსკის „სოციალისმის რელიგიაც“, ბოგდანოვის „სოციალისმი დღევანდელისაში“ და გორკის მერჯობაც პირველ რევოლუციის შემდგომ წლებში — ყველა ეს თითქმის და განსხვავებული მოვლენა საზრდობდა ერთი და იმავე პირველწყაროდან, რომელსაც ეწოდებოდა რევოლუციის რეალურ ძალთა და შესაძლებლობათა შეუფასებლობა ან არაგებება.

რევოლუციური შეგნებისა და რევოლუციური პრაქტიკის მორგანზებელი ძალისადმი ურწმუნეობამ მიიყვანა ვებრძოველობის ხანის ლენინარსკი „ახალი რელიგიის“ ძიებამდე, რომელსაც ადამიანები შემქმნარივბულ კოლექტიური უნდა გაეერთიანებინა. მაქსიმ გორკი ასევე „გამართიანებული გრწნობების“ („чувство объединяющее“ — ძილუ მოთხრობა „მქითხელი“) ძიებაში მიდიოდა „რელიგიური

გრწნობის“ აღიარებამდე, თუმცა უბიძიის „რეაბილიტაცია“ (გორკის პასუხიდან „გორკის „Marcure de France“-ს ანექტებზე 1917 წელს) — აი ფორმელა, რომელიც ხიღის როლს ასრულებდა გორკისათვის რევოლუციური პათოსიდან რელიგიური გრწნობების აღიარებასა და „ბოგოსტროიტელობისავე“ ნაბიჯის გადასადგმელად. იმ გორკის თუხისი: „ღმერთი“... კომპლექსია იღეთათ, რომლებიც აღეძებენ და ორგანიზაციას უყვითებენ სოციალურ გრწნობებს, მინხად ისახევენ რა... ზოლოტიერი ინდივიდუალისმის აღავმავს“ (1913), ეს თუხისი ამჟარად წინ უსწრება „ბლოკის „ქრისტეც“, რომელიც აგრეთვე მოწოდებული იყო შეენულებსა რევოლუციურ მიცეძლებების-თორმეტე მემბობის სტატეური აღეარახსნილობა.

„კოლექტივიზმი“, „კოლექტიური ცდა“, „კოლექტივიზმის ფილოსოფია“ — ტერმინების მივლი ამ კოლექცია მხოლოდ მორცხვი ფსევდონიში იყო ამ ქრეც-ქრული, ყვითელ-ლურჯი იდეალისტური ემპეკების დასაფარავად, რომლებსაც ვებრძოველები ეყავდებოდნენ. გორკის კი, რომელიც ლენინარსკის მისდევდა კოლექტივის „ფსიქოფიზიკური ენერჯის“ ვალმერთების მოლაბულ გზაზე და „პათოსის რელიგიურობას“ ქადაგებდა, ამ კოლექტიური პათოსის სასწუთლებრივი ძალა არა მარტო მეტაფორულ პლანში მიანდა დასაშვები: მისი შემოქმედებით ფანტაზია ხატავდა კოლექტივის ნებასურველთა სასწუთლებრივი გამორცელების სურათს ამ ნება-სურველთა მხოლოდ ამ მხოლოდ კოლექტიურობის ძალთა ასეთ იღუხიას საფუძველად ვლო „კოლექტიური ფსიქიური ცდის“ ფიზიკურ რიგთან გაიგებდა (ბოგდანოვი პირდაპირ განსაზღვრავდა ფსიქიკურს როგორც ინდივიდუალურს, ხოლო ფიზიკურს — როგორც კოლექტიურ ცდას), „საყოველთაო შენაცვლება ფიზიკურისა ფსიქიკურით“ („всеобщая подстановка психического под физическое“). გორკი კოლექტიური ნების უშუალო ძალის ასეთ გადამეტებულ შეფასებამდე მიიყვანა არა მარტო ფილოსოფიურმა შეცდომებმა და დოქტორ კოტიკის ეკვანისტურ იდეებით ვატაცებამ, არამედ მწუდიობის, აქტივიზმის ძიებამაც. მაგრამ ობიექტურად ასეთ შეხედულებებს, რომლებიც ელასთა ბრძოლის რევოლუციური თერაპიის ნაცვლად „კოლექტიური ცდის ორგანიზაციის“ მიითერ ამოცანებს სახადნენ, ხოლო სოციალისმისათვის რეალურ ბრძოლას — მის შეგნებაში წინასწარი აწინებებას“ ანაცეალებდნენ, მიპყავდათ იგი პასიურობისავე და მჭერბეღლობისავე, „ბოგოსტროიტელობისავე“ და „ახალი მიოვების“ შეთხზისავე. გორკის ცნობილ რომანში „აღსარება“ ეს „ახალი მიოლოგია“ არა მარტო ნაწარმოების პოეტური „არსენალის“ როლ-

1) იხ. ვ. ნაიაკოვსკის წერილი ა. ბლოკის შესახებ.

ში მოგვევლინა, არამედ მისი იდეოლოგიური „ნიადვის“ ადგილიც დაიკავა და ამით განაპირობა ამ შემთხვევაში შერტლის სრული იდეური და მხატვრული მარცხი.

არ არის ძნელი მისახვედრი, რომ სწორედ „კოლქტივისმის ფილოსოფია“ აღმოჩნდა გორკისთვის ის წყაღვევა რითა, რომელიც უღარაუებდა მას გმირული ეპოსის ძიებათა გზაზე. სწორედ ამით იბნენა, რომ „აღსარების“ ფურცლებზე ერთმანეთს შეზობლობენ „ბოგოსტროიტელნი“ იდეები და ბილიტორ დევემირთა გმირობის გასხვება. როგორც სწორად შენიშნა თავის დროზე შევლევარმა ბ. ბილიტომ, „უ Горького стремление возродить героический эпос превратилось во время в стремление возродить его в том виде, в каком он сложился в древности, как хуаожественное претворение мифологии, как единство религии и искусства“. სამწუხაროდ, თვით ბ. ბილიტო ვერ შენიშნა, რომ მანკიერი იყო თვით სტრული გმირული ეპოსის „აღორძინებაში“ (воз-родить), რადგანაც იგი ამოთავალ წერტილშივე უკავშირებდა გმირული ეპოსის შექმნის იდეას ამ ეპოსის „გარკვეული“, „განდემორებულ“ ფორმებს. „აღორძინება“ თუ „აღდგენა“ ზომ ასე თუ ისე „განმეორებასაც“ ნიშნავდა.

ამრიგად, სევნ ეხებათ, რომ მარქსის იდეა ეპოსში მითოლოგიური არსენალისა და მითოლოგიური ნიდავის თანაფარდობის შესახებ გვაძლევს დამატებით ვასალებს გორკის დროებითი შემოქმედებით მარცხის ასახვებად. თუ ვიღებთ მისი „შეცდომა“ „ქვერიალში“ იმაში მდგომარეობდა, რომ შერტლი შეეცადა ანტიკური ეპიკური არსენალიდან ნასესხები ხერხებით სრულიად არაეპიკური მსოფლგაგება გამოეხატა, გორკის მარცხი ჩესტეტურ პლანში იმით იყო განპირობებული, რომ მან მიმართა ბილიტორ თუ ქრისტიანულ მითოლოგიას როგორც მისი პოეტური არსენალის, ისე იდეოლოგიური სიდავის გამოყენების მიზნით. გორკი თვით განსაზღვრავდა მითოლოგიის როგორც ხალხის რელიგიურ წარმოდგენათა და მხატვრული შემოქმედების სინკრეტოზში. მაგრამ „აღსარებაში“ მან ვერ გაავლო ან შეგნებულად არ გაავლო მეტორი ზღვარი პუნხიასა და რელიგიურ რწმენას შორის. უპირისპირებდა რა კოლქტივთან დაკავშირებული ადამიანის პირველყოფილ „მთლიანობას“ და „სისრულეს“, ბერევაზიული ეპოქის „ზოოლოგიური ინდივიდუალიზმ“ შეპყრობილ, „გამოყრდნულ“ და „დარღვეულ პიროვნებას“, გორკი ოცნებობდა ბედნიერ მომავალზე, როდესაც დაქვემდებარებული კაცობრიობა დაძლევს ფერტილურ შეგნებასა და ყოფას და კვლავ ებიორება პირველდამყვებით „მთლიანობას“. მაგრამ ცხადია, რომ ასეთი ძიებები ნაყოფიერი ვერ

აღმოჩნდებოდა, ვინაიდან ისინი ობიექტურად წარსულისაკენ და არა მომავლისაკენ იყვნენ მიმართულნი. აქედან ამ ძიებებში მხატვრული რეალიზაციის რელიგიური უკმარისობა.

„Бог, о котором я говорю, был, когда люди единодушно творили его из вещества своей мысли, дабы осветить тьму бытия; но когда народ разбился на рабов и владык на части и куски, когда он разорвал свою мысль и волю, — бог погиб, бог разрушился!.. Будет время — вся воля народа вновь сольется в одной точке; тогда в ней должна возникнуть необоримая и чудесная сила и — воскреснет бог!“

„აღსარების“ გმირის მიხილას ამ სიტყვებში თვით გორკის განწყობილება გამოატელი. გორკისათვის, როგორც ვხედავთ, „პიროვნების დარღვევა“ „ღმერთის დარღვევასაც“ ნიშნავდა, და გორკი ამაში არც ცდებოდა — მარქსი სწორად იმას ამტკიცებდა, რომ ბურჟუაზიული პროგრესი შლიდა და არღვევდა მითოლოგიურ „გარკვეულ შეგნებას“. მაგრამ გორკის იმ პერიოდში არ ესმოდა, რომ ფერტილური დაძლევა და ახალი „გარკვეული შეგნების“ წარმოშობა სრულიად არ ნიშნავდა ღმერთის აღდგენას. ბევრად უფრო გვიან წარმოიქმნა იგი ბრძნულ სიტყვებს:

„Там, где пролетариат властвует, где все создается его могучей рукой, там нет места распри между знанием и верой, там верование результат познания человеком силы своего разума, и это верование, создав героев, не создает и не создаст богов...“.

გორკის მარცხი „აღსარებაში“ იმით რთილი იყო გამოწვეული, რომ მან ფაქტობრივად და მითოლოგიის მიმართა პირიქით, მოძრაობა მითოლოგიიდან ფაქტობრივად ანუ მითოსის რელიგიური შინაარსისაგან განწმენდა, მხოლოდ დაუბნარებოდა მას გმირული ეპოსის ახალი ფორმების ძიებაში. მარცხი იმით იყო გამოწვეული, რომ ამ შემთხვევაში გორკიმ, შედგა რა ფეხი ხალხური შემოქმედების სფეროში, ვერ შეძლო „ქველთა მოქმედი რელიგიური-მითოლოგიური მომენტის“ (ეს გამოთქმა თვითონ გორკის ეკუთვნის) გამოყოფა და უპიკლება.

ლენინის „ფილოსოფიურ რევოლუციაში“ ზევნ ვხედავთ ფერტილურიდან საინტერესო ამონაწერს, რომელიც დაღვთობდა არის ხანგამოღული და კომენტარებელი ლენინის მიერ (უფრო მეტიც, ეს საკუთარი ვადმოცემა უფროა, ვიდრე ამონაწერი). მოგვყავს მთლიანად ეს ფრაგმენტი:

„Религия есть поэзия“ — так можно сказать, ибо вера = фантазия. Но не уничто-

жаю ли 'я (Фейербах) поэзии? Нет... „Я уничтожаю религию лишь постылкою, (курсив Фейербаха), постылкою она является простой прозой, а не поэзией“. Искусство не требует признания его произведения за действительность“.

ამ ფრაგმენტში ზეენთვის საინტერესოა არა ფეიერბახის შეხედულებები რელიგიაზე, არამედ ის მომენტები, რომლებმაც ლენინის უტრადლება მიიპყრეს, მით უმეტეს, რომ ისინი საოკრად ვნათესავენთან ზოგიერთ გორკისეულ განსაზღვრას. ჩვენ დავინახავთ აგრეთვე (რაც განსაყუთრებით საგულსსმია), რომ რელიგიური წარმოდგენებში „პოეზია“ და „პროზა“ გამოყოფა შესაძლებელია მარქსის მიდგომის მითოლოგისაღმდეგ, როგორც ანტიკურთ ეპოსის „არსენალს“ და „წინადავისაღმდეგ“.

გორკი არაერთგზის აღნიშნავდა, რომ „მშრომელი მისის რელიგიური აზროვნება წინწყლებში უნდა აიკლეთ, უნაიდან ეს წმინდა მხატვრული შემოქმედება“ და რომ „ჭეტრებებმა და ეკლესიის მსახურებმა მოსაეს რა რელიგიური შემოქმედება, როგორც ხელოვნება აქციეს ხალხს რელიგიური წარმოდგენები შორის უნიჭო და მადრობოვლა სისტემებდა“. ამრიგად გორკი გამოყოფდა ხალხის რელიგიურ წარმოდგენებში ანთ მითოლოგიაში „პოეზიას“ და „პროზას“. მაგრამ გორკის ამ შედარებით გვიანდელ გამოთქმებშიც (პირველი ციტატა 1934 წელს მწერალთა ყრილობაზე წყაიხებული მოხსენებდაწა მოუენილი) იგრძნობა „მოგონსტროიტერში“ შეუცდომათა ყრუ გამოთხილი, რადგან მითოლოგის „წმინდა მხატვრულ შემოქმედებდა“ აღიარება ამკრალბდა სწორედ „ჭელთა ეპოსში რელიგიურ-მითოლოგიური მომენტის“ გამოყოფასა და დაპლევას. კვლავ აღსარებას: რომ დაეუბრუნდეთ, ჩვენ შეგვიძლია ეთქვას, რომ მასში გორკიმ გამოთხენა ხალხურ წარმოდგენათა არა მარტო „პოეზია“ („არსენალი“), არამედ მათი „პროზაც“ („წინადავი“). ხოლო ეს „პროზა“, „პოეზიისაგან“ განსხვავებით, „მოითხოვდა თავისი ქმნილებების სინამდვილედ ცნობას“. სწორედ ამიტომ მოგვეყენია „სასაუბლო“ აღსარების“ ფინალში არა პირობით პოეტურ ზერხად, არამედ იგი თვით ავტორის მიერაც „სინამდვილედ“ იყო აღიარებული და მკითხველისგანაც ასეთ აღიარებას „მოითხოვდა“.

სხვა თავის მაწარმოებებში გორკიმ შეძლო გამოყოფა მითოსიდან პოეზიისა, ე. ი. ელემენტებისა, რომლებიც განსაყუთრებით ენათესავენ ბიან ჩვენს ეპოქს და რომლებიც დღემდე ინარჩუნებენ „გარკვეული აზრით“ „ნორმისა და მიუღწეველი ნიშნის“ წინშეწელობას. ამაშია სწორედ ფოლკლორულ საბეთა ძალა, მხატვრული განზოგადების სწორედ ამ საყვირველ 12. „წინათობი“, № 10.

სიღრმეში, „აზროსა და გრძნობის“ განსაყუთრებლად პარონოულ შერწყმებში. ხოლო ეს შერწყმა, თავის მხრივ, შესაძლებელია მხოლოდ მაშინ, როდესაც შემოქმედი უმეტეს შემთხვევაში ლეობას იღებს სინამდვილის შემოქმედების მუშაობაში, ცხოვრების განახლებისათვის ბრძოლაში“ (გორკი). ხალხური პოეზიის ეს თვისებები უშუალოდ ეხმარებიან თანამედროვეობას. ჩვენი „გრძნობადი შეგნების“ ხალხურ მსოფლმგვარებასთან შინაგანი ნათესაობით აიხსნება ის ფაქტიც, რომ მხოლოდ ჩვენს ეპოქაში ვახდა შესაძლებელი ლიტერატურისა და ფოლკლორის განსაყუთრებით ღრმა ერთობაველება — არა ვარეგწეული სტილიზაციის მიმართულებით, არამედ ხელოვნების არსის მხრივ. გორკი ლაპარაკობდა მისწრაფებაზე „духовно породниться с народом на широкой и свободной почве его мироощущения, выраженного им в образах нетленной красоты и силы“.

ბერტელსიულ ლიტერატურას არ ეყო ძალი ბოლომდე განზოგადებებიან ეს მისწრაფება. უდიდესი სულერი აღმავლობის პერიოდებშიც კი მისი განზოგადებანი ვერ აღმატებოდნენ თავისი სიღრმით ფოლკლორულ განზოგადებებს. ხალხთან ჩვენი ლიტერატურის სულეობა ნათესაობამ კი განაპირობა მისი უპირატესობა ბერტელსიული ეპოქის ლიტერატურის მიმართ. სწორედ ამ თვალსაზრისით და ამ მხრე აღმოჩნდა გორკის პატარა პოეტური ზღაპარი „ქალიშვილი და სიყვდილი“ გოეთეს ვენიკლერ „ფაუსტზე“ ძლიერეს ეს ახალგაზრდა დამწყები მწერლის ბუმბერაზ გენოსზე განმარტება კი არ იყო, არამედ ახალი ეპოქის „გრძნობადი შეგნების“ უპირატესობა წინავე ისტორიული ხანის მსოფლგაგების მიმართ. პოეტებარული ერის ისეთ ლიტერატურულ ძეგლებში, როგორც იყო „ქალიშვილი და სიყვდილი“, „ვასკა ბელსაივის მონოლოგი“, „მისტერია ბუფი“ და „150.000.000“ — მითოსის „პროზა“ და რელიგიური „წინადავი“ საბოლოოდ იქნენ უკუგდებულნი, სამაგიეროდ, მითოსის „პოეზიამ“ უდიდეს სიმადლეს მიაღწია. ეს ჯერ კიდევ არ იყო ახალი ხელოვნების საბოლოო გამარტება — ეს იყო მისი პირველი გაბედული ნაბიჯები, მის მიერ დაპყრობილი მწვერვალები, რომლებმაც აირეკლეს რევოლუციის პირველი ხანის მრავალი სპეციფიკური, ჩვენთვის ძვირფასი წინანი, მათ შორის საოცარი რომანტიკული სულერი სიახლოვე საბოლოო მიზანთან, რომელიც ჯერ კიდევ შორს იყო და არც ისე ნათლად იხატებოდა. ხალხურ მსოფლმგვარებასთან შინაგანმა ნათესაობამ საშუალება მისცა გორკისა და მიაკოვსკის გამოყენებნათ ამ თავიანთ ქმნილებებში ხალხური ეპოსის პოეტური „არსენალი“, რა თქმა უნდა, მისი ძირეული გადახალისებით

და უმეტეს შემთხვევაში მხოლოდ პირობათა გამოყენებით. ამავდროულად ნათესაობის გამო ეს ქმნილებები დაზღვეული აღმოჩნდნენ ბედისაგან, რომელიც „ჰენრიადას“ ეწია.

როგორც ვხედავთ, ჩვენი ლიტერატურისა და ფოლკლორის, რევოლუციური ეპოსისა და ხალხური გმირული ეპოსის ურთიერთობის პრობლემა ღრმა დიალექტიკურ მიდგომისა და დამუშავებას შითხოსეს, ვინაიდან აქ საჭიროა გვერდის ავლა როგორც „თავდაწყებით მთლიანობაზე გულდაწყვეტის“ სცილინა, ისე ამ „რომანტიკული თვალსაზრისისაღმეც უბრალო დაპირისპირების“ ხარიბდისა. მარქსის სიტყვები „ჰენრიადას“ შესახებ, გორკის შეცდომათა ლენინური კრიტიკა გვაფრთხილებენ ჩვენ საზოგადოებრივი განვითარების დაბალი და უმაღლესი საფეხურების ვულგარულ-მექანისტური დაახლოების წინააღმდეგ, „ტრიადას“ პრინციპზე აგებული სწორბაზოვანი ანალოგიებისა და ყურით მოთრეული ნაჩქარვეი დასკვნების წინააღმდეგ. მაგრამ თუ ჩვენ თანამედროვეობის ამოცანათა სიმძლავრე ვდგავართ, ჩვენ ვალდებულნი ვართ შევისწავლოთ ლიტერატურისა და ფოლკლორის შორის ის მრავალრიცხოვანი დამთხვევის წერტილები, რომლებიც განპირობებულნი არიან როგორც ჩვენი ლიტერატურის ხასიათით, ისე თვით ფოლკლორის ბუნებითაც. ჩვენ არასოდეს არ უნდა დავივიწყოთ მარქსის თამამი შედარება ადამიანის მოწიფულობის ხანისა მის მშვენიერ ბავშვობასთან, და, მაშინ ჩვენ არ „გვეუცხოება“ გორკის აღსარებამის შესახებ, რომ იგი, მოხუცი, წერდა: „в том настроении, которое на утренней за-

ре культуры позволяло людям создавать неуязвимые поэмы и легенды... და ვნა ასეთივე განწყობილებით არ იყო გამსჭვალული ახალგაზრდა ენგელსი, როდესაც იგი უბრალოდ კაცობრიობის სვებედნიერი მომავლის განუკერტას: „Занимается новая заря, подобная той, когда из сумерек Востока вынылось, светлое, свободное эллинское сознание. Мир, который был нам до сих пор чужд, природа, скрытые силы которой пугали нас как страшные привидения, — как родственны, как близки стали они нам теперь!.. Дисгармония, страх, разделенность исчезли, мир опять стал целым, самостоятельным и свободным... И самое любимое дитя природы, человек... победив врагов... превозмог также свое собственное раздвоение, раздор с самим собою... Свободный и сильный, уверенный в себе и гордый..., он прошел через битву битв...“

გორკისა და მთავოესკის წილად ხედათ ბედნიერება დაეწვევლათ „მშენისა და განკერძოვებულობის“ სამყარო და შეეჭმნათ უქნობი სილამაზისა და ძლიერების სახეები, რომლებიც ძველ თქმულებათა გმირებს აღემატებოდნენ...

სოციალისტური ხანის მხატვარს შეეძლო ბატონ-პატრონის თვალთ შეეხედა ბოროტად მოქმედი მშობლიური მიწა-წყლისათვის და ამაყად მოეტხოვა:

Все
на радость
нашим
глазам больших детей!

თანამედროვე პროგრესული საზღვარგარეთული ლიბერატურა მშვიდობისათვის ბრძოლაში

ჩარლი ჩაპლინის უთქვამს ერთხელ, თანამედროვე კონფლიქტების მოსაგვარებლად ომი მოძველებული საშუალებაა.

ამ სიტყვებში გამჟღავნებულია პროგრესული კაცობრიობის თვალსაზრისი: თანამედროვე კონფლიქტების მოსაგვარებლად ომი სრულიადაც არ არის აუცილებელი და გამართლებული საშუალება. თანამედროვე მსოფლიოში პროგრესული იდეის განხორციელება სრულიადაც არ საჭიროებს ომებს. ამიტომაც საყოველთაო მშვიდობისათვის ბრძოლა ეპოქის უპირველესი ამოცანაა.

ფიზიკური ძალადობის, საბოლოო ანგარიშით, ომის პრობლემა სხვაგვარად იდგა წინათ და სხვაგვარად დგას ახლა.

იდრე კონფლიქტების ვადაწყვეტისას ფიზიკური ძალადობის როლის ვაუქმების შესაძლებლობას გამოიციხავდა კაცობრიობის კულტურისა და ცნობიერების დონე.

მეორე მხრივ, ტექნიკის განვითარებლობის გამო, აღამაანთა რაიმე ნიშნით ვანსხვავებულ ჯგუფებს შორის ფიზიკური „მიწოლ-მოწოლის“ აქტი არც იმდენად კატასტროფული მოქმედებისა იყო. მაშინდელი ომი ერთობ იდილიურ სურათად მოჩანს თანამედროვე ომებთან შედარებით. ევროპის ისტორიიდან გვახსოვს ოკდათწლიანი და ასწლიანი ომები.

ეს ვაგონებდა თავისებურად იყო ასახული ლიტერატურაში. შერალო, როგორც წესი, იზიარებდა ხოლმე რომელიმე მეომარი ჯგუფის თვალსაზრისს, მის საომარ „პოზს“ და პათოსს. ზოგჯერ ისეც ხდებოდა, რომ ორი საპირისპირო მებრძოლი ჯგუფის წარმომადგენლებს თითქმის თანაბარი სიმპათიით ეკიდებოდა ფიზიკური ბრძოლის გმირები ზოგჯერ ერთობ სიმპათიურად გამოიყურებოდა ადრინდელი წიგნებიდან. შერლისათვის, როგორც წესი, უცხო იყო ფიზიკური ძალადობის, ომის უპირობო უაყოფი. და თუკი სადმე იჩენდა თავს აშკარად მოტივი, იგი უფრო რელიგიური ოცნების ხასიათს ატარებდა, ვიდრე რეალური პოლიტიკისა.

მოვლენათა ისტორიულ ხედში დანახვისა და შეფასების უნარს თუ არ დავკარგავთ, იოლად მივხვდებით, რომ ამაში არც საკვირველია რამე და არც საძრახისა.

სხვაგვარი მდგომარეობაა დღეს; თანადროულიობის საფეხურზე ასული კაცობრიობის კულ-

ტურის დონე პრინციპულად ქმნის იმის შესაძლებლობას, რომ რაიმე დიდი მასშტაბის ტერორის გაგრძელება მოხდეს კონფლიქტების ვადაწყვეტა პროგრესის ხაზით. მეორე მხრივ დიდ შთაბეჭდილებას ახდენს ისიც, რომ თანამედროვე მსოფლიო ატომისა და წყალბადის ბომბებზეა შეყენებული და კაცობრიობის ყოველ გაუფრთხილებელ „შენძრევას“ კოლოსალური კატასტროფის გამოწვევა შეუძლია. ამიტომაც ადამიანთა არსებობის, სიცოცხლის პატივისცემა და, ამდენად, ტოტალური ფიზიკური ძალადობის აქტის ვაუქმება ეპოქის უპირველეს ამოცანად იქცა. ახლა პროგრესის განხორციელებამე ზრუნვა, უპირველეს ყოვლისა, საერთაშორისო მშვიდობის მოთხოვნას გულისხმობს.

საბჭოთა ქვეყანა სათავეში უდგას მსოფლიო მშვიდობის მოპოვებას. ხოლო ჩვენ მარტონი არა ვართ ამ ბრძოლაში, — მშვიდობისათვის იბრძვიან აგრეთვე საზღვარგარეთის მოწინავე ადამიანები.

როცა ეკიბულობით თანამედროვე საზღვარგარეთელი შერლების, ვთქვათ, ჰემინგუეის, ფოლკნერის, ვრინის, რემარკის თუ ფილიპინაგერის ნაწარმოებებს, მათში შესაძლოა ბევრი რამ აღმოჩნდეს ჩვენთვის სადაო და მიუღებელი, მაგრამ ისინი სწორად საესებით ნათლად გამოხატავენ თანამედროვე მსოფლიოს ძირითად პროგრესულ ტენდენციას; ეს არის აღამაანთა არსებობის, სიცოცხლის აღარება უპირველეს ღირებულებად, მისი ხელშეუხებლობის იდეა, იდეა ტოტალური ფიზიკური ძალადობის აქტის, ტერორისა და ომის საბოლოო ვაუქმებისა. სწორედ ამით თანამედროვე საზღვარგარეთელი ლიტერატურა თავისი პროგრესული წარმომადგენლების სახით ჩვენს მოკავშირედ გვევლინება მშვიდობისათვის ბრძოლაში.

სიცოცხლე, თუნდაც იგი უბრალო მეთევზის ეკუთვნოდეს, უპირველესი ღირებულებაა და მოხუცი სანტიაკო იმიოთა სიმპათიური, რომ უპირეტენზიო, მეორე აღამაინისათვის უვნებელი სიცოცხლის ასე ინტენსიურ უნარს ამჟღავნებს. ასე ჩანს ერნესტ ჰემინგუეის „ზღვა და ბერკაცის“ თხრობის განუყოფელი ინტონაციების მიხედვით. ეს ნაწარმოები სიცოცხლის თავისებურად ჰიმნია.

გრევი, ფოლკნერის მოთხრობის — „გამარჯვების“ მთავარი პერსონაჟი, ინგლისელი ოფი-

ცერია იგი მონაწილეობდა ფაშისტური გერმანიის წინააღმდეგ ბრძოლაში. ხოლო ინკლისელი ჯარსკაცი თუ ოფიცერი მეორე მსოფლიო ომის ვითარებაში თავდამცველი იყო და არა თავდასხმელი. ამიტომაც, ერთი შეხედვით, თითქმის არაფერია გრეის ტრამში ისეთი, რაც გამტყუებდა მას პროგრესისა და პემანისონის თვალსაზრისით. მიუხედავად ამისა, ადელი შესამჩნევია, რომ ავტორის მიერ უაზროდ აქცენტი სწორედ მასზეა დასმული. ისიც ვასავებია, თუ რა არის ამ უაზროდის კონკრეტული აზრი.

გრეის მსგავსად ომის შემდეგ დემობილიზებული ოფიცერი უოლკი ბოლად თმობს მეომრის ტანსაცმელსა და პათოსს, რამდენადაც მისთვის ომი სრულად არაა პირადი მოწოდებისა და ღირსების საქმე. ამიტომაც იგი ცხოვრებაში პოულობს ადგილს. გრეი კი ცხოვრებაში უადგილოდ რჩება, რადგან შედრის რესპექტი ვერ დაუთმია. გრეი საშინლად „გაბიბოვებული“ ჩანს ავტორის მიერ სწორედ მისი ზოგადმილიტარისტული პათოსის გამო.

გრეისათვის ომში ბრძოლის წარმოება და, ასე ვთქვათ, ფიზიკური ბრძოლის წარმოება ავტრისთვის მიერ უბრალოდ თავსმოხვეული იძულება კი არ არის, არამედ მისი მოწოდებაა. ამგვარი განწყობილება და შესატყვისი პოლიტია კი პოტენციურად თვითონ არის ავტრისთვის; და ფოლკნერის მახვილი სწორედ აქ ურტყამს.

არც ისაა შემთხვევითი, რომ ავტორი უაზროდის ობიექტად ინკლისებს ირჩევს და არა, ვთქვათ, გერმანებს, რომელიც სხვაზე მეტად პასუხისმგებელი მეორე მსოფლიო ომის საშინელებათა გამო. ფოლკნერს უნდა გამაყუენოს არა უბრალოდ რომელიმე ვრისა და რომელიმე პოლიტიკური წრის მილიტარისტული ტენდენცია, არამედ ასეთი ტენდენცია საერთოდ, სიადე არ უნდა იჩენდეს იგი თავს.

ამგვარ პოზიციასი კარგად შელავდება ზოგადი კონცეფცია: თანამედროვე მსოფლიოში უაზრობა და ბოროტებაა ომის წამოწყება ანუ, სხვაგვარად, ტოტალური ფიზიკური ძალადობის აქტი.

იგივე თვალსაზრისია გატარებული გრემემ გრინის „წყნარი ამერიკელის“ ძირითად იდეურ ხაზად.

ერთი შეხედვით თითქოს არაფერი აქვს ვასაკიცი წყნარი ამერიკელს, პილს; იგი ყოველდღიურ ურთიერთობაში წყნარი კაცია, მორიდებული, სქესობრივ-მორალური სისამტეაობა კი ხასიათდება; ხოლო საზოგადოებრივ მოღვაწეობისას გულწრფელად სჯერა, რომ პროგრესისა და დემოკრატიის სახელით მოქმედებს. მიუხედავად ამისა, ამკარაა, რომ პილი მოთხოვრებაში უაზროდის ობიექტადაა შერჩეული. რა უნდა იყოს ამ უაზროდის კონკრეტული აზრი? პილი თავისი იდეების განხორციელების

მიზნით მიმართავს ფიზიკურ ძალადობას, ტერორს, — იგი ომის წამოწყებია. პილს „ფიქრობს, რომ მიზანი ამართლებს“ საწყობებს გრემემ გრინს კი მიანიჩა, რომ თანამედროვე მსოფლიოში ტერორი და ომი — ეს ისეთი სიშველებაა, რომელსაც ვერ გაამართლებს ვერაფერი იდეა; პირიქით, იგი შესატყვისი იდეის სიყალბისა და არაბუნებრივობის უპირველესი სიმპტომაა. პოლიტიკური იდეა, რომელსაც დაწმენების გზით ვერ მიიღებს თანამედროვე ადამიანთა უმრავლესობა და რომლის განხორციელებაც, მაშასადამე, მასობრივი ტერორის გამოყენებას მოითხოვს, ძირშივე ყალბი იდეაა. გრემემ გრინი მაინცდამაინც არ ირწევს პილისა და მისი სულიერი მამის იორკ პარდინგის პოლიტიკურ პროგრამას თეორიულ პლანში. იგი აქცენტს სვამს ამ პროგნოზზე: პირობებული ტერორისა და სისხლისღვრის ფაქტზე და ამით ანიჭებს თვით პროგრამას სიყალბისა და არაბუნებრივობის იერს. „თქვენ შედაე რაღაც „ომებსა“ და „კრატებზე“ ლა-ფარკობთ, მნიშვნელობა კი ფაქტებს აქვს“, — ეუბნება ფაულერი (რომელიც ავტორის პოზიციის ამკლავებს) პილს. დამახასიათებელია ფაულერის „არაერთგზის განმეორებული ფრაზა: „მძულს ომი!“ და აქ ომისადმი სიძულვილი გა-მოთქმულია ერთგვარად უმისამართოდ: მნიშვნელობა ამას კი არა აქვს, თუ ვინ ვის წინააღმდეგ იწევს ომს, არამედ ომის წამოწყებას საერთოდ; იი ესაა, უწინარეს ყოვლისა, უაზროდის.

ნაწარმოების მორალი კარგად ჩანს ბაიონის სიტყვებში, რომლებიც ავტორმა პიტონს ხებით წაუმძღვარა თბრობას: სულთა სახსენლად და სხეულთა მოსაკვიდნებლად, საუკეთესო მისწრაფებათა საფუძველზე, მრავალი ხერხი გამოიგონა ჩვენმა გონებასმავილმა საუკუნემ.

დამახასიათებელია, რომ ფაულერი (ანუ ავტორი) მზარს არ უქვრის აზრითარ მკვლელობას, მაგრამ მთავრდება ამისა, მონაწილეობას დებულობს პილის მკვლელობაში. ეს კი სიმბოლურად ნიშნავს ომს ომის წინააღმდეგ, „წყნარი ამერიკელი“ მახვილი მხედრება ამერიკის იმპერიალისტურ-ავტრისული პოლიტიკასა.

თანამედროვე კაცობრიობის ცნობიერებაში პილტრული ფიზიკური ბოროტმოქმედების კლასიკური ნიმუშადაა წარმოდგენილი. მაგრამ პიტლერის პოლიტიკას სხვადასხვა მხრიდან შეიძლება შეედავონ. და თუ რა მხრიდან ედავება მწერალი პიტლერის პოლიტიკას, ამაში ჩანს მისი ზოგადი კონცეფცია.

რემარკი (ეპიმი სიციპლისა და ეპიმი სიციდილისა) და ფიოტეანგერი („მშენი ლუტენხაკები“) აქცენტს სვამენ ადამიანთა ფიზიკური და, აქედან, სულიერი არსებობის ტოტალურ შეზღუდვასა და ზეყოფაზე, რაც პიტლერულმა ბანდამ მოიმიქმედა. უწინარეს ყოვლისა, სწორედ აქედან იღებს სათავეს მათი უაზროდის პათოსი.

ფრად დამახასიათებელია, რომ რემარკი ასე დაეინებით ამახვილებს უფრადღებამ ადამიანთა ელემენტარულ საარსებო ფიზიოლოგიურ მოთხოვნებზე (ზაფხრისა და იმერმანის სედეანო საუბარი ფიზიოლოგიური მოთხოვნალების მოსტუმრებისას, ბუტკერის ოცნებანი მსუქან ცოლზე, მისი სისოწარკეთილება ამ უკანასკნელის დამკლევების გამო, პასაეები გრეუბრისა და ელზაბეტის სასიფეარელო სტენებიდან).

ამგვარი ადგილები რომანში ზოგჯერ შეიძლება ნატურალისტურ გადაჭარბებდაც მოგვეჩვენოს, მაგრამ ისინი ძალზე რელიეფურად ამტკიცებენ მწერლის კონცეპციას: კაცობრიობის თანონოიერი და კულტურული განვითარების თანამედროვე დონეზე იმ ზომამდე შეზღუდო ადამიანთა არსებობა, რომ მათ ელემენტარულ-ფიზიოლოგიურ მოთხოვნებთანა ნორმალური დამკლევების საშუალებანი წაართვა ხანგრძლივად, — აი, ესაა უბრალოდის ბოროტება და უბრალოდაც ამვე დროს.

შრავალნარი პოლიტიკურ პროგრამას იცნობს მსოფლიო. ზოგი მათგანი რაიმე ბუნებრივ საზოგადოებრივ ტენდენციას კი არ ემყარება, არამედ უბრალოდ პოლიტიკური ბანდიტიზმის ხასიათს ატარებს. და არის ხოლმე ისეთი ისტორიული სიტუაციები, როცა ამგვარი პოლიტიკური პროგრამა, შენიღბული დემოკრატიული ფრახეოლოგიით, გარკვეულ შთაბეჭდილებას ახდენს საზოგადოების საგრძობად ნაწილზე, რის შედეგადაც სახელმწიფო ძალაუფლება შესაძლოა ავანტურისტთა ზელში აღმოჩნდეს. ასე მოხდა ფაშისტური რეჟიმის ქვეყნებში. კაცობრიობა ცდილობს მომავლისათვის თავი დაიზღვიოს მსგავსი მოვლენებისაგან. ამიტომაც იგი მიესწრაფის გააცნობიეროს პოლიტიკური ავანტურისტებისა და ბანდიტიზმის სიმტკიცები. პროგრესული კაცობრიობის ეს ბუნებრივი მისწრაფება და ინტერესი პოლიტიკური ბანდიტის წინასწარვე გამოცნობისა და მხილებიხადში ხშირად აისახება ხოლმე თანამედროვე საზღვარგარეთულ ლიტერატურაში. ასე ჩანს, მაგალითად, ვრემკე გრინის „წყნარ ამერიკულსა“ და ფოიბტანგერის რომანში „ამები ლუტენზაკები“.

გრემკე გრინი ენერგიულად ახუტებს პოლიტიკური ბანდიტისა და ავანტურისტის ტიპს.

პოლიტიკური ბანდიტი არასოდეს არ ამიშვლებს საზოგადოების წინაშე თავისი მომწაფეობის ეგოისტურ საწყისებს, იგი ყოველთვის რაიმე ენერგიულ, ასე ვთქვათ, მესიანურ საქველმოქმედო იდეას ედარება (დამახასიათებელია, რომ პიტლერიც კი გერმანელი ზალის მსხლელისა და, საერთოდ, მსოფლიოს გამაჯანსაღებლის პოზაში იდგა).

პაილს სჯერა და ცდილობს, რომ სხვაც დააჯეროს თითქოს იგი ზოგადსაქველმოქმედო იდეებითაა ამოძრავებული. აქ ამჟამაა ხაზგასმა:

ბანდიტი ხშირდ „წმინდანის“ ნიღაბს ატარებს ხოლმე და ეს ზოგჯერ ისე ხდება, რომ თვითონ მისგანაც გაუცნობიერებელი სინქსანსტროში შენიღბულობის ფაქტი.

მაგრამ პაილის ხასიათსა და საქციელში შეიძლება სახიფათო დეტალები, რომელთა მიხედვითაც უნდა გამოიყნოს კაცმა ავანტურისტი. მიღრეკილება დოგმატიზმისა და შეზღუდვარი ფანტაზიზმისადმი, ფაქტების უვალუბლოყოფა და კრიტიკულ-ლოგიკური განსჯის შენაცდლება ინტელტურ-ემოციური პათოსით — აი, ეს არის ერთ-ერთი ფუნდამენტური დეტალი პოლიტიკური ავანტურისტის ხასიათსა და საქციელში.

პაილის ცნობიერებაში ავტორიტეტის მიერ ჩანგრევილი, ავტაიტებული იდეა აბსოლუტურად იმორჩილებს ყოველივეს. იგი ფაქტებს ამოწმებს ავტაიტებული, „ავტორიტეტული“ იდეის მიხედვით და არა — პირიქით: ფაქტებს, რაც უნდა შრავალნარსმეტყველი იყვნენ ისინი, არ შეუძლიათ რაიმე კორექტების შეტანა პაილის პოლიტიკურ პროგრამაში. ამ მხრით მისი ცნობიერება ერთბაშე შეუვლია. დამახასიათებელია: პაილი საზოგადოებრივ ფაქტებს იხილ-ჩინებში არსებული მდგომარეობა ფაქტური ეყობება ირონიულად: „გინდა მერე შეამოწმო პარდინგის მიხედვით?“ ხოლო თვითონ იორკ პარდინგი ასეთნაირად არის დახასიათებული: იგი წინასწარ შეიშუშავებს რაიმე კონცეფციას და შემდეგ მის ქვეშ მოაქცევს ფაქტებს. ნიშანდობლივია ისიც, თუ როგორ უყირის პაილს იმის დაჯერება, რომ მისი სულიერი შამა იორკ პარდინგი შესაძლოა შეცდეს რაიმეში, ხოლო ფაქტური საგანგებოდ განუმარტავს, — შეცდომა ადამიანურიო. ფრად სიმტკიცურად მოჩანს ვრემკე პაილის ხასიათის შემდეგი დეტალი: იგი დემოკრატიზმის სახელით მოქმედებს, მაგრამ სრულიადაც ელდებულად არა თვლის თავს ანგარიში გაუწიოს თვითონ დემოსს იმ მხრზე, თუ როგორ და რა ურჩევნია მას. პაილი ისე ექცევა ადამიანებს, თითქოს ისინი ბავშვები იყვნენ და თვითონ არ იცოდნენ რა სჯობს მათთვის. ამიტომაც ეცილობს დააძალოს მათ თავისი პროგრამა ისევე, როგორც შრუენველი მამა დააძალებს ხოლმე პატარა შეილს რაიმე წამალს. დამახასიათებელია პაილის ფრახა: „უნდა ვაძილოთ ეს ადამიანები ის იწამონ, რასაც ეუბნებიან. არ შეიძლება, რომ ისინი თვითონ ფიქრობდნენ თავიანთ თავზე“.

პოლიტიკური ავანტურისტის ნიშნებს დახუტების მხრივ საინტერესოა აგრეთვე ფოიბტანგერის „ამები ლუტენზაკები“. აქაც ძირითადად იგივე სიმტკიცებია მინიშნებული, რაც აწინარ ამერიკულში. ისევე ლუტენზაკი (რომელიც რამდენადმე პიტლერის პარალელია რომანში) და თვითონ პიტლერიც დახასიათებული არიან, როგორც შეზღუდვარი ფანტიკოსები, როგორც ინტელტურ-ემოციური

„წესით“ მთაბრუნენი და ა. შ. ისიც ხაზგასმულია, რომ ავანტურისტი ზოგჯერ ხალხის ქველმოქმედი მკურნალის პოზაში დგება ხოლმე (ერთი ფაშისტი მოხელე ეუბნება პაულ კრამერს: „ჩვენ მხოლოდ იმას მივესწრაფით, რომ გამოვასწოროთ და შევაგნებინოთ. ჩვენ მკაცრ დროში ეს შეიძლება განხორციელდეს მხოლოდ მკაცრი ზომების საშუალებით. თქვენ, რა თქმა უნდა, შევიძლიათ დაგვადანაშაულოთ იმაში, რომ ცხენის დონებით ვიყენებთ წამალს, მაგრამ უნდა გაიგოთ, რომ ეს მკურნალობის ჩვენი მეთოდია“ და სხვა). ფოიბტვანგერი ყურადღებას ამახვილებს კიდევ ერთ საინტერესო მომენტზე: პოლიტიკური ავანტურისტი ყოველთვის გვხვს იღებს საზოგადოების შედარებით უკულტურო ფენაზე, ზემოქმედებს მასზე და აბერბებს მოი-

პოვოს გავლენა. ხოლო ინტელიგენცია, რომელიც განვითარებული კრიტიკული უნარებს გამოჰნელად ემსხვერპლება დემოკრატიის მიმართ, ხდება ტერორის ობიექტი. ინტელიგენციისადმი დაპირისპირება მეტად სიმბატომატურია ფაშისტური პოლიტიკისათვის.

შესაძლებელია ბევრ რამეში ვეღავთ პემინგუეის, ფოლენგის, ფოიბტვანგერის, რემარკსათუ გრინს მათი ზოგიერთი მოსაზრების გამო. მაგრამ ერთი რამ კი ცხადია: მათი ნაწარმოების ძირითად იდეურ ხაზად იოლად გამოიყნობა სიცოცხლის დაღსტურების პათოსი, მისი შეზღუდვის, ტერორისა და ომის უარყოფის პათოსი.

ამით ისინი გამოდიან, როგორც ჩვენი აქტიური მოკავშირენი მშვიდობისათვის ბრძოლაში.

როსტომ ბეჟანიშვილის მოთხრობების კრებული

როსტომ ბეჟანიშვილის მოთხრობების თემა ყოველთვის ცხოვრებისეულია, თანამედროვე-მწერალს სწამს სინამდვილის შთამბეჭებელი ძალა, აქვს უნარი ჩვეულებრივ მოვლენაში დაინახოს სიღამაზე, ღრმად განიცადოს იგი და ასევე განაცდევინოს მკითხველს.

რ. ბეჟანიშვილი უკვე შესამე წიგნის ავტორია და მის მხატვრულ შემოქმედებაში სულ უფრო მკაფიოდ მკლავდება მისწრაფება — წარმართოს თბრობა ასე, რომ მოქმედებაში წარმოგვისახოს ცოცხალი ინდივიდუალური ხასიათები. ამ მხრივ დამახასიათებელია ორგვერდიანი ნოველა „სიამაყე“. რა მცირეა სამოქმედო ასპარეზი პატარა უცნობი გმირისა, რაოდენ ვიწროა მოთხრობის ექსპოზიციისათვის ფონი, მაგრამ რა მეტყველი, ცოცხალი სახე იძვრება ჩვენს წინს. აი, ცხენ-შემბული ფორიანი პატარა ბიჭს საწვევი მოაქვს ტრაქტორისტებისათვის. მას დიდი კაცის შარვალი აცვია. გრძელ და განიერ საღდათურ ჩექმებში დინჯად მიმოიჯებს. მამა ფრონტზე და-კარგვია და ისღა დარჩენილა ოჯახის ბურჯად. ორიგინალური სახელი მერე როგორ ეხამება მისი გარეგნობა მისსავე შინაგან ბუნებას, მოქმედებას, ხასიათს... პატარა ბიჭს ფორიანი მოულმდნელად ლაფში ჩაეფლო. ბეჭი ეცადა, მაგრამ ვერ ამოართვა. საცაა უნდა ატირებულყო, მაგრამ ვიღაც მადლიანმა ლაფიდან ამოუტანა ფორიანი და მშრალ გზაზე დააყენა: „მერე მთლად გაწითლებული და ოფლად დაღვრილი ლურჯას გაუჯვარდა, უკან აღარ მოუხედეს, თვალს ის მიეფარა“.

არ შეიძლება მკითხველმა სიყვარულითა და გულთბილი ღიმილით არ გააღეგნოს თვალი ამ პატარა მემკაცს...

მაგრამ რატომ უწოდა ამ ნაწარმოებს ავტორმა „სიამაყე“? ეს სიტყვა ძალზე ვიწროა და არ გამოდგება დედამაზის ვასაებად. აქ უფრო მეტია ნათქვამი: ბავშვის მიერ საყოფიერი უმწიკობის მწვევე შეგნება, დარცხვენა, თავის თავთან შინაგანი ბრძოლა, ყველაფერი ეს ნათელი ფსიქოლოგიური ნიუანსებითაა გადმოცემული. აქ არის მხატვრობა, სიმართლე. სივრცის, დროსა და სიტუაციის მასალის სიმკვირველი. ეს არის ცხოვრებიდან ამოღებული პატარა მიწინაველი სურათი, სიფრთხილით და გემოვნებით დამუშავებული.

გარეგნობისა და სულიერ თვისებათა ასეთსავე შერწყმვაში წარმოვიდგება „ღიბრიალანთ

ბარბარეს“ სახე. იგი ჩვენი „ნაცნობი-უცნობია“, მასზე თითქოს სადღაც წაგეოთხებავს ან მოგვაგონებს ოდესღაც და სადღაც ნახულ ადამიანს.

მართალი ადამიანური ხასიათი ერთგვარ სუსტ მხარესაც შეიცავს. ეს კარგად ესმის მწერალს. ამიტომაცაა, რომ დადებით პერსონაჟებს რ. ბეჟანიშვილის მოთხრობებში თუ ნოველებში ახასიათებთ უბრალოება, ზოგჯერ ადამიანური ცალმხრივობაც, რაც ოდნეადაც არ უკარგავს მათ მიწინაველობას. თვით ღიბრიალანთ ბარბარეს ხასიათსა და მხატვრულ სახის ნახაზობაში გაღაპრებულული არაფერი შეიმჩნევა. მაგრამ აქვე ვხედავ დაესძინოთ, რომ გაერმოსთან ურთიერთობის ფონზე ზოგა რამ გაზედადებულია ყველას გულშემატიკიერი, მარტოხელა მოხუცი დედაკაცი, რომელსაც ქვეყნის ჰირ-ვარაში, სოფლის შინაური ცხოვრება თავის პირად ცხოვრებად გაუხდია, ებმება საყოლმურნეო შრომას. სოფელი კი ისე შესწვევიან მას, რომ უმისოდ „ყველამ მოიწყინა, ყურები ჩამოყარა, დანადგელა... მინდორზე დოღს აღარ უკრავდნენ საცეკაოდ... სიმღერას აღარ ამბობდნენ“... ცხადია, აქ გადამტეხებულია შტრიხები, დარღვეულია ზომიერების გრძობა. მიუხედავად ამისა, ამ ნაწარმოებს გააჩნია თავისი უღაფო ღირსება, მიწინაველობა, რაც კიდევ უფრო გაიზრდებოდა, რომ ეს ნაკლი არა მქონოდა.

კეთილბოთ პატარა ნოველებს „თაფლო“, „კვი“ და ჩვენ წინაშე იხატება ადამიანთა სხვადასხვაგვარი ბუნება, სხვადასხვაგვარი გარემო, სხვადასხვაგვარი ჩვევანი და მისწრაფებანი, რომლებიც საერთო უკაში განსახიერებენ და სამახსოვრებელ კრებითს სახეებს.

ყველა ამ ცალკეულ ნაწარმოებთა შედარებით-სას შეიძლება შევნიშნოთ მსგავსება მხოლოდ მხატვრული საშუალებებისა და ხერხების გამოყენებაში. მაგრამ მწერლის მიერ დასატეხი თვითველი ხასიათი თუ სახე დამოუკიდებელია. ამით ჩვენ არ გვიწინა ვთქვათ, თითქოს რ. ბეჟანიშვილის მხატვრული პროზა შეზღუდული ან ერთფეროვანი იყოს. პირიქით, სარეცენზიო მოთხოვნების წინაშე მხატვრული საშუალებათა მრავალფეროვნებით გამოირჩევა. თვითველი მოთხრობა, ნოველა თუ მინიატურა განსხვავებულ მხატვრულ პრინციპზეა აგებული, თხრობის დამოუკიდებელ მანერას ემყარება. მამ რა არის ის საერთო, რაც მსგავს მხატვრულ საშუა-

ლებათა გამოყენებაში ვეგელისსმობთ? ეს არის ხასიათების წარმოსახვისას მკვეთრი ხახვასმა ადამიანის ერთი განსაკუთრებული დამახასიათებელი თვისებისა, რომელიც განსაზღვრავს მის ინდივიდუალობას.

ასეთ პრინციპზეა აგებული ნაწარმოებები „სიამავე“, „ლიბრიანთ ბარბარე“, „კვეი“, „თაფლო“, „ფერისცვალება“ და სხვა.

დაკვირვებელი შეითხველი უთუოდ შენიშნავს ერთ გარემოებას: ნაწარმოებთა გმირები თავისი ინდივიდუალური ნიშნების გარდა ერთმანეთისაგან სხვა რამითაც გამსხვავდებიან, და პეტანან კიდევ ერთმანეთს. ამ შეხედებით თითქოს ერთხელ და სამუდამოდ განსაზღვრულ, სამუდამოდ უცვლელ ადამიანთა ხასიათებს. ესენი რველი სოციალური ყოფის, გაბატონებულ კლასთა ნაშეინრი არიან. ერასტი, კოკონა, მათს ცხოვრებას ატმასნილი ოტია, რომელთაც მოთხრობა „გვგულში“ ვეცნობით, თითქოს ახარებით გამსხვავდებიან მორალურად ერთმანეთისაგან. მათს გარშემო ბევრი რამ იცვლება წლებს მანძილზე, მაგრამ მოწყვეტილი ხალხს და ცხოვრებას სამუდამოდ უცვლელად რჩებიან და ბუნებრივია, რომ ისინი როგორცღაც სტატუტურად გამოიყურებიან. ამასთანავე ამ ნაწარმოებში თითქოს არ არის დადებითი გმირი. მის როლს ასრულებს მძაფრი სატირა, რომელსაც მწერალი საკმაო ოსტატობით პღლობს.

სულ სხვა მდგომარეობასთან გვაქვს საქმე, როდესაც მწერალი გვიხატავს თანამედროვე ადამიანთა ხასიათებს. ამ ჩვენ წინაშე ისახება მარად დიდებრომელი, მეოცნებე, მიზანსწრაფი მებრძოლი ადამიანების ბუნება. მოვლენების განვითარების კვალდაკვალ ჩვენ ვხედავთ მათს სულიერ განვითარებასაც. ნაწარმოებებში: „მოებიან“, „ბუდე“, „ხამორის საღამო“, „მადლი ტრფობისა“ მწერალი სადად, დამაჯერებლად მოგვითხრობს, როგორ იზრდებიან საზოგადოებრივად, როგორ მადლდებიან მორალურად ადამიანები, რომლებიც ჩვენი მარად განვითარებადი სინამდვილის ცხოველყოფილ გარემოებაში ცხოვრობენ.

ხაზი უნდა ვავსევს რ. ბეჟანიშვილის მხატვრული სტილის ერთ თავისებურებასაც. როდესაც მწერალს სურს დაგვიხატოს ხასიათი, ამ სიტყვის ფართო გაგებით, მაშინ მოვლენათა განვითარების ექსპრესია უმეტეს შემთხვევაში შეკავებულია. ეს ვასაგებიცაა. ამ დროს მთე-

ლი უფრადლება მწერალს გადააქვს ადამიანის ინდივიდუალური ხასიათის მხატვრულ-განსახილველად. მის ემსახურება ამხტვი მხატვრული მეთოდების განვითარება.

პირიქით, როდესაც მწერალს სურს მოთხვეულის ყურადღება შეაწაროს რომელიმე გრანდიოზულ მოვლენაზე, ასეთ შემთხვევაში წინა პლანზე გადმოიანაცვლებს ამის თხრობა, მოვლენათა სწრაფი, დამახული განვითარება, სადაც ხასიათები ხსნიან მოვლენის არსს და თვით მოვლენების მიღმა ხანს ადამიანთა ცხოვრების სურათები. ჩვენ ამ შემდგომობაში გვაქვს „წყალი-დილობა“, რვეოლუციური თემაზე დაწერილი ნაწარმოები, რომლისთვისაც ახალგაზრდა მწერალს წარმატებით გაერთმეგია თავი და მხატვრული სიტყოველით, ისტორიული კოლორიტის შენარჩუნებით დაუხატავს რეაქციის შემდგომ წლებში მშრომელთა მასების მოძრაობის აღმავლობის სურათი,—მდინარე ლენაზე მუშების დახვრება, რამაც უდიდესი ბიძგი მისცა რვეოლუციური მოძრაობის განვითარებას მთელ რუსეთში.

რ. ბეჟანიშვილის მოთხრობებში იშვიათად შეგვხვდებით უშიზნო ლირიულ გადახვევას. მას უუვარს აუღელვებელი, დიხჯი, ძარღვიანი თხრობა. ამას მწერალი შეგნებულად აკეთებს. ხოლო თავის პოეტურ ბუნებას იგი ამვლავნებს მინიატურაში „შენდამი“, რომელიც წარმოადგენს ამაღლებულ სიმღერას სიყვარულზე.

რ. ბეჟანიშვილი სერიოზულად ეკიდება სიტყვის შერჩევას, ბევრს ფიქრობს ფრაზის მხატვრულ დამუშავებაზე. ეს უთუოდ იგრძნობა მისი მოთხრობების კითხვისას, მაგრამ მის წინ კერ კიდევ დგას ძნელი ამოცანა: ახალი სიტყვიერი მარაგის შემოქმედებით ათვისება, მისი კიდევ უფრო მიახლოება ხალხურ მეტყველებასთან, მეტი შემოდროგება სათქმელისა და რაც მთავარია, ენის მხატვრული ქსოვილის „დავერცხვა“.

ამ წიგნიდან გამოტანილი შთაბეჭდილების მიხედვით თუ ვმსჯელებთ, ჩვენ წინაშეა ხასიათებისა და განწყობილების ნიჭიერი მხატვარი, რაც შეეხება თვით ამ მოთხრობის წიგნს, იგი კარგი შენამენია ჩვენი ქართული საპკოთა პროზისათვის.

რ. ოსკოვნიკიძე

ფრიდონ ხალვაშის ლექსების კრებული

საქართველოს სამხრეთი, საქვეყნოდ სახელგანთქმული ციხისძირი და მწვანე კონცხი, მა-

ფრ. ხალვაში, „სიმღერა შენზე“, სახელგამი, 1958.

ხინჯური და ბათუმი. მარადმწვანე მანდარინი და ლიმონი, კვიპაროსი და პალმა... ხან ლურჯად მოკამათა. ფრთფარფატა თოლიებით აკლებული, ხან ბობოქარი და პრანზორიული ზღა, ნაპირს რომ წალავით ემუქრება — მო-

მავადობებელ სილამაზეს ანიჭებს შავიზღვისპირეთს. ვინ არ მოხიბლულა ამ კუთხის პეიზაჟით, პავით, ხალხით. აქარა — მუდმივი გაზაფხულის მხარე. საქართველოს განუყოფელი ნაწილი, „რამდენ ავღარასა და რამდენ კენესას იტანდა ეს ცა, ეს ზღვა, ეს მთები“ ამბობს პოეტი. აქარაღმა, მამაკი ქართველები, პირველნი რომ ეკეთებოდნენ სამხრეთიდან მოვარდნილ ნიაღვარს, კოროხის ლანქარივით შავსა და ამზარუნეს ველურ სულჯუთიათა შთამომავალს, ცბერამა და ვერავმა, ანტოლის უდაბლიდან გადმოხვეწილმა ურუმმა მუქარითა და მოკუყვებით რჯული და სახელი, ზოგჯერ გვირცე შეავლან-ვინა, მაგრამ ქართველის სული და ვეაკუყური შემართება, თავისუფლებისაკენ ღბოლვა და მიწრაფება ვერ სძლია. სწორედ ამ თვისებამ ისინა აქარა სამუდამო გადაშენებისაგან. სამისი წელი იბრძოდა და მომავალს იმედოვნად შესცქეროდა აქარა, შესცქეროდა საქართველოს, და აქარას ნამდვილი სახელი — საქართველო, ეკლავ დუბბრუნეს.

კთხულაბ ფრ. ხალვაშის ლექსების წიგნი — „სიმღერა შენზე“, და გიტაცებს პოეტის ვულწარფელობა. პოეტი არ იმერებს შედარებებსა და ეპიტეტებს რათა თავისი მშობლიური კუთხე — აქარა ცოცხალ და მიმზიდველ ფერებში წარმოგვისახოს. პოეტი აქარას განიხილავს, როგორც საქართველოს განუყოფელ ნაწილს, რომელსაც წარსულის ავადმოსავლობარი ცრემლები შეშრობია. „ველარ მოსწყვეტეს რუსთაველის ენას ჩვენი აქარა, ჩვენი მესხეთი“. და აქარელმა „ისევ გაშალა ქართული წიგნი და თვალებიდან აკრიფა ლაქე“ — ამბობს პოეტი. ამ სტრიქონებით აეტორი მოკლედ და სხარტად გადმოგვეცემს აწმყოს ნათელ სურათს. დღეს პოეტის სამშობლოს საზღვარი გადამიშრულია „პარპატებიდან სახლნამდემ“. ლექსი „ჩემი სოფელი“ აღსავსეა ღრმა ინტერნაციონალური გრძნობებით. მეგობრობისა და ძმობის ეს ქემშარტი გრძნობა ფართო ადვილს პოელობს აეტორის მთელ რიგ სხვა ლექსებშიც. ბუნებრივი, უშუალო და ღრმა იმპრესიონისტური კრებულში შეტანილი პირველი ლექსი, რომელსაც პარტიას უძღვნის პოეტი, პარტიამ გახადა პარტიარა აქარული ბიჭი პოეტი და ცხოვრების ფართო ვაზზე გამოიყვანა, საშუალება მისცა მოსკოვისათვის „ჩემი ქალაქი“ ეწოდებინა:

შენ ქვეყანაზე გაზაფხულად გადიაარე,
სინათლე ასეი ყოველ ფოთოლს და ყოველ ღეროს,
შენ დაუროვე ადამიანებს
მზე სატრფიალო და სასიმღერო.

პოლიტიკურ თემებს პოეტი ღირიყული განედით წარმოგვისახავს. „შენმა ძალღონემ მდინარეთა დენა შეცვალა, გზები აჩვენა ყველა

თაობას“ აღფრთოვანებით ამბობს პოეტი ლექსის დასასრულს.
„სიმღერა შენზე“ — ასევეწოდებამ წიგნს მიმღერა საყვარელი სამშობლოსადმი მიძღვნილი. პოეტის პატრიოტული განცლა ყველა ლექსში გამოსკვივის, თუნდაც ვისი პირდაპირი თემა სხვა იყოს. სამშობლოს გარეშე არც სიყვარული, არც სიცოცხლე არ არსებობს პოეტისათვის. „ეს ხმა სამშობლოს ემსახურება, ვინაც სიყვარულს მამლევს იმედად“ — ამბობს პოეტი. ეს არის პოეტის ზოლი დედა-სამშობლოსადმი. ეს დიცი წითელ ზოლიდ გასდევს მთელ წიგნს.
ლექსი „ბალადა მეჩუენურებზე“ ღრმა ემოციური ზემოქმედებას ახდენს მკითხველზე. პოეტი მწუხარედ იგონებს იმ შავებულ წლებს, როდესაც თურქთა მონობაში მყოფი სამშობლო მხარე იტარებოდა და ნადგურდებოდა. „სამას წულოწადა ჩემს გულში ენთო ხანძარი“ — ამბობს პოეტი და აქწუებს მკითხველს ჯერ კიდევ ცოცხალ ლეგენდას შემონახულ აქარაში. მეჩონგურე თავისი მწარე ნარკვი სიმღერით ხალს ბრძოლისაკენ მოუწოდებს. იგი თურქებმა შეაპყრეს და სიყვდილით დასაჯეს. სიყვდილის წინ მეჩონგურის ნათქვამი სიტყვები საბრძოლო მოწოდებად გაისმის:
მთებო, როს აღსდგეს ქართველობა
დამწვარ მღელაზე.
სოქვით, რომ ემლოროლით მრავალტანჯულ საქართველოზე.
რამდენი ჩაწვა სამარგში
ემირი ლომგული,
თქვით როგორ მოგველეს სიმღერისთვის
შე და ჩონგური!

მეჩუენურებს სახით პოეტი უმღერის მგოსანს, რომლის მართალი სიტყვა და სიმღერა უკვდავია და უკლათის იღესილი მახვილიც ბუდეგია მის წინაშე. ლექსი „აქარა“ თითქოს ლოგაციური გაგრძელებაა ზემოღმოყვანილი ლექსისა. „აქარას“ წინა სტროფებში ეკლავ შავი წარსულის ანარკულია, მაგრამ მომდევნო სტრიქონები თანამედროვე ალირბინებულთა და გამშენიერებულთა აქარის ნამდვილ სურათს წარმოსახავს. „აუფავდა ქვეა და გორიხი, აუფავდა მიწა დამწვარი“. მოწონების ღირსია „თხილისი“ და „მე არ ეციქნები შენი სტუმარი“ — ეს ლექსი გამოქვეყნდა გასულ წელს აქარის ზელოვნებისა და ლიტერატურის დეკადის დღეებში და თავისი ღრმა შინაარსითა და ღირიული ძღერადობით მიიპროსაზოგადოებს უტრადლება. პოეტის შინაგანი განცდა და წრფელი გულისთქმა, გულმართალი და გულადი სტრიქონები აქარისწყლის მდინარევით მოედინება და მკითხველზე ღრმა ემოციის ახდენს. „მე შენი მტყარის ერთი ზეირთი ვარ. მე შენი მიწის ერთი კენი ვარ, მე შენი ნანკის ერთი სიმი ვარ. და შენი ზეცის ერთი მეტყანალი, მე საქართველოს დიდი სიმღერა გულში

ჩაენთე, ვით ნაყვერცხალი... შენი შვილი ვარ, შენი პოეტი" — მიმართავს ავტორი თბილისს. ამ ლექსის ყოველი სიტყვა ემსახურება ადამიანში სიყვარულისა და მამულისადმი ტრფიალის ძალზე აღზევებას. რომ შევიგრძნოთ და ვაივო ყოველივე ის, რაც შენს გარშემო ხდება, რომ ვაივო ცხოვრების ღრმა არსი, უნდა იყო ადამიანი ამ სიტყვის ნამდვილი ვაგებით, (ლექსი „თუ არ ვიყვარს ადამიანი“).

ფრ. ხალვაშის ლირიკის მთავარი თემა ადამიანია პოეტის სიტყვა ადამიანის ფიქრებსა და მისწრაფებებს გამოხატავს. კაცობრივების იდეის გადმოსაცემად პოეტი ორიგინალურ ნიუანსებს იყენებს. უბედოცესტერი ხასიათის თემა აქ ჩამოსხმულია ლირიკულ ფორმაში:

მე მოსკოვში ვარ, მეგობარო, ამ ვახუხულზე და ვგრძნობ ჩემია ეს ხველეთი, ეს ცა შოღანი, მგერამ ეს მიწა, ეს სიღურჯე ვარსკვლავი თუ მზე არაფერია, თუ არ ვიყვარს ადამიანი.

კარგია ლექსები „მეც დავებრდები“, „სივარცხელი“, „სოფელში კაცის ჩრდილქვეშ“, „შომავალი საუკუნის ახალწლისთვის“, „მოვა დრო“. აი, რას ამბობს პოეტი ამ უკანასკნელ ლექსში:

ვაქვებ ყოველივე ადამიანურს; ცხოვრებას, შრომას, ტრფიალებას, აღერს, ფერებას, — დიდება, ქვეყნად უახლესი გზებით სიარულს, — ბრძოლას, სიციოხლეს და დაბერებას.

ცალკე უნდა აღინიშნოს ნახში პიქშეთისადმი მიძღვნილი ლექსები „ის“, „სადღევრქმელი“, „აღბათ“, „ღამშვიდობება“. ამ ლექსებში ავტორი გვიხატავს თურქეთიდან გადმობეჭვილი პოეტის განცდებსა და აზრებს, ანსხვაეებს ნახშიის თურქეთის მმართველი წრეების თურქეთისაგან. „მაღალ, მშველ, მეც დამეხატეოთ ასე, ამგვარად, ჩემთან, სტამბოლში“ — ამბობს ქართული სტუ-

პართოყვარებით მოხიბული ნახში — ეს სტრიქონები ღრმად ოპტიმისტურია.

მკითხველი კმაყოფილი ტრეპეჯ ლექსებით „ვარსკვლავები ხედავენ“, „გუფუფუქი/ჩაქვილუე“, „ნახითარი დედაქალაქში“, მთელი რიგი უსათაურო, მინიატურული ხასიათის ლექსებით. ლექსში „ვპატყეებ“ პოეტი მიმზიდველად და ცოცხლად გადმოგვცემს ქართული კაცის თავგამოდებას სტუმრებისადმი. „ამაღღებთან სახლის თაენი, თუ მოვივიდა ტუბილი სტუმარი“ — ასეთი ხალხური თქმები ხშირად შეგხვდებათ ფ. ხალვაშის ლექსებში.

ფრ. ხალვაშს კარგად ეხერხება პეიზაჟის დახატვა და მისი საშუალებით ადამიანის განწყობის გადმოცემა. ადამიანის გარეშე პოეტისათვის არ არსებობს ბუნება. აღსანიშნავია ლექსები „მთის ტბა“, „ზაფხული“, „კავკასიონი“, „სიხე ტყეში“, „წვიმაში“ და სხვა. მთელ რიგ ლექსებში პოეტი უმღერის და აღიდეგს უმწიკელი და სპეტაკ სიყვარულს, რომელიც ადამიანს აგეთილშობილებს და სიციოხლის ხალისს მატებს. პოეტის ლირია ამ თემაზე დაწერილ ლექსებში განსაკუთრებით უშთალოა.

კრებულში ზოგჯერ მკითხველი შენიშნავს სულ, ფერმკრთალ სტროფებს, გადამღერებულ რითმებს, პროზაულ თქმებს, როგორცაა „ციხ ქვეშ კორღზე რომ საღმე დავჯდები“, „ყველაფერი ხომ არ ახდება რასაც ინატრებ“, „ყოველი ფესვი, ყოველი ღერი გამოიღვიძებს, გამოფხიზლდება“, „სოფელი, მიყვარს ცა, მიწა, ხილი“ და სხვა. წიგნში შეინიშნება თემატიკის ერთგვარი ერთფეროვნებაც.

ფრ. ხალვაში სამწერლო ასპარეზზე გამოვიდა დიდი სამამულო ომის შემდეგ. პოეტის პირველი წიგნი „მზის ქვეყანაში“ გამოიცა ამ თვე წლის წინათ. „სიმღერა შენზე“ პოეტის მეშვიდე წიგნია. როცა ამ ორ წიგნს ერთმანეთს ადარებთ, ამჩნევთ თუ როგორ გაზრდილა და დავაყაყუბულა პოეტი, როგორი ორიგინალური ელფერი მიუღია მის ლექსებს. ამიტომ ბუნებრივად მიგვიჩნიათ პოეტის სიტყვები: „ლექსის ქვეშ იყოს ჩემი სახელი. მე ლექსი ჩემზე მაღალი მინდა“.

ალ. კოძაია

მონოგრაფია ალექსანდრე წუწუნავაზე

ალექსანდრე (ალიოშა) წუწუნავა ქართული სასცენო ხელოვნების დიდი მოამაგეა. ის თითქმის 57 წლის მანძილზე ემსახურებოდა ამ ფრიად საბატიო საქმეს ჯერ როგორც მსახიობი, ხოლო შემდეგ როგორც რეჟისორი და სათავაძრო სპეშიანობის ორგანიზატორი. ა. წუწუნავა დიდი ენთუზიაზმით და უშრეტო ენერგიით იბრძოდა ქართული სასცენო ხელოვნების მტკიცედ დამკვიდრებისა და აღმავლობისათვის. ბევრი რამის გაეცემა შესწლო და ქართული კულტურის

განვითარების ისტორიაში საბატიო ადგილი დაიკავა. მწერალ დ. კასრაძეს კარგი საქმე გაუკეთებია, რომ შესანიშნავ ხელოვანზე მონოგრაფია დაუწერია.

ავტორი დაწერილებით მოგვითხრობს ალიოშა წუწუნავას ცხოვრების თავგადასავალს, მის მონაწილეობას 1905 წლის რევოლუციურ მოძრაობაში, აგეწერს ამ ხელოვანის შემოქმედების გზებს და მოღვაწეობას. ავტორის განკარგულებაში ჩანს, მრავალი საყურადღებო მასალა ყო-

ფილა და ის თავ-თავის ადგილზე ბევრ ახალ საინტერესო და ბევრს კიდევ მივიწყებულ ცნობებს გვაწოდებს.

ა. წუწუნავა დაბადდა 1881 წ. 16 იანვარს ქ. ოზურგეთის (ქ. მახარაძე) ახლო მდებარე სოფელ ლისაურში. დაწყებითი სწავლა მიიღო ოზურგეთის სამოქალაქო სასწავლებელში. მის სასკელო ხელოვნების დარგში მუშაობის სურვილი მოწვევითს პერიოდში აღერდა და ამისათვის ერთხანს იმპერსი მიიღოა იმ საიერეე წარმოდგენას, რომელიც მას უნახავს ოზურგეთში დაახლოებით 1892 წ. ცირკში ნანახის ზეგავლენით თერამ პატარა აღიომა და მისი სკოლის ამხანაგები აკრობატობით ერთობდნენ თავს. ავტორი სამართლიანად ჩერდება მომავალი ხელოვანის ამ ბავშვურ გატაცებაზე და ამბობს: „მართალია ეს პატარა ეპიზოდია, მაგრამ მნიშვნელოვანი. იგი პატარა საცემელია, რომლიდანაც შეგვიძლია დავინახოთ შორეულ წარსულში უცოდინე უმაჟილის გულში გაღვიძებული ინტერესი ხელოვნებისადმი“ (გვ. 9).

ბავშვების აკრობატობით გატაცებას უფრადღება მიაქცია ქართული ენის მასწავლებელმა, ცნობილმა პედაგოგმა ივ. ვომელაურმა და სახანობითი ხელოვნებით დაინტერესებულ მოწოდებებს გამოუყო ცალკე საათები, აცნობდა თეატრის ისტორიას, დრამატურგიას და სასკენო ხელოვნებასთან დაკავშირებულ საკითხებს. ყმაწვილები ისე დაინტერესდნენ, რომ თვითვე დაიწყეს სასკოლო წარმოდგენების მართვა. ამ წარმოდგენების ორგანიზატორ-მეთაური იყო ა. წუწუნავა. რეჟისორობას კი ივ. ვომელაური ეწეოდა. შემდეგ ეს წრე სკოლის ვიწრო ჩარჩოებში ვერ მოთავსდა და ალ. წუწუნავასივე მეთაურობით წარმოდგენების მართვა დაიწყო გურიის დაბა-სოფლებში. ამ წრეში ა. წუწუნავა მუშაობდა 1896 წლამდე. სამოქალაქო სასწავლებლის დამთავრების შემდეგ განაგრძო სწავლა თბილისში სამასწავლებლო („სასოციატო“) ინსტიტუტში. ის ხშირად დადიოდა წარმოდგენებზე და ამავე დროს 1898 წლიდან დაიწყო მუშაობა, როგორც სკენის მოყვარემ, აეპლის აუდიტორიასთან არსებულ მუზა-ხელოსანთა სახალხო თეატრში. ამავე პერიოდში საბოლოოდ გადაწყვიტა სკენაზე მუშაობა. ამ მიზნით ინსტიტუტს თავი დაანება, გაემგზავრა ქუთაისში და თეატრში ჩაირიგა მსახიობად. თეატრს მამინ ჩენი სახელოვანი მსახიობ-რეჟისორი ლ. მესხიშვილი მეთაურობდა. შერამე დადოსვე ხელმძღვანელობით ერთხანს თბილისის თეატრშიც მუშაობდა. 1905 წ. გაემგზავრა მოსკოვში, სურდა სახმატრო თეატრთან არსებულ სტუდიაში ჩარიცხვა და სარეჟისორო დარგის სწავლა. მაგრამ ეს ერთხანად ვერ მოხერხდა. ის მოსკოვივე დაჩა. ხელი მიჰყო თვითგანვითარებას. ამავე დროს ჩაეწერა მსახიობ ვ. არახიძის მეთაურობით შემდგარს ვ. წ. წათელ რახში და აქტიური მონაწილეობა მიიღო 1905

წლის რეეოლუციურ მოძრაობაში, ბოლოს შევიდა სახმატრო თეატრის სტუდიაში და სწავლობდა დიდი ვატაკებით.

1909 წ. 26 ივნისს მან პარკულა წახმოდგენა დადგა თბილისში, ზუბალაშვილის სახელობის სახალხო სახლთან მოქმედ სახალხო თეატრში, სადაც უმთავრესად სკენის მოყვარეები მუშაობდნენ. დაეურბულს ახეუნა დრამატურგის გამოხილ წაუტეოსი განხილბული პიესა „ოორიოს ასული“. მან სექტატკლის დადგმისას პირველად გამოიყენა სახმატრო თეატრის სტილი და მეთოდები. წარმოდგენამ დიდი შთაბეჭდილება დასატკა და პრესამაც ქება შესხა.

ამის შემდეგ მიწვეული რეჟისორ-ხელმძღვანელად ქიათურის თეატრში, შერამე მუშაობდა თბილისის და ბაქოს ქართულ თეატრში და სხვ. ავტორის სიტყვებით რომ ვთქვათ: „ქართულმა თეატრმა სულ მალე იგრძნო ა. წუწუნავის ხელი, რომელმაც თეატრში მსახიობთა თვითნებობას და შევლებურ უნახილსაგებობას სასტეკო საზღვარი დადო, დაამყარა დისციპლინა“ (გვ. 70).

1918 წ. 18 მაისს ა. წუწუნავა დაინიშნა თბილისის სახელმწიფო თეატრისა და ბალეტის თეატრის კომისრად და ამის შემდეგ ხსენებულ თეატრს აქ მოსცილება. აქ მუშაობდა სხვადასხვა თანამდროებზე, ბოლოს კი მთავარ რეჟისორად. ამ თეატრში პირველად დადგა შესანიშნავი ქართული კომპოზიტორების დ. არაყიშვილის ოპერა „თქმულება შოთა რუსთაველზე“, ზ. ფალაშვილის — „აგესალომ და ეთერი“, ვიქ. დოლიძის კომედიური ოპერა „ქეთო და კოტე“ და სხვ.

ალ. წუწუნავა დროგამოშვებით, პარალელურად კინოფილმების დადგმებზეც მუშაობდა და თვალზეა პირველ ქართველ კინორეჟისორად. მან დადგა ფილმები: „ქარისტინე“, „ორი მონადირე“, „ინი არის დამნაშავე“, „ხანუმა“ და სხვ.

მონოგრაფიის ავტორი ბევრი საყურადღებო ფაქტების გადმოცემით და მისი კომენტარებით დამაჯერებლად ავიწყებს ა. წუწუნავას ცხოვრებას, შემოქმედებითი მუშაობის და პრაქტიკულ მოღვაწეობას. წიგნი მოხელნილი ენით არის დაწერილი, შეუნელებელი ინტერესით ეითხება და კარგ შთაბეჭდილებასაც სტოვებს.

მაგრამ, სამწუხაროდ, ამ კარგს შრომას ზოგიერთი ნაკლიც თან სდევს, რაზეც გვინდა შეეჩერდეთ.

ჩვენ აღვნიშნეთ, რომ ა. წუწუნავა კინოფილმების დადგმებზეც მუშაობდა და მთელი რიგი დადგმებიც განახორციელა. წიგნის ავტორი XXV თავში ამბობს: „ჩვენ ვინგებ გვერდი იუხვიეთ ა. წუწუნავას, როგორც პირველ ქართველ კინორეჟისორს და საზოგადოდ ჩენი კინომარწველობის განვითარების დიდ მოამბავს“-ო და ა. შ. (გვ. 105) და ა. წუწუნავას ამ დარგში მუშაობის შესახებ ცნობებს მხოლოდ 16 სტრიქონში გადმოგვცეს. წიგნი საშუალო ფორმატისაა და არის 112 გვერდი. ავტორს არ

უნდა გაპაროდა მხედველობიდან, რომ ის ამ შე-
სანიშნავ მოღვაწეზე ვრცელ მონოგრაფიას სწერ-
და და არა უბრალო ნარკვევს. მონოგრაფიაში კი
სწორედ იმავე მოტივებით, რომლის საფუძველ-
ზეც „გვერდი აუხვია“ ა. წუწუნავას როგორც
კინომოღვაწეს, ეს საკითხი ფართოდ უნდა გა-
შუქდეს და მისთვის ქართულ კინემატოგრა-
ფიის განვითარების საქმეში თავისი ადგილი უნ-
და მიეჩნია. ვფიქრობთ, ეს აუცილებელი იყო.

მეორეც, ა. წუწუნავა 1918 წლის 18 მაისიდან
განუწყვეტლივ ოპერის დარჯში მუშაობდა.
მკითხველისათვის გაუგებარი რჩება, ის აღნიშ-
ნულ პერიოდში სულ ერთნაირად მოსწყდა თუ
არა დრამატულ თეატრს, თუ კიდევ რაიმე კო-
მეორი ჰქონდა. ა. წუწუნავას მოღვაწეობას და-
ზუსტების მიზნით კარგი იქნებოდა ავტორი ამ
საკითხს გაეყოფა მინც შეხებოდა.

ამ ორი ხარვეზის ამოვსებით ავტორი ამ შე-
სანიშნავ მოღვაწეს უფრო მეტივე პორტრეტს
მოგვცემდა.

წიგნში არის წერილობრივი შეცდომები და გა-
უგებრობები: ავტორი წიგნის 10 და 11 გვერ-
დზე ვაღმოგვეცემს, რომ ა. წუწუნავა სამიქალა-
ქო სასწავლებელში მოწაფეობის დროს გაეცნო
სხვადასხვა დრამატურგების ნაწარმოებებსო და
ამ დრამატურგთა შორის დასახელებულია
ნ. აზიანიც. ამის შემდეგ დაუწყია წარმოდგენების
მართვა, რაც გაგრძელდა 1896 წლამდე, ამ
პერიოდში ის ნ. აზიანის დრამატურგიას ვერ გა-
ეცნობოდა, რადგან აზიანმა პირველი კომედია
„ინჯილერი ან ლობტერი“ დასწერა 1897 წ.
დამდეგს, ხოლო ის პირველად წარმოადგინეს
თბილისში 1898 წლის იანვარში. მეორე კო-
მედია „ფული და ხარისხი“ დასწერა იმავე
1898 წ. და წარმოადგინეს 21 ოქტომბერს. და-
ნარჩენი მიუხედავად იქ უფრო გვიან არის დაწე-
რილი.

წიგნის მე-15 გვერდზე ნათქვამია, თითქოს
ცნობილი მსახიობი ნიკო ვოკორიძე იყოს ავჯი-
ლის აუდიტორიის ერთ-ერთი დამაარსებელი.
ავჯალის აუდიტორია დაარსდა 1893 წ. ხოლო
ნ. ვოკორიძემ იქ მუშაობა დაიწყო ოთხი წლის
შემდეგ — 1897 წ. ასე რომ, ის ოთხი წლის
შემდეგ აუდიტორიის დაარსებაში მონაწილეო-
ბას ვერ მიიღებდა.

გვ. 14 ავტორი ერთსა და იმავე სასწავლე-
ბელს ჯერ „საოსტატო სემინარიაში“ უწოდებს,
მერმე კი „საოსტატო ინსტიტუტში“. რეალურში
არსებობდა მხოლოდ უკანასკნელი, „საოსტატო
სემინარიები“ კი არსებობდა ვოროსა და ხონში
(ქ. წულუკიძე). ინსტიტუტი და ეს სემინარიები
ერთმანეთისაგან განსხვავდებოდნენ როგორც
უფლებებით, ისე სასწავლო პროგრამებითაც.
მათი ერთმანეთში არცაა შეუქმლებელია.

იმავე გვერდზე ნახსენებია ცნობილი ბოლშე-
ვიკი პროკოფი ჯაფარიძე, რომელსაც, თვით
რიგებში ხან „ალიოშა ჯაფარიძე“ იცნობენ,
ხან „გოლუბინად“. 77 გვერდზე ეს პროკოფი
(ალიოშა) ჯაფარიძე — „ტრიფონ (ალიოშა)
ჯაფარიძე“ იქცა.

ავტორს 39 გვერდზე მოყვანილი აქვს ეანდო-
მერიის არქივში აღმოჩენილი დოკუმენტი, რო-
მელიც დათარიღებულია 1905 წ. 28 აგვისტოს
რიცხვით. ის ეხება ქუთაისის თეატრს და მის
ხელმძღვანელს ლ. მესხიშვილს. ეს ადგილი
ისეთ შთაბეჭდილებას ტოვებს, თითქოს ეს
დოკუმენტი პირველად გამოქვეყნებისას გ. ცი-
ციშვილს თავის შრომაში — „შავა და დია-
ნის დრამატურგია“, იხსენიოდა კი ეს მასალა
პირველად გამოაქვეყნა ა. ფაღვამ თავის
წიგნში — „ლადო მესხიშვილი“ 1938 წ. (იხ.
გვ. 170).

მონოგრაფიის 87 გვერდზე ვკითხულობთ
ა. წუწუნავამ 1919 წ. თებერვლის ოცდაათსა-
თვის დანიშნა“ ზ. ფალიაშვილის ოპერის „აბე-
სალომ და ეთერის“ პირველი დადგმა და სპექ-
ტაკლიც თითქოს გამართულა კიდევ, ხოლო
იმავე წლის 25 თებერვალს კი ეს ოპერა მე-
ორედ დადგეს თვით კომპოზიტორის საიუბილე-
ოდ. „აბესალომ და ეთერი“ პირველად დადგეს
აღნიშნული წლს 21 თებერვალს და არა 28
თებერვალს, ხოლო 25 რიცხვში ის მართლაც და-
დგეს მეორედ. ჩვენ ამ შემთხვევაში უძველად
კორექტურულ შეცდომასთან გვაქვს საქმე. კო-
რექტურული შეცდომები კი — ჩვენ სხვაგანაც
შევამჩნიეთ.

სახარო ზარსანი

საკვმთა საქართველო სახალხო მუხრეოგის ალდგენის კერიოდში

იფრი კაპარავას სარეცენზიო ნაშრომი პირვე-
ლი წიგნია, რომელიც მონოგრაფიულად სწავ-
ლობს საბჭოთა საქართველოს ისტორიის ერთ
უაღრესად საინტერესო მონაკვეთს. სახალხო
მუხრეოგის აღდგენის პერიოდს.

არა ერთხელ უყოფილა მითითებული, რომ მუხ-

ნი ისტორიკოსები ეალში არიან საბჭოთა-მე-
რიოდის ისტორიის შესწავლის საქმეში. ნაყ-
ლებად არის მონოგრაფიები ისტორიის ამ მო-
ნაკვეთზე. თითქოს ყველა ესმის საკითხის აქ-
ტუალობა, საქმე კი ადგილიდან არ იქვროდა.
უძველესია, ი. კაპარავას ნაშრომი ამ ხარვეზს

ავსებს და სადღეისო ამოცანებს ეხმარება.

მართალია, იმ პერიოდზე, რომელზედაც ი. კაპარავა მუშაობს, არსებობს ცალკეული გამოკვლევები და სტატეები, მაგრამ ეპოქის შესახებ ერთიანი მონოგრაფიული გამოკვლევა ჯერ არ არის და, ამდენად, ი. კაპარავას უამირის გატეხა მოუხდა. შეიძლება ავტორის ამა თუ იმ დებულებას არ დეთანხმო, მაგრამ ეს სრულიადაც არ ამცირებს მის ნაშრომს, რადგან არც ერთი მოსაზრება უსახვითოდ და ზერეულად წამოყენებული არა აქვს.

მარქსიზმ-ლენინიზმის საფუძვლიანი ცოდნა და საარქივო მასალებზე ხანგრძლივი მუშაობა ი. კაპარავას საშეალებას აძლევდა არა ერთი საკვლევი საკითხი ახლებურად დავსა და მრავალი ორიგინალური მოსაზრება წამოყენებინა. ნაშრომს წითელი ხაზით გასდევს ერთიანი ობიექტური, სწორი აზრი იმის შესახებ, რომ კომუნისტური პარტიის ხელმძღვანელობით ჩვენი ხალხი რთულ ისტორიულ პირობებში აშენებდა ახალ სოციალისტურ სამყაროს და ქვედა თავის უცუთეს ამწყობსა და მომავალს.

ნაშრომის შესავალში მიმოხილულია ზოგადისტორიული სურათი მე-19 საუკუნის საქართველოს ისტორიის ძირითადი მოვლენებისა და ნაწევრების ის ობიექტური შედეგი, რაც საქართველოს რუსეთთან შეერთებას მოჰყვა. ავტორი სამართლიანად მიუთითებს, რომ „რუსეთის დიდი განმათავისუფლებელი რევოლუციის გარეშე, მას შემდეგ, რაც საქართველომ მტკიცედ დაეკავშირა თავისი ისტორიული პარტიული ხალხის ბედს, შეუძლებელი იყო ზარბაზნი ხალხის განათავისუფლება სოციალური და ეროვნული წაგვრისაგან“. ამ თავის დებულების საილუსტრაციოდ ავტორს არა ერთი კონკრეტული ფაქტი აქვს დამოწმებული.

ნაშრომის პირველი თავის ძირითადი დებულება ასეთია: სახალხო მუდრეობის აღდგენისათვის ბრძოლის პერიოდში ჩვენი ქვეყნის მუშათა კლასმა და გლეხობამ კომუნისტური პარტიის ხელმძღვანელობით, დიდი პოლიტიკური და შრომითი აქტიურობის პირობებში, უმოკლეს ვადაში აღადგინეს იმპერიალისტური და სემოქალაქო ომებით დანგრეული სახალხო მეურნეობა, განამტკიცეს საბჭოთა სახელმწიფოებრივი და საზოგადოებრივი წყობილება, მოამზადა ბურჟუაზიის ეკონომიური დამარცხება და სოციალიზმის გამარჯვება ჩვენს ქვეყანაში (გვ. 21).

ი. კაპარავას არა ერთი საბუთი მოაქვს იმის ნათესაყოფად, რომ ე. ო. ლენინმა სახელმძღვანელო მითითებებს აძლევდა ქართველ ბოლშევიკებს საბჭოთა საქართველოს მშენებლობის კონკრეტულ მოვლენებზე. შრომის პირველ ნაწილში ი. კაპარავა წერს: „ე. ო. ლენინმა საქართველოს კომუნისტების მისცა სოციალისტური მშენებლობის მუდრეობის გეგმა. მიუთითა ამ გეგმის განხორციელებისათვის პარტიული და საბჭოთა მშენებლობის რუსეთის მდიდარი ისტორიული

გამოცდილების მნიშვნელობაზე და ამავდროულს გააფრთხილა მორიდებოდნენ ამ გამოცდილების შებლენურ განმეორებებს. დასაბუთდა, რომ ლენინმა მიუთითა საქართველოს ისტორიულ განვითარების იმ თავისებურებებზე, რომელთა გამო საქართველოს კომუნისტები უნდა მორიდებოდნენ რუსულ შებლონს და უნდა შეემუშავენინათ თავისებური, ადგილობრივი მისაღები ტაქტიკა“.

თუ პირველ თავში საუბარია საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების ორგანიზების შექმნისა და განმტკიცების კონკრეტულ საკითხებზე, მეორე თავში ავტორი მოგვითხრობს იმ თავისებურ პირობებზე, რომლებმაც დღის წესრიგში დააყენა ამიერკავკასიის ფედერაციის შექმნის აუცილებლობა.

ავტორის აზრით, ამიერკავკასიის საბჭოთა რესპუბლიკების გაერთიანების აუცილებლობა ნაკარანვეი იყო ქვეყნის საშინაო და საგარეო ხასათის შემდეგი ფაქტორების: 1. ამიერკავკასიის რესპუბლიკებში მძლავრი ანტისაბჭოთა პარტიების მოღვაწეობით, რაც საფრთხეს უქმნიდა მუშერ-გლეხურ ხელისუფლებას ქვეყნის შიგნით; 2. იმპერიალისტური ინტერვენციის საფრთხით, განსაკუთრებით თურქეთის მხრივ, რომელსაც აქეზებდნენ და მხარს უჭერდნენ ანტარტის ქვეყნები საბჭოთა ამიერკავკასიის წინააღმდეგ; 3. იმპერიალისტური და სემოქალაქო ომით დანგრეული სახალხო მეურნეობის აღდგენის აუცილებლობა, რომლის გარეშეც შეუძლებელი იყო მუშათა კლასისა და გლეხობის კავშირის განმტკიცება და სოციალიზმის მშენებლობა ამიერკავკასიაში; 4. ამიერკავკასიის ხალხთა შორის ბურჟუაზიულ-ნაციონალისტური პარტიების მიერ ჩათყვანილი უფლისა და უნდობლობის აღმოფხვრის, ნაციონალური მშვიდობიანობის შექმნისა და განმტკიცების აუცილებლობით; 5. ამიერკავკასიის რესპუბლიკათა ურთიერთი დახმარებისა და სოციალისტური თანამშრომლობის აუცილებლობით (გვ. 75).

ავტორი საკმაოდ ვრცლად და დამაჯერებლად მოგვითხრობს, თუ რა ბრძოლა და ენერგია დასჭირდა ბოლშევიკებს ამიერკავკასიის ფედერაციის შექმნისა და განმტკიცებისათვის.

როგორც დაეინახეთ, პირველ ორ თავში საუბარია საკითხის, თუ შეიძლება ასე ვუწოდოთ, პოლიტიკურ-ორგანიზაციულ მხარეზე, ე. ო. როგორ და რა პირობებში ჩდებოდა საბჭოთა ორგანიზების შექმნა და განმტკიცება.

მესამე თავი ეხება ქვეყნის ეკონომიურ მდგომარეობას, სახალხო მეურნეობის აღდგენასა და ახალი ეკონომიური პოლიტიკის შემოღებას. ეს თავი, სხვა თავებთან შედარებით, უფრო დიდია მასალით ისეა გადართული, რომ ისტორიული მონოგრაფიის ფარგლებს სცილდება. იგი უფრო ეკონომისტის საქმე იყო. ვიღაც ისტორიკოსისა, მაგრამ იმის გამო, რომ საკითხის ეს მხარე ზემს სპეციალურ ლიტერატურაში დღემდე

დუ სათანადოდ არ არის შესწავლილი, ავტორის შავი სამუშაოს გაკეთება მოუხდა და აქ, ჩემი აზრით, საგნებზე უფრო მეტია საუბარი, ვიდრე ამ საგნების შემოქმედზე — ცოხალ ადამიანზე. მიუხედავად ამისა (ამ თავის შესახებ ჩვენს შინაშენებს ქვემოთ წარმოვადგენთ), ავტორის მიერ მოცემული რიგი დასკვნები მართებულია მდგვანია.

ასე, მაგალითად, მესამე თავის პირველი სტრიქონები ასე იწყება: „საბჭოთა ხალხმა ბრწყინვალე გამარჯვება მოიპოვა სამოქალაქო ომში, განადგურა შინაგანი კონტრრევოლუცია, დაამარცხა და განდევნა უცხოელი ინტერვენტები; დაიწყო მშვიდობიანი მშენებლობის პერიოდი. საბჭოთა ხალხის წინაშე წამოიჭრა ფრიად მძიმე და რთული ამოცანა — მტრული, კაპიტალისტური ვაჭრობის პირობებში იმპერიალისტური და სამოქალაქო ომით დანგრეული სახალხო მყურნეობის უმოკლეს ვადებში აღდგენის ამოცანა“ (გვ. 138).

ამ ამოცანის გადაჭრისათვის ბრძოლა, განაგრძობს ავტორი, რთულს პირობებში მოუხდა ჩვენს ხალხს, მაგრამ იგი დამლულ იქნა კომუნისტური პარტიის ხელმძღვანელობით. საქართველოს მაგალითზე, კონკრეტული მასალის დამოწმებით, კარგად არის ნათქვამი ამ დარღვივებულ წარმოდგენაზე. მეოთხე თავში საკმაოდ დამაჯერებლადია მოთხრობილი იმის შესახებ, თუ როგორ იბრძოდნენ დამარცხებულნი კლასები გამარჯვებული საბჭოთა წყობილების წინააღმდეგ და როგორ სძლია მათ პარტიამ და ხალხმა. ავტორი სამართლიანად შენიშნავს, რომ „მრევლეთაობის სოციალისტურმა ნაციონალიზაციამ, რევოლუციურმა აგრარულმა რეფორმამ და ეროვნული კითხვის ინტერნაციონალისტურმა გადაჭრამ, როგორც მოსალოდნელი იყო, გააქტიურა დამარცხებული, მაგრამ ჯერ კიდევ გაუნადგურებელი შემამულერ-ბურჟუაზიული კლასები და მათი პოლიტიკური პარტიები“ (გვ. 268).

ამას ზედ ერთვოდა თვით კომუნისტურ პარტიამ უკლონისტოა და სხვა მერყეე ელემენტთა უპაინციო ბრძოლა კომუნისტური პარტიის ძირითადი ხაზის წინააღმდეგ. ისეთ პირობებში, როცა ომით მიყენებულ სიძნელეებს გამოქვეყნა ეკონომიურ სიღუპიერეს განიციდა, ვასავებია თუ რა რთული იყო ახალგაზრდა საბჭოების შემოაობა. მიუხედავად ამისა, კომუნისტურმა პარტიამ მოიბილიზაცია უყო თავის ძალებს, ჩააქრო დამარცხებული კლასებისა და პარტიების კონტრრევოლუციური გამოყვლები.

დრო და პირობები ახალი საბჭოური წყობილების სასარგებლოდ მოქმედებდა, მშრომელთა მატერიალური მდგომარეობა წლითი წლით უმჯობესდებოდა, რაც იწყებდა მათი პოლიტიკური აქტივობის ამაღლებას ქვეყნის სახელმწიფოებრივი და სამეურნეო ცხოვრებაში. საამისო დაქტები ა. კაპარავას უხედა აქვს დამოწმებული

სარეცენზიო ნაშრომის მეხუთე და მეექვსე თავებში.

შრომის უკანასკნელ თავში, საუბარია საქართველოში ეკლტურული მშენებლობის საკითხებზე. სკოლა, მეცნიერება, მწერლობა, ხელოვნება, თუმცა სქემატურად და მოკლედ, მაგრამ მაინც ავტორის უფრადღების გარეშე არ არის დარჩენილი.

როგორც ვხედავთ, ავტორის საკითხთა ფართო წრე აუღია საკლევად და თავისი შეხედულება გამოუთქვამს ყველა მათგანზე. დამოკიდებულად იმისა, რომ ბეერ მსჯელობასა და დასკვნას შეიძლება არ დაეთანხმოს, ა. კაპარავას ეს მონოგრაფია უთუოდ შენიშნავს ქართული ისტორიული მეცნიერებისათვის.

მაგრამ ეს იმას არ ნიშნავს, რომ ნაშრომი უნაკლოა და რაიმე შენიშვნას არ იმსახურებს.

ჩვენი შენიშვნები ორგვარი ხასიათისაა. შენიშვნების ერთი წყება უფრო სურვილს ჰკავს. მე, როგორც ისტორიკოსი, ისტორიკოსი — მკვლევარისაგან მოეითხოვო, ფაქტები და მოვლენები საერთო ისტორიული ფონის შესატყვისად იყოს შესწავლილი. აი, რა მაქვს მხედველობაში:

1. ჩვენი ავტორი ვაღლებული იყო ვჩვენებინა, როცა საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლება დამყარდა, როგორი იყო საზოგადოებრივ-ეკონომიური წყობა, როგორი იყო კლასობრივი დაჯგუფების შეფარდებითი სურათი; რომელ კლასს რა ადგილი ეუთუენოდა ქვეყნის ეკონომიურ მდგომარეობაში. მართალია, ამ საკითხებზე მას აქა-ქ აქვს საუბარი, მაგრამ ასე საკითხის ფართოდ წარმოდგენა ავტორის მსჯელობას სხვა მოვლენებზე კიდევ უფრო დამაჯერებლს გახდის და, ჩვენი აზრით, შრომაც მოივებდა მით უმეტეს, რომ ე. ი. ლენინის საამისო მითითება რუსეთის მიმართ ჩვენი ავტორისათვის ცნობილია. მართალია, ეს ძნელი საქმე იყო, რადგან საამისო კვლევა, რამდენადაც შე ეციო, სპეციალურად არაივის არ უწარმოებია, მაგრამ, ეიმეორებ, ეს აუცილებელი იყო ისეთი ხასიათის ნაშრომისათვის, როგორიც სარეცენზიო ნაშრომია. ალბათ, ამით აიხსნება, რომ მრავალ ადგილას (ზოგაერთის გამოკლებით) გლუბობა წარმოადგენილია რაღაც ერთიან მთლად და არა მისი მრავალი სოციალური ფენით.

2. ნაშრომის ზოგი თავი (ჯანსაყობრებით — მესამე) გადატვირთულია ფაქტობრივი მასალებით იმდენად, რომ ნაშრომი საგნების მიმოხილვას უფრო მოვაგონებო, ვიდრე ამ საგნების მკვლევარად ცოცხალი ადამიანების საქმიანობის ისტორიას.

3. კარგი იქნებოდა, საკომეურნეო წამოწყებათა პირველი მაგალითების ვრცელი მიმოხილვა მოეცა და ეჩვენებინა ამ პირველი „კომუნების“ კონკრეტული საქმიანობა, ეჩვენებინა მათი როლი საკომეურნეო მშენებლობის უზარმაზე.

4. როცა ამა თუ იმ ლიტერატურულ მიმართულებას აფასებს, ა. კაპარავა ჩვენი გამოჩენილი

მწერლების იმდროინდელ შეხედულებათა კრიტიკას იძლევა და, თან, იქვე, სქოლიოში შენიშნავს, რომ ისინი დღეს გამოჩენილი მწერლები არიანო. რა თქმა უნდა, ისტორიას შეეკეთება არ სჭირდება, მაგრამ ისტორია არც წარსულის გახსენებაა მხოლოდ. კარგი იქნებოდა, რადგან ავტორმა საჭიროდ დაინახა ამ მწერალთა კრიტიკა, მათი დღევანდელი მდგომარეობაც წარმოეჩინა და ეჩვენებინა ის ევოლუციური გზა, რომელიც მათ გაიარეს. ასევე ითქმის მეცნიერებზეც.

შენიშვნების მეორე წყებად მივიჩნევთ:

1. 29-ე გვერდზე ისეა საუბარი, თითქოს მენშევიკებმა ბათუმის ოლქში შემოღწევეს თურქები და თვითონ თავი შეაფარეს დასავლეთ ევროპის ბურჟუაზიულ ქვეყნებს. ს. ქავთარაძე, რომელიც მაშინ ბათუმში იყო, სულ სხვა რამეს წერს და ამ საქმეში მას უფრო დაეკერება.

2. ავტორის მსჯელობაში, თუმცა ხშირად არა, მაგრამ შეიშინევა წინააღმდეგობანი, ასე, მაგალითად, 143-ე გვერდზე სწერია: „საქართველოში პოლიტიკური გადატრიალება დაემთხვა მინდვრის საფაფხულო სამუშაოთა პერიოდს. ამ გარემოებამ, მოხედავად საბჭოთა ხელისუფლების მიერ მიღებული ლონისძიებებისა, შეაფერხა ხუნ-თესვის კამპანიის წარმატებით ჩატარება. მას ხელი შეუშალა აგრეთვე სოფლად ძველი ავტარული ურთიერთობათა მსხვერვისა და ახ-

ლის ჩამოყალიბების გახანგრძლივებელმა პროცესმა“. ამან მოუსაველიანობა გამოიწვია, რის გამო ხორბალზე დაღებული გადასახადის მხოლოდ 8 პროცენტი იქნა აკრედიტი. 155-ე გვერდზე კი ავტორი გვატყობინებს: „პირველი საბჭოთა გახდებული მშრომელი გლეხობის დიდი პოლიტიკური და შრომითი აქტიურობით აღინიშნა, პირველ თესვის კამპანიის წარმატებით ჩატარების საქმეს მთელი სერიოზულობით მოკიდა ხელი საქართველოს რევოლუციურმა ხელისუფლებამ“.

3. ზოგ შემთხვევაში ავტორს სტატისტიკური მასალა მოაქვს, მაგრამ არ უთითებს, საიდან არის მოტანილი ეს მასალა (გვ. 375 და ა. შ.).

4. შრომაში ცხრილები და პროცენტული დაჯამებებია მოტანილი. მათგან მეტი წილი თვით ავტორის მიერაა შედგენილი, მე სავანებოდ მხოლოდ ერთი მაგალითი გაეკონტროლე და შეცდომა აღმოჩნდა (გვ. 372).

ასეთია ის ობიექტური შთაბეჭდილებანი, რომლებიც სარეცენზიო შრომის წაკითხვის დროს მივიღე. როგორც ვხედავთ, წიგნი უნაკლო არ არის, მაგრამ მასში დაღებითი იმდენია, რომ ნაკლი არ ჩრდილავს მას. ვიმეორებ, წიგნი დაღებითი შენაძენია ქართული ისტორიული მეცნიერებისათვის.

პროფ. დ. გვაბიტიშვილი

რედაქტორი, ს. ჩიქოვანი

სარედაქციო კოლეგია:

დ. ბენაშვილი, დ. გამეზარდაშვილი, ლ. კალანდაძე (პ/მგ. მდივანი), გ. მარგვე-
ლაშვილი, ა. ქუთათელი, ს. შანშიაშვილი

რედაქციის მისამართი: თბილისი, ლენინის ქ., № 63. ტელეფონი 2-13-42, 2-11-66.

ბელმოწერილია დასაბეჭდად 14/X-58 წ. ნაბეჭდ ფორმათა რაოდენობა 12. შეკვეთა 484.
უე 06753. ანაწყოების ზომა 7 $\frac{3}{4}$ ×12 $\frac{1}{2}$. ქაღალდის ზომა 70×108. ტირაჟი 6500.

საქართველოს სსრ კულტურის სამინისტროს მთავარპოლიგრაფგამომცემლობის ბეჭდვითა
სიტყვის კომბინატი. თბილისი, მარჯანიშვილის ქ. 5.

Комбинат печати Главполиграфиздата Министерства культуры
Грузинской ССР. Тбилиси, ул. Марджанишвили, 5.

53

ახალი წიგნები

საბჭოთა მწერალი

უიარაღო — თბულებათა სრული კრებული. ტ. 2. რედ. გრ. ჩიქოვანი. გვ. 558, ფასი 20 მან. 20 კაბ.

ლესინგი — დრამები. რედ. ო. ჯინორია. გვ. 525, ფასი 21 მან. 40 კაბ.

სერგო კლდიაშვილი — მყუდრო საგანე. რედ. გრ. აბაშიძე. გვ. 334, ფასი 4 მან. 45 კაბ.

ნინო დოლიძე — ახალი გზები. რედ. გ. ნატროშვილი. გვ. 216, ფასი 5 მან. 25 კაბ.

სიმონ წერაია — მკვლევების უბანში. რედ. ბ. ჩხეიძე. გვ. 478, ფასი 9 მან. 75 კაბ.

მიხეილ ხანიკიძე — ჩემი ბაღის ფეხვლები. რედ. ა. შენგელია. გვ. 31, ფასი 70 კაბ.

რაბინდრანათ თაგორი — ლირიკა და წერილები. თარგ. თამაზ ჩხენკელიძე. რედ. თ. კობლაძე. გვ. 126, ფასი 2 მან. 10 კაბ.

თურქული მოთხრობები — თარგმ. ნოდარ ჯანაშიასი. რედ. გრ. ჩიქოვანი. გვ. 57, ფასი 1 მან. 10 კაბ.

ზოჯა აჰმად ხასი — ინდური მოთხრობები. რედ. თ. შავიშვილი. გვ. 56, ფასი 1 მან. 10 კაბ.

სპარსული მოთხრობები — რედ. კ. ფალავა. გვ. 141, ფასი 4 მან. 20 კაბ.

მაჰმუდ თეაშური — კაცნა. თარგ. ნანა ფურცელაძისა. რედ. თ. კობლაძე. გვ. 53, ფასი 1 მან. 5 კაბ.

საბლიბრაში

რაფაელი ჯიჯვანილი — სპარტაე. თარგ. ნინო ყიფიანისა. რედ. ვ. ბეწუქელი. გვ. 53, ფასი 22 მან. 40 კაბ.

ვ. ი. ა. ნ. — ჩინგიზ-ხანი — თარგ. ქეთევან ნადირაძისა. რედ. ნ. კლანდარიშვილი. გვ. 386, ფასი 8 მან. 50 კაბ.

ვ. ოსტევა — ჯადოსნური სიტყვა. თარგ. მ. ქავჭავანიძისა. რედ. ქ. ქუჩუაშვილი. გვ. 36, ფასი 3 მან. 10 კაბ.

გ. ზარდალიშვილი — აზიის მთებსა და ტრამალებში. რედ. ე. გოგოლაშვილი. გვ. 66, ფასი 2 მან. 10 კაბ.

ავღანური ჰეჰაიათები — თარგ. ე. ლეფერაშვილისა. რედ. ქ. ნადირაძე. გვ. 32, ფასი 1 მან. 50 კაბ.

გრიგოლ ცეცხლაძე — ტოლები. რედ. ქ. ქუჩუაშვილი. გვ. 38, ფასი 3 მან. 30 კაბ.

რევაზ ასაფეი — სისბლის წვეთები. თარგ. თ. ჯანგულაშვილისა და ზ. ლორთქიფანიძისა. რედ. ალ. გომიშვილი. გვ. 78, ფასი 1 მან. 60 კაბ.

3360 8 2.

6. 307/208

ЕЖЕМЕСЯЧНЫЙ ХУДОЖЕСТВЕННО-
ЛИТЕРАТУРНЫЙ ЖУРНАЛ

„МНАТОБИ“

ГОСУДАРСТВЕННОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО
ГРУЗИНСКОЙ ССР

«САБЧОТА САКАРТВЕლო»